

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

İLMİYE TEŞKİLATI TARİHİNE KAYNAKLIK
EDEN BİR ÂLİM: ESERLERİYLE
MÜSTAKÎMZÂDE SÜLEYMAN SADEDDİN

Ensar KARAGÖZ
2502150354

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Arzu TERZİ

İSTANBUL-2022

ÖZ

İLMİYE TEŞKİLATI TARİHİNE KAYNAKLIK EDEN BİR ÂLİM: ESERLERİYLE MÜSTAKÎMZÂDE SÜLEYMAN SADEDDİN

Ensar KARAGÖZ

İslam'ın teessüs ve neşetinin henüz başlarından itibaren alimler toplum nezdinde farklı bir itibar görmüştür. Osmanlı Devleti ise bu itibar ve saygının en üst perdede terennüm ettiği bir devlettir. Devletin kuruluş efsanesinden başlayarak bir çok padişahın hoca-talebe ilişkisi gibi âlim/ârif kişilerle olan münasebetleri bunun en somut delilidir.

Osmanlı İstanbul'unda bilgi ve kitap üretimi etrafında şekillenen bu kültürün en yoğun olduğu dönem 18. yüzyıldır. Bu yüzyılda yaşayan Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin Efendi ise bu yoğun faaliyetin merkezindeki en güçlü isimlerden biridir. Gelenekte yer alan tabakat ve biyografi yazıcılığının devrindeki en önemli temsilcisi olup yazdığı eserlerle İlmiye Teşkilatı'nın daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Bu çalışmada ilk etapta Müstakîmzâde'nin biyografisi ele alınıp yazdığı eserlerin ulaşılabilen bütün nüshaları belli bir tasnif içerisinde sunulmaya çalışılmıştır. Hayatıyla ilgili yanlış bilinenler düzeltilmeye çalışılmış, daha önce bilinmeyen yönleri günyüzüne çıkarılmıştır. Müstakîmzâde'nin biyografisi kendi eserlerinden, yazma eserlerden ve bunlara düşülmüş notlardan kurulmaya çalışılmış ve böylelikle biyografi çalışmalarında farklı bir yaklaşım önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin Efendi, İlmiye Teşkilatı, âlim, yazma eser, biyografi, 18. Yüzyıl Osmanlı Tarihi.

ABSTRACT

A SCHOLAR WHO SOURCED THE HISTORY OF THE İLMİYE ORGANIZATION: MÜSTAKİMZÂDE SÜLEYMAN SADEDDİN WITH HIS WORKS

Ensar KARAGÖZ

From the very beginning of the establishment and origin of Islam, scholars have had a different respect in the society. The Ottoman Empire, on the other hand, is a state in which this dignity and respect is chanted at the highest level. Starting from the founding legend of the state, the relationships of many sultans with scholar/scholars as a teacher-student relationship are the most concrete evidence of this.

The most intense period of this culture, which was shaped around the production of knowledge and books in Ottoman Istanbul, was the 18th century. Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi, who lived in this century, is one of the most powerful figures at the center of this intense activity. He was the most important representative of the tabakat and biography writing in the tradition, and he provided a better understanding of the organization of İlmîye with the works he wrote.

In this study, at first, Müstakîmzâde's biography was handled and all accessible copies of his works were tried to be presented in a certain classification. Misconceptions about life were tried to be corrected, and previously unknown aspects were brought to light. Müstakîmzade's biography was tried to be established from his own works, manuscripts and various notes on them, and thus a different approach was suggested in his biography studies.

Keywords: Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi, İlmîye Organization, scholar, manuscript, biography, 18th Century Ottoman History

ÖNSÖZ

Var mıdır bir zâde-i Âdem cihânda müstakîm *

İnsanoğlunun en temel vasıflarından biri de bilinmek ve tanınmak arzusudur. Bundan dolayıdır ki birey bilincindeki her insan ölümünden sonra yad edilmenin kaygısını taşımıştır. Tarihçiler bu kaygıyı taşıyıp muvaffak olmuş yahut olamamış şahısları bilinir kılmaya ve izhar etmeye talip olanlardır. Biyografinin hangi türü olursa olsun ele alınan şahıs tarihçinin yazdıklarında tecessüm edip okuyucuya onun nazarından aksetmektedir. Belki de bu yüzden tarihçilerin en çok ürün verdikleri alan biyografi ve ona yakın olan diğer yazın türleridir.

Osmanlı araştırmalarında da bu durum göze çarpmaktadır. Son zamanlarda mikro-tarihçiliğe artan ilgiyle araştırmacılar daha gündelik hayatın içine dolayısıyla insan ve biyografi merkezli bir alana yönelmişlerdir. Özellikle *meşhur* olamamış bir alim, küçük bir mescidin imamı, yaşlı bir derviş vb. kimseler bu yönelişin gözdeleri konumundadır.

18. yüzyılın velud simalarından ve belki de en önemli âlimlerinden olan Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin Efendi de nisbeten bu kıyıda kalmışlıktan kendini koruyamamış bir şahsiyettir. Her ne kadar kendisiyle ilgili bir takım çalışmalar yapılmış olsa da bunlar daha çok manevi kimliği ve eserlerinin neşri cihetinden olduğundan hayatıyla ilgili bir çok nokta karanlıkta kalmaktan kurtulamamıştır.

Müstakîmzâde'nin hayatına yoğunlaşmama ve bu tezin ilk nüvelerinin oluşmasına Süleymaniye Kütüphanesi'nde yaptığım katalog çalışmaları vesilesiyle olmuştur. Bir çok nüshada izine rastladığım bu mütebahhir alimin daha sonra Mevlevilikle alakalı bir metnini yayına hazırlamamla onunla aramızda daha da çok ünsiyet peyda olmuştur. Tez danışmanım sayın Prof. Dr. Arzu Terzi'ye bu konu hakkında çalışabileceğimi söylediğimde durumu memnuniyetle karşılamış ve beni teşvik etmiştir. Yeri gelmiş iken tez çalışmam boyunca kendisinden gördüğüm destek

* Müstakîmzâde'nin izinde ebced hesabıyla düşürdüğüm bu mısra tezi teslim ettiğim hicri 1443 senesine işaret etmektedir. Mısraı yazdığım ayın Müstakîmzâde'nin vefat ettiği ay olan Şevval'e denk gelmesi ise hoş bir tevafuktur.

ve yardım için söylenecek söz bir teşekkürden ziyadedir. Özellikle metnin akışında yaptığı nitelikli ve can alıcı tavsiyelerle çalışma tekamül etmiştir. Kendilerine şükranlarımı sunuyorum.

Tez izleme komitesindeki değerli hocalarım Prof. Dr. Zeynep Tarım ve Prof. Dr. Mehmet Canatar bu zorlu süreci benim için kolaylaştırdılar; kendilerine ve tez jürisinde bulunan Prof. Dr. Mehmet İpşirli ile Prof. Dr. Abdülkadir Özcan Beyfendilere hassaten teşekkürlerimi arz ediyorum.

Tezimi okuyup Osmanlı modernleşmesi bağlamında Müstakîmzâde'nin yaşadığı çağın neresinde olduğu gibi pek çok soruyla beni farklı düşünmeye iten ve yönlendiren kıymetli hocam Prof. Dr. Namık Sinan Turan'a; metni gerek edebi gerek içerik cihetinden müdekkikane inceleyen aziz dostlarım Doç. Dr. Mehmet Akif Gözütok ve Arş. Gör. Şevket Şahin Beylere teşekkürüm hadden ziyadedir.

Nüshalara ulaşmamda pek çok ilim insanının yardımlarını gördüm. Toronto Üniversitesi Kütüphanesi'ne vakfettiği bazı nüshaları paylaşma nezaketinde bulunan ve 2019 senesinde vefat eden Prof. Dr. Eleazar Birnbaum'u minnetle anıyorum. Yazma eserlere olan derin sevgi ve vukufiyetine gıpta ettiğim Prof. Dr. Rıfat Kütük hocam da şahsi kütüphanesinden önemli nüshaları benimle paylaştı, medyun-ı şükranım. Londra ve Oxford kütüphanelerinde araştırma yaptığım sırada misafir perverliğiyle rahat bir çalışma ortamı sunan Prof. Dr. Martin Stokes'a müteşekkirim.

Bu çalışmanın vücuda gelmesinde birçok kimseden destek gördüm. Özellikle nüshaların taranması, farklı kütüphanelerdeki nüshalara ulaşmak, okunamayan ibarelerin çözülmesi, dijital destek gibi pek çok konuda kıymetli fikirlerine danıştığım ve yardımlarına müracaat ettiğim dostlarım Nurullah Özdem, Harun Korkmaz, Abdullah Uğur, Mehmet Arıkan, Ömer Faruk Kaya, Abdullah Okal, Menderes Velioğlu, Ali Aslan, Ahmet Kaylı, Emine Soydar, Aysun Uzun, Ayşenur Erdoğan, Aslı Tuna, Ahmet Yıkar'a teşekkürü bir borç bilirim, daim var olsunlar!

Süleymaniye Kütüphanesinin değerli çalışanları Mustafa Dil, Hakan Şentepe ve Celal Volkan Kaya Beyler, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi müdiresi Yasemen Akçay ve DTCF Kütüphanesi nadir eserler seksiyonu sorumlusu Öğr. Gör.

Nadiye Tuna Hanımefendiler nüshaları fiziksel olarak incelemem hususunda çok yardımcı oldular kendilerine minnettarım.

Son olarak eğitim hayatım boyunca beni destekleyen bu günlere gelmemde hiç şüphesiz en büyük pay sahibi olan kıymetli annem ve babamı anmadan edemeyeceğim. Allah'tan her ikisine de hayırlı uzun bir ömür vermesini niyaz ederim. Aynı şekilde bu zorlu süreçte daima yanımda olan, kimi zaman kendisine ayırmam gereken zamandan kısırp tezle iştiğal ettiğim fakat asla bu durumdan şikayetçi olmayan eşime ve bu durumdan tam tersine çokça şikayetçi olan kızıma şükranlarımı sunuyorum.

Ensar KARAGÖZ
Süleymaniye, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO LİSTESİ.....	x
GRAFİK LİSTESİ.....	xi
RESİM LİSTESİ.....	xii
HARİTA LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR BİYOGRAFİ YAZARININ BİYOGRAFİSİ

1.1. İlmiye Mensubu Bir Soy: Müstakîmzâde'nin Nesebi ve Şeceresi.....	22
1.2. Müstakîmzâde'nin Rol Modelleri	33
1.2.1. Dedesi el-Hâc eş-Şeyh Mehmed Müstakîm Efendi (ö. 1124/1712).....	33
1.2.2. Amcası el-Hâc eş-Şeyh Mustafa Vefâ Efendi (ö. 1136/1724)	39
1.2.3. Babası el-Hâc eş-Şeyh Mehmed Emin Efendi (ö. 1164/1750).....	40
1.3. Müstakîmzâde'nin Doğumu, İsmi-Künyesi ve İlk Çocukluk Yılları	45
1.4. Müstakîmzâde'nin Öğrenim Hayatı.....	49
1.4.1. Hocaları ve Okuduğu İlimler	49
1.4.2. İstifade Ettiği Üstadlar	70
1.4.3. Müstakîmzâde'nin Hocaları/Üstadlarıyla İlgili Genel bir Analiz	76
1.5. Müstakîmzâde'nin Manevî Dünyasını Şekillendirenler	81

1.6. Müstakîmzâde'nin İlmi Kimliği	98
1.6.1. Neden Müderris Ol(a)madı?	98
1.6.2. Müstakîmzâde'yi Himaye Edenler	106
1.6.3. İlmî ve Manevî Halkası	119
1.7. Müstakîmzâde'nin Bilinmeyen Yönleri	137
1.7.1. Müstakîmzâde ve Mûsikî	137
1.7.2. Müstakîmzâde ve Tıp	140
1.8. Hastalıkları ve Ölümü	144
1.8.1. "Saatü'l-İrtihal": Öleceğini Önceden Bilmek	148

İKİNCİ BÖLÜM

BİR MÜELLİF OLARAK MÜSTAKÎMZÂDE VE ESERLERİ

2.1. Müstakîmzâde'nin Eserlerinin Yer Aldığı İlk Listeler	159
2.1.1. Müstakîmzâde'nin Kendi Eser Listesi	164
2.2. Müstakîmzâde'nin Eserleri: Genel Bir Analiz ve Bazı Mülahazalar	169
2.2.1. Telif	174
2.2.2. Tercüme	216
2.2.3. Şerh	231
2.2.4. Tertib	276
2.2.5. Zeyl	300
2.2.6. Tahşiye	308
2.2.7. Ta'lika	309
2.2.8. Makale	310
2.2.9. Muhtasar-Mülahhas-Hülasa-Müntehab	322
2.2.10. Es'ile-Ecvibe	327
2.2.11. Silsile	329

2.2.12.	Hizb-Vird-Salavât.....	333
2.2.13.	Mektup-Tezkire-İnşa	335
2.2.14.	Cetvel.....	339
2.2.15.	Manzum Eserleri ve Şiirleri.....	341
2.2.16.	Hüsn-i Hat Eserleri	343
2.2.17.	Nüshası Tespit Edilemeyen Yahut Günümüze Ulaşmayan Eserleri	345
2.2.18.	Sehven Müstakîmzâde'ye Nispet Edilen ve Ona Aidiyeti Şüpheli Olan Eserler	348

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜSTAKÎMZÂDE'NİN İLMİNİ KİTAPLARDAN OKUMAK

3.1.	Müstakîmzâde Bilgiye Nasıl Ulaşıyordu?	351
3.1.1.	Günümüze Ulaşan Şahsi Kitapları.....	355
3.2.	Müstakîmzâde Bilgiyi Nüshalar Üzerinden Nasıl İntikal Ettirdi?	359
3.2.1.	İstinsah Çalışmaları	362
3.2.2.	Fihrist Yaptığı Nüshalar	374
3.2.3.	Mütalaa Ettiği Nüshalar	377
3.3.	Kaleme Rağbet Etmek: Ulemânın Nazarında Müstakîmzade.....	388
3.3.1.	Telif ve Tertibine Katkıda Bulunduğu Eserler	390
3.3.2.	Dibace Yazdığı Eserler	395
3.3.3.	Takriz-İmza	398
SONUÇ.....		400
BİBLİYOGRAFYA		405
EKLER.....		448
ÖZGEÇMİŞ.....		476

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Müstakîmzâde'nin Aile Şeceresi.....	23
Tablo 2: Müstakîmzâde'nin Okuduğu İlimlerin <i>Kevâkib-i Seb 'a'</i> ya Göre Dereceleri	65
Tablo 3: Müstakîmzâde'nin Hocaları ve Üstadlarının İsimlerini Verdiği Liste.....	71
Tablo 4: Müstakîmzâde'nin Şeyhlerinin İsimlerini Verdiği Liste.....	88
Tablo 5: Müstakîmzâde'nin Mir Osman Bey İçin Yazdığı Hitablar	110
Tablo 6: Müstakîmzâde'nin Eserleriyle İlgili En Erken Listeler.....	161
Tablo 7: Müstakîmzâde'nin Kendi Eser Listesi	165

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Tokadî'nin İcazet Aldığı en-Nahlî'ye İcazet Veren Alimler	60
Grafik 2: Müstakîmzâde'nin Okuduğu İlimlerin Hoca Sayısına Göre Yoğunluğu.....	64
Grafik 3: Müstakîmzâde'nin Hocalarının Mesleklerine Göre Dağılımı	77
Grafik 4: Müstakîmzâde'nin Hocalarının Bağlı oldukları Tarikatlara Göre Dağılımı	78
Grafik 5: Müstakîmzâde'nin İlmi Ağlı.....	80
Grafik 6: Müstakîmzâde'nin Şeyhlerinin Bağlı oldukları Tarikatlara Göre Dağılımı	95
Grafik 7: Müstakîmzâde'nin Genel Tarikat Silsilesi.....	97
Grafik 8: Müstakîmzâde'nin Talebeleri	136
Grafik 9: Müstakîmzâde'nin İstinsahlarının 10'ar Senelik Yoğunlukları.....	145
Grafik 10: Müstakîmzâde'nin Eserlerinin Türleri ve Sayıları.....	170
Grafik 11: Müstakîmzâde'nin Eserlerinin Telif Tarihlerine Göre Yoğunlukları	170
Grafik 12: Müstakîmzâde'nin En Çok Nüshası Olan 10 Eseri	171
Grafik 13: Müstakîmzâde'nin Hacim Olarak En Büyük 5 Eseri.....	171
Grafik 14: Müstakîmzâde'nin Şahsi Kitaplarının Konulara Göre Dağılımı	356
Grafik 15: Müstakîmzâde'nin İstinsahlarının Konulara Göre Dağılımı	363
Grafik 16: Müstakîmzâde'nin İstinsah Ettiği Nüshaların Dile Göre Dağılımı	364

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Müstakîm Efendi'nin İmza Suretleri.....	36
Resim 2: Mehmed Emîn Efendi'nin Temellük Kaydı.....	44
Resim 3: Müstakîmzâde'nin Doğduğu Tahta Minare Sokağın 1940'lı Yıllardaki Hali	46
Resim 4: Müstakîmzâde'nin Doğumuna Düşürdüğü Tarihin Yazılı Olduğu Mührü	47
Resim 5: Müstakîmzâde'nin Okuduğu Orta Camii'nin Eski bir Fotoğrafı	51
Resim 6: Müstakîmzâde'nin Bir Süre Okuduğu Hamid Efendi Medresesi'nin Harab Hali.....	55
Resim 7: Müstakîmzâde'nin İstinsah Ettiği <i>Devhatü 'l-Küttâb</i> ' da Bulunan Biyografisi	70
Resim 8: Tokadî'nin Konağının Bulunduğu Zeyrek Filyokuşu'nun Planı ve Eski Bir Fotoğrafı.....	86
Resim 9: Müstakîmzâde'nin Feyzullah Efendi'nin Biyografisini Değiştirip Bazı Yerleri Sildiği <i>Devha</i> Nüshaları.....	100
Resim 10: “Sakalın seyrekliği kişinin saadetindendir” mealindeki hadis rivayetinin altında Müstakîmzâde'nin rivayet sahibini yazması ve altında görülen imzası.....	104
Resim 11: Müstakîmzâde'nin Receb 1165/1752 Tarihli Otobiyografisinde Seyyid Murtaza Efendi'nin İsmi Karaladığı Kısım	105
Resim 12: Ragıb Paşa'nın “İstiktab” Kaydı	107
Resim 13: Veliyyüddin Efendi'nin “İstiktab” Kaydı.....	109
Resim 14: Müstakîmzâde'nin Mir Osman Bey'in “Kitabet Hizmetinde” Olduğunu Yazdığı Kayıt	111
Resim 15: Müstakîmzâde'nin Kendisinden İstenilen Eserlerle İlgili Bilgi Verdiği ve “Eczâ-Bahâ” Talebinde Bulunduğu Şukka	113
Resim 16: Müstakîmzâde'nin Nüshayı Musâzâde'nin Kütüphanesi İçin Yazdığını Söylediği Ferağ Kaydı.....	114
Resim 17: Müstakîmzâde'nin Ahmed Paşa'nın Kaptan-ı Derya Olması Münasebetiyle Kaleme Aldığı Kasidenin Baş Kısım ve “Li-nâmıkîhî” Şeklindeki İmzası.....	116

Resim 18: İbrahim Tâhir'in Müstakîmzâde'den aldığı <i>Kasidetü'l-Emriyye</i> İcazeti Münasebetiyle Halil es-Sünbülî'ye verdiği İzin ve Altında Basılı Mührü	122
Resim 19: Mustafa Sâmiî'nin Hafız Osman'a Kadar Hat Silsilesini Zikrettiği Ketebe Kaydı.....	123
Resim 20: Halil es-Sünbülî'nin Müstakîmzâde'nin Vefatından 7 Gün Sonra İstinsah Ettiği Nüshanın Sonunda Hocasını Andığı Ferağ Kaydı	124
Resim 21: Halil es-Sünbülî'nin 1193/1779 Tarihli İstinsah Kaydı ve Mührü	125
Resim 22: Seyyid Mehmed Sa'îd Hıfzî'nin Halil es-Sünbülî'ye Verdiği İcazet.....	126
Resim 23: Müstakîmzâde'nin Seyyid Mehmed Sa'îd Hıfzî'ye Verdiği İcazet	127
Resim 24: Müstakîmzâde'nin Mehmed Emin Efendi'ye Verdiği <i>Hizbü'l-Hıfz</i> İcazeti ile Altta Görülen Silsilesi ve Mührü	128
Resim 25: Müstakîmzâde'nin Hüseyin b. Hasan'a Verdiği İcazet ve Altındaki Mührü	130
Resim 26: Müstakîmzâde'nin Ahmed Hüsamüddin'e Verdiği <i>Nusret-i Mübtedî</i> İcazeti	131
Resim 27: Müstakîmzâde'nin Mehmed Emin-i Tevfik'e Verdiği İcazet	132
Resim 28: Müstakîmzâde'nin Pîrî Paşazâde'ye Verdiği İcazetin Son Kısmı.....	133
Resim 29: Müstakîmzâde'nin Merâtib-i Neyle İlgili Farklı Bir Tasnifi.....	140
Resim 30: Müstakîmzâde'nin İstinsah Ettiği En Son Nüshanın Ferağ Kaydı.....	151
Resim 31: Müstakîmzâde'nin Mezarı ve Mezar Taşının Günümüzdeki Konumu ..	152
Resim 32: Hüseyin Vassâf'ın <i>Sefine</i> 'de İbnü'l-Emîn'in <i>Tuhfe</i> 'de Yayınladığı Mezar Taşı.....	153
Resim 33: Revnakoğlu'nun 1954 Senesinde Mezarlıklar Müdürlüğüne Yazdığı Dilekçe	154
Resim 34: Pîrî Paşa Kabristanı'nın 1940 Senesindeki Harap Hali.....	155
Resim 35: Müstakîmzâde'nin Hattıyla "İstinsah Edenler" Başlıklı Liste	173
Resim 36: Müstakîmzâde'nin Tertip Ettiği E'imme-i İsnâ Aşer Cetveli	340
Resim 37: Müstakîmzâde'nin Râsim Efendi Tavrında Yazdığı Nesih Kıta.....	344
Resim 38: Çivîzâde, Beyâzîzâde, Müstakîmzâde ve Aşîr Efendi'nin Aynı Kenarda Olan Hatları.....	362

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Müstakîmzâde'nin Hocalarının Yaşadığı Semtler.....	81
---	----

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.m:	Adı geçen makale
a.g.e.:	Adı geçen eser
a.mlf.:	Aynı müellif
AÜK:	Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi
BOA:	Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
BİYEK:	Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi
Bkz.:	Bakınız
BL:	British Library
BLO:	Bodleian Library University of Oxford
BNF:	Bibliothèque Nationale de France
BSB:	Bayerische Staatsbibliothek in München
c.:	Cilt
Cod. H. O.:	Codices Historia Osmanica
Cod. Mixt.:	Codices Mixti
DBİA:	Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
DİA:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DKM:	Kahire Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye
DTCFK:	Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi
ed.:	Editör
ESYK:	Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi
FMTO:	Fihrisü'l-Mahtutâtî't-Türkiyye el-Osmâniyye

haz.:	Hazırlayan
HSK:	Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi
İAEK:	İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi
İAMK:	İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi
İBBK:	İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı
İKH:	İran Kitâbhâne-i Medrese-i Âlî-i Fıkh ve Me‘ârif-i İslâmî (Hüccetiyye)
İÜNEK:	İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi
KBMYK:	Kütahya Belediyesi Mustafa Yeşil Kütüphanesi
KBYEK:	Konya Bölge Yazma Eser Kütüphanesi
KHK:	Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Halk Kütüphanesi Koleksiyonu
KKMK:	Konya Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi
KMDT:	Kitâbhâne-i Merkezî Dânişgâh-ı Tahran
Krş:	Karşılaştırınız
KUHAM:	İran Kitâbhâne-i Umûmî-yi Hazret-i Ayetullah Mar‘aşî
KYAYK:	Konya Yusuf Ağa Yazma Eser Kütüphanesi
LSC:	Library Special Collections
LTU:	Library of Toronto University
MA:	İstanbul Müftülüğü Arşivi
MK:	Ankara Milli Kütüphane
MMCK:	Kahire Mektebetü'l-Merkeziyye Câmî‘atü'l-Kâhire
MMMA:	Medine Mektebetü'l-Melik Abdulazîz

Ms. Or. Oct:	Manuscript Oriental
Ms. Yah. Ar:	Manuscript Yahuda Arabic
mür.:	Mürettib
müs.:	Müstensih
MYEK:	İstanbul Millet Yazma Eser Kütüphanesi
NLI:	National Library of Israel
nr.:	Numara
nşr:	Neşreden
Or. Ms.:	Oriental Manuscript
ÖN:	Österreichische Nationalbibliothek
öte.:	Ötekiler
PULIM:	Princeton University Library Islamic Manuscripts
s.:	Sayfa
SAMHM:	Suudi Arabistan Mektebetü'l-Haremi'l-Mekki
SBB:	Staatsbibliothek zu Berlin
SHM:	Sadberk Hanım Müzesi
SK:	Süleymaniye Kütüphanesi
SÜSAM:	Konya Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi
sy.:	Sayı
TCBM:	Turkish Collective Biographical Manuscripts in Cairo University Library
thk.:	Tahkik eden

TİEM:	Türk-İslam Eserleri Müzesi Kütüphanesi
TSMA:	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TSMK:	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TTKK:	Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi
TYEK:	Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
UCLA:	Library of University of California Los Angeles
YKSÇK:	Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi

GİRİŞ

Tarihi şahsiyetleri merkeze alan ve bu merkezin etrafında şekillenen tarih kurgusu tarihçiler nezdinde bir hayli popülerdir. Müstakil bir disiplin olmasıyla birlikte tarih ilminin merkezinde konumlanan biyografi ilmi bir yönüyle meşhur şahsiyetlerin hayat hikayesini sunmasıyla¹ Osmanlı tarih yazınında kendisine *tercüme-i hal* ve *tercüme-i ahvâl* olarak yer bulmuştur.² Özellikle tabakat³ türü eserlerin yazılmaya başlamasıyla iyiden iyiye ilgi gören bir alan hâline gelmiş, neredeyse tarihle eş bir disiplin olarak algılanmıştır. Tabii bunda İslam âleminde kendisine geniş bir alan bulan hadis ve siyer çalışmalarının çok büyük bir etkisi bulunmaktadır.

Hazret-i Peygamber'in sözlerinin derlenmeye başlandığı ilk dönemlerden itibaren ravilerin güvenilirliğinin ve sözlerinin sıhhatinin tespiti için hayat hikayeleri çok derinlemesine araştırılmış, bu da tabakat ve ensab ilminin doğmasına ve gelişmesine olanak sağlamıştır.⁴ Bununla birlikte Hazret-i Peygamber'in doğrudan kendi hayatını konu edinen siyer ilmiyle birlikte biyografinin, İslam tarihçiliği içerisinde müstesna bir konumu vardır.⁵

Gerek hadis ve gerek siyerle birlikte İslam coğrafyasında gelişen biyografi tarzı, Osmanlı tarih yazıcılığında 15. yüzyıldan itibaren kendisini göstermeye başlamıştır. İlk dönem itibarıyla her ne kadar İslam tarihçiliğindeki kadar işlek ve sistematik olmasa da inkişaf sürecindeki benzerlikler dikkat çekicidir. Özellikle İslam

¹ “Kahraman kültü” yahut meşhur biyografi sorunsalıyla ilgili eleştiri ve kuşatıcı bir bakış açısı için bkz.: Ali Akyıldız, “İnsanı Yazmak: 19. Yüzyıl Osmanlı Biyografi Yazıcılığı ve Problemleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Osmanlı Araştırmaları**, İstanbul 2017, sy. 50, s. 219-242.

² Her ne kadar Osmanlı yazınında biyografinin karşılığı olarak tercüme-i hal kullanılmış olsa da İlber Ortaylı modern biyografi inşasında farklılıkların bulunduğunu ve bunun tarihsel perspektiften bağımsız olarak ele alınmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Bkz. İlber Ortaylı, “Türk Tarihçiliğinde Biyografi İnşası ve Biyografik Malzeme Sorunsalı”, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar, I. Uluslararası Tarih Kongresi 24-26 Mayıs 1993**, haz. Hamdi Can Tuncer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 1998, s. 50-62.

³ İslam telif geleneği içerisinde sahasında meşhur kişilerin biyografilerinin yer aldığı eserlere verilen genel bir isimdir.

⁴ Uydurma hadislerin çoğalması ve ravilerin “yalanı kullanması” üzerine Süfyân-ı Sevrî gibi alimler “Tarih” olarak nitelendirdikleri biyografi bilgisini kullanmaya başladıklarını söylemektedirler. Bkz. Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, **el-İ'lân bi't-Tevbîh li-men Zemme't-Târîh**, thk., Franz Rosenthal, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, [ts], s. 21-22.

⁵ Mustafa İsen, “Biyografi Geleneğimiz”, **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Ekim 1996, sy.4, s. 143.

tarihçilerinin muhaddis ve fakihler gibi belli bir zümreyi konu alan tabakatlarının yanında belli tarikat ve sufi gruplarının hayat hikayelerinin derlendiği eserler ile belli bölge ve şehirlerde yaşamış, çoğu alim olan kimselerin ele alındığı metinler Osmanlı'da kendine yer edinmeye başlamıştır. Bunlar İran edebi tarihçiliğinin de etkisiyle şair tezkireleri gibi müstakil türler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶

Sehî Bey'in (ö. 1548) 1538'de kaleme aldığı *Heşt-Behişt* ve 1558'de Taşköprülüzâde'nin yazdığı *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye* Osmanlı biyografi geleneğinin ilk numuneleri sayılmaktadır.⁷ İlki bir şair tezkiresi olup diğeri Arapça kaleme alınmış ulema ve meşayih biyografilerini ihtiva etmektedir. Umumi tarihlerde de biyografiler işlenmiş, Aşıkpaşazâde (ö. 1484'ten sonra), Neşrî (ö. 1520?), Hoca Sadeddin Efendi (ö. 1599) ve Gelibolulu Âlî (ö. 1600) gibi tarihçiler eserlerinde biyografilere yer vermişlerdir.⁸

Bunlarla birlikte biyografi türü Osmanlı yazınında giderek gelişim göstermiş, özellikle 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyılda çerçevesi belli ve müstakil zümreleri konu edinen biyografik eserler yazılmaya başlanmıştır. Hadîka, ravza, sefine, riyâz, devha gibi isimleri hemen hemen aynı manayı ihtiva eden eserlerde şeyhülislam, şeyh, hattat, kaptan-ı derya, reisülküttap gibi farklı farklı din, sanat, ilim ve devlet adamlarının biyografileri “cem edilmiş” olup söz konusu eserler bu kişilerin doğrudan şahsiyetlerinden ziyade meslek ve vazifeleri etrafında şekillendiğinden biyografik özellikleri oldukça sınırlıdır.⁹

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha sistematik biyografiler yazılmaya başlanmakla birlikte bunlar bir yönüyle eski anlayışın devamı niteliğindedirler. 20.

⁶ Feridun M. Emecen, “Osmanlı Kronikleri ve Biyografi”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, İstanbul 1999, sy. 3, s. 83-90.

⁷ Sehî Bey ile aynı dönemde yazılmış olduğu düşünülen bir tezkire daha bulunmaktadır. Garibî mahlaslı şaire ait bu tezkireyle ilgili bkz.: İsrâfil Babacan, “16. Asırda Osmanlı Sahası Şâirleri Hakkında Yazılmış ‘Tezkire-i Mecâlis-i Şu‘arâ-yı Rûm’ Adlı Tanınmayan Bir Tezkire”, **BİLİG**, 2007, sy. 40, s. 1-16; Garibî, **Dîvân-ı Garibî ve Tezkire-i Mecâlis-i Şu‘arâ-yı Rûm**, thk. Hüseyin Muhammedzâde Sıddîk, İntişârât-ı Peyâm, Tahran 2003.

⁸ Mustafa İsen, “XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar Osmanlılarda Biyografi Geleneği”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, Ankara 1995, [Prof. Dr. Oktay Aslanapa'ya Armağan], s. 211-227. Bu durum aslında Osmanlı tarihi metinlerinin bir çoğunda karşılaşılan bir durumdur. 17. ve 18. yüzyıl kroniklerinin bir çoğunun sonunda biyografi ihtiva eden “vefeyât” kısımları bulunmaktadır.

⁹ Ali Akyıldız. **a.g.m.**, s. 226.

yüzyılda ise biyografi türünün gelişmesine rağmen yazılanlar genellikle “falan kişi ve dönemi” başlıklı çalışmalardan oluşmaktadır. Fakat Batıda moderniteyle birlikte gelişen tarih anlayışı biyografi yazımını “büyük adamlar”ın tekelinden kurtarmaya başlamış ve doğu toplumlarında havass haricinde kalan kişilerin de biyografilerinin yazımına yönelimi artırmıştır.¹⁰

Entelijansiyanın haricinde kalan bireylerin hayatı son dönemlerde iyiden iyiye irdelenmeye başlamış, farklı meslekten ve zümreden birçok şahısın biyografisi kaleme alınmıştır. Bunda hatırat, günlük, mektup gibi otobiyografik malzemenin batıdaki muadilleri kadar olmasa da Osmanlı yazın hayatı içerisinde de azımsanmayacak kadar bulunduğu anlaşılmışın etkisi büyüktür.¹¹

Yukarıda zikredildiği üzere Osmanlı ilmiyesine mensup kişilerin biyografilerinin yazımına 15. yüzyıl itibariyle tabakat kitapları ve tezkirelerle başlanmış olup 19. yüzyılda daha müstakil eserler kaleme alınmıştır. Modern zamanlarda ulema biyografileri genellikle bir eser neşri sırasında “falan kişinin x eseri ve hayatı” yahut “falan kişinin hayatı ve eserleri” şeklinde ele alınmıştır. Biyografileri yazılan şahısların genellikle eserlerinde kendileriyle ilgili verdikleri malumat yahut genel tabakat eserlerinde yer alan biyografiler kaynak olarak kullanılmaktadır. Bunun haricinde biyografisi ele alınan alimin resmi devlet vazifesi bulunuyorsa arşiv kaynakları da biyografilere mehzaz olmaktadır. ‘Önemli’ bir tarihsel hadiseye karışmışsa kişi hakkında kroniklerde de bilgi bulmak mümkün olabilmektedir. Fakat burada üzerinde durulması gereken ve biyografi çalışmalarında kendisine yeteri kadar önem atfedilmeyen bir kaynaktan, özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sayıları bir hayli artan mecmualardan söz etmek gerekmektedir. Sistematik bir şekilde değerlendirilmeyen/contextualise edilmeyen bu kaynak türü, tabakat eserlerindeki veya şahısların kendi verdikleri biyografik bilgilerin ötesine geçmemizi sağlayan son derece önemli biyografik ve otobiyografik malzeme ile doludur.

¹⁰ Derin Terzioğlu, “Tarihi İnsanlı Yazmak: Bir Tarih Anlatı Türü Olarak Biyografi ve Osmanlı Tarihyazıcılığı”, **Cogito**, YKY Yayınları, İstanbul 2001, sy. 29, s. 284-296.

¹¹ Cemal Kafadar, **Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken**, Metis Yay., İstanbul 2012, s. 20

Bir Oto/biyografi Kaynağı Olarak Mecmualar

Konusuna göre resâil, eş‘âr, ebyât, tarih, güfte mecmuası vs. isimlerle anılmakla birlikte şeklinden dolayı cönk, dana dili gibi farklı adlarla anılmış mecmualar birer antoloji hüviyetindedir. Bazıları ise günümüzde kullanılan ajanda veya not defteri özelliği taşımaktadır.¹² 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra okur-yazar grupların arasında mecmua türünün popülaritesi bir hayli artmıştır. Genellikle *Kırkanbar* diye adlandırılan, ismiyle müsemma bu mecmualar akla gelebilecek her türlü bilginin bulunabileceği, tasnifiyle uğraşan birçok araştırmacının *karışık* diye nitelendirdiği eserlerdir.¹³

Antoloji (ἀνθολογία/antologia) kelimesi Yunanca’da çiçek toplamak manasına gelmektedir. Günümüzde mecmuanın karşılığı olarak kullanılan dergi de bir araya getirmek, toplamak manasına gelen “dermek” (daha çok “çiçek dermek” şeklinde kullanılır) fiilinden türetilmiştir. Bu noktada mecmuaların biyografi ve tabakat kitaplarıyla benzerliği dikkati çekmektedir. Osmanlı biyografi ve tabakat kitaplarında kullanılan hadîka, riyâz, güldeste, gülzâr, ravza hatta şekâ’ik gibi isimlerin hepsi bahçe ve çiçekle alakalıdır. Bundan dolayı bu eserlere bir yönüyle “biyografi antolojileri” denebilir.¹⁴ Mecmualar da genel olarak derleme mahsülü eserler olmasından dolayı ilk etapta tabakat ve biyografi kitaplarının ihtiva ettiği manayı isim cihetinden karşılamaktadırlar.¹⁵ Bu, Osmanlı alimlerinin zihin dünyasında mecmuanın mefhum

¹² Mecmuaların tasnif edilmesi ve türlerinin tefrikiyle ilgili yapılan çalışmalar için bkz.: Atabey Kılıç, “Mecmua Tasnifine Dâir”, **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı**, haz. Hatice Aynur ve öte., Turkuaz, İstanbul 2012, s. 75-96; Mehmet, Gürbüz, “Şiir Mecmuaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi”, (aynı yer), s. 97-113; M. Fatih Köksal, “Şiir Mecmualarının Önemi ve Mecmuaların Sistemati Tasnifi Projesi (MESTAP)”, (aynı yer), s. 409-431.

¹³ Mecmuaların otobiyografik özelliklerine dikkat çeken önemli bir çalışma için bkz. Jan Schmidt, “First-Person Narratives in Ottoman Miscellaneous Manuscripts”, **Many Ways of Speaking About the Self: Middle Eastern Ego-Documents in Arabic, Persian, and Turkish, 14th-20th Century**, haz. Ralf Elger, Yavuz Köse, Harrasowitz Verlag, Wiesbaden 2010, s. 159-170.

¹⁴ Aslı Niyazioğlu’nun Nev‘îzâde’nin *Hadâ’ik*’i üzerinden Osmanlı biyografi yazarlarının kendilerini “bağban” ve biyografilerini yazdıkları alim, şeyh, derviş gibi şahısları birer çiçek olarak gördüğüyle ilgili mühim çalışması için bkz. Aslı Niyazioğlu, **17. Yüzyıl İstanbul’unda Rüya ve Hayatlar**, çev. Ayşen Anadol, Doğan Kitap, İstanbul 2020, s. 72.

¹⁵ Çiçek ve bahçe metaforu haricinde biyografi kitaplarında sıkça kullanılan ve mecmua ile ortak olan bir terim de “sefine”dir. *Sefînetü’l-Vüzerâ*, *Sefîne-i Nefise-i Mevleviyân*, *Sefîne-i Evliyâ* vb. birçok biyografi kitabında karşımıza gemi metaforu çıkmaktadır. Bu durumun etimolojik ve ıstılahi geçmişini yine bir mecmuadan şu şekilde öğreniyoruz:

Cönk kâf-ı Arabî ile büyük gemidir. Nevâyî rahimehullâh *İskenderiyyesi*’nde rây-ı Hind’in İskender’e pîşkeş verdüğü filler vasfında eydür: “Aceb tâg olup cönk yangılı

itibariyle yüklenebileceği manaları göstermesi açısından iyi bir örnektir. Hatta bazı mürettibler, mecmualarına yazdıkları bir kıtada bahçe/bostan/bağ mefhumuna şöyle gönderme yapmaktadırlar:¹⁶

Bâğdır sanki bu mecmû'a-i pâk
Tâze mazmûnlarıdır meyve-i ter
Nahl-bendân-ı me'ânî-i şehri
Eylemiş her birisi arz-ı hüner
Bu fakîrin dahi bu bâğ içre
Bir kalem işlemesi kalsın eser

Bununla birlikte doğrudan isminde mecmua kelimesini kullanan biyografi kitapları da mevcuttur. Akifzâde'nin (ö. 1816) *Şekâ'ik*'e zeyl olarak kaleme aldığı *Kitâbu'l-Mecmû' fi'l-Meşhûdi ve'l-Mesmû'* adlı eseri buna güzel bir örnektir.

18. yüzyılda sayıları bir hayli artan *mecmua-nüvis* ve *mecmua-şinâs*larla birlikte hemen hemen her alanda mecmua türü eserler verilmeye başlamıştır. Her ne kadar Eski Türk Edebiyatı çalışmalarında antolojik hüviyetlerine binaen mecmualara ilgi gösterilmiş olsa da tarih çalışmalarında maalesef mecmualara pek rağbet gösterilmemektedir.¹⁷ Ayrıca şimdiye kadar bu kaynaklar hakkında derinlemesine bir çalışma olmamasında bu eserlerin ihtiva ettiği bilgileri tarihçilerin eskilerin tabiriyle hurda/kırıntı olarak görmesinin etkisi bulunmaktadır.

Özellikle 18. yüzyılda tertip edilen mecmuaların bir kısmı her ne kadar “eğlence” amacı güdülerek vücuda getirilmiş olsa dahi biyografik malzeme açısından

revân/ İki cânibide ikki bâd-bân” *Lügat-ı Nevâyi'*de böylece mezkûrdur. Mecmû'aya cönk ıtlakı bu ma'nâdan me'hûz olmak vardır. Vech-i isti'âre zâhirdir. Nitekim mecmû'aya sefîne dahi ıtlak olunur.

Bkz. **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3401, vr. 12b.

¹⁶ **Mecmû'a**, İÜNEK, İbnü'l-Emîn, nr. 2747, vr. 1a; **Mecmû'a**, İAEK, Şevket Rado, nr. 484, vr. 26b.

¹⁷ Mecmuaların biyografik malzeme cihetinden değerli oluşu edebiyat tarihçilerinin öteden beri üzerinde durduğu bir meseledir. Özellikle milenyum sonrası yapılan pek çok çalışmada mecmuanın bu özelliği vurgulanmaktadır. Örneğin mecmuaların bu özelliğine dikkat çekmesi ve ele aldığı mecmuanın içerdiği biyografik malumatı göstermesi açısından değerli bir çalışma için bkz.: Sadık Yazar, “Şahsi Bir Arşiv Kaynağı Olarak Balıkesirli Râsih'in Mecmuası: İçerik Analizi ve Derkenar Notları”, **Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]**, Yıl 6, Sayı 13, Güz 2020, s. 27-62.

eşsizdir.¹⁸ Ayrıca biyografin kullanabileceği rüya benzeri enstrümanlar da mecmualarda sıkça bulunabilmektedir.¹⁹ Biyografi metinlerinde yer alan doğum-ölüm-sünnet-nikah kayıtları, aile-nesep-soy bilgileri, eğitim, atama-azil ve sosyal çevreyle alakalı malumatın yanında bibliyografik bilgilere mecmualarda sıklıkla rastlanmaktadır.²⁰

Örneğin 18. yüzyılın önde gelen sufi-alim ve mecmua-nüvislerinden İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö. 1724) mecmuaları hayatının pek çok karanlık kısmını bize açmaktadır. İstanbul'da ikamet ederken Üsküdar'da satın aldığı evi ne kadara aldığı, Hac yolculuğuna çıkarken gemide neler hissettiği, şeyhinin yazdığı ve şeyhine yazdığı mektupları mecmualarında bulunmaktadır.²¹

Melamî neşvenin önemli simalarından La'lîzâde Abdülbaki'nin (ö. 1746) dedesi İbrahim Efendi'ye ait bir mecmua gerek kendisi ve gerekse mecmuaya "tanık" olan torunu müderris Mehmed Masum'la ilgili bazı nadide bilgileri edinmemizi sağlamaktadır. Mehmed Masum mecmuanın dedesine ait olduğunu ve dedesinin Mihrimah Camii haziresine gömüldüğünü söylemektedir. Ayrıca 13 Recep 1162/29 Haziran 1749 senesinde Haremeyn müfettişi Nimetullah Efendi'nin hanımının manevi kızı Nefise'yle 500 kuruş mihirle evlendiği ve boşandıktan sonra 1165 senesinde Nefise'nin vefat ettiği gibi bulunması zor bilgileri bu mecmuadan öğreniyoruz.²²

¹⁸ Mecmuaların bir sosyal mecra olarak algılanması ve bilgi iletişimindeki rolü için bkz. Ensar Karagöz, "Mecmû'a-i Âlem'den Mecmû'-i Âleme: Yazma Mecmûalar ve Bilgi İletişimi", *Sabah Ülkesi*, 2022, sy. 70, s. 58-61.

¹⁹ Cemal Kafadar, "Mütereddî Bir Mutasavvîf: Üsküplü Asiye Hatunun Rüya Defteri, 1641-1643", *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, s. 123-191. Mecmuaların bir sufinin zihin dünyasını anlamlandırmadaki rolü ve tarihçi için ne kadar önemli verileri ihtiva ettiğiyle alakalı olarak bkz. Derin Terzioğlu, "Mecmû'a-i Şeyh Mısrî: Onyedinci Yüzyılın Ortalarında Anadolu'da bir Derviş Sülûkunu Tamamlarken Neler Okuyup Yazdı?", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, s. 291-321.

²⁰ Bazı araştırmacılar mecmuaların biyografik özelliklerine rağmen içerdikleri malumatın değerlendirilmesi için sistematik ve zorlu bir sürecin olduğunu vurgulamaktadırlar. Örnek olarak bkz. Jan Schmidt, "Bir Tür Olarak Osmanlı Mecmûalarının Artı Değeri", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, s. 53-71.

²¹ İsmail Hakkı Bursevî'ye ait şimdiye kadar tespit ettiğim 30'dan fazla mecmua bulunmaktadır. Bunların bir kısmı mütalaa mecmuası şeklinde olup bir kısmı da burada izah edildiği gibi biyografik malzeme ile doludur. Bu mecmualardan bazıları için bkz. İsmail Hakkı Bursevî, *Mecmû'a*, BYEK, nr. 16398; BİYEK, Genel, nr. 42; İÜNEK, İbnü'l-Emin, nr. 3083.

²² La'lîzâde İbrahim Efendi, *Mecmû'a*, SK, Esad Efendi, nr. 940, vr. 24a.

Hakkında pek az şey bildiğimiz Leysîzâde Ali Efendi'nin mecmuaları kendisi ve biyografisiyle ilgili bilgilerle doludur. Örneğin dedesinin Ali el-İsbahânî, anneannesinin babasının Mustafa Yegânî olduğu, mecmuanın bazı pasajlarını Kahire'den İstanbul'a gelirken gemide yazdığından hareketle bir dönem Mısır'da bulunduğunu mecmuasından biliyoruz.²³

Bu neviden otobiyografik bilgiler haricinde mecmua müretteplerinin başkalarıyla ilgili verdikleri bilgiler de son derece değerlidir. Örneğin İstanbul camileri ve mescitleriyle ilgili eseriyle bilinen Ayvansarayî Hafız Hüseyin Efendi'nin (ö. 1787) "keşf-i kubûr" olarak bilinen mezardakilerin haline muttali olup onlarla konuşmasıyla ilgili hadiseyi yakın dostlarından Müstakîmzâde bizzat kendisinden dinlemiş ve mecmuasına kaydetmiştir. Ayrıca Ayvansarayî'nin 15 Ramazan olarak bilinen vefat tarihini de Müstakîmzâde 17 Ramazan²⁴ olarak vererek Ayvansarayî'nin biyografisi için mühim bir katkıda bulunmuştur.²⁵

Bu ve benzeri farklı şekildeki biyografik malumat mecmualarda karşımıza sıklıkla çıkmaktadır. Fakat barındırdıkları birçok değerli bilgiyle birer hazine olan mecmualar hakkında şöyle bir sorun bulunmaktadır: bu mecmuaları ve kime ait olduklarını nasıl tespit edeceğiz, yahut böyle mecmualar var ise tarihçi bu mecmuaları nasıl kullanır?

Metnin Söylemedikleri yahut Nüsha Tarihçiliği

Osmanlı alimi, münevveri ve okur yazar grupları devletin teşekkülünden itibaren birçok cihetten değişmiş, gelişmiş, kendine has bazı uygulama ve yöntemleri pek çok farklı alanda vazetmiştir. Hiç şüphesiz kitap ve kitap etrafında gelişen kitap kültürü de bu tekamülden nasibini almıştır. Telif türlerinin yanında eserlerin sanatsal ve kodikolojik unsurları da değişime uğramış ve tam olarak matbaanın kullanımı

²³ Leysîzâde Ali Efendi, **Mecmû'a**, SK, Esad Efend, nr. 3386, vr. 103b, 104b, 309a.

²⁴ Kaynaklarda Ayvansarayî'nin vefat tarihinde ihtilaf olup genellikle 15 Ramazan 1201 tarihi verilmektedir. bkz.: Semavi Eyice, "Hüseyin Ayvansarayî", **DİA**, İstanbul 1998, c. XVIII, s. 528-530; Günay Kut-Turgut Kut, "Ayvansarayî Hafız Hüseyin b. İsmail ve Eserleri", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, İstanbul 1980, sy. 33, s. 401-439.

²⁵ Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, Müstakîmzâde'nin mecmuasından bu hadiseyi olduğu gibi aktararak mecmuaların biyografi yazımı ve bilgi intikalinde ne kadar ehemmiyetli bir rol üstlendiğini bizatihi göstermektedir. Bkz. Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 5a; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, **Mecmû'a**, TİEM, nr. 2033, vr. 32b.

öncesinde mütekamil bir hale bürünmüştür. Kitaba verilen değer 18. yüzyılda çok farklı bir boyuta ulaşmış, kitap koleksiyonerleri çoğalmış ve müstakil kütüphanelerin sayısı bir hayli artmıştır.²⁶ Bundan dolayı eserlerde olduğu gibi nüshalarda da bir artış yaşanmış, koleksiyonerler nadide eserlerin bir nüshasının kendi koleksiyonlarında bulunması için müstensihlere çokça siparişlerde bulunmuşlardır.²⁷ Bu durum ilim erbabının kitaba ulaşımını kolaylaştırmış ve eserlerde kullanılan kaynakların artmasına vesile olmuştur.

Burada yazma eserler üzerine araştırma yapanların yakından bildiği iki kavram üzerinde durmakta fayda bulunmaktadır: ‘Eser’ ve ‘Nüsha’ (Work and Copy / التأليف والنسخة).²⁸ Eser bir telifi nitelerken ederken nüsha daha çok o telif etrafında şekillenen ve farklı özellikleri bulunan muayyen bir kitabı/yazmayı ifade etmektedir. Bu yüzden her nüsha kendi başına bir bilgi kaynağıdır ve farklı bir dünyayı temsil eder.²⁹ Herhangi bir müellifin (yahut biyografisiyle ilgilenilen bir alimin) kendi eserlerinde kaynak olarak kullandığı diğer eserlerin metinsel analizinden ayrı olarak, o müellifin söz konusu metinleri temsil eden hangi somut nüshalarla bağlantılı olduğu üzerinden yazmaları incelemek “nüsha tarihçiliği” olarak adlandırdığımız bir yöntemi meydana getirmektedir. Bu yaklaşım, ıktibas edilen bir metnin herhangi bir kopyasından ziyade,

²⁶ 18. yüzyıl kitapseverlerin ve kütüphanelerin “altın çağı” olarak nitelendirilmektedir. Bu dönemde gerek saray gerekse devlet adamları eliyle birçok kütüphane kurulmuş, Ebubekir b. Rüstem eş-Şirvânî, Ali Mir İzzet gibi kütüphane kurması nasip olmayan bazı büyük koleksiyonerler de bu dönemde yaşamışlardır. 18. yüzyılda kurulan kütüphanelerin bazıları şunlardır: III. Ahmed Kütüphanesi, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Kütüphanesi, Ayasofya Kütüphanesi, Ragıp Paşa Kütüphanesi, Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi. Bu dönemde kurulan kütüphanelerle ilgili bkz. İsmail E. Erünsal, **Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik**, Timaş Yay., İstanbul 2020, s. 209-269; a. mlf, “Osmanlı Döneminde İstanbul Kütüphaneleri”, **Antikçağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi**, İstanbul 2015, c. VII, s. 578-601.

²⁷ Yazma eserlerin genellikle zahriyesinde yer alan “İstiktab” kayıtları nüshanın ilk malikinin siparişi doğrultusunda istinsah edildiğini ifade etmektedir. Örneğin Aşir Efendi’nin kendi koleksiyonu için istinsah ettirdiği *Devha* nüshası için bkz. SK, Aşir Efendi, nr. 251; Ragıp Paşa’nın istinsah ettirdiği Ebubekir el-Harizmi’nin risaleleri için bkz. SK, Ragıp Paşa, nr. 1159. Ayrıca bkz. Adam Gacek, **Arapça Elyazmaları İçin Rehber**, çev. Ali Benli-M. Cüneyt Kaya, Klasik Yay., İstanbul 2017, s. 120.

²⁸ Krş. Adam Gacek, **Arabic Manuscript A Vademecum for Readers**, Brill, Leiden 2009, s.78 (“composition” maddesi), s. 127 (“history of manuscripts” maddesi).

²⁹ Eser-nüsha ayrımıyla ilgili olarak Ramazan Şeşen-Cevad İzgi-Cemil Akpınar, **Fihrisü Mahtûâtî Mektebeti Köprülü**, İstanbul 1406/1986, c. I, s. 17; Eymen Fuad Seyyid, **el-Kitâbu’l-Arabiyyi’l-Mahtûât ve İlmu’l-Mahtûât**, ed-Dâru’l-Misriyye el-Lübnâniyye, Kahire 1418/1997, s. 95; Sami Arslan, **Osmanlıda Bilginin Dolaşımı**, Ketebe, İstanbul 2020, s. 19-43.

araştırmaya konu olan kişinin kendi elinden geçmiş nüshalarla ilgilenmektedir. Bu yöntemin en temel amacı, yazmaların metin dışındaki diğer unsurlarından olabildiğince faydalanmayı hedeflemektedir.

Yazmaların ihtiva ettiği metnin haricinde mülkiyet ifade eden temellük kayıtları, vakıf kayıtları, mütalaa ve icazet kayıtları gibi metin dışı unsurların yanında müellifin kendi nüshalarındaki farklı tercihleri de entellektüel biyografi yazımı için son derece önemli ipuçları barındırabilmektedir.³⁰ Biyografisi yazılan kişinin kullandığı nüshalara ulaşmak, bütün bu unsurları topluca görmek bazen kişinin otobiyografisinde dahi olamayan bilgilere aşinalık kazanmayı vadetmektedir.³¹

Burada en temel sorun bu nüshalara nasıl ulaşılacağıyla ilgilidir. Eğer araştırmaya konu olan müellifin kendine ait bir koleksiyonu bulunuyorsa bu durum araştırmayı büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır. Örneğin Veliyyüddin Carullah'ın (ö. 1738) Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki koleksiyonu üzerine yapılan bir dizi araştırmada koleksiyonunda bulunan nüshalardaki okuma kayıtları ve notları referans alınmış ve entellektüel biyografisiyle ilgili bir çalışmanın vücut bulmasına olanak sağlanmıştır.³² Mevcut bir koleksiyonun böyle bir çalışmaya imkân vermesiyle birlikte bir koleksiyonerin kendi kütüphanesinin haricinde de temas ettiği nüshaların bulunması durumu biraz zorlaştırmaktadır.³³

Bu söylediklerimiz koleksiyonu korunmuş olan yahut nüshalarının yeri tespit edilebilen şahıslarla ilgilidir ki mevcut koleksiyonlar göz önünde bulundurulduğunda

³⁰ Jan Schmidt, "Manuscripts and their function in Ottoman culture: the Fatatri collection in the Leiden University Library." **Journal of Turkish Studies**, 2004, 28/1: 345-369. Özellikle temellük kayıtlarının biyografik ve bibliyografik bilgi kaynağı olması ve tarih yazımında sağladığı kaynaklıkla ilgili hali hazırda Prof. Dr. Zeynep Tarım'ın danışmanlığında Ali Aslan tarafından Ebubekir b. Rüstem eş-Şirvânî'nin temellükleri üzerine bir doktora çalışması yapılmaktadır.

³¹ Nüshalarda yer alan kayıtları incelemeyi ve bunların toplu bir veritabanıyla daha işlevsel halde kullanımını amaçlayan projeler yapılmaktadır. Bunlardan birisi de Leibzig Üniversitesi bünyesinde sürdürülmekte olan "Bibliotheca Arabica – A Digital Home for the Arabic Manuscript Tradition" adlı geniş çaplı projedir.

³² Berat Açıl (ed.), **Osmanlı Kitap Kültürü: Cârullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları**, İLEM, İstanbul 2021.

³³ Veliyyüddin Carullah gibi bir bibliyofilin kitapları mevcut koleksiyonu dışında çok yerde karşımıza çıkmaktadır. Böyle bir nüshada yer alan otobiyografik kaydı ise nüshaların tamamına nüfuz etmenin ne kadar ehemmiyetli olduğunu göstermektedir. Bkz. Mehmet Kalaycı, "Veliyyüddîn Cârullah Efendi'nin (ö. 1151/1738) 'Terceme-i Hâli'ne Bir Katkı", **İslam Tetkikleri Dergisi-Jurnal of Islamic Review**, 11/1 (Eylül 2021), s. 357-388.

bu şahıslar bir elin parmakları mesabesinde. Peki nüshaların yeri bilinmiyorsa ne yapmak gerekmektedir? Sadece Süleymaniye Kütüphanesi'nde 100 bine yakın yazma eser olduğu düşünüldüğünde bu işlem imkansızca talip olmak anlamına gelmektedir. Fakat tezin araştırma ve yöntem kısmında görüleceği üzere belli bir düzen ve metotla yapılacak araştırmalar bir müellifin kullandığı nüshaları tespit etmeye imkân vermektedir. Böyle bir araştırma için ilk etapta yapılacak olan kütüphane kataloglarının taranması ve araştırma yapılacak kişiyle ilgili bulunan verilerin derlenmesidir. Bu derleme, araştırma yapılan şahsın eserleri ve nüshalarının mevcut durumuna vakıf olmayı ve araştırmanın seyrinde izlenecek rotayı belirlemektedir. Bu noktadan sonra ihtiyaç duyulan en temel argüman ise biyografisi çalışılan müellifin el yazısının tespiti ve analizidir.

Müellif hattı eserler bu tespitin ilk ve en kolay etabıdır. Müellif hatlı eserler genel itibarıyla iki kısma ayrılır: Müsvedde nüshalar ve mübeyyeze nüshalar. Müsvedde nüshalar müellifin eseriyle ilgili ilk taslağına verilen addır. Bu nüshalar üzerinde yapılan ekleme, çıkarma, karalama, talikatlar ve boşluklar gibi bazı tasarruflardan eserin müellif nüshası olduğu anlaşılabilir. Mübeyyeze nüsha ise³⁴ müellifin son halini verdiği nüshayı yahut günümüzdeki söyleyişle “temize çekilmiş” nüshayı ifade etmektedir. Peki bir eserin müellif hattı mı (Holograph, المخطوطات الأصول) yoksa müstensih hattı (copy, النسخة) mı olduğu net olarak anlaşılabilir mi? Bu sorunun cevabı müsvedde nüshalar için hususiyetleri itibarıyla nispeten kolay olmakla birlikte tebyiz edilmiş nüshalar için zordur. Zira müstensihlerin istinsah ettiği eserlerin sonunda yer alan müelliflere ait ketebe kayıtlarını olduğu gibi kaydetmeleri yazmalarla uğraşanların bildiği en tabii bilgilerdendir. Bundan dolayı nüshaların sonunda yer alan bu tip kayıtlara her daim şüpheyile yaklaşmakta fayda bulunmaktadır.³⁵

³⁴ Bu tip eserler için genel itibarıyla “beyaz” kelimesi kullanılıp tebyiz edilmiş nüsha kastedilmektedir. Klasik metinlerde bu tabir “Beyaza çekmek”, “Müsveddeyi beyâza çıkarmak”, “Müseveddeden beyaz olunmuş” gibi farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

³⁵ Selahaddin Polat, **Metin Tenkidi**, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 2010, s. 94-99; M. Fatih Köksal, “Metin Tamiri (Usul ve Esaslar, Uygulamalar ve Bazı Teklifler)”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 1, İstanbul 2008, s. 169-190.

Bir eserin müellif hattı oluşuyla ilgili bir diğer karine de nüshanın daha önceki malikleri yahut nüshayı mütalaa edenlerin yazdıkları notlardır. Genellikle nüshaların zahriyesinde yer alan “bâ-hatt-ı mü’ellif”,³⁶ “bi-hattı mü’ellifihi”,³⁷ “mü’ellif hattıyladır”³⁸ gibi kayıtlar nüshanın müellife ait olduğunu okuyucuya söylemektedir. Büyük bir oranda doğru olan bu kayıtların sahteleri de bulunmaktadır. Özellikle kitap tüccarları tarafından nüshanın maddi değerini artırmak için nüshanın üzerine müellif hattı olduğu yazılı eserlerin sayısı azımsanmayacak kadardır.³⁹

Müellif nüshaları haricinde müelliflerin el yazılarının tespit edileceği bir diğer yer de nüshalarda bulunan harici/metin dışı kayıtlardır.⁴⁰ “Otograf” (autograph, المخطوطات الموقَّعة) olarak bilinen bir şahsın kendi hattıyla olan kayıtlar yazmalarda temellük, icazet, mukabele, imza vs. şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Hatta bu kayıtlar üzerinde yer alan “felanın hattıdır”, “şu alimin el yazısıdır” gibi bazı ‘tasdik’ kayıtları (attestations)⁴¹ kitapseverlerin el yazılarıyla ne kadar alakadar olduğunu göstermektedir.⁴²

Örneğin meşhur İlhanlı tarihçisi Vassâf’ın tarihinin bir nüshasında yer alan yazı tespiti kayıtları gayet ufuk açıcıdır. Bu nüshanın zahriyesinde en üst tarafta “Oğlum Ataullah Efendi’nin mülküdür” yazılı olup altında “Bu hat Üsküp kadısı olan Atâ’î Çelebi’nin babası merhûm Nev’î Efendi’nindür, bilirüz öyledür” yazılıdır. Onun yanında Nev’îye ait bir şiir ve yanında “Bu hat Nev’î Efendi merhûmudur” şeklinde

³⁶ Elvan Çelebi, **Gülşen-i Râz**, SK, Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 500.

³⁷ el-Minhâcî, **İthâfu’l-Ehissâ bi-Fazâ’ili Mescidi Aksâ**, SK, Laleli, nr. 1992.

³⁸ Abdurrauf el-Münâvî, **Feyzu’l-Kadîr**, SK, Pertev Paşa, nr. 82.

³⁹ Her ne kadar maddi gelir için sahtecilik (forgery/التزوير) yapılıyor olsa da bunu tespit her zaman mümkün değildir. Özellikle meşhur hattatların talebeleri yahut onları örnek alanlar bir hayranlık ifadesi olarak taklid eserler meydana getirmişlerdir. Bkz.: Francois Déroche, **Islamic Codicology: An Introduction to the Study of Manuscripts in Arabic Script**, çev. Deke Dusingberre-David Radzinowicz, ed. Muhammad Isa Waley, Al-Furqan Islamic Heritage Foundation, Londra 2006, s. 186; Richard N. Frye, “Islamic book forgeries from Iran”. **Islamwissenschaftliche Abhandlungen**, Wiesbaden 1974, s. 106–109. İsmail E. Erünsal, **Ortaçağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane**, Timaş Yay., İstanbul 2018, s. 308-309; Adam Gacek, **Vademecum**, s. 108-110 (‘forgery’ md), s. 83 (‘dates and dating’ md)

⁴⁰ Pek tabii arşiv vesikalarında da yazı tespiti yapılabilir. Fakat meseleye müellif/eser-nüsha zaviyesinden bakıldığından bu çerçevede izah edilmeye çalışılmıştır.

⁴¹ Bkz. Adam Gacek, **Vademecum**, s. 14-16.

⁴² Farklı tip vesikalarda da belgenin doğruluğunun onaylandığı kayıtlara rastlanmakla birlikte bunlara da tasdik kaydı denmektedir. Bkz.: Mehmed İpşirli, “Ulemanın İmza ve Tasdik Formülleri”, **Osmanlı İlimiyesi**, Kronik Yay., İstanbul 2021, s. 287-309.

Veysî'ye ait bir tespit bulunmaktadır. Bu tespitin yanında Güftî Mustafa Efendi'nin "Bu hat merhûm Veysî Efendi'nindir" tespiti bulunup onun da altında "Bu hat Üsküp şehrinde merhûm İbrahim Efendi zâviyesinde şeyh olan Güftî Mustafa Efendi'nindir" yazılıdır. Bu tespiti yapan da Abdulkakî isimli birisidir. Veysî'nin tespit yazısının altında Esad Efendi de nüshaya dahil olup "ve serâpâ kenârlarında sürhler ve ta'likât dahi merhûm-ı müşârün-ileyhimin hattı olup hattâ âhirinde imzâsı dahi vardır" yazmıştır.⁴³

Nüsha zahriyelerinde genellikle karşımıza çıkan bu tespit/tasdiklerin örneklerine ferağ ve derkenar kayıtlarında da rastlanmaktadır. Örneğin Ebû Muhammed Muhyiddin Abdulkâdi el-Kureşî'nin *el-Cevâhiru'l-Mudîyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye* adlı eserinin Aşir Efendi Koleksiyonunda bulunan nüshasında Müstakîmzâde'nin hattıyla "İbn Nuceym ve Çivîzâde ve Beyâzîzâde hatlarıyla muhaşşâ *Tabakât-ı Hanefiyye-i Kureşî*'dir" yazılıdır. Nüsha incelendiğinde ise yazmalarda rastladığımız en ilginç tasdik notlarından birisi karşımıza çıkmaktadır. Nüshanın 68b varağında bir derkenarın altında "Hattu'l-allâme Mehmed b. İlyâs el-ma'rûf bi-Çivîzâde" yazılıdır. Onun altında "Hâzâ hattı'l-allâme Ahmed el-ma'rûf bi-Beyâzîzâde" yazılı olup onun da altında "Hâzâ hattı'l-fâzıl Müstakîmzâde" yazılıdır. Bu son tespiti nüshanın son sahibi Âşir Efendi yapmış olup "ene'l-fakîr Âşir" şeklinde imzasını da tespitinin altına ilâştirmiştir.⁴⁴

Hiç şüphesiz bu nüshada görüldüğü gibi nüshaların üzerlerinde yer alan bu kayıtlar nüshayı eser/metin cihetinden değerli kılmakla birlikte ayrıca maddi olarak da kıymetlendirmektedir.

Bu tespitler çoğu zaman hakikatli olmakla birlikte bazen mütalaa eden kişinin bilgisi nisbetinde sıhhatli olabilmektedir. Ömer Fu'âdî'nin (ö. 1636) müellif hattı olan *Risâle-i Şevkiyye* nüshasının sonunda yer alan bir kayıt bu mesele için güzel bir örnektir. Nüshanın ferağ kaydının altında eseri mütalaa eden kişi tarafından "Bu nüsha mü'ellifin asıl nüshasına mukâbele olunmuştur. Ammâ kâtib gâyet ehil olmamak ile

⁴³ Şerefüddîn Abdullâh b. İzzeddîn Fazlillâh b. Ebî Naîm-i Yezdî, **Tecziyetü'l-Emsâr ve Tecziyetü'l-A'sâr**, SK, Esad Efendi, nr. 2192.

⁴⁴ el-Kureşî, **el-Cevâhiru'l-Mudîyye fî Tabakâti'l-Hanefiyye**, SK, Aşir Efendi, nr. 248, vr. I, 68b, 103b.

bir mikdâr müşevveşlik vardır. İstihrâcda ihtimâm oluna” yazılıdır.⁴⁵ Fu’âdî’nin eserlerinin yer aldığı kendi hattıyla olan bir mecmua ile bu nüsha karşılaştırıldığında bu nüshanın müellif hattı olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır.⁴⁶ Nüshada müellifin yaptığı bazı tasarruflar okuyucuyu yanıltmış ve nüshanın “na-ehil” bir kâtibin elinden çıktığını düşünmesine sebep olmuştur.

Bu konuya meşhur koleksiyoner Şîrvânî’nin (ö. 1722) yanlış bir tasdiki de güzel bir örnektir.⁴⁷ Koleksiyonunda bulunan *Nehcü’l-Belâga* nüshasında yer alan temellük sahiplerinin hatlarıyla ilgili yaptığı tespitlerden Yazıcızâde Ahmed-i Bîcân Efendi’yle ilgili olanı hatalıdır. 930/1523-24 tarihli Ahmed b. İsmâ’il el-ma’rûf bi-İbn Yazıcı’ya ait temellük kaydının yanına “*Envâru’l-Âşıkîn* sâhibi Yazıcızâde’nin hattıdır” yazan Şîrvânî, burada yer alan “İbn Yazıcı” şöhretinden bu kişinin Ahmed-i Bîcân olduğuna kanaat getirmiştir. Halbuki Ahmed-i Bîcân’ın hem baba ismi farklı olup hem de vefatı 870/1465-66 senesi civarında olduğundan bu tasdik hatalı olmuştur. Nüshada Şîrvânî’nin Taşköprülüzâde’yle ilgili yaptığı tespit ise doğrudur.⁴⁸

Bu örneklerde de görüldüğü üzere yazı tespiti, üzerinde ciddiyetle durulması icab eden ve paleografya, kaligrafi, grafoloji ile kronoloji gibi farklı disiplinlerden faydalanmayı gerektiren kompleks bir meseledir.

Yazı tespitinde dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan birisi de ‘hüs-n-i hatt’ yani güzel yazıyla alakalıdır. Şeyh Hamdullah’la birlikte ‘aklam-ı sitte’ denen 6 çeşit yazıda Osmanlı ekolü belli bir seviyeye gelmiş, Karahisarî gibi klasik vadide eser veren hattatlar Osmanlı hat sanatının farklı vechelerinin intikaline hizmet etmişlerdir.

⁴⁵ Ömer Fu’âdî, **Risâle-i Şevkiyye**, SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2332, vr. 36b.

⁴⁶ Ömer Fu’âdî, **Mecmû’atu’r-Resâ’il**, SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2287. Mecmuada yer alan risalelerin başında “li-muharririhî, li-müşevvidihî” gibi müellif hattı olduğunu gösterir deliller olmakla birlikte zahriyede Müstakîmzâde’nin tasdik notu da bulunmaktadır.

⁴⁷ Burada yanlış yapılmış tasdiklerle ilgili literatüre yeni bir kavram eklemekte fayda bulunmaktadır. “Tekzib kaydı” olarak isimlendirdiğimiz bu kayıtlar müstensih ve hattat kayıtlarının yanlışlığı veya yanlış yapılmış hat tesbitlerinin doğrulanması için yazılmış kayıtları ihtiva etmektedir. Örneğin SK, Darulmesnevi 49 numaralı nüshanın sonunda “Bu imza meşhûr ta’liknûvîs İmâd’ın değildir.” şeklinde bir tekzib kaydı bulunmaktadır. Bu kaydın hemen altında da tekzibi tekzib eden bir kayıt daha vardır ki bu konuya çok güzel bir örnektir: “Allâhu a’lem bâlâdaki imzâ İmâd merhûmun kendi imzâsıdır. ‘Değildir’ diyen zât esrâr-ı hatdan bi-haber olduğu anlaşılıyor. El-Fakîr Mehmed Nureddin el-Erzenî et-Tortumî.” Bu kaydı yazan kişi 19. yüzyılın önemli alimlerinden Erzurumlu Mehmed Nureddin Efendi’dir (ö. 1326/1908). Bkz. El-Kâşîfî, **Cevâhirü’t-Tefsîr li-Tuhfeti’l-Emîr**, SK, Darulmesnevi, nr. 49, vr. 668a. (Nüshadan haberdar eden kıymetli meslektaşım sn. Alparslan Fener’e teşekkür ederim.)

⁴⁸ Şerîf er-Radî, **Nehcü’l-Belâga**, SK, Reisülküttab, nr. 942, vr. 1a.

Hafız Osman gibi özellikle mushaf yazımında ekolleşen hattatların yanında talik yazıda İmâd-ı Rûm olarak anılan Abdülbaki Arif, Katibzâde, Dedezâde Yesarî Mehmed gibi önemli üstatlar yetişmiştir.

Osmanlı okur-yazar grupları incelendiğinde birçoğunun hüsn-i hat meşk ettiği, özellikle 18. yüzyılda ulemadan birçok kimsenin ciddi derecede hattat olduğu görülecektir.⁴⁹ Bu durum sanatsal eserlerin haricinde yazma eserlerde karşımıza çıkan yazıların hüsn-i hat cihetinden ekol, vadi, tavır, şive ve yazıdaki metanet unsurlarından kaynaklanan farklılıklardan müellif ve müstensihle ilgili bilgi verebileceği anlamına gelmektedir.⁵⁰ Özellikle sanat eserlerinde dikkat edilen bu farklılıklar kitabi yazıda da kısmi olarak gözlemlenebilmektedir. Belli bir ekol içerisinde hocasından hüsn-i hat meşk eden hattat, o ekolü ve hocasından tevarüs ettiği incelikleri kendi şivesiyle eserine nakletmektedir. Fakat her ne olursa olsun ilmi eserlerde karşımıza çıkan yazıların “el yazısı” olduğunu unutmamak gerekmektedir. Çünkü sanatsal kaygının azaldığı noktada hüsn-i hattın belli inceliklerinden vaz geçildiği unutulmamalıdır. Yazının sanatsal yönünü “kısıtlayan” bu durum yazı tespitini kolaylaştıracak “kişisellik” (personnalité) unsurunun ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Böylelikle her ne kadar bir hattat belli bir kaynaktan beslenmiş de olsa eser yazımında karşısına çıkan ilmi kaygı, düzen ve sürat gibi dış faktörlerin yanında fizyolojik ve psikolojik durumundan dolayı yazısını kişiselleştirecektir. İşte burada yazma çalışmalarında üzerine nedense hiç düşülmeyen grafoloji imdada yetişmektedir.

Grafoloji/Grafanalizi (Graphology, Graphanalysis) günümüzde algılandığının aksine el yazısı ve imza üzerinden karakter analizi yapmanın ve adli olaylarda kriminolojik bir unsur olarak kullanılmasının haricinde yazıyı bütüncül olarak inceleyen bir disiplindir. Her el yazısının eşsiz ve kişisel olduğu fikrini temel düstur

⁴⁹ Suyolcuzâde ve Müstakîmzâde’nin hattat tezkireleri incelendiğinde bu yüzyılda birçok hattatın yetiştiği hatta Eğrikapılı Rasim Efendi gibi büyük hattatların bine yakın talebe yetiştirdiği görülecektir.

⁵⁰ Sanat yazılarının kendine ait hususiyetleri ve hattatların yazılarında görülen ekol, kol, üslup, tarz, tavır ve şiveyle alakalı bkz. Mahmud Bedreddin Yazır, **Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli**, haz. M. Uğur Derman, DİB Yay., Ankara 1972, s. 130-140.

olarak kabul edip bu düstur üzerinden insanın yazıya akseden bireyliğini (individualité) incelemektedir.⁵¹

Batıda neşet eden bu disiplin genel itibariyle latin hurufatı üzerine gelişmiş ve el yazılarının psikolojik etmenleri ve tezahürleri üzerine eğilmiştir. Her ne kadar bir bilim olup olmadığıyla ilgili tartışmalar devam etmiş olsa da bizi ilgilendiren kısmı yani el yazılarının eşsizliği ve fark edilir oluşu bu disipline faydalanmayı gerektirmektedir.⁵²

El yazısında yer alan fiziki (kalem, kâğıt, mürekkep vs.), anatomik (kelime, harf ve noktalar) ve fizyolojik (el hareketlerinden doğan süreklilik, keskinlik, işleklik vb.) unsurlar grafolojik bir bakış ile yazı sahibi hakkında farkında olmadığımız birçok bilgiyi vermektedir. Buna göre, kişinin tıpkı jest, mimik ve tavır gibi ayırt edici özellikleri yazı hususunda da geçerlidir. Özellikle yazı pratiğinin kişide bir hassa halini almasından yani mekanikleşmesinden sonra yazı sırasında zihin hemen hemen sadece düşünceyle meşgul olduğundan ortaya eşsiz bir ürün çıkmaktadır.⁵³ Naturel/doğma yazı (écriture naturelle) olarak tanımlanan bu ürün yazı tespiti ve mukayesesinde en temel farklılıkları görmemizi sağlamaktadır.⁵⁴ Veleve ki sahtecilik veya kopyacılık niyetiyle dahi olsa yazıdaki karakteristik, hattatı/müstensihi ele vermektedir.

Müstakîmzâde'nin *Tuhfe*'de dile getirdiği bir hadise yazıdaki karakteristiğinin kendisini nasıl ele verdiğini ve kopya yazıların nasıl anlaşıldığını görmemiz açısından son derece güzel bir örnektir. Hat sanatının 18. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden Eğrikapılı Râsim Efendi'nin Şeyh Hamdullah'ı takliden kopya ettiği "Ketebe Meliku'r-Rûm" yazılı bir kitayı Müstakîmzâde ve Râsim Efendi'nin kardeşi Süleyman Efendi gizlice almış ve kağıdını eskittikleri eseri sahaflarda satmaya götürmüş. Eser

⁵¹ Günümüzde dahi üzerine pek az çalışmanın bulunduğu grafolojinin önemini idrak etmiş ve ülkemizde bu meseleyle ilgili ilk yazıları kaleme almış olan eğitimci, sosyolog, ressam ve hattat Prof. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nu (ö. 1978) burada zikretmekte fayda bulunmaktadır. Kendisinin "muavvec" ismini verdiği bir hat çeşidi icad edecek kadar hüsn-i hatta vakıf olması grafoloji konusundaki tespitlerinin ne denli isabetli olduğunun en temel kanıtlarındandır. Bkz. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Grafoloji Konusu, Metodu ve Prensipleri", *DTCF Dergisi*, Ankara 1954, c. XII, sy. 1-2, s. 133-138.

⁵² 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir hayli ilgi odağı olan grafoloji doktrinel olarak Jules Crépieux-Jamin (ö.1940) ile tekâmül etmiştir. Bkz: Jules Crépieux-Jamin, *L'écriture et le Caractère*, Paris 1896.

⁵³ Louis Deschamps, *La Philosophie de l'Écriture*, Paris 1892, s. 9.

⁵⁴ Jules Crépieux-Jamin, *Handwriting And Expression*, trs. John Holt Schooling, London 1892, s. 24.

müzayedeye çıkmış ve Müstakîmzâde'nin ifadesiyle mümeyyiz bir uzman olan Hacı Yahyâ gibi kimseler esere hayran olup eserin fiyatı üç bin akçeye yaklaşmış. O sırada dükkanını yeni açan Sahaf Rıdvân Efendi'ye eser gösterilmiş, Rıdvân Efendi yarım saat kadar gözünü kırpmadan eseri incelemiş ve uzmanlığını gösteren şu cevabı vermiştir:

Şeyh merhûmun bu satırı gâyet meşhûr ve müteaddid olduğu ma'lûmunuzdur. Ben birkaç danesine mâlik oldum, lâkin bu rütbe güzîdesini görmedim. Gayet a'lâ hatt-ı Şeyh'tir derim, eger Râsim Efendi taklîd edip ve bir üstâd elinden çıkmadıysa!⁵⁵

Görüldüğü üzere sanat eseri gibi, yetkin birinin yaptığı taklîdin zor fark edileceği bir alanda dahi uzmanlaşmış bir göz kopya yapan kişiyi dahi kendine has tavır ve yazı karakterinden ayırt edebilir.

El yazısı ve kendine has yazı stilizasyonu tespit edilen müellifin nüshalarının tespitinin ikinci merhalesi eserlerinde kullandığı kaynakları tespit etmektir. Bu tespit neticesinde kaynak eserlerin nüshaları üzerine yapılacak araştırma her ne kadar külfetli ve uzun bir mesaiyi gerektirecek olsa da sonuçları itibarıyla göze alınabilir bir uğraştır. Yazı ve şahsi işaretler iyi belirlendiğinde nüshaların taranması hızlanacak, özellikle kütüphanelerdeki yazmaların büyük bir kısmının dijitalleşmiş olması da bu taramayı kolaylaştıracaktır.⁵⁶

Taramalar neticesinde elde edilen nüsha külliyatı ilk etapta bir şahsın/müellifin eserlerini oluştururken takip ettiği yol, müellif nüshalarındaki tercih ve farklılıklar, kaynak olarak kullandığı nüshaların hususiyetleri, bunlarda yer alan kayıtların eserlerine olan etkisini ortaya koymaya yardımcı olacaktır. İkinci olarak nüshada yer

⁵⁵ Müstakîmzâde, **Tuhfe-i Hattâtîn**, haz. Mustafa Koç, Klasik Yay., İstanbul 2014, s. 188.

⁵⁶ Burada dikkatleri çekmek istediğimiz bir mecmua/defter tarzı bulunmaktadır. 18. yüzyılın ilk yarısına kadar varlığından emin olduğumuz “hutût-ı meşâhir” şeklinde isimlendirilebilen bu eserler mürettibinin kendine göre bir tarz ve sistem içerisinde meşhur kişilerin el yazısından örnekleri derlediği mecmulardır. Özellikle 20. yüzyıl başlarında sayıları bir hayli artan bu mecmulardan bazıları neşredilmiştir. Bunların haricinde müelliflerin el yazılarının derlendiği derleme kitaplar da bulunmaktadır. Maalesef ülkemizde bu çalışmalar çok sınırlı olup şeyhülislamların kendi hatlarında fetva örneklerinin bulunduğu çalışmalar örnek olarak zikredilebilir. 20'den fazla 18. yüzyıl şairinin kendi hatlarıyla şiirlerinin yer aldığı mecmua için bkz. Mucib Efendi, **Mecmû'a**, SK, Nuruosmaniye, nr. 4965; Son dönemde neşredilmiş bir mecmua için bkz. Yaşar Şadi, **Hutût-ı Meşâhir**, haz. Süleyman Berk, Ketebe, İstanbul 2021; Farklı alimlerin kendi hatlarından örneklerin yer aldığı bir çalışma için bkz.: Abdullah b. Muhammed el-Kenderî-Câsim Sâlih el-Kenderî, **Hutûtu'l-Ulemâ'i mine'l-Karni'l-Hamis ile'l-Âşir Hicrî, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye**, Beyrut 1435/2014; Şeyhülislam fetva örnekleri için bkz.: **Osmanlı Arşivinde Şeyhülislam Fetvaları**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Yay., İstanbul 2015.

alan biyografik ve bibliyografik malumat daha sıhhatli bir biyografi yazımına olanak sağlayacaktır.

Ayrıca nüshalara bu denli bütüncül bir yaklaşım mecmua gibi eserlerden maksimum düzeyde faydalanmayı sağlayacak, mürettib tespiti gibi çetrefilli meselelerin çözümüne imkân tanıyacaktır. Böylelikle nüshalar ve özellikle mecmualardaki biyografik ve otobiyografik malzemenin ‘görünen haricinde’ nelere sahip olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Tezin Amacı, Yöntemi ve Kapsamı

Bu çalışmanın amacı en yalın ifade ile 18. yüzyılda yaşamış herhangi bir devlet görevi ol(a)mayan bir âlim/müellifin en kapsamlı biyografisini yazmak ve sahip olduğu yazma eser külliyyatının tamamını imkanlar nispetinde ortaya koymaktır. Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin Efendi özellikle yazdığı biyografik eserlerle ilim, irfan, edebiyat ve sanat alanında pek çok kişinin daha iyi tanınmasına katkı sağlamış bir tarihçi olmasının yanında tarihçiler tarafından üzerinde pek durulmamış bir şahsiyettir. Hakkında yapılan çalışmaların neredeyse tamamı ilahiyat ve edebiyat kürsülerinde yapılmış olması bunun göstergesidir. Bundan dolayı bu çalışmada Müstakîmzâde’nin biyografisine bir tarihçi perspektifiyle yaklaşılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümü Müstakîmzâde’nin biyografisine yoğunlaşmaktadır. Bu bölümde ilk defa bu çalışma ile ortaya çıkan Müstakîmzâde’nin ailesi ve soyuyla ilgili geniş bilgiler yer almaktadır. Ayrıca Müstakîmzâde’nin doğumu, öğrenim hayatı, hocaları-şeyhleri, himaye edenleri, ilmi kimliği-ilmi ağı ve hakkında bilinmeyen yönler ele alınmıştır. İkinci bölümde ilk defa burada zikredilecek eserlerle birlikte bir müellif olarak Müstakîmzâde’nin bütün eserleri (telif, tercüme, şerh vs. gibi) türüne göre tasnif edilmiş ve her tasnifin içinde bulunan eserler hakkında bilgi verilip ulaşılabilen bütün nüshaların künyesi, varak numarası, istinsah tarihi ve müstensihi yazılmış, nüshaların hususiyetleri dipnotlarda ayrıca verilmiştir. Sehven kendisine nispet edilen eserler ve nüshası bulunamayan eserleri de bu bölümde verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Müstakîmzâde’nin okur ve araştırmacı kimliği ön plana çıkarılmış, bilgiye nasıl ulaştığı ve nasıl intikal ettirdiği üzerinde durulmuştur. Şahsi kitapları, istinsah ettiği nüshalar ve okuduğu nüshalar kronolojik olarak zikredilmiş ve

bunların tasnifi yapılmıştır. Ayrıca ulemanın Müstakîmzâde'ye olan bakışı Müstakîmzâde'nin telifine katkıda bulundukları, dibace yazdıkları ve takrizinin olduğu eserler üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın yöntemi hakkında şunlar ifade edilebilir: İlk olarak Müstakîmzâde'yle ilgili literatür taranması yapıp tespit edilen çalışmalar kronolojiye ve içeriğine göre tasnif edildi. Bu tasniften sonra mevcut çalışmalar mukayeseli olarak okunup konunun eksiklikleri belirlendi. Bu süreçten sonra girişte anlatılan “nüsha tarihçiliği” yöntemi doğrultusunda Müstakîmzâde'ye ait nüshaların tespitine başlandı. Bu amaç için yaptırılmış özel web tabanlı bir program kullanılıp, Müstakîmzâde'nin literatürde bilinen eserleri ve bunların zikredilen nüshaları buraya kaydedildi.

Bu ön hazırlıktan sonra Müstakîmzâde'ye ait eserlerin nüshalarının tespiti doğrultusunda matbu ve dijital yazma eser katalogları tarandı.⁵⁷ Bu kataloglardan tespit ettiğimiz nüshalar sisteme aktarıldı. Bu çalışmada karşımıza çıkan koleksiyonlardaki Müstakîmzâde'ye ait nüshaların sayı yoğunluğuna göre koleksiyon taramalarına başlandı.

Çalışmada, ilk olarak Süleymaniye Kütüphanesi merkeze alınıp burada bulunan koleksiyonlardan Müstakîmzâde'nin eserlerinin yoğun olarak bulunduğunu tespit ettiğimiz Bağdatlı Vehbi Efendi, Esad Efendi, Hacı Beşir Ağa, Hacı Beşir Ağa (Eyüp), Hacı Mahmud Efendi, Halet Efendi, Hekimoğlu Ali Paşa, Lala İsmail, Laleli, Pertev Paşa, Reşid Efendi, Şehid Ali Paşa koleksiyonlarında yer alan yaklaşık **30** bine yakın nüsha baştan sona taranmıştır.

⁵⁷ Taranan yazma eser kataloglarının bazıları şunlardır: Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Kataloğu, Askeri Müze Kataloğu, Avusturya Milli Kütüphanesi Türk El Yazmaları Kataloğu, Azerbeycan Multidisipliner El Yazmaları Kataloğu, Catalogue of The Turkish Manuscript in British Museum, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu, Emel Esin Kütüphanesi Kataloğu, Farsça Manzum Eserler Kataloğu, Mehmed Fatih Köksal Kütüphanesi, İran Kütüphaneleri Türkçe Yazmaları Kataloğu, İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi Kataloğu, İsrail Milli Kütüphanesi Yahuda Koleksiyonu Yazmalar Kataloğu, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yazmalar Kataloğu, Kandilli Rasathanesi Yazmaları Kataloğu, Kıbrıs İslami Yazmaları Kataloğu, Koyunoğlu Kütüphanesi Kataloğu, Macar Bilimler Akademisi Türkçe Yazmalar Kataloğu, Makedonya Yazmaları Türkçe Yazmaları Kataloğu, Sadberk Hanım Müzesi Hüseyin Kocabaş Yazmaları Kataloğu, Suna Kıraç Kütüphanesi Yazmaları Kataloğu, Süleymaniye Kütüphanesi Türkçe Mesneviler Kataloğu, Tarih Coğrafya Yazmaları Kataloğu İstanbul Kütüphaneleri, Tire Necip Paşa Kütüphanesi kataloğu, Topkapı Sarayı Kütüphanesi katalogları, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi kataloğu, Türkçe Hamseler Kataloğu, Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu, Handschriften des Orientalischen Seminars der Universität Freiburg.

Bu koleksiyonların haricinde Türkiye Yazma Eserler Kurumu'na (TYEK) bağlı kütüphaneler başta olmak üzere Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, BAE Dârü'l-Kütübi'l-Vatâniyye, Bayerische Staatsbibliothek, Bibliothèque Nationale de France, Bosna Hersek Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, British Library, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Harvard University Houghton Library, İran Kütübhâne-i Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî, İran Kitâbhâne-i Merkezî Dânişgâh-ı Tahran, İran Kitâbhâne-i Umûmî-yi Hazret-i Ayetullah Mar'âşî, İran Kitâbhâne-i Medrese-i Âlî-i Fıkh ve Me'ârif-i İslâmî (Hüccetiyye), İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Kütahya Belediyesi Mustafa Yeşil Kütüphanesi, Library of University of California Los Angeles, Medine Mektebetü'l-Melik Abdulaziz, Mekke Mektebetü'l-Haremi'l-Mekkî, Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi, Mısır Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, Mısır Mektebetü'l-Merkeziyye Camiatü'l-Kahire, Michigan University Library, Millî Kütüphane, Mektebetü'l-Cami'atî'l-Kuveyt, National Library of Israel, Oxford Bodlean Library, Österreichische Nationalbibliothek, Princeton University Library, Sadberk Hanım Müzesi, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, Staatsbibliothek zu Berlin, Suna ve İnan Kıraç Vakfı İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, Suriye Mektebetü'l-Esedi'l-Vatâniyye, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Toronto Universty Library, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Yale University Beinecke Rare Book & Manuscript Library, Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi'nde mevcut Müstakîmzâde'nin nüshaları tespit edilmiş ve büyük bir kısmının dijital görüntüleri temin edilmiştir.

Daha sonra Müstakîmzâde'nin en hacimli üç eserinin (*Mecelletü'n-Nisâb*, *Tuhfe-i Hattâtîn* ve *Tercüme-i Mektûbât*)⁵⁸ kaynakları bir araya getirilmiş ve bu eserlerin Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'na bağlı kütüphanelerde bulunan nüshaları tek tek incelenmiş ve Müstakîmzâde'nin temas ettikleri tespit edilmiştir.

⁵⁸ 543 farklı eser ve müellifin yer aldığı kaynak eserlerin listesi için QR kodu taratınız:

Bu aşamadan sonra mecmua taramalarına başlanmış ve yukarıda zikredilen koleksiyonlarda bulunan çeşitli tür ve evsaftaki yaklaşık **900** adet mecmua sayfa sayfa incelenmiş, Müstakîmzâde'nin tertip ettiği belirlenen mecmuaların içerikleri kaydedilmiştir. Özellikle çalışmanın ikinci bölümünde 'Müstakîmzâde'nin manzum eserleri ve şiirleri' kısmında ilk defa bu çalışmada zikredilen **360** farklı türde ve evsafta şiir bu incelemenin mahsulüdür.

Tüm bu nüsha taramalarının neticesinde tespit ettiğimiz ve tezi ikinci bölümünde evsafı verilen nüsha sayısı **1318**'dir. Ayrıca Müstakîmzâde'nin el yazısının bulunduğunu tespit ettiğimiz bir kısmı kendi eserlerinin müellif nüshası ve bir kısmı farklı evsafta olan mücelled sayısı ise **238**'tir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR BİYOGRAFİ YAZARININ BİYOGRAFİSİ

Bulunduğu zaman ve toplumun içerisinde -biraz da kendi isteğiyle- geri planda kalmış, herhangi bir devlet vazifesinden imtina ederek *halvet-i dâim* bir hayat sürmüş olan Müstakîmzâde, nispeten Osmanlı havassından olsa da tarihçiler tarafından gerekli ilgiyi maalesef görmemiştir.

Müstakîmzâde'nin biyografisiyle ilgili klasik tezkire ve tabakat kitaplarını hariç tutarsak *etrâfını câmi* ilk çalışma merhum İbnü'l-Emîn Mahmud Kemal İnâl (ö. 1957) tarafından yapılmıştır. 1928 senesinde eski harfli basılan son kitap olma özelliğini taşıyan *Tuhfe-i Hattâtîn* neşrinde Müstakîmzâde'nin biyografisini müdekkikâne bir şekilde kaleme almıştır.⁵⁹ İbnü'l-Emîn'in bu çalışması kendisinden sonra Müstakîmzâde'yle ilgili yapılacak çalışmaların temel kaynağı olma hüviyetini günümüze kadar sürdürmüştür.⁶⁰

Daha sonra Ahmet Yılmaz *Mecelletü'n-Nisâb* üzerine hazırladığı doktora çalışmasında İnâl'a ek olarak özellikle *Mecelle*'den elde ettiği bazı bilgileri de harmanlayarak Müstakîmzâde'nin biyografisine yer vermiştir.⁶¹

Kanaatimizce İbnü'l-Emîn'in yazdığı Müstakîmzâde biyografisinden sonra en başarılı çalışma Barbara Kellner-Heinkele tarafından yapılmıştır. *Devhatü'l-Meşâyih* üzerine yaptığı çalışmasının giriş kısmında Müstakîmzâde ile birlikte esere zeyl yazan Mehmed Münib Efendi, Süleyman Faik Efendi ve Mektûbîzâde Abdülaziz Efendi'nin

⁵⁹ Müstakîmzâde, **Tuhfe-i Hattâtîn**, haz. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnâl, İstanbul 1928. (Bu neşir dipnotlarda bundan sonra "İnal, **Tuhfe**" şeklinde gösterilecektir.) Eserin girişinde yer alan Müstakîmzâde'nin biyografisi dipnotlar olmaksızın yayınlanmıştır: Müstakîmzâde, **Tuhfe-i Hattâtîn**, haz. Mustafa Koç, Klasik Yay., İstanbul 2014. Dipnotlarla birlikte neşri için bkz.: İman Muhammed İssa, **Müstakîmzâde Süleyman Sa'dü'd-din Efendi Mecelletü'n-Nisâb (Kişi, Eser, Yer Adlarının Açıklamalı Dizini)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995; Emrah Bilgin, "İbnülemîn Mahmud Kemal İnâl'ın Kaleminden Müstakîmzâde Süleymân Sadeddîn Efendi'nin Hâl Tercümesi", **HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi**, 2017, sy. 3, s. 93-120.

⁶⁰ Müstakîmzâde'yle ilgili yapılan çalışmaların genel bir listesi için bkz.: Emrah Bilgin, "Süleymân Fâik Efendi'nin Müstakîmzâde S. Sadeddîn Efendi Hakkındaki Değerlendirmeleri", **HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi**, 2017, sy. 6, s. 29-30.

⁶¹ Ahmet Yılmaz, **Müstakîmzâde'nin Hayatı, Eserleri ve Mecelletü'n-Nisâb'ı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1991, s. 1-33.

de biyografilerini ele almıştır. Müstakîmzâde'nin biyografisini yazarken İbnü'l-Emîn'i referans kabul ederek özellikle eserlerinden ciddi bir biçimde faydalanmış ve İbnü'l-Emîn'in göz ardı ettiği yeni bilgiler ile mevcut malumatı güzel bir şekilde cemetmiştir.⁶² Müstakîmzâde'nin tasavvufî görüşleri üzerine doktora tezi hazırlayan Mustafa Demirci de çalışmasında Müstakîmzâde'nin biyografisine yer vermiş olup İbnü'l-Emîn'in aktardığı malumatı kaynaklarından tevsik ederek hemen hemen aynı bilgileri vermiştir.⁶³

1.1. İlmiye Mensubu Bir Soy: Müstakîmzâde'nin Nesebi ve Şeceresi

Ân nâ-kesân ki fahr be-ecdâd mîkonend
Çün seg be-üstühân dil-i hod şâd mîkonend⁶⁴

Müstakîmzâde'nin "Ecdâd-ı fakîr" başlığı altında muhtasar bir şekilde ailesinin tarihçesini yazdığı makalenin başında bulunan bu Farsça beyit onun aslında soy ve neseb konusunda taassup sahibi olmadığını ortaya koymasından önemli bir argümandır. Osmanlı klasik aydınının bu meseledeki tavrı genellikle müphemdir. Pek çok yazar, şair, edip ve sanatkâr aile ve soy bilgileri şöyle dursun kendi adlarını dahi anmaktan uzak durmuşlardır.⁶⁵

Müstakîmzâde de bu kültürün en önemli temsilcilerinden biri olarak ketum davransa da yeri geldiğinde soyunun nereden geldiği, kimin torunu olduğu gibi bilgileri vermekten imtina etmemiştir. Özellikle *Devha*, *Mektûbât Tercümesi* gibi eserlere ilave ettiği otobiyografilerinde ailesine değinmeden geçmemiştir. Ayrıca eserlerinde de yeri geldiğinde ailesi ve atalarıyla ilgili bilgiler vermiş, akrabalık bağlarını izhar etmiştir. Topladığımız bütün veriler neticesinde oluşturduğumuz Müstakîmzâde'nin aile şeceresi şöyledir:

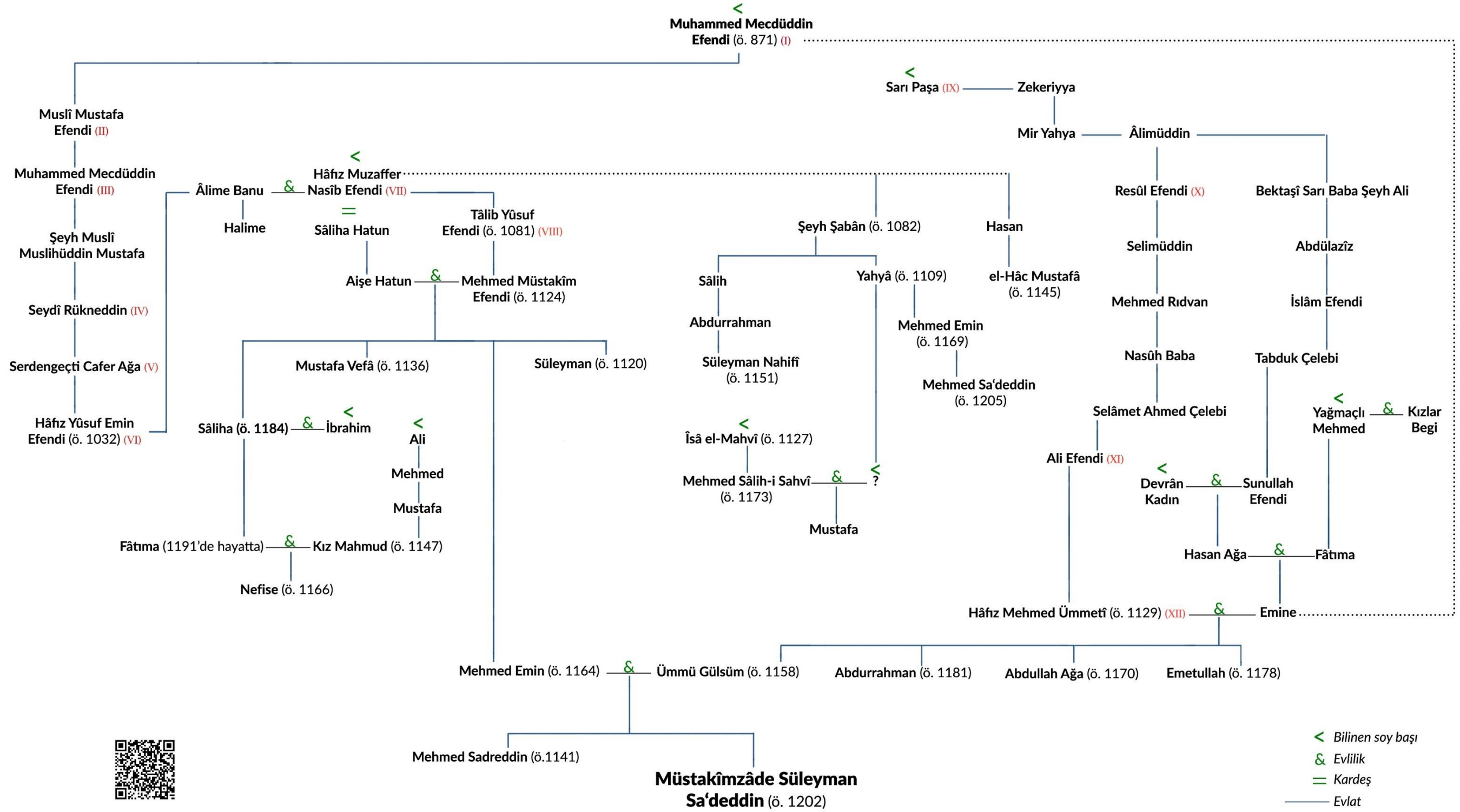
⁶² Müstakîmzâde, **Devhatü'l-Meşâyih**, Einleitung und Edition: Barbara Kellner-Heinkele, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2005, s. 1-44.

⁶³ Mustafa Demirci, **Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2006, s. 27-52.

⁶⁴ "Ecdadıyla övünen o soysuzlar, kemik ile göntülleri mutlu olan köpekler gibidirler." Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 32b.

⁶⁵ Özellikle seyyidlik ve şeriflikle gelen soy iftiharını bu konuda diğerlerinden ayırmaktadır. Hazret-i Peygamberle olan soy birlikteliği büyük bir şeref sayıldığından İslam devletlerinin birçoğu bu soydan gelenlere sahip çıkmış ve yüceltmıştır. Sözlü anlatıda tevazu gereği pek izhar edilmeyen seyyidlik yazıda genellikle açığa vurulmuştur.

Tablo 1: Müstakîmzâde'nin Aile Şeceresi

İncelemek İçin QR Kodu Taratınız

< Bilinen soy başı
& Evlilik
= Kardeş
— Evlat
..... Soy bağlantısı

*Ölüm tarihleri Hicri olarak verilmiştir.

I- Müstakîmzâde aile tarihçesinde kendi şeceresinin en yukarısında bulunan dedesinin aslen Edirneli olup “ni‘me‘l-ceyşden” yani İstanbul’un fethine katılan orduda bulunan Muhammed Mecdüddin Efendi olduğunu söylemektedir. Burada Mecdüddin Efendi’nin Fatih Sultan Mehmed tarafından Molla Gürânî’nin yerine kazasker olarak atandığı, “el-hafakân” kelimesinin ebced değeri olan 862/1457-58 senesinde vefat ettiği yazılıdır.⁶⁶ *Mecelletü’n-Nisâb*’da Mecdüddin Efendi’nin, dedesi Müstakîm Mehmed Efendi’nin annesi tarafından büyük dedesi olduğunu söylemektedir.⁶⁷ *Tuhfe-i Hattâtîn*’de Mecdüddin Efendi’nin Edirne’de doğduğu, Mollâ Gürânî’nin yerine kazasker olup, “et-temeşşuk” kelimesinin ebced değeri olan 871/1466-67’da vefat edip “vatân-ı aslîsi” yani Edirne’ye gömüldüğü,⁶⁸ kendi hattıyla olan otobiyografisinde de “Şemsüddin Ahmed Gürânî makâmında sekiz yüz altmış bir târîhinde Fâtih merhûma kâdıasker olduğu” ve Müstakîmzâde’nin anneannesi yoluyla silsilesinin Mecdüddin Efendi’ye vasıl olduğunu yazmaktadır.⁶⁹ *Devhatü’l-Meşâyîh*’de ise Mollâ Gürânî’nin kazaskerlikten 857/1453 tarihinde azledildiğini söylemektedir.⁷⁰ Fakat görüleceği gibi bu bilgilerde bir takım karışıklıklar mevcuttur.

Mecdüddin Efendi’yle ilgili en eski bilgilere Taşköprülüzâde Ahmed Efendi’nin (ö. 968/1561) *eş-Şekâ’iku’n-Nu‘mâniyye fî Ulemâ’i’l-Devleti’l-Osmâniyye* adlı eserinde rastlanmaktadır. Mecdüddin Efendi’nin ilmiyle âmil olan alimlerden olduğu ve Molla Gürânî’den sonra kazaskerlik vazifesine getirildiği yazılıdır. Bunun haricinde vefatı yahut göreve başlama ve azliyle ilgili herhangi bir bilgi yoktur.⁷¹

⁶⁶ Müstakîmzâde, **a.g.e.**, vr. 32b. Bu makaleden ilk bahseden kişi Âsâr-ı Atika Müzesi Kütüphanesi hâfız-ı kütübü Âli Efendi’dir. Bkz.: Lütî Paşa, **Tevârîh-i Âl-i Osmân**, nşr. Âli, Matbaa-i Âmire, 1341, s. 152 (dipnotta). Makalenin tamamı için bkz. **EK-1**.

⁶⁷ Müstakîmzâde, **Mecelletü’n-Nisâb fî’n-Nisebi ve’l-Künâ ve’l-Elkâb**, SK, Halet Efendi, nr. 628, vr. 384b.

⁶⁸ Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 340.

⁶⁹ Müstakîmzâde, **Elsine-i Selâse (Tercüme-i Kanûnü’l-Edeb)**, SK, Reşid Efendi, nr. 950 vr. 3a. Otobiyografinin tam metni için bkz. **EK-2**.

⁷⁰ Müstakîmzâde, **Devhatü’l-Meşâyîh**, DTCFK, İsmail Saib I, nr. 3160, vr. 5b. (*Devha*’dan yapılan atıflar aksi gösterilmezse bu nüsha üzerinden yapılacaktır.)

⁷¹ Taşköprülüzâde Ebu’l-Hayr İsâmüddin Ahmed b. Mustafa b. Halil el-Bursevî er-Rûmî, **eş-Şekâ’iku’n-Nu‘mâniyye fî Ulemâ’i’l-Devleti’l-Osmâniyye**, haz. Ahmed Subhi Furat, Edebiyat Fakültesi Basimevi, İstanbul 1985, s. 90-91. Mecdüddin Efendi’yle ilgili *Şekâ’ik* tercümelerinde herhangi farklı bir bilgi bulunmaksızın Ahmed Efendi’nin söyledikleri aynen aktarılmaktadır. Bkz.: Mecdî Mehmed b. Abdullah el-Edirnevî, **Hadâ’iku’s-Şekâ’ik**, İstanbul, 1269, s. 111; Seyyid Mustafa, **Hadâ’iku’l-Beyân fî Tercemeti Şekâ’iku’n-Nu‘mân**, İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 6192, vr. 47b;

Neşrî ve Hoca Sadeddin Efendi tarihlerinde Molla Gürânî'nin Sivrice Hisar'ın⁷² fethinden sonra Edirne'de kazaskerlikten azledildiğini ve yerine Mecdüddin Efendi'nin atandığı yazmaktadır.⁷³ Sivrice Hisar'ın fethinin 858/1454 yaz döneminde olduğundan hareketle Müstakîmzâde'nin verdiği 857 tarihinin hatalı olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁴

Peki Müstakîmzâde'nin verdiği 861 ve 862 tarihlerindeki karışıklığın sebebi nedir? Bir yerde atama diğer yerde bir sene farkla vefat tarihi olarak verilen bu tarihleri Müstakîmzâde muhtemelen Kâtip Çelebi'nin *Takvimü't-Tevârih*'inden almıştır. *Takvîm*'in sonlarında yer alan "Cedvel-ı Kuzât-ı Asâkir" başlıklı cetvelde Molla Gürânî'nin azil tarihi olarak 857, Mecdüddin Efendi'nin azil tarihi olarak da 862 tarihi karşımıza çıkmaktadır.⁷⁵ Müstakîmzâde muhtemelen burada yer alan bilgileri eserlerinde kullanırken karıştırmış ve eserlerini farklı zamanlarda kaleme aldığı için olayların zamansal tutarlılığını sağlayamamıştır.⁷⁶

Mecdüddin Efendi'nin vefat tarihiyle ilgili ise kaynaklar çok ketum davranmaktadır. Kâtip Çelebi'nin verdiği 862 tarihini azil tarihi kabul edersek Müstakîmzâde'nin *Tuhfe*'de verdiği 872 tarihi Mecdüddin Efendi'nin vefat tarihi olarak kabul edilebilir.

İbrahim b. Ahmed el-Amasî, **Tercüme-i Şekâ'ik**, MYEK, Ali Emiri Tarih, nr. 727, vr. 27a; Ahmed b. Derviş, **ed-Devhatü'l-İrfâniyye fî Ravdati'l-Ulemâ'i'l-Osmaniyye**, DKM, Tarih, nr. 148, vr. 57b. Küçük Nişancı Ramazanzâde Mehmed Paşa ve Gelibolulu Âli Efendi, Mecdüddin Efendi hakkında *Şekâ'ik*'teki bilgiyi olduğu gibi nakletmektedir. Bkz.: Nişancı Mehmed Paşa, **Târîh-i Nişancı**, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1290, s. 153; Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, **Kühû'l-Ahbâr**, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1277, c. IV, s. 229;

⁷² Günümüzde Островица/Ostrovica olarak bilinmektedir.

⁷³ Neşrî, **Kitâb-ı Cihânnümâ (Neşrî Tarihi)**, haz. Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, TTK, Ankara 1957, c. II, s. 717; Hoca Sadeddin Efendi, **Tâcü't-Tevârih**, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1279, c. I, s. 450. Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi de burada yazılan bilgileri tekrarlamıştır.

⁷⁴ Tayyip Gökbilgin'in *Paşa Livası* adlı çalışmasında yer alan Evâhir-i Rebülevvel 858 tarihli Molla Gürânî'nin imzası olan Hoca Ömer Mescidi vakfiyesi Neşrî ve Hoca Sadeddin Efendi'yi doğrulamaktadır. Bkz.: Tayyip Gökbilgin, **XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası**, Üçler Basımevi, İstanbul 1952, s. 349. Molla Gürânî'nin vazifeleriyle ilgili geniş bilgi için Bkz.: R.C. Repp, **The Müftî of İstanbul -A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy-**, Oxford Uni. Pres., Londra 1986, s. 166-174.

⁷⁵ Kâtip Çelebi, **Takvîmü't-Tevârih**, SK, Ayasofya, nr. 3162, vr. 98a.

⁷⁶ Müstakîmzâde aynı şekilde Mollâ Gürânî'nin Bursa'ya gidişini de hatalı olarak 882/1477-78 olarak vermektedir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Devha**, vr. 5b.

Mecdüddin Efendi'nin vefat yeri ve mezarındaki karışıklık ise ayrı bir bahistir. Mütakîmzâde büyük dedesinin “Kurb-i merâkıdımız” dediği Sirt Tekke⁷⁷ civarındaki kabristana defnedildiğini, mezar taşının ise zamanla okunamaz halde olduğunu söylemektedir.⁷⁸ Bununla birlikte Müstakîmzâde dedesinin mezarının yerini ve dahi taşının okunamaz bir halde olduğunu bilmesine rağmen neden Edirne’de vefat edip oraya defnedildiğini söylemektedir? Maalesef bu karışıklığı çözecek elimizde herhangi bir kayıt bulunmadığından daha sonra çıkabilecek kaynakları beklemekten başka bir çare gözükmemektedir.⁷⁹

Müstakîmzâde’nin *Tuhfe*’de verdiği bilgi doğrultusunda Mecdüddin Efendi’nin Müstakîmzâde’nin annesi tarafından ceddî olduğu bilgisi başta İbnü’l-Emîn tarafından vurgulanmakla birlikte burada da bir karışıklık mevcuttur. Aile tarihinde açık bir

⁷⁷ Sirt Tekke, Sır Tekke, Ser Tekke şeklinde kaynaklarda geçen yer tam olarak bilinmemektedir. Bazı müellifler buranın bir bina olduğu söylemekte bazıları da bir bölge ismi olduğuna işaret etmektedirler. Bizim kanaatimiz de buranın bir bölge adı olduğu yönündedir. Kaynaklarda bu bölgeye defnedilen bazı kişiler zikredilmektedir. Bunlar içerisinde en meşhuru Halvetî-Cemâlî şeyhi Nureddinzâde Muslihüddin Efendi’dir (ö. 981/1574). Kabrinin Sirt Tekke’de (Hüseyin Vassaf bölgenin adını Hayret Tepe olarak zikreder.) olduğu kaynaklarda yazılıdır. Halvetî-Cerrahî şeyhlerinden Fahrettin Efendi’nin (ö. 1966) Nureddin-i Cerrâhî’nin menakıbını anlattığı eserinin bayram vakfesiyle ilgili kısmında Sirt Tekke’nin bugünkü Sakızağacı Kabristanı olduğunu, Topçular yolunda bulunduğunu ve Nureddin Efendi’nin Muslihüddin Efendi’nin kabrini bu mahalde ziyaret ettiğini söylemektedir. Bununla birlikte cihan harbi sonrası bölgenin şehitlik yapıldığını ve Nureddinzâde’nin mezar taşının kaldırılması vesilesiyle Bursalı Mehmed Tahir Efendi’ye durumu arz ettiğini ve onun tavassutu ile Şeyhülislam Hayrî Efendi’nin bölgeye gelip inceleme yaptığını, Enver Paşa’nın mezarların bozulmaması için talimat verdiğini söylemektedir. Ayrıca Sirt Tekke’nin Edirnekapı haricindeki caddenin yani günümüzde Edinekapı-Rami Caddesi eski adıyla Edirne Asfaltı yolu üzerinde Sultan Mahmud Şosesi olarak bilinen Mısır Tarlası’nın kurbünde olduğunu dile getirmektedir. Müstakîmzâde de amcası Mustafa Vefâ Efendi’nin kabrinin “Edirnekapısı haricinde Emir Buhârî kurbünde Sirt Tekke verâsında” babasının yanında olduğunu yazmaktadır. Emir Buhârî Dergâhı diğer ismiyle Mahmud Çelebi Zaviyesi Münzevi kışla Caddesi 419 ada (eski 175 ada) 15 parselde bulunmaktadır. Bu yapı 1971’de Karayolları 17. Bölge Müdürlüğü tarafından, Haliç çevre yollarının yapımı sırasında birçok önemli bölgeyle birlikte istimlak edilmiş ve yıkılmıştır. Bu bilgilerden hareketle Sirt Tekkesi denilen bölgenin bugün Otakçıbaşı Caddesi ile Münzevi Kışla Caddesi’nin kesiştiği yerin üst tarafından Sakızağacı Şehitliği ile Necati Bey Mezarlığının bir kısmını da içine alacak şekilde bunların arasında bulunan Haliç Bağlantı yolu üzerinde şimdiki Metrobüs İstasyonundan aşağıda Maktul Mustafa Paşa Camii’ne kadar olan kısım olduğu anlaşılmaktadır. Emir Buhârî civarında metfun bulunan Şeyhülislam İbn-i Kemal ve Rodosîzâde gibi bazı zevatın kabirleri 1915 şehitlik inşaatı sırasında Necati Bey mezarlığında “Dürrizadeler tarlası” olarak anılan yere taşınmıştır. Bkz.: Hüseyin Vassâf Efendi, *Sefinetü’l-Evliyâ*, haz. Mehmed Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yay., İstanbul 2006, c. V, s. 45; M. Fahreddin Dal, *Fahreddin Efendi Hazretleri’nin Hayatı ve Eserleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 232-245; Esin Demirel İşli, *İstanbul Mimarisinde Tekkeler Eklentileri ve Restorasyonu*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1998, s. 46; Mehmet Nermi Haskan, *Eyüp Sultan Tarihi*, Eyüp Sultan Vakfı Yay., İstanbul 1996, s. 120; *Alman Mavileri İstanbul Haritaları*, İstanbul, 1913-1914, Pafta M-11,12.

⁷⁸ Müstakîmzâde, *Mecmû’a*, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 32b.

⁷⁹ Sirt Tekke’nin bulunduğu Edirnekapı ile Edirne’yi karıştırmış olması ihtimali de gayet makul bir yorumdur.

şekilde soyunun baba cihetinden Mecdüddin Efendi'ye vasıl olduğu yazılıdır. *Mecelle*'de söylediği Müstakîm Efendi'nin annesi cihetinden Mecdüddîn Efendi'ye vasıl olan soyu aile tarihindeki bilgileri doğrulamaktadır.⁸⁰ Burada karıştırılan bilgi Müstakîmzâde'nin annesi Ümmü Gülsüm Hanım'ın da kendi annesi tarafından soyunun Mecdüddin Efendi'ye ulaşması durumudur. Bu bilgi birçok araştırmacı tarafından Müstakîmzâde'nin şeceresi oluşturulurken yanlış anlaşılmış ve şecere annesi vasıtasıyla Mecdüddin Efendi'ye bağlanmıştır. Hakikat ise Müstakîmzâde'nin soyunun hem dedesi Müstakîm Efendi'nin annesi hem de kendi anneannesi cihetinden Mecdüddin Efendi'ye ulaşmasıdır.⁸¹

Genel itibariyle eldeki bilgileri toparlayacak olursak Muhammed Mecdüddin Efendi, Edirne'de doğmuş ve medrese tahsili almıştır. *Tuhfe*'den öğrendiğimiz kadarıyla hüsn-i hatta ilgi duymuş, devrin büyük hattatı Yahyâ es-Sûfî'den (ö. 882/1477) meşk etmiş ve Yâkût el-Müsta'sımî'nin (ö. 698/1299) ekolünde bir hattat olmuştur. İstanbul'un fethine katılmış ve burada bir dönem müderrislik yapmıştır. 858/1454 tarihinde Mollâ Gürânî yerine kazasker olarak atanmış ve azledildiği 862/1457 tarihine kadar bu vazifesini sürdürmüştür.⁸² *Şekâ'ik*'da zikredildiği üzere “âlim-i âmil” bir zat olup⁸³ kesin olmamakla birlikte 871/1466-67 tarihinde vefat etmiş ve Edirnekapı haricinde bulunan Sırt Tekke isimli bölgeye defnedilmiştir.

⁸⁰ Müstakîmzâde *Mecelle*'nin “Emînullâh” maddesinde baba tarafından şeceresini Mecdüddin Efendi'ye kadar açık bir şekilde yazmış olup aile tarihçesi ile bilgiler aynıdır. Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 119a.

⁸¹ Süheyl Ünver Mecdüddin Efendi'yle ilgili bilgileri çalışmasına olduğu gibi aktarıp kaynağını belirtmeksizin Mecdüddin Efendi'nin Vakanüvis Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi'nin büyük dedesi olduğunu söylemektedir. Bu durumun bir sehiv olduğu oldukça açıktır. Bkz.: A. Süheyl Ünver, **İstanbul'un Mutlu Askerleri ve Şehid Olanlar**, TTK, Ankara 1976, s. 80

⁸² Müstakîmzâde *Mecelle*'de Mecdüddin Efendi'nin Rumeli kazaskeri olduğunu söylemekle birlikte bu dönemde henüz kazaskerlik kurumu ikiye ayrılmamış olduğundan Anadolu yahut Rumeli Kazaskeri şeklinde ayırım yapmak yanlıştır. Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 119a. Kazaskerlik kurumunun ihdası ve değişimi için Bkz.: Mehmet İpşirli, “Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik (XVII. Yüzyıla Kadar)”, **TTK Belleten**, LXI/232, Ankara 1998, s. 597-699; Mustafa Şentop, **Osmanlı'da Yargı Sistemi ve Kazaskerlik Kurumu**, Klasik Yay., İstanbul 2005.

⁸³ Ahmed Hasib Efendi kendisinin tarikat ehli bir zat olduğunu söylemektedir. Bkz.: Mü'minzâde Ahmed Hasib Efendi, **Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân**, haz. Göker İnan, TYEK Yay., İstanbul 2021, c. I, s. 664.

II- Müstakîmzâde, Muslî/Muslihuddîn⁸⁴ Mustafa Efendi'nin Edirne kadılarından olduğunu ve “âfitâb-ı irfân” kelimesinin ebced değeri olan 885/1480-81 tarihli bir hüccetini gördüğünü söylemektedir.⁸⁵ Müstakîmzâde bu bilgileri Mecdî Efendi'nin *Şekâyık Tercümesi*'nden almış olmalıdır. Zira tercümede Mecdî Efendi:

Mahrûse-i Edirne'de 885 ve 886 târihiyle muvarrah temessükât-ı şer'iiyesi görüldi.
Götürisinde 've ene'l-hakîr Mustafâ b. Muhammed el-kâdî bi-Edirne el-mahmiyye'
deyu yazılmışdur.⁸⁶

şeklinde biyografisini vermektedir. Mustafa Efendi'nin vefat tarihi ve yeriyle ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunamamıştır.⁸⁷

III- Müstakîmzâde'nin verdiği bilgiler sınırlı olup Muhammed Mecdüddin Efendi'nin Anadolu kazaskerlerinden olduğunu söylemektedir.⁸⁸

IV- Müstakîmzâde, Seydî Rükneddîn Efendi'nin İstanbul'da müderrislik yaptığını ve daha sonra Siroz/Serez'de müftü olup o vazifeden emekli olduğunu söylemektedir.

V- Serdengeçti Cafer Ağa babasının Siroz'a yerleşmesiyle burada yaşamış ve Müstakîmzâde'nin ifadesiyle bölgenin a'yanlarından biri olmuştur.

VI- Hâfız Yûsuf Emin Efendi, muhtemelen Siroz'da doğmuş klasik eğitimini tamamlayıp hafız olup sonraları bölgenin reisü'l-kurrâsı yani Kur'ân hafızları ve kârilerinin reisi olmuştur. “Tevekkeltü alellâh” terkiibinin ebced değeri olan 1032/1622-23 senesinde vefat etmiştir. Müstakîmzâde'nin bildirdiği kadarıyla Âlime Banu isminde bir kızı vardır. Âlime'nin de Halime isminde bir kızı bulunmaktadır.

VII- Şeyh Hâfız Muzaffer Nasîb Efendi'yle ilgili Müstakîmzâde pek bir malumat vermemektedir. Kastamonulu olup Hâfız Yûsuf Emin Efendi'nin kızı Âlime

⁸⁴ Muslî kelimesi Muslihuddîn'in kısaltılmışı olup Müstakîmzâde bu kelimenin genellikle Mustafa ismine sahip kişilere verilen lakap olduğunu söylemektedir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 398a.

⁸⁵ Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 32b.

⁸⁶ Mecdî, **Hadâ'iku's-Şekâ'ik**, s. 349.

⁸⁷ Ahmed Bâdî Efendi de Mecdî Efendi'nin yazdıklarını aynen tekrarlamaktadır. Bkz.: Ahmed Bâdî Efendi, **Riyâz-ı Belde-i Edirne**, haz. Niyazi Adıgüzel-Raşit Gündoğdu, Trakya Üni. Yay., Edirne 2014, c. 2/1, s. 1169.

⁸⁸ Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 32b. Kâtip Çelebi'nin Anadolu Kazaskerleri listesinde ismine tesadüf edilememiştir.

Banu ile evlendiğini ve kız kardeşinin isminin Sâliha olduğunu söylemektedir. Şeyhliğinin hangi tarikattan olduğu, varsa bir vazifesi, vefat tarihi ve nereye gömüldüğüyle ilgili herhangi bir malumat yoktur.⁸⁹

Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi'nin kendi hattıyla olan mecmuasında yer alan Müstakîmzâde'nin muhtasar aile şeceresinde Muzaffer Efendi'nin Tâlib Yusuf Efendi'den başka Hasan ve Şeyh Şabân isminde 2 çocuğu daha bulunduğu gösterilmektedir.⁹⁰

VIII- Mahlası Tâlib olan Yusuf Efendi aslen Kastamonulu olup İstanbul'da ilim tahsil etmiştir.⁹¹ Müstakîmzâde'nin aktardığına göre Şeyhülislâm Mehmed Bahâ'î Efendi'nin (ö. 1064/1654) imtihanına girmiş ve kazanıp Hâriç müderrisi olmuştur. Sahn Müderrisliği yerine Kastamonu müftülüğünü tercih etmiş ve 1062/1651-52 senesinde müftü olarak atanmıştır. “Hayru’l-mu‘allimîn” terkinin ebced değeri olan 1081/1670-71 senesinde memleketinde vefat etmiştir.⁹²

⁸⁹ Başta İbnü'l-Emîn ve ondan hareketle Müstakîmzâde'nin ailesi hakkında bilgi veren bütün araştırmacılar Muzaffer Efendi'nin ismini Muzaffer Müstakîm olarak kaydetmişlerdir. Halbuki Müstakîmzâde aile tarihçesinde Muzaffer Efendi'nin diğer adını Nasîb olarak kaydetmiştir. Araştırmacıları hataya götüren ise *Mecelle*'de bulunan muhtasar şecerede Muzaffer Efendi'nin üzerinde yer alan “Müstakîm” lafzıdır. Eserin müstensihî sayfada bulunan “Müstakîm” maddesini belirgin kılmak için sayfanın kenarına kırmızı mürekkep ile Müstakîm yazmış ve muhtemelen şecereyi daha sonra bunun altına kaydetmiştir. Bundan dolayı araştırmacılar bunu isme ait zannedip kaydetmişlerdir. Ayrıca *Mecelle*'nin “Emînullâh” maddesinde dedesinin adını açıkça Şeyh Muzaffer el-Kastamonî olarak kaydetmiştir. Esad Efendi verdiği şecerede durumu doğru tespit edip ismi Şeyh Muzaffer olarak yazmıştır. Bkz.: Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 119a, 394b; Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 32b; Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3737, vr. 124b.

⁹⁰ *Mecelle*'de yer alan aile şeceresi ile Esad Efendi'nin verdiği şecerede birtakım farklılıklar bulunmaktadır. *Mecelle*'deki şecerede bazı isimler noktalı bazıları düz çizgi ile gösterilmektedir. Esad Efendi'nin Muzaffer Efendi'nin oğlu olarak Tâlib Yusuf Efendi haricinde gösterdiği Şeyh Şabân *Mecelle*'de düz çizgi ile gösterilmiştir. Buradan hareketle bazı araştırmacılar Şeyh Şabân'ı Muzaffer Efendi'nin akrabası olarak nitelendirmişlerdir. Halbuki *Mecelle*'de Müstakîmzâde'nin amcası Süleyman da şecerede düz çizgi ile gösterilmiştir. Bu durum aile şeceresinin çıkarılmasında araştırmacıları hataya sevk etmektedir. (Barbara Kellner-Heinkele, şecereyi bundan dolayı yanlış yorumlamış, hatta el-Hâc Mustafa'nın vefat tarihini de muhtemelen verdiği silsilenin sıhhati bozulmasını diye açık bir şekilde 1145 yazmasına rağmen 1045 olarak kaydetmiştir. Bkz.: Barbara Kellner-Heinkele, **Devha**, s. 13) Esad Efendi'nin verdiği şecerenin daha derli-toplu ve tertibinin daha düzgün oluşu ve bazı tarihlerin *Mecelle*'de olmayışı Esad Efendi'nin bu şecereyi Halet Efendi 628 numaralı nüshadan değil belki Müstakîmzâde'nin kendi nüshası yahut daha muhkem bir nüshadan gördüğü fikrini akla getirmektedir. Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 394b, 468b; Es'ad Efendi, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3737, vr. 124b.

⁹¹ Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 399b.

⁹² Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 32b; Müstakîmzâde *Devha*'da Bahâ'î Efendi'yi kaleme aldığı maddenin kenarından Tâlib Yusuf Efendi'nin Kastamonu fetvasını tercih

IX- Müstakîmzâde anne tarafından büyük dedesinin Babadağı'nı fetheden “vüzerâdan Sarı Paşa” olduğunu söylemektedir. Fakat bunun haricinde büyük dedesiyle ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir.⁹³

Burada Müstakîmzâde'nin bahsettiği “vüzerâdan Sarı Paşa'nın” kim olduğu sorunu ortaya çıkmaktadır. Babadağı'yla ilgili bilgi veren en eski kaynaklar ve arşiv vesikalarında Sarı Paşa isminde herhangi bir şahsa tesadüf edilememektedir. Bölgenin fethiyle alakalı Sarı olarak nitelenen tek kişi Sarı Saltuk'tur. Bununla birlikte Sarı Saltuk'un efsanevi karakteri haricinde tarihi olarak vezaret yahut komutanlık gibi bir vazifesinin olduğu bilinmemektedir. Ayrıca Müstakîmzâde'nin Sarı Paşa'nın oğlu olduğunu söylediği Zekeriya'ya da Sarı Saltuk'un çocukları arasında rastlanmamaktadır. Yıldırım Beyazıt ve Çelebi Mehmed'in Eflak tarafına yaptığı seferlerde de karşımıza Sarı Paşa isminde bir vezir çıkmamaktadır.

Müstakîmzâde'nin Sarı Paşa olarak nitelendirdiği dedesinin Osmanlı döneminde Babadağı fethinde vazife almış vezirlerden biri olduğu fikri her ne kadar daha olağan

etmesiyle ilgili yazdığı kısımda “ihtiyâr-ı uzlet eylemiştir” ifadesi Tâlib Efendi'nin müftülüktan ayrılıp uzlete çekildiği şeklinde yanlış yorumlanmıştır. (Bkz.: Barbara Kellner-Heinkele, **Devha**, s. 7) Aile tarihçesinde “Kastamonu Müftüsü iken vefat eden” şeklinde açık bir şekilde Tâlib Efendi'nin müftü iken vefat ettiğini söylemektedir. ‘İhtiyâr-ı uzlet’i İstanbul'dan uzak olma isteği şeklinde yorumlamak daha doğru olmalıdır. Bkz.: Müstakîmzâde, **Devha**, MK, 06 Yz 3681, vr. 69b.

⁹³ “Kaldı ki vâlidem tarafı Babadağı nâm beldeyi feth eden vüzerâdan Sarı Paşa...” Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 32a.

Müstakîmzâde'nin kastettiği başka bir Babadağı değil ise bugün kuzey Romanya topraklarında bulunan Babadağı, bir kısmı Bulgaristan bir kısmı da Romanya'da bulunan Dobruca bölgesinde yer alan eski bir Türk yurdudur. 1878 Berlin Antlaşması'na kadar Osmanlı hakimiyetinde bulunan Babadağı'na ilk Müslüman Türk yerleşimi Sarı Saltuk (ö. 697/1297-98) önderliğinde gerçekleşmiştir. Tarihçilerin bazıları bölgenin Osmanlı döneminde Yıldırım Bayezid tarafından fethedildiğini bir kısmı ise Çelebi Mehmed tarafından Osmanlı topraklarına katıldığını yazmaktadırlar. Osmanlı arşiv belgelerinde Baba, Babadağ, Babadağı şeklinde geçen bu yer ilk dönemlerde Rumeli Eyaleti sınırları içerisinde Silistre'ye bağlı bir nahiye iken daha sonraları Tulca'ya bağlı bir kaza yapılmıştır. Bkz.: İbnü's-Serrâc, **Tüffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh**, haz. M. Saffet Sarıkaya-M. Necmettin Bardakçı-Nejdet Gürkan, Kitap Yay., İstanbul 2015, s. 319-326; Ebû Abdullah Muhammed ibn Battuta et-Tancî, **Rihle (İbn Battûta Seyahatnâmesi)**, çev. A. Sait Aykut, YKY, İstanbul 2005, s. 331; Yazıcızâde Ali, **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yay., İstanbul 2017, s. 726; Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, **Saltık-nâme**, haz. Necati Demir-M. Dursun Erdem, UKİD Yay., Ankara 2013, c. I, s. 37; Harun Güngör, “Seyyid Lokman ve Oğuznamesi”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, sayı 44, 1986, s. 91-103; Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, **Seyahatnâme**, haz. S. Ali Kahraman-Y. Dağlı, YKY, İstanbul 2011, c. III, s. 190; Paul Wittek, “Yazijioghlu ‘Ali on the Christian Turks of the Dobruja”, **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, XIV/3, 1952, s. 639-668; Machiel Kiel, “The Turbe of Sarı Saltık at Babadag-Dobrudja; Brief Historical and Architectonical”, **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, sy 6-7, 1977-78, s. 207; Tahir Sezen, **Osmanlı Yer Adları**, Devlet Arşivleri Yay., Ankara 2017, s. 75; Bernard Lewis, “Babadaghi”, **The Encyclopedia of Islam**, E. J. Brill, Leiden 1986, c. I, s. 842; Münir Aktepe, “Babadaghi”, **DİA**, İstanbul 1991, c. IV, s. 371.

gözükse de Sarı Paşa'nın torunlarının isimleri Sarı Saltuk'un tarihi ve efsanevi karakteriyle bazı benzerlikler göstermektedir. Müstakîmzâde'nin annesine gelen silsilede yer alan Nasuh Baba,⁹⁴ Selamet Çelebi, Bektaşî Sarı Baba Şeyh Ali, Tabduk Çelebi gibi isimler Sarı Saltuk'un temsil ettiği tasavvuf menşeli klasik Türk Alp-Eren dünyasının aşına olduğu isimlerdir.

Her ne kadar bu durum doğudan Sarı Paşa'nın Sarı Saltuk olduğu manasına gelmese de en azından bu ailenin bulunduğu bölgede mevcut olan Sarı Saltuk'a ait kültürün birer temsilcisi olduğunu göstermektedir.

X- Resûl Efendi, Müstakîmzâde'nin ifadesiyle seyyid olmamasına rağmen “bir nakîb tedârûküne dek” Babadağı'nda nakibûleşraflık yapmış ve hizmetleri devlet tarafından makbul olup bunun karşılığında daha sonra beldesinin kadılığı kendisine verilmiştir. Kendisinden sonra oğlu Selîmüddin ve torunları beldenin a'yânından olmuşlardır.

XI- Selâmet Çelebi'nin oğlu olan Ali Efendi, Alaca Mescid olarak anılan Hacı Hamza Mahallesi'nin⁹⁵ imamı iken bu vazifeden ayrılıp İstanbul'a gelmiş ve evlenip buraya yerleşmiştir.

XII- Müstakîmzâde'nin annesinin babası olan Hâfız Mehmed Ümmetî Efendi İstanbul'da doğmakla birlikte doğum tarihi bilinmemektedir. *Tuhfe*'de Suyolcuzâde Eyyûbî Mustafa Efendi'den (ö. 1097/1686) sülûs ve nesih hattı meşkle icazet alıp hattat olduğu, aile tarihçesinde ise şeyhü'l-kurrâ olduğu yazılıdır. Buradan hareketle Ümmetî Efendi'nin küçük yaşlarında hıfzını ikmal edip hafız olduğu ve 1097/1686 senesinden önce Suyolcuzâde'ye talebe olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁶

⁹⁴ Babadağı Kadısına yazılan 993/1585 tarihli bir hükümde Nasuh Halife isminde bölgede sakin birisinin kendisini taciz eden Muhiddin isminde bir şahsı şikâyet ettiği ve bununla ilgili yapılması lazım gerekenler yazılıdır. Belge tarih olarak Nasuh Baba'nın yaşadığı döneme denk gelse de belgede Nasuh Halife'nin Nasuh Baba olup olmadığını tevsik edecek maalesef somut bir karine bulunmamaktadır. Bkz.: BOA, A. DVN. S. MHM. d. 55, nr. 255.

⁹⁵ Müstakîmzâde mescidin Babadağı'nda bulunduğunu söylemekle birlikte başta Evliya Çelebi olmak üzere kaynaklarda ve arşiv belgelerinde bölgede böyle bir mescide rastlanmamıştır. Bununla birlikte arşiv belgelerinde Bursa'da tam olarak bu isim ve evsafa bir mescid ve mahallenin olması Ali Efendi'nin Babadağı'ndan Bursa'ya gidip imamlık yaptığı daha sonra da İstanbul'a hicret ettiği fikrini akla getirmektedir. Bkz.: Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, c. III, s. 190-195. Alaca Mescid Hacı Hamza Mahallesi için Bkz.: BOA, C. Ev., nr. 489-24739; nr. 357-18109; AE. SSLM. III, nr. 228-13325.

⁹⁶ Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 393; Müstakîmzâde, *Mecmû'a*, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33a.

Müstakîmzâde dedesinin Celvetî tarikatından olup ve şeyh olduğunu *Tuhfe*'de vurgulamakla birlikte hangi tekkeye mensubiyetinin bulunduğu ve kimden hilafet aldığından söz etmemektedir.⁹⁷

Ümmetî Efendi büyük dedelerinden Âlimüddin Efendi'nin oğlu Bektaşî Sarı Baba Şeyh Ali'nin soyundan gelen Hasan Ağa'nın kızı Emine Hatun ile evlenmiş ve bu evlilikten Müstakîmzâde'nin annesi Ümmü Gülsüm Hanım'la birlikte Emetullah, Abdurrahman ve Abdullah isminde 4 çocuğu olmuştur.⁹⁸

Ümmetî Efendi “Şeker-hâb” ve “Ülfet-i hakikat” terkinin ebced değeri olan 1129/1717 senesinde vefat edip Yâ Vedûd Camii yakınlarında Kanuni Sultan Süleyman'ın süt annesi Daye Hatun'un türbesinin haricinde deniz tarafına bakan kısma defnedilmiştir.⁹⁹

Müstakîmzâde dedesinin iyi bir hattat olduğunu “niçe kelâm-ı kadîm ve niçe kitâb-ı kavîm” istinsah ettiğini söylemekle birlikte maalesef kütüphanelerde Ümmetî Efendi'nin yazdığı bir mushafa tesadüf edilememiştir.¹⁰⁰

⁹⁷ Ümmetî Efendi'nin yaşadığı dönemde İstanbul'da bulunan Celvetî tekkeleri ve şeyhleri için Bkz.: Necdet Yılmaz, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (17. yüzyıl)**, OSAV Yay., İstanbul 2001, s. 359-377; Ramazan Muslu, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. yüzyıl)**, İnsan Yay., İstanbul 2003, s. 427-491. Müstakîmzâde aynı zamanda dedesini pirdaşları arasında zikretmektedir: Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 34b.

⁹⁸ Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33a.

⁹⁹ Müstakîmzâde'nin hocalarından İbrahim Hanif Efendi'nin de daha sonraları defnedildiği Dâye Hatun Türbesi sahil yolu yapımı sırasında yıkılmış ve etrafında bulunan mezarlık da ortadan kaldırılmıştır. Türbe için Bkz.: Hüseyin Ayvansarâyî, **Hadîkatü'l-Cevâmî**, haz. Ahmet Neziha Galitekin, İşaret Yay., İstanbul 2001, s. 159; Reşat Ekrem Koçu, “Daye Hatun Mescidi”, **İstanbul Ansiklopedisi**, Koçu Yay., İstanbul 1966, c. VIII, s. 4322.

¹⁰⁰ Ümmetî Efendi'nin istinsah etmiş olabileceğini düşündüğümüz iki nüsha bulunmaktadır. Bu nüshalardan ilki Bursa İnebey Kütüphanesi Ulucami Koleksiyonu 2965 demirbaş numarasında kayıtlı Arıcızâde Ali Ferdi Efendi'nin (ö. 1126/1715) *Haşiye alâ Risâleti'l-Hüseyniyye* adlı âdâb ilmine dair eseri olup 18 Rebiyyülahir 1125/14 Mayıs 1713 tarihinde istinsah edilmiştir. Nüshanın ferağ kısmında Mehmed b. Ali el-Babadağî şeklinde ketebe kaydı yer almaktadır. Diğer nüsha SK, Bağdatlı Vehbi Koleksiyonu 682 demirbaş numarasında kayıtlı İshak Zencânî'nin (ö. 1100/1689) *Ziyâ'u'l-Kulûb fi Şerh-i Cilâ'u'l-Kulûb* adlı eseri olup 17 Rebiyyülevvel 1125/13 Nisan 1713 tarihlidir. Nüshanın ferağ kısmında Mehmed b. Ali el-Babadağî şeklinde ketebe kaydı yer almaktadır.

Ümmetî Efendi'nin tarihi kimliğiyle ilgili bir takım karışıklıklar bulunmaktadır. *Elsine-i Selâse*'de dedesi Ümmetî'nin Babdağı'na Çekirge Suyu'nu¹⁰¹ getirmesiyle ilgili paylaştığı bir pasaj bu karışıklığa sebep olmaktadır:

Bu fakîrin cedd-i mâderim Hâfız Ümmetî el-Hâc Mehmed Efendi belde-i Babadağı'nda hükümete me'mûr olduğu eyyâmda savâb-dîd-i ehl-i belde ile varup Kırşehir'de Hacı Bektâş-ı Velî civârında vâki ol diyâra ol suyu nakl eylemiştir.¹⁰²

Bu pasaja göre Ümmetî Efendi'nin Babadağ kadılığı yapmış olması gerekmektedir. Fakat Müstakîmzâde dedelerini karıştırmıştır. Ümmetî Efendi'nin İstanbul'da doğduğunu ve imamlık yaptığını söylemekle birlikte bu hadisenin kahramanı dedesi Resûl Efendi'dir. Zira Resûl Efendi'nin Babadağ kadılığı yaptığını kendisi ifade etmektedir. Ayrıca dedesi için kullandığı 'el-hâc' ifadesinin Ümmetî için mi Resûl Efendi için mi cari olduğu bu karışıklıktan dolayı tam olarak anlaşılamamaktadır.

1.2. Müstakîmzâde'nin Rol Modelleri

1.2.1. Dedesi el-Hâc eş-Şeyh Mehmed Müstakîm Efendi (ö. 1124/1712)

Müstakîmzâde'nin ailesi içerisinde hakkında belki de en çok bilgi bulunabilen kişi Mehmed Müstakîm Efendi'dir. Şeyhî'nin *Vekâyi 'u'l-Fuzalâ* adlı *Şekâyık* zeylinde ve Uşşâkîzâde Seyyid İbrahim Hasîb Efendi'nin *Tarih*'inde kendisiyle ilgili çokça malumat bulunmaktadır.

Müstakîmzâde'nin lakab ve şöhretinin kaynağı olan dedesi, Kastamonu Sancağı'ndan Eflani Kazası'na bağlı Debbağlar adlı karyede dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Eğitimi ve hocalarıyla ilgili bir bilgi bulunmamakla birlikte Şeyhî onun "istidâda mâlik" olduğunu yani ilmi kapasitesinin bulunduğunu söylemektedir.¹⁰³

¹⁰¹ Osmanlı coğrafyasında çekirge istilalarının çözümü için kullanılan bu suyla ilgili bkz.: Alpaslan Demir, "Osmanlı Devleti'nde Haşerelere Karşı Bir Önlem: Çekirge Suyu", *ERDEM*, 2014, sy. 67, s. 33-45.

¹⁰² Müstakîmzâde, *Elsine*, vr. 159b.

¹⁰³ Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi 'u'l-Fuzalâ*, haz. Ramazan Ekinci, TYEK Yay., İstanbul 2018, c. III, s. 2520.

Kastamonu’da aldığı eğitimden sonra İstanbul’a gelen Müstakîm Efendi, Beyâzîzâde Ahmed Efendi’nin (ö. 1098/1687) Sahn Medrese’sine hareketinde ona mülazım olmuştur.¹⁰⁴ Daha sonra gerekli merhaleleri kat ederek 40 akçeli bir medresede müderrislik yapmıştır. Buradan ma’zul olduktan sonra Şeyhülislâm Minkarîzâde Yahya Efendi’nin (ö. 1088/1678) imtihanını kazanmış ve sonra Safer 1089/1678 tarihinde Sarı Ahmed Efendi (ö. 1103/1692) yerine Çavuşbaşı Medresesi harici müderrisliğine atanmıştır.¹⁰⁵

1090/1679 senesinde Ahi Çelebi Mahkemesinde kadı naibi olarak görev alan Müstakîm Efendi¹⁰⁶ bu vazifesinden sonra 1091/1680 senesinde Bursa Kısmet-i Askeriyye Mahkemesi’nde kassam olarak vazife almış¹⁰⁷ daha sonra Rebûlâhîr 1093/1682 tarihinde Celeb Halil Efendi’nin (ö. 1128/1716) Siyavuş Paşa Medresesi’ne atanmasıyla onun yerine Bursa’da bulunan Cezerî Kasım Paşa Medresesi müderrisliği kendisine ihsan olunmuştur.¹⁰⁸ Burada dört sene tedriste bulunmuş, Şaban 1097/Haziran-Temmuz 1686 tarihinde yerine Dendânîzâde Abdullah Efendi’nin (ö. 1122/1710) atanmasıyla Kırımî Abdülhalîm Efendi (ö. 1110/1699) yerine Fâtıma Sultan Medresesi’ne atanmıştır. İki sene burada vazife yapıp Cemâziyelâhîr 1099/Nisan-Mayıs 1688 senesinde yerine Keçeciler İmamı Damadı Hasan Efendi (ö. 1109/1698) atanmış, kendisi de Hacı Hasanzâde Medresesi’ne müderris olmuştur. Rebûlevvel 1101/Aralık-Ocak 1689 tarihinde kendisine “Musıla-i sahn” derecesi ihsan edilmiş ve aynı senenin Şaban ayında Yahyazâde Ahmed Efendi yerine Sahn müderrisi olmuştur.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Dedesinin Beyâzîzâde’nin Rumeli kadılığı sırasında hizmetinde bulunduğunu söylemektedir. Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 571.

¹⁰⁵ *Devha*’nın Minkarîzâde maddesinde durumu “Ceddim Müstakîm Efendi bunların kalemleriyle 1089 târihinde hâriç olmuştur” şeklinde açıklamaktadır. Müstakîmzâde, **Devha**, vr. 37a; Müstakîmzâde, **Elsine**, vr. 3b.

¹⁰⁶ MA, Rumeli Sadaret Mahkemesi, nr. 127, vr. 30b, hüküm no: 116.

¹⁰⁷ Müstakîm Efendi’nin 13 Rebiyyülevvel 1091/13 Nisan 1680 tarihli “Nemekahu’l-fakîr ileyhi Sübhânehû Mehmed Müstakîm el-me’mûr bi-istimâ’i’l-umûri’s-şer’iyyeti’l-askeriyye ufiye anlı” şeklinde imzalı ve mühürlü hücceti için Bkz.: BOA, İE. ML., 12-1100.

¹⁰⁸ Şeyhî, **Vekâyi**, c. III, s. 2520, 2640. Müstakîm Efendi’nin müderrislik yaptığı bu döneme ait sicil kaydında kendisinden “fahru’l-müderrisîn” şeklinde bahsedilmektedir. Bkz.: MA, Bab Mahkemesi, nr. 46, vr. 39b, hüküm nr. 278.

¹⁰⁹ Şeyhî, **Vekâyi**, c. III, s. 2520.

“Tarîk-i tadrîsi” tekmil eden Müstakîm Efendi Receb 1102/1691 tarihinde Fettâhîzâde Efendi (ö. 1105-1693) yerine Edirnekapı Mihrimah Sultan Medresesi’ne, Safer 1105/1693 tarihinde Mekkîzâde Esad Efendi (ö. 1124/1712) yerine Davud Paşa Medresesi’ne, Zilkaade 1106/1695 tarihinde de Çeşmîzâde Abdülkerim Efendi (ö. 1115/1703) yerine “hareket-i altmışla” İbrahim Paşa Sarayı Medresesi’ne atanmıştır.¹¹⁰

1110/1698 senesine gelindiğinde Müstakîm Efendi’nin müderrislik kariyeri artık kadılığa tebdil olunacaktır. Muharrem 1109/1697 tarihinde Medine kadısı olarak atanan Seyyid Cafer Ağa Damadı Muharrem Efendi’nin vefat etmesi üzerine onun yerine “Sûretü’t-tevbe” terkinin ebced değeri olan Muharrem 1110/1698 tarihinde Medine kadısı olarak atanmıştır.¹¹¹

Yaklaşık iki sene Medine kadılığı yapmış olan Müstakîm Efendi¹¹² burada daha sonra Müstakîmzâde’nin ilk şeyhlerinden ve üstatlarından olacak olan Şeyh Mehmed Sâlih-i Sahvî’nin (ö. 1173/1759) kayın pederi Şeyh Yahyâ Efendi’nin (ö. 1109/1698) babası Şeyh Şabân Efendi’nin (ö. 1082/1671) akrabalarından birisiyle evlenmiştir.¹¹³

Muharrem 1112/1700 tarihinde vazifesinden alınıp yerine Hocaîzâde Osman Efendi (ö. 1112/1700) atanmış olsa da aynı senenin Cemâziyelâhir ayında Bursa Yenişehir kazası kendilerine arpalık olarak verilmiştir.¹¹⁴

27 Ramazan 1114/14 Şubat 1703 tarihinde Bursa’da cereyan eden bir hadise Müstakîm Efendi’nin tekrar Bursa’ya gelmesine vesile olacaktır. Bursa Ulu Camii’nde teravih namazı sonrası Kadir gecesine ait namazı kılmak için mihraba geçen cami imamı, arkasında saf tutmuş birkaç kişi tarafından yaptığının bidat olduğu ve namazı

¹¹⁰ Uşşâkîzâde Seyyid İbrahim Hasîb, **Târîh-i Uşşâkîzâde**, haz. Raşit Gündoğdu, Çamlıca Yay., İstanbul 2005, s. 67.

¹¹¹ Müstakîmzâde, **Mecmû’a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 32b; Müstakîmzâde, **Elsine**, vr. 3b; Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 394b; Şeyhî, **Vekâyi’**, c. III, s. 2520; Uşşâkîzâde, **Târîh**, s. 160; Abdullah b. Muhammed b. Zâhim, **Kitâbu Kuzâtî’l-Medîneti’l-Münevvere**, Mektebetü’l-Ulum ve’l-Hikem, Medine 1418, s. 477.

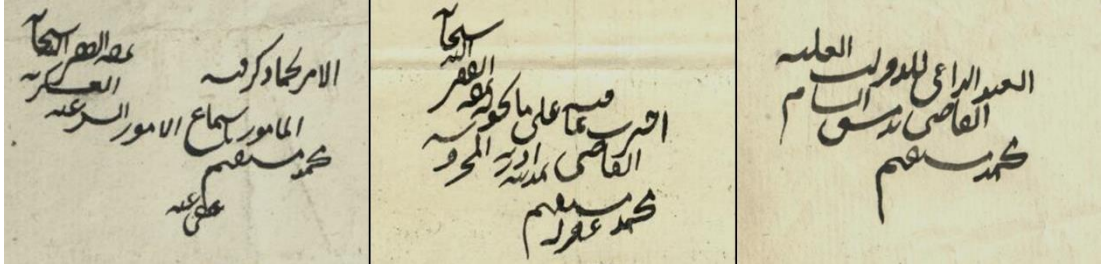
¹¹² Müstakîm Efendi’nin Medine kadılığı sırasında yazdığı 15 Zilkaade 1111/4 Mayıs 1700 tarihli hüccet ve imzası için Bkz.: BOA, C. EV., 249/12438.

¹¹³ Müstakîm Efendi’nin evlendiği ismi meçhul olan bu hanım kendisinin ikinci eşi olmalıdır. Bu evlilikten bir çocuğunun olup olmadığı ise bilinmemektedir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Hülâsatü’l-Hediyye**, MYEK, Ali Emiri Şeriye., nr. 1082, vr. 75b.

¹¹⁴ Şeyhî, **Vekâyi’**, c. III, s. 2520.

terk etmesi konusunda uyarılmıştır. Cemaatte bulunan Niyâzî Mısırî şeyhlerinden Şeyh Ahmed Efendi başta olmak üzere sufiler, imama destek olmuş ve ağız dalaşı olarak başlayan hadise yerini silahların konuştuğu, caminin işgal edildiği Kadızâdeli-Şemsî mücadelesine benzer bir hale evrilmiştir.¹¹⁵ Olayın sükunete kavuşmasından sonra meselenin araştırılması ve fitneye fırsat verilmemesi için Müstakîm Efendi görevlendirilmiştir.¹¹⁶

Bu olaydan bir sene sonra Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin öldürülmesi, II. Mustafa'nın tahttan indirilmesi gibi bir takım hadiselerin vuku bulduğu Edirne Vak'ası yaşanmış ve olayın neticesinde Müstakîm Efendi Rebîulâhîr 1115/1703 tarihinde Feyzullah Efendi'nin ve çocuklarının Edirne'de bulunan mallarının tespitiyle görevlendirilmiştir. Bu vazifesi devlet tarafından hüsnükabul görmüş ve aynı senenin Cemâziyelâhîr ayında Lapseki kazası kendisinin arpalığına eklenmiştir.¹¹⁷

Resim 1: Müstakîm Efendi'nin İmza Suretleri

(BOA, İE. ML.12-1100; İE. ADL. 9-552; C. AS. 120-5380)

Devlet tarafından bu vazifedeki başarısı takdir edilen Müstakîm Efendi, Recep 1116/1704 tarihinde kendisine Bursa Payesi verilerek Tefsirîzâde Mehmed Ataullah Efendi (ö. 1129/1717) yerine Şam kadısı olarak atanıp arpalıkları Menteşzâde Abdürrahim Efendi'ye (ö. 1128/1716) verilmiştir.¹¹⁸ Müstakîm Efendi Şam'da bir

¹¹⁵ Yaklaşık 3 bin kişinin bulunduğu cami cemaati içerisinde tabiri caizse “meydan savaşı” çıkmış ve bunun neticesinde cemaatten biri vefat etmiş, şehrin ileri gelenlerinden Şeyhülislam Vâni Efendizâde es-Seyyid Ahmed Efendi ile Bursa kadısı Kadrîzâde Abdullah Efendi tarafları teskin etmek için araya girmiş ve olayın neticesinde şehrin naibi askerlerin yardımıyla suçluları ele geçirip olayı teskin etmiştir. Kadızâdeli-sufî çekişmesi ve Müstakîm Efendi için Bkz.: Müstakîmzâde, **Şerh-i İbârât**, haz. Ensar Karagöz, TYEK Yay., İstanbul 2019, s. 17-41 (giriş).

¹¹⁶ BOA, A. DVN. S. MHM., d. 114, nr. 314, 574; Uşşakîzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3362, vr. 8b-9a.

¹¹⁷ Şeyhî, **Vekâyi'**, c. III, s. 2520. Uşşakîzâde, Müstakîm Efendi ile malların tespiti meselesini bizzat konuştuğunu söylemektedir: Uşşakîzâde, **Târîh**, s. 314.

¹¹⁸ Şeyhî, **Vekâyi'**, c. III, s. 2520, 2664;

sene kadılık yapmış ve devrin önemli alimlerinden Abdülganî en-Nâblusî (ö. 1143/1731) ile bir yakınlık kurmuştur.¹¹⁹ Şevval 1117/1706 tarihinde görevinden azledilip yerine İshakzâde Ârif Mehmed Efendi (ö. 1121/1709) atanmıştır.¹²⁰

Rebûlevvel 1119/1707 tarihinde kendisine Bursa Yenişehir kazası tekrar arpalık olarak verilmiştir. Her ne kadar Şam kadılığından azledilmiş olsa da devlet nezdinde saygınlığı ve itibarı devam eden Müstakîm Efendi¹²¹ 27 Rebûlevvel 1122/1710 tarihinde Edirne kadısı olarak atanmıştır.¹²² Atandıktan bir sene sonra Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa (ö. 1124/1712) kendisinin görevinin 5 ay uzatılması ve Mekke payesinin verilmesi hususunda Şeyhülislam Paşmakçızâde Seyyid Ali Efendi'den (ö. 1124/1712) *şefaati* olsa da bu isteği kısmen kabul edilmiş ve Rebûlâhîr 1123/1711 tarihinde kendisine Mekke payesi verilip aynı senenin 9 Cemâziyelâhîr/ 25 Temmuz 1711 tarihinde emekli edilmiştir.¹²³

Emekli edildikten sonra 15 Şaban 1123/28 Eylül 1711 tarihinde Pravadi kazası arpalık olarak verilmiş olup bu hal üzere iken 19 Cemâziyelevvel 1124/24 Haziran 1712 tarihinde “usr-ı bevl” yani dizeri/idrar sıkıntısı hastalığından Fatih Hırka-i Şerif Tahta Minare Sokak'ta bulunan evinde vefat etmiştir.¹²⁴ Vefatına oğlu Mustafa Vefâ Efendi bu tarihi¹²⁵ yazmıştır:

Mehammed Müstakîm ol mahmidet-gîr ü fezâ-ilkâr

¹¹⁹ Müstakîmzâde *Şerh-i İbârât*'ta dedesinin Şam kadılığına atanmasına Nâblusî'nin “Ve innehû alâ sıratın müstakîm” terkibini tarih düşürdüğünü söylemekle birlikte otobiyografisinde Şamlı Şeyh Murad-ı Nakşibendî'nin bu tarihi düşürdüğünü yazmaktadır. Bkz.: Müstakîmzâde, *Şerh-i İbârât*, s. 214; Müstakîmzâde, *Elsine*, vr. 3a. Ayrıca Nâblusî'nin bazı vakıflara nezareti ile ilgili oluşan bir ihtilaf Müstakîm Efendi tarafından çözülmüştür. Aralarındaki yakınlığı göstermesi açısından önemli bir belge olan ve Müstakîm Efendi'nin imzasını taşıyan Şevval 1116/1705 tarihli arz için Bkz.: BOA, İE. ENB., 7 -764; İE. EV., 48-5294.

¹²⁰ Şeyhî, *Vekâyi'*, c. III, s. 2520; Uşşâkîzâde, *Târîh*, s. 387.

¹²¹ 19 Rebiyyülevvel 1121/19 Mayıs 1709 tarihinde padişahın verdiği ziyafet ve aynı senenin Kurban Bayramındaki merasimde Müstakîm Efendi huzurda bulunmuştur. Uşşâkîzâde, *Târîh*, s. 471, 485. Ayrıca 15 Receb 1121/20 Eylül 1709 tarihli bir sicilde Müstakîm Efendi “Umdetü'l-mevâlî'l-izâm” şeklinde tarif edilmektedir. MA, Bab Mahkemesi, nr. 92, vr. 70b, hüküm nr. 509.

¹²² Müstakîmzâde, Hattat Yesarîzâde İsmail Efendi'nin Müstakîm Efendi'nin Edirne kadılığı sırasında kitabet hizmetinde bulunduğunu yazmaktadır. Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 110.

¹²³ Uşşâkîzâde, *Târîh*, s. 521. Şeyhî Recep 1123 tarihinde azlolunduğunu söylemektedir. Şeyhî, *Vekâyi'*, c. III, s. 2521.

¹²⁴ Müstakîmzâde, *Mecmû'a*, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 32b; Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 200.

¹²⁵ Mirzâzâde Mehmed Sâlim b. Mustafa, *Tezkiretu's-Şu'arâ*, haz. Adnan İnce, Kültür Bakanlığı Yay. (e-kitap), s. 462.

Edip tedrîs envâ-ı ulûmu nice üstâde
Zamânı geçdi neşr-i fazl ile tâ dehrden göçdü
Erince irci‘i emri bekâya oldu âmâde
Medîne hidmetiyle eyledi tenvîr-i dil evvel
Olup Şâm u Edirne mansıbı sonra ale‘l-âde
Dil-i sâf-ı Vefâ târîh-i fevt-i vâlidin yazdı
Mehmed Müstakîm‘i hemdem ide dâr-ı Me‘vâ‘de

Diğer oğlu Müstakîmzâde‘nin babası Mehmed Emin Efendi de şu beyti tarih düşürmüştür:¹²⁶

Geldi bâ-imdâd-ı Hakk târîh ana
Eyledi azm-ı sırât-ı Müstakîm

Müstakîm Efendi‘nin mezartaşı oğlu Mustafa Vefâ Efendi tarafından yazılıp naaşı Sırt Tekke‘de bulunan aile merkadine büyük dedesi Mecdüddin Efendi‘nin yanına defnedilmiştir.¹²⁷

Şeyhî‘nin aktardığına göre Müstakîm Efendi ilmiyle âmil, yumuşak huylu şefkat ve merhamet sahibi, şeriata bağlı dindar bir kişidir.¹²⁸ Hayır sahibi bir zat olan Müstakîm Efendi kendisine iki defa arpalık olarak verilen Bursa Yenişehir‘de birçok su dolabı ve 8 mahallede çeşme yaptırmıştır.¹²⁹

Müstakîmzâde tasavvufî yönü bulunan dedesini pirdaşlar listesine dahil etmiştir.¹³⁰ Müstakîm Efendi‘nin Kadı Beyzâvî‘nin *Tefsir*‘ine ve “sâir âsâra” haşiyeleri olmakla birlikte maalesef nüshaları tespit edilememiştir. İbnü‘l-Emîn

¹²⁶ Müstakîmzâde, **Mecmû‘a**, MK, Adnan Ötügen İl Halk Kitaplığı (06 Hk), nr. 204, vr. 58a.

¹²⁷ Bkz.: **EK-7** Müstakîmzâde‘nin aile kabristanının tahmini krokisi.

¹²⁸ Şeyhî, **Vekâyi‘**, c. III, s. 2520. Müstakîmzâde dedesinin Medine kadılığı döneminde bir davanın halli sırasında Ravza-i Şerîf‘de Hazret-i Peygamber‘i dünya gözüyle gördüğünü, teeddüp edip hemen başını yere eğdikten sonra kafasını kaldırdığında Hazret-i Peygamber‘i göremediği kıssayı onun manevî halini göstermek için nakletmektedir. Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 394b.

¹²⁹ Bu çeşmelerin en büyüğü Çarşı Çeşmesi olup Bursalı Hâdî Efendi şu tarihi düşürmüştür: “Lisân-ı hâlile leb-i teşne-gâna lülesi anın / Dedi târîh bu mâ âb-ı kevserdir içi sahhâ 1111.” Müstakîmzâde, **Mecmû‘a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 32b.

¹³⁰ “Ceddim Mehmed Müstakîm Efendi, Edirnedir [ma‘zûl]” Bkz.: Müstakîmzâde, **Mecmû‘a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 34b.

şiiirlerinin olduğunu söylemekle birlikte bunların “mevzun olmaktan başka bir meziyyetlerinin bulunmadığını” iddia etmektedir.¹³¹

Müstakîm Efendi, Hâfız Muzaffer Nasîb Efendi’nin kız kardeşi Sâliha Hatun’un kızı Aişe (1136/1724’te sağ) ile evlenmiş ve bu evlilikten Sâliha, Mustafa Vefâ, Mehmed Emîn ve Süleyman isminde dört çocuğu olmuştur.¹³² Süleyman Efendi 1120/1709 senesinde rihlet edip babasının yakınına defnedilmiştir. Sâliha Hatun ise Şevval ayının sonlarında “âhir-i mâh-ı Şevvâl” terkinin ebced değeri olan 1184/1771 tarihinde vefat etmiştir.

Sâliha Hatun’un Fatıma (1191’de hala hayatta) isminde hattat bir kızı olup meşhur hattatlardan Kız Mahmud Efendi (ö. 1147) ile evlenmiştir. Bu evlilikten Nefise isminde bir kızları olmuştur. Nefise babası Mahmud Efendi’den hat meşk edip icazet almış olup, “vemâ indallâhe hayrun ve ebkâ”¹³³ ayet-i kerimesinin ebced değeri olan 1166/1752-53 senesinde vefat etmiş ve Müstakîm Efendi’nin ayak ucuna defnedilmiştir. Mezar taşı kitabesi Müstakîmzâde tarafından yazılmıştır.¹³⁴

1.2.2. Amcası el-Hâc eş-Şeyh Mustafa Vefâ Efendi (ö. 1136/1724)

Müstakîmzâde’nin amcası olan Mustafa Vefâ Efendi İstanbul’da doğmuştur. Babası Müstakîm Efendi’den ilim okuyup daha sonra Câbîzâde Abdî Ağa’dan sülüs ile nesih, Durmuşzâde Ahmed Efendi’den talik hattı meşk etmiş ve icazet almıştır.¹³⁵ Müstakîm Efendi’nin 1116/1704 senesinde Şam Kadısı olarak atanmasından sonra

¹³¹ Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 394b; İnal, **Tuhfe**, s. 3. Müstakîm Efendi’nin Ayvansarayî’de yer alan “Ehl-i haliz biz dilâ nâ-sâza meyyâl olmazız/Her hevâsına tapanâ yâr ü hem-hâl olmazız” beytiyle başlayan gazelinden başka SK, Lala ismail 718 numaralı resail mecmuasının 171b varağında “Müstakîm Efendi berây-ı hitân-ı Molla Mehmed el-vâki fi 10 Receb 96” şeklinde bir tarih manzumesi daha bulunmaktadır. Bkz.: Hüseyin Ayvansarâyî, **Vefeyât**, haz. Rifat Kütük, Erzurum 2012, s. 236.

¹³² Mehmed Süreyyâ Bey’in sehven Müstakîm Efendi’nin çocukları arasında zikrettiği Mehmed Said Efendi, Şeyh Mehmed-i Afvî’nin oğlu Said Efendi’dir. Mehmed Süreyyâ, **Sicill-i Osmânî yâhud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye**, haz. Nuri Akbayan, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996, c. IV, s. 1218; Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 409.

¹³³ “Allah katında olanlar ise daha iyi ve daha kalıcıdır.” Şûrâ 42/36.

¹³⁴ Müstakîmzâde, **Mecmû‘a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33a; Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 456.

¹³⁵ Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 481.

kendisiyle beraber Şam'a gitmiş ve burada Abdülganî en-Nâblusî'ye intisap etmiştir.¹³⁶

Müstakîm Efendi'nin 1124/1712 senesinde vefat etmesinden sonra tekrar Şam'a gitmiş ve Nâblusî'nin hizmetine girmiştir. Burada Nâblusî'nin ders verdiği Sâlihiyye Medresesi'nde bir odada kalmış ve 12 sene hizmetinde bulunmuştur.¹³⁷ Vakitlerinin çoğunda Nâblusî'nin eserlerini istinsah etmekle geçiren Vefâ Efendi, şeyhinden hilafet alıp¹³⁸ “sıla-i rahm arzûsuyla” Receb 1136/1724 tarihinde hasta bir şekilde İstanbul'a dönmüştür. Annesinin yanında 12 gün¹³⁹ misafir olarak kaldıktan sonra vefat etmiş ve Sırt Tekke'de babası Müstakîm Efendi'nin yakınına defnedilmiştir. Mezar taşı kitabesi Müstakîmzâde'nin babası Mehmed Emin Efendi tarafından yazılmıştır.¹⁴⁰

Müstakîmzâde, amcasının bir eserinin mevcudiyetinden bahsetmemekle birlikte Nevşehirli Damad İbrahim Paşa (ö. 1143/1730) zamanında yapılan Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin (ö. 1113/1702) *Câmi'ü'd-Düvel* adlı tarihinin çeviri heyetinde bulunduğunu söylemektedir.¹⁴¹ Sâlim, Vefâ Efendi'nin mütevazı, nüktedan, üç dilde şiir söylemeye vakıf alim bir zat olduğunu zikretmektedir.¹⁴²

1.2.3. Babası el-Hâc eş-Şeyh Mehmed Emin Efendi (ö. 1164/1750)

Müstakîmzâde'nin babası Mehmed Emin Efendi Ramazan 1091/1680 tarihinde muhtemelen Bursa'da dünyaya gelmiştir. Eğitim hayatıyla ilgili net bilgiler olmamakla birlikte kardeşi Mustafa Vefâ gibi babasından ve Resûlzâde Mehmed

¹³⁶ Müstakîmzâde, *Şerh-i İbârât*, s. 89.

¹³⁷ Ayşe Peyman Yaman, *Hat Sanatı İçin Devhatü'l-Küttâb Kaynak İncelemeli Metin Çevirisi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 316.

¹³⁸ Aile tarihçesinde “me'zûnen” şeklindeki kayıt *Tuhfe*'de “me'muren” olarak geçmektedir. Buradan hareketle Nâblusî'nin Vefâ Efendi'yi İstanbul'a halifesi olarak gönderdiği anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Müstakîmzâde, Nâblusî'yle olan bağına amcası üzerinden “bir vâsıta ile” şeklinde irtibatlandırmaktadır. Bkz.: Müstakîmzâde, *Şerh-i İbârât*, s. 89; Müstakîmzâde, *Hülâsa*, vr. 72b.

¹³⁹ *Tuhfe*'de bir hafta sonra *Mecelle*'de ise 15 gün sonra vefat ettiği yazılıdır. Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 481; Müstakîmzâde, *Mecelle*, vr. 437a.

¹⁴⁰ Müstakîmzâde, *Mecmû'a*, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33a

¹⁴¹ Dâyezâde Mustafa Efendi, *Selîmiyye*, SK, Esad Efendi, nr. 2283, vr. 2a.

¹⁴² Mirzâzâde Mehmed Sâlim, *Tezkire*, s. 462. Vefâ Efendi'nin babası Müstakîm Efendi'nin vefatına düşürdüğü tarih haricinde elimizde mevzun bir eseri bulunmamaktadır.

Efendi'den (ö. 1132/1719) ilim okumuştur.¹⁴³ Hat sanatına ilgisi olup Akbaba İmamı Şeyh Mehmed-i Zâ'îfî'den (ö. 1115/1703) sülüs ve nesih hattı meşk etmiştir.¹⁴⁴

Müstakîm Efendi'nin 1110/1698 senesindeki Medine kadılığında yanında bulunmuş ve hac farızasını yerine getirmiştir. Babasının 1116/1704 senesindeki Şam kadılığı sırasında kardeşi Mustafa Vefâ'yla birlikte Abdülganî en-Nâblusî'ye intisap etmiştir.¹⁴⁵ İstanbul'a döndükten sonra babasının vefatının ardından 3 defa ruus imtihanına girmiş, Uşşakîzâde Seyyid Abdullah Efendi'nin (ö. 1139/1726) hizmetinde bulunmuştur.¹⁴⁶ Sonunda Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'nin imtihanını kazanmış ve 1 Muharrem 1141/7 Ağustos 1728 senesinde Dâhil-i Sahn derecesi alıp Hısâlî Mehmed Ağa Medresesi harici müderrisliğine atanmıştır.¹⁴⁷

1162/1749 tarihli bir mülazemet defterindeki kayıttan Dersiyye-i Ali Efendi Medresesi'nde müderris olduğunu öğrendiğimiz Mehmed Emin Efendi daha sonra 19 Şevval 1162 tarihinde Sahn Müderrisi olmuştur.¹⁴⁸

2 Muharrem 1163 tarihinde Sahn müderrisliğinden Altmışlı medrese müderrisliğine atanan Mehmed Emin Efendi¹⁴⁹ ardından Musıla-i Süleymaniye derecesiyle Hacîzâde Mehmed Emin ibn Halil Efendi'nin (ö.?) yerine Beyazıt'ta bulunan Sadrazam Seyyid Hasan Paşa Medresesi'nde ikinci müderris olmuştur.¹⁵⁰

Bu vazifede iken “Sûretü's-Secde” terkininin ebced değeri olan 30 Muharrem 1164/29 Aralık 1750 Salı günü İskender Paşa Camii mahallesinde bulunan evinde akşam namazını eda ederken son secde vefat etmiştir. Vasiyeti gereği cenazesi bir gün bekletilmiş, akşam namazından sonra gasledilip gece yarısına kadar hatimler ve

¹⁴³ Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33a. “Pederim merhûmun üstâdıdır” Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 648.

¹⁴⁴ Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 411.

¹⁴⁵ Müstakîmzâde, **Şerh-i İbârât**, s. 89

¹⁴⁶ “Pederim merhûm-ı merkûm, Abdullah Efendi'nin sadâretlerinde hizmetlerinde olmak münasebetiyle.” Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 653.

¹⁴⁷ Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33a

¹⁴⁸ Esra Evsen, **Osmanlı İlimiye Teşkilâtında Mülazemet Sistemi (18. Yüzyıl Örneği)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 55.

¹⁴⁹ Ali Aslan, **18. Yüzyıl Osmanlı İlim Hayatından Bir Kesit: Sıdkî Mustafa Efendi'nin Günlüğü ve Mülâzemet Yılları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 67.

¹⁵⁰ Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33a

tevhidler okunup Fatih Camii'ne götürülmüştür. Cenaze salası okunmayıp burada kılınan cenaze namazının ardından sabah namazından sonra babası Müstakîm Efendi'nin yanına defnedilmiştir.¹⁵¹ Mezar taşı kitabesi Müstakîmzâde tarafından yazılmış olup vefatına Tabîb Abbâs Vesîm Efendi şu tarihi yazmıştır:

Ehl-i müderrisin efdali hayfâ
Nâgehân kıldı cây ukbâde
Nâmdâş idi Fahr-i kevneyne
Hakk şefî' idüp ola âzâde
İstikametle nâmdâr idi
Ola tarîk üzre peyrev ecdâde
Haşr ola yâ Rab zîr-i arşında
Mazhar-ı fazlın ola Me'vâ'de
Dedi târîhin bu Vesîm-i zâr
Gitdi Me'vâ'ya Müstakîmzâde¹⁵²

Eğrikapılı Rasim Efendi de şu mısraı tarih düşürmüştür:

Müstakîmzâde Efendi bula Adn'i medfen¹⁵³

Müstakîmzâde babasının tefsir ve hadis alanında çokça eserinin olduğunu söylemesine rağmen bugün bu eserler malumumuz değildir.¹⁵⁴ Nâblusî'den ve Tokadî'den hilafet almıştır.¹⁵⁵ Şairliği de olan Mehmed Emin Efendi'nin şu 4 beyitlik manzumesini Ayvansarâyî nakletmektedir:

Cismini etmez telef kabrinde bâlî olmaya

¹⁵¹ Sıdkîzâde, Mehmed Emin Efendi'nin vefat tarihinin Safer ayının başı olduğunu söyleyerek Müstakîmzâde'yi doğrulamaktadır. Ali Aslan, **a.g.e.**, s. 79. Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33a.

¹⁵² Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 69b.

¹⁵³ Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, MK, Adnan Ötüken İl Halk Kitaplığı (06 Hk), nr. 204, vr. 58a.

¹⁵⁴ Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 50a.

¹⁵⁵ Babasını pirdaşları arasında zikreden Müstakîmzâde, istinsah ettiği bir nüshanın sonundaki ketebe kaydından Tokadî'yi kastederek “ibn halîfetihi” diyerek babasının Tokadî'nin halifelerinden olduğunu vurgulamıştır. Bkz.: Şeyhülislam Dürrişâde Mustafa Efendi, **ed-Dürretü'l-Beyzâ fî Beyâni Ahkâmî's-Şerî'ati'l-Garrâ**, SK, Esad Efendi, nr. 685, c. II, vr. 810b.

On gürûhı hıfzeder Rahmân tâ rûz-ı cezâ

Enbiyâ ile şehîdân okuyan Kur'ân müdâm

İlmiyle âmil olan zikr edenler dâ'imâ

Eyleyen hâlis mahabbet okuyan li'llâh ezân

Hem murâbıt ta'n ile meyyit olanlar bî-merâ

Hem hayırlı dost olanlar ondur anun cümlesi

Yazdı Büşrâ'l-Mü'minîn'de bak yerine zâhidâ¹⁵⁶

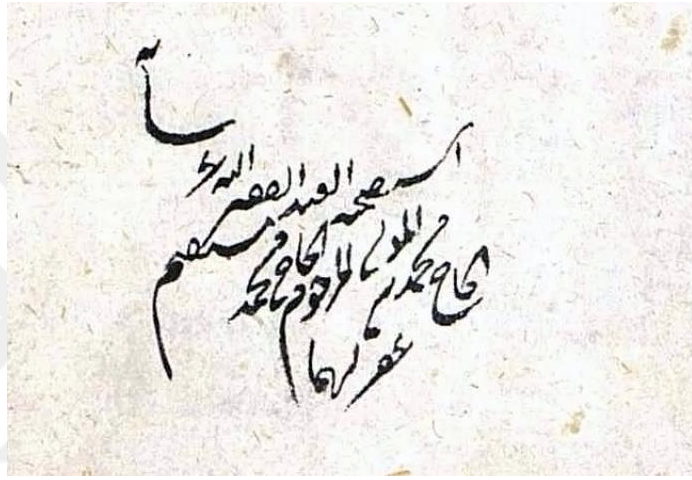
Yazdığı eserlerinin akıbeti bilinmese de kütüphanesinden 5 eser günümüze intikal etmiştir. Kitapların kendi mülkiyetinde olduğunu ifade eden temellük kaydının olduğu nüshalar şunlardır:

- 1- *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, Hasan Çelebi b. Mehmed Şah b. Muhammed el-Bursevî el-Fenârî, 187 vr., Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 1018.¹⁵⁷
- 2- *Mecmû'atu'r-Resâ'il li'l-Hüdâ'i*, Aziz Mahmûd Hüdâ'i, müs. İsmail b. Ya'kub el-Kastamonî, 1037, 86 vr., Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdai Efendi 271.
- 3- *Muvazzihü't-Tarîk ve Kıstâsu't-Tahkîk*, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali b. Yusuf el-Kureşî el-Bûnî el-Mâlikî, müs. Ahmed b. Abdi Rabbi'n-Nebî el-Attâr, 8 Rebîülevvel 773, 233 vr., SK, Esad Efendi 1501.
- 4- *en-Nûru'l-Vehhâc fi'l-Kelâmi ala'l-İsrâ ve'l-Mi'râc*, Uchûrî Ebu'l-İrşâd Nûreddin Ali b. Muhammed b. Abdurrahman el-Uchûrî el-Mısırî el-Mâlikî, müs. Muhammed Reyhân el-Mâlikî, 147 vr., Kütahya Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi 315.
- 5- *Mecâlisü'l-Ebrâr ve Mesâlikü'l-Ahbâr ve Mehâ'iku'l-Bida' ve Makâmi'u'l-Eşrâr*, Ahmed-i Rûmî Ahmed b. Abdulkâdir el-Akhisârî el-Hanefî, 1082, 206 vr., KHK 2395.

¹⁵⁶ Ayvansarâyî, **Vefeyât**, s. 242.

¹⁵⁷ Mehmed Emin Efendi bu nüshayı Tabîb Seyyid Osman'a hediye etmiştir.

Mehmed Emîn Efendi, Hâfız Mehmed Ümmetî'nin kızı Ümmü Gülsüm Hanım ile evlenmiş ve bu evlilikten iki oğlu olmuştur. Biri Müstakîmzâde diğeri ise Mehmed Sadrüddin'dir. Mehmed Sadrüddin babasının ruus imtihanını kazandığı tarih olan 1 Muharrem 1141/7 Ağustos 1728'de vefat etmiştir.¹⁵⁸ Ümmü Gülsüm Hanım da hamlı 1 kâzib yani yalancı gebelik neticesinde 5 Ramazan 1158/1 Ekim 1745 tarihinde vefat etmiş,¹⁵⁹ cenaze namazı Fatih Camiinde Cuma namazı sonrası kılınmış ve Sırt Tekke'ye defnedilmiştir.

Resim 2: Mehmed Emîn Efendi'nin Temellük Kaydı.

(SK, Esad Efendi, nr. 1501)

¹⁵⁸ Müstakîmzâde'nin kardeşiyle ilgili elimizde bir bilgi olmamakla birlikte Esad Efendi'nin verdiği şecerede hafız olduğu kayıtlıdır. Bkz.: Es'ad Efendi, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3737, vr. 124b.

¹⁵⁹ Müstakîmzâde annesinin Mehmed Emin Tokadî'nin vefatından 20 gün sonra ahirete irtihal ettiğini ve Ramazan ayı başları olduğunu söylemektedir. Tokadî'nin vefat tarihi Berat gecesi yani 15 Şaban 1158 olduğundan Barbara Kellner'ın verdiği 28 Eylül tarihi hatalıdır. Ayrıca 28 Eylül tarihi salı gününe denk gelmektedir. Müstakîmzâde ise annesinin cenaze namazının Cuma namazı akabinde kıldığını yazmaktadır. Bkz.: Barbara Kellner-Heinkele, **Devha**, s. 11. Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3453, vr. 73a; Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33b; Müstakîmzâde, **Elsine**, vr. 3a.

1.3. Müstakîmzâde'nin Doğumu, İsmi-Künyesi ve İlk Çocukluk Yılları

Müstakîmzâde, 1131/1718 senesi¹⁶⁰ Muharrem¹⁶¹ ayında Fatih'te Karagümrük ve Hırka-i Şerîf semtleri arasında kalan Muhtesip İskender Mahallesi Tahta Minare Sokak ile Atık Ali Paşa Caddesi'nin kesiştiği noktada 1523 ada 23 numaralı parselde yer alan Fatıma Sultan Sıbyan Mektebi¹⁶² ile 1528 ada 42 numaralı parselde bulunan

¹⁶⁰ Bazı kaynaklarda Müstakîmzâde'nin 1130 senesinde doğduğu kaydedilmiştir. SK, Lala İsmail 124 numaralı müellif hattı *Mektûbât Tercümesi* ve SK, Esad Efendi 3182 numaralı *Elsîne-i Selâse* nüshasının başında yer alan yazanı meçhul muhtasar Müstakîmzâde biyografisinde “1130 târihinde kadem-nihâde-i âlem” olduğu yani doğduğu yazılıdır. Talebelerinden Halil es-Sünbülî tarafından istinsah edilen TSMK, Yeni Yazmalar 347 numaralı resail mecmuası ve buradan naklen TSMK, Emanet Hazinesi 1719 ile İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3315 numaralı mecmualarda yer alan biyografisinde “velâdet-i İbn Müstakîm 1130” şeklinde bir kayıt yer almaktadır. Fakat Müstakîmzâde birçok yerde kendi doğum tarihinin 1131 olduğu dile getirmektedir. SK, Esad Efendi 3501 numaralı Müstakîmzâde'nin hattıyla olan mecmuanın başına eklenen varakada yer alan muhtasar biyografide “târîh-i velâdet mim 1131” şeklinde bir kayıt yer almaktadır. Aile tarihçesinde “ve bu fakir ‘eş-Şeyh Süleyman’ 1131 târihinde velâdetim vâki olup” şeklinde ve *Şerh-i Dîvân-ı Alî*’de de hemen hemen aynı ifadeyle “eş-Şeyh Süleyman 1131 târih-i velâdetim olup” (eş-Şeyh Süleyman ibaresi ebced hesabı ile 1131 tarihini vermektedir.) şeklinde kaydetmektedir. *Mecelle*’de açık bir şekilde 1131’de doğduğunu söyleyen Müstakîmzâde doğumuna tarih düşürmeyi ihmal etmemiş ve şu 2 mısraı kendi doğum tarihi için söylemiştir: “Mu‘azzez eylesün irfânla Bârî Süleymân’ı”, “Muvakkar eyleye Rahmân Sa‘deddîn Süleymân’ı”. Her iki mısra da ebced ile 1131 senesini vermekte olup ikinci mısraı Müstakîmzâde mühründe kullanmıştır. Müstakîmzâde, *Mecmû‘a*, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33a; *Mecmû‘a*, MK, Adnan Ötügen İl Halk Kitaplığı (06 Hk), nr. 204, vr. 121b; Müstakîmzâde, *Şerh-i Dîvân-ı Ali*, SK, Esad Efendi, nr. 2780, vr. 476; Müstakîmzâde, *Mecelle*, vr. 119a.

¹⁶¹ Fatîm Davud, Müstakîmzâde'nin doğduğu ayı Receb olarak vermekle birlikte Müstakîmzâde “1131 târih-i Muharreminde kadem-nihâde-i âlem-i şehâde” olduğunu zikrederek Muharrem’de doğduğunu açık bir şekilde söylemektedir. Bundan dolayı Recep ayı bilgisini başta İbnü’l-Emin olmak üzere bütün yazarlar hatalı bir şekilde kullanmıştır. Müstakîmzâde, *Mecmû‘a*, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33b; Fatîm Davud, *Hâtimetü’l-Eş‘âr*, haz. Ömer Çiftçi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (e-kitap) 2017, s. 243; İnal, *Tuhfe*, s. 5.

¹⁶² Müstakîmzâde, Tahta Minare Sokakta bulunan sıbyan mektebinin Hatice Sultan’ın olduğunu söylemekle birlikte (...Karagümrük kurbunde Hırka-i Şerîf civârında Tahta Minâre mukâbilinde Hadice Sultân Mektebi...) muhtemelen doğduğu bölgenin Karagümrük cihetinin Hatice Sultan Mahallesi olarak bilinmesinden dolayı şaşırmış olmalıdır. Bkz.: Müstakîmzâde, *Mecmû‘a*, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33a. Yavuz Sultan Selim’in kızı Fatıma Sultan tarafından yaptırılan mektep İstanbul’un en eski mekteplerinden biri olma özelliğini taşımaktadır. Cumhuriyet döneminde bir aralık Kızılay binası olarak kullanılmış, daha sonra karakol vazifesi görüp günümüzde restorasyon çalışması devam etmektedir. Mektep için Bkz.: Hüseyin Ayyansarayî, *Hadîkatü’l-Cevâmî‘*, s. 267; Reşat Ekrem Koçu, “Fatma Sultan Mektebi”, *İstanbul Ansiklopedisi*, c. X, s. 5582; Ali Naci Özyalvaç, *Bir Müfettiş Raporuna Göre Erken 20.Yüzyıl İstanbul’unda Suriçi Sıbyan Mektepleri*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tez, İstanbul 2010, s. 90.

Tahta Minare Mescidi¹⁶³ karşısındaki babası Mehmed Emin Efendi'nin evinde (pederimin menzil-i müstakıllinde) dünyaya gelmiştir.¹⁶⁴

Resim 3: Müstakîmzâde'nin Doğduğu Tahta Minare Sokağın 1940'lı Yıllardaki Hali
(Alan Yönetimi Arşivi)

Yaşadığı devirde babası ve amcası gibi dedesi Müstakîm Efendi'ye nisbetle Müstakîmzâde olarak iştihar etmiş olan Müstakîmzâde'ye, 1120/1709 senesinde vefat

¹⁶³ Mescidin banisi 16. yüzyıl ulemasından Şeyh Muslihuddin Mustafa Kocavî'dir. Bundan dolayı mescid Apardı Muslihüddin Mescidi olarak da anılmaktadır. 1878'de Rifâiyye'den Şeyh Sâlih Efendi (ö. 1296/1878) mescide meşihat vaziedip tekke olarak kullanmıştır. 1 Nisan 1936 tarih 2/4292 numaralı cumhurbaşkanı imzalı karar neticesinde satılmıştır. Bkz.: Hüseyin Ayvansarâyî, **Hadîkatü'l-Cevâmi'**, s. 267; Tahsin Öz, **İstanbul Camileri**, Ankara 1962, c. I, s. 108; Esin Demirel İşli, **İstanbul Mimarisinde Tekkeler**, s. 92-93; SK, Cemaleddin Server Revnakoğlu, dosya nr. 111, s. 95. Mekteb ve caminin konumu için Bkz.: **1334-1335 İstanbul Haritası**, Pafta 6, İBBAK, HRT 5363; **Alman Mavileri İstanbul Haritaları**, 1913-1914, Pafta L9, L9/2, L9/4.

¹⁶⁴ “ve mukâbilinde köşede mevlid-i bu fakîr Müstakîmzâde'dir”. Müstakîmzâde, **Hülâsatü'l-Hediyye**, vr. 62b. Müstakîmzâde'nin doğduğu evin ve yaşadığı bölgelerin konumu için QR kodu okutunuz.

eden amcası Süleyman'ın ismi verilmiştir.¹⁶⁵ Sadeddin,¹⁶⁶ Eminullah¹⁶⁷ ve Abdurrahman¹⁶⁸ lakabı olup Ebu'l-Mevâhib¹⁶⁹ künyesidir.

Resim 4: Müstakîmzâde'nin Doğumuna Düşürdüğü Tarihin Yazılı Olduğu Mührü

(BNF, Supplément Persan, nr. 1086, vr. 1a)

¹⁶⁵ “Süleyman... aynı şekilde benim de ismim ve bazı şiirlerimde kullandığım mahlasımdır.”: Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 258b. “Süleyman ismim bir cihetten ammâ.”: Müstakîmzâde, **Şerh-i Dîvân-ı Hazret-i Ali**, SK, Esad Efendi, nr. 2780, vr. 474b.

¹⁶⁶ “Sadeddîn birçok kimsenin lakabıdır. Bunların en küçüğü bu eserin derleyicisi Süleyman’dır.”: Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 253b.

¹⁶⁷ “Eminullah... bu *Mecelle*’nin derleyicisidir.”: Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 119a. Müstakîmzâde’nin Eminullah şeklinde bir lakap kullanmasının sebebi, şeyhi Mehmed Emîn-i Tokadî’ye nisbet edilmek istemesindendir. SK, Esad Efendi 3482 numaralı mecmuada yer alan (vr. 53a) bir risalesinde Tokadî kendini “el-abdu’l-müznib Mehmed Emîn eş-şehîr bi-Ebîl-Emâne” şeklinde tanıtmaktadır. Bundan dolayı Müstakîmzâde şeyhinin hem ismi hem künyesine nazire olmak için Emînullâh’ı lakap olarak kullanmıştır. Tokadî’yle ilgili yazdığı bir manzumede bunu açık bir şekilde dile getirmektedir: “Süleymân ismim ammâ bir cihetten / Semiyy-i hazret-i Hâce Emînem”. Müstakîmzâde, **Şerh-i Dîvân-ı Alî**, SK, Esad Efendi, nr. 2780, vr. 474b. Ayrıca adaşı olduğu Hazret-i Süleyman’ın lakabının da Emînullâh olması bu lakabı seçmesinin sebeplerindendir.

¹⁶⁸ Müstakîmzâde’nin bazı imzalarında ismine Abdurrahman’ı da eklediği görülmektedir. Bunun sebebi de Tokadî’ye her cihetten benzemek istemesiyle alakalıdır. Tokadî’nin vefatı sonrası yazdığı terkib-i bendde Tokadî’nin lakaplarını sayarken “Abd-i Rahmân’ı” da zikretmektedir. Bununla birlikte Müstakîmzâde’nin künyesini yazarken bir standardı da bulunmamaktadır. Kimi zaman ismini başa alıp lakaplarının birini yahut hepsini kullanırken kimi zaman lakabını öne alıp ismini daha sonra yazmaktadır. Ayrıca sadece lakaplarını kullandığı örnekler de mevcuttur. Örnek olarak: **Mecmû’a**, SK, Esad Efendi, nr. 3806, vr. 2a: “Süleymân Emînullâh Sa’deddîn Abdurrahmân”; **Mecmû’a**, SK, Esad Efendi, nr. 3485, vr. 1a: “Sa’deddîn Süleymân”; **Mecmû’a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 4a: “Sa’deddîn Süleymân Emînullâh”; **Riyâzü’l-Kâsımîn**, SK, Hafîd Efendi, nr. 89, vr. 243a: “Sa’deddîn Süleymân Emînullâh Abdurrahmân”; **Vâridât-ı Ömer Gürânî**, İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 3576, vr. 74a: “Abdurrahmân Emînullâh”.

¹⁶⁹ “Ebu’l-Mevâhib... (ben de) künye edindim.”: Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 83b.

Müstakîmzâde ömrünün ilk on bir senesini doğduğu evin bulunduğu Hırka-i Şerif civarında geçirmiştir. Babasının 1 Muharrem 1141/7 Ağustos 1728'te müderris olarak atanmasının vermiş olduğu mutluluk kardeşinin aynı tarihte vefat etmesiyle yerini teessüre bırakmış olmalıdır. Ailesinin ve kendisinin içinde bulunduğu bu hüznü yıl henüz bitmiş iken bu sefer de İstanbul'un büyük bir kısmını yakacak olan Büyük Balat Yangını'nın getireceği sorunlarla muhatap olacaklardır.¹⁷⁰ 1 Muharrem 1142/27 Temmuz 1729'da Balat Kapısı civarında başlayan yangın¹⁷¹ surları aşır Sultan Selim ve Nişanca Mahallesi boyunca ilerlemiş Edirnekapı ve Karagümrük'te birçok yerin yanmasına sebep olmuştur. Mirzâzâde, Sunullah Efendi, Sahafzâde gibi tanınmış ulemanın yanan evleri arasında Müstakîmzâde'nin babası ve dedesinin de evi bulunmaktaydı.¹⁷²

Müstakîmzâde bu durumun kendisinde bir travma etkisi bıraktığını ve uzun bir dönem bu hadiseye üzüldüğünü şu cümleyle ifade etmektedir:

Esnâ-yı eyyâm-ı sabâvetde bi-kazâ'en lillâhi te'âlâ belâ-yı nâgehânî harîka mübtelâ
vü sûzân ve nice eyyâm ol âlâm ile hayrân u ser-gerdân...¹⁷³

Doğduğu evin yangın neticesinde yok olmasından sonra Müstakîmzâde ailesiyle birlikte Fatih Kırkçeşme, Molla Gürânî ve Çerâğî Hamza mahallelerinde yaşamıştır.

¹⁷⁰ Geniş bilgi için Bkz.: Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Âfetler", **Türk San'atı Tarihi: Araştırma ve İncelemeleri**, İstanbul 1963, c. I, s. 353-355.

¹⁷¹ Köprülü Kütüphanesi Hafız Ahmed Paşa Koleksiyonu 357 numaralı mecmuada yer alan bir kayıta yangınla ilgili şunlar kaydedilmektedir:

1142 Muharremü'l-harâmın ibtidâ günü ki çarşamba günü idi sâ'at on ikide ma'âzallâhu te'âlâ Balat'ın taşrasından bir manav mağâzasından bir harîk-i azîm zuhûr ile üç dört beş kol olup bir ucu Fener Kapısı'na varup bir ucu Ayvansaray Kapısı'na varup Tekfur Sarayı semtleri ve etrâfından yanarak Edirne Kapısı'ndaki Mihr ü Mâh Câmi'i'ne varup bir gayrı ucu dahi Ali Paşa Çarşusu'ndan Fethiyye Câmi'inden Löküncülere varup bi-iznillâh men ü def' oldu. Bir ucu Sultân Selîm'de Çukurbostân'dan Zincirlikuyu'dan yine Çukurbostân'dan Altı Ay Çeşmesi'nde bi-iznillâhi te'âlâ kendi kendine def' oldu. Bu kadar mahallin yanması 24 sâ'at yanup kül olmuştur.

Bkz.: **Mecmû'a**, Köprülü Kütüphanesi, Hafız Ahmet Paşa, nr. 357, vr. 14a, 19a. Ayrıca Bkz.: Şeyhî, **Vekâyi'**, c. IV, s. 3345.

¹⁷² Yangında birçok cami, medrese, hane ve dükkân kullanılamaz hale gelmiştir. Olayın boyutunu göstermesi açısından yanan 537 dükkânla ilgili Bkz.: BOA, İE.DH., 31-1744.

¹⁷³ Müstakîmzâde, **Elsine**, vr. 3b.

1144/1731 senesine gelindiğinde eski adı *Terkîm* şimdi *İskender Paşa Camii* olarak bilinen mescide yakın bir eve taşınmıştır.¹⁷⁴

Müstakîmzâde'nin çocukluk yıllarının zenginlik ve refah içerisinde geçtiği pek söylenemez. Dedesi Müstakîm Efendi'nin vefat ettiği 1124/1712'den babasının ruus aldığı 1141/1728 tarihine kadar ailenin geçimini nasıl sağladıkları belli değildir. Mülk olarak da Müstakîm Efendi'den kalan sadece bir konak bulunmaktadır.¹⁷⁵ Balat yangınından sonra ellerindeki mülkler de yanınca maddi olarak sıkıntı çekmiş olmaları öngörülemez bir sonuç değildir.

1.4. Müstakîmzâde'nin Öğrenim Hayatı

1.4.1. Hocaları ve Okuduğu İlimler

Müstakîmzâde yukarıda zikrettiğimiz atalarından anlaşılacağı üzere ilim ve irfan geleneği yüksek bir ailenin ferdidir. Bu durum kendisinin ilim mesleğini seçmesinde ve hayatını bu doğrultuda şekillendirmesinde hiç şüphesiz en temel etkidir. Özellikle ismini iştihar vesilesi yapmış olduğu dedesi Müstakîm Efendi gibi devrinin önemli ilmi vazifelerini üstlenmiş bir örnek varken bu yoldan kaçınması pek güçtür. Bu durumu şu Arapça darb-ı meselle açıklamaktadır: “el-veledu'l-hurru yaktedî bi-âbâ'ihî'l-gurri”¹⁷⁶

Osmanlı tedris geleneğinde örneğine sıkça rastladığımız şekilde ilk tahsiline babasından başlayıp ondan “mâdde-i elif ü bâ” dediği temel Arapça gramer kitaplarını

¹⁷⁴ Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33a; Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 200. Mahallerin konumu için yukarıda yer alan QR kodu okutunuz.

¹⁷⁵ “Mezbûr mektebe muttasıl hâne dahi ceddîm hânesidir ki ba'de harîk-i Balat irsen fakîre intikal ve meblâğını bir menzile bedel kılmış idim.” Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33a.

¹⁷⁶ “İyi evlat şerefli ecdadının yolundan gider.” Müstakîmzâde, **Devha**, BNF, Supplément turc, nr. 1044, vr. 46b. Müstakîmzâde'nin *Devha*'da yazılı otobiyografisinin iki versiyonu bulunmaktadır. Bir kısmını İbnü'l-Emin *Tuhfe* neşrinin başında zikretmekle birlikte tamamının tahkiki tarafımızdan yapılmıştır. Bkz. **EK-3**

okumuştur.¹⁷⁷ Çocukluk yaşlarında olmasına rağmen içindeki ilim sevgisi neticesinde babasıyla beraber ilim meclislerine katılmış, alimleri ziyaret etmiştir.¹⁷⁸

Bu sürecin ne kadar zaman devam ettiğini zikretmeyen Müstakîmzâde, babasından başladığı eğitimine 1144/1731 senesinde taşındığı İskender Paşa Mahallesiindeki evine yakın olan Orta Camii'nde¹⁷⁹ devam etmiştir.¹⁸⁰

Kardeşi Mehmed Sadrüddin gibi hafızlık eğitimi alıp almadığı belli olmamakla birlikte¹⁸¹ Fatih Camii imamlarından Seyyid Yusuf Efendi'den Kur'ân derslerine başlamıştır.¹⁸² Hocasından Kur'ân talimi görmüş, kıraat eğitimi almış ve bu ilim sahasında Osmanlı medreselerinde meşhur olan İbn Cezerî Ebu'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed ed-Dımaşkî'nin (ö. 833/1429) *Tayyibetü'n-Neşr fî'l-Kırâ'âtî'l-Aşr* isimli eserini okumuştur.¹⁸³

Ayrıca hocasından Kur'ân ilimlerinin yanında fıkıh sahasında usûl ve furuyla alakalı dersler de alan Müstakîmzâde “sâ'ir nüsah-ı adîde” diyerek isimlerini

¹⁷⁷ “Vâlid-i mâcidimden ilm-i sarfı tekâmîl ve nahvî tahsîl edüp” şeklinde açıkladığı ilk öğreniminde *Emsile, Binâ, Avâmil* gibi temel gramer kitaplarını okumuş olmalıdır. Osmanlı medrese ve ilmi muhitlerinde okutulan temel kitaplar için Bkz.: Şükran Fazlıoğlu, **Örnek Bir Genç Olmak**, Ketebe Yay., İstanbul 2020, s. 57-101.

¹⁷⁸ Henüz 7, 8 yaşlarında iken babasıyla birlikte devrin meşhur alimlerinden Bayramî/Melâmî Şeyhi La'lîzâde Abdülbaki Efendi'yi ziyaret edip elini öptüğünü büyük bir tazimle anlatmaktadır. Bkz.: Müstakîmzâde, **Menâkıb-ı Melâmiyye-i Şuttâriyye-i Bayramiyye**, MYEK, Ali Emiri Şerîye, nr. 1051, s. 112.

¹⁷⁹ Günümüzde Ahmediye Camii olarak bilinen cami, eski adı Yeni Odalar olan şimdiki İskender Paşa Mahallesi sınırları içerisinde Öksüzler Sokağı'nın köşesinde 2008 ada 3 numaralı parselde bulunmaktadır. Caminin 1527'ye tarihlenen ilk şekli Maktul İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bkz.: Hüseyin Ayvansarâyî, **Hadîkatü'l-Cevâmî'**, s. 76; Tahsin Öz, **İstanbul Camileri**, c. I, s. 113.

¹⁸⁰ “Bu fakîr Müstakîmzâde-i şikeste-zamîr esnâ-yı tahsîlimizde metn-i mezbûr... Orta Câmi'inde görülürken...”. Müstakîmzâde, **Hülâsatü'l-Hediyye**, TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 725, vr. 183b.

¹⁸¹ Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi'nin verdiği şecerede Mehmed Sadrüddin hafız olarak gösterilmektedir. Bkz.: Es'ad Efendi, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3737, vr. 124b.

¹⁸² **Seyyid Yusuf Efendi (ö. 1163/1750)**: Müstakîmzâde hocası hakkında maalesef ketum davranmaktadır. *Tuhfe*'de yer alan otobiyografisinde Yusuf Efendi'nin Sultan Mehmed İmamı olduğunu söylemekle yetinmiştir. (İnal ve Koç neşirlerinde Yusuf Efendi'nin Sultan Mahmud İmamı olduğu yazılıdır. Halbuki neşirlerde mehzaz kabul edilen nüshada Yusuf Efendi'nin açık bir şekilde Sultan Mehmed imamı olduğu görülmektedir. Müstakîmzâde, **Tuhfe**, SK, Murad Molla, nr. 1448, s. 134.) *Tekmile*'de yer alan ifadelere göre Yusuf Efendi Karahisar-ı Şarkî'de doğmuş ve “Dersiam” olarak yaşadığı devirde şöhret bulmuştur. 1163/1750 senesinde vefat edip cenazesi Topkapı haricindeki mezarlıkta bulunan Şeyhler Mezarlığı'na defnolunmuştur. Fındıklı İsmet Efendi, **Tekmîletü's-Şekâ'ik fî Hakîk Ehli'l-Hakâik**, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul 1989, s. 167-168.

¹⁸³ Müstakîmzâde'nin “Kur'ân-ı Kerîm ve mahâricinde İbn Cezerî manzûmesi” dediği bu eserle ilgili geniş bilgi için Bkz.: Ali Osman Yüksel, **İbn-i Cezerî ve Tayyîbetü'n-Neşr**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, s. 241-250.

vermediği birçok eser içerisinde fıkıhla alakalı İbrâhim b. Muhammed b. İbrâhim el-Halebî'nin (ö. 956/1549) meşhur eseri *Mülteka'l-Ebhur*'u Seyyid Yusuf Efendi'den okuduğunu şöyle anlatmaktadır:

Bi-hamdillâhi te'âlâ bu fakîr Müstakîmzâde-i şikeste-zamîr esnâ-yı tahsîlimizde metn-i mezbûr Ebu'l-Feth Sultân Mehemmed Câmî'i imâmlarından Seyyid Yûsuf Efendi'den Orta Câmî'i'nde görölürken anlar şerh-i mezbûra müellif hattıyla mâlik idiler, ziyâret eylemişdim.¹⁸⁴

Resim 5: Müstakîmzâde'nin Okuduğu Orta Camii'nin Eski bir Fotoğrafi

(H. Necdet İşli Arşivi)

Müstakîmzâde'nin Seyyid Yusuf Efendi'nin Orta Camii'ndeki derslerine ne kadar devam ettiği bilinmemektedir. Bir yandan klasik medrese müfredatını takip etmiş bir yandan da irfan ve kültürünü artırmaya yönelik dersler almıştır. Babası Mehmed Emîn Efendi'nin Uşşakîzâde Seyyid Abdullah Efendi'nin Rumeli kazaskerliği sırasında hizmetinde bulunduğu dönemde Abdullah Efendi'nin oğlu

¹⁸⁴ Müstakîmzâde'nin burada bahsettiği şerh el-Hac İsmâ'il b. el-Hac Sinân b. el-Hac İsmail es-Sivâsî'nin (ö. 1048/1638) *Ferâ'idü Mülteka'l-Ebhur* adlı 2 ciltlik şerhidir. Müstakîmzâde'nin “ziyaret eylemiştim” dediği nüsha SK, Esad Efendi 763 ve 764 numaralı nüshalar olmalıdır. Nüshanın zahriyesinde İsmail Efendi'nin hattıyla şerhe başladığı 5 Şevval 1033 tarihi kayıtlı olup altında Esad Efendi'nin hattıyla nüshanın müellif hattı olduğu yazılıdır.

Mehmed Sadrüddin Efendi'den (ö. 1146/1733-34) Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazellerinden bazılarını okumuştur.¹⁸⁵

Müstakîmzâde bu derslere devam ederken ilim yolunda yürümeye devam edeceğinin bir nişanesi olarak mülazamete talib olmuştur. Rebîülevvel 1143/ Eylül-Ekim 1730 tarihinde Sultan I. Mahmud, amcası III. Ahmed'in yerine tahta cülus ettiğinde Mirzâzâde Mehmed Efendi henüz şeyhülislam olmuş idi. Müstakîmzâde Mirzâzâde'nin şeyhülislam olmasına Arapça "Hüve indî bahru ilmin ve aleyhi'l-fetvâ"¹⁸⁶ şeklinde tarih düşürmüş ve bunu şeyhülslama takdim etmiştir. Bunun neticesinde aynı gün kendisine mülazemet verilmiş¹⁸⁷ ve Hekimbaşı Hayâtîzâde Mustafa Feyzî Efendi'ye¹⁸⁸ mülazım olmuştur.¹⁸⁹

Müstakîmzâde mülazemet aldığı anda henüz 12 yaşındadır. Çocuk yaşıta olmasına rağmen hedeflerine doğru kararlı bir adımla ilerlemiş ve bu uğurda devrin temayüllerini doğru değerlendirmeye çalışmıştır. Mustafa Feyzî Efendi'ye mülazımlığı sırasında neler yaptığı, kendisinden hangi eserleri okuduğu

¹⁸⁵ "Pederim merhûm-ı merkûm, Abdullah Efendi'nin sadâretlerinde hidmetlerinde olmak münâsebetiyle sâhib-i tercemenen ba'zı gazeliyyât-ı *Dîvân-ı Hâfız-ı Şîrâzî* istifâde olunmuş idi.": Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 653.

¹⁸⁶ هو عندى بحر علم و عليه الفتوى "Bana göre o bir ilim deryasıdır ve fetva da onundur."

¹⁸⁷ "Mülâzemetim bunlara târîh-i Arabî-yi âtiyyü'z-zikri arz eylediğim gün vâki oldu.": Müstakîmzâde, **Devha**, MK, 06 Yz 3681, vr. 86a; SK, Bağdatlı Vehbi, nr. 1148, vr. 40b. Ayrıca hadis silsilelerinin aynı mehzadan gelmesinden dolayı Müstakîmzâde aralarında hoca-talebe hukuku olduğunu söylemektedir: "Silsile-i ilm-i hadîs-i şerîfde bu fakîr ile miyânede bir vâsıta olmağıla mâbeynimizi hukûk-ı üstâdiyyet râbitadır." Müstakîmzâde, **Devha**, DTCFK, İsmail Saib I, nr. 3160, vr. 52b.

¹⁸⁸ **Hekimbaşı Hayâtîzâde Mustafa Feyzî Efendi (ö. 1151/1738)**: Hekimbaşı Hayâtîzâde Mustafa Feyzî Efendi'nin (ö. 1103/1692) torunu olup dedesinin ismini almıştır. Enderûn'da eğitim görmüş, Farklı medreselerde müderrislik yapmıştır. 1 Cemâziyelâhîr 1136/26 Şubat 1724 tarihinde kendisine Edirne payesi verilerek hekimbaşı olarak atanmıştır. 1148/1736'de gut hastalığından dolayı hekimbaşılık vazifesinden alınmıştır. 1151/1738'de vefat etmiş ve Eyüp Sultan Türbesi civarına defnedilmiştir. Şeyhî, **Vekâyi'**, c. III, s. 2402, 2585, 2607; Şemdânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Mür'î't-Tevârih**, haz. M. Münir Aktepe, İstanbul 1976, c. I, s. 121-122; Fındıklı İsmet Efendi, **Tekmîletü's-Şekâ'ik**, s. 146-150; Subhî Mehmed Efendi, **Subhî Tarihi (Sâmi ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte)**, haz. Mesut Aydınar, Kitabevi Yay., İstanbul 2007, s. 273; Ali Haydar Bayat, "Tıp Tarihimizde Hekimbaşı Hayâtîzâdeler", **Tıp Tarihi Araştırmaları**, İstanbul 1997, sy. 6, s. 111-112; Mehmet Mermi Haskan, **Eyüp Sultan Tarihi**, c. I, s. 330; Bedi N. Şehsuvaroğlu, **Türk Tıp Tarihi**, Bursa 1984, s. 100; Sinem Serin, **Osmanlı Sağlık Sisteminin Yönetimi Hekimbaşılık Kurumu**, Kitabevi Yay., İstanbul 2021, s. 55.

¹⁸⁹ "1143 Rebîülevvelinde mülâzamet ile kadem-nihâde-i evvelîn-pâye-i süllem-i merâm olup": Müstakîmzâde, **Devha**, BNF, Supplément turc, nr. 1044, vr. 46b. Müstakîmzâde hangi gün kendisine mülazemet verildiğini söylememekle birlikte Mirzâzâde'nin 18 Rebiyyülevvel'de şeyhülislam olarak atanmasından hareketle bu tarihten sonra mülazım olduğu düşünülebilir. Şeyhî, **Vekâyi'**, c. IV, s. 3345.

bilinmemektedir. Sadece Hayâtîzâde'ye birlikte mülazım olduğu “şerîkim” dediği Tabîb Âkîf Mehmed Efendi'den bahsetmektedir.¹⁹⁰

“Ulûm-ı mütedâvile-i lâzime” dediği cari olan müfredatı görmeye devam eden Müstakîmzâde, Seyyid Yusuf Efendi'den okuduğu fıkıh derslerinin yanında Şeyhü'l-Kurrâ Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi Efendi'den de usul-i fıkıh dersleri almıştır.¹⁹¹ Uzun bir müddet hocasından Sadrüşşerîa'nın Hanefî fıkıh usulüne dair *Tenkîhu'l-Usûl* adlı eserine kendi haşiyesi *et-Tavzîh* ve Taftazânî'nin yazmış olduğu *et-Telvîh ilâ Keşfi Hakâ'iki't-Tenkîh* adlı eserleri okumuştur. Ayrıca Abdullah Efendi'nin oğlu Abdülkelîm Efendi'den de dersler almıştır.¹⁹²

Müstakîmzâde her ne kadar hocaları ve okuduğu kitaplarla ilgili çokça bilgi verse de düzenli olarak bir medreseye devam edip etmediğine dair elde bir malumat bulunmamaktadır. Hayâtîzâde'ye mülazım olduğunda hangi medreseye devam ettiği

¹⁹⁰ Tabîb Âkîf Mehmed Efendi, Müstakîmzâde'yle birlikte mülazım olmuş, daha sonra müderris iken “hitâm-ı ikbâl” terkininin ebced değeri olan 1175/1761 senesinde vefat etmiştir. 15 Safer 1168/1 Aralık 1754 tarihli bir belgede kendisinin Sultan Ahmed Darüşşifası'nın ikinci tabibi iken birinci tabipliğe atandığı yazılmaktadır. Bkz.: Müstakîmzâde, *Mecelle*, vr. 309b; BOA, AE. SOSM. III, 95-7263.

¹⁹¹ **Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi Efendi (ö. 1167/1754):** Amasyalı Re'isü'l-kurrâ Yusuf Efendi'nin torunu ve Nakilbent Camii imamı Şeyhü'l-Kurrâ Mehmed Efendi'nin (ö. 1130/1717) oğludur. İlk eğitimini babasından alıp hıfzını ikmal ettikten sonra birçok alimden ders okuyup hüsn-i hat icazeti almıştır. İlk olarak bir süre imamlık yapan Abdullah Efendi 1123/1711 senesinde sarayda *Sahîh-i Buhârî* okutmaya başlamıştır. (TSMA, TS. MA. e. 1197/17.) Sultan I. Ahmed'in kurmuş olduğu vakıflara 1131/1718 senesinde kurrâ reisi olarak atanmış, 1134/1721'de Sultan Ahmed Camii şeyhü'l-kurrâlığına getirilmiştir. Uzun bir dönem burada vazife yapıp 1148/1735 senesinde saray hocası olmuştur. I. Mahmud'un Ayasofya Camii içine kurduğu kütüphaneye 1152/1760 senesinde tefsir müderrisi olarak atanmış, daha sonra Enderûn-ı Hümâyûn kütüphanesine hafız-ı kütüp olarak görevlendirilmiş ve ömrünün sonuna kadar bu vazifeyi ifa etmiştir. 26 Zilhicce 1167/14 Ekim 1754 tarihinde 101 yaşında İstanbul'da vefat edip babası ve dedesinin yanına Topkapı haricindeki mezarlığa defnolundu. Özellikle hadis sahasında ciddi eserleri olan Abdullah Efendi, Müstakîmzâde'nin bazı eserlerine takrizler de yazmıştır. Müstakîmzâde, *Mecelle*, vr. 188a; Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 260; Ayvansarâyî, *Vefeyât*, s. 108; Şemdânîzâde, *Mür'î't-Tevârih*, c. I, s. 96, 176; Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Târihi*, haz. Tahir Güngör, TYEK Yay., İstanbul 2019, c. I, s. 164; Ayvansarâyî, *Mecmû'a-i Tevârih*, haz. Fahri Ç. Derin-Vahid Çubuk, Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1985, s. 235; Çeşmîzâde Mustafa Reşîd, *Çeşmîzâde Tarihi*, haz. Bekir Kütükoğlu, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1959, s. 15; Azîzzâde Hüseyin Râmîz, *Râmîz ve Âdâb-ı Zurâfâ'sı: İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*, haz. Sadık Erdem, Ankara 1994, s. 81-82; Fındıklı İsmet Efendi, *Tekmîletü's-Şekâ'ik*, s. 63, 251-257; Âkîfzâde, *Kitâbu'l-Mecmû'*, vr. 68b; Ruhsar Zübeyiroğlu, *Mecmû'atu't-Terâcim Mehmed Tevfik Efendi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1989, s. 311; Ahmet Tobay, *Yûsuf Efendizâde Abdullah Hilmi ve Hadis Şerhçiliğindeki Yeri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1991, s. 23-49; Ali Öge, *18.Yüzyıl Osmanlı Alimlerinden Yusuf Efendizade'nin Kıraat İlmindeki Yeri*, Konya 2019, s. 35-48.

¹⁹² Müstakîmzâde, *Mecmû'a*, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 34b.

de bilinmemektedir. Fakat şeyhi Mehmed Emîn-i Tokadî ile tanıştığı anı anlattığı pasajdan Şeyhülislam Hamid Efendi Medresesi'ne¹⁹³ devam ettiğini anlıyoruz:

Vaktâ Şeyhü'l-İslâm Hâmid Efendi Medresesi'nin müderrisi hâcegân-ı büzürgândan bir pîr-i rûşen-zamîrin haftada iki gün medrese dersi olmak üzere *Akâ'id-i Mollâ Celâl* istimâ' ve istikmâle mübâşeret...¹⁹⁴

Müstakîmzâde'nin burada derslerine devam ettiği kişi Zülüflüler Hâcesi Hâfız Muhammed Efendi'dir.¹⁹⁵ 1149/1736 senesinde haftada iki gün dersine devam ettiği hocasından birçok ilim okumuştur.¹⁹⁶ Bunların başında ise kelam ilmi gelmektedir. Celâleddin Ebû Abdullah Muhammed ed-Devvânî es-Sıddîkî'nin (ö. 908/1502) *Şerhu'l-Akâ'id-i'l-Adudiyye* adlı eseriyle birlikte eserin haşiyesi¹⁹⁷ ve Necmeddin en-Nesefî'nin (ö. 537/1142) *Akâ'id*'ine Sadeddin Taftazânî'nin (ö. 792/1390) yaptığı şerh ve onun üzerine Hayâlî Şemseddin Ahmed'in (ö. 977/1569) yazdığı haşiye okuduğu kelam kitaplarıdır.

¹⁹³ Zeyrek Filyokuşu üzerinde bulunan medrese Ebussuud'un halefi Şeyhülislam Hâmid Efendi tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. 1918 yılına kadar bir şekilde faaliyete devam eden medrese günümüzde mevcut değildir. bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, "1869'da faal İstanbul Medreseleri", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul 1976-77, sy. 7-8, s. 328.

¹⁹⁴ Müstakîmzâde, **Elsine**, vr. 2a.

¹⁹⁵ **Zülüflüler Hâcesi Çörekçizâde Hâfız Muhammed Efendi (ö. 1158/1745'ten önce):** Müstakîmzâde maalesef bu hocası hakkında bir bilgi vermemektedir. Hocasından "hâcegân-ı büzürgândan bir pîr-i rûşen-zamîr" olarak bahsetmektedir. Saray vazifelilerinden "Teberdârân-ı hâssa" olarak bilinen Zülüflü Baltacıların hocalarından olmalıdır. Müstakîmzâde *Devha* sonuna eklediği otobiyografisinde Muhammed Efendi'den merhum olarak bahsetmesinden hareketle 1158/1745 tarihinden önce vefat ettiği düşünülebilir. Hocalarının listesinde Muhammed Efendi'nin 1159 senesinde vefat ettiğini yazmakla birlikte bir sehiv olma ihtimali yüksektir. Zira *Devha*'yı yazdığı dönemde hocası henüz vefat etmiş olup bilgileri tazedir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 34b. Yılmaz ve Demirci, Çörekçizâde Mehmed Efendi ile *Tuhfe*'de yer alan hattat Çörekçizâde Mehmed b. Hüseyin'in aynı kişi zannetmiş ve biyografilerini karıştırmışlardır. Müstakîmzâde'nin hocası olan Çörekçizâde 1159/1747 senesinden vefat etmiş olup hattat Çörekçizâde'nin vefatı ise 1173/1759'dur. Bkz.: Ahmet Yılmaz, **a.g.e.**, s. 15; Mustafa Demirci, **a.g.e.**, s. 37; Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 370.

¹⁹⁶ Müstakîmzâde, Tokadî'yle tanıştığı anın medresede hocasından ders okuduğu sırada gerçekleştiğini ve tarihin Rebiyyülevvel 1149/Temmuz 1736 olduğunu söylemektedir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Elsine**, vr. 2b.

¹⁹⁷ Müstakîmzâde hocasından eserin hangi haşiyesini okuduğunu söylememektedir. Müstakîmzâde'nin yaşadığı dönemden önce Devvânî'nin şerhi üzerine haşiye yazan müellifler şunlardır: 1- Abdülhakim es-Siyalkûtî (ö. 1067/1657), 2- Ahmed b. Haydar b. Ahmed (ö. 1070/1660), 3-Hacı Halife Muhammed İsmet (ö. 1160/1747).

Resim 6: Müstakîmzâde'nin Bir Süre Okuduğu Hamid Efendi Medresesi'nin Harab Hali

(H. Necdet İşli Arşivi)

Müstakîmzâde, Muhammed Efendi'den hikmet ve mantık alanında dersler alıp Esîruddin el-Ebherî'nin (ö. 663/1265 [?]) *Hidâyetü'l-Hikme*'si üzerine Kadı Mir Hüseyin b. Mu'înüddin el-Meybûdî'nin (ö. 910/1504) yazdığı *Şerhu Hidâyeti'l-Hikme* ve onun üzerine Muslihuddîn-i Lârî'nin (ö. 979/1572) yazdığı *Hâşiye alâ Şerhi Hidâyeti'l-Hikme*'yi tedris etmiştir.

Muhammed Efendi'den hadis ve tefsir dersleri de alan Müstakîmzâde, Kadı İyâz'ın (ö. 544/1149) *eş-Şifâ bi-Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ* adlı eseri ile hadis usulüne dair İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin (ö. 643/1245) *Mukaddime*'sine İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) yazdığı *Nuhbetü'l-Fiker* adlı muhtasarını ve Kadı Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* adlı tefsirinden “birkaç cüzü” hocasından okumuştur. Bununla birlikte “sâ'ir kütüb-i muktezat” dediği konuyla alakalı kitapları da ikmal etmiştir.

Müstakîmzâde, Muhammed Efendi'nin derslerine devam ettiği sırada ders arkadaşlarından birinin ismini bizimle paylaşmaktadır. *Tuhfe*'de Hüdhd Ali Dede'yi (ö. 1164/1750) anlattığı kısımda “Zülüflüler Hâcesi Hâfız Mehmed Efendi merhumun

medresesi dersi olan *Mollâ Celâl Akâ'idi*'nde şirketimiz Hüdhüd-i Süleymânî gibi tahakkuk eylemişti.” ifadesiyle ders ortağından bahsetmektedir.¹⁹⁸

Müstakîmzâde, Muhammed Efendi'den okuduğu mantık dersleri yanında Yemliha Hasan Efendi'den de mantık alanında bazı kitapları okumuştur.¹⁹⁹ 1150/1737-38 senesinde hocasından mantık dersleri gördüğünü şu ifadelerle anlatmaktadır:

Şehrimizde ba'zı meşâyih-i İslâmiyye -sebbetehumullâhu te'âlâ-, talebeyi mantığı talebden ve ders-i âmları ta'limî mantıka hasr u tahsîsden vakit vakit ve zamân zamân men' ü nehy ve ulûm-i selâse neşrine sevk ü emr buyururlar. Hattâ sene 1150'de muharrir-i fakîr Yemlihâ Hasan Efendi merhûmdan telemmüzüm zamânında yasağ ve adem-i mesâğ tesâdüf eylemekle bakıyye-yi tasdikâtı hânesinde ta'lim eylemiş idi.²⁰⁰

Müstakîmzâde'nin “bakıyye-i tasdikât” dediği mantık ilminin önermeler ve kıyas kısmını içeren kısmıdır. Okuduğu mantık dersleri bazı durumlardan dolayı akamete uğramış ve hocasının konağında derslere devam etmek zorunda kalmıştır.

Bu durum Müstakîmzâde'nin yaşadığı dönemin hemen yüzyıl öncesinde İstanbul'da yaşanan Kadızâdeli-Sivasî mücadelesinin devam ettiğini göstermektedir. Hatta görüldüğü üzere bu mücadele fikri tartışmalarda kalmayıp belli yasakları ve engellemeleri de peşinden getirmiştir. Devrin kaynakları medreselerde daha doğru bir ifadeyle ilim mahfillerinde böyle bir yasaktan bahsetmemektedir. Fakat

¹⁹⁸ Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 629.

¹⁹⁹ **Esîrî Yemlihâ Hasan Efendi (1184/1770'ten sonra):** İsmi Hasan olup Yemlihâ lakabı, Esîrî'de mahlasıdır. 18. yüzyılın meşhur alimlerinden Maraşlı Saçaklızâde Mehmed Efendi'den (ö. 1145/1732) ders almıştır. 10 Cemâziyelevvel 1178/5 Kasım 1764'te Kıbrıs Muhassılı Çil Osman Ağa'nın öldürülmesi hadisesini araştırması için Yemliha Hasan Efendi müvellâ tayin edilmiş ve adaya gönderilmiştir. Adadan döndükten sonra Mahmud Paşa Mahkemesi naipliği vazifesinde iken isyanın çözülmesine fazla ehemmiyet göstermediği öne sürülerek Ramazan 1179/1766'da Edirne'ye sürgüne gönderilmiştir. Rebiyyülevvel 1184/1770'te Selanik kadısı olarak atanmış ve burada vefat etmiştir. Müstakîmzâde hocasının 1183/1769 senesinde vefat ettiğini söylemiş olmakla birlikte bunun sehiv olduğu söylenebilir. Müstakîmzâde, *Mecelle*, vr. 100b, 446a; Müstakîmzâde, *Risâletü'l-Mantık*, SK, Pertev Paşa, nr. 625, vr. 301b; Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Târihi*, c. II, s. 1206; Şemdanîzâde, *Mür'it-Tevârih*, c. I, s. 72; Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehasinü'l Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr*, haz. Mücteba İlgürel, Ankara 1994 s. 275, 382; Çeşmîzâde, *Çeşmîzâde Tarihi*, s. 49; Mehtab Özdeğer, “Kıbrıs'ta Mali Kaynaklı Bir İsyan Girişimi: Muhassıl Çil Osman Ağa Vak'ası ve Tahkikâtı”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 171, Aralık 2007, s. 47-69; Nuran Çetin, “Bir Nakşî Sûfi: Murtazâ Efendi ve Vakıfları”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3, 2014, s. 69-116.

²⁰⁰ Müstakîmzâde, *Risâletü'l-Mantık*, vr. 307b.

Müstakîmzâde'nin içinde bulunduğu durum en azından ulema arasında Şerif Mardin'in tabiriyle bir "mahalle baskısı"²⁰¹ olduğunu gözler önüne sermektedir.²⁰²

Müstakîmzâde, Yemlîhâ Hasan Efendi'den mantık ilmi yanında belagat/meanî alanında da ders almıştır. Kendisinden Sekkâkî Ebû Ya'kûb Sirâceddin Yusuf b. Ebû Bekir b. Muhammed el-Harizmî'nin (ö. 626/1229) Arap dili ve belagatine dair *Miftâhu'l-Ulûm* adlı eserine Hatîbü Dîmaşk Ebu'l-Me'âlî Celâleddin Muhammed b. Abdurrahman b. Ömer el-Kazvî'nin (ö. 739/1338) yaptığı *Telhisü'l-Miftâh* adlı muhtasar ve onunun üzerine Sadeddin Taftazânî'nin yazdığı *Muhtasarü'l-Me'ânî* ile *Şerhu'l-Mutavvel*'i okumuştur. Ayrıca Hasan Efendi'den "münâzara ve âdâbdan dahi lezzet-yâb" olduğunu söylemektedir.²⁰³

Hasan Efendi haricinde Babadağlı Süleyman Efendi'den de mantık okuduğunu söyleyen Müstakîmzâde hocasına hangi yıl ve ne zaman devam ettiğini ise zikretmemektedir.²⁰⁴ Kendisinden Ali b. Ömer el-Kâtîbî el-Kazvî'nin (ö. 675/1277) *er-Risâletü's-Şemsiyye fî'l-Kavâ'idî'l-Mantikiyye* adlı eseri²⁰⁵ ile Sirâceddin el-Urmevî'nin (ö. 682/1283) *Metâli'u'l-Envâr*'ı ve onun üzerine Kutbuddin er-Râzî'nin (ö. 766/1365) yazdığı şerhe Seyyid Şerîf Cürcânî'nin (ö. 816/1413) yazdığı *Hâşiye alâ Levâmî'i'l-Esrâr fî Şerhi Metâli'i'l-Envâr*'ı okumuştur.²⁰⁶

²⁰¹ Adnan Çetin, "Bir Kavramın Kısa Tarihi: Mahalle Baskısı", **Mukaddime**, 2010, sy. 3. s 81-92.

²⁰² Kadîzâdelilerin düşünce yapısı ve fikirleriyle ilgili genel bilgi için Bkz.: Müstakîmzâde, **Şerh-i İbârât**, (hazırlayanın girişi), s. 16-41; Ali Durmuş, **Osmanlı Hanefîlerinin Hanefîliğe Eleştirisi Kadîzâdeliler Hareketi**, Ketebe Yayınları, İstanbul 2021.

²⁰³ Müstakîmzâde, **Devha**, BNF, Supplément turc, nr. 1044, vr. 46b.

²⁰⁴ **Babadağlı Süleyman Efendi (ö. 1165/1752'den önce)**: Müstakîmzâde'nin "üstâdlar" listesinde ismi "Enişte Müderris Süleyman Babadağî" olarak kayıtlıdır. Fatih Camii'nde dersiam olduğunu söylediği hocası hakkında Müstakîmzâde'nin verdiği başka bir malumat bulunmamaktadır. Bazı araştırmacılar *Mecelle*'nin "Babadağ" maddesinde yer alan Süleyman b. Receb'in bu şahıs olduğunu iddia etmekle birlikte bunu destekleyecek herhangi bir bilgi metinde yer almamaktadır. Müstakîmzâde'nin Receb 1165/1752 tarihli otobiyografisinde hocasından merhum olarak bahsetmesinden hareketle 1165 senesinden önce vefat ettiği düşünülebilir. Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 126b; Müstakîmzâde, **Hülâsâ**, vr. 76a.

²⁰⁵ Müstakîmzâde, Süleyman Efendi'den okuduğu mantık eserlerini yazarken "Şemsiyye ve etrâfi" şeklinde bahsettiği eserler, *Şemsiyye*'ye yazılan şerh ve haşiyeler olmalıdır. Bunlar içerisinde de o devride okutulan en meşhur eserler Kutbuddin er-Râzî'nin *Tahrîru'l-Kavâ'idî'l-Mantikiyye fî Şerhi'r-Risâleti's-Şemsiyye*'si ile onun üzerine Cürcânî'nin yazdığı *Hâşiye alâ Tahrîri'l-Kavâ'idî'l-Mantikiyye fî Şerhi'r-Risâleti's-Şemsiyye*'dir.

²⁰⁶ Müstakîmzâde, **Elsine**, vr. 2a; Müstakîmzâde, **Devha**, BNF, Supplément turc, nr. 1044, vr. 47a.

Hocası Süleyman Efendi'yle birlikte 3 farklı hocadan mantık ilmine dair ders alan Müstakîmzâde, mantık ilminde kendisini geliştirmiş ve tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk teliflerinden biri olan *Risâletü'l-Mantık*'ı 27 Receb 1151/10 Kasım 1738 tarihinde kaleme almıştır.²⁰⁷ Eser muhtasar bir mantık risalesi olup Müstakîmzâde'nin yoğun mantık tedrisatının neticesi olarak vücuda gelmiş olmalıdır.

Müstakîmzâde kelim, mantık, belagat alanında okuduğu derslerin yanında bazı ilimlere karşı içerisinde farklı bir iştîyak ve istek olduğunu söylemektedir. Bu iştîyakını

lâkin ilm-i hadîs-i resûl-i Hallâk ve ilm-i tasavvuf ve ahlâk ve dahi ta'allüm olunmak ârzûsu çây-gîr ve ne vechile suret-pezîr olur deyu müteveccih-i eltâf-ı hafiyye-i Bârî-i Kadîr olmuş idim.

şeklinde anlatmış, hadis ve tasavvuf ilimlerini tahsil etmek için Allah'a dua ettiğini dile getirmiştir. Bu konuda özellikle siyer alanında ciddi gayret gösterdiğini ise 1148/1735-36 senesinde hülâsa ettiği *el-İbtisâmü'l-Ezhâr min Riyâzi'l-Ahbâr fî Rebî'î'l-Ebrâr bi-Mevlidi'l-Habîbi'l-Muhtâr* adlı eserinden anlamak mümkündür.²⁰⁸

Bu arzusunun neticesinde kendisinden hadis ve özellikle tasavvuf alanında istifade edeceği şeyhi Mehmed Emîn-i Tokadî ile tanışacaktır.²⁰⁹ Rebîülevvel 1149/1736'da Şeyhülislam Hamid Efendi Medresesi'nde hocasıyla ilk defa

²⁰⁷ Müstakîmzâde, *Risâletü'l-Mantık*, SK, vr. 306b-307b. Risalenin günümüz harflerine aktarılmış metni için Bkz.: *Mantık Risaleleri*, ed. İbrahim Çapak, TYEK, İstanbul 2015, s. 251-253.

²⁰⁸ Müstakîmzâde, Mevlid-i Nebî'yle alakalı Ebû Muhammed Abdüsselâm b. İbrâhîm b. İbrâhîm el-Lekkânî'nin (ö. 1078/1668) yazdığı eseri mütalaa edip bi'setten önce ismi Muhammed olanları hülâsa eylemiştir. Müstakîmzâde, *Mecmû'a*, SK, Esad Efendi, nr. 3895, vr. 56b.

²⁰⁹ **Mehmed Emîn-i Tokadî (ö. 1158/1745)**: 1075/1664-65 senesinde Tokat'ta doğmuştur. İlk tahsilini babasından görüp gençlik yıllarını Tokat'ta geçiren Emîn Efendi, 1100/1688-89 senesinde İstanbul'a gelmiştir. Bazı alimlerden ilim tahsiliyle beraber hüsn-i hat meşk edip icazet almıştır. Reisü'l-Küttâb Kalemî'ne devam eden Tokadî, Şehzade Camii'nde *Dîvân-ı Hâfız* okutmuştur. Hicaz'da bulunduğu 1115/1703 senesinde Nakşî/Müceddidî şeyhlerinden Ahmed-i Yekdest'e intisap etmiş ve icazet almıştır. 1117/1705 senesinde İstanbul'a avdet etmiş, 1122/1710 senesinde bir vazifeyle önce Kudüs sonra da Hicaz'a gitmiş, 1128/ 1716 senesinde Ahmed en-Nahlî'den hadis, tasavvuf ve pek çok ilimden icazet almıştır. 1129/1717 senesinde İstanbul'a dönmüş ve bir dönem Eyüp Sultan türbedarlığı yapmıştır. 1156/1743 senesinde Ayvasaray'da bulunan Emîr Buhârî Tekkesi'nin şeyhliğine getirilmiştir. 15 Receb 1158/12 Eylül 1745 tarihinde vefat etmiş ve Fatih Camii'nde cenaze namazı kılındıktan sonra Zeyrek'te Pîrî Paşa Camii haziresine defnedilmiştir. Müstakîmzâde'nin şeyhi için söylediği tarih kasidesi Kâtibzâde Mehmed Refî'i tarafından mezar taşına yazılmıştır. Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 364; a. mlf, *Şerh-i İbârât*, s. 35; Üsküdarî, *Menâkıb*, vr. 5b-18a; Râmiz, *Âdâbu'z-Zurefâ*, s. 23; Ayvansarâyî, *Hadîka*, s. 87-88; a. mlf, *Vefeyât*, s. 78; Ali Emîrî, *Tezkîre-i Şu'arâ-yı Âmid*, (e-kitap) haz. İdris Kadioğlu, Ankara 2018, s. 137-152; Vassâf, Sefîne, c. II, s. 62-78; Halil İbrahim Şimşek, *Mehmed Emîn-i Tokadî*, İnsan Yay., İstanbul 2005, s. 14-33.

karşılaşmış ve bir sene sonra kendisine intisab ederek ders almaya başlamıştır. 6 sene boyunca hocasından hadis ilmiyle alakalı dersler alan Müstakîmzâde, İmam Buharî'nin *el-Câmi 'u's-Sahîh*'inin (ö. 256/870) dörtte birini ve İmam Nevevî'nin (ö. 676/1277) *el-Ehâdisü'l-Erba'ûn* adlı eserinin tamamını okumuştur. Ayrıca hadis usulü alanında hocası Zülüflüler Hacesi Mehmed Efendi'den okuduğu *Nuhfetü'l-Fiker*'i, Tokadî'den de okumuş ve 26 Cemâziyelâhir 1156/17 Ağustos 1743 tarihinde hocasından *Buharî* dersi sırasında hadis icazetiyle birlikte birçok eserden icazet almıştır.²¹⁰ Müstakîmzâde'nin Tokadî'den aldığı icazet, Tokadî'nin Mekke'de bulunduğu sırada talebelik yaptığı devrin meşhur muhaddis-sufilerinden Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ahmed en-Nahlî el-Mekkî eş-Şâfi'î'den (ö. 1130/1717) gelen icazettir. en-Nahlî'nin *Vureykât* isimli sebetinde²¹¹ hangi alimlerden hangi eserleri okuduğu ve silsileleri yazılıdır.²¹² Böylelikle Tokadî vasıtasıyla Müstakîmzâde'ye gelen hadis ve diğer icazetler Müstakîmzâde'yle Hicaz, Yemen ve Şam uleması arasında bir rabîta kurulmasını sağlamıştır.²¹³

Müstakîmzâde, Tokadî'den okuduğu *Buharî* derslerinin etkisiyle olsa gerek ilk teliflerinden biri olan *Tarhu'l-Ma'nâ fî Şerhi'l-Esmâ* isimli bir eser kaleme almıştır. İsmi ebced değeriyle 1150/1737-38 tarihini veren söz konusu eserde, başta *Buharî* olmak üzere hadis kaynaklarında yer alan Allah'ın isimleriyle ilgili rivayetler derlenerek şerh edilmiştir.

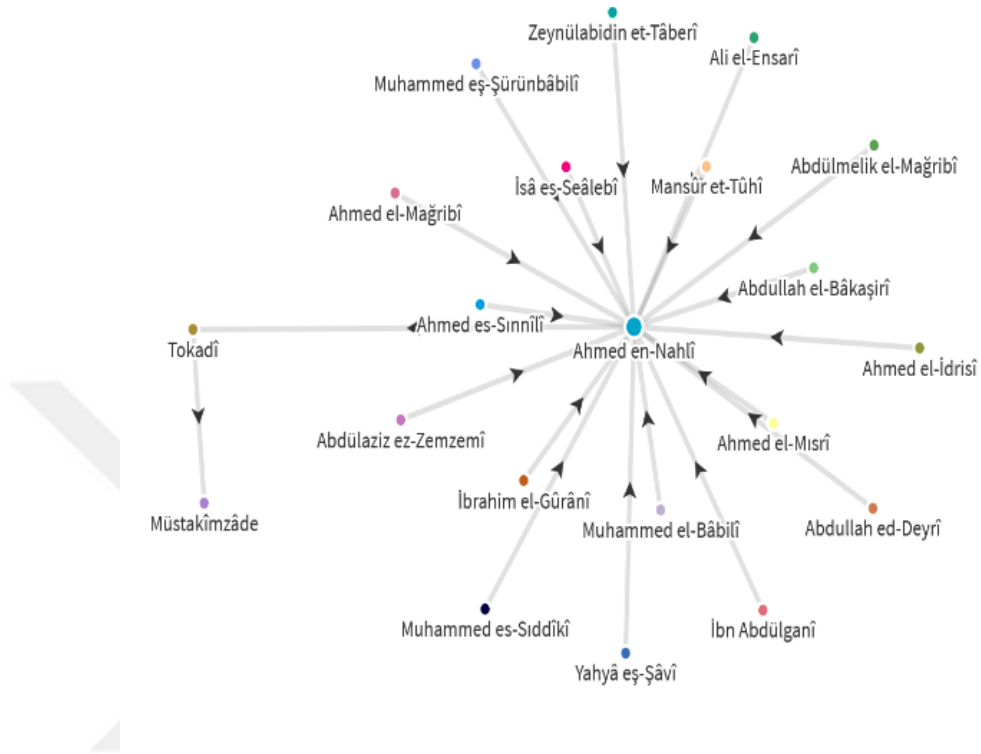
²¹⁰ Müstakîmzâde'nin Tokadî'den aldığı icazet çok şümüllü olup *İhyâu Ulûmi'd-Dîn, Fütühâtü'l-Mekkiyye, Nevâdirü'l-Usûl, Tuhfe fî'l-Hisâb, eş-Şifâ, el-Kâmûsü'l-Muhît* vs. hadis, tefsir, kelam, fıkıh, tasavvuf, nahv, sarf, meani, beyan, bedi ve mantık ilimlerinde 100'den fazla senedi havidir. Örnek olarak Müstakîmzâde'nin meşhur Arapça sözlük *es-Sıhah* ve *el-Kâmûsü'l-Muhît* senedi ve silsilesi için bkz.: Müstakîmzâde, **Elsine**, vr. 54a.

²¹¹ Bir âlimin hocaları ve onlardan okuduğu eserler ile silsilelerinin yazılı olduğu eserlere verilen isimdir.

²¹² *Vureykât* olarak bilinen eserin ismi *Buğyetü't-Tâlibîn*'dir. SK, Hacı Mahmud Efendi 684 numaralı nüshanın arkasında Tokadî'nin ve Müstakîmzâde'nin verdikleri icazet yer almaktadır.

²¹³ Tokadî'nin kendisine verdiği icazeti iftihar vesile addeden Müstakîmzâde *Tuhfe*'yi yazdığı dönemde İstanbul'da bu silsileye dahil olan başka kimse olmadığını söylemektedir. “ki onların dahi me'zûnlarından bu eyyâmda bu abd-i fakîrden gayrî o silsilenâme ile me'zûnları yoktur.” Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 365.

Grafik 1: Tokadî'nin İcazet Aldığı en-Nahlî'ye İcazet Veren Alimler

Müstakîmzâde'nin Tokadî haricinde aynı yıllarda hadis derslerine devam edip icazet aldığı bir hocası daha bulunmaktadır. Kendisinden aynı zamanda Halvetiyye-Şemsiyye tarikatından inabe aldığı İsâzâde Mehmed Sâlih-i Sahvî'den²¹⁴ de hadis alanında icazet aldığını söylemektedir:²¹⁵

²¹⁴ **İsâzâde Mehmed Sâlih-i Sâhvî (ö. 1173/1759):** Draman yahut Tercüman Yunus Tekkesi olarak bilinen tekkenin şeyhlerindendir. İlk öğrenimine babasından başlayıp medrese tahsilinden sonra Mekkîzâde Mehmed Tâhir Efendi'ye (ö. 1137/1716) mülazım olmuştur. Müderrislik imtihanı için babasından müsaade istemesi üzerine babasının tedristen vazgeçip Allah yoluna yönelmesini tavsiye etmesiyle birlikte babasına intisap etmiş ve hilafet almıştır. 1127/1715 tarihinde babasının Şam'da vefat etmesi üzerine Draman Tekkesi'ne şeyh olmuştur. 1156/1743 senesinde Üsküdar Gülnûş Valide Sultan Camii vaizliğine getirilmiş, sırasıyla Şehzade, Valide Sultan, Eyüp Sultan, Sultan Selim ve Fatih Camilerinde vaizlik yapmıştır. 1 Cemâziyelevvel 1173/21 Aralık 1759 tarihinde vefat etmiş ve postnişin olduğu tekkenin haziresine defnedilmiştir. Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 157b; Müstakîmzâde, **Hülâsâ**, vr. 74b-75a; Müstakîmzâde, **Tercüme-i Mektûbât-ı Kudsiyye**, İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 2101, vr. 1b; Hüseyin Ayvansarayî, **Hadîkatü'l-Cevâmî**, s. 167; Râmiz, **Âdâbu'z-Zurefâ**, s. 183-184; Şeyhî, **Vekâyî**, c. IV, s. 2732; Tabîbzâde, **İstanbul Hangâhları Meşâyihü**, s. 47.

²¹⁵ Müstakîmzâde, Nâblusî'den babası ve amcası cihetinden eserlerinin rivayetine de icazeti olduğu "pederim ve ammim Mustafâ Vefâ Efendi kendilerden intisâb-ı tarikat eyledikleri sebebeden cümle-i âsârının rivâyetine dahi kendilerden bir vâsita ile icâzetlerim olmağla" şeklinde açıklamaktadır. Esasında Mustafa Vefâ Efendi'nin vefat ettiği sırada Müstakîmzâde'nin 5 yaşında olduğu düşünülürse

Üsküdar'da Vâlide Câmi'i Vâ'izi İsâzâde Şeyh Mehmed Sâlih Efendi vâsıtasıyla eş-Şeyh Abdülğanî en-Nâblusî eş-Şâmî kuddise sırruhu'l-azîzin fenn-i hadîs-i şerîf silsilesine mü'mzâ vü mahtûm izn-nâme ile müntazım olup²¹⁶

Müstakîmzâde hocalarından bir yandan din ilimleri ile alakalı dersler görürken bir yandan da Farsça ve Arapça edebi metinler okumuştur. Farsçayı ne zaman ve kimden öğrendiği tam olarak bilinmese de yukarıda bahsettiğimiz hocası Uşşakîzâde Mehmed Sadreddin Efendi'den 1139/1726 senesi civarında²¹⁷ Hâfız-ı Şîrâzî'nin bazı gazellerini dinlemiş, 1156/1743 senesinden sonra da Tokadî'den Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazellerinin 46 tanesini okumuştur.²¹⁸

Farsça alanında kendini geliştirmek isteyen Müstakîmzâde devrin büyük alimlerinden olan Hanîf İbrahim Efendi'den dersler almaya başlamıştır.²¹⁹ “Efendimiz” diye yücelttiği hocasından Vassâf lakaplı meşhur İlhanlı tarihçisi Şerefüddîn Abdullah b. İzzeddîn Fazlillâh b. Ebî Naîm-i Yezdî'nin (ö. 730/1329-30) ünlü tarihi *Tecziyetü'l-Emsâr ve Tezciyetü'l-A'sâr*'ı okumuştur.²²⁰ Ayrıca Hanîf

bunun “tevarüs” yoluyla elde edilen bir izin olduğu aşikardır. Bkz.: Müstakîmzâde, *Şerh-i İbârât*, s. 89.

²¹⁶ Müstakîmzâde, Sahvî'den aldığı icazetin Abdülğanî en-Nâblusî vasıtasıyla hocasına intikal eden silsile olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte hangi tarihte icazet aldığı ise söylemez. *Hütlâsâ*'da Sahvî'yi anlattığı kısımda hocasının 1156/1743 senesinde Gülnüş Valide Sultan Camii'nde Cuma vaizliğine başladığını ve buradaki vaizliğinin hemen ardından Şehzâde Mehmed Camii'ne intikal ettiğini yazmaktadır. Buradan hareketle icazet aldığı tarihin 1156/1743 senesi yahut hemen sonrası olduğu söylenebilir. Bkz.: Müstakîmzâde, *Hütlâsâ*, vr. 75b. Ayrıca Nâblusî'nin sahip olduğu Hadis ve diğer icazetler ile silsileleri için Nâblusî'nin Şehid Ali Paşa'ya verdiği icazete bkz.: Abdülğanî en-Nâblusî, *İcâzet*, SK, Şehid Ali Paşa, nr. 484.

²¹⁷ Müstakîmzâde babasının Uşşakîzâde Abdullah Efendi'nin Rumeli Kazaskerliği zamanı hizmetinde olduğu sırada Mehmed Sadreddin Efendi'den ders aldığı söylemektedir. Abdullah Efendi'nin Rumeli Kazaskeri olduğu sene 1139/1726 olduğundan Müstakîmzâde muhtemelen bu dönemde Mehmed Sadreddin Efendi'den istifade etmiştir. Bkz.: Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 653.

²¹⁸ Müstakîmzâde, *Elsine*, vr. 2b.

²¹⁹ **Hanîf İbrahim Efendi (ö. 1189/1775):** 1117/1705-06 senesinde İstanbul'da doğmuştur. İsmi İbrahim olup Hanîf mahlasıdır. Küçük yaşlarında ilim tahsiline başlamış, hüsn-i hat meşkedip icazet almıştır. Talik hattı Kâtibzâde Mehmed Refî'i Efendi'den öğrenmişlerdir. Farklı medreselerde müderrislik yaptıktan sonra 1168/1755 senesinde Harameyn müfettişi olarak atandı ve bu vazifeyle Hicaz'a gitti. Galata ve Bursa kadılıklarında bulundu. İstanbul'a döndükten sonra eser telifiyle meşgul olup 12 Şevval 1189/6 Aralık 1775 senesinde vefat etti ve Ayvansaray'da bulunan Daye Hatun Türbesi'ne defnolundu. Müstakîmzâde, *Mecelle*, vr. 192a; Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 43,568; Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Târihi*, c. I, II, s. 242, 530, 1128, 1132; Ayvansarâyî, *Mecmû'a-i Tevârih*, s. 184; Râmiz, *Âdâbu'z-Zurefâ*, s. 84-85; Fatîn Davud, *Hâtîmetü'l-Eş'âr*, s. 109; Mehmed Tevfik Efendi, *Mecmû'atu't-Terâcim*, s. 345; Cemil Akpınar, “Hanîf İbrahim Efendi”, *DİA*, c. XVI, s. 39-42; BOA, C. EV., 520-26288.

²²⁰ Her ne kadar bir tarih kitabı olsa da gerek üslup ve gerek tarzından dolayı Farsça hususunda kendisine Osmanlı alimleri tarafından çok değer verilmiş bir eserdir. 19. yüzyılın ilk yarısına kadar Farsça eğitimi

İbrahim Efendi'den aldığı derslerin yanında Tabîb Dervîş Abbâs Vesîm'den²²¹ “nüsah-ı mühimme” dediği Farsça bazı eserleri okuduğunu da söylemektedir.²²²

Arap edebiyatı alanında da kendi geliştirmek isteyen Müstakîmzâde, Seyyid Mehmed Hâkim Efendi'den²²³ Harîrî'nin (ö. 516/1122) *Makâmât*'ı ve bediiyye olarak bilinen Hazret-i Peygamber için yazılmış edebi sanatlarla örülü kasidelerden oluşan İbn Câbir'in (ö. 780/1378) *Hulletü's-Siyârâ*'sını ve Ebû Nasr Muhammed b. Abdilcebbâr el-Utbî er-Râzî'nin (ö. 427/1036) *Kitâbü'l-Yemînî* adlı meşhur tarihini okumuştur.²²⁴

Müstakîmzâde edebiyat öğrenimiyle yoğunlaştığı 1150'li yıllarda yalnız Arap ve Fars edebiyatı noktasında kendini geliştirmeye çalışmamış aynı zamanda Türk edebiyatıyla da ciddi bir şekilde ilgilenmiştir. Henüz çocuk denecek yaşlarından itibaren tarih manzumeleri yazmaya başlamış ve bu konuda devrin en önemli

ve inşa bilgisi için kullanılmıştır. Geniş bilgi için bkz.: Judith Pfeiffer, “A Turgid History of the Mongol Empire in Persia: Epistemological Reflections Concerning a Critical Edition of Wassâf's *Tazziyat al-amsâr* wa *tazziyat al-a'sâr*”, *Theoretical Approaches to the Transmission and Edition of Oriental Manuscripts*, ed. J. Pfeiffer – M. Kropp, Würzburg 2007, s. 107-129.

²²¹ **Tabîb Dervîş Abbâs Vesîm Efendi (ö. 1173/1760):** İsmi Abbâs olup Vesîm mahlasıdır. Yoğun bir eğitim hayatı olup birçok üstattan ders almış bu uğurda Hicaz, Şam ve Mısır topraklarına seyahatlerde bulunmuştur. Tıp, astronomi, felsefe, hüsn-i hat ve Fars Edebiyatı konusunda kendisini geliştirmiştir. 29 Şevval 1173/13 Haziran 1760'ta vefat etmiş ve Edirnekapı dışına defnedilmiştir. Tıp alanında önemli kitapları olup eserlerinin bir kısmının dibaceleri Müstakîmzâde tarafından yazılmıştır. Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 436a; Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 607; Ebû'l-Fazl Muhammed Halîl b. Ali b. Muhammed el-Murâdî el-Hüseynî el-Buhârî, **Silkü'd-Dürer fî A'yânî'l-Karnî's-Sânî Aşer**, Bulak 1301, c. II, s. 230; Mehmed Tevfik Efendi, **Mecmû'atu't-Terâcim**, s. 322; İbrahim Halil Tuğluk, **Abbas Vesîm Efendi; Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 13-29.

²²² Müstakîmzâde'nin Abbâs Vesîm'den okuduğu kitaplar muhtemelen Abbâs Vesîm'in kendi hocaları Dervîş Sâdık-ı Fethiyevî, Dervîş Şâhid ve Dervîş Düstûr'dan okuduğu Örfî, Sâ'ib ve Şevket divanları ile *Mesnevî* olmalıdır. Bkz.: Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 607.

²²³ **Seyyid Mehmed Hâkim Efendi (ö. 1183/1770):** İsmi Mehmed olup, Hâkim mahlasıdır. İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Ciddi bir medrese tahsili görmüş olup kendisini geliştirmiştir. Bir süre Mısır ve Selanik'te bulunmuş olan Hâkim, müderrislik ve kadılık mesleğine girmeyip çeşitli devlet kademelerinde görev yapmıştır. 1166/1753 senesinde İzzî Süleyman Efendi'nin yerine vakanüvis olarak atanmış ve 1180/1766 senesine kadar vakanüvislik vazifesini ifa etmiştir. Vakanüvislikten ayrıldıktan sonra ilimle iştigal etmiş ve 1184/1770 senesinde vefat etmiştir. Müstakîmzâde hocasının bazı eserlerini istinsah etmiştir. Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 371; Mehmed Hâkim Efendi, **Hâkim Târihi**, (hazırlayanın girişi), c. I, s. 50-87.

²²⁴ Müstakîmzâde'nin Hâkim Efendi'den tam olarak hangi tarihlerde ders okuduğu bilmiyoruz. Fakat *Tuhfe*'de “yirmi sene mukaddem kendilerden on sekiz Makame-i Harîrî ve sa'ir ba'zı kütüb-i edebiiyye görülmüştür.” demektedir. *Tuhfe*'nin tesvidine başlama tarihi 1173 olduğundan hareketle bu tarihin 1153 senesi civarı olduğu söylenebilir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 371.

şairlerinden *Sûrnâme* müellifi Seyyid Vehbî'den (ö. 1149/1736) istifade etmiştir.²²⁵ Müstakîmzâde düşürdüğü tarihlerle birlikte bu dönemde muhtasar risaleler de yazmaya başlamıştır.²²⁶ Özellikle lugaz ve muamma türüyle ilgilendiğini 1150/1737-38 senesinde telif ettiği *Şerh-i Lugaz-ı Zâhir* adlı bir varaklık şerhinin de bulunduğu mecmuasından anlıyoruz.²²⁷ Yine Müstakîmzâde'nin ayrıca şair biyografileriyle ilgilendiği hatta Mirzâzâde Mehmed Sâlim'in (ö. 1156/1743) tezkiresini istinsah ettiği bilinmektedir.²²⁸

Bir yandan Yemliha Hasan Efendi'den mantık okuyup bir yandan Tokadî ve Sahvî'den hadis dersleri alan Müstakîmzâde, her alanda kendini geliştirmeyi amaçlamıştır. Edebiyat alanına yoğunlaştığı dönemde okuduğu Vassâf ve Utbî tarihleriyle hem dil hem de tarih ve coğrafya konusunda kendini geliştirmiştir. Ayrıca bu alanlarda yazılmış bazı kitapları hususi olarak incelemiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla mütalaa notu olan ilk kitap Abdulganî b. Emirşâh b. Mahmud el-Geredevî'nin *Tercüme-i Fezâ'ilü's-Şâm* adlı eseridir. Eserin zahriyesinde Müstakîmzâde'nin 1150/1737-38 tarihli mütalaa kaydı bulunmaktadır.²²⁹

²²⁵ Müstakîmzâde'nin Vehbî'yle aralarında tam bir hoca talebe ilişkisi olduğu söylenemez. “Fenn-i târîhe dâ'ir kendilerden intifâ'ımız olmuşdur” şeklinde açıkladığı ilişkisini istifade etme olarak yorumlamak en makul tespit olarak gözükmektedir. Seyyid Vehbî'den hangi yıllarda istifade ettiği ise açık değildir. Vehbî'nin vefat senesi 1149/1736 olduğundan bu seneden önce kendisinden istifade ettiği düşünülebilir. Bkz.: Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 588.

²²⁶ Müstakîmzâde'nin henüz çocuk denecek yaştaki yıllarına tarihlendirdiği tarih manzumeleri elimizde bulunmakla birlikte bunların bir kısmı sonradan yazılmış olmalıdır. *Mecelle*'nin İbnü'n-Nâblusî maddesinde ilk düşürdüğü tarihin “Kutbu'l-arz” ibaresi olduğunu söylemektedir. Bundan dolayı ibarenin tarihi olan 1143 senesi şiirleri için milat kabul edilebilir. Bkz.: Müstakîmzâde, *Mecelle*, vr. 55a. Bu seneden sonra yazdığı bazı tarihler şunlardır: Berây-ı şehâdet-i İbrahim Paşa 1143, MK, HK, nr. 204, vr. 22a; [Berây-ı Velâdet-i İbrahim] 1143, MK, HK, nr. 204, vr. 121b; Berây-ı Üstâd-ı Sarây Yedi Kuleli Emir Efendi 1144, MK, HK, nr. 204, vr. 142a; [Berây-ı Lihye-i Mollâ Osman] 1146, SK, Esad Efendi, nr. 3895, vr. 37b.

²²⁷ Müstakîmzâde, *Şerh-i Lugaz-ı Zâhir*, SK, Esad Efendi, nr. 3485, vr. 89b-90a.

²²⁸ Mirzâzâde Mehmed Sâlim, *Tezkiretu's-Su'arâ*, TSMK, Hazine, nr. 1272.

²²⁹ Abdulganî b. Emirşâh b. Mahmud el-Geredevî, *Tercüme-i Fezâ'ilü's-Şâm*, SK, Esad Efendi, nr. 2226.

Grafik 2: Müstakîmzâde'nin Okuduğu İlimlerin Hoca Sayısına Göre Yoğunluğu

Müstakîmzâde her ne kadar birçok alanda kendini yetiştirmeye çalışsa da onun bazı ilimlerle fazlaca ilgilendiği söylenemez. Bunların başında da felsefe gelmektedir. Hocaları Abbâs Vesîm ve Mehmed Hâkim Efendi'nin devrin büyük filazof/alimlerinden Yanyalı Esad Efendi'nin talebeleri olduğu düşünüldüğünde bu durum ilginçtir. Aristo'nun bazı eserlerini Grekçe'den Arapça'ya tercüme etmiş olan Esad Efendi, “muallim-i sâlis” denecek kadar felsefeye vakıf bir alimdir. Esad Efendi'ye talebelik yapan Vesîm ve Hâkim'in felsefeye temas eden eserleri bulunmakla birlikte Müstakîmzâde bu hocalarından genellikle dil alanında istifade etmiştir. Yukarıda zikrettiğimiz Sirâceddin el-Urnevî'nin *Metâli 'u'l-Envâr*'ı ile Ebherî'nin *Hidâyetü'l-Hikme*'si, Meybûdî'nin yazdığı *Şerhu Hidâyeti'l-Hikme* ve Lârî'nin yazdığı *Hâşiye alâ Şerhi Hidâyeti'l-Hikme*'yi okumuş olsa da bunları mantık eğitimi için okuduğunu zikretmektedir.

Müstakîmzâde'nin sürekli devam ettiği bir medrese ve burada takip ettiği bir müfredattan söz edilemez. Talebelik dönemine denk gelen senelerde yazılmış bir metin kendisinin cari olan eğitim sisteminden bağımsızlığını bir cihetten göstermesi ve okuduğu eserlerin tahsil derecesini anlamamız açısından önemlidir. 1741 tarihli

müellifi meçhul *Kevâkib-i Seb'a* isimli risale, medreselerde okutulan ilimler ve kitaplar ile medrese sistemi, işleyişi, merhaleleri vb. birçok konuda bilgi vermektedir. Fransa Devleti tarafından İstanbul'da bulunan büyükelçisi vasıtasıyla “Türklerin ilimleri ve Türklerde bulunan ilimler” hakkında bir eser talep edilmiş ve bu eser Reisülküttap Mustafa Efendi'nin (ö. 1162/1749) tavassutu ile yazdırılmıştır.²³⁰ Müellifi meçhul olan eserde ilimler ve bu ilimlerle ilgili okutulan kitapların tahsil kademeleri yazılıdır. Taşköprülüzâde ve Saçaklızâde gibi alimlerin de değindiği bu kademelere göre ilimlerin tahsil seviyesi *İktisar* (yetinme), *iktisad* (orta) ve *istiksâ* (detaylı) olarak sınıflandırılır. Buna göre Müstakîmzâde'nin okuduğu ilimler, kitaplar ve dereceleri şöyledir:

Tablo 2: Müstakîmzâde'nin Okuduğu İlimlerin *Kevâkib-i Seb'a*'ya Göre Dereceleri

	Dersler	Okunan Kitap	Okutan Hoca	Derecesi
1	Sarf	(Eser ismi yok)	Mehmed Emîn Efendi (Babası)	İktisar-İstiksâ
2	Nahiv	(Eser ismi yok)	Mehmed Emîn Efendi (Babası)	İktisâr-İstiksâ
3	Kur'ân	Ta'lim	Seyyid Yusuf Efendi	İktisâd
4	Kıraat	<i>Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırâ'âtî'l-Aşr</i> ve “sâ'ir nüsh-ı adide”	Seyyid Yusuf Efendi	İstiksâ
5	Fıkıh	<i>Mülteka'l-Ebhur</i>	Seyyid Yusuf Efendi	İktisâr
6	Usûl-i Fıkıh	<i>Tavzih, Telvih</i>	Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmî Efendi	İktisâd, İstiksâ
7	Akâid	<i>Fıkıh-ı Ekber, Akâ'id-i Sâbûnî</i>	Şeyh Mehmed Emin-i Tokadî	İktisâr
8	Belâgat/Me'ânî/Beyân	<i>Telhis, Muhtasar, Mutavvel</i>	Yemlihâ Hasan Efendi	İktisâr, İktisad, İstiksâ
9	Münâzara/Âdab	(Eser ismi yok), “mülhakât-ı lâzmic-i fenn-i âdâb”	Yemlihâ Hasan Efendi-Seyyid Mehmed Hâkim Efendi	
10	Kelâm	<i>Akâid-i Celâl, Hayâlî, Şerh-i Akâid-i Teftâzânî</i>	Hâfız Muhammed Efendi	İktisâd

²³⁰ Nasuhi Ünal Karaaslan, *Kevâkib-i Seb'a Risâlesi: 18. Asrın Ortalarına Kadar Türkiye'de İlim ve İlimiye Dair Bir Eser*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015. s. 15.

11	Mantık	“muhtasarât-ı fenn-i mantık”, <i>Şemsiyye, Şerh-i Metâli</i> ve Haşiyesi (Cürcânî)	Hâfız Muhammed Efendi- Babadağlı Süleymân Efendi- Yemlihâ Hasan Efendi	İktisâd, İstiksâ
12	Hikmet	<i>Kâdî Mir, Lârî</i>	Hâfız Muhammed Efendi	İktisâr
13	Tefsir	<i>Tefsîr-i Beyzâvî</i>	Hâfız Muhammed Efendi	İstiksâ
14	Hadis	<i>Şifâ-i Şerîf, Buhârî-i şerif,</i> <i>Hadis-i Erba'in</i> (Nevevî'nin)	Hâfız Muhammed Efendi-Şeyh Mehmed Salih Efendi-Şeyh Mehmed Emin-i Tokadî	İktisâr, İktisâd
15	Usûl-i Hadîs	<i>Nuhbetü'l-Fiker</i> ve “sâ'ir kütüb- i muktezat”	Hâfız Muhammed Efendi-Şeyh Mehmed Emin-i Tokadî	İktisâd
16	Fars Dili ve Edebiyatı	“nüsa-ı mühimme”, <i>Dîvân-ı</i> <i>Hâfız, Târih-i Vassâf</i>	Dervîş Abbâs Vesim Efendi- Şeyh Mehmed Emin-i Tokadî- İbrahim Hanif Efendi	
17	Arap Dili ve Edebiyatı	<i>Makamât-ı Harîrî, Hulletü's-</i> <i>Siyerâ, Târih-i Utbî</i>	Seyyid Mehmed Hâkim Efendi	

Müstakîmzâde'nin öğrenim hayatının önemli yapı taşlarından biri de hüsn-i hattır. Bu sanata olan sevgisi ve bağlılığı o derece ileridedir ki sonraları belki de kendi dönemine kadar yazılmış en geniş hattat tezkiresi olan *Tuhfe-i Hattâtîn*'i kaleme alacaktır. Hat sanatıyla alakadar bir aileden gelmesi muhtemelen bu ilginin temel sebeplerinden biridir. Anne tarafından dedesi Şeyh Mehmed Ümmetî Efendi Suyolcuzâde Eyyubî Mustafa Efendi'den amcası Vefa Efendi, Câbîzâde Abdî Ağa'dan ve Durmuşzâde Ahmed Efendi'den, babası Mehmed Emin Efendi ise Akbaba İmamı'ndan hat meşk etmiş hattatlardır. Bundan dolayı onun hatta yönelmesi kaçınılmazdır. Hat sanatındaki ilk hocası 18. yüzyılın en önemli hattatlarından

Fındıkzâde olarak meşhur olmuş İbrahim Efendi'dir.²³¹ Talik hattı meşk ettiği hocasından ne zaman meşke başladığını ise söylemez.²³²

Her ne kadar Müstakîmzâde, İbrahim Efendi'yi ilk hat hocası olarak gösterse de hat sanatına olan bağlılığı ve tutkusu hiç şüphesiz Eğrikapılı Rasim Efendi vasıtasıyla olmuştur.²³³ Maalesef diğer birçok hocasında olduğu gibi bu hocasıyla da ne zaman tanıştığı ve meşke başladığı malum değildir.²³⁴ Sülüs ve nesih hattı meşk ettiği hocasından daima övgü ile bahsetmiş olup ona ve talebelerine *Tuhfe*'de çok genişçe yer vermiştir.²³⁵

Rasim Efendi gibi sülüs ve nesih hattın en büyük üstatlarından birine talebe olmuş Müstakîmzâde'nin arkasından neredeyse hiçbir hüsn-i hat örneği bırakmaması

²³¹ **Fındıkzâde İbrahim Efendi (ö. 1165/1752):** Babası Filibe kadılarından Sakkâk Fındık Mustafa Efendi'ye (ö. 1105/1694) nispetle Fındıkzâde şeklinde şöhret bulmuştur. İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Din ilimlerini tahsille beraber talik hattı meşk etti ve icazet aldı. Bir süre müderrislik yaptıktan sonra 1160/1747-48 senesinde Medine Kadısı olarak atandı. Bir sene sonra İstanbul'a dönüp talebe yetiştirmeye başladı. 13 Zilhicce 1165/22 Ekim 1752 senesinde vefat edip babasının medfun olduğu Nurlu Dede Mescidi haziresine defnedildi. Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 567; Şeyhî, **Vekayî**, c. IV, s. 2963, 3137, 3185, 3251; Fındıklı İsmet Efendi, **Tekmîletü's-Şekâ'ik**, s. 211-213.

²³² "Câmi'-i fakîr ibtidâ onların pîş-i pîş-tahtâ-i ta'lîmlerinde zanû-zede-i istifâde olmuşumdur.": Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 467. *Devha*'nın sonuna yazdığı otobiyografisinde toplamda 7 sene talik hattı meşk ettiğini söylemektedir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Devha**, BNF, Supplément turc, nr. 1044, vr. 47b.

²³³ **Eğrikapılı Hoca Mehmed Rasim Efendi (ö. 1169/1756):** İsmi Mehmed Rasim olup, Hoca Rasim olarak iştihar etmiştir. 1099/1688 yılında dünyaya gelen gelmiştir. İlim tahsiliyle beraber hüsn-i hat meşk etmiş ve 18 yaşında icazet almıştır. 1126/1714 yılında açılan Galata Saray'ına hat hocası olarak atanmış ve daha sonra 1150/1737 senesinde Enderun-ı Hümayun meşk hocaları arasına dahil olmuştur. 14 Şâban 1169/14 Mayıs 1756 tarihinde vefat etmiş ve Eğrikapı dışındaki kabristana gömülmüştür. Sayısız hüsn-i hat eseri vücuda getiren Rasim Efendi'nin divanı Müstakîmzâde tarafından tertip edilmiştir. Müstakîmzâde ayrıca hocasıyla ilgili Şam'dan gelen *Risâletü's-Sâmiyye fî Ru'yeti's-Şâmiyye* adlı eseri tercüme etmiştir. Bunların haricinde hocasına kadar olan hat silsilesini havi Arapça *Silsiletü'l-Hattâtîn* adında bir risale ve muhtasar silsileler de kaleme almıştır. Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 421; Mirzâzâde Mehmed Sâlim, **Tezkiretu's-Şu'arâ**, s. 205; Mehmed Tevfik Efendi, **Mecmû'atu't-Terâcim**, s. 317-319; M. Cavid Baysun, "Eğrikapılı Râsim Efendi", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, İstanbul 1954, VII/10, s. 1-16.

²³⁴ *Tuhfe*'de Rasim Efendi'yle ilgili anlattığı bir hatırası Müstakîmzâde'nin hocasına devam ettiği dönemi aşağı yukarı tahmin etmemize yardımcı olmaktadır. Rasim Efendi'nin kardeşi Süleyman Râcî ile Müstakîmzâde, Rasim Efendi'nin Şeyh Hamdullah'ı takliden yazdığı bir yazıyı kendisine sormadan satmak amacıyla Sahaflar Çarşısı'na getirmişler. Burada Sahhaf ve hattat Rıdvan Efendi hattı incelemiş ve yazının son derece kıymetli olmakla birlikte Rasim Efendi'ye ait olduğunu anlamıştır. Hadise Rasim Efendi'ye intikal edince çok sinirlenmiş ve bu ikiliyi azarlamıştır. Rıdvan Efendi'nin vefat tarihi 1150 senesi olduğundan Müstakîmzâde'nin Rasim Efendi'yle olan tanışıklığı bu tarihten önce olmalıdır. Hatta burada sadece bir tanışıklıktan bahsetmek yeterli olmaz. Şeyh Hamdullah'ın hat sanatındaki kudretini ve şöhretini bilecek kadar konuya vakıf, değerinin yüksek olacağını bilecek kadar da işin içinde olduğu aşıkardır. Buradan hareketle Müstakîmzâde'nin Rasim Efendi'ye olan talebeliğinin 1145'li yıllar itibarıyla olduğu söylenebilir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 188.

²³⁵ Bine yakın talebe yetiştirdiği rivayet edilen Rasim Efendi'nin *Tuhfe*'de yaklaşık yüz talebesiyle ilgili bilgi bulunmaktadır.

bir hayli ilginçtir.²³⁶ Öyle gözüktüyor ki o, talik hatta daha doğrusu kitabet yolunda ustalaşmayı seçmiş ve bu vadide çokça çalışmıştır. İlk derslerini aldığı Fındıkzâde'den sonra talik yazının efsaneleşmiş ismi Mir İmad'a (ö. 1024/1615) teşbihen "İmad-ı Rûm" olarak anılan dönemin büyük hattatlarından Kâtibzâde Mehmed Refî'ye talebe olmuştur.²³⁷

Halefî olduğu ulema gibi talik hatta çok fazlaca önem vermiş olduğu anlaşılan Müstakîmzâde, bu iki büyük talik üstadıyla yetinmemiş bir başka hocadan da dersler almıştır. Hüsn-i hatta istifade ettiği bir diğer hattat Dedezâde Seyyid Mehmed Sâ'id Efendi'dir (ö. 1173/1759). *Tuhfe*'deki kendi biyografisinde bu zattan "hatt-ı mâ-yukra" dediği işlek yazı noktasında faydalandığını söylemektedir.²³⁸ Ayrıca Kâtibzâde'nin "nüsha derslerine"²³⁹ devam ederken Dedezâde ile ders ortaklığı yaptığını da yazmaktadır.²⁴⁰

²³⁶ "Hüsn-i hat" bölümünde verdiğimiz bir adet nesih kıtanın haricinde nesih yazı örneği tespit edilememiştir. Celi yazı örneği ise maalesef hiç yoktur. Halasının kızı Fatıma'nın ve babasının mezar taşı kitabelerinin kendi hattıyla olduğunu söylemekle birlikte bugün bu taşlar mevcut olmadığından hattının cinsini tespit etmek maalesef mümkün değildir. İleride bulunmaları durumunda Müstakîmzâde'nin celi bir yazısıyla karşılaşmış olacağız.

²³⁷ **Kâtibzâde Mehmed Refî' (ö. 1183/1769):** Fatih Çarşamba'da doğmuş olmakla birlikte doğum tarihi meçhuldür. İyi bir medrese eğitimi almış olup bununla birlikte tıp tahsilinde bulunmuştur. Hüsn-i hat meşk edip icazet almıştır. Müderrislikle birlikte 1126/1714'te saray hekimleri arasına dahil oldu. 1171/1758'te hekimbaşılığa atandı. Bursa ve İstanbul kadılık yapıp Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği vazifelerini bulundu. Cemâziyelevvel 1183/8 Eylül 1769'da vefat edip doğduğu semte defnedildi. Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 412, 659; Müstakîmzâde, *Mecelle*, vr. 233b; Seyhî, *Vekayî*, c. IV, s. 2975; Mirzâzâde Mehmed Sâlim *Tezkiretu's-Su'arâ*, s. 230-231; Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Târihi*, c. I, II, s. 583, 689, 703, 796, 824, 940, 1034, 1090, 1111; Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehasinü'l Âsâr* s. 314; Mehmed Tevfik Efendi, *Mecmû'atu't-Terâcim*, s. 337; Süheyl Ünver, *Hekimbaşı ve Hattat Kâtibzâde Mehmed Refî, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1950; *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 2008 c. I, s. 410-414.

²³⁸ "ve Dedezâde Seyyid Mehmed Efendi'den dahi tefehhüm ile mehmâ-emken medâr-ı ma'aşım olan hatt-ı ma-yukrâ' tedarük olunmuştur.": Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 201.

²³⁹ "Bu fakîr ile nüsha derslerinde şirketleri vardır." Müstakîmzâde'nin burada "nüsha dersi" ile tam olarak neyi kastettiği açık değildir. Dedezâde'nin Katipzâde'ye talebe olmasından dolayı bu dersi Kâtibzâde vermiş olmalıdır. Bundan dolayı bu ders Müstakîmzâde'nin yukarıda zikrettiğimiz "hatt-ı mâ-yukra" dediği sanattan bağımsız okunan/okunabilen işlek kitabi yazı dersi olarak algılanabilir. Bkz. Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 660.

²⁴⁰ Müstakîmzâde'yle Dedezâde arasında tam bir hoca talebe ilişkisi olduğunu iddia etmek zordur. Dedezâde'den "tefehüh" ettiğini söylemesine bakılırsa en iyi tabirle bazı hususlarda yardım aldığı düşünülebilir. Aynı şekilde Kâtibzâde'nin talebelerinden Hamzazâde Mehmed Esad (ö. 1180/1767) da Müstakîmzâde'nin talik meşk ettiği dönemde kendisine yardımcı olan hattatlardan biridir. Bkz. Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 647.

Müstakîmzâde, Fındıkzâde'den ve Kâtibzâde'den toplamda 7 sene meşk ettiğini ve Dedezâde'den de istifade ettiği söylemesine rağmen bu hatta tam tekâmül edemediğinden şöyle bahseder:

Fındıkzâde Efendi, ba'dehu İmâd-ı Rûm Kâtibzâde Efendi'den bil'l-cümle yedi sene mikdârı ta'allüm ü tahrîr olunup kuvvet-i karîbeye gelmişken inkisâr-ı zücâc-ı mizâc-ı fakir bâis-i te'hîr olmuş idi.²⁴¹

Müstakîmzâde'nin mizacının kırılğanlığından şikâyet etmesi boşuna olmamalıdır. Zira 7 sene devam ettiği meşklerinde tam icazet alma noktasına gelmişken muradına nail olamamıştır. Yukarıda zikredilen paragrafta da açık bir şekilde icazetin “tehir” edildiğini söylemektedir. Müstakîmzâde'nin verdiği bilgiler derlendiğinde talik hattan icazet alıp almadığı muallakta kalmaktadır. Özellikle *Tuhfe*'nin talik hattatların anlatıldığı *Suğra* kısmında kendi biyografisinin olmaması icazetinin olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Suyolcuzâde Necib de Müstakîmzâde'nin biyografisini verirken “bekâyâ-yı mezâyâ-yı hüsn-i hatt-ı ta'likî ve vâdi-i kitâbeti tahkîke resîde edip, dâhil-i hoş-nüvisân-ı zamân olmuşlardır.” demekle icazet konusunda ketum davranmaktadır.²⁴² Hatta *Devhatü'l-Küttâb*'ın Müstakîmzâde'nin hattıyla olan bir nüshasında kendisiyle alakalı biyografide yer alan hoca isimlerinin silinmiş olması, metnin iptal edilip muhtasar bir biyografi yazılması meseleyi iyiden iyiye girift bir hale getirmektedir.

Kanaatimize göre Müstakîmzâde hüsn-i hattan icazet aldı ise sadece nesih ve sülüs hattan icazet almış olmalıdır. Bunun delili ise Eğrikapılı Rasim Efendi'nin *Tuhfe*'de biyografisi bulunan 3 talebesinin Rasim Efendi'nin vefatı sonrası Müstakîmzâde'nin “iltizamıyla” icazet almış olmalarıdır.²⁴³

²⁴¹ Müstakîmzâde, **Devha**, BNF, Supplément turc, nr. 1044, vr. 47b.

²⁴² Ayşe Peyman Yaman, **a.g.e.**, s. 317.

²⁴³ Müstakîmzâde'nin bu hattatların icazetlerine müdahil olabilmesinin en önemli sebebi hocası Rasim Efendi'yle olan irtibatı ve yakınlığıdır. Ayrıca kendisinin icazeti olmaması durumunda hocasının başka talebelerine icazet verme gibi bir durum klasik hat sanatı temayüllerine aykırıdır. Müstakîmzâde'nin kendisinin iltizamıyla icazet alan hattatlar şunlardır: İbrahim b. Osman (ö. 1177/1764), Hüseyin b. Ali ve Abdurrahman-ı Müfik b. Hasan. Bkz.: Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 38, 163, 229.

Resim 7: Müstakîmzâde'nin İstinsah Ettiği *Devhatü'l-Küttâb*'da Bulunan Biyografisi

(TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1232, vr. 180b-181a)

1.4.2. İstifade Ettiği Üstadlar

Çok küçük yaşlarda başladığı ilim öğrenimi Müstakîmzâde için bir tutku haline gelmiştir. Tab'ında bulunan merakın neticesi olarak birçok alimden istifade etmiş ve ders halkalarına dahil olmuştur. Bu alimlerin ve hocaların bir kısmını otobiyografilerinde zikretmiş, bir kısmını ise eserlerinde anmıştır. Fakat yaptığımız araştırma neticesinde Müstakîmzâde'nin “Hocaları ve Okuduğu ilimler” kısmında biyografilerini verdiğimiz hocalarının haricinde pek çok üstadının olduğu anlaşılmıştır. Müstakîmzâde gibi yazmayı çok seven ve tam bir ansiklopedist gibi çalışan bir alimin bunları kaydetmemesi düşünülemezdi. Şeyhleri, hocaları ve pirdaşlarını zikrettiği bir listede “üstadlarımızdan” başlığı altında 51 hocasının ismini vermektedir. İstifade ettiği hocalardan bazıları başka eserlerinde zikredilmekle birlikte

bu listede yer almamaktadır.²⁴⁴ Müstakîmzâde'nin hocalarını yazdığı liste şu şekildedir.²⁴⁵

Tablo 3: Müstakîmzâde'nin Hocaları ve Üstadlarının İsimlerini Verdiği Liste

	İsmi	Müstakîmzâde'nin notu		İsmi	Müstakîmzâde'nin notu
1	Çörekçizâde Hâfız Mehmed	Müderriş Nakşibendî, ö. 1159	27	Arab Hekimzâde Ali Bey ²⁴⁶	
2	Seyyîd Yûsuf Efendi	İmâm	28	İbrâhîm Hanîfâ	<i>Şârih-i Şifâ</i> , ö. 1189
3	Yûsufzâde Abdullâh Efendi	Re'isü'l-Kurrâ Şârihü'l-Buhârî	29	Muğlevî Bekir Efendi ²⁴⁷	
4	Abdullah Efendizâde Abdülkelîm	Müderriş [Yusuf Efendi'nin oğludur.]	30	Tatar Ahmed ²⁴⁸	Nakşibendî, ö. 1156
5	Yemlihâ Hasan Efendi	ö. 1183	31	Karamanîzâde Şeyh Feyzullah ²⁴⁹	

²⁴⁴ Örneğin Fındıkzâde'nin adı bu listede olmamakla birlikte pirdaşları arasında "Üstadım" şeklinde kaydedilmiştir. Aynı şekilde Kâtibzâde'nin de adı bu listede olmayıp yukarıda anlatıldığı üzere hocalarının arasında olduğu açıktır.

²⁴⁵ Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 34b.

²⁴⁶ Hassa hekimlerinden olup 1181/1767 senesinde vefat etmiştir. Fatih Eğrikapı semtinde inşa ettirdiği bir sıbyan mektebi bulunmaktadır. Bkz.: BOA, C. SH., 3/112; Ayvansarâyî, **Hadîkatü'l-Cevâmî'**, s. 78.

²⁴⁷ Musannifek olarak bilinip tam künyesi Bekir b. Ahmed el-Menteşevî el-Muğlevî'dir. Muğla'ya bağlı Mesevli Köyü'nde doğmuş olup hocası Mahmud Antakî'nin (ö. 1160/1718) *el-Alaka* adlı beyan ilmine dair eserine 1149/1736-37 senesinde yazdığı şerh ile bilinir. Bkz.: Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333, c. II, s. 32; a. mlf, **Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şu'ara, Müverrihîn ve Etibbânın terâcim-i Ahvâli**, İzmir 1324, s. 106.

²⁴⁸ Ayvansaray'dan Eğrikapı'ya doğru yükselen yamaç üzerinde yer alan Emir Buhârî dergahının şeyhlerinden Ahmed-i Kırîmî'dir. Kuloğlu ve Tatar Ahmed Efendi olarak da bilinir. Mekke'de Nakşî/Müceddidî Şeyh Ahmed-i Yekdest'ten hilafet almıştır. 1156/1743 senesinde vefat etmiş ve dergahın haziresine defnedilmiştir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 360a; Üsküdarî Hasib Efendi, **Menâkıb-ı Mehmed Emîn-i Tokadî**, MYEK, Ali Emiri Şerîyye 1103, vr. 4a; Ayvansarâyî, **Hadîkatü'l-Cevâmî'**, s. 87; a. mlf, **Vefeyât**, s. 100; Hüseyin Vassâf Efendi, **Sefînetü'l-Evliyâ**, c. I, s. 61.

²⁴⁹ Hakkında bilgi bulunmamakla birlikte Müstakîmzâde'nin yazdığı pirdaş listesinde ismi geçmektedir. Kılıç Ali Paşa Camii'nde vaiz olduğu yazılıdır. Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Yazma Bağışlar, nr. 2568, vr. 21a.

6	Enişte Müderris Süleyman Babadağı	Müderris	32	Himmetzâde Abduşşekûr Efendi ²⁵⁰	ö. 1180
7	Molla Osman	Bosnevî, Mu'îd	33	Abdulhalîm Efendi ²⁵¹	ö. 1172
8	Molla Mustafa	Mu'îd	34	Seyyîd Habîb Efendi ²⁵²	ö. 1184
9	Kastamonî Ahmed Efendi ²⁵³		35	Ümmî Sinânzâde Şeyh Mustafa Efendi ²⁵⁴	ö. 1180
10	Seyyîd Mehmed Hâkimâ		36	Sülemî Mustafâ Dede	

²⁵⁰ Bayrâmî/Himmetî piri olarak kabul edilen Şeyh Himmet Efendi'nin (ö. 1095/1684) torunu olup bundan dolayı Himmetzâde olarak anılmıştır. Babası Süleymaniye vaizlerinden Abdullah Efendi'dir (ö. 1122/1710). Babasının vefatından sonra ağabeyi Abdussamed Efendi'ye (ö. 1150/1738) intisapla hilafet almış ve Üsküdar'da Bezciizâde Muhyiddin Tekkesi'ne şeyh olmuştur. Abduşşekur Efendi uzun yıllar Ayasofya Camii'nde vaizlik yapmış ve 23 Zilhicce 1180/22 Mayıs 1767 tarihinde vefat etmiştir. Üsküdar'da bulunan zaviyesinde kendisinden sonra damadı şeyhlik yapmıştır. Şairliği olup divanı bulunmaktadır. Bkz.: Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 310a; Ayvansarâyî, **Hadîkatü'l-Cevâmî**, s. 290; a. mlf, **Vefeyât**, s. 89; Râmiz, **Âdâbu'z-Zurefâ**, s. 174; Çeşmîzâde, **Çeşmîzâde Tarihi**, s. 36; Hüseyin Vassâf Efendi, **Sefinetü'l-Evliyâ**, c. II, s. 571.

²⁵¹ Himmetzâde Abduşşekur Efendi'nin ağabeyi Abdussamed Efendi'nin damadıdır. Bundan dolayı "Himmetzâde Damadı" olarak tanınır. 1105/1693-94 senesinde doğmuştur. Kayınpederinden Bayramî/Himmetî tarikatını ahzetmiştir. Beyazıt Camii'nde kürsü şeyhi iken 1143/1730-31 senesinde Fatih Şehremini'de bulunan Yavaşca Mehmed Ağa Tekkesi'ne (Nazmi Efendi Tekkesi olarak da bilinir) şeyh olmuştur. Ordu şeyhliği de yapmış olan Abdulhalim Efendi 1172/1758-59 senesinde (Müstakîmzâde haricinde bütün kaynaklar vefat tarihi olarak 1173 tarihini vermektedir.) vefat etmiş ve tekke haziresine defnedilmiştir. Bkz.: Üsküdarî Hasib Efendi, **Menâkıb**, vr. 17a; Ayvansarâyî, **Hadîkatü'l-Cevâmî**, s. 277; Tabibzâde, **İstanbul Hangâhları Meşâyihî**, haz. Turgut Kut, Harvard University, Cambridge 1195, s. 33.

²⁵² Abdulhalim Efendi'nin oğludur. Süleymaniye Camii'nde vaiz iken babasının vefatı sonrası Yavaşca Mehmed Ağa Tekkesi'ne şeyh olmuştur. 12 Cemâziyelevvel 1184/3 Eylül 1770 senesinde vefat etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir. Bkz.: Ayvansarâyî, **Hadîkatü'l-Cevâmî**, s. 277; Tabibzâde, **İstanbul Hangâhları Meşâyihî**, s. 33.

²⁵³ Amasyalı Âkif Efendi'nin talebelerinden müderris Kastamonulu Ahmed Efendi olması muhtemeldir. Bkz.: Âkifzâde, **Kitâbu'l-Mecmû**, vr. 69a.

²⁵⁴ Halvetî tarikatı kollarından Sinâniyye'nin piri kabul edilen İbrahim Ümmî Sinân Efendi'nin (ö. 976/1568) soyundan geldiğinden bu isimle anılmıştır. 1105/1693-94 yılında İstanbul'da doğmuş olup kassam katipliği ve sahn müderrisliği yapmıştır. 1147/1734-35 senesinde babası Şeyh Hüseyin Hüsameddin Efendi'nin vefatı sonrası Eyüp Dügmeçiler'de yer alan Ümmî Sinân Dergâhı (Nasuhi Dede Dergâhı) ve Fatih, Şehremini Kürkcübaşı Camii yanında bulunan Pazar Tekke'nin şeyhi olmuştur. 28 Zilhicce 1180/27 Mayıs 1767 senesinde vefat edip Eyüp'teki dergâhın türbesine defnedilmiştir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 117b; Müstakîmzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, s. 71; Çeşmîzâde, **Çeşmîzâde Tarihi**, s. 37; Tabibzâde, **İstanbul Hangâhları Meşâyihî**, s. 31. Hüseyin Vassâf, Mustafa Efendi'nin 1055 senesinde doğduğunu ve 126 sene yaşadığını söylemekle birlikte bu bilgi hatalıdır. Bkz.: Hüseyin Vassâf Efendi, **Sefinetü'l-Evliyâ**, c. IV, s. 265.

11	Âtîf Mehmed Emîn-i Fâzîl ²⁵⁵		37	Dervîş Ali	Arnavud
12	Dervîş Abbâs Vesîm	Tabîb	38	Kadı Süleymân Efendi	Kadı
13	Eğrikapılı Mehmed Rasim	Hattât	39	Balçıklı Şeyh Ahmed ²⁵⁶	
14	Süleymân Efendi ²⁵⁷	Biraderi [Molla Aşkî imamı]	40	Balçıklı Şeyh Mustafa ²⁵⁸	

²⁵⁵ Kaynaklarda Müstakîmzâde'nin çağdaşı olan iki tane Âtîf Mehmed Emin bulunmaktadır. İkisi de hattat olup bunlardan ilki İmâmzâde olarak bilinir ve Anadolu kadılarındandır. 1156/1743 senesinde vefat etmiştir. Diğerisi ise 1186/1772-73 senesinde vefat etmiş Anadolu kazaskerlerinden Mehmed Emin Âtîf'tır. Bu iki zat içerisinde Müstakîmzâde'nin hocası olan kişi bizce ilkidir. Zira İmâmzâde'nin halası Müstakîmzâde'nin bir diğer hocası Eğrikapılı Rasim Efendi'yle evlidir. Rasim Efendi'nin 3 kardeşinin Müstakîmzâde'nin hoca listesinde yer aldığı göz önünde bulundurulursa akrabalık ilişkisinden dolayı İmâmzâde ile daha kolay irtibat sağlayacağı aşikardır. Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 405, 646; Râmiz, **Âdâbu'z-Zurefâ**, s. 207.

²⁵⁶ Hacı Evhad Şeyhi Hüseyin Efendi'nin halifesi (ö. 1105/1693) Tophaneli Hüseyin Efendi'nin halifelerindendir. Eyüp Balçık Tekkesinde pirdaşı olan Şeyh Abdullah Efendi'ye (ö. 1156/1744) sertarik olmuş daha sonra Şehzadebaşı Eski Odalarda bulunan Altuncuzâde Tekkesi olarak bilinen Kurşunlu Türbe Tekkesine şeyh olmuştur. Burada vefat edip tekkenin haziresine defnedilmiştir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Hülâsâ**, vr. 75a. Ahmed Efendi birçok müellif tarafından karıştırılmıştır. Tabîbzâde onun Karabaş Şeyhi Hüseyin Efendi'nin halifesi olduğu söylemiş, Ahmed Muhyiddin Efendi ise isminin Şehri olduğunu yazmıştır. Halbuki yukarıda zikredildiği gibi Ahmed Efendi, Karabaş Şeyhi'nin değil, Tophaneli Ahmed Efendi'nin halifesidir. İsmindeki yanlışlık ise Muhyiddin Efendi'nin **Hülâsâ**'da yer alan İstanbullu manasına gelen "şehrîdir" ifadesini sehven isim zannetmesinden ileri gelmektedir. Bkz.: Halil es-Sünbülî, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3680, vr. 60b: Ahmed Muhyiddin Efendi, **Tomar-ı Tekâyâ**, Tophane Kadirhâne Tekkesi Kütüphanesi, s. 154.

²⁵⁷ Eğrikapılı Rasim Efendi'nin kardeşidir. Babası Yusuf Efendi'den ilim tahsil edip vefatı sonrası Molla Aşkî Camii'ne imam olmuştur. Ağabeyi Rasim Efendi'den hat meşk edip nesih ve sülûsten icazet almıştır. Üsküdarlı Halvetî şeyhi Ahmed Ra'ûfî Efendi'ye intisap etmiştir. Râcî mahlasıyla şiirleri olup 1168/1754-55 senesinde vefat edip babasının yanına Tokmak Tepe Kırımî Çeşmesarı civarına defnolunmuştur. Bkz.: Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 201; Râmiz, **Âdâbu'z-Zurefâ**, s. 103; Ayvansarâyî, **Mecmû'a-i Tevârîh**, s. 268.

²⁵⁸ Yukarıda zikredilen Balçıklı Şeyh Ahmed Efendi'nin halifesidir. Ahmed Efendi'nin vefatı sonrası Altuncuzâde Tekkesi'ne şeyh olmuştur. Vefatından önce tekkenin şeyhliğini bir dervişine bırakmış 1171/1758 senesinde vefat edip Eyüp Ümmî Sinân Tekkesi haziresine defnolunmuştur. Müstakîmzâde, **Hülâsâ**, vr. 75a.

15	İbrâhîm Efendi ²⁵⁹	Biraderi [Yatağan imamı]	41	Veliyyüddin Efendi ²⁶⁰	Hâfız Paşa İmâmı
16	Yahyâ Ahmed	Biraderi	42	Mehmed Efendi	Eyyüb Hatîbi, ö. 1180
17	Seyyîd Mahmûd ²⁶¹	Eğrikapı İmâmı	43	Balcızâde Mustafa Ağa ²⁶²	
18	Hasan Dede ²⁶³	Balat'da Hacı İsa Mahallesi İmâmı	44	Afyonîzâde	
19	Kapak Ahmed Dede ²⁶⁴	[Hızır] Çavuş Mescidi İmâmı	45	İbrahim Çelebi	Attâr

²⁵⁹ Eğrikapılı Rasim Efendi'nin kardeşidir. Mirahur Camii imamı Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi'den (ö. 1144/1731) başladığı hat meşklerine ağabeyinden devam etmiş ve icazet almıştır. Talik hattı ise İszâde Abdullah Efendi'den meşk etmiştir. Nakşi/Müceddidi şeyhlerinden Murad Buhârî'ye intisap etmiş La'îzâde Abdûlbaki Efendi'nin sohbetlerinde bulunmuştur. Eğrikapı dahilinde bulunan Yatağan Camii'nde imamlık ve mektebinde muallimlik yapmıştır. 1168/1754-55 senesinde Hac dönüşü Antakya civarında vefat eden İbrahim Efendi'nin Vâsik mahlasıyla şiirleri bulunmaktadır. Bkz.: Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 46, 569; Fatıma Hatun'un yaptırdığı mektebin muallimliğinin İbrahim Efendi'ye tevcihi için yazdığı 1158/1754 tarihli arzıhal için bkz.: BOA, AE. SMHD. I, 34-2036.

²⁶⁰ Hakkında pek bilgi bulunmamakla birlikte Fatih Camii yakınlarında bulunan Hafız Ahmed Paşa Camii imamı olup Sultan III. Ahmed'in takdirini kazanmış ve yazdığı bir Mushaf'ı Sultan kendisine hediye etmiştir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 75.

²⁶¹ Hüseyin Ayvansarâyî'nin hocası Toklu Dede İmâmı Şeyhü'l-kurrâ Halil Efendi'nin talebesi olup babasının yerine Avcı Bey Mescidi olarak bilinen Eğrikapı Mescidinde imamlık yapmıştır. Musiki alanında kendini geliştirmiş ve "Mevlidhân-ı şehriyârî" olmuştur. Cumhurbaşkanlığı Arşivinde yer alan bir belgeden tabipliği olduğu anlaşılan Mahmud Efendi 1183/1769 senesinde vefat edip Toklu Dede kabristanlığına defnedilmiştir. Bkz.: Ayvansarâyî, **Mecmû'a-i Tenvârîh**, s. 241; BOA, C. SH., 26-1272.

²⁶² el-Hac Ali Ağa'nın oğludur. Veznedarbaşılık ve Çadır Mehterbaşılığı gibi vazifelerde bulunmuştur. 1 Cemâziyelâhir 1170/ 21 Şubat 1757 senesinde vefat etmiş ve Tokmak Tepe mezarlığına defnedilmiştir. Bkz.: Ayvansarâyî, **Mecmû'a-i Tenvârîh**, s. 236.

²⁶³ Fatih, Balat'da Kürkçü Mescidi olarak da bilinen Hacı İsa Mescidi'nin imamıdır. Hakkında başka bilgi bulunamamıştır. Bkz.: Ayvansarâyî, **Hadîkatü'l-Cevâmî'**, s. 248.

²⁶⁴ Babası Ahmed aslen Çankırılı olup İstanbul'a yerleşmiştir. 1093/1684-85 senesi civarında Süleymaniye'de doğan Ahmed Efendi, dikicilikle meşgul olduktan sonra ilim tahsiline başlamıştır. Özellikle Kur'an ilimleri ve musikide kendini geliştirmiştir. Balat (Ferruh Kethüda) Tekkesi şeyhlerinden Seyyid Mehmed Vahyî Efendi'ye (ö. 1130/1718) intisap etmiş ve hilafet almıştır. Şeyhülislam Damadzâde Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi'nin (ö. 1154/1741) meşihatı sırasında kendisinin imamlığıyla beraber Balat Hızır Çavuş Mescidi imamlığını da deruhte etmiştir. Ayvansaray kapısı civarında bulunan Hatice Sultan Mektebi'nde muallimlik de yapan Ahmed Efendi, Mahmud Paşa Camii'nde Muhammediye ve Mevlid okumuştur. Özellikle musiki alanında şöhret kazanan Ahmed Efendi 1179/1765 senesinde vefat edip Üsküdar'da Bandırmalızâde Tekkesi civarında babasının yanına defnedilmiştir. Bkz.: Ayvansarâyî, **Mecmû'a-i Tenvârîh**, s. 237-38.

20	Şânî Mustafâ Dede ²⁶⁵	Kahriyye İmâmı, ö. 1180	46	Kavukçu Seyyid Ali	Pirdâş
21	İbrahim Kâdirî	Yazıcı Mahallesi İmâmı	47	Yüsufzâde Yûsuf Efendi ²⁶⁶	Kadı-ı İstanbul
22	el-Hâc Mehmed ²⁶⁷	Kâdirî, Kubbe Şeyhî	48	el-Hâc Süleymân ²⁶⁸	Berber, Kumkapı
23	Şeyh Kâsım	Şemsî-i Halvetî	49	Ahmed Çavuş	Kurrâ
24	Şeyh Karabekir Efendi	ö. 1192	50	Halil Efendi ²⁶⁹	Defteremîni
25	Şeyh Mehmed Emîn ²⁷⁰	ö. 1184	51	Osmân Ağa	

²⁶⁵ 1090/1679-80 senesi civarında doğmuştur. Kariye Camii'nin imamı Abdülkerim Efendi'nin oğludur. Babasının vefatı sonrasında yerine imam olmuştur. Kahire Mevlevihane'si şeyhi Enis Dede'ye intisabından dolayı Mevlevî olarak iştihar etmiş etmiştir. Hevai ve hezeliyat türü şiirleriyle mürettep iki divanı bulunan Şânî, 1180/1766-67 senesinde vefat edip Edirnekapi haricine defnedilmiştir. Bkz. Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 270a; Ayvansarayî, **Hadîkatü'l-Cevâmî**, s. 218; Râmiz, **Âdâbu'z-Zurefâ**, s. 171.

²⁶⁶ Tatar Abdullah Efendizâde Mehmed Salih Efendi'nin yeğeni ve Uşşakîzâde Mehmed Sadrüddin Efendi'nin damadı olan Yusuf Efendi İstanbul'da doğmuştur. Medrese tahsilinden sonra 1139/1726-27'de haric müderrisi olmuş, daha sonra Süleymaniye Medresesi'ne geçmiştir. Receb 1165/1752 tarihinde İzmir kadısı olan Yusuf Efendi, Edirne Payesi almış Rebiyyülevvel 1172/1758 tarihinde Mekke Payesiyle Bursa kadısı olmuştur. 1 Receb 1178/1764 tarihinde İstanbul kadısı olup 17 Ramazan 1180/1767 tarihinde vefat etmiş ve Edirnekapi Mezarlığına defnedilmiştir. Talik hattı babasından ve Katibzâde Mehmed Refî'den meşk eden Yusuf Efendi, Mehmed Emîn-i Tokadî'ye intisap ederek tasavvuf terbiyesi de almıştır. Çeşmîzâde onun Türkçe yazılmış tasavvuf kitaplarına ayrı bir ilgisinin olduğunu söylemektedir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 697; Mehmed Hâkim Efendi, **Hâkim Târihi**, c. II, s. 1166; Çeşmîzâde, **Çeşmîzâde Tarihi**, s. 15; Şemdânîzâde, **Mür'î't-Tevârih**, c. II, s. 72.

²⁶⁷ Fatih, Sinân Ağa Mahallesi'nde yer alan Kadiriye'den Kubbe Tekkesi'nin şeyhidir. Babası Süleyman Efendi'nin (ö. 1115/1703-04) yerine tekkeye şeyh olmuş, 1176/1762-03 senesinde vefat etmiştir. Bkz. Tabibzâde, **İstanbul Hangâhları Meşâyih**, s. 62; Ramazan Muslu, **a.g.e.**, s. 400.

²⁶⁸ Kumkapı Nişancı Mehmed Paşa Camii yanında berber dükkânı olan Süleyman Efendi, Arabzâde Mehmed Efendi'den (ö. 1127/1715) sülüs ve nesih hattı meşk edip icazet almıştır. Mehmed Emin-i Tokadî'ye intisap edip Nakşî/Müceddidî yolunda sülük etmiştir. Müstakîmzâde, Süleyman Efendi'nin dükkanının edipler, şairler, hattatlar gibi birçok sanatseverin uğrak yeri olan bir mekân olduğunu söylemekle birlikte Sami Efendi'nin divanını tertip ettiğini yazmaktadır. 1173/1760 senesinde vefat eden Süleyman Efendi Eyüp Mürteza Efendi Dergâhı haziresine defnedilmiştir. (Müstakîmzâde, divanın sahibi Sami Efendi'yle ilgili bir bilgi vermemektedir. Kastettiği kişinin divanını da istinsah ettiği Arpa Eminizâde Sami Efendi olması ihtimal dahilindedir.) Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 204.

²⁶⁹ Müstakîmzâde'nin yaşadığı dönemde defter eminliği yapmış Halil isminde 3 farklı kişi olduğundan hangisinin Müstakîmzâde'nin hocası olduğu anlaşılamamıştır. Bkz. Erhan Afyoncu, **Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhâne-i Âmire (XVI.- XVIII. Yüzyıllar)**, TTK, Ankara 2014, s. 131-132.

²⁷⁰ Müstakîmzâde'nin şeyhi ve hocası Mehmed Salih-i Sahvî'nin damadıdır. Kur'an'ı hıfzettikten sonra ilim tahsil etmiş ve hat sanatını Hoca Rasim Efendi'den öğrenip 1162/1748-49 senesinde sülüs ve nesihden icazet almıştır. Tersane-i Âmire'de bulunan Çorlulu Ali Paşa Camii'nde Cuma vaizliğinde bulunan Mehmed Emin Efendi, kayınpederinin vefatı sonrasında Draman Tekkesi ve Kilise Tekkesi'nin şeyhliğini deruhte etmiştir. Recep 1184/Kasım 1770'te vefat etmiş ve tekkesine defnedilmiştir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 292.

26	Şeyh Zâkir Ahmed ²⁷¹	Şemsî			
----	---------------------------------	-------	--	--	--

Müstakîmzâde'nin verdiği bu listede kendisinden ilme başladığı babası ve ilim okuduğu şeyhleri yer almaz. Onları ayrı bir tasnif içerisinde değerlendirmiştir. Şeyhleri arasında kendisinden ilim okuduğunu bildiğimiz Mehmed Emin-i Tokadî, Şeyh Sâlih-i Sahvî ile Hayatîzâde, Fındıkzâde ve Kâtibzâde de bu listeye eklendiği zaman Müstakîmzâde'nin hocalarının sayısı 56'ya ulaşmaktadır. Ayrıca bazı şahıslar için kendilerinden “tefehühüm” ettiğini yani istifadede bulunduğunu söylemektedir. Küçük yaşlarında Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazellerini okuduğu Mehmed Sadrüddin Efendi, tarih konusunda yararlandığı Seyyid Vehbî ile talik hatta istifade ettiği Dedezâde ve Hamzazâde'yi de bu listeye eklersek Müstakîmzâde'nin temasta bulunduğu hoca sayısı 61'e yükselmektedir.

1.4.3. Müstakîmzâde'nin Hocaları/Üstadlarıyla İlgili Genel bir Analiz

Müstakîmzâde'nin talebeliği hayatının bütün safhalarına yaymış olması dikkate şayandır. Öğrenme fiili kendisi için belli bir dönemle mukayyed olmamış neredeyse ömrünün sonuna kadar talebelik yapmıştır. O, kendisine lazım olan yahut daha doğru bir ifade ile eksikliğini duyduğu her ilmin peşine düşmüş, bir şekilde bunu ikmale

²⁷¹ Draman Zakiri, Draman Müezzini şeklinde şöhret bulan Ahmed Efendi babası Celvetî Ramazan Efendi'nin evinde Üsküdar'da doğmuştur. Eniştesi olan Draman Tekkesi şeyhi İsâ-yı Mahvî'ye intisab etmiş ondan Halvetî/Şemsî tarikatını ahzetmiştir. Daha sonra Hulvî Tekkesi şeyhi Ali Şîrûgânî Dede'den (ö. 1126/1714) tarikat, adab, zikir ve musiki alanında terbiye görmüştür. Draman Tekkesi başmüezzinliği ve serzakirliğine getirilen Ahmed Efendi, Tersâne-i Âmire'de bulunan Çorlulu Ali Paşa Camii'inde Cuma vaizliği yapmıştır. Sanata karşı derin bir muhabbeti olan Ahmed Efendi, Zeyrek Camii müezzini Hafız Hüseyin Efendi'den mevlid-i şerif ve talik hattı meşk etmiş, Vefkî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Özellikle dini musiki alanında yaptığı ilahi ve tevşihleri devrinde çok meşhur olmuştur. Eyüp Sivasî Tekkesi'nde vekaleten şeyhlik yaptığı 1161/1748 senesinde vefat edip tekkenin hazînesine defnedilmiştir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 572; Müstakîmzâde, **Hülâsâ**, vr. 73b. Ayvansarâyî, **Mecmû'a-i Tevârîh**, s. 240; Fındıklı İsmet Efendi, **Tekmîletü's-Şekâ'ik**, s. 490-491; Mehmed Tevfik Efendi, **Mecmû'atu't-Terâcim**, s. 296-297; Sadettin Nüzhet Ergun, **Türk Musikisi Antolojisi -Dini Eserler-**, İstanbul 1942, s. 158; Nuri Özcan, **XVIII. Asırda Osmanlılarda Dini Musiki**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1982, s. 61.

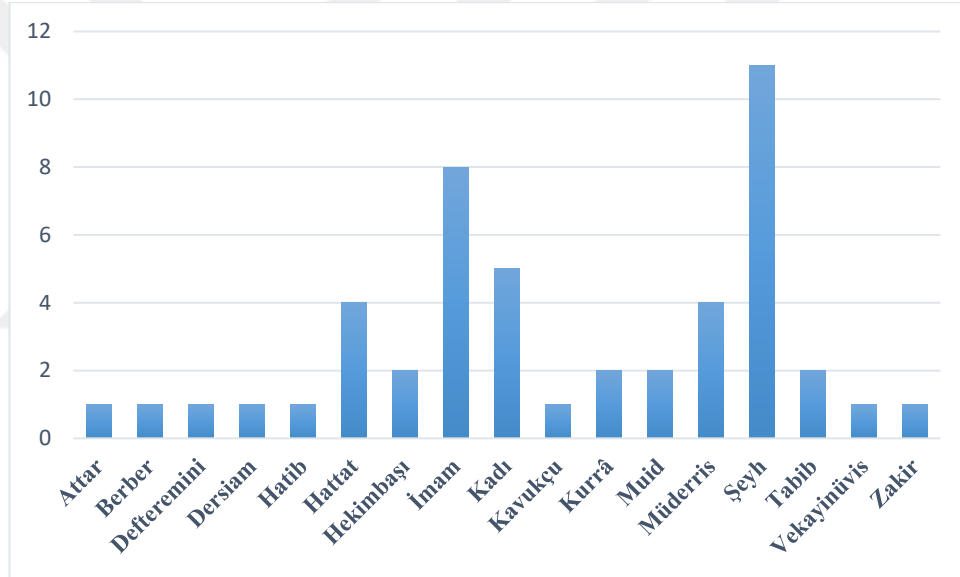
Ahmed Efendi'nin vefat tarihinde ihtilaf bulunmaktadır. İnal ve Koç neşirlerinde vefat tarihi için verilen 1165 tarihi hatalıdır. Bunun sebebi yazma nüshada Ahmed Efendi için yazılan mısram altında sehven 1165 yazılmasıdır. Halbuki mısram ebced değeri 1161 tarihini vermektedir. Fındıklı İsmet Efendi, **Tuhfe**'deki bilgileri olduğu gibi almış ve vefat tarihini 1165 olarak kaydetmiştir. Mehmed Tevfik Efendi ise vefat tarihinin Safer 1160 olduğunu söylemektedir. Bize göre Müstakîmzâde'nin ve Ayvansarâyî'nin verdiği tarih Ahmed Efendi'ye olan yakınlıkları cihetinden daha doğrudur. Bkz.: Müstakîmzâde, **Tuhfe**, SK, Murad Molla, nr. 1448, s. 389.

gayret göstermiştir. Bundan dolayı alimler ve meclislerine karşı büyük bir sevgisi bulunmaktadır. Bu durumu

Her kanda bir zât-ı marza'l-hisâl ihsâs etse likâsına tâlib ve her kanda bir vücûd-ı mergûbu'l-fi'âl istimâ' eylese mehmâ-emken ictimâ u iltikâsına dil ü cânla râgıb olup²⁷²

şeklinde açıklayan Müstakîmzâde'nin hocalarının çokluğu ve çeşitliliğinin altında yatan sebep bu merakı ve gayretidir. Aşağıda yer alan grafikte bu çeşitlilik açık bir şekilde görülmektedir.

Grafik 3: Müstakîmzâde'nin Hocalarının Mesleklerine Göre Dağılımı

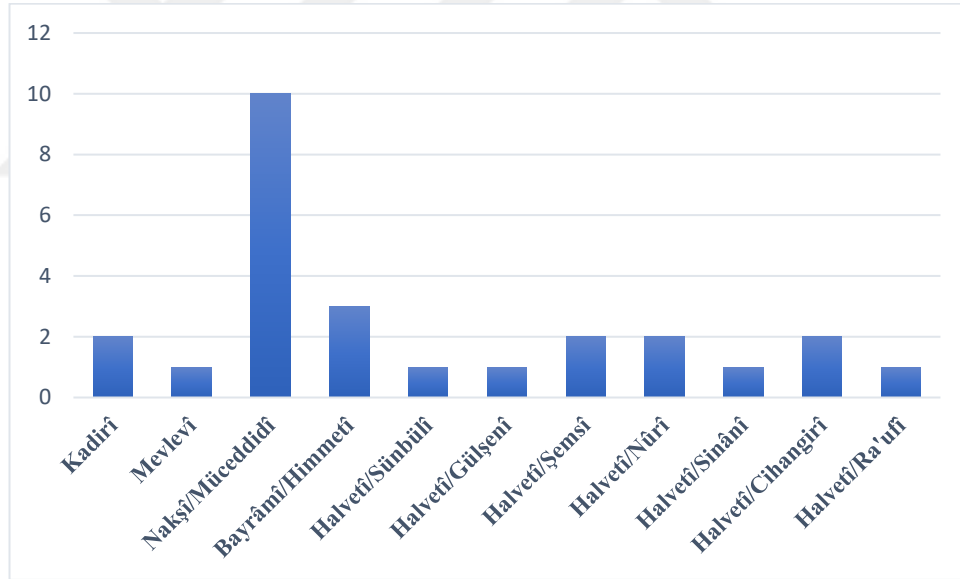
Bu grafikte mesleğini tespit edemediğimiz kişiler bulunmakla birlikte birkaç alanda iştihar etmiş olanlar da vardır. Örneğin Fındıkzâde hattatlığıyla meşhur olmasıyla birlikte aynı zamanda kadılık görevlerini ifa etmiş, Ümmî Sinânzâde kassam katipliği ve Sahn müderrisliği hizmetlerinde bulunmasının yanında şeyhlik de yapmıştır. Aynı şekilde Kapak Ahmed Dede, imamlığının yanında muallimlik ve mevlithanlık da yapmıştır. Bu durum Müstakîmzâde gibi çok yönlü birisinin nasıl yetiştiği daha doğrusu yetişmesinde etkili olan toplumsal zemin ve kültürü görmemiz açısından önemlidir. Genel olarak yukarıda zikredilen zevatın hemen hemen hepsi gerek ilmin farklı alanlarında gerek sanatın farklı dallarında kendilerini yetiştirmiş

²⁷² Müstakîmzâde, **Devha**, BNF, Supplément turc, nr. 1044, vr. 47b.

yetkin kişilerdir. Hiç şüphesiz Müstakîmzâde eğitim serüveni boyunca temas ettiği üstatların bu yönlerini görmüş ve yaşadığı muhitin belki de gerekliliği olarak bu kadar farklı hocayla temas etmiştir. Bunun neticesi olarak ileriki bölümlerde görüleceği üzere farklı alanlarda kalem oynatma imkânı bulmuştur. Bu durum İbnü'l-Emîn'in Müstakîmzâde'yi tavsif için kullandığı "Ulûm-i şettâyâ müntesib" tabirinin ne denli doğru olduğunu ispat etmektedir.²⁷³

Müstakîmzâde'nin hocalarıyla ilgili önemli bir husus da onların tıpkı mesleklerinde olduğu gibi bağlı bulundukları tarikatlarda da görülen çeşitliliktir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Müstakîmzâde'nin hocalarının müntesibi oldukları tarikatlar şunlardır:

Grafik 4: Müstakîmzâde'nin Hocalarının Bağlı oldukları Tarikatlara Göre Dağılımı

Genel olarak toparlayacak olursak Müstakîmzâde, yaşadığı devrin ilim, sanat ve kültür alanında yetişmiş ve iştihar etmiş önemli simalarıyla hoca talebe ilişkisine girmiş, din ilimlerinden tıbbi ilimlere, hattan musikiye kadar farklı alanlarda kendini geliştirmiştir. Tabii bu alan çeşitliliğini anlamada göz önünde bulundurulması gereken bir husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki Müstakîmzâde'yi bu kadar farklı alanda

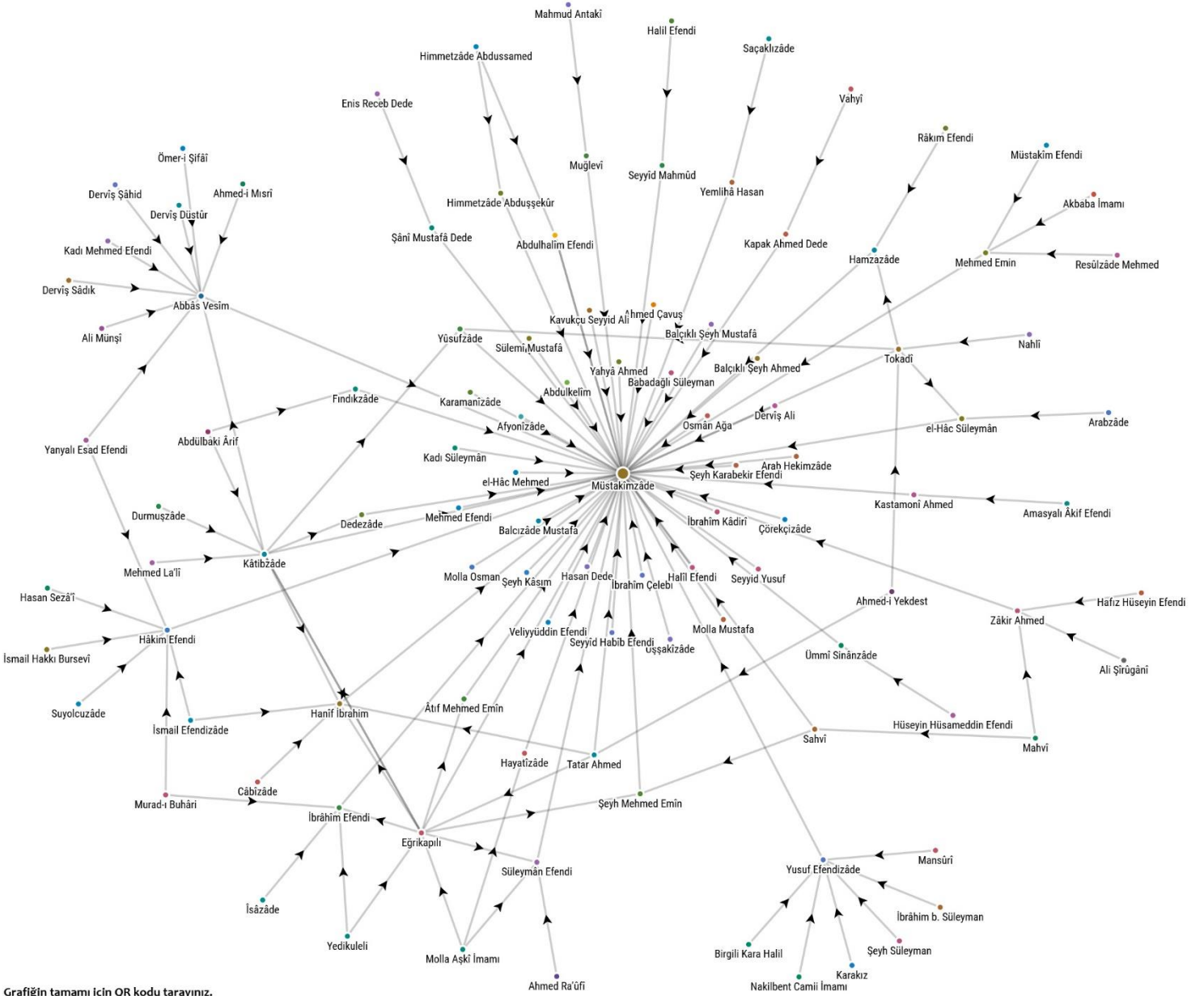
²⁷³ Ulûm-i şettâ tabiri birbirinden farklı ilim ve disiplinleri ifade etmek için kullanılan bir terktir. Bkz.: İnal, **Tuhfe**, s. 136.

geliştirmeye iten sebebin sadece şahsi merak ile alakası olduğu mu yoksa içinde yaşadığı toplumun entellektüel dinamiklerinin Müstakîmzâde'yi buna mecbur bıraktığı mı? Bize göre bu sorunun cevabı her ikisidir. Müstakîmzâde'nin doğumu ilim, sanat ve kültürel faaliyetlerin son derece canlı olduğu Lale Devri olarak isimlendirilen bir döneme denk gelmektedir. Özellikle Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın öncülüğünde yoğun bir tercüme faaliyeti yaşanmış, devri idrak eden padişah III. Ahmed bir sanatkar ve sanat sever olarak karşımıza çıkmıştır. Hemen sonrasında I. Mahmud dönemi ise kurulan yeni kütüphanelerle İstanbul'un ilmi hayatının en canlı olduğu dönemlerden biri olmuştur. Talebelik ve gençlik yılları böyle bir döneme denk gelen Müstakîmzâde doğduğu aile, tabiatında olan kabiliyet, temas ettiği hocaları ve hocalarının kendi hocalarından tevarüs ettikleri bilgilerle bir klasik Osmanlı entellektüeli haline gelmiştir.²⁷⁴

Aşağıda yer alan grafikte de görüleceği üzere Müstakîmzâde'nin hocalarının birçoğu arasında ilmi bir bağ bulunmaktadır. Bazı isimler etrafında ise bu bağ diğerlerinden daha fazladır. Özellikle Mehmed Emin-i Tokadî, Eğrikapılı, Kâtibzâde ve Yusuf Efendizâde bu yoğunlaşmanın merkezindedir. İleride anlatılacağı üzere Tokadî'nin gerek ulema gerek vüzera ve kalem erbabıyla olan yakın ilişkisi Müstakîmzâde'nin ilim mahfillerine girmesini kolaylaştırmış olmalıdır. Aynı şekilde Eğrikapılı ile Kâtibzâde'nin devrin en önemli hat hocalarından olması ve Yusuf Efendizâde'nin ulema arasındaki saygınlığı Müstakîmzâde'nin çok fazla alim ve sanatkarın meclisinde bulunmasını sağlamıştır.

²⁷⁴ Lale Devri, Ahmed Refik'in bu dönemi tanımlamak için kullandığı ve maalesef bundan dolayı yanlış idrak edilmiş bir devre verilen isimdir. Zevk ve sefahat ekseninde konumlandırılan bu dönemle ilgili mevcut "paradigma" ve bakış açılarının eleştirildiği çalışmalar için bkz.: Can Erimtan, **Ottomans Looking West? : The Origins of the Tulip Age and its Development in Modern Turkey**, I. B. Tauris, London 2008; Ariel Salzmann, "The Age of Tulips: Confluence and Conflict in Early Modern Consumer Culture (1550-1730).", **In Consumption Studies and the History of the Ottoman Empire, 1550-1922: An Introduction**, ed. Donald Quataert, Suny Press, New York 2000, s. 83-106; **Doğu Batı Düşünce Dergisi (Metafor ve Gerçeklik Arasında Lale Devri 1718-2018 Özel Sayısı)**, 2018, sy. 85.

Grafik 5: Müstakîmzâde'nin İlmî Ağı

Grafığın tamamı için QR kodu tarayınız.

tabakat kitaplarında hem ilim adamı olup hem de tasavvufi yönü bulunan alimler için kullanılan “Zülcenâheyn” yani iki kanatlı ifadesi Müstakîmzâde için doğru bir tanımdır. Yukarıda zikredilen hocaları incelendiğinde görüleceği üzeri hepsinin bir şekilde tasavvufia irtibatının bulunması Müstakîmzâde’nin bu konudaki tavrını net bir şekilde yansıtmaktadır.

Müstakîmzâde’nin tasavvufia tanışması ilk olarak hiç şüphesiz ailesi kanalıyla olmuştur. Soyu incelendiğinde görüleceği üzere gerek baba tarafından gerek anne tarafından gelen bir tasavvuf mirasına sahiptir. Dedesi Müstakim Efendi’nin 18. yüzyılın önemli sufilerinden Abdülganî en-Nâblusî ile yakın ilişkisi bulunmaktadır.²⁷⁵ Babası Mehmed Emin Efendi ile amcası Mustafa Vefa Efendi ise Nâblusî’den icazet alıp halifeleri olmuşlardır.²⁷⁶ Müstakîmzâde birçok yakın akrabasını pirdaşları arasında zikretmektedir.²⁷⁷ Anne tarafından dedesi Mehmed Ümmetî ise bir Celvetî şeyhidir.

Müstakîmzâde’nin henüz 7-8 yaşlarında iken bir bayram günü babasıyla birlikte ziyaretine gittiği La’lîzâde Abdülbaki Efendi, ailesi haricinde somut olarak temas kurduğunu bildiğimiz ilk şeyhtir.²⁷⁸ Bayrâmî/Melâmî meşrebin önde gelen simalarından Sarı Abdullah Efendi’nin (ö. 1071/1660) yeğeni La’lî Mehmed Efendi’nin oğlu olan La’lîzâde, meşreben Melâmî olmakla birlikte devrin meşhur şeyhlerinden Nakşibendî Murâd-i Buhârî’nin müntesiplerindendir. Aynı zamanda İstanbul kadılığına kadar yükselmiş bir alim olan La’lîzâde’den Müstakîmzâde’nin etkilendiği açıktır. İleride kaleme alacağı *Risâle-i Melâmiyye* adlı eseri La’lîzâde’nin *Sergüzeşt* adlı menakıbnamesinden istifade ile yazılmıştır.²⁷⁹ *Risâle*’de La’lîzâde’den övgü ile bahseden Müstakîmzâde, eserini bir yönüyle *Sergüzeşt*’i müdafaa için

²⁷⁵ Müstakîmzâde, dedesini pirdaşları arasına kaydetmiştir. Burada kastedilen pir sözü ile Tokadî mi yoka Nakşibendiyye’nin mutlak piri Bahaüddin-i Nakşibend mi kastediliyor bu açık değildir.

²⁷⁶ Müstakîmzâde’nin hattıyla Mustafa Vefâ Efendi’nin Nâblusî vasıtasıyla Hazret-i Peygamber’e vasıl olan Nakşî silsilesi için bkz.: **Mecmû‘a**, DTCFK, İsmail Saib I, nr. 181, vr. 136b.

²⁷⁷ Müstakîmzâde’nin pirdaşları arasında zikrettiği akrabaları şunlardır: Dedesi, babası, amcası, annesi, babaannesi, ananesi, teyzesi ve dayıları.

²⁷⁸ Bkz.: Müstakîmzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, s. 112.

²⁷⁹ Sarı Abdullah, La’lîzâde ve Müstakîmzâde’nin Melâmî menakıbnamelerinin mukayese ve tahlili için bkz.: Ali Eren, **A Historical Analysis of Melami-Bayrami Hagiographies**, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.

yazmıştır.²⁸⁰ Ayrıca La‘lîzâde’nin *Mecmû‘a*’sını istinsah etmiş ve eserlerinde La‘lîzâde’nin hattından olduğunu söylediği atıflarda bulunmuştur.²⁸¹ Vefatı sonrası Eyüp’te cenaze namazı sırasında tekbirler getirilirken içinden “Gülşen-i cennetde gülbün ola La‘lîzâde” mısraının geçtiğini ve bunun ebcedle vefat tarihi olan 1159/1746 tarihini verdiğini söylemektedir.²⁸²

Müstakîmzâde’nin bir tarikata ilk defa intisabı ise İsâzâde Sâlih-i Sahvî vasıtasıyla olmuştur. “Şeyhimiz” şeklinde andığı Sahvî’ye²⁸³ intisabını *Hülâsatü’l-Hediyye*’de şöyle açıklamaktadır:

... bu fakîr için peydâ olan karâbet-i sihriyye-i ba‘îdeye ri‘âyet ederler idi ve Tarîkat-i Şemsiyye bu fakîr anlardan ahz u sohbet eylemiş idim.

Müstakîmzâde’nin talebelerinden Halil es-Sünbülî de kendi hattıyla olan Müstakîmzâde’nin muhtasar biyografisinde Müstakîmzâde’nin ilk önce Sâlih-i Sahvî’ye intisap ettiğini söylemektedir.²⁸⁴

Müstakîmzâde’nin Sahvî’ye olan intisabının arkasında gerek akrabalık bağı gerek Sahvî’nin tıpkı Müstakîmzâde’nin amcası ve babası gibi Nâblusî’nin talebelerinden olmasının yanında Murad-ı Buhârî’den Nakşibendiyye tarikatından mezun olmasının etkisi büyüktür. Yukarıda zikredildiği gibi Müstakîmzâde’nin hadis icazetlerinin Nâblusî’yle gelen kanalı Sahvî üzerinden olmuştur.²⁸⁵

Şemsiyye olarak bilinen Halvetiliğin Şemseddin-i Sivâsî (ö. 1006/1597), Abdülmecid-i Sivâsî (ö. 1049/1639) ve Abdülehad Nurî (ö. 1061/1651) vasıtasıyla

²⁸⁰ “...Sergüzeşt ismiyle mevsûm risâlesinde derc ve îrâd eyleyüp bir türlü aslı yokdur sûretinde kizb-i mahz olmak üzre mecâlis-i adîdede birbirlerine nakl ü rivâyet etdiklerine bu abd-i kesirü’t-taksîr müşme’izzü’l-hâtır olup...”: Bkz.: Müstakîmzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, s. 3-4.

²⁸¹ La‘lîzâde Abdülbaki, **Mecmû‘atu’Resâ’il**, SK, Pertev Paşa, nr. 636; Müstakîmzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, s. 118.

²⁸² La‘lîzâde Abdülbaki, **Mecmû‘atu’Resâ’il**, 1a.

²⁸³ “Draman olarak bilinen zaviyenin şeyhi, şeyhimiz Mehmed Sâlih es-Sahvî ibn İsâ...”: Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 157b.

²⁸⁴ “Sâhib-i tercüme Müstakîmzâde eş-Şeyh Süleymân Sa‘deddîn Efendi evâ’il-i hâlinde Şemsî Şeyh Mehmed Sâlih-i Sahvî’den inâbet...”: Müstakîmzâde, **Mecmû‘atu’r-Resâ’il**, TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 347, vr. 76.

²⁸⁵ Mustafa Demirci sehv olduğu aşikâr bir biçimde Müstakîmzâde’nin İsa-yı Mahvî’ye intisap ettiğini söylemekle birlikte 1135 senesinden önce hilafet aldığını yazmaktadır Mahvî’nin vefatının 1127 ve Müstakîmzâde’nin doğum tarihinin 1131 olduğu göz önünde bulundurulduğunda bunun imkânsız olduğu aşikârdır. Bkz.: Mustafa Demirci, **a.g.e.**, s. 59.

Sahvî'ye kadar gelen koluna Müstakîmzâde'nin farklı bir muhabbeti bulunmaktadır.²⁸⁶ İleride anlatılacağı üzere müderrislik imtihanından başarısız sayıldıktan sonra kendini teselli için 40 hafta boyunca her Cuma Eyüp Nişancası'nda bulunan Sivâsîlerin türbesini ziyaret etmiştir.²⁸⁷ Ayrıca Abdülehad Nûrî'nin halifelerinden Şeyh Nazmî Efendi'nin (ö. 1112/1701) Şemsiyye Tarikatına bağlı şeyhlerin biyografi ve menkıbelerini yazdığı *Hediyyetü'l-İhvân* adlı eserini 1176/1762-63 senesinde ihtisar edip tanıdığı şeyhlerin biyografilerini eklemiştir.²⁸⁸

Hiç şüphesiz Müstakîmzâde'nin hayatının dönüm noktalarından biri ikinci şeyhi Mehmed Emin-i Tokadî'yle tanıştığı andır. O andan itibaren Müstakîmzâde'nin ruhî tekamülü başka bir boyuta geçmiş, ömrünün sonuna kadar Tokadî'nin çizdiği yoldan ayrılmamıştır.

Müstakîmzâde ile Tokadî'nin ilk karşılaşması yukarıda zikredildiği üzere Rebûlevvel 1149/1736'da Zeyrek Şeyhülislam Hamid Efendi Medresesi'nde gerçekleşmiştir. Tokadî, Zeyrek Fil Yokuşu'nda bulunan konağının medreseye yakınlığından dolayı ara sıra buraya uğrar ve talebelere sohbet eder. Bir gün yine böyle bir ziyaret esnasında Müstakîmzâde daha önceden tanıdığı fakat üzerinden zaman geçmesinden dolayı bir yakınlığının olmadığı bu şahsı hocasına sorup Mehmed Emin-i Tokadî olduğunu öğrenmiştir. Tokadî'nin yaptığı sohbeti tafsilatıyla anlatan Müstakîmzâde, çok etkilendiğini ve kendini tutamayıp ağladığını söylemektedir. Ayrıca Tokadî medreseye gelmeden önce bazı müritlerine Müstakîmzâde'yi kastederek hayli zamandır bir av peşinde olduğunu ve yakalanma sırası geldiğini söylemiştir. 7 gün sonra pazar günü Tokadî'nin evine giden Müstakîmzâde, burada çok hoş karşılandığını dile getirir. Bir sene boyunca "ülfet-i âdiyye" diye nitelendirdiği sıradan olan bu muhabbet bir sene sonra intisaba dönüşecektir. Müstakîmzâde,

²⁸⁶ Müstakîmzâde, Sahvî'nin isteğiyle babası İsa-yı Mahvî'nin divanını tertip etmiş, ayrıca Abdülmecid-i Sivasî ve Abdülehad-i Nûrî'nin divançelerini istinsah etmiştir. Bkz. **İstinsah Çalışmaları** (3. bölüm, s. 363).

²⁸⁷ Müstakîmzâde, **Hülâsâ**, vr. 46a.

²⁸⁸ Müstakîmzâde'nin Sahvî vasıtasıyla Halvetî pîrlerinden Seyyid Yahyâ-ı Şîrvânî'ye vasıl olan silsilesi için bkz.: Müstakîmzâde, **Nusret-i Mübtedî**, TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 347, vr. 115b.

1150/1737 senesinde Tokadî'nin evinde kendisine intisap etmiş ve Tokadî kendisinden bu durumu gizlemesini istemiştir.²⁸⁹

Müstakîmzâde'nin, Sahvî'ye intisabı var iken bir de ayrıca Tokadî'ye intisap etmesi tarikat temayülleri içerisinde pek mümkün görülmemektedir. Bu durumda şu ihtimaller akla gelmektedir. Müstakîmzâde, Sahvî vasıtasıyla Halvetiyye'den mezun olduktan sonra Tokadî'ye intisap etmiş yahut Tokadî ile Sahvî'nin aralarında olan yakınlık cihetinden Müstakîmzâde'nin Tokadî'ye intisabına Sahvî müsaade etmiştir.²⁹⁰ Bize göre ikinci seçenek daha mümkündür. Müstakîmzâde'nin Tokadî'ye intisap ettikten yaklaşık 6 sene sonra Sahvî'den hadis icazeti almış olması aralarındaki irtibatın devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Müstakîmzâde, Tokadî'ye intisap ettiğinde 19 yaşına henüz girmiş genç bir delikanlı idi. Üstadının vefatına dek sekiz sene boyunca neredeyse hiç yanından ayrılmamıştır. Tokadî'nin 1156/1743 senesinde Ayvansaray Emir Buharî Dergâhı şeyhliğine atanmasına kadar muhtemelen Zeyrek'te ikamet ettiği konağa devam etmiştir. Bu süre zarfında Tokadî'nin hizmetiyle meşgul olup aynı zamanda kendisinden yukarıda izah edildiği üzere hadis, fıkıh, tasavvuf ve edebiyat alanında eserler okumuştur.

²⁸⁹ Müstakîmzâde, **Elsine**, 2ab.

²⁹⁰ Sahvî, babası ve kendisinin Tokadî'yle aralarında ciddi bir muhabbet olduğunu söylemektedir. “Müşârün-ileyh Hâce Mehmed Emîn-i Tokadî ile dahi pederim merhum ve mağfûr-ı mezbûrun ve bu bende-i pür-kusûrun meyânımızda sohbet ü ülfet kesret bulmuş.”: Müstakîmzâde, **Tercüme-i Mektûbât**, vr. 1b. Müstakîmzâde de bu zevatın arasında ciddi muhabbet olduğunu hatta Tokadî'nin Mahvî'ye aralarındaki yaş farkına rağmen Nakşibeniyye'ye usulünde kelime-i tevhid talimi yaptırdığını ve bu hadiseye Sahvî, Zâkir Ahmed Efendi, Sahvî'nin damadı Şeyh Mehmed Emin Efendi ve Draman Şeyhi Ebubekir Efendi'nin şehadet ettiği söylemektedir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 7a.

Resim 8: Tokadî'nin Konağının Bulunduğu Zeyrek Filyokuşu'nun Planı ve Eski Bir Fotoğrafı

(SALT Arşivi/ Pervititch Planı, 1933, no: 5)

26 Cemâziyelâhir 1156/17 Ağustos 1743 tarihinde Buhârî dersi esnasında hocasından icazet alan Müstakîmzâde bu icazetin Tokadî'nin “me'zûn-ı rivâyet” olduğu zaman en-Nahlî'nin ona verdiği *Vureykât* isimli sebette yazan senetler olduğunu söylemektedir. Bu eserde yazılı olan senetler ve silsileler sadece hadis isnadları ve ilmi eser izinleri olmayıp tarikat icazetleriyle bazı evrad ve hizibleri de içermektedir. Bundan dolayı Müstakîmzâde aynı anda hem ilmi icazetini hem de tarikat icazetini almıştır. *Vureykât* haricinde Tokadî'nin kendisine başka eserler ve hiziplerden de icazet verdiğini söylemektedir.²⁹¹

Müstakîmzâde, Tokadî vasıtasıyla Nakşibendiyye'nin Ahrârî ve Müceddidî silsilesine dahil olmakla birlikte Tokadî'nin şeyhi Ahmed-i Yekdest-i Cüryânî (ö.

²⁹¹ Müstakîmzâde, **Elsine**, 2b. Müstakîmzâde'nin Tokadî vasıtasıyla kendisine ulaşan 103 senedi havi bir kısmı eksik kendi hattıyla olan sebet için bkz.: Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3501, vr. 77b.

1119/1707) ile en-Nahlî vasıtasıyla gelen Şuttarî, Kadirî, Şazelî ve Halvetî silsilelerini de ahzetmiştir.

Müstakîmzâde'nin manevi eğitiminde hiç şüphesiz Tokadî'nin yeri başkadır. “Yed-i şerîflerinde vâsıl-ı feyz-i suverî ve ma'nevî anlardan hasıl olmuşdur”²⁹² dediği şeyhine karşı olan muhabbet ve özlemini her fırsatta dile getirmiş vefatı sonrasında yaşadığı teessürü anlatan bir terkib-i bend yazmıştır.

Tokadî, Müstakîmzâde'yi Yekdest-i Cüryânî'den aldığı Müceddidî yolunda terbiye ve süluk ettirmiştir. Bunun haricinde öncesinde Sahvî'den ve Tokadî'nin vefatından sonra temas kurduğu şeyhlerden nasiplendiği tarikatlar kendisinde birer ‘neşve’ olarak kalmıştır. Ahzettiği Müceddidiliği ve bu yolun şeyhlerini her daim savunmuş tabiri caiz ise onlara toz kondurmamıştır.²⁹³

Müstakîmzâde'nin kendilerinden istifade ettiği şeyhler sadece Sahvî ve Tokadî'den ibaret değildir. “Sâdât-ı kâdâtımız olan şüyûh-ı füyûz-rusûh” başlığı altında 14 şeyhinin isimlerini bizimle paylaşmaktadır.²⁹⁴ Bu şeyhlerle ne zaman ve ne surette irtibat kurduğu ve aralarında nasıl bir münasebet olduğunu ise söylememektedir. Listede yer alan şeyhler şunlardır:

²⁹² Müstakîmzâde, **Nusret-i Mübtedî**, vr. 100b.

²⁹³ Örneğin Müstakîmzâde büyük bir muhabbet beslediği La'lîzâde Abdülbaki Efendi'nin Müceddidî Murad-ı Buharî'nin bir risalesini şerh ettiği eserinde yazdığı bir pasaja sinirlenmiş olmalı ki kendisine “hamakat” hamletmiştir.

Sâmiyahullâh. Her mürşid, her sâlike bu letâ'if-i hamseyi terbiye esnâsında talîm edüp sadren an sadrin ahz u telakkî olunur şeylerdendir. Kıyâs-ı nefis ile şeyhi dahi resâ'ilinden ahz eder sanmak dahi hamakattir.

Bkz. La'lîzâde Abdülbaki, **Mecmû'atu'Resâ'il**, vr. 310a.

²⁹⁴ Kâdât kelimesi sözlükte ‘el-Kâdet/القادة’ kelimesinin çoğulu olarak gösterilip “yedici” demek olduğu yazılıdır. Yedici kelimesi ise birisinin elinden tutup götüren, yardım eden kılavuz ve rehber manalarını havidir. Buradan Müstakîmzâde'nin kendisine rehberlik eden kişileri yazdığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi 3465, vr. 34b. Ayrıca bkz.: Mütercim Âsım Efendi, **el-Okyânûsu'l-Basît**, haz. Mustafa Koç-Eyüp Tanrıverdi, TYEK, İstanbul 2013, c. II, s. 1571.

Tablo 4: Müstakîmzâde'nin Şeyhlerinin İsimlerini Verdiği Liste

	İsmi	Tarikatı	Müstakîmzâde'nin notu
1	el-Hâc Şeyh Mehmed Emîn-i Tokadî	Nakşî/Müceddidî	Rehber-i şehrah-ı Sıddikiyye, ehl-i takarrübün ekmel-i kâdâtı
2	Şeyh Îsâzâde Sâlih-i Sahvî	Halvetî/Şemsî	1173
3	Şeyh Seyyîd Nûreddîn	Halvetî/Sünbülî	1160
4	Şeyh Yahyâ	Halvetî/Şemsî	1153
5	Eşrefzâde Seyyîd Ahmed İzzeddîn	Kadirî/Eşrefî	1153
6	Yahyâzâde Şeyh Muhammed Emîn	Halvetî/Şemsî	Eyyübî, 1169
7	Şeyh Abdülbâkî Dede	Mevlevî	1164
8	Hüdhüd Ali Kârî	Mevlevî	1164
9	Kız Ahmed Efendi	Halvetî/Nasûhî	
10	Şeyh Abdüllatîf	Halvetî/Nasûhî	Oğlu, İmâm
11	Şeyh Hasan	Kâdirî	
12	Cemâlî-i Hüseyinî	Halvetî/Uşşâkî	
13	Abdurrahman	Celvetî	Ebû Rûşen
14	Seyyîd Muhyiddîn	Halvetî/Ramazânî	Köstendilîzâde

Müstakîmzâde'nin listede Sahvî'den sonra andığı Nureddin Efendi'ye muhabbeti çokça olmalıdır.²⁹⁵ Cenaze namazında hazır bulunmuş ve vefatına tarih düşürmüştür.²⁹⁶ Tokadî'nin Nureddin Efendi'yle olan yakın dostluğu Müstakîmzâde'nin onun halkasına dahil olmasını kolaylaştırmış olmalıdır. Müstakîmzâde birçok eserinde Nureddin Efendi'den bahsetmiş olup *Meşâyihnâme-i İslâm* adlı eserinin son kısmını onun biyografisine ayırmıştır. Ayrıca Nureddin Efendi'nin şeyhi olan Nakşî Efendi'nin divanının tertibinde Müstakîmzâde'nin katkısı

²⁹⁵ Seyyid Mehmed Nureddin Efendi (ö. 1160/1759): İstanbul, Koca Mustafa Paşa semtinde yer alan Sünbülî Âsitanesi'nin 11. postnişinidir. 1114/1702 senesinde posta oturmuş ve vefatına kadar irşatta bulunmuştur. 8 Safer 1160/19 Şubat 1747 tarihinde vefat etmiş tekkesine defnedilmiştir. Müstakîmzâde, *Meşâyihnâme-i İslâm*, İAEK, Şevket Rado, nr. 22, vr. 61b-62a; Vassâf, *Sefîne*, c. III, s. 418; Ramazan Muslu, *a.g.e.*, s. 154-156.

²⁹⁶ Müstakîmzâde'nin hattından nakledilmiş tarihin yazılı olduğu bir mecmuada "Târih-i rihlet-i hazret-i azîz" ibaresi ilgi çekicidir. Bkz.: Hâfız, *Mecmû'a*, HSAK, Hüdaî Efendi, nr. 664, vr. 16a.

büyüktür.²⁹⁷ Müstakîmzâde'nin talebelerinden Dervîş Halil, Sünbülî olarak meşhur olmuştur. Diğer talebesi İbrahim Tahir'in de bazı imzalarında tarikatlarını yazarken Sünbülî'yi de eklemesi bu tarikat ve müntesipleriyle ünsiyetinin olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Müstakîmzâde'nin şeyhleri listesinde Sahvî'den sonra yer alan ikinci Halvetî/Şemsî şeyhi Yahya Efendi'dir.²⁹⁸ Vefat tarihi göz önüne alındığında Tokadî'ye intisabından önce bir bağlılığının olduğu düşünülebilir. Yahya Efendi'nin de Sahvî gibi Şemsî olması Müstakîmzâde'nin onunla temas kurmasını kolaylaştırmıştır. Yukarıda zikredildiği gibi Müstakîmzâde'nin Sivasî Tekkesi'ne 40 hafta süren Cuma ziyaretlerinin sebeplerinden biri de burada medfun olan Yahya Efendi olmalıdır.

Müstakîmzâde'nin şeyhleri arasında yer alan bir diğer Halvetî/Şemsî şeyhi de Yahyâzâde'dir.²⁹⁹ Müstakîmzâde ile Yahyâzâde arasında akrabalık bağı bulunması irtibatını kolaylaştırmış olmalıdır. Dedesi Müstakîm Efendi, Medîne kadılığı döneminde Yahyâzâde'nin büyük dedesi Şaban Efendi'nin bir akrabasıyla evlenmiştir.³⁰⁰ Ayrıca Yahyâzâde'nin, Sahvî'nin hem kayınbiraderi hem de dervîşi olması Müstakîmzâde'nin bu şeyhle olan rabıtasını kolaylaştırmıştır.

Müstakîmzâde'nin şeyhleri listesinde Kadirî tarikatından ismini andığı ilk kişi Eşrefzâde İzzeddin Efendi'dir. Bu şeyhle tanışması 1153/1740 senesinde

²⁹⁷ Bkz. **Telif ve tertibine katkıda bulunduğu eserler** (3. Bölüm, s. 391 vd.).

²⁹⁸ **Yahyâ Efendi (ö. 1153/1740-41)**: Fatih, Kâtip Muslihüddin Mahallesi'nde yer alan Mehmed Ağa Tekke'sinin 10. postnişinidir. Yaklaşık 48 sene postnişin olarak hizmet ettiği söylenen Yahya Efendi aynı zamanda Piri Paşa Mescidinde Cuma vaizliği de yapmıştır. 1153/1740-41 tarihinde vefat edip Eyüp Nişanca Sivasî Tekkesi haziresine defnedilmiştir. Ayvansarâyî, **Vefeyât**, s. 114

²⁹⁹ **Yahyâzâde Muhammed Emîn Efendi (ö. 1169/1756)**: Eyüp Sultan'da bulunan Abdülkadir Efendi Camii'nin şeyhi olan Yahyâzâde, babası Yahya Efendi'nin 1109/1698 senesinde vefat etmesi üzerine tekkeye şeyh olmuştur. Yaklaşık 59 sene postnişinlik yapmış ve 3 Ramazan 1169/1 Haziran 1756 tarihinde vefat edip tekkenin haziresine defnolunmuştur. Müstakîmzâde, **Hülâsatü'l-Hediyye**, vr. 74a; Mehmet Mermi Haskan, **Eyüp Sultan Tarihi**, c. I, s. 17; Ayvansarâyî, **Hadîka**, s. 355; Tabibzâde, **İstanbul Hangahları Meşayihî**, s. 51.

³⁰⁰ "Ceddim Müstakîm Efendi Medîne-i Münevvere kazâsında mukaddemce şeyh-i mezbûrun akrabasından birini tezevvüc eylemekle bu fakîr ile karâbet-i sıhriyyeleri vardır." Müstakîmzâde, **Hülâsatü'l-Hediyye**, vr. 73b.

gerçekleşmiştir.³⁰¹ 1153/1740 senesinde İzzeddin Efendi'nin Cuma vaazı verdiği Pîrî Paşa Camii gerek Müstakîmzâde'nin ders aldığı Şeyhülislam Hamid Efendi Medresesi'ne ve gerekse Tokadî'nin Zeyrek'te bulunan evine çok yakındır. Müstakîmzâde, İzzeddin Efendi'yle burada tanışmış olmalıdır. Kaynaklar İzzeddin Efendi'nin burada çok kısa bir süre vaaz verdiği -yaklaşık iki ay kadar- hususunda ittifak halindedirler. Müstakîmzâde ile İzzeddin Efendi'nin arasında olan münasebet kısa süreli belki de bu vaazlar çerçevesinde kalmıştır. Fakat Müstakîmzâde'nin Eşrefî şeyhlerine ve dolayısıyla Kadirî şeyhlerine olan yakınlığı bununla sınırlı değildir. İki farklı mecmuasında Eşrefzâde'den kendi zamanına kadar gelen Eşrefî silsilesini yazmış olan Müstakîmzâde,³⁰² bu aile ile yakın temas halinde kalmıştır. Çok ihtiyar ve hasta halde olmasına rağmen İzzeddin Efendi'nin oğlu Abdülkadir Efendi'nin vefat haberini not almış ve “Şeyh-i devrân” (1202) terkibiyle Kadirî devranına atfen güzel bir tarih düşürmüştür.³⁰³ Ayrıca İzzeddin Efendi'nin halifelerinden Enfî Mehmed Rıza Efendi'nin (ö. 1163/1749-50) şeyhlik yaptığı Abdal Yakub Tekkesi müntesiplerinden Gavsî Efendi'nin (ö. 1170/1756-57) oğlu Numan Efendi (ö. 1185/1771-72) vasıtasıyla Müstakîmzâde bu aileyle yakınlık kurmuştur. Numan Efendi'nin tertip ettiği mecmuayı Müstakîmzâde mütalaa etmiş ve birçok yerine notlar alıp eklemeler yapmıştır.³⁰⁴

Ayrıca İzzeddin Efendi'nin İstanbul'a geldiğinde Zeyrek'te yanlarında ikamet ettiği akrabalarından Piri Paşazâde olarak meşhur olmuş Mir Seyyid Sadeddin ibn Seyyid Mir Mehmed-i Eşrefzâde'ye 1197/1782 senesinde Müstakîmzâde'nin icazet

³⁰¹ **Eşrefzâde Seyyîd Ahmed İzzeddin Efendi (ö. 1153/1740):** Eşrefoğlu Rûmî'nin soyundan gelen İzzeddin Efendi Bursa, İncirli Mahallesi'nde yer alan Kadirî/Eşrefî Tekkesinin şeyhidir. İlim tahsilinden sonra babasından seyr-i sülûk ederek dedesi Lütfullah Efendi'den (ö. 1104/1692) hilafet almış ve İncirli Tekkesi'ne şeyh olmuştur. 11 Şaban 1153/1 Kasım 1740 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş ve Tophane'de bulunan Kadirî Asitânesi'ne defnolunmuştur. Tennûrizâde Mustafa Efendi, **Hediyyetü'l-Fukarâ**, SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 4640; **Mecmû'a**, SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2673, vr. 216b; Vassâf, **Sefîne**, c. I, s. 107; Fatma Çalık, **Eşrefzâde İzzettin ve Tefsiri “Enîsü'l-Cenân”**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa 2009, s. 27-33.

³⁰² Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3485, vr. 17a; Gavsîzâde-Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, Esad Efendi, nr. 3497, vr. 103a-104a;

³⁰³ Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Yazma Bağışlar, nr. 2568, vr. 4b.

³⁰⁴ Mecmuanın içerisinde özellikle İzzeddin Efendi, Rıza Efendi ve Gavsî Efendi gibi devrin önemli Kadirî ricalinin mektup suretlerinin bulunması Müstakîmzâde'nin mecmuaya teveccühünün sebeplerinden biri olmalıdır. Bkz. Gavsîzâde-Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, vr. 47b, 50b, 54b-55a.

vermiş olması bu tarikat ve aileyle olan irtibatının uzun yıllar sürdüğünü göstermesi açısından önemlidir.³⁰⁵

Müstakîmzâde'nin Kadirî tarikatına karşı olan muhabbeti ziyadedir. Başta babası ve amcasının Nâblusî'den aldıkları icazetle bu tarikatın silsilesine dahil olmuş sonra Tokadî, Ahmed İzzeddin Efendi ve Hasan Efendi ile silsilesini genişletmiştir.³⁰⁶ Kadirî ricaliyle yakın temas kurmuş olup bazı dostlarının kendisinden ricacı olmalarıyla bu tarikatın piri olan Abdulkadir-i Geylânî'nin (ö. 561/1165-66) tertip ettiği salavâtı şerh etmiştir.³⁰⁷ Ayrıca bu tarikatın İstanbul'daki merkezi kabul edilen Tophane Âsitânesi'nin müdavimi olmuş ve burayla ilgili bazı şiirler kaleme almıştır.³⁰⁸

Müstakîmzâde'nin gönülden bağlı olduğu tarikatlardan biri de Mevlevilikdir. Onun Mevlevîlerle teması yaşadığı devrin önde gelen simalarıyla olmuştur. Galata Mevlevihânesi'nin şeyhlerinden Kutbu'n-Nâyî Osman Dede'nin oğlu olan Sırrî Abdülbaki Dede³⁰⁹ ve tekkenin Mesnevî karilerinden Hüdhüd Ali Dede³¹⁰ kendisinin bu tarikattaki yol göstericileridir. Müstakîmzâde *Tuhfe*'de Osman Dede'yi anlattığı kısımda "Sened-i hadis-i şerifte onların me'hazları ba'de bu'din bu fakîre dahi me'haz olmuştur." diyerek aralarında hadis silsilesinde bir ortaklığın olduğunu

³⁰⁵ **Mecmû'a**, DTCFK, İsmail Saib I, nr. 181, vr. 132b-134b.

³⁰⁶ **Hasan Efendi el-Kadirî (ö. 1181/1767)**: İstanbul'da doğmuştur. Babası devlet ricalindendir. Râsim Efendi'den hüsn-i hattı meşk edip icazet almıştır. Eşrefzâde İzzeddin Efendi'nin halifelerinden Hafız Efendi olarak iştihar etmiş Şeyh Mehmed Efendi'ye intisap etmiş ve hilafet almıştır. Babasından kendisine intikal eden Sultanahmet'teki evini tekke yapmış ve burada hizmet etmiştir. 4 Cemâziyelevvel 1181/28 Eylül 1767 tarihinde vefat etmiş ve Tophane Kadirî Asitanesi haziresine şeyhi İzzeddin Efendi'nin yanına defnedilmiştir. Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 147.

³⁰⁷ Müstakîmzâde, **Şerh-i Salavât-ı Kadirîyye**, SK, Pertev Paşa, nr. 625, vr. 22b.

³⁰⁸ Örneğin; **Târih-i Müstakîmzâde li-Meşâyih-i Kadirîhâne**: DKM, Tarih Türkî, nr. 161, vr. 34; 1179/1766'da vuku bulan yangın sonrası tekkenin yeniden inşasına yazdığı kaside için bkz: **Târih-i Binâ-yı Kadirîhâne-i Tophâne**: SK, Esad Efendi, nr 3453, vr. 47b.

³⁰⁹ **Sırrî Abdülbakî Dede (ö. 1164/1750)**: Klasik Türk Müziği'nin en önemli simalarından Galata Mevlevihanesi şeyhi Kutbu'n-Nâyî Osman Dede'nin (ö. 1142/1729-30) oğludur. 1120/1708 senesi civarında doğduğu düşünülmektedir. Babasının vefatı sonrasında postnişin olmuş, yaklaşık 22 yıl bu makamda hizmet etmiştir. 115 Rebiyyülevvel 1164/11 Şubat 1751 tarihinde vefat edip Mevlevihânenin hâmuşânına defnolunmuştur. Şairliği bulunan Abdülbakî Dede'nin özellikle Farsça'ya olan vukufiyeti ileri derecededir. Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 273; Ayvansarâyî, **Hadîka**, s. 441; Ayşegül Mete, **XVIII. Asır İstanbul Mevleviliği**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya 2019, s. 31.

³¹⁰ **Hüdhüd Ali Dede (ö. 1164/1750)**: İstanbul'da doğan Ali Dede'nin babası aslen Elbistan'lıdır. Osman Dede'ye intisap etmiş, Abdülbakî Dede meşihatı sırasında *Mesnevî* kariliği vazifesini deruhte etmiştir. İyi bir hattat olan Ali Dede, talik hattı Durmuşzâde Mehmed Efendi'den meşk etmiştir. 1164/1750 senesinde vefat etmiş ve tekkenin hâmuşânına defnolunmuştur. Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 628.

söylemektedir.³¹¹ Bir önceki bölümde anlatıldığı üzere Hüdhüd Ali Dede'yle de, Zülüflüler Hâcesi'nin Akâid dersinden arkadaşlardır.

Mevlânâ'ya olan muhabbeti onun bu tarikat erbabıyla bir araya gelmesinin sebeplerinden biridir. Mevlevîlere duyduğu derin muhabbet neticesinde onları savunma amacıyla Nâblusî'nin yazmış olduğu *el-Ukûdu'l-Lü'lü'yye fî Tarîki's-Sâdeti'l-Mevleviyye* adlı eseri 1182/1768'de şerh edecektir.³¹² Esere takriz yazan Beşiktaş Mevlevihânesi şeyhlerinden Mesnevîhân Tokatlı Abdülehad Dede (ö. 1180/1766) ile Kütahya Mevlevîhânesi şeyhi Seyyid Ahmed Hâlis Dede (ö. 1191/1778) Müstakîmzâde için övgü dolu ifadeler yazıp Mevleviyye tarikatı için çok güzel bir hizmette bulunduğunu söylemişlerdir.³¹³

Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili Müstakîmzâde'nin tek çalışması *Şerh-i İbârât* değildir. Ümmî Sinânzâde'nin *Mecâlis*'inde zikrettiği Mevlânâ'ya ait beyitler ile yine Mevlânâ'nın "İlm-i Hakk der ilm-i sûfî gum şevad" mısraını da şerh etmiştir.³¹⁴

Müstakîmzâde'nin irtibatta olduğu Mevlevîler sadece bu zevatla sınırlı kalmamıştır. Kahire Mevlevihane'si şeyhi Enis Abdullah Dede (ö. 1159/1746-47) ile aralarında yakın bir münasebet bulunmaktadır. Vefatı için söylediği beyitte "Enis Dedem" diye andığı şeyhe Mevlevî ıstılahlarıyla örülü bir şekilde yazdığı mektup aralarındaki muhabbeti göstermesi açısından güzel bir örnektir. Mektupta yer alan ıstılahlar Müstakîmzâde'nin bu tarikatın usul ve adabına olan vukufiyetini açık bir şekilde göstermektedir.³¹⁵

Müstakîmzâde'yle irtibatı olan bir diğer Mevlevî şeyhi de Abdülbaki Dede'nin damadı Yenikapı Mevlevihane'si şeyhlerinden meşhur Seyyid Ebubekir Dede'dir (ö.

³¹¹ Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 273.

³¹² Müstakîmzâde, "ba'zı muhlisân-ı sâdıkânın" kendisinden rica ettiğini söylemesine bakılırsa Mevlevî çevrelerinden bazı dostlarının isteği ile eseri şerh etmiştir.

³¹³ Müstakîmzâde, **Şerh-i İbârât**, s. 67.

³¹⁴ Müstakîmzâde'nin elimizde olan Mesnevî rivayet, kıraat ve tahrir izni Tokadî'nin Kari Ahmed Dede'den aldığı icazet üzerinden gelmektedir. Bkz.: Halil es-Sünbülî, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3680, vr. 4b.

³¹⁵ Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3895, vr. 109b-110a. Müstakîmzâde'nin Enis Dede ile aralarında farklı bir muhabbet olmalıdır. Bir vakitte kendisine Nil suyuyla birlikte Mısır'dan hediyeler geldiğini söylemesine bakılırsa bu bölgeyle yoğun bir irtibatı vardır. Bkz. Müstakîmzâde, **Şerh-i Dîvân-ı Ali**, s. 86.

1189/1775). Müstakîmzâde, *Menâkıb-ı Melâmiyye*'de Ebubekir Dede'yle görüşüğünü ve ondan aldığı bilgileri naklettiğini söylemektedir.³¹⁶

Müstakîmzâde'nin temas ettiği bir diğer tarikat Halveytiyye'nin Nasûhiyye koludur. Kız Ahmed Efendi³¹⁷ ve oğlu Abdullatif Efendi³¹⁸ vasıtasıyla ünsiyet kurduğu bu tarikatla irtibatı hocası Râsim Efendi vasıtasıyla olmuştur. Kız Ahmed Efendi, Râsim Efendi'nin kayınpederidir. Abdullatif Efendi de akrabalık münasebetiyle icazetini Râsim Efendi'den almıştır. Müstakîmzâde, Abdullatif Efendi için "Vaktimizde uhuvvet mertebeleri ünsiyyet ve taraf-ı hatırımızı ri'âyet-i peder-mânde üzere hareket eden ehl-i ma'rifettendir." demesine bakılırsa Kız Ahmed Efendi vasıtasıyla aralarında kardeşlik mesabesinde bir yakınlık bulunmaktadır.³¹⁹

Müstakîmzâde'nin intisab ettiği ilk tarikat olan Şemsîlik vasıtasıyla Halvetîliğe karşı farklı bir muhabbeti olduğu aşıkardır. Aşağıda görüleceği üzere Müstakîmzâde, Şemsiyye ve Nasuhiyye'nin haricinde Uşşakiyye ve Ramazaniyye gibi Halvetiyye'nin bir çok koluyla münasebet kurmuştur.³²⁰ Bu tarikatlarla bağı Seyyid Mehmed

³¹⁶ Müstakîmzâde, *Risâle-i Melâmiyye*, s. 140.

³¹⁷ **Kız Ahmed Efendi (ö. 1160/1747-48):** Halvetî/Nasûhî piri olarak kabul edilen Mehmed Nasûhî Efendi'nin (ö. 1130/1718) halifesidir. Amcası İsmail b. Sâlih'in (ö. 1135/) vefatı sonrası Fatih Molla Gürani'de yer alan Seydî Halife Mescidi imamlığını üstlenmiştir. 1160/1747-48 senesinde vefat etmiştir. Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 269.

³¹⁸ **Abdullâtif Efendi (ö. 1191/1777-78):** Kız Ahmed Efendi'nin oğludur. Mimar Acem Tekkesi şeyhi İsmail Efendi'den (ö. 1194/1780) hat meşk etmiştir. Babasının yerine Seydî Halife Mescidi imamlığı yapmış olup 1191/1777-78 senesinde vefat etmiştir. Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 269.

³¹⁹ Abdullatif Efendi'nin Yeniçeri Ağası Gürcü Mehmed Paşa'nın damadına ketebe izni verdiği mecliste yaşanan bir hadiseyi mecliste bulunan Müstakîmzâde kaydetmiştir. Bkz. Müstakîmzâde, *Mecmû'a*, SK, Esad Efendi, nr. 3465, 7b.

³²⁰ Bunların haricinde Halvetiyye'nin Şa'bâniyye kolunun önde gelen temsilcilerinden Şeyh Ömer Fuâdî'nin eserlerini okuyan Müstakîmzâde'nin bu tarikata karşı da kalbi bir bağının olduğu anlaşılmaktadır. Fuâdî'nin kendi hatıyla eserlerini havi bir mecmuayı mütalaa eden Müstakîmzâde, yazdığı notta kalbinin onun ve şeyhlerinin eserleriyle nurlanmasını niyaz etmektedir. Kendi atalarının Kastamolu olması da ayrıca bu tarikatla olan rabitasının sebeplerinden sayılabilir. Bkz. Ömer Fuâdî, *Mecmû'atu'r-Resâ'il*, SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2287, vr. 1a.

Cemâleddin-i Uşşâkî³²¹ ve Köstendillizâde Seyyid Muhyiddin Efendi³²² vasıtasıyladır.³²³

Müstakîmzâde'nin Cemâleddin Efendi'yle olan irtibatı 1155/1742 senesinden sonra olmalıdır. Cemaleddin Efendi'nin İstanbul'a geldiği tarih olan bu yılda Müstakîmzâde, Tokadî'nin hizmetinde idi. Cemâleddin Efendi'nin Müstakîmzâde'nin hocaları ve şeyhlerinin yoğun olarak yaşadığı Ayvansaray ve Eğrikapı'ya yakın bir yer olan Savaklar'da tekkesinin olması bu şeyhle irtibat sağlamasını kolaylaştırmıştır. Cemâleddin Efendi'nin vefatından sonra üzüntüsünü dile getiren 8 beyitlik bir kaside kaleme almış olan Müstakîmzâde, şeyhin kemal derecelere sahip olduğunu söylemektedir.³²⁴

Müstakîmzâde'nin şeyhleri arasında en son zikrettiği kişi Ebû Rûşen Abdurrahman Efendi³²⁵ olup kendisi bir Celvetî şeyhidir. Müstakîmzâde'nin Celvetîlerle olan ilk irtibatı anne tarafından dedesi Hafız Mehmed Ümmetî Efendi vasıtasıyladır. Dedesinin bir Celvetî şeyhi olduğunu söyleyen Müstakîmzâde, devrin en önemli alimlerinden ve tarikat ricalinden olan İsmail Hakkı Bursevî'nin halifesi

³²¹ **Seyyid Mehmed Cemâleddin-i Uşşâkî (ö. 1164/1751):** Halvetî/Uşşakîliğin Cemâliyye kolunun piri kabul edilen Mehmed Cemaleddin Efendi, Edirne'de doğmuştur. Gençliğinde Uşşakî şeyhlerinden Mehmed Hamdî Efendi'ye (ö. 1146/1733) intisap etmiş daha sonra Hasan-ı Sezâ'î'ye bağlanmıştır. Şeyhinin vefatından sonra yaklaşık 5 sene Edirne'de irşatta bulunmuş daha sonra İstanbul'a gelmiştir. Savaklar'da bulunan Hırâmî Ahmed Paşa'nın (ö. 1008/1599) yaptırdığı tekke-mescidin şeyhi oldu. Yaklaşık 10 yıl bu tekkede irşad faaliyetinde bulunmuş olup İstanbul'da zayıflamaya yüz tutan Uşşakîyyeyi tekrardan canlandırmış ve halifeleri vasıtasıyla tarikatın yayılmasını sağlamıştır. 1164/1750-51 senesinde vefat edip hizmette bulunduğu tekkeye defnedilmiştir. Mahmud Erol Kılıç, "Cemâleddin Uşşâkî", **DİA**, c. VII, s. 314-315.

³²² **Köstendillizâde Seyyid Muhyiddin Efendi (ö. 1174/1761):** Halvetiyyenin İstanbul'daki büyük şeyhlerinden Köstendilli Ali Alâeddin Efendi'nin (ö. 1143/1730) oğludur. İstanbul Sirkeci'de yer alan Aydınoğlu Tekkesi'nin 5. şeyhidir. Babasından hilafet alıp 1155/1743 senesinden itibaren postnişin olarak Halvetî/Ramazânî usulünde irşatta bulunmuştur. 1174/1761 senesinde vefat edip tekkenin haziresine defnedilmiştir. Ayvansarâyî, **Hadîka**, s. 71.

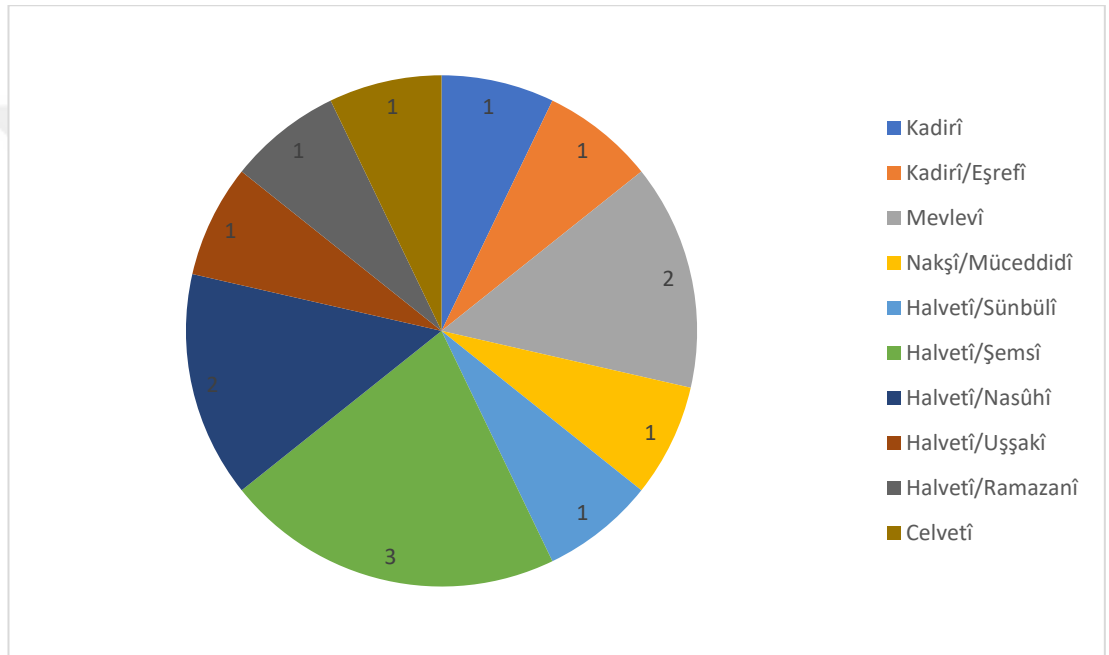
³²³ Müstakîmzâde'nin talebelerinden Seyyid Mehmed Sa'id Hıfzî aşağıda yer alan dipnotta da zikredildiği üzere Müstakîmzâde'yi tanıtırken tarikat nisbetlerinden birini "Gülşenî" olarak vermektedir. Müstakîmzâde'nin kendi listelerinde ve başka bir yerde henüz rastlamadığımız bu bilgi Şeyh Cemâleddin Efendi'nin Hasan-ı Sezâ'î'den aldığı Gülşenilikle alakalı olmalıdır. Bkz. Mahmud Lebîb, **et-Tuhfetü'l-Lebîb**, SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 4715, vr. 1b.

³²⁴ **Mecmû'a**, İBBAK, Muallim Cevdet, nr. 434, vr. 38a.

³²⁵ **Ebû Ruşen Abdurrahman Efendi (ö. 1165/1752):** Aslen Bursalıdır. Babası Mudanyalı Şeyh Mustafa Efendi'dir. Babası gibi İsmail Hakkı Bursevî'ye intisap edip hilafet almış ve İstanbul'a gelmiştir. Üsküdar'da yer alan Kapıağası Mescidi'ne meşihat vazedip Celvetî tekkesi olarak kullanmıştır. Oğlu Büyük Ruşen Efendi (ö. 1198/1784) olarak meşhur olup Aziz Mahmud Hüdai Âsitânesi'nde şeyhlik yapmıştır. 1165/1752 senesinde vefat etmiştir Vassâf, **Sefîne**, c. III, s. 30, 31, 45.

Abdurrahman Efendi'yle bu vesileyle ünsiyet kurmuş olmalıdır. İsmail Hakkı Bursevî ile Tokadî'nin aralarında da bir muhabbet bulunmaktadır. Bursevî kendisine intisabı olan Ali İzzet Paşa (ö. 1147/1734) ve Yeğen Mehmed Paşa'ya seyr-i süluk için Tokadî'yi tavsiye etmiştir.³²⁶ Tokadî'nin Celvetî meşayihî ile olan rabitası Müstakîmzâde'nin Celvetî muhitlerine girmesini kolaylaştırmıştır.

Grafik 6: Müstakîmzâde'nin Şeyhlerinin Bağlı oldukları Tarikatlara Göre Dağılımı

Yukarıda ki tablo incelenecek olursa Müstakîmzâde'nin ilk intisabının olduğu Halvetî/Şemsî tarikatiyle diğerlerine nazaran daha fazla münasebeti olduğu görülmektedir.

Hiç şüphesiz Müstakîmzâde'nin irtibatta olduğu şeyhler burada zikredilenlerden fazladır. Üstadlarının neredeyse tamamının hilafet sahibi birer tarikat erbabı olmaları gerek Müstakîmzâde özelinde gerek genel olarak tarikatların 18. yüzyıl bilgi ve düşünce ortamında ne denli etkili olduğunu göstermesi açısından mühimdir.

Şunu göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Müstakîmzâde'nin irtibatlı olduğu şeyhlerden Sahvî ve Tokadî haricinde olanlardan seyr-i süluk çıkartıp

³²⁶ Üsküdarî, **Menâkıb**, vr. 19b.

doğrudan müritlik yaptığıyla ilgili elimizde bir veri bulunmamaktadır. “Sâdât-ı kâdâtımız” dediği bu şeyhlerden istifade ettiği ise görüldüğü üzere katidir.

Aşağıda yer alan Müstakîmzâde’nin genel tarikat ağacı Müstakîmzâde’nin icazet aldığı tarikatlarla birlikte münasebeti olduğu *rehberlerin* vasıtasıyla dahil olduğu silsileleri göstermektedir.³²⁷ Bu ağaçla vurgulanmak istenen İslam uleması ve meşayih arasında bilgi intikalinin şahıslar üzerinden nasıl sağlandığı ve Müstakîmzâde’nin bunun neresinde olduğunun daha iyi bir şekilde anlaşılmasıdır.

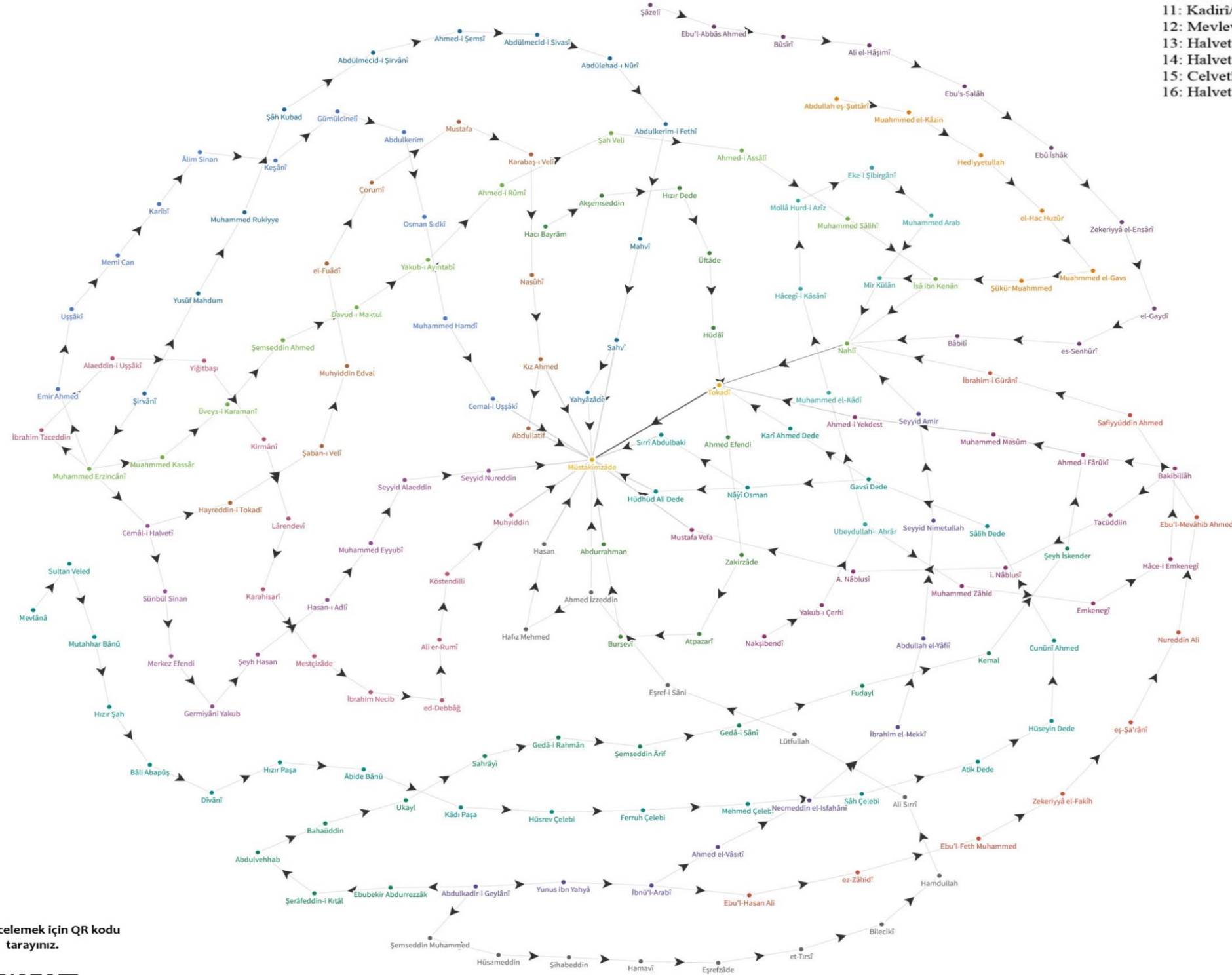

³²⁷ Aslında Müstakîmzâde’nin kendisini nasıl tanıttığı bağlı olduğu tarikatleri tam manasıyla öğrenmemiz için en doğru yoldur. Fakat Müstakîmzâde’nin imzalarında kullandığı tarikat nisbetleri farklılık göstermekle birlikte talebelerinin onu anarken mensubiyetini gösterdikleri tarikatlar da değişebilmektedir. Bundan dolayı kati bir şey söylemek güçtür. Örneğin Müstakîmzâde bir imzasında kendisini “Ebu’l-Mevâhib eş-Şeyh Sa’deddîn Süleymân Emînullâh el-arîf ale’l-âde bi-Müstakîmzâde el-Hanefî, el-İstanbulî, en-Nakşibendî, el-Kâdirî, el-Halvetî, eş-Şâzelî” olarak tanıtmıştır: TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 725, vr. 329a. Talebelerinden Seyyid Mehmed Sa’id Hıfzî hocasını anarken “Müstakîmzâde Sa’deddîn Süleymân Efendi şeyh-i Nakşibendî ve Halvetî ve Gülşenî kuddise sırruh”: SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 4715, vr. 1b.

Tarikatlar 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

Grafik-7: Müstakîmzâde'nin Genel Tarikat Silsilesi

- 1: Halveti/Şemsi
- 2: Halveti
- 3: Nakşî/Müceddidi
- 4: Nakşî/Ahrarî
- 5: Şuttarî
- 6: Ekberî
- 7: Kadirî
- 8: Şazeli
- 9: Kadirî
- 10: Halveti/Sünbûli
- 11: Kadirî/Eşrefî
- 12: Mevlevî
- 13: Halveti/Nasûhî
- 14: Halveti/Uşşakî
- 15: Celveti
- 16: Halveti/Ramazani

Grafiği incelemek için QR kodu tarayınız.

1.6. Müstakîmzâde'nin İlmi Kimliği

1.6.1. Neden Müderris Ol(a)madı?

1156/1743 senesi Müstakîmzâde'nin hayatının önemli zaman dilimlerinden biridir. Üstadı ve şeyhi Mehmed Emin-i Tokadî ve Salih-i Sahvî'den icazet aldığı bu sene, Müstakîmzâde'nin ulema sınıfı arasına dahil olduğu sene olarak kabul edilebilir.

Müstakîmzâde icazet aldığında henüz 25 yaşında genç bir delikanlıydı. Bir yandan öğrenim hayatı devam ediyor bir yandan da “Ecdâdımın yolu” dediği atalarının yolundan gitmek ve ruus alıp müderris olma hayalleri kuruyordu. Bu ameli doğrultusunda ilk adımını 1157/1744 senesinde attı ve en meşhur eserlerinden biri olan kendi zamanına kadar vazife yapmış şeyhülislamların biyografilerini içeren *Devhatü'l-Meşâyih*'i kaleme aldı.

Müstakîmzâde *Devha*'yı kaleme aldığında şeyhülislamlık makamında Seyyid Mustafa Efendi (ö. 1158/1745) oturuyordu. Mustafa Efendi, *Edirne Vak'ası* olarak tarihe geçen hadisede yani Edirne'de 1703 senesinde linç edilerek öldürülen Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin oğludur. Müstakîmzâde eserini Mustafa Efendi'ye ithaf ederek ruus alıp ilmiyeye tam manasıyla intisap etmek istiyordu. *Devha*'nın sonuna eklediği biyografisinde bunu şöyle açıklamaktadır:

Ve tekmîl-i bizâ'a-i ilmiyyeye bezl-i maddûr eyleyip mülâzemet-i du'â-yı devlet-i pâdişâhî ile dest-mâye-i a'lâ-yı metâlibi zîb-i kabza-i temellük eylemek destârî-i inâyet-i veliyyü'n-ni'amîye mevkûf olmağla bu vesîka-i enîka-i metîne-i vasiyyenin tahrîr ü ihdâsına cesâret olundu. Yed-i ulyâ-yı meymenet-karîn ve dest-i vâlâ-yı meyseret-güzînlerinden su'âldir ki bu hâric ez-defter-i ma'dûd dâ'îlerin dahi dâhil-i hesâb-ı kerem-dîd-gân-ı mev'ûd buyurup zamân-ı devletlerden cebhe-sâyân-ı evvelîn-pâye-i süllem-i tevîk-i hayrî'l-ferîk zümresine ilhâk ve ta'lik buyrulmak menû-tı celâ's-şurût-i irâde-i himmet-i vâlâ-nehmetleridir.³²⁸

Müstakîmzâde müderris olmasının yolunun Mustafa Efendi'den geçtiğini biliyor ve bunu kendisine açık bir şekilde söylemek istiyordu. Fakat 30 Muharrem 1158/4

³²⁸ Müstakîmzâde, *Devha*, BNF, Supplément turc, nr. 1044, vr. 47b.

Mart 1745 senesinde Mustafa Efendi'nin vefat etmesi neticesinden bu isteğini yerine getirememiştir.

Devha'nın yazım sebebi ve süreci Müstakîmzâde'nin neden müderris ol(a)madığı sorusuyla pek alakasız gözükse de Mustafa Efendi ve babası Feyzullah Efendi bu sorunun cevapları arasındandır.³²⁹ Müstakîmzâde'ye göre Mustafa Efendi'nin beklenmedik ölümü kendisinin *Devha*'da -belki de hayatında- bazı değişiklikler yapmasına neden olmuştur. *Devha*'nın dîbace kısmında eseri ithaf ettiği Mustafa Efendi'den

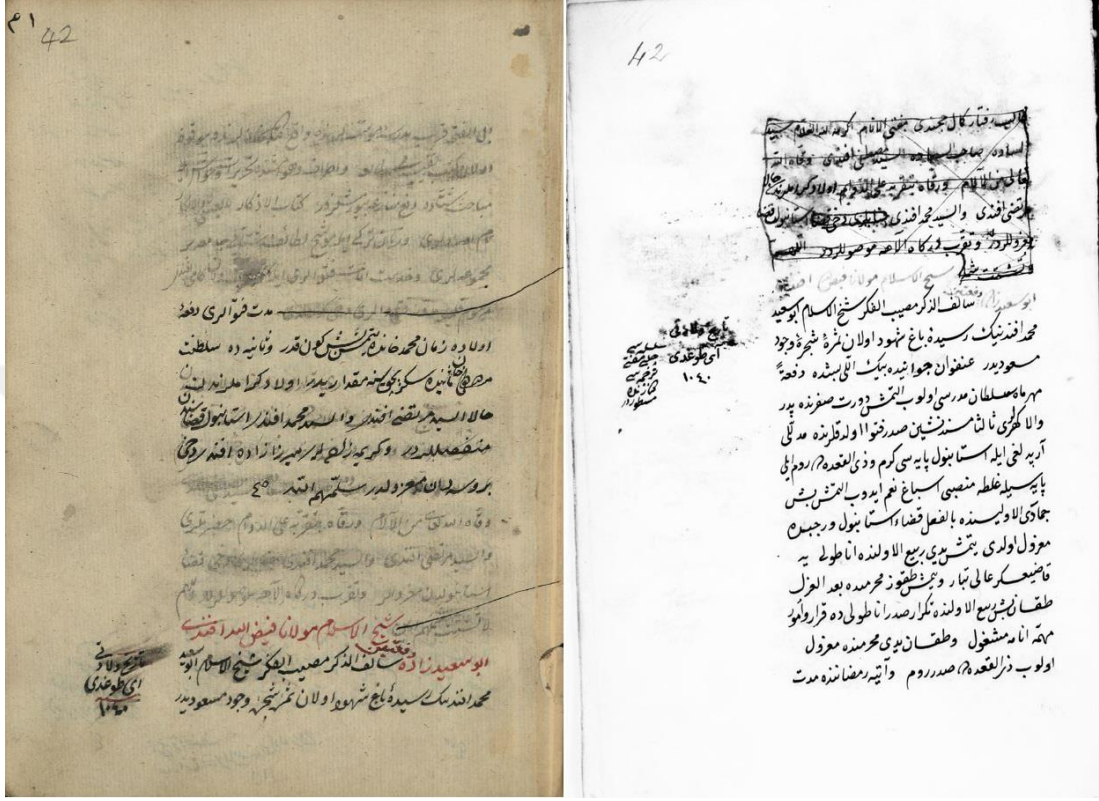
Dürerü'l-münîr, fethu'l-kadîr, menâru'l-envâr, tebsîratu'l-esrâr, mecma'u'l-bahreyn-i şerî'at u tarîkat, "mülteka'l-ebhur"-ı zâhir u bâtın ve hakîkat, merâmu't-tâlîbe, gâyetü'l-kusva, te'sîs-i minhâc-ı garâ'ibe, sirâcü'l-vehhâc-ı pür-zıyâ, mir'atü'l-usûl-i müşkilât, kifâyetü'l-fuhûl-i letâ'îfü'l-işârât, münşî-yi cûd-ı vücûd-ı hâtim, münşî-yi sûd-ı su'ûd-ı himem, şeyhü'l-islâm-ı ref'et ü fütüvvet-i'tiyâd, müftî'l-enâm-ı merhamet ü übbet-nihâd a'nî bihî kerîmü's-sadr, leme'atü'l-bedr, azîmü'l-kadr, yetîmetü'd-dehr es-sâdis fî mesnedi'l-fetvâ mine'l-mevsûmeyni bi'l-ismi's-şerîfi'l-Mustafâ, es-sâbi' fihî mine'n-nesli'l-mutahhari ırk-i Âl-i Abâ hafîzehullâhu te'âlâ ve ebkâhû.

şekilde yücelterek bahseden Müstakîmzâde, Feyzullah Efendi'yi yazdığı kısımda ise 'maktûl' şeyhülislamın "nâdire-i devrân" olduğunu söyleyip zamanının Seyyid Şerîf-i Cürcânî'si ve Sadeddin-i Taftazânî'si olduğunu iddia etmektedir.³³⁰ Fakat Mustafa Efendi'nin vefatından sonra ne oldu ise Müstakîmzâde, *Devha*'da bazı değişiklikler yapma ihtiyacı hissetmiştir. Mustafa Efendi'yi zikrettiği dîbace kısmından Mustafa Efendi'nin anlaşılacağı "es-sâdis" ile başlayan kısım kaldırılmış yerine daha genel manaları ifade eden yine şeyhülislamların övüldüğü terkipler yerleştirilmiştir. Bununla da yetinmeyen Müstakîmzâde Feyzullah Efendi'nin de biyografisinde bazı

³²⁹ Barbara Kellner-Heinkele 1988 senesinde yayınladığı muhtasar fakat müfit bir makale ile Müstakîmzâde'nin *Devhatü'l-Meşâyih* metninde yaptığı değişiklikleri ilk defa dile getirip izahatta bulunmaktadır. Bkz.: Barbara Kellner-Heinkele, "The Transmission History of a Text of Joint Authorship", **Manuscripts of the Middle East**, 1988, sy. 3, s. 45-53

³³⁰ Müstakîmzâde, *Devha*, BNF, Supplément turc, nr. 1044, vr. 33b-34a.

değişiklikler yapmış, yukarıda zikredilen Cürcânî ve Taftazânî gibi benzetmeleri metinden çıkarmıştır.³³¹

Resim 9: Müstakîmzâde'nin Feyzullah Efendi'nin Biyografisini Değiştirip Bazı Yerleri Sildiği Devha Nüshaları

(DTCFK, İsmail Saib I, nr. 3160, vr. 42a; BNF, Supplément turc, nr. 1097, vr. 42a)

Peki Müstakîmzâde'yi böyle bir değişikliğe iten sebep nedir, neden metinde böyle bir değişiklik yapma ihtiyacı hissetmiştir? Akla ilk olarak Seyyid Mustafa Efendi yerine atanan yeni şeyhülislamın Seyyid Mustafa Efendi ve ailesiyle aralarında bir problem olduğu ve bundan çekinen Müstakîmzâde'nin böyle bir değişikliği uygun gördüğü fikri gelmektedir. Lakin Seyyid Mustafa Efendi'nin yerine şeyhülislam olan Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi (ö. 1162/1749), Feyzullah Efendi'nin şeyhülislamlığı döneminde bir süre kitapçılık hizmeti ifa etmiş hatta onun tavsiyesiyle Daltaban

³³¹ Fransa Milli Kütüphanesi'nde bulunan bir *Devha* nüshasında Müstakîmzâde'nin metni nasıl değiştirdiği açık bir şekilde gözükmemektedir. Nüshanın 41a varagında yer alan Feyzullah Efendi'nin biyografisinin üzerine Müstakîmzâde'nin hatırıyla olan ikinci versiyon yapıştırılmış ve 42a varagının üst kısmında kalan Seyyid Mustafa Efendi'nin övüldüğü kısmın üzeri çizilmiştir. Bkz. Müstakîmzâde, *Devha*, BNF, Supplément turc, nr. 1097, vr. 41a-42a'dan nakille Barbara Kellner-Heinkele, **a.g.m.**

Mustafa Paşa'ya (ö. 1114/1703) imam olmuştur.³³² Tarihi kaynaklarda Sâhib Efendi ile hamisi Feyzullah Efendi ve ailesi arasında herhangi bir anlaşmazlık ve husumet olduğuyula ilgili bir bilgi de bulunmamaktadır.

İkinci olarak akla gelen seçenek ise Osmanlı eser telif geleneğinde sıkça karşılaştığımız eserin ilk ithaf edildiği kişi haricinde başka birisine ithaf edilmesi durumudur. Hakikaten de Müstakîmzâde, Seyyid Mustafa Efendi'nin vefatı sonrası *Devha*'nın dibacesini büyük bir maharetle değiştirmiş ve Sâhib Mehmed Efendi'nin adını ustalıkla metne yerleştirmiştir.

<i>Devha</i>'nın 1157 Tarihli Dibacesi	<i>Devha</i>'nın 1158 Tarihli Dibacesi
Mine'l-mevsûmeyni bi'l-ismi's-şerîfî'l-Mustafâ, es-sâbi' fihî mine'n-nesli'l-mutahhari ırk-i Âl-i Abâ	Semiyy-i fahr-ı ümem Sâhib-i mekârim-i dehr Ki virdi rütbe-yi fetvâya zâtı istikmâl

İlk dibacede Mustafa Efendi'nin Hazret-i Peygamberin adıyla isimlendirildiğini “el-mevsûm” kelimesiyle vurgularken Âl-i Abâ neslinden bir seyyid olduğunu açıkça söylemiştir. İkinci dibacede ise Sâhib Mehmed Efendi'nin Hazret-i Peygamberle adaş olduğunu “semiyy” kelimesiyle söylemiş, cömertliğini vurgulamak için kullandığı “sâhib-i mekârim” terkininde de ismini açıkça yazmıştır.

Fakat Müstakîmzâde *Devha*'ya zeyl olarak 20 sene sonra yazdığı *Terâcim-i Ahâli-yi Fetvâ* adlı eserinin dibacesinde bu durumun sebebinin “gaflet” ve kitabet işleriyle olan yoğunluktan kaynaklandığını söylemektedir.³³³

1158/1745 senesi Müstakîmzâde için çok zor geçmiştir. Senenin hemen başında Seyyid Mustafa Efendi'nin vefat etmesi müderrislik kariyeriyle ilgili endişelerini artırmış, Şaban ayında çok sevdiği şeyhi Tokadî'nin ve Ramazan'ın hemen başında

³³² Tahsin Özcan, “Pîrîzâde Sâhib Mehmed Efendi”, **DİA**, İstanbul 2007, c. XXXIV, s. 288.

³³³ “Gaflet-i unfuvân-ı kühûlet ve icâletü'l-vakt-i imlâ vü kitâbet sebebiyle ba'zı galatat u sakatatı dahi mutazammın u müstemil olduğına ba'de zamân ıttılâ u vukûf ile tashîh-i muhtellât olunup ve tebdîl-i dîbâce ile Müftî'l-enâm Mehmed Sâhib Efendi serlevha-yı dîbâce olup...”: Müstakîmzâde, **Terâcim-i Ahâli-yi Fetvâ**, DTCFK, İsmail Saib I, nr. 3160, vr. 59a.

annesinin vefatı kendisini “perîşân-hâl” etmiştir. Bu durum karşısında Müstakîmzâde hava değişikliği maksadıyla Bursa’ya gittiğini söylemektedir.³³⁴

Devha’nın ilk versiyonunun telifinden yaklaşık 7 yıl sonra Müstakîmzâde’nin babası Mehmed Emin Efendi 30 Muharrem 1164/29 Aralık 1750 tarihinde vefat etmiştir. Bu dönemde *Mektûbat-ı Kudsiyye*’yi tercümeyle uğraşan Müstakîmzâde 33 yaşında genç bir müderris adayıdır. Birkaç ay sonra dostlarının (ilhâh u ibrâm-ı hayır-hâhân-ı ahhâb-ı şîrîn-kelâm) isteğiyle Şeyhülislam Seyyid Murtaza Efendi’nin (ö. 1171/1758) açtığı müderrislik imtihanına girmiştir.³³⁵ Fakat umduğuna nail olamayan Müstakîmzâde, “bi-gayri sikkîn-i zebh”³³⁶ yani bıçaksız boğazlanıp kurban edildiğini söylemektedir.³³⁷

Hiç şüphesiz Seyyid Murtaza Efendi, Müstakîmzâde’nin *Devha*’da gerek ağabeyi gerek babası Feyzullah Efendi’yle ilgili yazdıkları ve sonrasında yaptığı değişikliklerden haberdardı. Bu durum Müstakîmzâde’ye karşı menfî bir tutum takınmasına sebebiyet vermiş olabilir. Fakat Murtaza Efendi’nin tutumunun arkasında yatan sebep farklı olmalıdır. Babası Feyzullah Efendi’nin Edirne’de katledilmesiyle birlikte ailesi hakaret ve eziyet görmüş, sonrasında sürgün edilip malları yağma

³³⁴ Müstakîmzâde’nin Bursa’ya tam olarak ne zaman gittiği ve orada ne kadar kaldığı belli değildir. Fakat hocası Rasim Efendi’ye yazdığı bir mektup Bursa’da bir dönem bulunduğunu doğrulamaktadır. Bkz.: Rasim Efendi, *Dîvânçe*, İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 9632, 38b; Müstakîmzâde, *Elsine*, 3a.

³³⁵ Müstakîmzâde kendisinin Fâtır Suresi’nin 3. ayetinde geçen “Allah’tan başka yaratıcı mı var?” mealindeki ayet-i kerimeden imtihan olduğunu söylemesine rağmen Emin Efendi, *Menâkıb-ı Kethüdâzâde*’de imtihan hadisesini şöyle açıklamaktadır:

Müstakîmzâde Süleymân Efendi merhûm müderris olmak için ru’ûs imtihânına girer. Meclisde olan mümeyyiz Müstakîmzâde merhûma âyet-i kerîmede -اثاقلتهم-sâkaltüm (Tevbe 9/38) geldiği münâsebetle Maksûd kitâbında mezkûr olan ‘sâkale’nin i’lânını sorar. Hâlbuki o vakit imtihânlar şimdi okunmayan müntehî kitâblarından olurmuş. Müstakîmzâde merhûm anlara bakmış, sarf kitâbına bakmamış. Bunun üzerine Müstakîmzâde merhûmun canı sıkılır ‘Ben sarf mollâsı mıyım!’ der, imtihân-ı meclisden dışarı çıkar, gider.

Emin Efendi, *Menâkıb-ı Kethüdâzâde Ârif Efendi*, İstanbul 1305, s. 136. bkz. Müstakîmzâde, *Şerh-i Dîvân-ı Ali*, vr. 495b.

³³⁶ Müstakîmzâde imtihanda kendisine reva görülen durumu ifade için kullandığı bu terkihi ilk olarak 1176/1763 senesinde *Hülâsa*’da, 1186/1772 senesinde *Şerh-i Dîvân-ı Ali*’de ve en son 1191/1778 senesinde yazdığı biyografisinde aynı şekilde kullanmıştır. Bu durum aslında bu olayın kendisine ne denli tesir ettiğinin delilidir. Bkz.: Müstakîmzâde, *Hülâsa*, vr. 46a; Müstakîmzâde, *Şerh-i Dîvân-ı Ali*, vr. 495b; Müstakîmzâde, *Mecmû’a*, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33b.

³³⁷ Müstakîmzâde, *Mecmû’a*, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33b. *Hülâsatü’l-Hediyye*’de imtihanda kendisine layık görülen durumun Oğlan Şeyh olarak bilinen İsmail-i Maşûkî’nin (ö. 935/1529) Şeyhülislam Kemal Paşazâde’nin (ö. 940/1534) fetvasıyla idam edilmesine benzetmektedir. Müstakîmzâde, *Hülâsa*, vr. 46a.

edilmiştir.³³⁸ İşte tam bu hengamda kalan malların teftişi ve alacaklı olanların haklarının iade edilmesi için bir heyet oluşturulmuş ve heyetin başına Müstakîmzâde'nin dedesi Müstakîm Efendi *mevlâ* tayin edilmiştir. Yapılan tahkikat neticesinde tespit edilen mallar açık artırmayla satılmış ve hak sahiplerinin malları iade edilmiştir.³³⁹ Müstakîm Efendi'nin burada nasıl bir tutum sergilediği konusunda kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Her ne olursa olsun Murtaza Efendi'nin Müstakîmzâde'ye dedesi Müstakîm Efendi'den ve *Devha*'da yazdıklarından dolayı böyle bir muamelede bulunmuş olması muhtemeldir.³⁴⁰

Müstakîmzâde bu hadiseyi andığı hiçbir yerde bu durumdan bahsetmez. Sadece *Hülâsa*'da imtihandan başarısız olmasının sebebinin “hiffet-i lihye” yani sakalının seyrek olmasından dolayı olduğunu söylemektedir.³⁴¹ Fakat bu durum da üzerinde sis perdesinin olduğu bir meseledir. Gerçekten de Murtaza Efendi geçmiş hadiselerden dolayı Müstakîmzâde'nin sakalının seyrekliğini bahane etmiş ve imtihandan başarısız saymış olabilir.³⁴² Veyahut Müstakîmzâde olayın gerçek sebebinin gizlemek istemiştir.

Müstakîmzâde farklı zamanlarda yazdığı metinlerde sakalının seyrek oluşundan bahsetmektedir. Bu konuda kendi için yaptığı tasvirler tutarlı olup ayrıca hocası Rasim Efendi'nin Müstakîmzâde henüz 15 yaşında iken sakalı için yazdığı şiir de

³³⁸ Mü'minzâde Ahmed Hasib Efendi, Feyzullah Efendi ve ailesinin başından geçenleri nakletmiş ve mallarının nasıl yağma edildiğini tafsilatlı bir şekilde anlatmıştır. Bkz.: Mü'minzâde Ahmed Hasib Efendi, *Ravzatü'l-Küberâ*, haz. Mesut Aydın, TTK, Ankara 2003.

³³⁹ Uşşakîzâde İbrahim Efendi, yapılan açık artırma ve neticesini şöyle nakletmektedir:

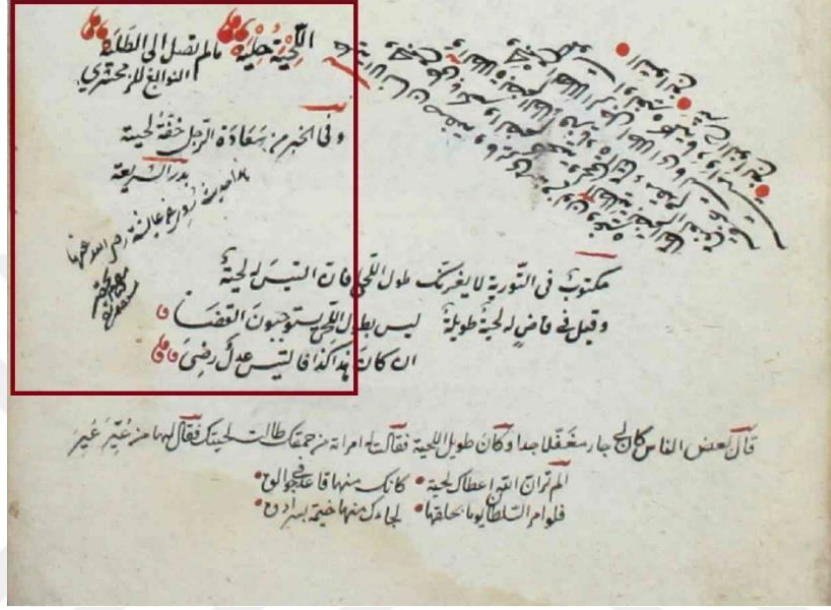
Merkûm Müstakîm Efendi'den mervîdir ki, mahmiyye-i Edirne'de bey'-i men-yezîd olunan eşyanın semeni altı kîse akçeye bâliğ olmadı. Ancak Şeyhülislâm eşyasından bir mücevher kuşak çıkup, muhamminin altmış beş kîse akçe tahmîn ve takvîm eyleyüp, taraf-ı devlete irsâl olundu deyu haber virdi. Uşşakîzâde, *Târîh*, s. 314.

³⁴⁰ Murtaza Efendi şeyhülislam olduktan sonra I. Mahmud bir hatt-ı hümayun ile şeyhülislama bozulan mülazemet ve müderrislik sistemini ıslah etmesini, ehliyetsiz kişilerin ilmiye sınıfını doldurduğunu “nâ-müstahaka medrese verilmemesini” ve bu durumdan açıkça rahatsız olduğunu söylemiştir. Müstakîmzâde'nin imtihanından yaklaşık 1 sene önce vuku bulan bu hadise Murtaza Efendi'nin imtihanlarının çetin geçmesine sebep olmuştur. Hatt-ı hümayun için bkz. Şemdânîzâde, *Mür'it-Tevârih*, c. I, s. 155.

³⁴¹ Müstakîmzâde, *Hülâsa*, vr. 46a.

³⁴² III. Ahmed'in saltanatı sırasında ulemanın sakal bırakmasıyla ilgili hatt-ı hümayun çıkarılmış olmakla birlikte bu durum Müstakîmzâde'nin imtihana girdiği tarihten 38 sene önce 1126/1714-15 senesinde vuku bulmuştur. Bkz.: Özlem Düzlü, “Ferman Padişahındır: III. Ahmed'in Sakal Fermanına Dair Bir Tarih Manzumesi”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, Yıl 6, Sayı 13, Güz 2020, s. 345-358.

bulunmaktadır.³⁴³ Rasim Efendi, sakal bırakan genç Müstakîmzâde için bir şiir yazıp tarih düşürmüş ve Besmele’yi yazdığı bir levha hediye etmiştir.³⁴⁴ Müstakîmzâde’nin girdiği imtihandan 18 sene önce cereyan eden sakal bırakma hadisesi imtihan sırasında en azından bahane edilecek kadar köse olmadığı intibasını uyandırmaktadır.³⁴⁵

Resim 10: “Sakalın seyrekliği kişinin saadetindendir” mealindeki hadis rivayetinin altında Müstakîmzâde’nin rivayet sahibini yazması ve altında görülen imzası

(SK, Esad Efendi, nr. 3412, vr. 146b)

Her ne sebeple olursa olsun Müstakîmzâde’nin bu duruma çok üzüldüğü aşikardır. Bu hadiseden sonra 40 hafta boyunca her Cuma günü seher vakti yaz kış demeden oruç ve bayram günleri dahil Eyüp Nişancası’nda bulunan Abdülmecid-i

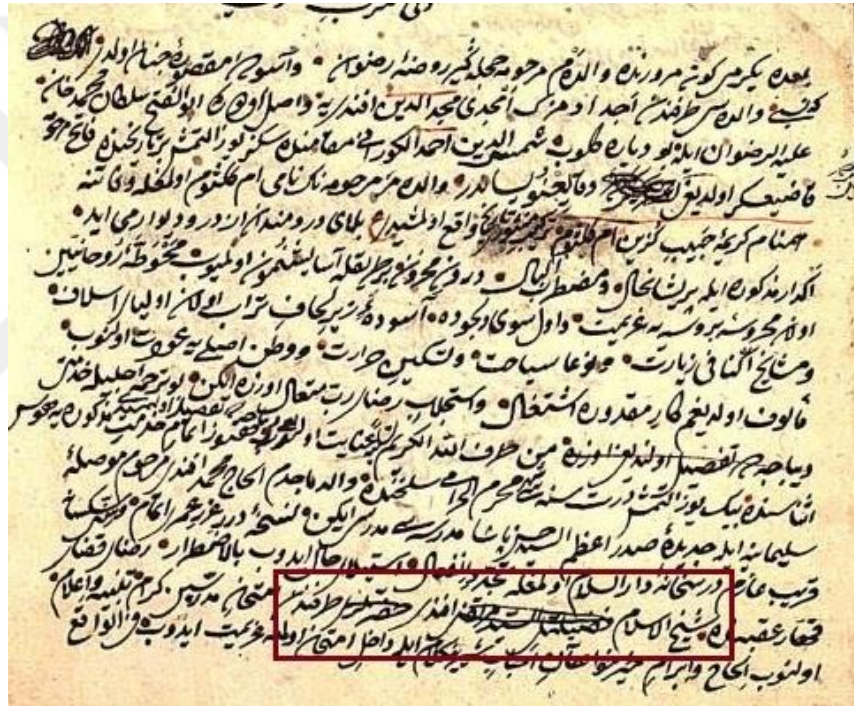
³⁴³ Osmanlı geleneğinde *irsâl-i lihye* olarak bilinen sakal bırakma olayı üzerine çok durulmuş ve ehemmiyet gösterilmiş bir adettir. Sakal bırakmak belli bir merasimle uygulanır, dua meclisleri ve ziyafetler tertip edilirdi. Özellikle sakal bırakan genci tebrik etmek için şiirler yazılıp hediyeler gönderilmesi de bir gelenek haline gelmiştir. Geniş bilgi için bkz. Mehmed Zeki Pakalın, “İrsâl-i lihye”, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1993, c. II, s. 81; Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merâsim ve Tabirleri**, haz. Kazım Arısan-Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1995, s. 98.

³⁴⁴ Rasim Efendi, **Dîvânçe**, vr. 26b.

³⁴⁵ Yukarıda arz ettiğimiz gibi sakal bırakma Osmanlı uleması arasında mühim bir mesele olmakla birlikte tabakat kitaplarına bakıldığı zaman çok fazla köse (eski kullanımı olan *kösec*) lakaplı alim olduğu görülecektir. Gerek *Şakaik* ve gerek zeyillerinde bu durum açık bir şekilde gözükmemektedir. Meşhur alimlerden Hocaşâde, Akşemseddin, Mirim Kösesi ilk etapta akla gelen sakalı seyrek alimlerdir.

Sivasî ve Abdülehad-ı Nûrî'nin kabirlerini ziyaret etmiş dönüşte Eyyüb Sultan'da muradına ermek için dua etmiştir. 40. haftadan sonra teselli olduğunu ve bu konuda bir arzusunun kalmadığını söyleyen Müstakîmzâde, iki sene sonra açılan imtihanında kendi hocası Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi'nin mümeyyiz olduğunu ve imtihana davet etmesine rağmen gitmediğini söylemektedir.³⁴⁶

Öyle görülüyor ki Müstakîmzâde, Seyyid Murtaza Efendi'ye karşı çokça hiddetlenmiş, tabiat ve meşrebinde bulunan kimseye el açmama düsturunun gereği olarak müderrislik arzusundan feragat etmiştir.

Resim 11: Müstakîmzâde'nin Receb 1165/1752 Tarihli Otobiyografisinde Seyyid Murtaza Efendi'nin İsmi Karaladığı Kısım

(SK, Reşid Efendi, nr. 950, vr. 3a)

Her ne kadar Seyyid Murtaza Efendi'ye karşı bir öfkesi bulunsa da *Terâcim-i Ahali-yi Fetvâ*'da kendisinden “ismi gibi merd-i ferd-i zamânî” şeklinde bahsetmiş olup yeri geldiğinde hakkını teslim etmekten de imtina etmemiştir.³⁴⁷

³⁴⁶ Müstakîmzâde, *Hülâsâ*, vr. 46a.

³⁴⁷ Müstakîmzâde, *Terâcim-i Ahâli-yi Fetvâ*, vr. 69a.

1.6.2. Müstakîmzâde'yi Himaye Edenler

Der gûşe-i kanâ'at nân pâreî vü pîne
Nezdîk-i ehl-i ma'nâ bihter zi-sad hazîne³⁴⁸

Müstakîmzâde'nin hocası ve şeyhi Tokadî'den kendisine intikal eden bir mecmuada yazılı olan bu beyit müderrislik imtihanı sonrasındaki maddi ve manevi durumunu yansıtmaktadır. Küçük yaşlardan itibaren hayalini kurduğu ve bu uğurda çokça emek sarf ettiği müderrisliğin kendisine göre elinden zorla alınmasına çok üzülmüş “taleb-i tedrîsi” terk etmiş ve sonrasında “mülâzemet-i buyût” dediği münzevi hayatı tercih etmiştir. Zihnen içinde bulunduğu durumdan kendini kurtarmak için yaşadığı bölgeyi değiştirmiş ve bugün Fatih'te Vefa Stadi'nin arka tarafında bulunan Kurt Çeşmesi civarına taşınmıştır.³⁴⁹ Burada inzivaya çekilen Müstakîmzâde talik yazıyı meşk ettiği zamanlarda başladığı eser istinsahını artık tam zamanlı geçim kapısına dönüştürecektir.

Esasında Müstakîmzâde eser istinsahını daha hat meşk ettiği ilk dönemlerde bir geçim kapısına dönüştürmüştür. Yani genel kanının aksine müderrislik imtihanının başarısız sayılmasından sonra eser istinsahına başlamamış, talik hattı meşk ettiği dönemde özellikle “nüsha dersleri” dediği istinsaha yönelik aldığı derslerle birlikte bu alana yönelmiştir. Şimdilik tespitimize göre ilk eser istinsahını 1150/1737-38 senesi gibi çok erken bir dönemde yapmıştır.

Peki Müstakîmzâde'nin “müşterileri/hâmileleri” daha doğrusu nüsha sipariş edenler kimlerdi, Müstakîmzâde ile bağlantıları nasıldı ve Müstakîmzâde'yi nasıl desteklediler? Bu soruların cevabı için Müstakîmzâde'nin biyografisi bize yol gösterecektir. 20 Safer 1153/17 Mayıs 1740 senesinde istinsah ettiği *Risâletü'l-İhsan fî Beyâni Fâzileti Şu'abi'l-İmân* adlı eserinin zahriyesinde yer alan temellükte Abbas Vesîm'in ismi gözükmektedir.³⁵⁰ Diğer temellüklerin tarihinin Vesîm'in vefatından

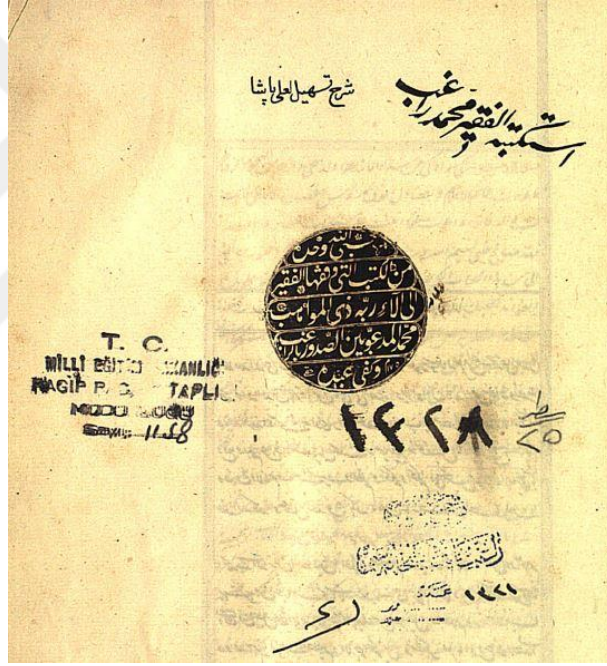
³⁴⁸ “Mana ehlinin nazarında kanaat köşesindeki bir parça ekmek bin hazineden daha iyidir.” **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3430, vr. 40b.

³⁴⁹ “Kurt Ağa Çeşmesi kurbunde Derviş Ali Mahallesi'nde bir hâne iştirâ...”: Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33a. *Menâkıb-ı Kethüdâzâde*'de Koca Mustafa Paşa civarında bir oda tuttuğu yazılıysa da görüldüğü üzere hatalıdır. Emin Efendi, **Menâkıb-ı Kethüdâzâde**, s. 136

³⁵⁰ Abdullah b. Halil es-Esadâbâdî, **Risâletü'l-İhsân fî Beyâni Fazileti Şu'abi'l-İmân**, SK, Pertev Paşa, nr. 628.

sonralara tekabül etmesinden nüshanın ilk olarak kendisinin mülkünde olduğu düşünülebilir. Müstakîmzâde'nin istinsah ettiği nüshalar içerisinde tespit ettiğimiz kadarıyla yer alan ilk mülkiyet kaydı budur. Abbas Vesîm'in Müstakîmzâde'nin istifade ettiği hocalar içerisinde yer aldığı göz önünde bulundurulursa ilk istinsahlarını yakın çevresinde bulunan kişiler için yaptığı düşünülebilir.

Müstakîmzâde'nin doğrudan sipariş üzerine istinsah ettiğini bildiğimiz ilk eser ise müderrislik imtihanından 10 sene önce yazdığı *Şerhu't-Teshîl*'dir.³⁵¹ Eserin zahriyesinde yer alan Râgıb Paşa'nın kendi hattıyla "İstektebehu'l-fakîr Mehmed Râgıb" kaydından nüshayı Râgıb Paşa'nın yazdırdığı anlaşılmaktadır.³⁵²

Resim 12: Râgıb Paşa'nın "İstiktab" Kaydı

(SK, Ragıp Paşa, nr. 1328)

Râgıb Paşa, Müstakîmzâde'nin ilk hamilerindendir ve aralarında farklı bir ünsiyet bulunmaktadır. Râgıb Paşa bu nüshayı istinsah ettirdiğinde reisülküttaplık vazifesini ifa ediyordu. Müstakîmzâde bu dönemde Râgıb Paşa'yla münasebet kurmuş

³⁵¹ Bay Ali Paşa Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali et-Türkî et-Tunûsî, *Şerhu't-Teshîl*, SK, Ragıp Paşa, nr. 1328.

³⁵² 'Ketebe' fiilinin istif'al babından "bir şeyi yazdırmak" manasına gelen istiktab kelimesi, yazma eser literatüründe bir müstensih siparişiyle eser kopya ettirmeyi yani çoğalttırmayı ifade etmektedir.

olmalıdır. Bir mecmuasında naklettiğine göre paşanın meclisinde bulunduğu ise katidir.³⁵³ Müstakîmzâde'nin Râgıb Paşa'yla olan münasebetinin en somut örneği ise Paşa'nın divanının Müstakîmzâde tarafından tertip edilmiş olmasıdır. Râgıb Paşa'nın vefatından 7 ay sonra divanını tertip etmiş olan Müstakîmzâde, vefatına tarih düşürmeyi de ihmal etmemiştir.³⁵⁴

Divan haricinde Râgıb Paşa'nın *Sefîne* adlı mecmuası da Müstakîmzâde'nin tezgahından geçmiştir. Belki de Müstakîmzâde Râgıb Paşa için bu eseri istinsah etmeye başlamış fakat Paşa'nın ömrü buna vefa etmemiştir.³⁵⁵ Bu nüsha haricinde Müstakîmzâde'nin istinsah ettiği bir *Sefîne* nüshası daha bulunmaktadır.³⁵⁶ Bu durum Müstakîmzâde'nin Râgıb Paşa ve eserlerine gösterdiği önemin bir nişanesidir.

Müstakîmzâde'nin istinsah ettiği nüshalar içerisinde istiktab kaydı olan ikinci kişi ise Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi'dir (ö. 1182/1768). Kendisi devrin en önemli talik hattatlarından sayılmakla birlikte geniş kitap koleksiyonuna sahip bir alimdir. Müstakîmzâde'ye 1166/1753 senesinde İbnü'l-Arabî'nin *Muhâdaratü'l-Ebrâr ve Mûsâmeretü'l-Ahyâr*'ını istinsah ettirmiştir.³⁵⁷

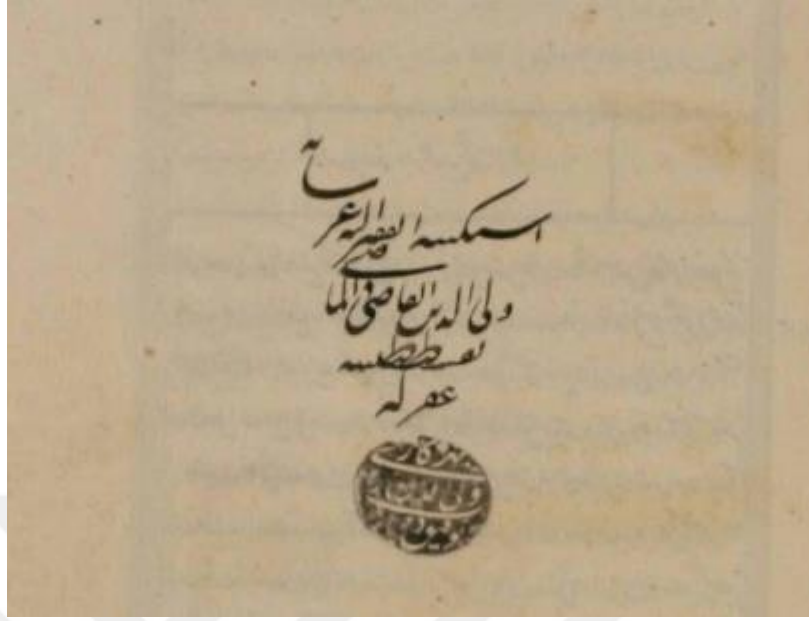
³⁵³ Râgıb Paşa'nın İran elçisiyle ilgili Damad İbrahim Paşa'nın huzurunda olan bir hadiseyi naklettiği pasajın altına "Râgıb Paşa'nın yanında kendilerden mesmû' mâddelerdendir" şeklinde Müstakîmzâde'nin kaydı bulunmaktadır. Bkz.: Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 87a.

³⁵⁴ Müstakîmzâde'nin Râgıb Paşa için düşürdüğü tarih türünün en güzel örneklerinden biridir. Râgıb Paşa'nın şeyhi olarak bilinen Tazıcıbaşızâde Âgâh Efendi'ye (ö. 1184/1770-71) ne zaman öleceğini sorması üzerine Âgâh Efendi "Beni kalbinden çıkarırsan o zaman irtihal edersin" demiştir. Ragıb kelimesinin ebced değerinden Âgâh kelimesinin ebced değeri çıkarılınca 1176 tarihini verir ki bu da Paşa'nın vefat tarihidir. Müstakîmzâde bu hadiseyi "Gidüp âgâh kaldı nam-ı Ragıb ehl-i irfâna" mısraıyla kaydetmiştir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 408; Râgıb Paşa, **Dîvân**, SK, Yazma Bağışlar, nr. 3060, vr. 92b.

³⁵⁵ Eserde yer alan hac ve Arafat Vakfesiyle ilgili kısmın kenarına Müstakîmzâde "etmemtu hâzihi's-sahîfete ma'a ezâni'l mağribi yevme Arafeti'l-Hacc" kaydını düşmüş ve 318a varagında "kâlehû câmi'uhû tayyeballâhu serah" yazmıştır. Bu iki ibare bize Müstakîmzâde'nin nüshayı hangi tarihlerde yazdığını göstermesi açısından önemlidir. İlk ibare nüshanın hac ayı olan Zilhicce ayında belli bir kısmının yazıldığını göstermektedir. İkinci ibarede yer alan dua cümlesi ise literatürde vefat etmiş şahıslar için kullanılan bir terkiptir. Nüshanın daha önceki varaklarında Ragıp Paşa'nın isminin yazılı olduğu kısımlarda herhangi bir ifade olmamasından Müstakîmzâde bu nüshayı istinsah ettiği sırada Ragıp Paşa'nın ölmüş olduğu düşünülebilir. Bkz.; Râgıb Paşa, **Sefînetü'r-Râgıb ve Defînetü'l-Metâlib**, BYEK, Veliyyüddin Efendi, nr. 2599, vr. 293a, 318a.

³⁵⁶ Râgıb Paşa, **Sefînetü'r-Râgıb ve Defînetü'l-Metâlib**, SK, Yozgat, nr. 697. Nüshanın ilk 127 varagı başka bir müstensih hattıyladır.

³⁵⁷ Murad-ı Buharî'ye intisablı bir Nakşibendî dervîşi olan Veliyyüddin Efendi, Müstakîmzâde'nin pirdaş listesinde yer almaktadır. Bundan dolayı aralarında bir ünsiyet bulunduğu düşünülebilir. Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 35a.

Resim 13: Veliyyüddin Efendi'nin "İstiktab" Kaydı

(BYEK, Veliyyüddin Efendi, nr. 2571)

Müstakîmzâde'nin istinsah yoluyla geçinmesine katkıda bulunan kişilerden biri de Kesriyeli Ahmed Paşa'nın (ö. 1162/1749) oğlu Seyyid Mir Osman Bey'dir (ö. 1187/1773 sonrası). Enderun'da şehzade lalası olan Osman Bey aynı zamanda müderris kimliği olan bir alimdir. Müstakîmzâde'yle nerede ve ne şekilde tanıştığı belli olmamakla birlikte muhtemelen hocası İbrahim Hanif Efendi vasıtasıyla olmuştur.³⁵⁸ Mir Osman Bey, Müstakîmzâde'ye tespit edebildiğimiz kadarıyla ikisi mecmua olmak üzere toplamda 5 mücelled sipariş etmiştir. Bunların ilki Atıf Efendi Kütüphanesi 1332 numaralı mücelledde bulunan Kâdı Azur'un *Cevâhirü'l-Kelâm*'ı ile İbrâhim el-Halebî'nin *Silkü'n-Nizâm*'ıdır. Müstakîmzâde Şevval ve Zilhicce 1175/1762 tarihinde istinsah ettiği mücelledin başında Seyyid Mir Osman'ın istiktab kaydı ve mührü bulunmaktadır. Her iki eserin de ferağ kaydında Müstakîmzâde nüshaları "Efendimiz" dediği Seyyid Mir Osman'ın "emrine gönüllüce hizmet ederken yazdığını" söylemektedir.³⁵⁹

³⁵⁸ İbrahim Hanif Efendi, Mir Osman Bey'e Uceymî ve Tantavî'den aldığı hadis icazetleri üzerinden icazet vermiştir. Buradan hareketle Mir Osman ile Müstakîmzâde, hoca cihetinden şeriktirler.

³⁵⁹ "Hıdmeten ve tav'an li-emri mevlânâ Ebi'n-Nûr semiyyi Zi'n-Nûreyn Mir Osmân ibn Ahmed Paşa": Ragıb Paşa Hocası İbrahim el-Halebî, *Silkü'n-Nizâm li-Cevâhiri'l-Kelâm*, Atıf Efendi Kütüphanesi, nr. 1332, vr. 224a.

Tablo 5: Müstakîmzâde'nin Mir Osman Bey İçin Yazdığı Hitablar

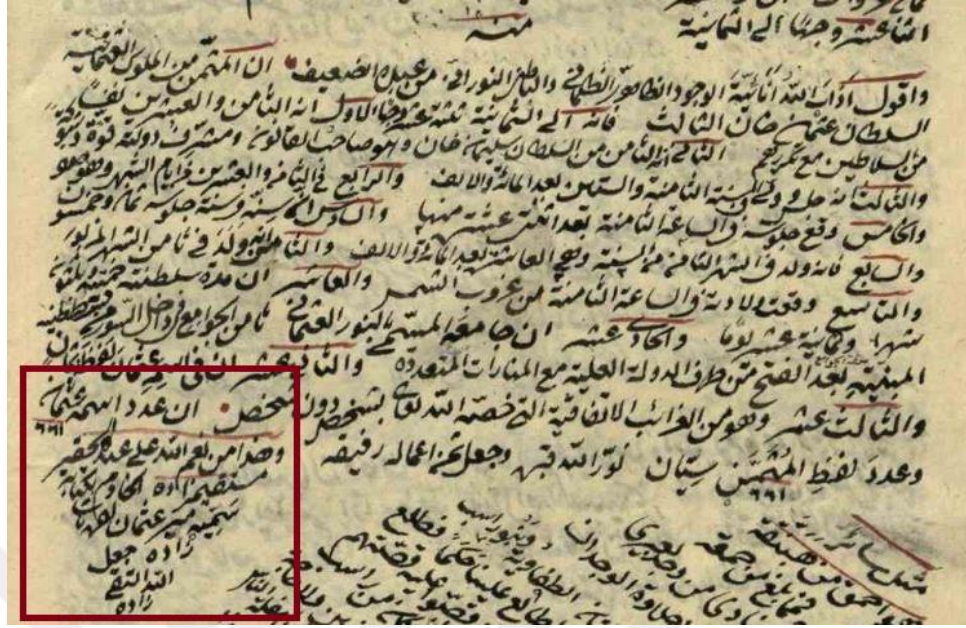
Nüsha	Müstakîmzâde'nin kaydı
Atıf Efendi, 1332/1	bi-emri men hüve's-semiyyu sâlisi'l-Hulefâi'r-Râşidîn...ibni'l-vezir Ahmed Paşa
Atıf Efendi, 1332/2	li-emri mevlânâ Ebi'n-Nûr semiyyi Zinnûreyn Mir Osman b. Ahmed Paşa
Esad Efendi, 2992	li-atabetihî mevlânâ semiyyi Câmi'i'l-Kur'ân el-Hüseynî ibni'l-vezîr Ahmed el-Kesrî
Arif Hikmet, 2370	ve beşerete müstektibihi... mevlânâ Osman Mir ibn Ahmed Paşa el-vezîr
KYAYK, 667	bi-emri mahdûminâ...Mir Osman ibni Ahmed Paşa

Müstakîmzâde, Mir Osman Bey için sadece eser istinsah etmemiş aynı zamanda mecmualar da tertip etmiştir. Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi 4763 numaralı kaside mecmuasının başında yazılı Mir Osman Bey'in istiktab kaydında mecmuayı “li-nefsihî” yani kendisi için yazdırdığı kayıtlıdır. Müstakîmzâde'nin 1175-1177 tarihleri arasında tertip ettiği bu mecmua haricinde aynı dönemlerde tertip ettiği bir diğer mecmua ise aynı kütüphanenin 667 numarasında bulunmaktadır. 1176 ile 1183 seneleri arasında farklı tarihlerin bulunduğu mecmuada 10 farklı risale vardır. Ayrıca aynı tarihlerde Müstakîmzâde, Osman Bey'in hocası İbn Himmât'ın cüzler halindeki mecmuasını da tertip etmiştir.³⁶⁰

Müstakîmzâde'nin bu nüshalar haricinde Mir Osman Bey için istinsah ettiği *et-Tansîs fî Şerhi Şevâhidi't-Telhîs* ve *et-Tırâzü'l-Müzehheb fî Ma'rifeti'd-Dahîl ve'l-Mu'arreb* adlı eserlerden ilkinin 1177/1763 diğerini de 1181/1767 senesinde vücuda getirmiştir.³⁶¹

³⁶⁰ İbn Himmât, *el-Fevâ'idü'l-Himmâtiyye*, SK, Esad Efendi, nr. 3648.

³⁶¹ Vahdî-i Rûmî İbrâhim b. Mustafa, *et-Tansîs fî Şerhi Şevâhidi't-Telhîs*, SK, Esad Efendi, nr. 2992; Nihalî Mehmed Efendi, *et-Tırâzü'l-Müzehheb fî Ma'rifeti'd-Dahîl ve'l-Mu'arreb*, MMA, Arif Hikmet, nr. 2370.

Resim 14: Müstakîmzâde'nin Mir Osman Bey'in "Kitabet Hizmetinde" Olduğunu Yazdığı Kayıt

(İÜNEK, Arapça Yazmalar nr. 3709, vr. 15b)

Görüldüğü gibi Müstakîmzâde, Mir Osman Bey için hicri 1175 ile 1183 tarihleri arasında eserler istinsah etmiştir. Bu dönem içerisinde Müstakîmzâde'nin Osman Bey için bu 5 nüsha haricinde başka eserler de istinsah etmiş olması ihtimal dahilinde olmakla birlikte³⁶² 1183/1769-70 senesinden sonrası için bu durum zor gözükmemektedir. Zira 1183/1769-70 tarihinde Osman Bey'in Mora'ya gittiği tarihi vesikalardan tespit edilmektedir.³⁶³ Fakat bu ailenin Müstakîmzâde'yle olan irtibatının sonraları da devam ettiği nüshalardan anlaşılmaktadır. Hatta Müstakîmzâde'nin ölümünden sonra da eserlerine rağbet ettikleri görülmektedir. Örneğin Mir Osman

³⁶² Örneğin Müstakîmzâde'nin 1173/1760 ve 1175/1761 senesinde istinsah ettiği İbn Himmât'a ait *Kalâ'idü'd-Dürer alâ Netîceti'n-Nazar*, *Netîceti'n-Nazar fî İlmi'l-Eser* Mir Osman Bey için olmalıdır. Osman Bey ve yeğeni Ahmed Said Efendi başta olmak üzere Kesriyeli ailesinden bazı kimseler İbn Himmât'ın talebesidir. Eserlerin istinsah edildiği tarihlerde Müstakîmzâde'nin Osman Bey'in kitabet hizmetinde olması ile nüshaların gayet güzel tezhipli ve ihtimamlı tertiplerine bakılırsa bu nüshaların da onun için yazılmış olabileceği akla gelmektedir. Bkz.: İbn Himmât, *Kalâ'idü'd-Dürer alâ Netîceti'n-Nazar - Netîceti'n-Nazar fî İlmi'l-Eser*, SK, Pertev Paşa, nr. 57-M. Kesriyelizâde Ahmed Said Efendi'nin istinsah ettiği İbn Himmât'a ait eserler için bkz.: İbn Himmât, *Mecmû'atu'r-Resâ'il*, SK, Servili Medrese, nr. 52.

³⁶³ Arşivde yer alan bazı erken tarihli belgelerde kendisinin bölgenin ayanları arasında anılmasına bakılırsa Mir Osman Bey Mora'ya daha erken bir vakitte gitmiş olmalıdır. BOA, AE., SMST. III, nr. 7-442; 84-6199.

Bey'in oğlu Mir Muhammed Sadık (ö. 1215/1801) kendisi için Müstakîmzâde'nin *Şerh-i İbârât* adlı eserini istinsah ettirmiştir. Daha sonra bu nüsha Mir Osman Bey'in yeğeni Ebubekir Şefik'in (ö.?) kütüphanesine geçmiştir.³⁶⁴

Burada dikkati çeken bir husus da Müstakîmzâde'nin Mir Osman Bey için istinsah ettiği nüshaların seçimidir. Zira Mir Osman Bey için istinsah ettiği nüshaların mecmualar hariç tamamı müellif nüshasından istinsah edilmiştir.³⁶⁵ Bu durum Müstakîmzâde'nin bir müstensih olarak tercih edilmesinin sebeplerinin başında gelmektedir. Zira yazma eser kültürü içerisinde müellife dayandırılan nüshalar diğerlerinden daha çok rağbet ve itibar görmektedir. Bunun bilincinde olan Müstakîmzâde istinsah ettiği nüshaları gelişi güzel seçmemiş, bazen nüshaların mehzazlarını verecek kadar işine ciddiyetle yaklaşmıştır.³⁶⁶

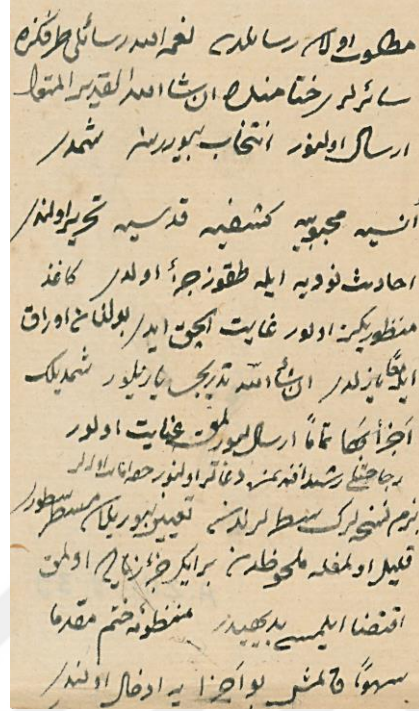
Bununla birlikte Müstakîmzâde sadece nüsha seçiminde ihtimam göstermemiş yazdığı kağıtların kalitesine dikkat edecek düzeyde işine ciddiyetle bağlanmıştır. Ayrıca nüshaların yazım sürecini sipariş veren kişilerle paylaşıyor oluşu güvenilirliğinin artmasının en temel saiklerindenidir. Aşağıda yer alan şukkada görüldüğü üzere kendisinden istenen eserlerin yazım süreciyle ilgili bilgi vermiş, kağıtların durumundan bahsetmiş ve istenilen evsafın haricinde oluşabilecek farklılıkları izah etmiştir.³⁶⁷

³⁶⁴ Müstakîmzâde, *Şerh-i İbârât*, SK, Halet Efendi, nr. 379.

³⁶⁵ *et-Tansîs*'in zahriyesinde, nüshayı müellifin hattıyla ve kendisi tarafından Şehid Ali Paşa Kütüphanesi'ne vakfedilmiş nüshadan istinsah ettiğini söylemektedir. bkz. Vahdî, *et-Tansîs*, vr. 1a. Müellif hattı nüsha için bkz: SK, Şehid Ali Paşa, nr. 2175.

³⁶⁶ İstinsah ettiği *İzahü'l-Hikem* adlı eserin zahriyesinde “Şârihin kendi hattında yazıldı. Asıl nüshaya Nasûhîzâde Efendi mâlikdir.” şeklinde kayıt düşmektedir. Rusûhî İsmail el-Ankaravî, *İzahü'l-Hikem*, SK, Reşid Efendi, nr. 353, vr. 81a.

³⁶⁷ Müstakîmzâde'nin hattıyla olan bu şukka sadece kendisi için değil Osmanlı yazma eser literatürü özellikle istinsah faaliyetleri için son derece önemli bir vesikadır. Eser sipariş süreci, kâğıt seçimi, ücret talebi gibi çeşitli konularda fikir vermesi açısından çok nadir bulunan bilgileri ihtiva eden bu şukka içeriğinde yazan eserlerle alakasız bir yazmanın içerisinde bulunmaktadır. Bkz.: İzzüddîn Âlî b. Aydemir b. Âli el-Cildekî, *Netâyicü'l-Fiker fî Keşfi an Ahvâli'l-Hacer*, TSMK, III. Ahmed, nr. 2111.

Resim 15: Müstakîmzâde'nin Kendisinden İstenilen Eserlerle İlgili Bilgi Verdiği ve "Eczâ-Bahâ" Talebinde Bulunduğu Şukka

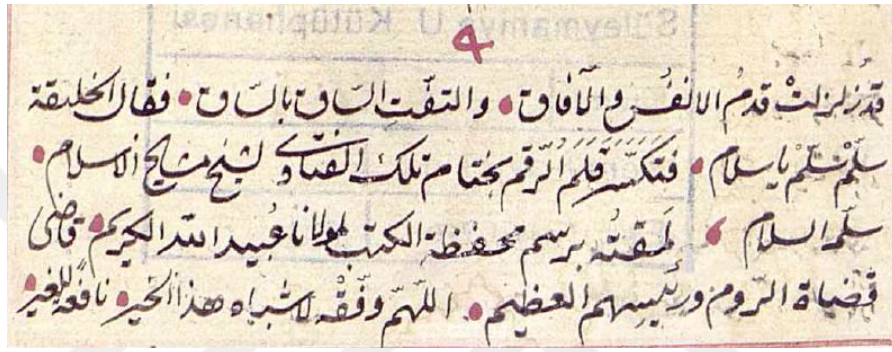
(TSMK, III. Ahmed, nr. 2111, vr. 38b)

Müstakîmzâde'nin bir müstensih olarak tercih edilmesinin bir diğer sebebi ise hızlı yazıyor oluşudur. İlk dönem istinsahlarında pek belli olmayan bu özelliği özellikle "tam zamanlı" olarak müstensihlik yaptığı müderrislik imtihanı sonrasında kendisini belli etmiştir. Bu özelliğini *Mecelle*'de dile getiren Müstakîmzâde, bu konuda Mısırlıların meşhur olduğunu fakat Rum'da Sinobî (ö.?) ve Nergisî'den³⁶⁸ (ö. 1044/1635) sonra kendisinin geldiğini ve 12 saatte İbnü'l-Hâcib'in *Şâfiyye*'sini istinsah ettiğini söylemektedir.³⁶⁹

³⁶⁸ Müstakîmzâde her ne kadar kendisini Nergisî'den sonra zikretmiş olsa da onun hem yaşantı hem de kitabet konusundaki sefeli bize göre Cevrî'dir (ö. 1065/1654). Gerek münzevi yaşantıları gerek müstensihlikleri cihetinden birbirlerine çok benzemektedirler. Her ikisinde de görülen Melâmî neşesi hayatlarına ve eserlerine sirayet etmiştir. Ayrıca Müstakîmzâde'nin şeyhi Tokadî'nin de Cevrî'ye karşı farklı bir muhabbeti olduğunu mecmuasından anlıyoruz. Müstakîmzâde *Risâle-i Melâmiyye*'de zikrettiği Cevrî'yle alakalı bilgilerin bir kısmını bu mecmuadan nakletmiştir. Bkz. Müstakîmzâde, *Risâle-i Melâmiyye*, s. 105-107; Tokadî, *Mecmû'a*, SK, Esad Efendi, nr. 3430, vr. 183b, 184a, 208b.

³⁶⁹ Müstakîmzâde her ne kadar hızlı yazı yazmada mahir olduğunu söylese de aslında bu özelliğinden muzdarip olduğunu vurgulamaktadır. Bu durumu *Tuhfe*'de "İhtimâmsız yazmakta hattın hüsn ü bahâsı zevâl bulur. Bu emrin tahakkuku bu fakîrin tesvîdât sebebi ile kendimde mücerrebimdir." şeklinde dile getirmektedir. Bkz.: Müstakîmzâde, *Mecelle*, vr. 253; Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 14. Ayrıca

Bu özelliği Müstakîmzâde'nin kısa zaman içerisinde farklı kişiler için farklı eserler istinsah etmesini sağlamıştır. Mir Osman Bey'in kitabet hizmetinde bulunduğu sırada kendisi için eser istinsah ettiği diğer bir kişi vakanüvis Mûsâzâde Ubeydullah Efendi'dir (ö. 1196/1782). Müstakîmzâde, Ubeydullah Efendi'nin kütüphanesi³⁷⁰ için Zilhicce 1178/1765 ile Zilhicce 1179/1766 tarihleri arasında Şeyhülislam Dürrîzâde Mustafa Efendi'nin (ö. 1188/1775) *ed-Dürretü'l-Beyzâ fî Beyâni Ahkâmi's-Şerî'ati'l-Garrâ* adlı hacimli eserini istinsah etmiştir.³⁷¹

Resim 16: Müstakîmzâde'nin Nüşhayı Musâzâde'nin Kütüphanesi İçin Yazdığını Söylediği Ferağ Kaydı

(SK, Esad Efendi, nr. 685, vr. 810a)

Müstakîmzâde'nin kendisi için eser istinsah ettiği kişiler göz önünde bulundurulduğunda ortak bir özellikleri dikkatleri çekmektedir. Bu şahısların hepsi ciddi kütüphaneleri olan koleksiyonerlerdir. Bunlar içerisinde Ragıb Paşa ve Veliyyüddin Efendi bir kütüphane tesis etmeyi başarmış Mir Osman Bey ve Mûsâzâde'nin ise böyle bir imkânı olmamıştır.

Bu durum Müstakîmzâde'nin devrin büyük koleksiyonerleriyle olan yakın irtibatını göstermesi açısından değerlidir. Anlaşılan o ki sağlam bir müstensih oluşu

Müstakîmzâde'nin istinsah ettiği *Şâfiyye* nüshası için bkz.: İbnü'l-Hâcib, *eş-Şâfiyye*, İÜNEK, Arapça Yazmalar, nr. 2604.

³⁷⁰ Musâzâde devrinde kütüphanesiyle meşhur olmuş kişilerden biridir. Maalesef bir kütüphane tesis etmediğinden koleksiyonu dağılmıştır. Koleksiyonunda bulunan bazı kitaplar için bkz.: HSAK, Hacı Selim Ağa, nr. 1250; BYEK, Ulucami, nr. 2727; SK, Bağdatlı Vehbi, nr. 1005.

³⁷¹ Eser iki cilt halinde toplamda 810 varaktır. Musâzâde Ubeydullah Efendi, *ed-Dürretü'l-Beyzâ fî Beyâni Ahkâmi's-Şerî'ati'l-Garrâ*, SK, Esad Efendi, nr. 685.

onu bu gibi zevatın yanında muteber kılmış ve kendi ifadesiyle “kalemine rağbet” edilmesini sağlamıştır.

Müstakîmzâde sadece istinsah karşılığında desteklenmemiş aynı zamanda teliflerinde de destek görmüştür. Örneğin *Kânûnü’l-Edeb Tercümesi*, Mir Mehmed Nûrî Bey’in³⁷² isteği ile vücuda getirilmiş olup “kuvveteynden biri fakîrden biri dahi hazret-i Mîr’den eğerçi olmuş idi” diyerek Muhammed Nûrî Bey’in yardımlarını aşikâr etmektedir.³⁷³

Müstakîmzâde’yi himaye edenler zikredilen bu kişilerle sınırlı değildir. *Tuhfe*’de “mazhar-ı ikrâmları” olduğu bazı kişilerden övgüyle bahsetmektedir. Bunların başında Topal Osman Paşazâde Ahmed-i Râtib Paşa (ö. 1175/1762) gelmektedir. Osmanlı klasik himaye sisteminin önemli unsurlarında biri olan şiir sunma adetini icra eden Müstakîmzâde “veliyyü’n-ni‘metim” dediği Ahmed Paşa’nın kaptan-ı derya olması hasebiyle şiir sunduğunu ve paşanın bunu kabul ettiğini³⁷⁴ “abd-i fakîrin tevârîh-i adîdesini kabûl ile bîkes-nüvaz olmuşlardır” şeklinde açıklamaktadır.³⁷⁵ Ayrıca Ahmed Paşa’nın haricinde oğlu İbrahim-i Nâşid’in de (ö. 1206/1791-92) Müstakîmzâde’yle aralarında yakın bir münasebet bulunmaktadır.³⁷⁶

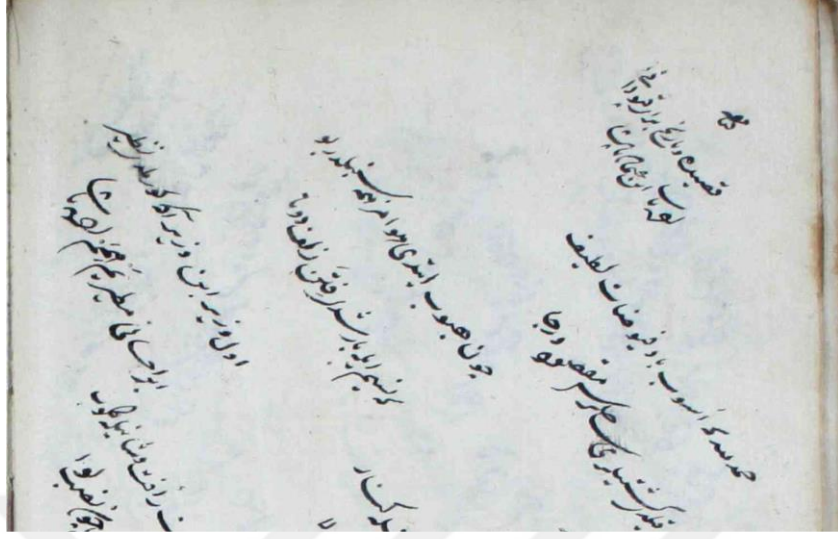
³⁷² İbnü’l-Emîn, Mehmed Nuri Bey’in yüksek ihtimalle Lala Osman Paşa’nın torunu Lalazâde olarak meşhur olmuş Mehmed Nuri Bey olduğunu söylemektedir. Bkz.: İnal, **Tuhfe**, s. 70.

³⁷³ Müstakîmzâde, **Elsine**, vr. 1094a.

³⁷⁴ Müstakîmzâde’nin şiirleri incelendiğinde, kendisi için şiir yazdığı tek paşanın Ahmed Paşa olmadığı görülmektedir. Fakat Ahmed Paşa’ya sunduğu şiirlerin haricinde diğerlerinin makbul olup olmadığıyla ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Örneğin: “Berây-ı riyâset-i Nâilî Paşa”: MK, HK, nr. 204, vr. 46a; SK, Esad Efendi, nr. 3806, vr. 34a.

³⁷⁵ Müstakîmzâde’nin Ahmed Paşa’ya sunduğu tek şiir bu değildir. Paşa’nın 1156/1743 tarihinde Aişe Sultan’ı nikahlaması akabinde bir “zîfâf” şiiri ve bir sene sonra yeni sene tebriki için bir kaside kaleme almıştır. Müstakîmzâde, **Mecmû’a**, SK, Esad Efendi, 3895, vr. 64b-67a.

³⁷⁶ *Tuhfe*’de geniş bir yer ayırdığı İbrahim-i Nâşid, bir şiirini *Tuhfe*’ye koymasına için Müstakîmzâde’ye yollamıştır. Ayrıca İbrahim-i Nâşid’in ciddi bir Müstakîmzâde takipçisi olduğu kütüphanesinden çıkmış olan kitaplardan anlaşılmaktadır. Tespit ettiğimiz kadarıyla 5 nüsha üzerinde yolları kesişmektedir. Bunlardan biri Müstakîmzâde’nin eserlerinin yer aldığı bir resail mecmuası olup ikisi tertip ettiği mecmua, birisi mütalaa ettiği ve sonuncusu da fihrist yaptığı bir nüshadır. Nüshalar için bkz.: TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1753; SK, Esad Efendi, nr. 3756; KYAYK, nr. 4753; KYAYK, nr. 495; Çorum Hasan Paşa, nr. 2746.

Resim 17: Müstakîmzâde'nin Ahmed Paşa'nın Kaptan-ı Derya Olması Münasebetiyle Kaleme Aldığı Kasidenin Baş Kısım ve "Li-nâmıkılıh" Şeklindeki İmzası

(SK, Esad Efendi, nr. 3895, vr. 64b)

Yardım ve desteklerini gördüğü kişiler hakkında ketum davranmayan Müstakîmzâde'nin, minnetle bahsettiği kişilerden biri de Seyyid Ahmed Sâbit Efendi'dir (ö. 1178/1764-65). "Vaktimizde mazhar-ı ikrâmları olduğumuz zevât-ı güzîdeden" diye andığı Sâbit Efendi'den nasıl bir muavenet gördüğünü ise söylememektedir.³⁷⁷

Hiç şüphesiz Müstakîmzâde'nin yardım ve desteklerini gördüğü kişiler bunlarla mahtut olmamalıdır. İstinsah ettiği nüshalar içerisinde müstektibi belli olmayan yazmalar bir hayli fazladır. Özellikle istinsah faaliyetlerine yoğunlaştığı 1170-1180 (1756-1766) yılları arasında kimin için istinsah ettiğini bilmediğimiz eserler mevcuttur.

Müstakîmzâde'nin hamilerinden bir diğeri de Şeyhülislam Sâlih Efendizâde Camgöz Mehmed Emin Efendi'dir (ö. 1191/1777). Mehmed Emin Efendi'ye *Devha* zeylinde yer veren Müstakîmzâde,

Muharrir-i fakîrin abâ vü ecdâdım tarîki olan tadrîs-i resmî mesleğine idhâl bâbında
istimzâc-ı bâl buyurduklarında kırk sâl mukaddem matlabım olup lâkin el-hâletü

³⁷⁷ Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 60.

hâzihî ömrümün adem-i tahammülü ile isti'fâ eylemiş idim. Bedelinde bir ma'îşeti hakkımda te'bîd buyurup erzel-i 'ömrümde o nân-pâre ile hâlâ sedd-i ramak ve subh u mesâ rûh-ı latîfi yâd olunmak vâcibe-yi zimmetim olmuştur.

diyerek kendisine ruus teklif etmesine rağmen artık böyle bir isteğinin bulunmadığını ve Mehmed Emin Efendi'nin bunun karşılığında kendisine bir “medâr-ı maîşet” temin ettiğini söylemektedir.³⁷⁸ Aynı şekilde *Tuhfe*'de de Mehmed Emin Efendi'nin yardımını zikretmektedir.³⁷⁹ İşte tam burada Müstakîmzâde çok şedid bir eleştiri ile karşı karşıya kalmaktadır. Süleyman Faik Efendi (ö. 1784/1838) meşhur mecmuasında Müstakîmzâde'nin biyografisini verdiği yerde

Devlet-i Aliyye'de re'îs ve kethudâ ve defterdârlık mansıplarında tekrâr ile Mekke-i Mükerre'mede vefât eden Seyyid Feyzullâh Efendi evâ'il-i hâlinde Müstakîmzâde'nin sâkin olduğu Şehremîni semtinde mukîm olmak münâsebetiyle hâline vâkıf olmağla riyâsetinde şeyhülislâm bulunan Camgöz demekle mulakkab Topkapulu Sâlihîzâde Emîn Efendi'ye söyleyip şehriyye elli kurûş bir ma'îşet hakkında teb'id ettirmiş ve meydân-ı ehl-i perverîlikde taş dikmiştir. Müstakîmzâde'ye lâıyk olan efendi-yi mûmâ-ileyhin bu âdemiyyetini bilip takrîren ve tahrîren şükrünü edâ etmek iken efendi-yi mûmâ-ileyhin oğluna bir lihye târîhi -ki neşren “خط شریف” (Hatt-ı şerîf 1199) ibâresidir- andan mâ'adâ mü'ellefâtında harf yazmayıp *Ravzatu'l-Meşâyih* ve *Silsiletü'l-Hattâtîn* ve sâ'ir eserlerinde Topkapulu bana tarîkumdan ferâğum mukâbelesinde te'bîd-i ma'îşet virdi diyü zıkr u senâ ider. Sağ olsa da şuna desem ki sen ma'îşetden kırk sene evvel imtihâna girmişsin, müderris olamamışsin. Sonra nikrîsden maksad almışsin ve çok zamân oturduğun yerde te'lifâta mübâşeretden gayrı bir işe yaramamışsin. O müddet için de sana tarîkin uzâmâsında kimesne merhamet edip yüzüne bakmamış. Kırk sene ömrün fakrla geçmiş. İşte cümlemiz biliriz ki sana ma'îşeti Feyzullâh Efendi yaptı. Anı senâ etmeyip Sâlihîzâde'yi senâ etmek niçün olsun?

diyerek Müstakîmzâde'yi ciddi bir şekilde tenkid edip kendisine maaş sağlayanın Seyyid Feyzullah Efendi olduğunu söylemektedir.³⁸⁰ Fakat bazı tarihi veriler Süleyman Faik'in tenkidlerinde isabetsiz olduğunu göstermektedir. Süleyman Faik'in zikrettiği Feyzullah Efendi, 3 defa reisülküttaplık yapmış ve sonrasında defter emini,

³⁷⁸ Müstakîmzâde, *Zeylüz'z-Zeyl-i Devha*, MK, 06 Yz 3681, vr. 92b.

³⁷⁹ Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 650.

³⁸⁰ Süleyman Faik Efendi, *Mecmû'a*, İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 9577, vr. 5b.

defterdarlık ve sadaret kethüdalığı hizmetlerinde bulunmuş ve 1210/1795 senesinde Mekke’de vefat eden Mustafa Ağazâde Feyzullah Efendi’dir.³⁸¹ Süleyman Faik, Feyzullah Efendi’nin riyaseti sırasında Salih Efendizâde’ye Müstakîmzâde’nin durumunu bildirdiğini ve yardım ettirdiğini söylemekle birlikte Feyzullah Efendi’nin ilk riyaset tarihi 1198/1784’tür.³⁸² Salih Efendizâde’nin 1191/1777 senesinde vefat ettiği düşünülürse riyaseti sırasında böyle bir istekte bulunabilmesi imkansızdır. Ayrıca Müstakîmzâde’nin Şehremini’ne taşındığı 1180/1766 senesinde³⁸³ Feyzullah Efendi başmuhasibe kaleminde memur olup Salih Efendizâde de henüz şeyhülislam değildi. Salih Efendizâde’nin 1189/1775 senesinde şeyhülislam olması da Süleyman Faik’in “riyâsetinde şeyhülislâm bulunan Camgöz demekle mulakkab Topkapulu Sâlihîzâde Emîn Efendi” sözünü nakzetmektedir. Seyyid Feyzullah Efendi’nin biyografisini kaleme alan Süleyman Faik’i³⁸⁴ böyle bir hataya düşüren sebebin ne olduğu anlaşılamamıştır.³⁸⁵

Her halükârda Sâlih Efendizâde’nin Müstakîmzâde’yi himaye ettiği açıktır. Ömrünün sonuna dek Sâlih Efendizâde’nin vesile olduğu bu 50 kuruşluk yardım³⁸⁶ Müstakîmzâde’nin “sedd-i ramak” dediği ölmeyecek kadar hayata tutunmasını sağlamıştır.

³⁸¹ Mehmed Süreyyâ, **Sicill-i Osmânî**, c. II. s. 530.

³⁸² Feyzullah Efendi’nin diğer riyasete gelişi tarihleri Müstakîmzâde’nin vefatından sonradır.

³⁸³ 1179 zelzelesi vâki ve bir sene mürûrunda Topkapısı dâhilinde Erikli Mahallesi ki Şehremini nâm mahalle ki ni‘me’l-emîr Ebu’l-Feth’in Câmî’i mahallesidir hâlen anda bir menzil-i vakfda icâreteyn ile sâkin olup.

Bkz.: Müstakîmzâde, **Mecmû‘a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33a.

³⁸⁴ Bkz. Süleyman Faik, **Zeyl-i Halikatü’r-Rü’esâ**, BYEK, Veliyyüddin Efendi, nr. 3442, vr. 252a.

³⁸⁵ Gerçekten de Süleyman Faik, Müstakîmzâde’yi acımasızca tenkid etmektedir. Müstakîmzâde’nin vefat ettiği sırada Süleyman Faik’in henüz 4 yaşında olduğu göz önünde bulundurulursa aktardığı bilgilerin sıhhati ciddi şüpheler uyandırmaktadır. İbnü’l-Emîn de bu cihetten Süleyman Faik’i eleştirmiştir. Ayrıca bu konuda bu zamana kadar dikkat edilmemiş bir husus da Süleyman Faik’in aynı zamanda bir Müstakîmzâde takipçisi oluşudur. Tertip ettiği mecmuası Müstakîmzâde’nin mecmualarını andırmakla birlikte mecmuasında yer alan bazı bilgiler Müstakîmzâde’nin mecmualarından alınmıştır. (Örneğin Süleyman Faik’in mecmuasında yer alan *Tabakat-ı Şernûbî* bahsiyle ilgili Müstakîmzâde’nin müstakil makalesi bulunmaktadır.) Bununla birlikte Müstakîmzâde’nin *Devha*’sına Süleyman Faik bir zeyl kaleme almıştır. Bunların haricinde Müstakîmzâde’ye ait üç eserde Süleyman Faik’in temellüğü bulunmaktadır. (Bkz.: SK, Esad Efendi, nr. 2804; Hüsrev Paşa, nr. 140 ve 390.) Bütün bu veriler değerlendirildiğinde Süleyman Faik’in Müstakîmzâde’nin eserlerine verdiği önem aşıkardır. Fakat Süleyman Faik’in Müstakîmzâde’ye karşı neden bu kadar öfkeli olduğu ise bir muammadır. Bu konuyla ilgili müstakil bir makale çalışması tarafımızca yapılmaktadır.

³⁸⁶ Cevdet Paşa da Sâlih Efendizâde’nin muavenetiyle kendisine Bolu Sancağına bağlı Çığa Kazası’nın gelirinden bir maişet verildiğini söylemektedir. Bkz: Ahmed Cevdet Paşa, **Târîh**, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1275, c. IV, s. 237-238.

1.6.3. İlmî ve Manevî Halkası

Müderrislik imtihanı sonrası “mülâzemet-i buyût” dediği bir nevi uzlet ve halvet hayatı süren Müstakîmzâde, sadece eser telifi ve istinsahıyla meşgul olmamış “ta‘lîm-i talebeden” geri kalmamıştır. Fakat Müstakîmzâde’nin nasıl bir talebe yetiştirme metodu izlediği bunlara nasıl ve ne şekilde temas ettiği, nerelerde ders verdiği gibi sorular, maalesef bu zamana kadar üzerinde durulmamış meseleler olarak kalmıştır. Gerçi kendisinin de bu hususta çok açık olduğu söylenemez. Fakat eserleri, mecmuaları ve talebelerinin yazdıklarından yukarıda zikrettiğimiz soruların cevaplarını bulmak mümkündür.

Öncelikle Müstakîmzâde müderris olamadığı için herhangi bir medresede resmi olarak ders vermesi olanaksızdır. Ayrıca bir tekkede irşad faaliyetinde de bulunmadığından yaşadığı evi bir ilim yuvasına dönüştürmüş olmalıdır. Kethüdâzâde Arif Efendi’nin kendisi için söylediği “tekkesiz meşâyih-i kirâm zümresindendir” sözü bu cihetten çok isabetlidir.³⁸⁷

Akifzâde Abdurrahim Efendi de (ö.1223/1808) Müstakîmzâde’nin müderrislik imtihanı sonrasında evinde inzivaya çekildiğini “ilim ve amelle” meşgul olduğunu söylemektedir. Ayrıca insanlara evini sadece öğle namazından ikindi namazına kadar açtığını vurgulaması bir hayli ilginçtir.³⁸⁸ Buradan hareketle Müstakîmzâde’nin uğraşları için zamanını taksim ettiği, talebe ve diğer ziyaretçileri için belli bir vakit ayırdığı anlaşılmaktadır.³⁸⁹

Peki Müstakîmzâde’nin talebeleri kimlerdir? Bu konu da üzerinde pek durulmamış meselelerden biridir. İbnü’l-Emîn, *Tuhfe* neşrinde Müstakîmzâde’nin verdiği bilgilerden talebesi olduğunu söylediği Ahmed-i Resmî³⁹⁰ (ö. 1197/1783),

³⁸⁷ Müstakîmzâde’nin şeyhi Tokadî’nin de vefatından 2 sene öncesine kadar herhangi bir tekkede postnişinlik yapmadığı göz önünde bulundurulursa bunun Müstakîmzâde için de anlaşılır olduğu görülecektir. Bkz. Emin Efendi, *a.g.e.*, s. 217.

³⁸⁸ Müstakîmzâde’nin tamamen kendini inzivaya kapadığı evi 1180/1766’da taşındığı Şehremini’deki evi olmalıdır. Bu tarihten önce Ayasofya’daki evi hariç yaşadığı evlerde çok uzun süre kalmamış ve verdiği bilgilerden anladığımız kadarıyla daha sosyal bir yaşantı sürmüştür. Bkz. Akifzâde Abdurrahim Efendi, *Kitâbü’l-Mecmû‘*, vr. 74b.

³⁸⁹ İstinsah ettiği bazı nüshalarda zikrettiği kadarıyla genellikle ikindi namazından sonrasını eser istinsahıyla geçirmesi bu durumu doğrulamaktadır. Bkz. Salih b. Hasan el-Hanbelî, *Telhisü’s-Sâfi li-Metni’l-Kâfi fi İlmî’l-Aruz ve’l-Kavâfi*, SK, Bağdatlı Vehbi, nr. 1515, vr. 8a.

³⁹⁰ “Bu fakîrin ba‘zı dersimize dahi tenezzül eylemişti.”: Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 83.

Na‘leynizâde Seyyid Mehmed-i Nesîb³⁹¹ (ö.?) ve Serheng Mustafâzâde Mehmed-i Sâlih’in³⁹² (ö. 1171/1758) isimlerini vermektedir.³⁹³

Fakat Müstakîmzâde’nin talebeleri ve kendisinden istifade edenlerin sayısı bundan fazladır. Talebelerinin isimlerini vermeden önce bir hususa dikkatleri çekmede fayda vardır. Bu durum zihinlerdeki hoca talebe ilişkisiyle ilgilidir. Öncelikle Müstakîmzâde’nin ilminden ve bilgisinden istifade edenlerin bir kısmı dostu mesabesinde olan kişilerdir. Tıpkı kendisinin dostluk yaptığı kişilerden istifade etmesi gibi Müstakîmzâde de bir kısım dostlarıyla hoca-talebe münasebeti kurmuştur.

Bunların başında hattat İbrahim Tâhir Efendi (ö. 1208/1794’ten sonra) gelmektedir.³⁹⁴ Râsim Efendi’nin talebelerinden olan İbrahim Tâhir ile Müstakîmzâde’nin arasında çok farklı bir bağ bulunmaktadır. 1166/1752-53 senesinde Rasim Efendi’den icazet alan İbrahim Tâhir için kaside yazan Müstakîmzâde³⁹⁵, *Tuhfe*’de İbrahim Tâhir’den bahsederken “bu fakirin kebîr ü sagîr âsâr-ı adîdesi seksen kadar olup her birini mükerreren tenmîk vâki olmuştur” şeklinde kayıt düşmektedir.³⁹⁶ Müstakîmzâde’nin “tenmik” kelimesiyle kastettiği eserlerinin istinsah edilmesidir. Hakikaten de Müstakîmzâde’nin eserlerini en çok istinsah eden kişi İbrahim Tâhir’dir. Şimdilik tespitimize göre 21 mücelled içerisinde Müstakîmzâde’nin eserlerinden istinsah ettiği nüsha sayısı 200’den fazladır. Ayrıca bu nüshaların büyük bir kısmında Müstakîmzâde’nin ya tashihi ya da mukabele kaydının olması İbrahim Tâhir’le olan münasebetinin boyutunu göstermesi açısından somut bir delildir.

³⁹¹ “Abd-i kem-vâyenin halka-i ifâde vü himâyesini nice eyyâm iltizâm ve bida‘a-i hoş-âyende ile serpençe-i cehl-i mürekkebdan tahlîs-i girîbân-ı nefis-i nâtika edip...”: Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 83.

³⁹² “Bu bende-i müstemendin hidmetine dil-bend ve da‘ire-i ta‘lîm-i âcizâne ve terbiye-i fakârânemize tenezzül ile nev-be-nev müstefiz ü hisse-mend olduğu eyyâm...”: Müstakîmzâde, *Serh-i Ayniyye-i Süheyliyye*, SÜSAM, nr. 76, vr. 1b. Tam künyesi ise şöyledir: Mehmed-i Sâlih b. Serheng Mustafa b. el-Hâc Mehmed el-Azîzî.

³⁹³ İbnü’l-Emîn, Mehmed-i Sâlih’i iki farklı kişiymiş gibi zikretmektedir. “Tahvil kalemi kâtiblerinden Mehmed Sâlih-i Şem‘î” ile “divân-ı hakanî küttâbından Serheng Mustafazâde Mehmed-i Sâlih” olarak isimlerini zikrettiği kişiler aynıdır. Bkz.: İnal, *Tuhfe*, s. 18.

³⁹⁴ Tam künyesi şu şekildedir: Ebu’l-Muhtâr İbrahim Tâhir el-Kâdirî el-Eşrefî b. Mustafa es-Sünbülî b. İbrahim el-Mostarî.

³⁹⁵ İbrahim Tâhir’in icazet alması vesilesiyle Müstakîmzâde iki farklı kaside yazmıştır. Bunlardan *Tuhfe*’ye aldığı 1166/1752-53 tarihi olup bir mecmuada kendi hattıyla “târîh-i hattât şoden-i izn-i ketebe-i İbrahim Tâhir” başlığı altında 1168/1754-55 tarihli bir kaside bulunmaktadır. Bkz.: *Mecmû‘a*, SK, Esad Efend, nr. 3453, vr. 66a.

³⁹⁶ Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 44.

“Şeyhimiz ve üstadımız” şeklinde nitelendirdiği³⁹⁷ Müstakîmzâde’yle İbrahim Tâhir’in aralarında olan ilişki sadece eserleri üzerinden olmamış kendisinden bazı virdler ve hiziplerden özellikle de Tokadî kanalıyla gelenlerden izin ve icazet almıştır.³⁹⁸ Kadirî/Eşrefî olan İbrahim Tâhir’in³⁹⁹ Müstakîmzâde’nin Şazeli silsilesinde yer almasına bakılırsa kendisinden tarikat icazeti de almış olmalıdır.⁴⁰⁰

Bildiğimiz kadarıyla Müstakîmzâde’nin icazet verdiği ilk kişi de İbrahim Tâhir’dir. 9 Zilhicce 1168/16 Eylül 1755 tarihinde İbrahim Tâhir’e *Kasîdetü’l-Mudariyye* ve kendi kasidesi olan *Kasîdetü’l-Emriyye*’den icazet vermiş olan Müstakîmzâde ihtimal ki kendisine gelen diğer izin ve icazetlerden de İbrahim Tâhir’i aynı tarihte mezun kılmıştır.⁴⁰¹ Fakat elimizde İbrahim Tâhir’in mührüyle olan icazetlerde zikretmiş oldukları şunlardır:⁴⁰²

- 1- Hizbü’l-Hıfz
- 2- Sened-i Fâtihatü’l-müselsel bi’l-kısm ve rivâyetihi (tek nefeste besmeyleyle birlikte Fâtiha okuma izni)
- 3- Senedü’l-Fâtiha
- 4- Sened-i *Cevheretü’t-Tevhîd fî’l-Akâ’id*
- 5- Mesnevi-i Ma’nevî’nin 6 cildinin rivâyet, kıraat ve tahrir izni.
- 6- Evrâd-ı Fethiyye

³⁹⁷ İbrahim Tâhir farklı kayıtlarında Müstakîmzâde’den şöyle bahsetmektedir: “el-câmi’u üstâdune’l-mâhir”, “câmi’uhû üstâdune’l-merhûm”, “Üstadî ve vesîletu isnâdî”. Bkz. Müstakîmzâde, **Uddetü’l-Budûr fî İddeti’s-Sinîni ve’s-Şuhûr**, DTCFK, İsmail Saib I, nr. 3199, vr. 13a; ayn. mlf., **Tuhfe**, SK, Murad Molla, nr. 1448, vr. 230a; **Mecmû’a**, SK, Esad Efendi, nr. 1330, vr. 38b.

³⁹⁸ Bir evrad yahut hizbin kıraatına mezun olan bir kimsenin aralarında intisap/beyat olsun olmasın kendi tabi olduğu tarikat yahut başka bir tarikat müntesibine icazet vermesi tarikat uygulamaları içerisinde gayet olağan bir durumdur.

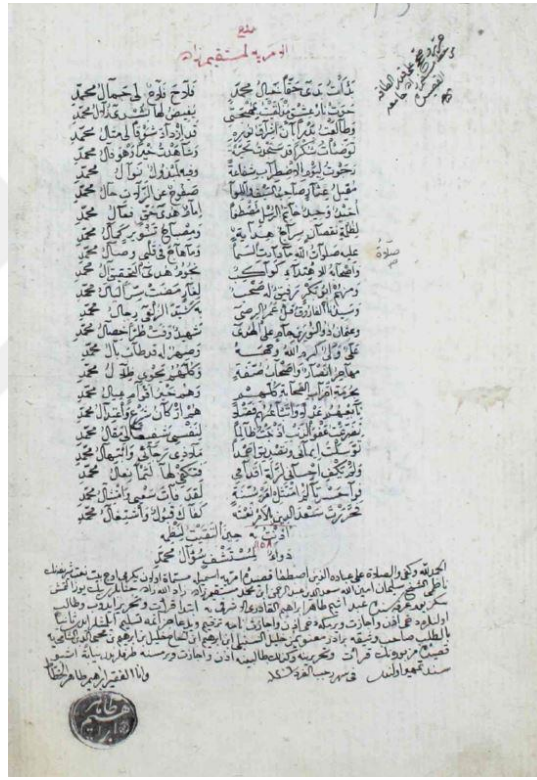
³⁹⁹ Müstakîmzâde’nin şeyhleri arasında andığı Eşrefzâde Seyyid Ahmed İzzeddîn’in oğlu Abdülkadir Necib Efendi’ye intisab etmiş olması aralarındaki irtibatı daha sağlamlaştırmış olmalıdır. Bkz.: Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 44.

⁴⁰⁰ Tabîbzâde, **Silsile**, vr. 29b.

⁴⁰¹ İbrahim Tâhir, silsilelerini ve icazetlerini sıraladığı metinlerin sadece bu ikisinde hangi sene icazet aldığını söylemektedir. Bunlardan *Kaside-i Emriyye*’nin 1168 tarihinde yazıldıktan sonra ilk defa kendisine icazet verildiğini söylemesine bakılırsa diğer icazetlerinde tarih belirtmemesi anlaşılabilir. Bkz. Halil es-Sünbülî, **Mecmû’a**, SK, Esad Efendi, nr. 3680, vr. 14b.

⁴⁰² Halil es-Sünbülî, **a.g.e.**, vr. 1b-16b.

- 7- Kasidetü'l-Münferice
- 8- Kasidetü'l-Bürde
- 9- Kasidetü'l-Emriyye
- 10- Kasidetü'l-Mudariyye
- 11- Kasidetü'l-Gazeliyye
- 12- Bunların da haricinde farklı hizib, dua ve salavatlar.

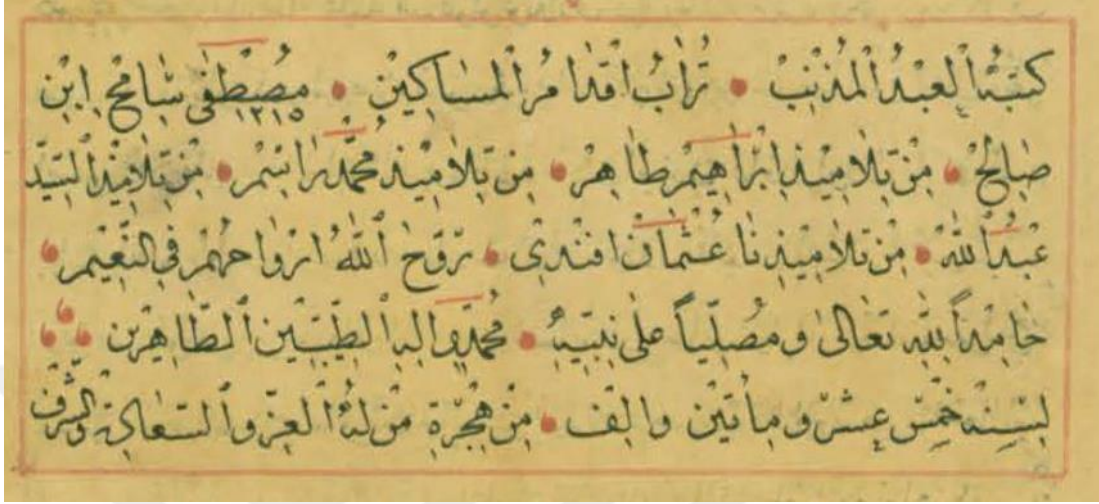

Resim 18: İbrahim Tâhir'in Müstakîmzâde'den aldığı Kasidetü'l-Emriyye İcazeti Münasebetiyle Halil es-Sünbulî'ye verdiği İzin ve Altında Basılı Mührü

(SK, Esad Efendi, nr. 3680, vr. 12b)

İbrahim Tâhir'in sadece kendisi Müstakîmzâde'nin eserlerini istinsah etmemiş aynı zamanda talebeleri de bu işi devam ettirmişlerdir. Özellikle Mustafa Sâmih b. Sâlih (ö.?) bu konuda hocasını aratmayacak ölçüde bir gayret göstermiştir. 10 mücelled içerisinde yer alan toplamda 120 nüshayla Müstakîmzâde müstensihleri içerisinde hocasıyla birlikte başı çekmektedir. İşini ciddiyetle yaptığı anlaşılan

Mustafa Sâmiḥ, istinsah ettiği nüshaları Müstakîmzâde'nin diğer bir talebesi Halil es-Sünbülî'yle mukabele etmeyi ihmal etmemiş ve nüshaların sıhhatini artırmıştır.⁴⁰³

Resim 19: Mustafa Sâmiḥ'in Hafız Osman'a Kadar Hat Silsilesini Zikrettiği Ketebe Kaydı

(İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 93, vr. 466b)

İbrahim Tâhir'in bir diğer Müstakîmzâde müstensihisi olan talebesi de Ahmed b. el-Hâc Ömer'dir. İstinsah ettiği *Şerh-i Ayniyye-i Süheyliyye* nüshasında yazdığı ketebede İbrahim Tâhir'in talebesi olduğunu söylemektedir.⁴⁰⁴

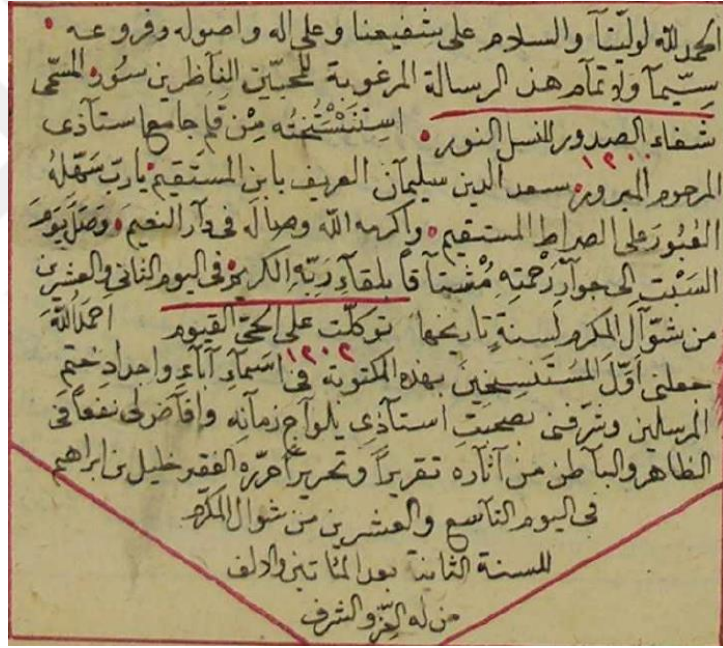
İbrahim Tâhir, Müstakîmzâde'den tevarüs ettiği bilginin intikalinde sadece eser çoğaltımıyla kalmamış aynı zamanda Müstakîmzâde'nin bazı talebeleri ile çevresinde bulunan kişilere icazet vererek silsilenin genişlemesini sağlamıştır. Örneğin Halil es-Sünbülî ile Muhallefât Halifesizâde Mehmed Emin bunlardandır.⁴⁰⁵

⁴⁰³ Mustafa Sâmiḥ'in istinsah ettiği nüshalarda yer alan mukabele kayıtlarından örnekler için bkz.: "Suhhiha bi-tarîki'l-mukabele 16 Receb 1214": İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 6698, vr. 171b; "Suhhiha bi'l-mukabeleti alâ kadri't-taka": İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 6699, vr. 88b.

⁴⁰⁴ Müstakîmzâde, *Şerh-i Ayniyye-i Süheyliyye*, BL, Or. Ms., nr. 12629, vr. 118a. Nüshada müstensihinin ismi silinmiş ve zor okunmaktaydı. Lup yardımıyla incelememize izin veren The British Library görevlilerine teşekkürlerimi sunarım.

⁴⁰⁵ Muhallefât Halifesizâde'ye verdiği *Hizbü'l-Hıfz* ve Müstakîmzâde'nin şerhinin kıraat icazeti için bkz. *Mecmû'a*, SK, Esad Efendi, nr. 1330, vr. 38b-39a.

Müstakîmzâde'nin talebelerinin önde gelenlerinden bir diğeri de Halil es-Sünbülî'dir (ö. 1218/1803).⁴⁰⁶ Her ne kadar İbrahim Tâhir kadar eser istinsah etmemiş olsa dahi Müstakîmzâde'yle ilgili günümüze intikal eden önemli mecmualar hep onun sayesinde mevcudiyetini korumuştur. “Bâ'is-i hayâtım” dediği hocasının 10 mücellled içerisinde birçok eserini istinsah etmiş olan Halil es-Sünbülî, Müstakîmzâde'nin vefatından 7 gün sonra istinsah ettiği bir nüshanın sonunda hocasından “yalavaç-ı zamân”⁴⁰⁷ şeklinde gayet yüceltici bir şekilde bahsetmekle birlikte “üstadımın sohbetiyle şereflendiren ve beni onun eserlerinin takriri ve tahriri ile zahiren ve batınen feyizlendiren Allah'a hamd ederim” diyerek sevgisini ve minnetini dile getirmektedir.⁴⁰⁸

Resim 20: Halil es-Sünbülî'nin Müstakîmzâde'nin Vefatından 7 Gün Sonra İstinsah Ettiği Nüshanın Sonunda Hocasını Andığı Ferağ Kaydı

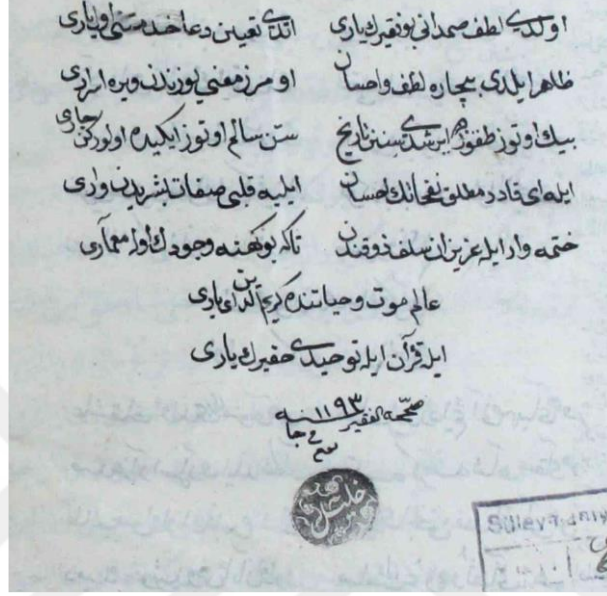
(TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 347, vr. 172b)

⁴⁰⁶ Tam künyesi şu şekildedir: Derviş Halil es-Sünbülî b. İbrahim-i Dîdârî b. el-Hâc Halil b. İbrahim b. Muhyiddin ed-Dımaşkî.

⁴⁰⁷ Müstakîmzâde'nin birçok talebesinin kendisi için kullandığı “yalavaç” kelimesi sözlüklerde peygamber ve elçi manaları ihtiva etmekle birlikte burada aşırı derece tazim için kullanılmıştır. Kelimenin ihtiva ettiği manalar için bkz. Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Clarendon Press, Oxford 1972, s. 921.

⁴⁰⁸ Müstakîmzâde, *Mecmû'atü'r-Resâ'il*, TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 347, vr. 124b, 172b.

Müstakîmzâde ile Halil es-Sünbülî'nin ne zaman tanıştıkları malumumuz değildir. Fakat Sünbülî'nin Müstakîmzâde eserlerinden yaptığı ilk istinsah 1193/1779 tarihli olduğundan bu seneden önce tanıştıkları düşünülebilir.⁴⁰⁹

Resim 21: Halil es-Sünbülî'nin 1193/1779 Tarihli İstinsah Kaydı ve Mührü
(SK, Esad Efendi, nr. 2709, vr. 195b)

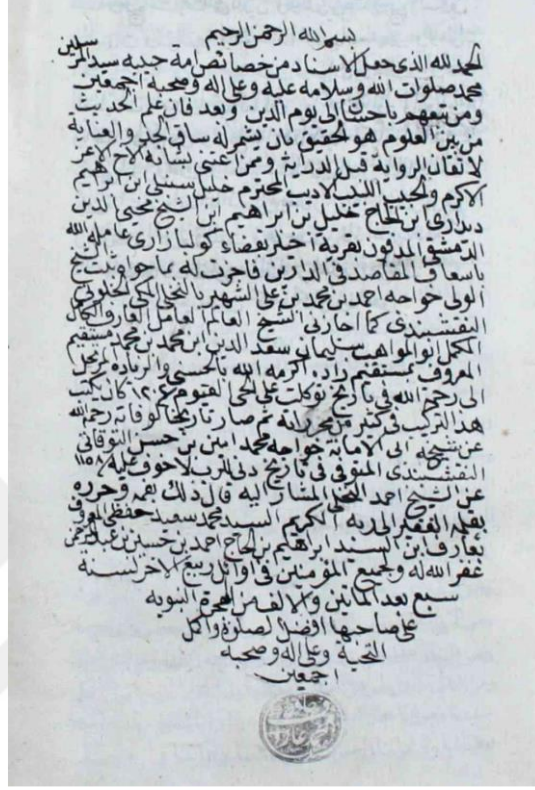
Nisbesinden de anlaşılacağı üzere Sünbülî dervişi olan Halil Efendi'yle Müstakîmzâde'nin tanışıklığı bu tarikatın muhitlerinde vuku bulmuş olmalıdır. Müstakîmzâde'nin şeyhleri arasında yer alan Seyyid Nureddin Efendi ile Halil es-Sünbülî'nin silsilesi, Seyyid Alaeddin Efendi'de (ö. 1096/1680) birleşmektedir.

Halil es-Sünbülî'nin istinsah ettiği birçok nüshada Müstakîmzâde'nin notlarına rastlanmakla birlikte doğrudan Müstakîmzâde'den aldığı herhangi bir icazete maalesef ulaşamamıştır. Fakat 1206/1792 senesinde İbrahim Tâhir'den yukarıda yazılı olan eserlerden aldığı icazet ve 1207/1793 senesinde Müstakîmzâde'nin diğer bir talebesi Seyyid Mehmed Sa'id Hıfzî Efendi'den aldığı icazet ile Müstakîmzâde'nin silsilesine dahil olmuştur.⁴¹⁰ Ayrıca Müstakîmzâde'nin talebesi Muhallefat Halifesi Mehmed

⁴⁰⁹ Müstakîmzâde, **Burgûsiyye**, DTCFK, İsmail Saib I, nr. 2119, vr. 88a.

⁴¹⁰ Halil es-Sünbülî, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3680, vr. 142b.

Emin Efendi'nin oğlu Mehmed Emin'e de icazet vererek silsilenin genişlemesine katkıda bulunmuştur.⁴¹¹

Resim 22: Seyyid Mehmed Sa'id Hıfzî'nin Halil es-Sünbülî'ye Verdiği İcazet

(SK, Esad Efendi, nr. 3680, vr. 142b.)

Burada Hıfzî'yle (ö. 1217/1802) Müstakîmzâde'nin münasebetini anlatmakta fayda bulunmaktadır.⁴¹² Hıfzî Efendi aslen Gülşenî tarikatından olup Başçı Mahmud Tekkesi'nin ilk şeyhidir.⁴¹³ Cemaleddin Server Revnakoğlu, Müderris Şerefüddin Bey'in [Yaltkaya] arşivinde bulunan Hıfzî'ye ait bir mecmuada gördüğü 1 Safer 1215/24 Haziran 1800 tarihli bir notu 18 Eylül 1941 tarihinde istinsah etmiş ve arşivine

⁴¹¹ Halil es-Sünbülî ve Muhallefât Halifesizâde'nin *Virdü's-Settâr* silsilesi için bkz. **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 1330, vr. 43b.

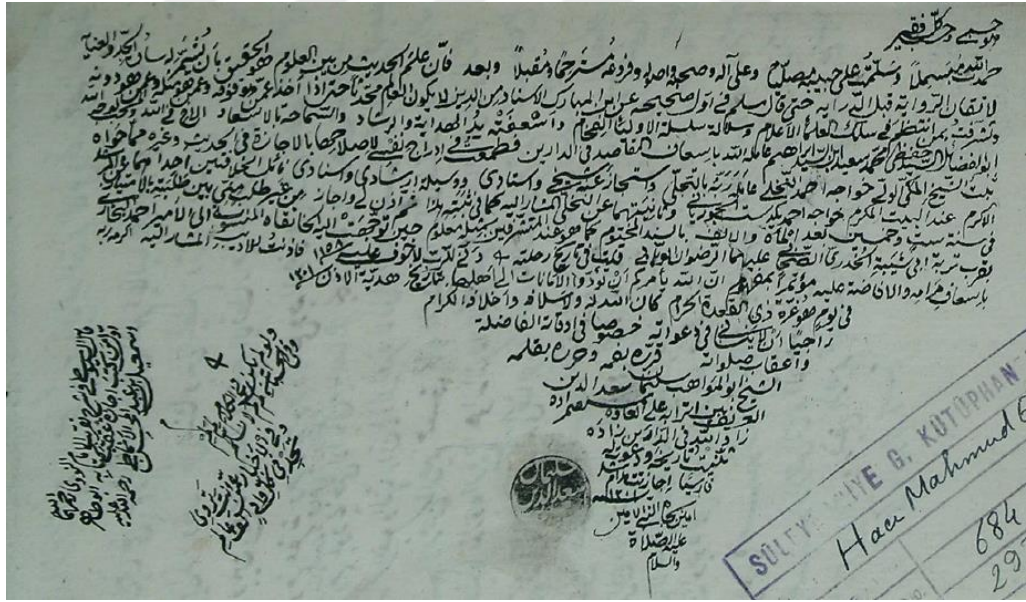
⁴¹² Tam künyesi şu şekildedir: Ârif es-Seyyid Mehmed Sa'id Hıfzî b. es-Seyyid İbrahim b. el-Hac Ahmed b. Hüseyin b. Abdurrahman.

⁴¹³ Fatih İlçesi'nde, Haseki semti Nevbahar Mahallesi'nde, Cevdet Paşa Caddesi ile Özbek Süleyman Efendi Sokağı köşesinde 1804 ada 7 parselde yer alan ve Fatih'in başcibaşısı Başçı Mahmud Efendi'nin (ö. 1495) inşa ettiği mescide meşihat vaz edilip tekkeye tahvil edilmiştir. Esin Demirel İşli, **a.g.e.**, s. 32; Baha Tanman, "Başçı Mescidi, Tekkesi ve Çeşmesi", **DBİA**, c. II, s. 79.

almıştır. Bu notta Hıfzî Efendi, Müstakîmzâde ile aralarında sıkı bir bağın olduğunu ve kendisinin bütün eserlerinden icazetli olduğunu dile getirmektedir:

Hazret-i Müstakîmzâde Sa‘üddîn Süleymân Efendi fakîre muhabbet-i tâmmı olup ne ki söylesem elbette red buyurmazdı. Kendüleri cümle-i ahzâb ve evrâd-ı sağîr ü kebir[e] me‘zûn, fakîr, azîzim efendimin inâyetiyle me‘zûn... Müşârün-ileyh Müstakîmzâde dahi cemi-i âsârın fakîre tahrîr ve cümlesine izinleri olduğu azharun mine‘ş-şemsdir. Elhamdülillah. Rıdavânullâhi te‘âlâ aleyhim ecma‘în yâ Mu‘în. Gurre-i Saferü’l-Hayr 1215.⁴¹⁴

Hakikaten de Hıfzî Efendi, başta hadis olmak üzere Müstakîmzâde’nin Tokadî kanalıyla mezun olduklarından 1201/1787 senesinde icazet almıştır.⁴¹⁵ Ayrıca Müstakîmzâde’nin notları olan bir nüshanın başında hocasından “Hazret-i Müstakîmzâde Sadeddin Süleyman eş-Şeyh-i cem‘-i turuk efendimiz dahi” şeklinden bahsetmesine nazaran ona karşı muhabbetinin ziyade olduğu düşünülebilir.⁴¹⁶

Resim 23: Müstakîmzâde’nin Seyyid Mehmed Sa‘id Hıfzî’ye Verdiği İcazet

(SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 684, vr. 50a.)

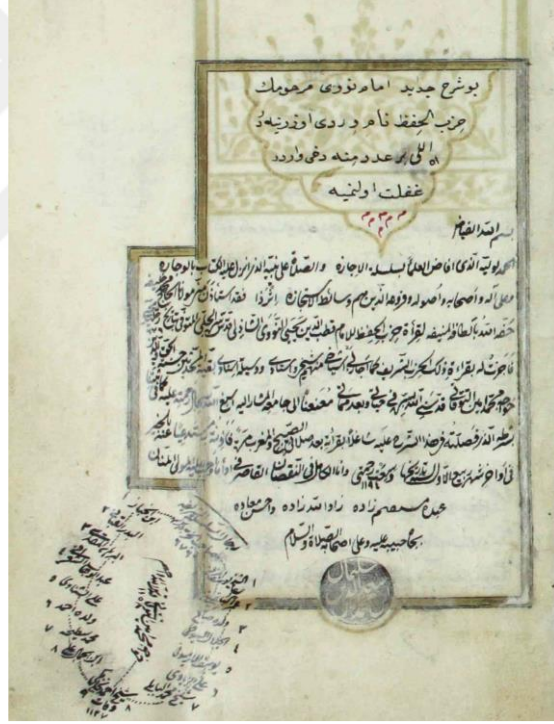
⁴¹⁴ SK, Cemaletdin Server Revnakoğlu, dosya nr. 71, poz. 133. (Dosya tasnifinde sayfa numaraları olmadığından atıf PDF numaralarına göre verilmiştir.)

⁴¹⁵ es-Seyyid Ahmed b. Muhammed en-Nahlî, **Vureykât**, SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 684, vr. 50a.

⁴¹⁶ Ömer Gürânî, **Memcû‘a-i Resâ’il**, SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 3010, vr. II.

Müstakîmzâde-nüvisler içerisinde Halil es-Sünbülî'den sonra en çok eser istinsah etmiş kişi Muhallefat Halifesi Hafız Mehmed Emin Efendi'dir (ö. 1203/1789).⁴¹⁷ 10 mücellled içerisinde Müstakîmzâde'nin birçok eserini istinsah etmiş olup en erken tarihli 1197/1783 tarihli dir.

1194/1780 senesinde Müstakîmzâde'den *Hizbü'l-Hıfz* okuma icazeti almış olan Mehmed Emin Efendi'yle aralarında samimi bir yakınlık olduğu anlaşılmaktadır. Müstakîmzâde, Mehmed Emin Efendi'nin kızı Hatice'nin vefatı için içli bir tarih yazmıştır.⁴¹⁸ Oğlu Salahî Mehmed Emin Efendi ise yukarıda değinildiği gibi bir Müstakîmzâde takipçisidir ve İbrahim Tâhir, Halil es-Sünbülî ve Seyyid Mehmed Sa'îd Hıfzî'den icazet alıp Müstakîmzâde'nin silsilesine dahil olmuştur.

Resim 24: Müstakîmzâde'nin Mehmed Emin Efendi'ye Verdiği *Hizbü'l-Hıfz* İcazeti ile Altta Görülen Silsilesi ve Mührü

(SK, Esad Efendi, nr. 1330, vr. 12a.)

⁴¹⁷ Tam künyesi şu şekildedir: Muhallefât Halifesi Hâfız el-Hâc Mehmed Emin b. Ahmed b. Abdülkadir b. Hüseyin.

⁴¹⁸ Muhallefât Halifesi Hâfız el-Hâc Mehmed Emin, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3508, vr. 13b.

Bu zikredilenlerin haricinde Müstakîmzâde'ye yakınlığı olan ve eserlerini istinsah edenlerden haklarında çok az şey bildiğimiz iki isim bulunmaktadır. Bunlar Derviş Mehmed Sırrî ile Halil b. Hüseyin'dir.⁴¹⁹ Her ikisi de Müstakîmzâde'nin önemli eserlerinin istinsah suretiyle yayılmasına vesile olmuşlardır. Özellikle Halil b. Hüseyin,⁴²⁰ Müstakîmzâde'nin en hacimli eserlerinden olan *Elsine-i Selâse*'yi iki defa istinsah etmiş ve elimizde tek nüsha olarak bulunan *Mecelletü'n-Nisâb* da onun hattıyla günümüze intikal etmiştir.

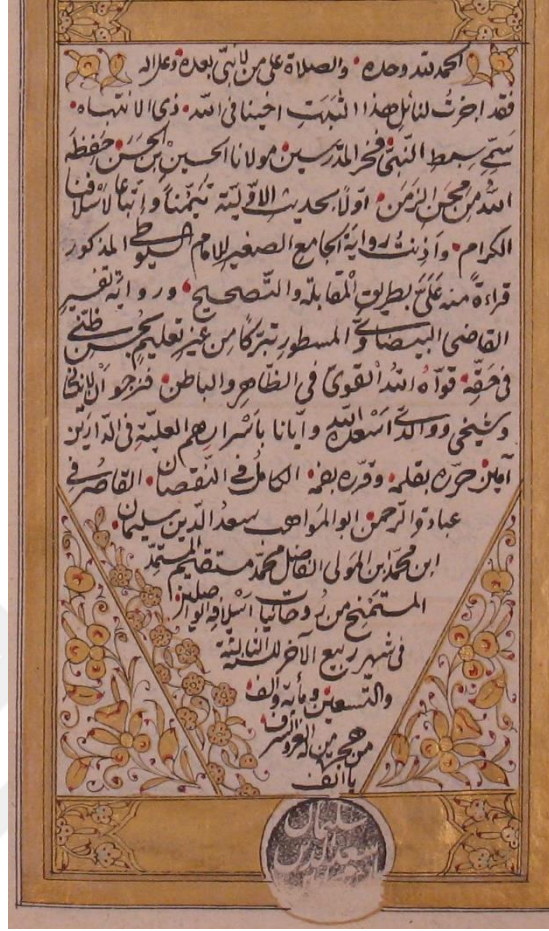
Müstakîmzâde'nin bir diğer icazetli talebesi de Hüseyin b. Hasan'dır. 1193/1779 senesinde Müstakîmzâde kendisine Evleviyet Hadisi, *Beyzâvî Tefsiri* ve *Cami'ü's-Sağır*'den icazet vermiştir.⁴²¹ Hadis icazetini teyemmünen, *Cami'ü's-Sağır*'i mukabele ve tashih ile, *Beyzavî Tefsiri*'ni ise teberrüken verdiğini söyleyen Müstakîmzâde ile Hüseyin b. Hasan'ın münasebeti bu tarihten öncelere gitmektedir. Ali b. Mustafa el-Mostârî el-Bosnevî'nin (ö. 1007/1598) *Muhâdaratü'l-Evâ'il ve Müsâmeretü'l-Evâhir* adlı eserini 1188/1774-75 senesinde istinsah eden Hüseyin b. Hasan nüshanın sonunda "Üstadım Müstakîmzâde'nin himmetiyle -Allah onunla olsun-" şeklinde bir kayıt düşmüştür.⁴²² Müstakîmzâde'nin verdiği icazette "Fahrü'l-müderrişin" şeklinde tanıttığı Hüseyin b. Hasan'ın medrese çevresinden olması kendisinin bu muhitlerde de itibar gördüğünü göstermesi açısından önemlidir. Talebelerinin geneline bakıldığında görülen *tarikât çevrelerinden kişiler* izlenimi böylelikle izale olmaktadır. Müstakîmzâde'nin kendi eserleri için söylediği "ba'zı meşâyih-i İslâmiyye âsâr-ı kalemimize râğbet ederler" sözünün yanında ilmine müracaat ettikleri de böylelikle anlaşılmaktadır.

⁴¹⁹ Derviş Mehmed Sırrî'nin Müstakîmzâde'nin son zamanlarında yanında olduğu istinsah ettiği nüshalarda olan mukabele kayıtlarından anlaşılmaktadır. SK, Bağdatlı Vehbi, 1148 numaralı nüshanın sonunda yer alan 1202/1787-88 tarihli mukabele kaydı, SK, Pertev Paşa 427 numaralı nüshanın zahriyesinde yer alan 1202/1787-88 tarihli takrizler ile MYEK, Ali Emiri Edebiyat 208 numaralı nüshanın zahriyesinde yer alan takrizler Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

⁴²⁰ Biyografisi için bkz.: Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 180.

⁴²¹ Müstakîmzâde, **İcâzet**, MYEK, Ali Emiri Arabi, nr. 4642.

⁴²² Ali b. Mustafa el-Mostârî el-Bosnevî, **Muhâdaratü'l-Evâ'il ve Müsâmeretü'l-Evâhir**, SK, Servili Medrese, nr. 251, vr. 185a.

Resim 25: Müstakîmzâde'nin Hüseyin b. Hasan'a Verdiği İcazet ve Altındaki Mührü

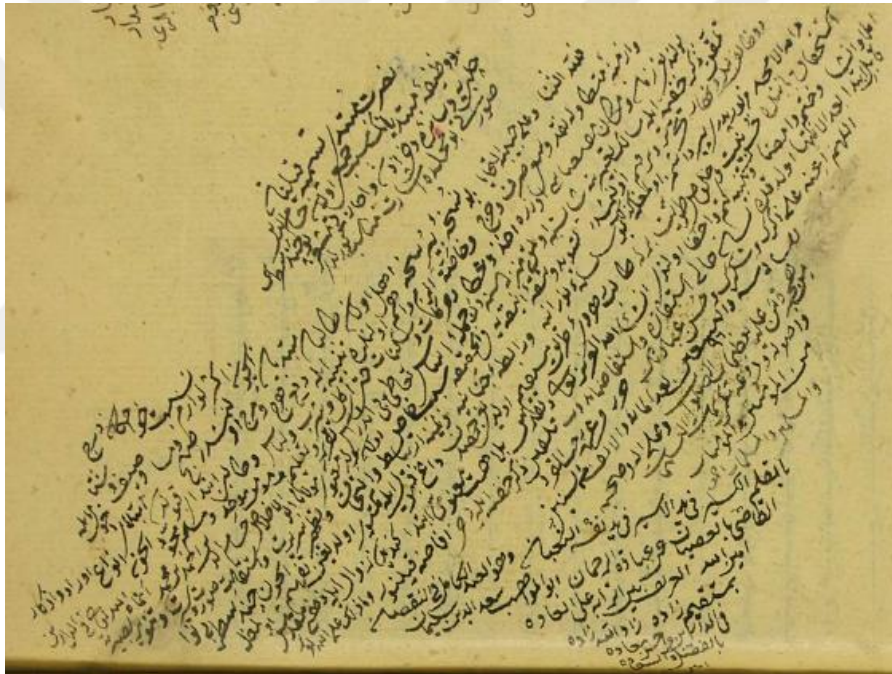
(MYEK, Ali Emiri Arabi, nr. 4642, vr. 2b)

Müstakîmzâde'nin yakın talebelerinden olup “veled-i manevî” olarak andığı, bir talebesi de Ebu'l-İhlâs Ahmed Hüsamüddin b. Mehmed Emin'dir (ö. 1202/1787'den sonra). Babasıyla pirdaş olmalarından dolayı aralarında bir hukuk olduğunu vurgulayan Müstakîmzâde, *Nusret-i Mübtedî* adlı bir yönüyle “tarikata giriş” formundaki eserinin yazım sebebinin Ahmed Hüsamüddin olduğunu söylemektedir. 1 Receb 1196/14 Mayıs 1782 tarihinde bu eserden “ve sâire” dediği diğer eserlerinden kendisine icazet vermiştir.⁴²³

Ahmed Hüsamüddin'nin Efendi'nin de son zamanlarında hocasının yanında olduğunu istinsah ettiği bir nüshadan anlıyoruz. Müstakîmzâde'nin son eserlerinden

⁴²³ Müstakîmzâde, *Nusret-i Mübtedî*, vr. 115b.

Akîdetü's-Sûfiyye'nin tebyiz nüshası onun hattıyladır. Üstadının ölümünden yaklaşık 6 ay önce istinsah ettiği eserin birçok yerinde Müstakîmzâde'nin tashih ve derkenarları bulunmaktadır.⁴²⁴ Nüshanın ferağ kaydında üstadı için Allah'tan uzun ömür dilemiş olmakla birlikte kendisiyle olan münasebetinin boyutunu tam anlamak için maalesef eldeki veriler yetersizdir. "Veled-i manevî" tanımı tarikat ıstılahında bir şeyhin müridi ve dervişi için kullanıldığından hareketle Müstakîmzâde ile Ahmed Hüsamüddin'in arasında bir müşşid-mürid ilişkisi olduğu düşünölebilir. Ayrıca Ahmed Hüsamüddin'in babasının Müstakîmzâde ile aynı tarikattan olması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

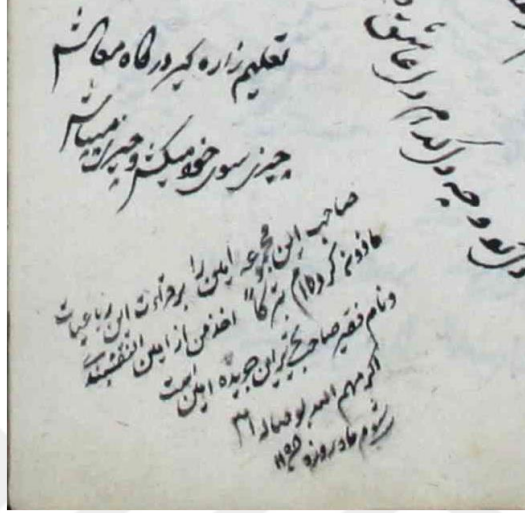
Resim 26: Müstakîmzâde'nin Ahmed Hüsamüddin'e Verdiği *Nusret-i Mübtedî* İcazeti

(TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 342, vr. 115b)

Müstakîmzâde'nin ilmi ve manevî halkasıyla ilgili değinilmesi gereken bir husus da Müstakîmzâde'nin icazet verdiği kişilerin hepsinin doğrudan talebesi yahut müridi olup olmamasıyla ilgilidir. Verdiği bazı icazetlerde yazdığı "teberrüken" ibaresi aslında bir münasebetten dolayı icazet verdiğini göstermektedir. Örneğın hocası

⁴²⁴ Müstakîmzâde, *Akîdetü's-Sûfiyye*, PULIM, Garrett, nr. 1328Y, vr. 9b.

Tokadî'nin vefatından 22 gün sonra kendisi için mecmua tertip ettiği Mehmed Emin-i Tevfik'e (ö.1158/1745'den sonra) Ebu Sa'id Ebu'l-Hayr'ın (ö. 440/1049) rubailerini okumasına “teberrüken” izin vermiştir.⁴²⁵

Resim 27: Müstakîmzâde'nin Mehmed Emin-i Tevfik'e Verdiği İcazet

(SK, Esad Efendi, nr. 3895, vr. 82b.)

Müstakîmzâde'nin teberrüken icazet verdiği bir diğer kişi de Pîrî Paşazâde Mir Seyyid Sadeddin ibn Seyyid Mir Mehmed-i Eşrefzâde'dir. Müstakîmzâde “Tebrîken ve teberrüken” şeklinde nitelediği icazetinde *Delâ'ilü'l-Hayrât* başta olmak üzere Hatm-i Hâcegân ve “besmeleyi hamdeleye vasılla sûre-i Fâtiha'yı bir nefeste” okumadan kendisine 1197/1782 senesinde icazet vermiştir.⁴²⁶ Müstakîmzâde'nin hayatında önemli bir yer işgal eden Piri Paşa Camii'nin banisi Pîrî Mehmed Paşa'nın (ö. 939/1532) soyundan gelen Seyyid Sadeddin Efendi'nin ailesi bu caminin mütevelliliğini üstlenmişlerdir. Aynı zamanda Müstakîmzâde'nin şeyhleri arasında

⁴²⁵ Müstakîmzâde'nin tespit edebildiğimiz kadarıyla elimizde bulunan en eski icazeti bu olmakla birlikte Mehmed Emin Tevfik'le bu mecmua haricinde sonradan nasıl bir münasebetinin olduğu malumumuz değildir. Müstakîmzâde'nin icazet metni şöyledir:

Sâhib-i in mecmû'a Emîn râ ber kırâ't-i in rubâiyyât me'zûn kerdeem teberrüken.
Ahz-i men ez Emîn en-Nakşibendî ve nâm-ı fakîr sâhib-i tahrîr-i in cerîde Emîn est.
Ekremehumullâhu bi-visâlihi âmîn şeb-i şevvom mâh-ı rûze sene 1158 (3 Ekim 1745).

Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3895, vr. 82b

⁴²⁶ **Mecmû'a**, DTCFK, İsmail Saib I, nr. 181, vr. 133b-134b.

yer alan Eşrefzâde İzzeddin Efendi de Seyyid Sadeddin Efendi'nin akrabalarındandır. Bundan dolayı kendisiyle bir ünsiyetinin olduğu düşünülebilir.

Resim 28: Müstakîmzâde'nin Pîrî Paşazâde'ye Verdiği İcazetin Son Kısım

(DTCFK, İsmail Saib I, nr. 181, vr. 134b.)

Müstakîmzâde'nin ilim halkasına dahil olanlar hiç şüphesiz zikrettiğimiz talebelerinden fazladır. Yukarıda Müstakîmzâde'nin yaşadığı evle ilgili Âkîfzâde ve Kethüdâzâde'nin zikrettiği üzere burası bir ilim meclisi olup bu meclisin müdavimlerinden birisi de Arnavudzâde Hâfız Ahmed Niyazî-i Halvetî'dir. Rasim Efendi'den 1167/1753-54 senesinde icazet alan Hâfız Ahmed'e bir kaside yazan Müstakîmzâde, *Tuhfe*'de Hafız Ahmed ve babası Mehmed Efendi'den (ö. 1169/1755-56) övgüyle bahsetmektedir.⁴²⁷ Arnavudzâde'ye ait iki mecmuada Müstakîmzâde'nin eserleri ve kendi hattıyla çokça pasaj yer almaktadır. Bunlardan ilki SK, Esad Efendi 3453 numaralı mecmua olup 74b varlığında yer alan şiirin üzerinde “Müstakîmzâde Efendimizin” şeklinde kayıt bulunmaktadır. Diğer mecmua ise SK, Yazma Bağışlar 5269 numaralı mecmuadır. Mecmuanın 23a varlığında

Bir gün Müstakîmzâde Efendi meclîs-i şerîflerinde cebr-i kazâ vü kader sohbeti olur
idi. Fakîr dahi sükût üzere samî'inden idim. Ba'dehu ertesi gün kendilerine mülâkî

⁴²⁷ Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 84, 366.

olduğumda Mahvî Efendi'nin nutk-ı şerifini bir güne şerh buyurup bizlere mahviyyen inâyet buyurdular.

şeklinde bir kayıt yer almaktadır. Bu bize Müstakîmzâde'nin ilim halkasında dahil olan bir kişiyi daha tespit etme imkanını vermekle birlikte meclislerinde hangi konuların müzakere edildiğini göstermesi açısından elimizdeki en somut örnektir.⁴²⁸

Müstakîmzâde'nin ihvanı arasında tespit ettiğimiz kadarıyla ismi Ahmed olan bir Halvetî daha bulunmaktadır. Bu zat '*Men Arefe*' *Tercümesi*'nin ve *Şerh-i Dîvân-ı Ali*'nin yazılmasına vesile olan Seyyid Ahmed-i Sinânî'dir (ö. 1198/1783-84?).

Son olarak Müstakîmzâde'nin talebeleri içerisinde silsilesini uzun bir dönem takip edebildiğimiz fakat hakkında çok az malumatımız olan bir kişi daha bulunmaktadır: Ayvansarayî Münzevî Salih Efendi (ö. 1227/1812). *Menâkıb-ı Kethüdâzâde Ârif Efendi*'de Müstakîmzâde için

Hoca efendimizin hocalarından olup Ayvansarayî Münzevî Sâlih Efendi hazretlerinin Müstakîmzâde Süleyman Efendi hazretleri hem hocası hem şeyhidir. Elhamdülillâhi te'âlâ Hakka şükürler olsun. Müstakîmzâde Süleymân Efendi hazretleri bizim büyük hoca efendimizdir.

denmektedir.⁴²⁹ *Menâkıb*'ın bir çok yerinde defaatle yazılan bu bilgiye göre Afif Efendi, Müstakîmzâde'nin hem ilminden hem de manevî rehberliğinden istifade etmiştir. Bunula birlikte Afif Efendi'yle Müstakîmzâde'nin ne zaman ve ne şekilde irtibat kurdukları malumumuz değildir. Fakat Afif Efendi'nin yaşadığı Ayvansaray muhiti Müstakîmzâde'nin birçok hocasının ve şeyhinin bulunduğu bir bölgedir. Bundan dolayı tanışıklıkları burada vuku bulmuş olmalıdır.

Afif Efendi'nin Kethüdâzâde'nin haricinde bir diğer talebesi de meşhur Mesnevîhân Mehmed Murad-ı Nakşibendî'dir (ö. 1848). Fatih Çarşamba'da bulunan Dârul-Mesnevî'nin şeyhi olan Murad Efendi *Mâ Hazar* ve *Muzîlül-Hafâ* adlı eserlerinde Nakşî şeyhlerinden Abdullah-ı Kaşgarî'nin⁴³⁰ “terbiye-kerdelerinden” ve

⁴²⁸ Hâfız Ahmed Niyâzî-i Halvetî, **Mecmû'a**, SK, Yazma Bağışlar, nr. 5269, vr. 23a.

⁴²⁹ Emin Efendi, **Menâkıb**, s. 306.

⁴³⁰ Afif Efendi'nin yaşadığı yüzyılda iki Abdullah-ı Kaşgarî bulunmaktadır. Her ikisi de Eyüp Murteza Efendi Tekkesi'nde şeyhlik yapmış olup ilki 1174/1760 senesinde diğeri 1213/1798 senesinde vefat etmiştir. İkinci olan Abdullah Efendi'nin doğum tarihi 1191 senesi olduğundan Afif'in şeyhi olması zor gözükmemektedir. Bkz. Ayvansarayî, **Hadîka**, s. 347.

“a‘zam-ı mürîdânından” Ayvansaraylı Sâlih-i Münzevî’den haftada bir gün *Dîvân-ı Sâ‘ib*⁴³¹ okuduğunu söylemektedir.⁴³²

Burada zikredilen *Dîvân-ı Sa‘ib*’i Afif Efendi’nin Müstakîmzâde’den okumuş olabileceğini düşünüyoruz. Zira Müstakîmzâde’nin Farsça hocalarından Abbas-Vesîm de kendi hocalarından bu divanı okumuştur. Aynı şekilde Müstakîmzâde “zebân-ı Fârisîye ta‘alluk eden nûsah-ı mühimme mehmâ-emken görülüp” demesine bakılırsa devrin Farsça öğreniminde önemli bir yer tutan bu eseri hocalarından okumuş olmalıdır.⁴³³

Gerek Kethüdâzâde gerek Mehmed Murad Efendi yetiştirdikleri talebelerle Müstakîmzâde’nin ilmi mirasının ileriki zamanlara intikal etmesini sağlamışlardır.⁴³⁴ Bu durum Müstakîmzâde’nin eserleri haricinde şahıslar üzerinden de ilminin intikal ettiğini göstermesi açısından son derece kıymetlidir. Zira yukarıda zikrettiğimiz ve aşağıda yer alan grafikte de görüleceği üzere diğer talebelerinin izlerinin bir noktada kesilmesi zihinlerde aksi bir kanaatin oluşmasına sebep olmaktadır.

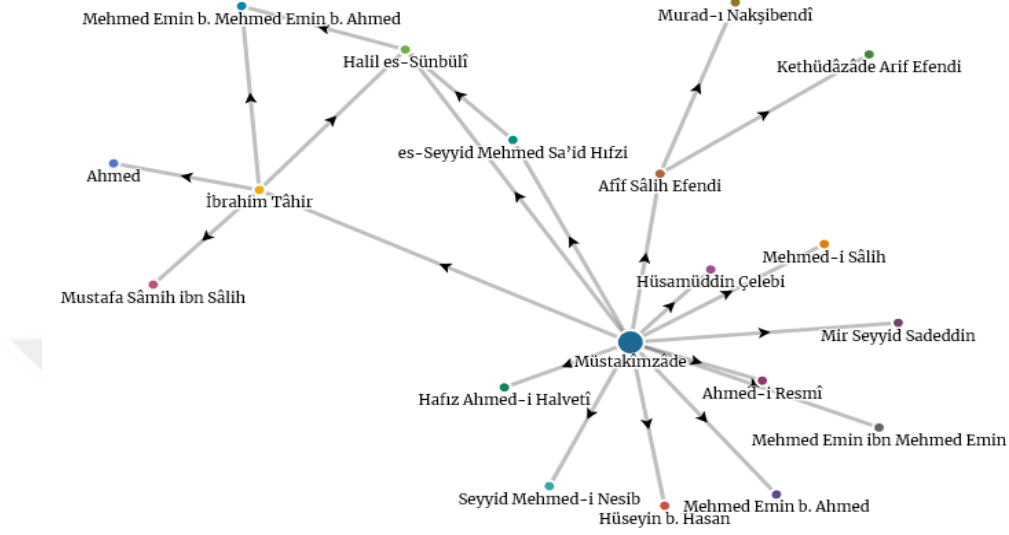
⁴³¹ Mîrzâ Muhammed Alî b. Mîrzâ Abdîrahîm Tebrîzî İsfahânî’nin (ö. 1087/1676 [?]) meşhur eseridir. Sebk-i Hindî’yle birlikte Osmanlı ilmi muhitlerinde rağbet görüp çokça şerh edilmiştir.

⁴³² 1221/1806-07 senesinde Afif Efendi’den ders aldığını söyleyen Murad Efendi “nice keş ü kerâmetlerini müşâhade etmişimdir” diyerek hocasının büyüklüğünü dile getirmektedir. Bkz.: Mehmed Murad-ı Nakşibendî, **Mâ Hazar alâ Pendi’l-Attâr**, İstanbul 1285, s. 259; a. mlf, **Muzîlû’l-Hafâ**, İstanbul 1256, s. 129.

⁴³³ Müstakîmzâde’nin Sa‘ib-i Tebrîzî’nin eserlerini bildiğini ve yabancı olmadığını biliyoruz. Birçok mecmuasında Sa‘ib’den beyitler bulunmakla birlikte istinsah ettiği bir mecmuada “*ez Abbâs-nâme-i Sâ‘ib-i Tebrîzî intihâb şode ve ber in-câ be-tahrîr kerdeem fî evâhir-i Şa‘bân sene 1159*” şeklinde Sa‘ib’ten alıntı yapmaktadır. **Mecmû‘a**, SK, Esad Efendi, nr. 3501, vr.112b.

⁴³⁴ Kethüdâzâde ve Mehmed Murad’ın Ahmed Cevdet Paşa ve Nusret Paşa gibi talebeleri için bkz. İsmail Uzunçarşılı, “Nizam-ı Cedid Ricalinden Valide Sultan Kethüdâsı Meşhur Yusuf Ağa ve Kethüdâzâde Mehmed Arif Efendi”, **Belleten**, Ankara 1956, c. XX, sy. 79, s. 507 ve sonrası; Ekmeleddin İhsanoğlu, “19. Asrın Başlarında -Tanzimat Öncesi- Kültür ve Eğitim Hayatı ve Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyyesi Olarak Bilinen Ulema Grubunun Buradaki Yeri”, **Osmanlı İlmi ve Mesleki Cemiyetleri**, Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1987, s. 43-74.

Grafik 7: Müstakîmzâde'nin Talebeleri

Müstakîmzâde'nin ilmi halkasına genel olarak baktığımızda karşımıza heterojenik bir yapı çıkmaktadır. Kendisinin birçok farklı meşrep ve neşveden hocası ve şeyhinin bulunduğu gibi etrafındaki talebeleri de farklı meşreplerdendir. Örneğin İbrahim Tâhir ve Mir Seyyid Sadeddin Kadirî/Eşrefî, Halil es-Sünbülî nisbesinden anlaşılacağı üzere Halvetî/Sünbülî ve Hıfzî Efendi Gülşenî tarikatındandır. Bu durum Müstakîmzâde'nin tarikat taassubu yapmadığı, etrafında bulunan insanların farklı meşreplerden ve tarikatlardan olmasının kendisi için bir sorun teşkil etmediğini göstermektedir.

Böylelikle Müstakîmzâde'nin kitapların tozlu varaklarında kalmış talebeleri, icazetleri ve birbirleriyle olan münasebetleri gün yüzüne çıkmaktadır. Özellikle Afif Efendi vasıtasıyla ta Ahmed Cevdet Paşa'ya kadar uzanan silsilesiyle tesirlerinin sandığımızdan daha şümüllü olduğu gözler önüne çıkmaktadır.

1.7. Müstakîmzâde'nin Bilinmeyen Yönleri

1.7.1. Müstakîmzâde ve Mûsikî

Esad Efendi'nin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan koleksiyonu Türk müzik tarihi için önemli bir me hazı bünyesinde barındırmaktadır. Bu eser Müstakîmzâde'nin tertip ettiği güfte mecmuasıdır.⁴³⁵ Sadettin Nüzhet Ergun, Klasik Türk musikisi ve tarihi hakkında pek çok kaynaktan istifade ile yazmış olduğu meşhur eseri *Türk Musikisi Antolojisi*'nde Müstakîmzâde ve bu mecmudan şöyle bahsetmektedir:

Türk musikisi tarihine ve dinî musikiye vâkıf olduğu anlaşılan değerli âlim Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin Efendi'nin bu mühim mecmuası mevcut ilâhî mecmualarının mündericat itibariyle en zengini ve en mükemmelidir.⁴³⁶

Gerçekten de Müstakîmzâde'nin tertip ettiği bu mecmua, eşine az rastlanır hususiyetleri ihtiva etmekte, özellikle 18. yüzyıl musiki hayatıyla ilgili nadide bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır. Fakat bununla birlikte mecmuanın mürettibi Müstakîmzâde'nin musikiyle olan münasebeti ve arka planı üzerinde neredeyse hiç durulmamıştır.

Müstakîmzâde'nin eserlerini incelediğimiz bir sonraki bölümün ilgili kısmında izah ettiğimiz üzere Müstakîmzâde bu mecmuayı 1158/1746 senesinden önce tertip etmiş yahut tertibine başlamış olmalıdır. Mecmuada 120'den fazla güftekar ile 101 bestekarın ismi ve vefat tarihleriyle beraber 51 farklı makamda kayıtlı 480 civarı eser bulunmaktadır. Ayrıca mecmuanın sonunda Şeyhülislam Esad Efendi'nin *Atrâbu'l-Âsâr* isimli musikişinas tezkiresinde adı geçen müzisyenlere ek olarak “Müstakîmzâde Efendi'nin cem'idir” başlığı altında 50 musikişinasın isminin ve bir kısmının vefat tarihinin yer aldığı bir liste de yer almaktadır.⁴³⁷

Fakat burada dikkati çeken bir hususiyet vardır ki mecmuada ilahi, tevşih, tesbih gibi dini musiki formları haricinde başka eserler bulunmamaktadır. Bu durum

⁴³⁵ Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3397.

⁴³⁶ Sadettin Nüzhet Ergun, **Türk Musikisi Antolojisi**, s. 797.

⁴³⁷ Şengül Sağman, **Müstakîmzâde'nin “Mecmûa-i ilâhiyyât” Adlı Güfte Mecmuası**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s. 21-41.

Müstakîmzâde'nin yetiştiği çevrenin ve ortamın tabi neticesidir. Hocalarının birçoğu, şeyhlerinin ise neredeyse tamamının musiki ile ilgisi bulunmaktadır. İlk şeyhi Sâlih-i Sahvî, klasik tekke müziğinin önemli merkezlerinden olan Draman Tekkesi'nin şeyhidir. Mehmed Emin Tokadî, musikiye bakışları menfi olarak bilinen Nakşilerin aksine musikiyle beste yapacak düzeyde alakadar olmuştur. Nureddin Efendi'nin postnişin olduğu Koca Mustafa Paşa Sünbülî Asitânesi Yusuf Sinaneddin Efendi (ö. 936/1529) ve Rahîkîzâde Uyûnî Mehmed Efendi (ö. 1166/1753) gibi büyük bestekarların yetiştiği bir merkezdir. Abdülbaki Dede ve Hüdhdü Ali Dede ise Türk Müziğinin belki de en önemli merkezlerinden olan Galata Mevlevîhânesi'nin mensuplarıdır. Abdülbaki Dede'nin babası Kutbu'n-Nâyî Osman Dede gerek besteleri gerek telif ettiği musiki eserleriyle çığır açmıştır.

Üstatlarından Eğrikapı İmamı Seyyid Mahmud Efendi, saray mevlidhanlarından olup besteli mevlid formu icracılarının önde gelenlerindendir. Kapak Ahmed Dede de mevlid ve Muhammediyye kariliğiyle iştihar etmiş bir musikişinastır. Şeyh Zâkir Ahmed Efendi de ilahi ve tevşihleriyle meşhur olmuştur. Draman Zakiri olarak meşhur olan Ahmed Efendi, 18. yüzyılın belki de en önemli bestekarlarından Derviş Ali Şîrûganî'nin talebesidir.⁴³⁸ Ayrıca Şîrûganî'nin oğlunun Müstakîmzâde'nin pirdaş listesinde bulunması aralarında bir münasebetin olduğunu göstermektedir.⁴³⁹

Görüldüğü gibi Müstakîmzâde'nin musikiyle irtibatı devrin en önemli simalarıyla olmakla birlikte musiki meşk ettiğini açıkça izhar etmemektedir. Fakat bu nevi bir mecmuanın tertibinin en temel sebebinin notanın olmadığı bir toplumda mevcut repertuarı muhafaza etmek olduğundan en azından Müstakîmzâde'nin işittiği -belki de meşk ettiği- eserleri kaydettiği söylenebilir.⁴⁴⁰ Kendi tertip ettiği mecmua haricinde başka güfte mecmualarını incelemiş olması bu konudaki merakını

⁴³⁸ Esad Efendi, *Atrabu'l-Âsâr*'da Şîrûganî'nin 600'ün üzerinde dini 100'den fazla da lâdînî bestesi olduğunu söylemektedir. Bkz. Şeyhülislam Esad Efendi, *Atrabü'l-Âsâr fî Tezkireti Urefâi'l-Edvâr - Şeyhülislam'ın Müziği 18.Yüzyılda Osmanlı-Türk Musikisi ve Şeyhülislam Es'ad Efendi'nin Atrabü'l Asar'ı*-, haz. Cem Behar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s. 224.

⁴³⁹ Müstakîmzâde, *Mecmû'a*, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 35a.

⁴⁴⁰ Musiki mecmualarının tarihsel arka planı ve işlevselliğiyle ilgili bkz. Harun Korkmaz, *Türk Musiki Tarihinin Kaynağı Olarak Güfte Mecmuaları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2021.

göstermektedir. Ümmî Sinânzâde Hasan ibn Mustafa'nın tertip ettiği güfte mecmuası da bunlardan biridir.⁴⁴¹

Müstakîmzâde'nin musiki ile irtibatı sadece tatbikatı yani icrasıyla alakalı olmamış aynı zamanda nazariyatıyla da ilgilenmiştir. Tam olarak ne zaman yazdığını bilmediğimiz musiki risalesinde musiki kavramının tarihsel gelişimi, musikinin insan üzerine tesiri, anasır ve burç münasebetleri ile çalgılar gibi klasik *edvâr* kitaplarında yer alan bilgileri derlemiştir.⁴⁴² Burada yer alan bilgiler Müstakîmzâde'nin en azından nazari musiki bilgilerinden haberdar olduğunu bu konuda okumalar yaptığını göstermektedir.

Müstakîmzâde müziğin icra ve keyfiyetinin haricinde dindeki konumu, caiz olup olmaması hakkında da yazılar yazmıştır. Temel gayesi Mevlevîleri savunmak olan *Şerh-i İbârât*'ı bir yönüyle de musikiyi savunmak ve onun caiziyetini ispat için kaleme almıştır. Burada Nâblusî'nin görüşlerini daha da sağlamlaştırmak adına birçok örnek getirmiş ve tutumunu açıkça ortaya koymuştur.⁴⁴³ 1197/1782 senesinde yazmaya başladığı *Makûlât-ı Devriyye*'de de musikiye bakışını ve dindeki konumunu açıkça vurgulamıştır.⁴⁴⁴

Musiki aletleriyle de son derece alakalı olan Müstakîmzâde eserlerinde neyle ilgili çok güzel bilgiler vermektedir. Bu sazı derinlemesine incelemiş olmalı ki sadece erbabının bileceği bazı hususiyetleri kaydetmiştir. Mesela bir mecmuasında “Merâtib-i Ney” başlığında neyin akorduna göre çeşitlerini yazmıştır. Bunlardan bazılarının maalesef hakkında bir malumat yoktur. Müstakîmzâde'nin söylediği ney çeşitleri ve perdeleri şunlardır: 1-Battâl: Muhayyer; 2-Dâvud: Hüseyini; 3-Şâh Mansûr: Sabâ; 4-Kûçek Mansûr: Dügâh; 5-Süpürge: Irak-ı uşşâk; 6-Âheng-ferâh; 7-Üstâd Hasan; 8-Heft nisâ; 9-Girift Battâl; 10-Girift Pâye.⁴⁴⁵

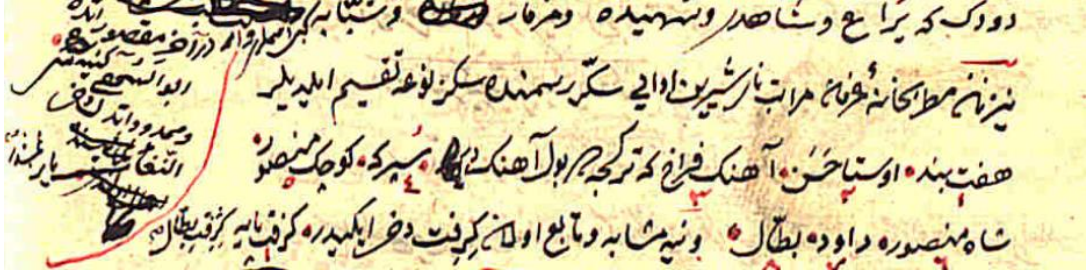
⁴⁴¹ Ümmî Sinânzâde Hasan ibn Mustafa, **Mecmû'a**, AÜK, Agah Sırrı Levent, nr. 575.

⁴⁴² Müstakîmzâde, **[Risâle-i İlm-i Mûsikî]**, Sk, Esad Efendi, nr. 3485, vr. 9b-10a.

⁴⁴³ Müstakîmzâde, **Şerh-i İbârât**, s. 161-181.

⁴⁴⁴ Müstakîmzâde, **Makûlât-ı Devriyye**, TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1719, vr. 106b-126b.

⁴⁴⁵ Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3501, vr. 7b.

Resim 29: Müstakîmzâde'nin Merâtib-i Neyle İlgili Farklı Bir Tasnifi

(SK, Reşid Efendi, nr. 950, vr. 138b.)

Müstakîmzâde'nin bestelenmiş güfteleri olmakla birlikte kendisinin bir bestesinin olup olmadığı ise şimdilik malumumuz değildir. Fakat musikiyle bu denli alakasının olması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

1.7.2. Müstakîmzâde ve Tıp

Süheyl Ünver, Müstakîmzâde'yle alakalı yazmış olduğu bir paragrafın sonunda Müstakîmzâde'nin bazı tıp kitaplarını istinsah ettiğinden bahisle “Acaba hekimliği var mı?” şeklinde önemli bir soru sormaktadır. Bu soru aşağıda açıklanacağı üzere Süheyl Bey gibi hezarfen bir alimin sezgilerinin ne denli isabetli olduğunu göstermesi açısından mühimdir.⁴⁴⁶

Müstakîmzâde'nin tıp ilmi ve tabiplerle ilgili en yakın teması muhtemelen mülazımı olduğu Hekimbaşı Hayâtîzâde Mustafa Feyzî Efendi'yle olmuştur. Henüz 12 yaşında mülazımı olduğu bu hocasından doğrudan bir tıp eğitimi aldığını söylemese de en azından hocasının mesleğinden dolayı küçük yaşlarından itibaren bu ilmi tanımaya başlamış olmalıdır.

Hayâtîzâde'den sonra bu alanda Müstakîmzâde'nin temas ettiği bir diğer kişi tabipliğiyle meşhur Abbâs Vesîm Efendi'dir. Müstakîmzâde'nin tıp ilmiyle alakasını gösteren ilk eser Abbâs Vesîm Efendi'nin *Düstûru'l-Vesîm* adlı ünlü tıp kitabıdır. Eski ve yeni tıbbı birleştirmek ve geliştirmek arzusuyla yazılan eser bazı araştırmacılar tarafından Türk Tıp Tarihi'nde yeni bir devrin başlangıcı sayılır. Müstakîmzâde bu eserin dibâcesi yani önsözünü kaleme almıştır. Hocasının sadece bu eserine değil “sâ'ir

⁴⁴⁶ SK, Süheyl Ünver, dosya nr. 107, poz: 3.

âsârı” dediği eserlerinin çoğuna önsöz yazdığını da söylemektedir. Hiç şüphesiz bu önsözlerin birer edebi metin olarak görülüp Müstakîmzâde’nin tıpla ilgilendiğinin delili olamayacağı düşünülebilir. Fakat bir kitabın muhtevası ve ihtiva ettiği hususiyetleri bilmeden böyle bir metin yazdırmak en azından eserin sahibinin yapabileceği bir iş olmamalıdır.⁴⁴⁷

Müstakîmzâde’nin eserlerine dibace yazdığı bir diğer hekim ise Bursa Dâru’ş-Şifâsı’nda hekimbaşılık yapmış olan Ömer Şifâ’î’dir (ö. 1155/1742). Şifâ’î’nin *Kehhâlnâme*’si ve diğer eserlerine önsöz yazdığını söyleyen Müstakîmzâde, ayrıca oğlu Tabib Abbas Efendi’nin de eserlerine önsöz yazmıştır.⁴⁴⁸

Müstakîmzâde’nin Hayatîzâde haricinde hekimbaşı olmuş bir hocası daha bulunmaktadır. Sultan III. Mustafa’nın hekimbaşlarından olan Kâtibzâde Mehmed Refî‘, Müstakîmzâde’nin kendisinden sitayiş ile bahsettiği talik hattaki üstadıdır. Bu hekimlerin haricinde hocaları listesinde yer alan Arap Hekimzâde Ali Bey’de hassa hekimleri arasında yer almaktadır.

Görüldüğü üzere Müstakîmzâde’nin etrafında sürekli temas halinde bulunduğu önemli tabipler olup bunların eserlerine önsöz yazacak derecede de yakınlığı bulunmaktadır. Müstakîmzâde gibi ilmi merakı son derece yüksek olan birinin etrafındaki bu önemli kişilerden istifade etmemesi imkânsız görülmektedir.

Doğrudan temas ettiği bu zatlardan etkilenmiş olan Müstakîmzâde tıpla alakalı bazı eserleri hülâsa etmiş bazılarını da tercüme etmiştir. 1177/1763-64 senesinde Ebu’l-İhlâs Hasan b. Ammâr b. Ali eş-Şürûnbülâlî’nin (ö. 1069/1659) *Risâletü’l-Keyy*’i ve Abdulganî b. İsmâ’il b. Abdulganî en-Nâblusî ed-Dımaşkî el-Kinânî’nin (ö.1143/1731) *Makâsıdü’l-Mümahhasa fî Beyâni Keyyi’l-Hummisa* adlı yakı risalelerini hülâsa edip *Risâletü’l-Hayy fî İsâleti’l-Keyy* ismiyle neşretmiştir. Tıp literatüründe “Keyy” olarak bilinen yakı, hastalıklı bir yüzeyi yakarak kurutmak, akan kanı durdurmak ve yaralı bir yeri kızgın bir alet ile yakma fiilidir. Müstakîmzâde’nin tıpla alakalı sayılabilecek telifi olan bir diğer eser de *Devâ’ü’l-Ma’cûn fî Halâsi’t-*

⁴⁴⁷ *Düstûru’l-Vesîm*’in SK, Ragıp Paşa 946 numarada bulunan nüshasının 2a varlığında Müstakîmzâde’nin derkenarı bulunmaktadır. Bu durum Müstakîmzâde’nin esere sadece dibace yazmadığı aynı zamanda mütalaa ettiğini de göstermektedir.

⁴⁴⁸ Müstakîmzâde, **Mecmû’a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33b.

Tâ'ûn (Cihâzu'l-Ma'cûn fî Halâsi't-Tâ'ûn) adlı veba risalesidir. Her ne kadar isminden farmakolojik bir risale olduğu sanılsa da daha çok hastalıkların tedavisinde duanın tesiri üzerine yazılmış bir eserdir.

Vebâ hususunda Müstakîmzâde'nin perspektifi sadece duanın gücüne endeksli değildir. Maalesef nüshasına ulaşamadığımız önemli bir vebâ risalesi ilk defa Müstakîmzâde tarafından tercüme edilmiştir. Endülüs asıllı Hoca İlyâs b. Abram el-Yahûdî olarak bilinen sonradan Müslüman olmuş Abdusselâm el-Muhtedî'nin (918/1512'de sağ) İstanbul'da meydana gelen vebâ salgınına karşı tedbir almak ve hastalığın tedavisini bulmakla ilgili II. Beyazıt'ın görevlendirmesi üzerine kaleme aldığı Arapça *Micennetü't-Tâ'ûn ve'l-Vebâ* adlı eser Müstakîmzâde'nin kendi eser listelerinde yer almaktadır.⁴⁴⁹

Nüshasına ulaşamadığımız tıpla alakalı bir diğer eser ise *Teşrîh-i Cism-i İnsân Tercümesi*'dir. Eser listesinde yer almakla birlikte yanında yer alan “tesvid” ibaresinden henüz tamamlanmadığı düşünülebilir. İsminden Anatomi ve Otopsi alanında yazılmış bir eser olduğu anlaşılmakla birlikte maalesef elimizde başka bir bilgi bulunmamaktadır.

Müstakîmzâde'nin tıbbâ olan merakını gözler önüne serecek bir diğer önemli argüman ise istinsah ettiği tıp kitaplarıdır. Ömer Şifâ'î'nin MYEK, Ali Emiri Efendi, Tıp 175 numarada kayıtlı *Mecmû'a-i Tıbb* olarak bilinen devrinde cari tıbbi konuların neredeyse hepsinden bahsin yer aldığı hacimli eserin 187a-236b varakları arası Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

Müstakîmzâde'nin tıpla alakalı istinsah ettiği bir diğer eser ise XVIII. yüzyılda Avrupa'nın en ünlü hekimlerinden Leiden Üniversitesi Tıp Profesörü Hermann Boerhaave'nin (ö. 1738) yazmış olduğu *Aphorismi de Cognoscendis et Curandis Morbis in Usum Doctrinae Domesticae Digeste* (Hastalıkların teşhisi ve evde tedavisi yöntemleri) adlı eserin Hekimbaşı Subhîzâde Abdülaziz Efendi (ö. 1197/1783) tarafından yapılan tercümesidir. *Kitâ'at-ı Nekâve fî Tercemeti Kelimâtı Boerhaave* adlı

⁴⁴⁹ Vebâ/Tâun risaleleri ve literatürüyle ilgili bkz.: Müstakim Arıcı, “İslâm Coğrafyasında Salgınlar Tarihinin Sessiz Kaynakları: Taun/Veba Risaleleri Literatürü”, *Nazariyat*, Nisan 2021, c. VII, sy. I, s. 93-148.

tercümenin TSMK, Hazine 546 numarada kayıtlı nüshası 1186/1772 senesinde Müstakîmzâde tarafından istinsah edilmiştir.⁴⁵⁰ Eser Avrupa tıp eserleri içerisinde yapılan derli toplu ilk tam tercüme olması yönüyle tıp tarihimiz için çok önemlidir.⁴⁵¹

Müstakîmzâde'nin tıpla ilgili istinsah ettiği ve tarafımızca tespit edilen bir diğer eser de hocası Hayatîzâde'nin talebelerinden Ebu'l-Feyz Mustafa Efendi'nin (ö. 1157/1744) *Hülâsatu't-Tıbb* adlı eseridir. Müstakîmzâde tarafından Cemâziyelevvel 1192/Mayıs 1778 tarihinde istinsah edilen bu nüshanın ketebe kısmında eseri tıbbı öğrenmeye çalışan ve “mütetabbib” olarak vasedilen kimseler için yazıldığı söylenmektedir.⁴⁵²

Müstakîmzâde bu tıp kitaplarını istinsah ederken sadece bir kâtip vazifesini üstlendiği söylenemez. Özellikle *Hülâsatu't-Tıbb*'da yeri geldiğinde derkenarlarla eseri zenginleştirmeye çalışmıştır. Örneğin metinde geçen birbirleriyle birlikte yenmesi uygun olmayan ve hastalığa sebebiyet veren maddelerin anlatıldığı kısımda Zeynülâbidin b. Halil'in (ö. 1056/1647) *Şifâ'u'l-Fu'âd li-Hazreti Sultân Murâd* adlı eserinden iktibas ederek metne müdahil olmuştur.⁴⁵³

Sadece kitabi olarak tıpla ilgilenmeyen Müstakîmzâde aynı zamanda tecrübi/farmakolojik olarak da bu ilimle ilgilenmiştir. Sâlih b. Nasrullah b. Sellûm'un (ö. 1080/1669) *Gâyetü'l-İtkân* adlı eserinin Ebu'l-Feyz Mustafa Efendi tarafından yapılan *Nuzhetü'l-Ebdân fî Tercemeti Gâyeti'l-İtkân* adlı tercümesinin SK, Hacı Mahmud Efendi 5504 numarada kayıtlı nüshasında Müstakîmzâde'ye nispet edilen bir ilaç terkibi yer almaktadır. “Müstakîmzâde'nin Sultan Mahmud Han'a yaptığı tertîb olup işbu mahalle kaydolundu. Kendim tecrübe eyledim, fâ'idesi zâhirdir.”⁴⁵⁴ yazılı

⁴⁵⁰ Subhîzâde henüz hayatta iken Müstakîmzâde'nin eseri istinsah etmiş olması aralarında bir tanışıklığın bulunabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Ayrıca Müstakîmzâde'nin hocalarından Kâtîbzâde Mehmed Refî' Efendi'nin, Subhîzâde'nin saraya girmesinde tavassutu bulunmaktadır.

⁴⁵¹ Adnan Adıvar, **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1950, s. 176.

⁴⁵² Ebu'l-Feyz Mustafa Efendi, **Hülâsatu't-Tıbb**, SK, Bağdatlı Vehbi, nr. 1390, vr. 132b.

⁴⁵³ “*Şifâ'u'l-Fu'âd li-Hazreti Sultân Murâd* nâm risâle-i Türki'de balık ve süt, süt ve ekşi, herîse ve nâr, sirke ve pirinç, lahm-ı tayr ve sarımsak, soğan ve hardal, taze balık ve incir, taze peynir ve tavuk yumurtası, tatlı kavun ve bal bunların cem'i hatarnâkdir.” Ebu'l-Feyz Mustafa Efendi, **a.g.e.**, vr. 76b.

⁴⁵⁴ Ebu'l-Feyz Mustafa Efendi, **Nuzhetü'l-Ebdân fî Tercemeti Gâyeti'l-İtkân**, SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 5504, vr. 409a. (Nüshadan haberdar eden meslektaşım sn. Ayşegül Okal'a teşekkürlerimi sunuyorum.)

terkibe göre Müstakîmzâde Sultan I. Mahmud için bir ilaç terkibi hazırlamış ve çevresinde olan kişilerce bilinip tatbik edilmiştir.

Müstakîmzâde'nin elimize ulaşan tek terkibi de bu değildir. Mecmualarının birçoğunda bu tip terkeb ve tıbbi tavsiyeler bulunmaktadır. “Temerkû'ya bi-iznillâh şifâdır”, “li'l-hunnâk”, “Tenkîyye-i zehr”, “Kılıç ve bıçak yarasına” gibi başlıklarda mecmualarında örnekler bulunmaktadır.⁴⁵⁵

Bitkiler ve şifalı otları nasıl öğrendiği hususu ise net değildir. Lakin hocaları arasında zikrettiği Attâr İbrahîm Çelebi bu konuda bize ipucu vermektedir. Hakkında başka bir bilgi vermediği İbrahim Çelebi'yi doğrudan üstatları arasında zikretmesi kendisinden bazı konularda istifade ettiğini açıkça göstermektedir. Aynı listenin peşinde yer alan “Pirdâşlar” listesinde ise Attâr Hasan ve Attâr Kösec Halil gibi isimlerin bulunması Müstakîmzâde'nin bu meslekten kişilerle doğrudan temasının olduğunu göstermektedir.

İlimle ilgili her konuda kendini geliştirmek isteyen Müstakîmzâde'ye tıp ilmi bilgiye ulaşma serüveninde bir durak olmuştur. Yukarıda sıraladığımız bütün bu veriler bize Müstakîmzâde'nin tıpla olan yakın alakasını ispat etmektedir. Hocaları, eserleri, istinsah ettiği nüshalar ve terkipleri bu alakanın somut şahitleridir.

1.8. Hastalıkları ve Ölümü

“Sa'âdethâne” Müstakîmzâde'nin, 1179/1766 Büyük İstanbul Depremi⁴⁵⁶ sonrasında taşındığı Şehremini Erikli Mahallesindeki evine verdiği addır.⁴⁵⁷ Ebced

⁴⁵⁵ Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 87a; SK, Esad Efendi, nr. 2780, vr. 377a, 378a, 378b.

⁴⁵⁶ Küçük kıyamet olarak bilinen 12 Zilhicce 1179/ 22 Mayıs 1766 İstanbul Depremi'yle ilgili Müstakîmzâde şunları söylemektedir:

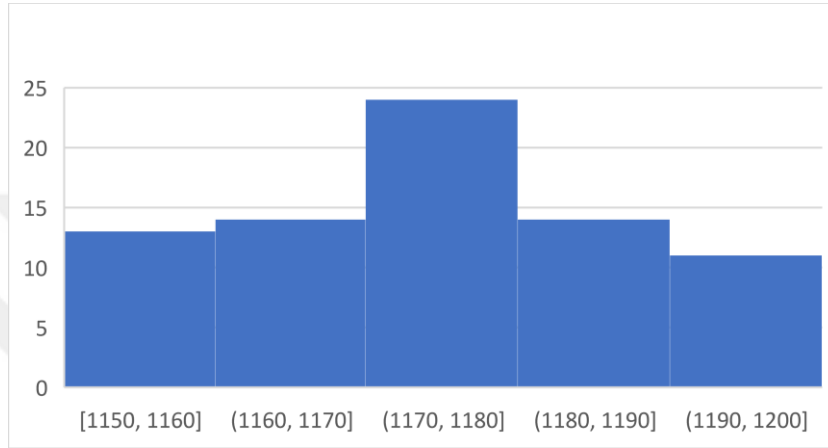
1179 târih-i ıyd-ı adhâsında bir zelzele-i azîme zuhûr edüp bi'l-küllîye Ebu'l-Feth Sultân Mehmed Han câmi'-i şerîfi ve anın emsâli sâ'ir ebniyye-i azîme münhedim olup...Ayasofya-i Kebîr'den gayri ta'mire muhtâc olmamış câmi' kalmamıştır.

Müstakîmzâde, **Şerh-i Dîvân-ı Ali**, vr. 384b.

⁴⁵⁷ *Hadîkatü'l-Cevâmî*'nin bir yazma nüshası Müstakîmzâde'nin evinin tam konumu öğrenmemizi sağlamaktadır. Matbu nüshada olmayan bu bilgi *Hadîka*'nın “Soğukkuyu Câmî'i” maddesinin kenarında şu bilgi yazılıdır:

hesabıyla 1191/1777 tarihini veren bu ibare o yıllarda Müstakîmzâde'nin münzevi hayatını nasıl algıladığını göstermesi açısından çok dramatiktir.⁴⁵⁸ Mücerred yani bekar olmasının da getirmiş olduğu kolaylıkla kendini eser telifine ve talebe yetiştirmeye adanmış, vakitlerini bunlarla geçirmiştir.⁴⁵⁹

Grafik 8: Müstakîmzâde'nin İstinsahlarının 10'ar Senelik Yoğunlukları

Özellikle müderrislik imtihanı sonrasında geçimi sağladığı eser istinsahına Salih Efendizâde'nin kendisine bağladığı maaşla birlikte daha az vakit ayırmıştır. Yukarıda yer alan grafikte açıkça görülen bu durum Müstakîmzâde'nin kanaatkâr yapısının bir tezahürüdür.

Bazı eserlerinde ve mecmualarında kendisiyle ilgili söyledikleri karakteri, psikolojik yapısı, içtimai durumu vb. iç dünyasına taalluk eden hallerini iyice analiz etmemizi sağlamaktadır. Klasik dönem müelliflerinde çok fazla görmediğimiz bu *self-narrative* durumu Müstakîmzâde'nin tebarüz eden özelliklerindendir. Eserlerinin satır

Şehremini kurbünde Kürkçübaşı Câmî'i civârında Arpa Hamamı kurbünde hânesinde münzevî, Tokadî Mehmed Emîn Efendi hulefâsından Şeyh Süleymân Sa'deddîn ibn Mehmed Emîn bi-Müstakîmzâde cenâbları...

Ayvansarayî, **Hadîkatü'l-Cevâmi'**, SK, Esad Efendi, nr. 2248, vr. 38b.

⁴⁵⁸ "Hâlen anda bir menzil-i vakfda icâreteyn ile sâkin olup bu mahal 'sa'âdethâne 1191' târîh-i Zilka'âdesi nisfî gicesi -ki erba'îne dört gün kalmışdır- Salı gicesi kable't-tulu' tahrîri vukû' bulmuşdur.": Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33a.

⁴⁵⁹ 1169/1756 senesinde kaleme aldığı *Mürşîdü'l-Müte'ehhilîn Tercümesi*'nde kendisinin kırk yaşına gelmesine karşın "vehâmeti tefekkür ve selâmetini tezekkür" ile vakit geçirdiğini bundan dolayı evliliğe fırsatı olmadığını söylemektedir. Müstakîmzâde, **Tercüme-i Mürşîdü'l-Müte'ehhilîn**, TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 967, vr. 31b.

aralarında karşımıza çokça çıkan *ego-document*ler bu cümledendir. Örneğin *Elsine-i Selâse*'nin sonunda yazdığı

Înâyetkârım Efendim, iki maddeden hazz eylemediğim sebebdan mezâkım değildir.
Biri imtinân ve biri intizâr. La'net be-her dû. Hakk Te'âlâ masûn eyleye, âmîn.⁴⁶⁰

cümlesi kimseden bir beklentisinin olmadığını açıkça izhar etmektedir. Tabi burada yaşın getirdiği olgunluk ve münzevi hayatın etkisi büyüktür. “Şeyhuhet ve inhitât” yaşı olarak tanımladığı 50’li ve 60’lı yaşlarında Müstakîmzâde başkasına el açma fikrinden iyiden iyiye yüz çevirmiştir.

Gerçekten de Müstakîmzâde’nin kendisiyle alakalı mecmuasında yazdığı bir paragraf onun mütevazı yapısını sebepleriyle görmemizi sağlamaktadır:

Bu fakîr-i sâhib-i mecmû’a-i şikeste-zamîr elli sene kadar müddetde tamâm elli kimesneden istimâ’ eyledim. Andan sonra bu mahalle tahrîr ile yâdigâr eyledim ki her biri ukalâdan müsellemlü’l-hikme kimesneler idi ki biri şeyhim sebep-i rif’atim ve biri dahi vâlidim sebep-i vücûdum idi. Kezâ ve kezâ buyururlardı ki bir kimesnenin ekl ve şûrbüne dikkat eyle. Eger me’kûlât ve meşrûbâtında kanâ’at edüp oluruyla def’-i zarûret ederse sâ’ir umûrunda dahi kânûn-ı şer’a ri’âyet edebilir, tekellûf etmez. Eger boğazına sabrı olmayup meselâ bir iki kere yemekle def’-i arzû edemeyüp sûret-i mübâşeretinde dahi hiç görmemiş gibi hırs ederse sâ’ir menhiyyât dahi bi’l-cümle o kimesneden me’mûldür.⁴⁶¹

İşte bu denli maddi sıkıntılar içerisinde Müstakîmzâde hayatına devam ederken bir yandan da hastalıklarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle ömrünün son 20 yılında birçok hastalıktan mustarip olduğunu söyleyip bu hastalıklarla “güreştiğini” dile getirmektedir⁴⁶²

Yaşlılığın getirmiş olduğu hastalıklardan ilki Müstakîmzâde’de “Hipersalivasyon” yani ağızdan gelen aşırı salya akıntısı ve buna kudret getirememesi olarak karşımıza çıkmaktadır:

⁴⁶⁰ Müstakîmzâde, *Elsine*, c. IV, vr. 280a.

⁴⁶¹ Müstakîmzâde, *Mecmû’a*, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 87a.

⁴⁶² Müstakîmzâde, *a.g.e.*, vr. 33b.

Ki salyâ dedikleri silyârî erzel-i ömr sâhibi olmakdan nâşi ağzından aşağı seyelân edüp kat'ına kat'an kudreti olmayan koca kişi demekdir **mütercim-i fakîr** gibi.⁴⁶³

Müstakîmzâde bu satırlar yazdığında henüz 52 yaşındadır. Aslında ihtiyar sayılmayacak bir yaşta olmasına rağmen çektiği sıkıntılı hayatın bir neticesi olarak erken yaşlanmış olmalıdır.

Ayrıca Müstakîmzâde'nin yaşlılık döneminde ortaya çıkan hastalıklarının arkasında sadece zorlu hayat şartları bulunmamaktadır. Psikolojik faktörler de Müstakîmzâde'nin hastalıklarının temel nedenleridir. Özellikle “Obsesif Kompulsif Bozukluk” denebilecek düzeyde yaptığı bazı hareketler ve davranışlar psikolojisinin dönem dönem pek sağlıklı olmadığını göstermektedir.⁴⁶⁴

1 Safer 1200/4 Aralık 1785 tarihli bir yazısı içinde bulunduğu “Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB)” durumunu açıkça göstermektedir:

Habîsü'l-tab' bir mel'ûn tekyelerde ehl-i zikre zâkirlik ile fahr ider makûlesi yetmiş yaşında pîr-i nâ-bâliğ kaldığı zâviyede nısfu'l-leylde memşâyâ gittikde su'ûbet vardır deyu hademe-i tekyeye ezâ vü cefâ ve leğen ibrik tedârik ettirüp hücrenin seddinden aşağı mahallinde vaz' olunmak mu'tâdı iken ana kanâ'at eylemeyüp ocak tâhında mevcûd billûr su bardağı ziyâ-yı kandîl sebebiyle görüp anin içine tebevîvül eylediği seheri ma'lûm oldukda şöhrat bulup mu'tâdı olduğu sâ'ir zevâyâ ricâli şehâdetleriyle sâbit olup bardakları hıfz ü ketm ve müsta'meli kesr ü şikest eylediler. Lâkin bu **fakîr** andan sonra müddetü'l-ömr su içmekliği bi'l-küllîyye terk eylemeğe bâdî olup âbdâr-ı mevsim olan ba'zı karpuz, kavun, emrûd, üzüm, kerrâs makûlesiyle def'-i yubûset eylemek tabî'at olmaklığı vesîle olmuştur.⁴⁶⁵

Metne göre Müstakîmzâde su bardağına bevl eden bir şahısla ilgili meseleyi duyunca su içmeyi tamamen terk etmiştir. Bir TSSB örneği olan bu durum⁴⁶⁶ Müstakîmzâde'nin ömrünün son demlerinde muhtemelen bir takım başka hastalıklarla karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Yeterli oranda su tüketilmemesi başta böbrek

⁴⁶³ Müstakîmzâde, **Elsine**, c. II, vr. 318b.

⁴⁶⁴ Müderrislik imtihanı sonrasında 40 hafta boyunca hiç sektirmeden Abdülmecid-i Sivasî'nin türbesine gitmesi arzuladığı şeyde ne kadar istekli olabileceğini göstermesi için iyi bir örnektir.

⁴⁶⁵ Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 84a.

⁴⁶⁶ Müstakîmzâde'nin psikolojik hastalıklarının ne olabileceğiyle ilgili değerlendirmelerini benimle paylaşan sayın Uzm. Dr. Selim Sağır ve sayın Uzm. Dr. Ömer Turan'a teşekkür ve şükranlarımı sunuyorum.

yetmezliği olmak üzere birçok hastalığın temel nedenidir. Bununla birlikte Süleyman Faik Efendi, Müstakîmzâde'nin son zamanlarında ayağında “nikrîs illetinin zuhûr” ettiğini söylemektedir.⁴⁶⁷

Duçar olduğu hastalıklar Müstakîmzâde'nin temel ihtiyaçlarını dahi karşılamasına engel olacak bir vaziyet almıştır. *Menakıb-ı Kethüdâzâde* yazarı ak sakallı bir hamalın her gün gelip ortalığı süpürmek ve suları doldurmak gibi Müstakîmzâde'nin hizmetini gördüğünü söylemektedir.⁴⁶⁸

1201/1787 senesi Müstakîmzâde için biraz daha çileli geçmiş, hastalığı gittikçe ağırlaşan bir hal almış ve evinden hiç çıkamaz olmuştur. Bu sene kaleme aldığı *Akîdetü's-Sûfiyye*'nin sonundaki Arapça kayıta hastalığının şiddetlendiğini, evinde “mahbûs” olup camiye ve cumaya gidemediğini, dostlarının ülfetinden de mahrum olduğunu söylemektedir.⁴⁶⁹

1.8.1. “Saatü'l-İrtihal”: Öleceğini Önceden Bilmek

1 Cemâziyelâhir 1201/21 Mart 1787 Nevruz günü tarihli bir kayıt *hagiografi* nevinden eserlerde karşımıza çıkan kerametlerin Müstakîmzâde'nin kendisiyle alakalı olanıdır. Bu kayıta Müstakîmzâde gördüğü bir rüyayı muhtasar bir şekilde şöyle kaydetmiştir:

İkinci hamîs gecesi merhûm efendimiz sabaha karîb rü'yâda zuhûr eylemiştir. Hayr ve mübârekdir inşâallâhu te'âlâ.⁴⁷⁰

Müstakîmzâde rüyasında “merhûm efendimiz” olarak bahsettiği kişi şüphesiz şeyhi ve üstadı Mehmed Emin-i Tokadî'dir. Her olaya tarih düşürmedeki sevgisi ve yeteneğini burada da kullanmış ve bu rüyanın görülmesine “karînü'l-hayr 1201”

⁴⁶⁷ Süleyman Faik Efendi, *Mecmû'a*, vr. 5b.

⁴⁶⁸ Emin Efendi, *a.g.e.*, s. 136.

⁴⁶⁹ Bu kaydın devamında “Hastalıklarına hayret ediyorlar, asıl nekâhetim şaşılacak şey olurdu. Fırkatin gurbetinde alışıldık olan bu hâl (hastalıklar, dertler) Hakk'a vâsıl olmayı özlemle ümid eden için değil midir?” manasında yazdıkları okuyanı derinden etkilemektedir. Bkz.: Müstakîmzâde, *Akîdetü's-Sûfiyye*, 19b.

⁴⁷⁰ Müstakîmzâde, *Mecmû'a*, SK, Yazma Bağışlar, nr. 2568, vr. 3b.

şeklinde tarih düşürmüştür.⁴⁷¹ Hayra erişmiş, hayra eren manasına gelen bu terkip aynı zamanda “yakında olacak bir hayr” olarak da yorumlanabilir.⁴⁷²

Müstakîmzâde’nin rüyasını kaydettiği bu varaktan bir varak öncesinde yazılı bazı tarih hesaplamaları dikkatleri çekmektedir.⁴⁷³ “Tebâreke musarrifu’l-kulûb”⁴⁷⁴, “sâ’atü’l-irtihâl”, “terbiyyetü’l-mühendis”, tevekkeltü ale’l-Hayyi’l-Kayyûm”, gannî-i kalbî” ve “tekmîletü’l-merâm” şeklindeki bu terkipler ebced ile 1202 tarihini yani Müstakîmzâde’nin vefat ettiği seneyi vermektedir. Bunlar içerisinde yer alan “tekmîletü’l-merâm” terkiibi istek, maksat ve arzusun kemale ermesi şeklinde tasavvufi ıstılah içerisinde ölüm olarak yorumlanabileceği gibi⁴⁷⁵ “sâ’atü’l-irtihâl” terkiibiyle Müstakîmzâde hiçbir tevile mahal bırakmadan bu tarihte öleceğini haber vermektedir.⁴⁷⁶ Hakikaten de Müstakîmzâde “irtihal saati” olarak tarih düşürdüğü 1202 senesi 22 Şevval /26 Temmuz 1788 Cumartesi gününde⁴⁷⁷ oruçlu iken vefat etmiştir.⁴⁷⁸

⁴⁷¹ Bu ibareyi bir farkla İbrahim Tahir Efendi *Tuhfe*’nin sonuna yazdığı ketebe kaydında “Karîbü’l-hıyâr 1202” olarak kullanmıştır. Buradan hareketle etrafında olan kimselerin bu vakadan haberdar oldukları düşünülebilir. Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 699.

⁴⁷² Müstakîmzâde’nin Tokadî’yi rüyasında görmesi ilk defa burada vaki olmamıştır. Zilkaade 1166/1753’te *Şerh-i Vird-i Settâr*’ı kaleme alırken rüyasında Tokadî’yi gördüğünü söylemektedir: “Bir isneyn gecesi efendimiz merhûm ile verâ-yı kafesten mükâleme vâki’ olup bidâr oldum.” Müstakîmzâde, *Şerh-i Vird-i Settâr*, DTCFK, İsmail Saib I, nr. 2119, vr. 33b.

⁴⁷³ Mecmuanın formları dağınık olduğundan bize göre bu varak rüyanın yazılı olduğu varaktan sonra gelmelidir.

⁴⁷⁴ Hadis-i şerif olup “Kalpleri evirip çeviren yücedir.” manasına gelmektedir. Bkz.: Tebarânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, thk. Hamdi Abdulmecid es-Selîfî, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire [ty], cüz. IV, s. 44.

⁴⁷⁵ “İnsanlar uykudadır, öldüklerinde uyanır.” hadis-i şerifinin bir tezahürü olarak tasavvuf ehli manevi tekamülün kişinin ölmesiyle kemale ereceğini söylemişlerdir. Bkz.: Abdullah-ı Bosnevî, *Şerhu’l-Fusûsi’l-Hikem*, Bulak 1252, s. 425.

⁴⁷⁶ Müstakîmzâde, *Mecmû’a*, SK, Yazma Bağışlar, nr. 2568, vr. 2a.

⁴⁷⁷ Müstakîmzâde’nin vefat günüyle ilgili yazarlar ihtilafa düşmüştür. Taylasânîzâde, Müstakîmzâde’nin pazartesi günü vefat ettiğini söylemekle birlikte İbnü’l-Emîn de rivayetlerin farklı olduğunu vurgulayıp 22 Şevval pazar günü vefat ettiği söylemektedir. Halbuki 22 Şevval tarihi cumartesi gününe denk gelmektedir. İlk defa Halil es-Sünbülî’nin kaleme aldığını düşündüğümüz Müstakîmzâde’nin muhtasar biyografisinde ve bunun SK, Esad Efendi 3501 numaralı mecmuanın başında yazılı olan versiyonunda açık bir şekilde “yevm-i sebt” yani cumartesi günü olduğu yazılıdır. Müstakîmzâde, *Mecmû’atu’r-Resâ’il*, TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 347, vr. 172a; a. mlf, *Mecmû’a*, SK, Esad Efendi, nr. 3501, vr. 1b; Taylasânîzâde Hafız Abdullah Efendi, *Târih-İstanbul’un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, haz. Feridun M. Emecen, İstanbul 2003, s. 297. Ahmed Yılmaz da Müstakîmzâde’nin vefat gününü pazartesi olarak vermektedir. Bkz. Ahmed Yılmaz, *Mecelle*, s. 31.

⁴⁷⁸ Müstakîmzâde’nin vefatına söylenen “tevekkeltü ale’l-Hayyi’l-Kayyûm” ibaresi için “vird-i zebânî” olduğu söylenmektedir. 1202 senesinde istinsah ettiği eserlerde de kullandığı bu ibare talebelerinin tensibiyle diğer terkiplerin önüne geçmiştir.

Son dönemlerinde kaleme aldığı eserlerinde çektiği sıkıntıları dillendirmesi içinde bulunduğu müşkil hali göstermektedir.⁴⁷⁹ Fakat bilcümle hastalık ve sıkıntılara rağmen son demlerine kadar talebeleriyle meşgul olmaktan geri durmamış, eser telifine devam etmiştir. 1202 senesi Şaban ayında başladığı *Düstûru'l-Amel-i Şâhâne* adlı eserinin son kısmını ölmeden 10 gün önce 12 Şevval 1202/16 Temmuz 1788 tarihinde talebesi Halil es-Sünbülî ile mukabele etmiş⁴⁸⁰ ve bazı tashihlerde bulunmuştur.⁴⁸¹

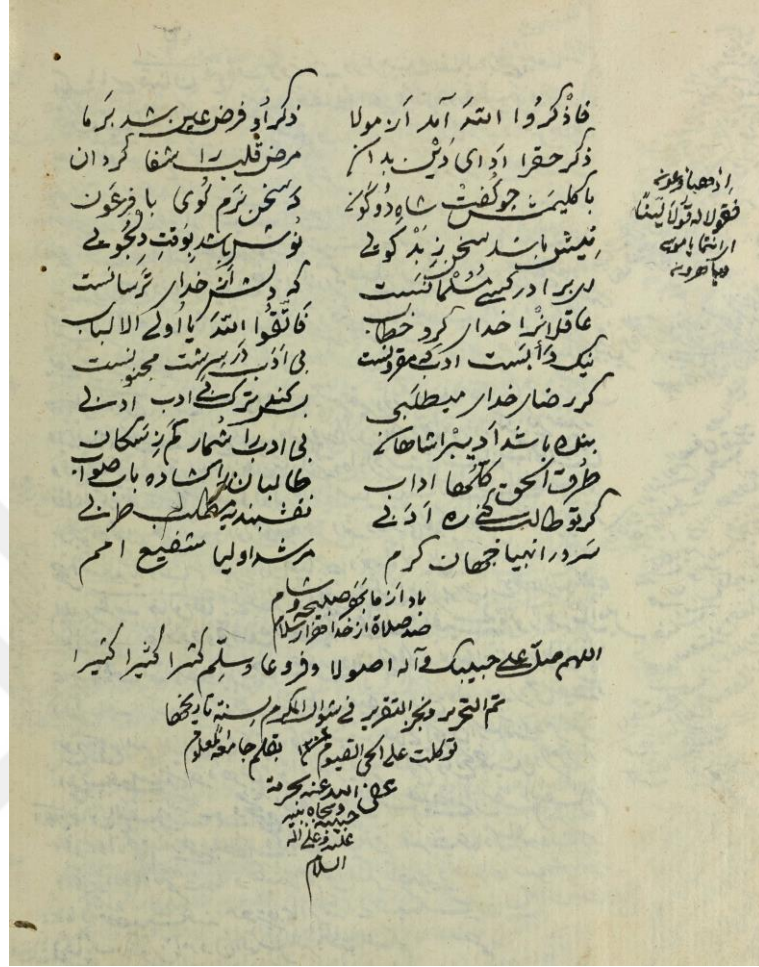
“İnsan nasıl yaşarsa öyle ölür” sözü Müstakîmzâde’de tahakkuk etmiş olacak ki medar-ı maişetini sağladığı istinsah faaliyetine son anlarına kadar devam etmiştir. O kadar hasta olması ve yaşadığı birçok sıkıntıya rağmen kendisinde tutkuya dönüşen bu işten vazgeçememiştir.⁴⁸² Şevval 1202 tarihinde istinsah ettiği kendi eseri *Şifâ’u’s-Sudûr li’n-Nesli’n-Nûr* adlı eseri buna şahitlik etmektedir.

⁴⁷⁹ Muharrem 1202’de yazdığı takriz, Cemâziyelâhir 1202’de tamamladığı *Risâle-i Hızırıyye* ile Receb 1202’de kaleme aldığı takrizlerde hastalığından bahsedip evde “mahbus” olduğunu vurgulamıştır. Hatta *Risâle-i Hızırıyye*’deki ifadeleri insanı hüzne gark etmektedir. Yalnızlıktan ve yanında su bulunmasına rağmen abdest alamayıştından dert yanmakta ve okuyucusundan “Ey rahim mümin! İçin parçalandıysa bunu okuyunca anla işte (bunu yazanın) ne kadar duaya ihtiyacı var.” şeklinde dua beklemektedir. Bkz.: Müstakîmzâde, *Mecmû’atu’r-Resâ’il*, TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 725, vr. 329a, 329b; a. mlf, *Risâle-i Hızırıyye*, TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 347, vr. 88b.

⁴⁸⁰ Müstakîmzâde’nin mutad bir şekilde eserlerinin tesvidi sırasında sayfasının üstüne “Bedûh” ibaresini yazmaktadır. Halil es-Sünbülî’nin nüshalarında da bunu hocasından mevrus olarak görmekteyiz. Bu nüshada da sayfanın üst tarafında “Bedûh fî 12 Şevval” yazısı gözükmektedir. Sene kısmı cilt yapılırken kesildiğinden gözükmese de bir önceki risalede açık bir şekilde 1202 senesi gözükmektedir.

⁴⁸¹ Müstakîmzâde’nin telif ettiği en son eser *Düstûru’l-Amel-i Şâhâne* olup gördüğü son nüsha da bu olabilir. Zira bu nüshanın sonunda Halil es-Sünbülî hocasının vefat ettiğini ferağ kaydında yazmaktadır. Müstakîmzâde, *Mecmû’atu’r-Resâ’il*, TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 347, vr. 124b.

⁴⁸² Yesârî Mehmed Efendi (ö. 1213/1798) gibi bazı hattatlar için söylenen yazıya başladığı anda vücudundaki hastalıktan eser kalmıyor sözü Müstakîmzâde’de de tezahür etmiş olmalıdır. Günümüzün büyük hattatlarından Hasan Çelebi ile Konyalı Hüseyin Öksüz hocalarda müşahede ettiğim kadarıyla yaşlılığın getirmiş olduğu bazı hastalıklardan dolayı ellerinde zuhur eden titrekliliğin yazıya başladıkları anda kesilmesi bu sözün hakikatine şahitlerdir.

Resim 30: Müstakîmzâde'nin İstinsah Ettiği En Son Nüşanın Ferağ Kaydı

(PULIM, Garrett, nr. 1328Y, vr. 5b)

Müstakîmzâde'nin cenazesi Şehremini'de bulunan evinden alınıp Fatih Cami'i'ne getirilmiş ve burada akrabasından Yahyâzâde Tekkesi şeyhi ve Eyüp Sultan Camii vaizi olan Yahyâzâde Şeyh Mehmed Sadeddin Efendi'nin (ö. 1205/1791) imametiyile kılınan cenaze namazının ardından Zeyrek'te eski adıyla Soğuk Kuyu şimdiki adıyla Pîrî Mehmed Paşa Cami'i haziresine şeyhinin yanına defnedilmiştir.

Müstakîmzâde'nin mezarının olduğu yerle ilgili birtakım karışıklıklar mevcut olup bunların izale edilmesi elzemdir. Müstakîmzâde'nin mezartaşı ve dolayısıyla mezarı günümüzde aşağıdaki fotoğraftan da görüleceği üzere Tokadî'nin tam ayak ucunda pirdaşı Şeyh Ahmed Şevki Efendi'nin (ö. 1199/17855) yanında yer almaktadır.

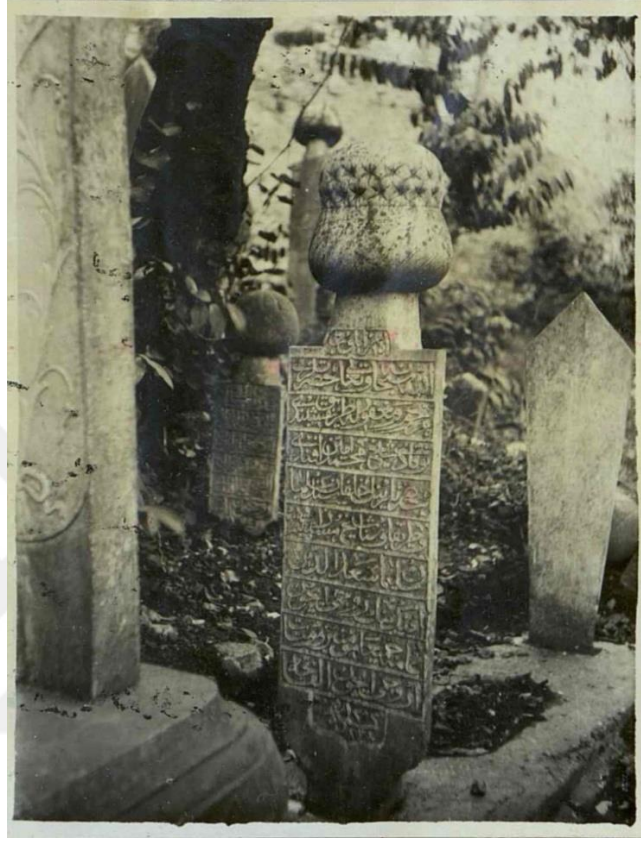
Resim 31: Müstakîmzâde'nin Mezarı ve Mezar Taşının Günümüzdeki Konumu

(Ensar Karagöz, Ocak 2022)

Fakat Müstakîmzâde'nin biyografisini veren ilk kaynaklar onun Tokadî'nin ayak ucuna değil yanına veya civarında defnedildiğini söylemektedirler.⁴⁸³ Peki bu karışıklığın sebebi nedir? Tespit edebildiğimiz kadarıyla Müstakîmzâde'nin Tokadî'nin ayak ucunda metfun olduğunu ilk söyleyen İbnü'l-Emîn'dir: "Tokadî Şeyh Mehmed Emîn Efendi'nin ayak ucuna defn olundu". Fakat İbnü'l-Emîn'in Hüseyin

⁴⁸³ Halil es-Sünbülî: "Hâce Emin Efendi hazretlerinin civârında vedi'a-i hâki pâk kılındı.", TSMK Yeni Yazmalar 347, 76a; TSMK Emanet Hazinesi 1719, 106a; İÜNEK TY 3315, 113a; Esad Efendi 3501, 1b; Yazarı meçhul Müstakîmzâde biyografisi: "Tokadî Mehmed Efendi civârında vedi'a-i hâk-ı pâk kılındı.", SK, Esad Efendi, nr. 3182, vr. XI; SK, Lala İsmail, nr. 124, vr. IV; Taylasânîzâde: "Şeyh Emin Efendi yanına defn olunmuştur.", s. 297; "Tokadî Emîn Efendi yanında defn olunmuştur", SK, Esad Efendi, nr. 2248, vr. 38b (kenar); Fatîn Davud: "Şeyhî merhûmun (Tokadî'nin) kabri kurbunda defn-i hâk-ı itr-nâk olmuştur.", Fatîn Davud, **Hâtîmetü'l-Eş'âr**, s. 243; Bursalı Mehmed Tâhir: "Tokatlı Emin Efendi'nin yanına defnedilmiştir.", Bursalı Mehmed Tâhir, **Osmanlı Müellifleri**, c. I, s. 168.

Vassâf Efendi'den temin edip *Tuhfe* neşrine koyduğu Müstakîmzâde'nin mezar taşı fotoğrafından görüleceği üzere mezarı Tokadî'nin tam ayak ucunda değildir.

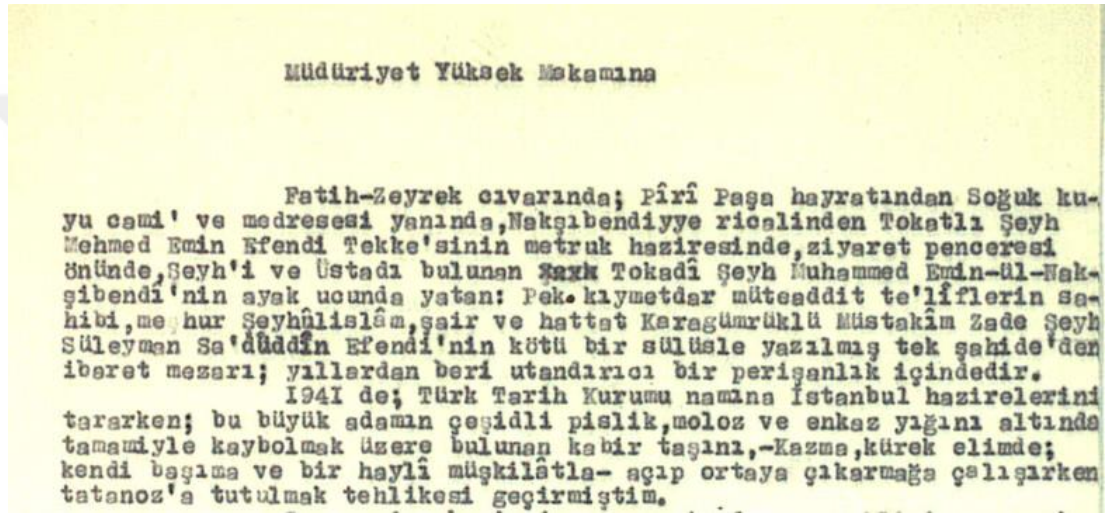
Resim 32: Hüseyin Vassâf'ın *Sefîne*'de İbnü'l-Emîn'in *Tuhfe*'de Yayınladığı Mezar Taşı

(SK, Yazma Bağışlar, nr. 2306, s. 48)

Bu fotoğrafta görüldüğü gibi Müstakîmzâde'nin mezar taşı şimdikininki aksine kible istikametine dönük olup ayaktaşı da mevcuttur. Hemen önünde görülen süslemeli ayak taşı şimdi Tokadî'nin hemen üst tarafında bulunan Tosyalı Ali Nazım Paşa'nın (ö. 1280/1863) ayak taşıdır. Müstakîmzâde'nin arka tarafında görülen Kadirî tacılı mezar ise Edirneli Kalemtrâş Şeyh Ali Efendi'nindir (ö. 1214/1800). Bugün Ali Efendi'nin mezarı ile Müstakîmzâde'nin kabri arasında yaklaşık 3 metrelik bir fark bulunmaktadır.⁴⁸⁴

⁴⁸⁴ Hüseyin Vassâf Bey'in *Sefîne*'ye derc ettiği bu fotoğrafın hemen hemen aynı açıdan çekilmiş bir versiyonunu Fazıl Ayanoğlu (ö. 1975) arşivinden lütfeden tarihçi muhterem H. Necdet İşli Bey, Hüseyin

Bu durumun sebebi hiç şüphesiz Pîrî Paşa Kabristanının bakımsızlıktan harap olmasıdır. Hüseyin Vassâf Bey, muhtemelen 1920’li yıllarda yaptığı ziyarette “Bir gün sûret-i mahsûsada kabrinin üzerinde müterâkim molozu bi’z-zât temizledim. Pehle taşını meydâna çıkardım” diyerek henüz o yıllarda mezarın harap olduğunu söylemektedir.⁴⁸⁵ Cemalettin Server Revnakoğlu da 1941 yılında kabristanda yaptığı tetkik sırasında moloz ve enkaz yığını arasından kazma kürekle Müstakîmzâde’nin mezar taşını zorla çıkardığını dile getirmektedir.

Resim 33: Revnakoğlu’nun 1954 Senesinde Mezarlıklar Müdürlüğüne Yazdığı Dilekçe

(SK, Revnakoğlu, nr. 237, poz 47)

Öyle anlaşıyor ki Müstakîmzâde’nin hayattayken çektiği sıkıntılar irtihalinden sonra da devam etmiştir. Muhtemelen şeyhinin ayak cihetinden şimdiki kabrinin 2 metre kadar üst tarafına dikilen mezartaşı zamanla harap olmuş, kaybolma tehlikesi geçirmiş ve en nihayet bugünkü konumunda karar kılmıştır.⁴⁸⁶

Vassâf’ın İbnü’l-Emîn’e verdiği fotoğrafı çeken kişinin Nurullah Pertevoğlu (ö. 1956) olduğunu ve özellikle mezar taşı fotoğraflarından oluşan geniş bir koleksiyonun bulunduğunu söylemektedir. Kendisine verdiği bilgiler için hassaten teşekkür ederim.

⁴⁸⁵ Hüseyin Vassâf, *Sefine*, c. IV, s. 101.

⁴⁸⁶ Çok ilginçtir ki her cihetten şeyhi Tokadî’ye benzemeye çalışan Müstakîmzâde, mezarının başına gelenler noktasında da şeyhiyle benzer akıbeti yaşamıştır. Müstakîmzâde’nin aktardığına göre Tokadî’nin vefatı sonrası mezartaşının yapım maliyetini üstlenen rical-i devletten bir zat parasını ödemediği için mevcut taş, taşcida rehin kalmış ve yaklaşık bir sene sonra mezara dikilebilmiştir. Bu konu hakkında bir makale çalışması tarafımızca yapılmaktadır.

Resim 34: Pîrî Paşa Kabristanı'nın 1940 Senesindeki Harap Hali

(Encümen Arşivi)

Ayrıca Müstakîmzâde gibi yaşadığı dönemde binlerce kişi için tarih düşüren birisi için gayet özensiz hazırlanan mezartaşı haklı olarak Hüseyin Vassâf ve İbnü'l-Emîn tarafından tenkid edilmiştir. Müstakîmzâde'nin kavuklu⁴⁸⁷ mezar taşına sülüs hatla hak edilen 'garib' yazı şu şekildedir:⁴⁸⁸

Âh mine'l-Mevt, Allâhu Subhânehû ve te'âlâ hazretleri merhûm ve mağfûrun-leh tarîk-i Nakşibendî Tokâdî Şeyh Muhammed Emîn Efendi hazretlerinin hulefâsından ilmen ve tarîken ve sinnen Şeyh Müstakîmzâde Süleymân Sa'deddîn Efendi'nin rûhu için âmmeten cemî'an mü'minîn ve mü'minât ervâhı için el-Fâtîha. 23 Şevvâl 1202.⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ Necdet İşli Müstakîmzâde'nin mezar taşında olan başlığın "nezkep" olduğunu ve seyyidlere sarılan sarık formunda bir destar sarıldığını söylemektedir. Müstakîmzâde hin-i hayatında tarikat ehlinin taktığı tac adı verilen başlıkları kullanmamış olmakla birlikte "imâme gibi destâr-ı sûfiyâne" taktığını kendisi söylemektedir. Temayül gereği mezartaşına yapılacak başlığın hayatında kullandığı başlık olması gerekmektedir. Fakat mezartaşında kimin böyle bir tasarrufta bulunduğu anlaşılmamaktadır. Bkz.: Necdet İşli, **Osmanlı Serpuşları**, İstanbul 2009, s. 156; Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 351.

⁴⁸⁸ Şunu da ifade etmekte fayda bulunmaktadır. Bugün Müstakîmzâde'nin mezarının yanına koyulan hatalı "Şeyhü'l-İslam Müstakîmzâde Süleyman Efendi" yazılı mermer kitabeyi bütün girişimlerime rağmen oradan defetmeye müyesser olamadım. Müstakîmzâde için bu ibareyi ilk kullanan kişi tespit edebildiğim kadarıyla Cemaleddin Server Bey'dir. Yukarıda bir kısmını aldığım dilekçesinde gözüktüğü üzere Müstakîmzâde'den şeyhülislam olarak bahsetmektedir. Umarım insanları yanlış yönlendiren bu levha yakın zamanda oradan kaldırılır.

⁴⁸⁹ Mezartaşına hak edilen 23 Şevval tarihi de muhtemelen Müstakîmzâde'nin vefatından bir gün sonra toprağa indirildiği tarihi ifade etmektedir.

Uzun boylu,⁴⁹⁰ yeşil gözlü, seyrek dişli,⁴⁹¹ hafif sakallı, nahif mizaçlı,⁴⁹² gösteriş ve alayışi sevmeyen Müstakîmzâde'nin miladi 70, hicri 71 yaşında sıkıntılarla dolu dünya hayatı son bulmuştur.

Evlenmediği için ardında soyunu devam ettirecek kimsesi kalmayan Müstakîmzâde'nin İbnü'l-Emîn'in dediği gibi eserleri “en hayırlı evlâd u ahfâd derecesinde nâm-ı cemîlini ebediyyen hayr ile yâd ettirmeğe kâfidir.”⁴⁹³

Gerek Başkanlık Arşivi'nde gerek Müftülük Arşivi'nde yaptığımız çalışmalarda Müstakîmzâde'nin terekeseine tesadüf edemedik. Bundan dolayı vefat ettiği demde hanesinde bulunan eşya ve sairenin durumu ve kimlere intikal ettiğini bilmiyoruz.⁴⁹⁴

18. yüzyılın entellektüel açıdan en yoğun olduğu bir dönemde dünyaya gelmiş olan Müstakîmzâde, II. Mehmed devrine uzanan ilmi kökenine bağlı kalarak ilmiyeye intisap etmiş ve bu doğrultuda hayat sürmüştür. Bununla birlikte devrin renkli tasavvufisi hayatı içerisinde de kendine yer bulmuş ve pek çok tarikat mahfilinde muhtelif tarikat ve meşrepten sufilerle irtibat halinde olmuştur.

Meraklı tabiatı ve ilme karşı olan iştiağı sayesinde pek çok alim ve üstadın istifade etmiş olmasına rağmen resmi bir vazife alamamış oluşu maddi acıdan sıkıntılı bir hayat yaşamasına sebep olmuştur. İstinsah faaliyetleriyle maişetini temin etmeye çalışmış olsa da ömürünün son demine kadar bu sıkıntıları aşamamıştır. Her ne kadar sıkıntılı bir hayatı olsa da bu durum onu talebe yetiştirmek ve eser vücuda getirmekten alıkoymamıştır.

18. yüzyılın *atipik* bir aliminin hayatının, eserlerinin, öğrencilerinin hocalarının ve kurduğu hertürlü sosyal ağın analizi 18. yüzyıl İstanbul ilmi hayatına başka bir pencereden yani Müstâkimzâde'nin penceresinden bakmamıza yardımcı olacaktır.

⁴⁹⁰ Müstakîmzâde, **Mecmû'atu'r-Resâ'il**, TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 725, vr. 2a.

⁴⁹¹ Müstakîmzâde, **Elsine**, c. I, vr. 64b, 368a.

⁴⁹² Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 271, 354.

⁴⁹³ İnal, **Tuhfe**, s. 19.

⁴⁹⁴ Örneğin Tokadî'nin hattıyla yazılı Ebu's-Su'ûd Efendi'yle alakalı bir evrakın kendisinde olduğunu ve bunu sandıkta muhafaza ettiğini söylemektedir. Bkz.: Nazîrâ İbrâhim Efendi, **Hediyyetü'l-Ahbâb**, SK, Esad Efendi, nr. 3416, vr. 11b.

İKİNCİ BÖLÜM

BİR MÜELLİF OLARAK MÜSTAKÎMZÂDE VE ESERLERİ

Ümmîdim odur kılmada meşk-i tesvîd

Makbûl-i İlâhî ola şâyed bir harf⁴⁹⁵

Ömrünün büyük bir kısmını eser telifi ve talebe yetiştirmeye adanmış Müstakîmzâde'nin eserleriyle ilgili bu zamana kadar bazı çalışmalar yapılmış olsa da hiçbirisi İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal'ın yaptığı çalışmanın gölgesi dışına çıkamamıştır. İnal, *Tuhfe-i Hattâtîn* neşrinin başında yer alan Müstakîmzâde biyografisinde Müstakîmzâde'nin eserlerini müdekkikane bir şekilde listelemiş ve kendinden sonra Müstakîmzâde ile ilgili çalışma yapanlara yol gösterici olmuştur.⁴⁹⁶ İnal haricinde Müstakîmzâde'nin eser isimlerini zikreden Osmanlı devri müellifleri diyebileceğimiz yazarlara genel olarak baktığımızda karşımıza ilk olarak Fatîn Davud (ö. 1866) ve Ahmed Cevdet Paşa (ö. 1895) çıkmaktadır. Fatîn bir şair tezkiresi olan *Hâtimetü'l-Eş'âr*'ında Müstakîmzâde'nin 37 eserinin isimlerini vermektedir.⁴⁹⁷ Cevdet Paşa meşhur *Târîh*'inin 4. cildinde Müstakîmzâde'den övgü dolu sözlerle bahsedip bazı eserlerinin ismini vererek “yüz cildi mütecâviz” eserinin olduğunu söylemektedir.⁴⁹⁸ Şemseddin Sami (ö. 1904) ise *Kâmûsü'l-A'lâm* adlı eserinde Müstakîmzâde'nin 36 eserinin isimlerini zikredip “sâir âsârı” olduğunu dile getirmektedir.⁴⁹⁹ İslam dünyasında yetişmiş müellifler ve eserleriyle ilgili gayet mühim bir eser vücuda getiren Bağdatlı İsmail Paşa (ö. 1920) *Hediyetü'l-Ârifîn* isimli meşhur eserinde 50 eserinin isimlerine yer vermiştir.⁵⁰⁰ Bursalı Mehmed Tahir (ö. 1925) *Osmanlı Müellifleri*'nde 65 ve *Meşâyih-i Osmâniyye*'den *Sekiz Zâtın Terâcim-i*

⁴⁹⁵ Müstakîmzâde, *Mecmû'a*, SK, Esad Efendi, nr. 3497, vr. 90b.

⁴⁹⁶ Müstakîmzâde, *Tuhfe*, haz. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, İstanbul 1928. İbnü'l-Emîn'in zikrettiği nüshaların büyük bir kısmı o zamanki ismiyle Dâru'l-Fünûn Kütüphanesi şimdiki adıyla İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki nüshalardır. Bu nüshaların demirbaş numaraları değiştiğinden dolayı İbnü'l-Emîn'i mehz gösteren pek çok araştırmacı yanlış künye numaraları vermektedir. İbnü'l-Emîn'in verdiği nüshaların günümüzdeki demirbaş numaraları için bkz. **EK-4**

⁴⁹⁷ Fatîn Davud, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, s. 243.

⁴⁹⁸ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh*, c. IV, s. 237-238.

⁴⁹⁹ Şemseddin Sami, *Kâmûsü'l-A'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul 1311, c. IV, s. 2620-2621.

⁵⁰⁰ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, Maarif Basımevi, İstanbul 1955, c. I, s. 405-406.

Ahvâli adlı eserlerinde ise Müstakîmzâde'nin 52 eserlerinin listesini vermektedir.⁵⁰¹ Mehmed Süreyya Bey (ö. 1909), Müstakîmzâde'nin bazı âsârının isimlerini vermekle yetinmiş,⁵⁰² Hüseyin Vassâf Efendi (ö. 1929) de Müstakîmzâde'nin eserleriyle ilgili İnal'ın çalışmasının “*en sahîh*” olduğunu söyleyerek *Tuhfe*'den aynen nakletmiştir.⁵⁰³ Franz Babinger ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı da Müstakîmzâde'nin eserleriyle ilgili genel bilgileri nakledip bir liste vermemişlerdir.⁵⁰⁴

Klasik diyebileceğimiz bu çalışmalardan sonra Müstakîmzâde'nin eserleriyle ilgili İnal'ın verdiği bilgileri temel alan ilk çalışma Ahmet Yılmaz tarafından yapılmıştır. Ahmed Yılmaz *Mecelletü'n-Nisâb* ile ilgili yaptığı doktora çalışmasında Müstakîmzâde'nin eserleriyle ilgili bir liste vermiş ve eserlerinin bazı nüshalarını göstermiştir. İbnü'l-Emin'den sonra yapılan çalışmaların öncüllerinden olması açısından önemli bir çalışma olsa da Yılmaz'ın kendi ifadesiyle çalışma “yüzeysel” niteliktedir.⁵⁰⁵ Yılmaz'dan sonraki birtakım çalışmalarda da Müstakîmzâde'nin eserleriyle ilgili bilgiler verilmiş olmakla birlikte bunlar İnal'ın verdiği bilgilerin tekrarından ibaret olmuştur.⁵⁰⁶

Yılmaz'ın tezinden sonra Müstakîmzâde'nin eserleriyle ilgili orijinal denebilecek bir çalışma Mustafa Demirci tarafından yapılmıştır. Demirci, İnal'ı merkeze alan çalışmasında kendisinden önceki çalışmaları değerlendirerek kütüphane kayıtları ve kataloglarını sıhhat cihetinden incelemiş ve tespit ettiği nüshaları inceleyerek bir liste ortaya çıkarmıştır.⁵⁰⁷

⁵⁰¹ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, c. I, s. 168; ayn. mlf., **Meşâyih-i Osmâniyye'den Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli**, Kitaphane-i İslam, İstanbul 1318, s. 42-45.

⁵⁰² Mehmed Süreyyâ, **Sicill-i Osmânî**, c. II, s. 88.

⁵⁰³ Hüseyin Vassâf Efendi, **Sefînetü'l-Evliyâ**, c. II, s. 92-97.

⁵⁰⁴ Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev. Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992, s. 345; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Tarih**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1998, c. IV, s. 621.

⁵⁰⁵ Ahmet Yılmaz, **a.g.e.**, s.72.

⁵⁰⁶ Efkân Vural, **Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin'in Hayatı, Eserleri ve Risale-i Melâmiye-i Bayramiye'si**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1998, s. 29; Abdürrezak Tek, **Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin'in Risâle-i Melamiye-i Bayramiye Adlı Eserinin Metni ve Tahlili**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2000, s. 31.

⁵⁰⁷ Mustafa Demirci, **Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2006.

Günümüze gelinceye kadar Müstakîmzâde'yle ilgili yapılan çalışmaların neredeyse tamamında eserleriyle ilgili bilgiler verilmiş olsa da maalesef bunlar İnal'dan itibaren müteselsil bir tekrarın ürünü olmuşlardır.⁵⁰⁸ Özellikle tenkide tabi tutmaksızın kütüphane katalogları, fihristler ve online kataloglar üzerinden yapılan araştırmaların neticesi olan çalışmalar maalesef verdikleri hatalı bilgilerle okuyucuları yanlış yönlendirmektedirler.⁵⁰⁹

Biz bu çalışmada İnal'ın bıraktığı yerden nispeten onun yöntemlerini de kullanarak bir külliyat ortaya çıkarmayı hedeflemekteyiz. İnal, Müstakîmzâde'nin eserlerini yazarken ilk olarak hiç şüphesiz kendi koleksiyonunu ve Dâru'l-Fünûn Kütüphanesi'ni -şimdiki İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi-kullanmıştır. Daha sonra en çok müracaat ettiği kütüphane bittabi Süleymaniye Kütüphanesi olmuştur. Özellikle kütüphanenin en önemli koleksiyonlarından biri olan Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi'nin koleksiyonu üzerine yoğunlaşmış ve burada bulunan Müstakîmzâde eserlerinin bir kısmını tespit etmiştir. Ayrıca devrinin önemli bir bibliyofili olması özel koleksiyonlarda Müstakîmzâde ile ilgili nüshaların varlığından haberdar olmasını kolaylaştırmıştır.⁵¹⁰ Fakat İnal'ın kütüphane taramalarında sadece mevcut katalogları kullanması bazı nüshaları görmesine mâni olmuştur.⁵¹¹

2.1. Müstakîmzâde'nin Eserlerinin Yer Aldığı İlk Listeler

İnal *Tuhfe* neşrinde Şeyhülislam Arif Hikmet Beyefendi'nin (ö. 1859) koleksiyonundan kendisine intikal eden bir mecmuada Müstakîmzâde'nin eserlerinin listesinin olduğunu söylemektedir.⁵¹² Kütüphane demirbaş numarasını vermeksizin

⁵⁰⁸ Burada, birbirinin neredeyse aynısı olan çalışmalar zikredilmemiş olup yeni bilgilerin verildiği orijinal çalışmalardan genel itibariyle bahsedilmiştir.

⁵⁰⁹ Yukarda bahsettiğimiz türden maalesef birçoğu hatalı olan bilgilerin yer aldığı ve Müstakîmzâde'nin eserlerinin tasnife tabi tutulup listelendiği bir çalışma yakın zamanda neşr olunmuştur. Bkz.: Müstakîmzâde, **Menakıb-ı İmâm-ı A'zam**, haz. Emrah Bilgin, Fenomen Yay., Erzurum 2020.

⁵¹⁰ *Tuhfe* neşrinde nüsha bilgisini verdiği İstanbul on üçüncü mektep müdürü Bahaüddin Bey'in [Ersin] koleksiyonunda bulunan Mecmua ile Ragıp Paşa *Divânı*'nın Müstakîmzâde istinsahı olan nüshası için işaret ettiği Türk Tarihi Encümeni azası Ali Canib Bey'in [Yöntem] koleksiyonları bu cümledendir. Bkz.: İnal, **Tuhfe**, s. 79.

⁵¹¹ Bkz.: **Defter-i Kütübhâne-i Es'ad Efendi**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul [t.y].

⁵¹² İnal, **Tuhfe**, s. 43. İnal mecmuadan başka bir yerde Arif Hikmet Bey'in "*Keşfu'z-Zünûn* zeyli olarak tertibine teşebbüs ettiği" mecmua olarak nakletmektedir. Bkz.: **Tuhfe**, s. 47.

“numero 191” şeklinde bahsettiği nüshayı tespit etmek için yaptığımız araştırma neticesinde Arif Hikmet Bey’e ait İnal koleksiyonunda bulunan 9 adet mecmua tespit ettik.⁵¹³ Bunların içerisinde 2626 numaralı nüsha İnal’ın bahsettiği 191 numaralı mecmuadır. Mecmuanın sonunda “Te’lifât-ı Müstakîmzâde” başlığı altında Müstakîmzâde’nin eserlerinin bir listesi bulunmaktadır. Arif Hikmet Bey bu listede Müstakîmzâde’nin 93⁵¹⁴ eserinin ismini herhangi bir tasnife tabi tutmaksızın sıralamıştır.⁵¹⁵

Bu listenin haricinde Arif Hikmet Bey’in dönemdaşı ve büyük bir kitap koleksiyoneri olan tarihçi Sahafalar Şeyhizâde Esad Efendi’nin (ö. 1848) bir mecmuasında Müstakîmzâde’nin eserlerinin listesi bulunmaktadır. Esad Efendi kendi tertibi olan bu mecmuada “Mü’ellefât-ı Müstakîmzâde” başlığı altında Müstakîmzâde’nin-zeyilleriyle birlikte- 86 eserini kaydetmiştir.⁵¹⁶

Listeler birbirlerine çok benzese de gerek adet olarak gerek de içerik olarak birbirinden farklıdır. Arif Hikmet’in listesinde olan 75 eser, Esad Efendi’nin listesiyle aynı olmakla birlikte 14 eser Esad Efendi listesinde yer almamaktadır. Aynı şekilde Esad Efendi’nin listesinde yer alan 7 eser de Arif Hikmet’in listesinde bulunmamaktadır. Her iki liste bir araya geldiğinde Müstakîmzâde’nin kendisinin verdiği liste haricinde eserlerinin en erken listeleri ortaya çıkmaktadır.

Her iki mürettib de eser listelerinin kaynağı noktasında ketum davranmış olup herhangi bir bilgi vermemektedirler. Bununla birlikte listeler gerek sıralanış açısından gerek eserler cihetinden birbirine benzemektedir.⁵¹⁷ İki müellifin liste halinde verdiği eserler şunlardır:

⁵¹³ İbnü’l-Emin’in koleksiyonu kendisinin isteği doğrultusunda 1953 senesinde İstanbul Üniversitesi’ne nakledilmiş ve burada kendi adına bir koleksiyon oluşturulmuştur. Arif Hikmet Beyefendi’nin bu koleksiyonda bulunan mecmuaları şunlardır: Arif Hikmet Beyefendi, **Mecmû’a**, İÜNEK, İbnü’l-Emîn, nr. 2457; 2459; 2460; 2462; 2464; 2489; 2507; 2532; 2626.

⁵¹⁴ Bazı eserlere yazılan zeyiller eserle birlikte yazıldığından yekûn eser adedi 93 olmaktadır. Listedeki eser sayısı 91’dir. Aynı durum Esad Efendi’nin verdiği liste için de geçerlidir.

⁵¹⁵ Arif Hikmet Beyefendi, **Mecmû’a**, İÜNEK İbnü’l-Emîn, nr. 2626, vr. 323a-323b.

⁵¹⁶ Es’ad Efendi, **Mecmû’a**, SK, Esad Efendi, nr. 3737, vr. 124b.

⁵¹⁷ Esad Efendi ve Arif Hikmet Beyefendi koleksiyonculuk ve araştırma alanları gibi birkaç yönden birbirlerine benzemektedir. Her ikisi de arkalarında ciddi bir kitap koleksiyonu bırakmış ve tarih alanında eserler vermişlerdir. Hatta aralarında kıskançlığa varacak düzeyde bir çekişme olduğu tarihi

Tablo 6: Müstakîmzâde'nin Eserleriyle İlgili En Erken Listeler

	Arif Hikmet Beyefendi	Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi
1.	<i>Elsine-i Selâse (Tercüme-i Kânûnü'l-Edeb li't-Tiflisî 1183)</i>	<i>Elsine-i Selâse (Tercüme-i Kânûnü'l-Edeb)</i>
2.	<i>Emânet-i Ma'rûda</i>	<i>Emânet-i Ma'rûda ma'a Zeylihi</i>
3.	<i>Zeyl-i Emânet-i Ma'rûza</i>	<i>İskenderiyye</i>
4.	<i>İskenderiyye</i>	<i>el-İrâdetü'l-Âliyyeti'l-Celiyye-(Benden Küfür Sâdır Oldu ise)</i>
5.	<i>el-İrâdetü'l-Âliyyeti'l-Celiyye (Benden Küfür Sâdır Oldu ise)</i>	<i>Ashâb-ı Bedr</i>
6.	<i>Burgusiyye</i>	<i>Istlahâtü's-Şi'riyye</i>
7.	<i>Ashâb-ı Bedr ve Esmâ-i Seb'a-i Sülûk</i>	<i>Ebyât-ı Mesnevî Şerhi (der Mecâlis-i Sinâniyye)</i>
8.	<i>Istlahâtü's-Şi'riyye (1187)</i>	<i>Burgusiyye</i>
9.	<i>Envâru'd-Diyâr bi-Himâyeti'l-Âbâr (1200)</i>	<i>Bâbu'l-Âdâbi'l-Uli'l-Elbâb</i>
10.	<i>Şerh-i Ebyât-ı Mesnevî (Mecâlis-i Sinâniyye âhırinde olan ebyâtlar)</i>	<i>Tefsîru'l-Fâtîha</i>
11.	<i>Bâbu'l-Âdâbi'l-Uli'l-Elbâb</i>	<i>Tuhfetü'l-Merâm (Su'âlât)</i>
12.	<i>Sûretü'l-Fâtîha fî Tefsîri'l-Fâtîha (1191)</i>	<i>Tahkîku't-Teslîm ve zeylihi</i>
13.	<i>Tuhfetü'l-Merâm (İsnân ve tis'in su'âlen)</i>	<i>Tercüme-i Silsiletü'l-Hattâtîn</i>
14.	<i>Tahkîku't-Teslîm (1189)</i>	<i>Tercümetu's-Salavât</i>
15.	<i>Zeyl-i Tahkîku't-Teslîm</i>	<i>Tevfîk-i Tevkîf (1192)</i>
16.	<i>Tercüme-i Silsiletü'l-Hattâtîn</i>	<i>Tâc Risâlesi</i>
17.	<i>Tahkîku's-Salât (Risâle-i Namâz 1186)</i>	<i>Teşnîfü'l-Ezher bi-Ta'rîfi'l-Ahmer</i>
18.	<i>Tevfîk-i Tevkîf (1192)</i>	<i>et-Ta'likîyye alâ Nazîfeti't-Tarîka</i>
19.	<i>Tertîbu'l-Usûl ilâ Tertîbi'l-Usûl fî'l-Akâ'id (1175)</i>	<i>Cedvel-i Aşere</i>
20.	<i>Teşnîfü'l-Ezher bi-Ta'rîfi'l-Ahmer</i>	<i>Cedvel-i Duvazdeh İmâm</i>
21.	<i>Tâc Risâlesi</i>	<i>Cihâzü'l-Ma'cûn fî Halâsi't-Tâ'ûn</i>

bir vakadır. Esad Efendi'nin vefat ettiği sırada cebinden çıkan “Bana lâıyk iken câ-yı meşîhat / Huda'nın hikmeti Ârif Bey oldu” beyti onun şeyhülislamlığın kendisinde verilmesi arzusunun bir neticesidir. Aralarındaki bu rekabet mecmualarına da yansımış olup mecmuaları incelendiğinde birbirlerine benzer yönlerinin fazlalığı dikkati çekmektedir. Esad Efendi'nin bazı mecmuaları için Bkz.: Esad Efendi, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3504; 3701; 3737; 3842; 3852; 3854; 3855; 3857 vs.

22.	<i>et-Ta'likiyye Bahsu'n-Nezâfe ale't-Tarika</i>	<i>Cevâhir-i Hamse</i>
23.	<i>Teşrîh-i Cism-i İnsân</i>	<i>el-Hadîsu'l-Erba'în fî Hüsni'l-Hatt</i>
24.	<i>Cihâzü'l-Ma'cûn fî Hulûsi't-Tâ'ûn</i>	<i>el-Hadîsu'l-Erba'în fî'l-Arab</i>
25.	<i>Hüccetu'l-Hattî'l-Hasen (Hadîs-i Erba'în fî'l-Hatt 1200)</i>	<i>Hadîs-i Erba'în-i bî-Nukad</i>
26.	<i>el-Hadîsu'l-Erba'în fî'l-Arab</i>	<i>el-Hadîsu'l-Erba'în fî Külli Adedin ve Mertebetihî</i>
27.	<i>el-Hadîsu'l-Erba'în fî Külli Adedin ve Mertebetihî</i>	<i>Hilyeler Tercümesi</i>
28.	<i>el-Erba'înu bi-Nukad (İsmuhû Turer)</i>	<i>Hüsnü't-Takvîm</i>
29.	<i>Hilye-i Nebeviyye ve Çâr-Yâr-i Güzîn Tercemeleri</i>	<i>Hizbu'l-Hıfz Şerhi</i>
30.	<i>Hüsnü't-Takvîm fî'l-Hulki ve'l-Kasr</i>	<i>Hizb-i A'zam Hâşiyesi</i>
31.	<i>Hizbu'l-Hıfz Şerhi</i>	<i>Hülâsatü'l-Hediyye</i>
32.	<i>Hâşiyeye-i Hizbu'l-A'zam</i>	<i>Devha-i Meşâyihü'l-İslâm ma'a Zeyleyhâ</i>
33.	<i>el-Hasîn fî Hadîsi's-Sîn</i>	<i>Düstûru'l-Amel-i Şâhâne fî Hakkı'l Gazâ</i>
34.	<i>Hülâsatü'l-Hediyye</i>	<i>Risâletü'l-Vâlideyn</i>
35.	<i>Risâle-i Hızırıyye İsmuhû Hisânu'n-Nazr fî Ahvâli'l-Hıdr (Türkî 1200)</i>	<i>Risâletü'l-Hayy fî İsâleti'l-Keyy</i>
36.	<i>Devha-i Meşâyihü'l-İslâm</i>	<i>Risâle-i Mantıkiyye</i>
37.	<i>Zeyleyn-i Devha</i>	<i>Risâle-i Şâmiyye</i>
38.	<i>Düstûru'l-Amel-i Şâhâne</i>	<i>Reşfû'l-Hakika fî Keşfi'l-Akika</i>
39.	<i>Risâletü'l-Vâlideyni'l-Mükerreremeyn</i>	<i>Zînetü's-Şeybiyye fî Hazîneti'l-Gaybiyye (bi-Nukad Salât)</i>
40.	<i>Risâle-i Şâmiyye</i>	<i>Silku'd-Dürer (Kezâlik bî-nukad salât)</i>
41.	<i>Risâletü'l-Hayy fî İsâleti'l-Keyy</i>	<i>Silsiletü'l-Hattâtîn -Mie kâmilên- Arabi</i>
42.	<i>Risâle-i Mantıkiyye</i>	<i>Silsile-i Nakşibendiyye</i>
43.	<i>Reşfû'l-Hakika fî Keşfi'l-Akika</i>	<i>Şerhü'l-Akide (Tercüme-i Fıkhu'l-Ekber)</i>
44.	<i>Zînetü's-Şeybiyye fî Hazîneti'l-Gaybiyye (bi-Nukad Salât)</i>	<i>Şerhu'l-Mudariyye</i>
45.	<i>Silku'd-Dürer (Salât-ı bi-Nukad-ı dîgereş)</i>	<i>Şerhu Ebyâti's-Şeyh (Tevadda'a bi-mâi)</i>
46.	<i>Şerî'at-ı Tarikat</i>	<i>Şerh-i Ebyât-ı Pîr-i Herât</i>
47.	<i>Silsile-i Nakşibendiyye (Arabî)</i>	<i>Şerh-i Na'at-i Murassa</i>

48.	<i>Silsiletü 'l-Hattâtîn</i> (Mie kâmilên-Arabi)	<i>Şerh-i Dîvân-ı Hazret-i Ali</i> (r.a ve k.v.)
49.	<i>Şerefü 'l-Akîde</i> (Tercüme-i Fıkhu'l-Ekber 1195)	<i>Şerh-i Risâle-i Mevleviyye li 'n-Nâblusî</i>
50.	<i>Hediyetü 's-Seferiyye ve 'l-Hadariyye fî Şerhi 'l-Mudariyye</i>	<i>Şerh-i Rubâ 'î-yi Havrâ</i>
51.	<i>Şerh-i Ebyât-i Şeyh-i Ekber -Tevadda'a bi-Mâ'i'l-Gayb-</i>	<i>Şerh-i Kelâm-ı Bâyezîd-i Bestâmî k.s.</i>
52.	<i>Şerh-i Na 'at-i Murassa</i>	<i>Şerî 'at-ı Tarikat</i>
53.	<i>Şerh-i Ebyât-ı Pîr-i Herât</i>	<i>Şerhu Hısnî 'l-Hasîn</i>
54.	<i>Şerh-i Dîvân-ı Ali</i> (r.a)	<i>es-Salavâtü's-Şerîfe</i>
55.	<i>Şerh-i Rubâ 'î-yi Havrâ</i>	<i>Salavât-ı Kâdiriyye Şerhi</i>
56.	<i>Şerh-i Kelâm-ı Bâyezîd-i Bestâmî</i>	<i>Sandûka Beyitleri Şerhi</i>
57.	<i>Şerhu Risâleti 'l-Nâblusî fî Tarikati 'l-Mevleviyye</i>	<i>Durûb-i Emsâl</i>
58.	<i>Şerhu Hısnî 'l-Hasîn</i>	<i>Tarhu 'l-Ma 'nâ fî Şerhi 'l-Esmâ 'i 'l-Hüsnâ</i>
59.	<i>Şerh-i Hizb-i İmâm Nevevî (Türkî)</i>	<i>Tabakât-ı Hattâtîn</i> (sülûs ve ta'lik)
60.	<i>Şifâ 'u 's-Sudûr li-Nesli 'n-Nûr</i> (Salavâtü's-Şerîfe)	<i>Ayniyye-i Süheylîyye Şerhi</i>
61.	<i>Şerh-i Salavât-ı Kâdiriyye</i>	<i>Uddetü 'l-Büdûr</i>
62.	<i>Şerh-i Ebyât-ı Sanduka-i Şeyh Abdulkadir</i>	<i>Ahid-nâme-i Kebîr</i>
63.	<i>Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye</i> ([li'n]-Nâsiruddîn)	<i>Kasîde-i Emriyye</i> (Beyt-i Arabî)
64.	<i>Tarhu 'l-Ma 'nâ fî Şerhi 'l-Esmâ</i>	<i>Kasîdetü 'l-İsti 'âre</i>
65.	<i>Tabakatu 'l-Hattâtîn</i>	<i>Kasîdetü 'l-Münâcât</i>
66.	<i>Şerhu Ayniyye-i Süheylî</i>	<i>Kelimât-ı Hikemiyye bi 'l-Hurûf</i>
67.	<i>Uddetü 'l-Büdûr fî Tefsîri İddeti 'ş-Şuhûr</i>	<i>Lugaz-ı Celâl Şerhi</i>
68.	<i>Ahidnâme-i Kebîr</i>	<i>el-Mebsût fî 'r-Resm</i>
69.	<i>Kasîde-i Emriyye</i>	<i>el-Makâletü 'l-Mukayyede</i>
70.	<i>Akîdetü 's-Sûfiyye</i> (Tis'a Aşerete Akîdeten)	<i>Makûlat-ı Devriyye</i>
71.	<i>Kelimât-ı Hikemiyye</i> (Mürettebeten bi 'l-Hurûf)	<i>Menâkıb-ı İmâm-ı A 'zam</i>
72.	<i>Şerh-i Lugaz-i Celâl</i>	<i>Men Aref Risâlesi</i>

73.	<i>Şerh-i Lugaz-i Selâm</i>	<i>Mektûbât-ı Kudsiyye Tercümesi (Ya'ni Mektûbât-ı Fârûkiyye ve Ma'sûmiyye)</i>
74.	<i>Mir'âtu's-Safâ fî Nuhbeti'l-Esmâ</i>	<i>Mürşidü'l-Müte'ehhlîn Tercümesi</i>
75.	<i>el-Makâletü'l-Mukayyede fî'l-Kilâb (1187)</i>	<i>Mecelletü'n-Nisâb (1175)</i>
76.	<i>Makûlat-ı Devriyye</i>	<i>Makâlât-ı Mütenevvi'a</i>
77.	<i>Makâle-i Şart-ı Tevbe</i>	<i>Meşâyih-nâme</i>
78.	<i>Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam</i>	<i>Müftilere İmâmet Eden Meşâyih</i>
79.	<i>Makâletü'n-Nezâfe Ale'l-Birgivi</i>	<i>Nusret-i Mübtedî</i>
80.	<i>Risâle-i Men Arafe Nefsehu</i>	<i>Nisyân Risâlesi</i>
81.	<i>Tercüme-i Mektûbât-ı Kudsiyye</i>	<i>Vird-i Settâr Şerhi</i>
82.	<i>Tercüme-i Mürşidü'l-Müte'ehhlîn</i>	<i>Benden Küfür Sâdır Olurise istiğfâri Risâlesi</i>
83.	<i>Mecelletü'n-Nisâb</i>	
84.	<i>Micennetü't-Tâ'ûn</i>	
85.	<i>Makâlât</i>	
86.	<i>el-Mebsût fî Rusûmi'l-Hutût</i>	
87.	<i>Meşâyih-nâme</i>	
88.	<i>Nusret-i Mübtedî</i>	
89.	<i>Risâle-i Nisyân</i>	
90.	<i>Şerh-i Vird-i Settâr</i>	
91.	<i>Vird-i Seb'in</i>	
Toplam	91	82

2.1.1. Müstakîmzâde'nin Kendi Eser Listesi

Müstakîmzâde eserlerinde konuyla alakalı olarak yeri geldiğinde kendi telifatından söz etmektedir. Örneğin *Tuhfetu'l-Hattâtîn*'de "âsâr-ı yâdigârimız" dediği ve kırktan fazla olduğunu söylediği eserlerinden bazılarını anmıştır.⁵¹⁸ *Şerh-i İbârât*, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam* vb. eserlerinde de kendi eserlerine atıflar yapmıştır.⁵¹⁹ Bu ve benzeri atıfların haricinde bugüne kadar Müstakîmzâde'nin kendi eser listesinin varlığı bilinmiyordu. Müstakîmzâde kendi tertibi olan SK, Esad Efendi 3465 numaralı mecmuanın başında "Eser-i fakîr sağîr ü kebîr" şeklinde bir kaydın altına 81 adet

⁵¹⁸ İnal, *Tuhfe*, s. 216.

⁵¹⁹ Müstakîmzâde, *Şerh-i İbârât*, s. 85, 213; Müstakîmzâde, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam*, TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1312, vr. 74b.

eserinin ismini sıralamış ve bazılarının yanına telif tarihlerini yazmıştır.⁵²⁰ Bu durum bittabi eserleriyle ilgili yapılacak bir tasnifi kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte hacminden dolayı “eser” olarak nitelendirilmeyen bazı eserlerin⁵²¹ kendisinin listesinde yer bulması eserlerine olan bakışını izhar etmektedir. Listenin başlığında yer alan “sağır ü kebîr” ifadesi de bunun somut bir delilidir.

Burada yer alan eserler Müstakîmzâde’nin telifatının tamamını yansıtmamaktadır. Ömrünün son demlerine kadar eser telifi ile meşgul olduğundan bu mecmuanın tertibine başladığı tarih olan 1191/1777-78’a kadar vücuda getirdiği eserlerini listelemiş olmalıdır. Bu listede yer alan Müstakîmzâde’nin eserleri şunlardır:⁵²²

Tablo 7: Müstakîmzâde’nin Kendi Eser Listesi

1. <i>Tefsîr-i Fâtiha</i> (Târîhdir)
2. <i>Tureru’s-selâm li-Ahrâri’l-İslâm</i> (bî-nukad hadîs-i erba’în, İsmi târîhdir.)
3. <i>Şerefü’l-Akîde</i> (Tercüme-i <i>Fıkh-ı Ekber</i>)
4. <i>Emânet-i Ma’rûda ve Zeyli</i>
5. <i>es-Salavâtü’s-Şerîfe</i> (Târîhdir)
6. <i>Tahkîkû’s-Teslîm ve Zeyli</i> (Târîh 1197)
7. <i>Tarhu’l-Ma’nâ fî Şerhi’l-Esmâ</i>
8. <i>Mir’âtu’s-Safâ fî Nuhbeti’l-Esmâ</i> (Esmâullâh)
9. <i>Hilye-i Nebeviyye ve Çâr-yâr Hasaneyn</i>
10. <i>Salavât-ı Kadiriyye Şerhi</i>
11. <i>Hüsn-i Takvîm</i> (Berberiyye)
12. <i>İskenderiyye</i>
13. <i>Mudariyye Şerhi</i> (Târîh)
14. <i>Âdâb-ı Uli’l-Elbâb</i>
15. <i>Devha-i Meşâyih-i İslâm ve Zeyleş</i>
16. <i>Cihâzü’l-Ma’cûn fî Halâsi’t-Tâ’ûn</i> (Tarih)
17. <i>Uddetü’l-Budûr fî Tefsîr-i “inne iddete’s-şuhûrî”</i>

⁵²⁰ Müstakîmzâde, **Mecmû’a**, SK, Esad Efendi 3465, vr. 1b. Müstakîmzâde’nin kendi hattıyla eserlerinin bir listesi daha bulunmaktadır. Bu durum İÜNEK, İbnü’l-Emin 2590 numaralı *Takvimü’t-Tevârih* nüshasının başındaki fihristte “Esâmi-i Resâil-i Müstakîmzâde bi-hattihî” şeklinde kaydolmasına rağmen nüshada bu sayfalara tesadüf edilmemiştir.

⁵²¹ Mustafa Demirci böyle bir tasarrufta bulunup müellifin hacmen küçük eserlerinin “eser hüviyeti” taşımadığını iddia ederek farklı değerlendirmiştir. Bkz.: Mustafa Demirci, **a.g.e.**, s. 61.

⁵²² Eser adlarının yanında parantez içerisinde yazılanlar Müstakîmzâde’nin yazdığı notlardır.

18. Nusret-i Mubtedî (târîh)
19. Cedvel-i E'imme-i İsnâ Aşer
20. Cedvel-i Aşere-i Mübeşşire
21. el-Makâletü 'l-Mukayyide fî 'l-Kilâb (Târîh)
22. el-İrâdetü 'l-Aliyyeti 'l-Celiyye fî 'l-İrâdeti 'l-Cüz 'iyye ve 'l-Küllîyye
23. Tahkîku's-Salavât (1175)
24. Risâletü 'l-Vâlideyni 'l-Kâmileyn
25. Lugaz-ı Celâle Şerhi
26. Lugaz-ı Selâm Şerhi
27. Burgûsiyye
28. Şerh-i Ebyât-ı Pîr-i Herât (mâ vecedde)
29. Tevfîk-i Tevkîf (Târîh)
30. Şerh-i Na'at-ı Murassa'
31. Ahid-nâme-i Kebîr
32. Silkü 'd-Dürer (Salavât-ı bî-nukad)
33. Kasîde-i Emriyye (Beyt 23)
34. Risâletü 'l-Hayy fî İsâleti 'l-Keyy
35. Risâle-i Mantikiyye
36. Menâkıb-ı İmâm-ı A'zâm
37. Cevâhir-i Hamse
38. Ziyetü 'ş-Şeybiyye fî Hazîneti Gaybiyye (Bî-nukad salavât)
39. Silsiletü 'l-Hattâtîn (Mi'ete Kâmile)
40. Tabakât-ı Hattâtîn (Millet-i nesih ve ta'lik 1191)
41. Şerh-i Dîvân-ı Ali r.a.
42. Hizbu 'l-Hıfz Şerhi
43. Vird-i Settâr-ı Seyyid Yahyâ Şerhi
44. Teşnîfü 'l-Ezher fî 'l-Ahmer
45. Men Arefe Risâleleri
46. Hülâsatü 'l-Hediyye (Muhtasar-ı Hediyye-i Nazmiyye)
47. Mektûbât Tercümesi
48. Silsile-i Nakşibendiyye
49. Mürşidü 'l-Müte'ehhilin Tercümesi
50. Mecelletü 'n-Nisâb (Tevsîd)
51. Mevleviyye Risâlesi Şerhi
52. Tâc Risâlesi
53. Elsine-i Selâse -Tercüme-i Kânûnü 'l-Edeb fî 'l-Luga- (Târîh)

54. <i>Ayniyye-i Süheylîyye Şerhi</i>
55. <i>Hazret-i Şeyh Abdülkadir-i Geylânî Sandûkasının Ebyâtına Şerh</i>
56. <i>Havrâ Rubâ'îsine Şerh</i>
57. <i>Kelimât-ı Hikemiyye-i Mürettebe</i>
58. <i>Müretteb Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye</i>
59. <i>Hizb-i Ashâb-ı Bedr (Esmâsı ve Menâkıbı)</i>
60. <i>Eğrikapulu Hakkında Şâm'dan Gelen Kasîde ve Şerhine Tercüme</i>
61. <i>et-Ta'lika fî Bahsi'n-Nezâfe (alâ Tarîka li'l-Birgivi)</i>
62. <i>"Eğer Benden Günâh Sâdır Olursa" Kelâmını Beyân</i>
63. <i>Ba'zı Ebyât Şerhleri (Mesnevî ve Gayri)</i>
64. <i>Reşfû'l-Hakîka fî Keşfi'l-Akîka</i>
65. <i>Şerh-i Kelâm-ı Beyâzıt-ı Bestâmî</i>
66. <i>Nisyan Risâlesi</i>
67. <i>Hâşiye-i Hizb-i A'zam</i>
68. <i>Şerh-i Ebyâtu's-Şeyh (Tevadda'a bi-mâ'i)</i>
69. <i>el-Istilâhâtü's-Şi'riyye (1187 Târih)</i>
70. <i>el-Makalâtü'l-Mütenevvi'a</i>
71. <i>Şerî'at Tarîkat</i>
72. <i>Micennetü't-Tâ'ûn (Tevsîd)</i>
73. <i>Vird-i Seb'in (Tevsîd)</i>
74. <i>Teşrih-i Cism-i İnsân (Tevsîd)</i>
75. <i>Şerh-i Ebyât-ı Mesnevî fî Evâhiri'l-Mecâlisi's-Sinâniyye</i>
76. <i>Şerh-i Zîc ve Sâ'ir Âsâr-ı Tıbbiyye Dibâceleri</i>
77. <i>Şerhü'l-Hisni'l-Hasîn (Türki?)</i>
78. <i>Tercüme-i Silsiletü'l-Hattâtîn (Mi'e Kâmile)</i>
79. <i>el-Hadîsü'l-Erba'in fî'l-hat (Edractu fî evveli Tabakâtü'l-Hattâtîn)</i>
80. <i>el-Hadîsü'l-Erba'in (fî Külli Hadîsi adedi mertebetihî)</i>
81. <i>el-Hadîsü'l-Erba'in ?</i>

Müstakîmzâde bu listenin haricinde aynı mecmuada yer alan otobiyografisinde de bazı eserlerinden bahsetmektedir. Burada verdiği bilgiler bugün varlığından haberdar olmadığımız özellikle tıp ile ilgili çalışmalarının ortaya çıkması noktasında çok yardımcı olmaktadır. Otobiyografinin başında ve sonunda herhangi bir tarih olmamakla birlikte içerisinde geçen ifadelerden 1191/1778 tarihinde yazılmış olduğu

düşünülebilir.⁵²³ Müstakîmzâde otobiyografisinde o zamana kadar meydana getirdiği eserleriyle ilgili şunları söylemektedir:⁵²⁴

...tesvîdât ile evkât-güzâr olup ibtidâ *Men Arefe Nefsehu Risâlesi* ba‘dehu *Seyyid Yahyâ Vird-i Şerîfi*’nin şerhi yazılıp takrîz olundu. *Mektûbât-ı Nakşibendiyye Tercümesi* otuz dört ayda vücûd bulup sebep-i vücûd olmak iktizâ ider ki takrîzât-ı ulemâ-yı kirâm zeylinden sebep-i sûrîsi olan kimesne habs idüp istinsâha mûmâna‘atla 1163 târîhinden beri mahbûsdur ki meşâyih-i Hâcegândan Müceddidü’l-Elf Ahmed Fârûkî ve oğlu Hâce Ma‘sum ikisinin etrafa yazdıkları resâ‘il ki otuz beş satır elli cüz’ olup tercümesi seksen cüz’ kadar tesvîd olmuştur ve bu esnâda itmâmı vâki‘ olan *Kânûnü’l-Edeb* nâm tercümesine mübtelâ olmağla (*Elsine-i selâse* 1183) on senede tekâmül olmuştur. Ve eş‘ârda elsine-i selâsede nu‘ût ve tevârih ve nice dîbâceler ez-cümle Dervîş Abbâs Vesîm’in *Tıbb-ı Cedîd*’ine dîbâce ki Râgıb Paşa Kitâbhânesi’nde mevkûfedir. Ve yine anın *Zic-i Uluğ Şerhi* dîbâcesi ve Burusalı hekimbaşı Dervîş Ömer-i Şifâyî *Kehhâl-nâme*’sine ve sâ‘ir âsârına ve oğlu Abbâs müderrisin âsâr-ı kesîresine dîbâce yazılıp bî-nukat Hadîs-i Erba‘în ki *Turerü’s-Selâm* ismiyle ve fazîlet-i Arab ve sâ‘ir mâddeler hakkında hadîs-i erba‘înler ve on beş cüz bir *Menâkıb-ı İmâm-ı A‘zam* ve *Tabakât-ı Hattât* ki sülûs ve ta‘lîk erbâbı ve evvel ve âhîrinde kavâ‘id-i lâzime derc olunmuştur. Andan mâ‘âda *Makâle-i Hattîyye-i Arabîyye* ki kalemiyeler suyunda mi‘e kâmile derc olundu. Ve *Uddetü’l-büdûr* isminde şuhûr-ı isnâ-aşere müe‘allik fevâ‘id ki sebk-i Arabî üzeredir ve *Hüsn-i Takvîm* ki berbere ve hıtâna müte‘allik mesâildir. Ve *Salât-ı Vustâ Risâlesi* ki cümle salavât dahi cem‘ olunmuş idi. *El-Ezher* isminde tercüme ve *Devha* ismiyle şeyhü’l-islâm olanlar ma‘a‘z-zeyller ve Nazmî Efendi’nin *Hedîyyetü’l-İhvân*’ı ihtisâr olup vaktimize gelince zeyl ile *Hülâsatü’l-Hedîyye* 1176 ismi târîh olmuştur. Ve esmâ-i İlâhiyyede *Tevfik-i Tevkîf* 1192 ve *Ahid-nâme-i Kebîr* ve *Âdâb-ı Uli’l-Elbâb* ve Ümmî Sinânzâde *Mev‘izası*’nın mecâlisi âhîrinde olan ebyât-ı *Mesneviyye* şerhi ve *Na‘at-ı Murassa‘ Şerhi* ve *Mürşidü’l-Müte’ehhilîn Tercümesi* ve *Ebeveyn-i Sa‘âdet Risâlesi*, *Aynîyye-i Süheyliyye Şerhi*, *Havrâ Rubâisi Şerhi* ve *E‘imme-i Isnâ-aşer Cedveli* ve *Aşere-i Mübeşşere Cedveli*, *Menâkıb ve Tertîb-i Ashâb-ı Bedr*, *Micennetü’t-Tâ‘ûn Tercümesi*, *Hizb-ı A‘zam Hâşiyesi* (kablulu ile 300) ve *Teşrîh-i Cism-i İnsân Tercümesi* ki ism-i târîhdir 1182 ve İbnü’n-Nâblusî merhûmun *Mevlevîyye Risâlesi*’nin şerhi ve *Risâletü’l-Hayy fî İsâleti’l-Keyy* ve *Cevâhir-i Hamse* ve *Risâletü’l-Mantık* ve *Dîvân-ı Hazret-i Mürtezâ Şerhi* ki 20 satır 5 cüz’ olmuştur. Ve *Ma‘cûn fî’t-Tâ‘ûn* ve *Îrâdetü’l-Aliyyetü’l-*

⁵²³ Mecmua 1191-1202 yılları arasında farklı zamanlarda bir araya getirilen yazılardan meydana gelmektedir. Bundan dolayı mecmuada yer alan bilgilerle alakalı eğer mürettib tarih belirtmedi ise kesin bir tarih belirlemek güçtür.

⁵²⁴ Müstakîmzâde, **Mecmû‘a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33b.

Celiyye fi'l-Îrâdeti'l-Cüz'îyye ve'l-Küllîyye ve Eğrikapılı merhûm hakkında Şam'dan gelen risâle tercümesi ve zeyli ve sâir âsâra muvaffak olmuşuzdur.”

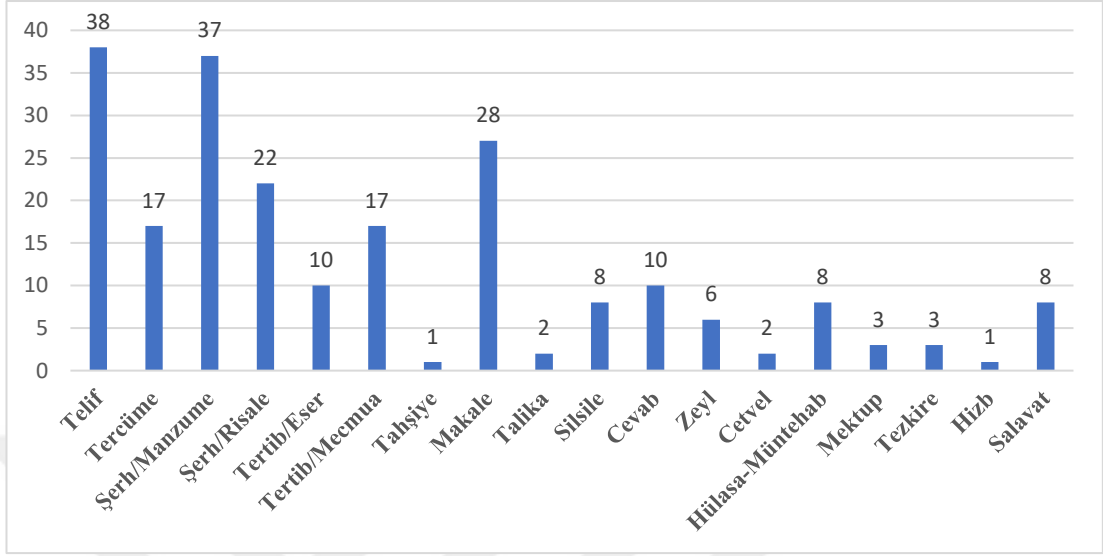
2.2. Müstakîmzâde'nin Eserleri: Genel Bir Analiz ve Bazı Mülâhazalar

Müstakîmzâde, eserlerinin tasnifinin kolay olmadığı alimlerden biridir. Gerek adet olarak eserlerinin çokluğundan gerek konu yelpazesinin genişliğinden bu süreç birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Özellikle bazı eserlerin hacim cihetinden küçük olması ve bazılarının konularının birkaç sahayı kapsaması yapılacak tasnifi iyiden iyiye zorlaştırmaktadır. Bundan dolayı yaptığımız tasnifte evvel emirde eserleri türlerine göre telif, tercüme, şerh, tertip, zeyl, tahşiye, makale, ta'lika, muhtasar, silsile, es'ile-evcibe, hizib-vird şeklinde ayırmayı uygun gördük. Bu türler altında eserleri alfabetik olarak sıralayıp Müstakîmzâde eserlerinin isimleriyle ilgili farklı tasarruflarını parantez içerisinde gösterip bu farkların nedenlerini dipnotlarda izah ettik. Eserlerle ilgili daha önce yapılan çalışmalarla tekrara düşmemek adına eserlerin kısa bir izahı verilip ilk olarak müellif nüshası gösterilmek suretiyle değer sırasına göre sırasıyla müellif nüshasından istinsah edilen nüsha, talebelerinin istinsah ettiği nüshalar, henüz hayatta iken istinsah edilmiş nüshalar şeklinde bir tasnife tabi tutuldu. Ayrıca elde ettiğimiz bütün verileri değerlendirip Müstakîmzâde'nin en sahih eser listesini ortaya çıkarmaya gayret edildi.

Bu tasnife göre Müstakîmzâde'nin tarafımızca tespit edilen 227 eserinin türleri ve eser sayıları aşağıdaki gibidir:⁵²⁵

⁵²⁵ İleride görüleceği üzere nüshasını verdiğimiz bazı küçük salavatlar gibi eserler doğru analiz için bu tasnife dahil edilmemiştir.

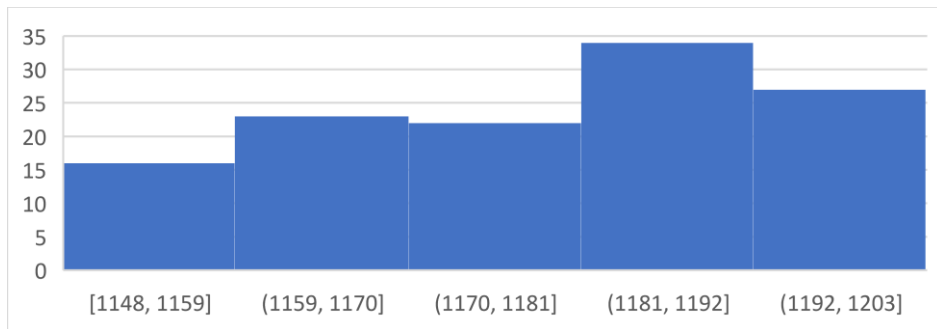
Grafik 9: Müstakîmzâde'nin Eserlerinin Türleri ve Sayıları

Bu grafikten anlaşılacağı üzere Müstakîmzâde'nin telif eser olarak değerlendirdiğimiz eserleri sayı olarak diğerlerinden fazladır. Teliften sonra en çok eser verdiği türler manzume şerhleri ve makalelerdir.

Bu eserlerin yazılış tarihleri tespit edilen 122'si üzerinden bir ortalama alındığında Müstakimzade'nin hicri 1181 ile 1192 seneleri arasında yoğun bir telif faaliyeti içerisinde olduğu görülmektedir. Aşağıda yer alan grafikte görüleceği üzere ömrünün son on yıllık dönemi de yoğun bir eser telifiyle geçmiştir:

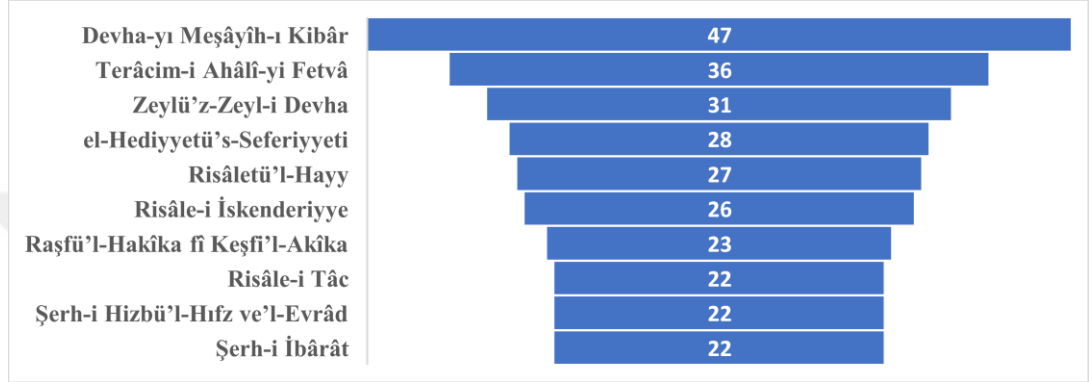
Grafik 10: Müstakîmzâde'nin Eserlerinin Telif Tarihlerine Göre Yoğunlukları

Müstakîmzâde'nin eserlerinin nüsha sayıları bize hangi eserlerinin ilim alemince daha çok revaç bulunduğunu göstermesi açısından çok değerlidir. Yukarıdaki tür grafiğinde verilen 227 eseri ihtiva eden toplam 1318 nüsha tespit edilmiştir. Eserleri içerisinde en çok revaç bulanı hiç şüphesiz şeyhülislam biyografilerini ihtiva eden

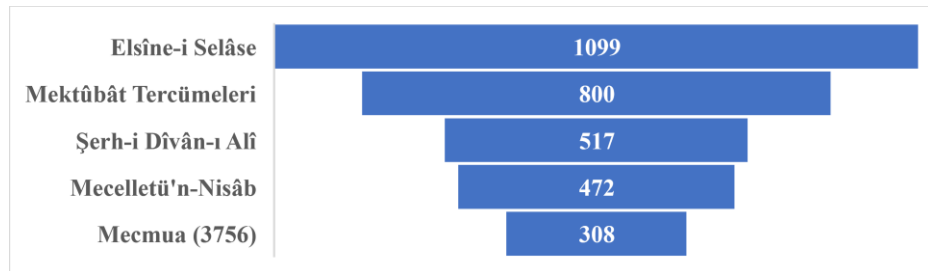
Devha-yı Meşâyih-i Kibâr olmuştur. Eserin tespit ettiğimiz 47 nüshası bulunmaktadır. Bunların da hemen hemen yarısı Müstakîmzâde hayatta iken istinsah edilmiştir. Bu esere yaptığı zeyillerin nüsha sayısı hemen *Devha*'nın ardından gelmektedir. Müstakîmzâde'nin en çok nüshası olan 10 eseri şunlardır:

Grafik 11: Müstakîmzâde'nin En Çok Nüshası Olan 10 Eseri

Müstakîmzâde'nin eserlerinin hacimleri birbirinden çok farklıdır. Tasnif ettiklerimiz arasında yarım varaklık soru-cevap tarzı olan eserler olmakla birlikte birkaç ciltlik külliyyatlarda da bulunmaktadır. Bunlar içerisinde en geniş olanı telifi yaklaşık 10 yıl süren *Elsine-i Selâse* isimli sözlüğüdür. Hacim açısından en büyük eserleri şunlardır:⁵²⁶

Grafik 12: Müstakîmzâde'nin Hacim Olarak En Büyük 5 Eseri

Yeri gelmişken burada üzerinde durulması gereken bir husus da Müstakîmzâde'nin eserlerini kimlerin istinsah ettiğidir. Yukarıda talebeleriyle ilgili bilgi verilirken eserlerinin genellikle talebeleri tarafından istinsah edildiğini söylemiştik. Fakat Müstakîmzâde'nin eserlerini istinsah eden biri kadın (Şerife

⁵²⁶ Sayılar eserlerin varak adetlerini ifade etmekte olup *Elsine* 4 cilt, *Mektûbât Tercümesi* 6 cilttir.

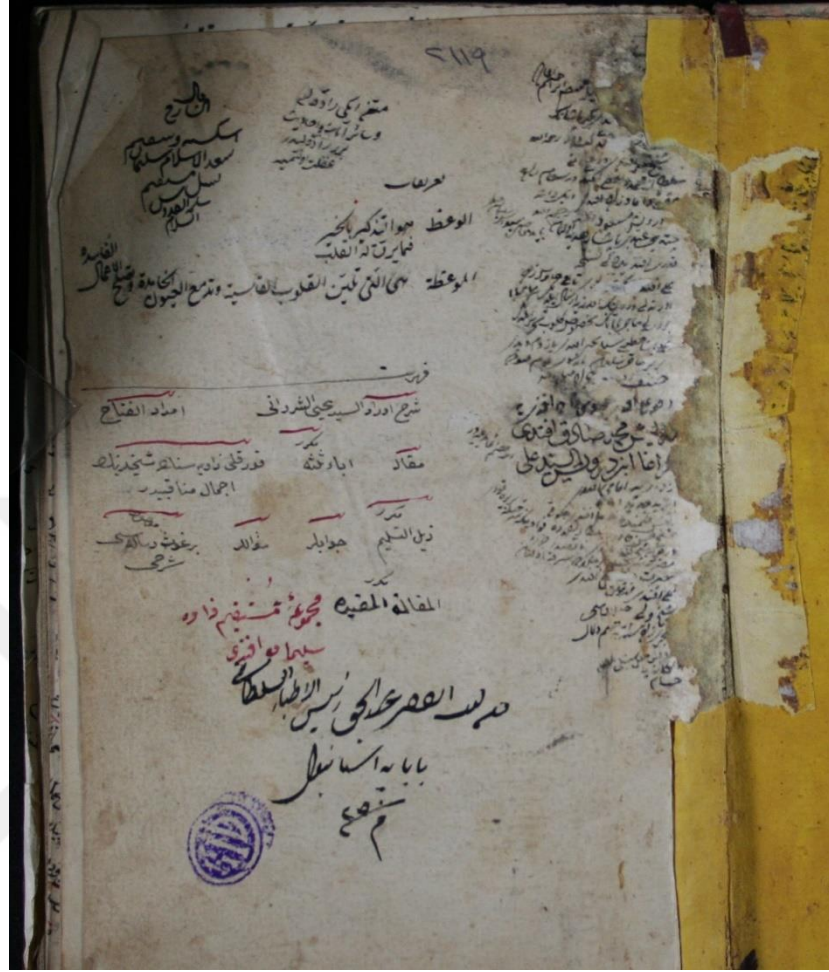
Fâtımatu'z-Zehrâ Hanım) olmak üzere toplam **93** farklı müstensih tespit ettik. Bunlar çeşitli meslek ve meşreplerden kişilerdir. Tespitlerimize göre kendisi haricinde ilk defa bir eserini istinsah eden kişi Mehmed Nazîf el-İstanbulî (ö. 1201/1786-87) olup 1161/1748 senesinde *Devha*'yı istinsah etmiştir. Müstakîmzâde'nin bir eserini klasik usulde istinsah eden son müstensih de Abdûlbaki Gölpınarlı'dır (ö. 1982). *Risâle-i Tâc*'ı istinsah eden Gölpınarlı, Galata Mevlevihânesi'ndeki bir nüshanın da eksik kısımlarını ikmal etmiştir.⁵²⁷

İsmail Saib Sencer koleksiyonunda bulunan bir mecmuanın zahriyesinde Müstakîmzâde'nin hattıyla olan ve maalesef ciltlenirken yazıların bir kısmı okunmaz hale gelen bir listenin başında “İstinsah edenler” şeklinde bir kayıt yer almaktadır.⁵²⁸ Listede yer alan zevat içerisinde Halil es-Sünbülî gibi Müstakîmzâde müstensihlerinin bulunması ayrıca “Burusalı Hacı Baba'nın mahsus gelip tahrîr eylediği”, “Çeteci Abdi Paşa'ya hediye olunan”, “*Mudariyye* şerhiyle bir cildde sirkat olunan” şeklindeki ifadeler bu kişilerin Müstakîmzâde'nin eserlerinden bazılarını istinsah etmiş olabileceği ve Müstakîmzâde'nin de bunların bir şekilde listesini tuttuğu fikrini akıllara getirmektedir. Fakat ifade ettiğimiz gibi aşağıda yer alan resimde de görüleceği üzere mecmua ciltlenirken vasıla kısmı yazılı alanın üstüne gelmiş ve yazıyı tahrif etmiştir. Bundan dolayı listenin tamamını okumak bu haliyle imkansızdır.⁵²⁹ İleride belki bu nüshanın restorasyonu neticesinde listenin tam fonksiyonu daha iyi anlaşılacaktır. Şimdilik eldeki veriler doğrultusunda böyle bir yorumda bulunmakla yetinilecektir.

⁵²⁷ Müstakîmzâde'nin eserlerini istinsah eden müstensihlerin isimleri için bkz. **EK-5**.

⁵²⁸ **Mecmû'atu'r-Resâ'il**, DTCFK, İsmail Saib I, nr. 2119, vr. 1a.

⁵²⁹ Müstakîmzâde'ye ait bu ve diğer nüshaları incelemem sırasında gösterdiği anlayış ve yardım severlik için Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi sorumlusu sn. Öğr. Gör. Nadiye Tuna Hanımefendi ve diğer çalışanlara sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Resim 35: Müstakîmzâde'nin Hattıyla "İstinsah Edenler" Başlıklı Liste

(DTCFK, İsmail Saib I, nr. 2119, vr. 1a)

Burada değinilmesi gereken bir husus da Müstakîmzâde'nin eserlerinin yer aldığı mecmualardır. Müstakîmzâde'nin kütüphanelerde ve çeşitli koleksiyonlarda bulunan eserleri genel itibariyle risale mecmuaları içerisinde yer almaktadır. Müellifimizin eserlerinin birçoğunun hacim itibariyle küçük olması bunun en somut sebebidir. Ayrıca Müstakîmzâde'nin kendi eserlerine yönelik tasarrufu da bu yöndedir. Bazı eserlerini kendisi bir araya getirip resail mecmuası şeklinde tertip etmiştir.⁵³⁰

⁵³⁰ Bkz.: Müstakîmzâde, **Mecmû'atu'r-Resâ'il**, İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 2240; Müstakîmzâde, **Mecmû'atu'r-Resâ'il**, DTCFK, İsmail Saib I, nr. 4571; Müstakîmzâde, **Mecmû'atu'r-Resâ'il**, KUHAM, nr. 12103; Müstakîmzâde, **Mecmû'atu'r-Resâ'il**, DKM, Mecâmi Türki Tal'at, nr. 837; Müstakîmzâde, **Mecmû'atu'r-Resâ'il**, Câmi'atü'l-Kahire el-Mektebetü'l-Merkeziyye, nr. 7009T.

Yahut talebelerine eserlerini istinsah ettirip bir mecmuada cemettirmiştir.⁵³¹ Bu tip tertibin haricindeki bazı resail mecmuaları ise farklı zamanlarda birkaç müstensih tarafından yazılan nüshaların bir araya getirilmesi suretiyle oluşturulmuştur.⁵³² Ayrıca konusu itibarıyla başka müelliflerin eserleriyle bir araya getirilen mecmualarda da Müstakîmzâde'nin eserleri kendine yer bulmuştur.

Talebeleri ve başka müstensihler de bu yöntemi devam ettirmiş ve eserlerin birçoğu günümüze bu şekilde intikal etmiştir. Bu nüshaların bir kısmı kütüphane kayıtlarına *Mecmû'atu'r-resâ'il*, *Mecmû'atu'r-resâ'il li'l-Müstakîmzâde*, *Mecmû'a-i Müstakîmzâde ve Resâ'il-i Müstakîmzâde* olarak kaydedilmiştir.⁵³³

Nüshalar üzerinde yaptığımız tasnif sırasında içerisinde üç veya daha fazla Müstakîmzâde'nin eseri olan nüshaları resail mecmuası olarak değerlendirdik. Daha sonra yapılacak çalışmalarda kolaylık sağlaması adına tespit edilen nüshaların bir tablosu ekler kısmında verilmiştir.⁵³⁴

Şimdi 10 numaralı grafikte gösterildiği üzere kendi içerisinde türlerine göre ayırdığımız eserleri ayrı ayrı incelenecektir.

2.2.1. Telif

Telif en yalın ifadeyle bir eser kaleme almak, meydana getirmek demek olup bu kısımda Müstakîmzâde'nin kendi telifi olan **38** eser hakkında bilgi verilecektir. Bu eserlerin bir kısmı talebe ve dostlarının isteği üzerine kaleme alınmış olmakla beraber 2'si hariç Türkçe eserleri ihtiva etmektedir.

Âgâz-ı Hilye-i Latîfe

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî'den (ö. 671/1273) bir rivayetle başlayan metin, Hazret-i peygamberin görünüş özelliklerinin anlatıldığı bir varaklık bir risaledir. Daha sonra Hulefâ-yı Râşidîn'in ve 'Hilye-i

⁵³¹ İbrahim Tahir ve Halil es-Sünbûlî'nin istinsah edip bir araya getirdiği bir mecmuanın başında Müstakîmzâde'nin nüsha yazdırma isteğini gösteren istiktab kaydı için Bkz.: **Mecmû'atu'r-Resâ'il**, DTCFK, İsmail Saib I, nr. 2119.

⁵³² Müstakîmzâde ve talebelerinin nüshalarının bir araya getirilmesi sonucunda meydana gelen bir mecmû'atu'r-resâ'il için Bkz.: **Mecmû'atu'r-Resâ'il**, PULIM, Garrett, no. 1328Y.

⁵³³ Bkz.: Müstakîmzâde, **Mecmû'atu'r-Resâ'il**, TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1719; **Mecmû'atu'r-Resâ'il**, TSMK, Yeni Yazmalar nr. 347.

⁵³⁴ Bkz.: **Ek-6**.

Hasaneyn' başlığı altında Hz. Hasan (ö. 49/669) ve Hz. Hüseyin'in (ö. 61/680) hilyeleri verilmektedir.⁵³⁵ “Âgâz-ı Hilye-i Latîfe” terkinin ebced ile karşılığı olan 1197/1782 tarihinde telif edilmiştir. Metnin başında Müstakîmzâde'nin *Nâfi 'a-i Şâfi 'a* isminde Hilye-i Nebeviyye'nin havassını anlattığı bir makale bulunmaktadır.

Eserin 6 nüshası tespit edilmiştir.⁵³⁶

- 1- DTCFK, İsmail Saib I 4571, (22b-24a), Müellif hattı.⁵³⁷
- 2- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2240, (6b-7b), Müellif hattı.⁵³⁸
- 3- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (22b-24b), İbrahim Tâhir.
- 4- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (141a-143a), Halil es-Sünbülî.⁵³⁹
- 5- SK, Esad Efendi 1426, (31b-34a), 1198, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.⁵⁴⁰
- 6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (86b-87a), 1216, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.⁵⁴¹

Ahidnâme (el-Vesayâ fi'l-Uhûd ve'l-Mevâsiki'l-Ma'hûd)

Bir mürşid-i kâmilin yetiştireceği mürid/dervişine seyr-i süluku sırasında telkin edeceği Müstakîmzâde tarafından tertib edilen 236 önemli nasihati ihtiva etmektedir.

⁵³⁵ Müstakîmzâde'nin kendi hattı olan nüshalarda Hz. Peygamber ve Hulefa-yı Raşidîn'in hilyeleri muhtasar makaleler olarak verilmiştir. Özellikle DTCFK, İsmail Saib I 4571 numaralı nüshanın başında Müstakîmzâde'nin hattıyla olan fihristte bu risaleler müstakil olarak gösterilmiştir. İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2240 numaralı nüshada ise ‘Çihâr-yâr-ı Güzîn’ kısmının olmayışı bu hilye metinlerinin daha sonra eklendiği ve farklı makaleler olduğu fikrini tevsik etmektedir. Genellikle müstensihler metinleri bir istinsah ettiği için biz de genel kanının çok dışına çıkmamak adına makaleleri bir olarak ele alıp *Âgâz-ı Hilye-i Latîfe* metni içerisinde değerlendirdik.

⁵³⁶ Eser müellif nüshalarının haricinde *Nâfi 'a-i Şâfi 'a* ile birlikte istinsah edildiğinden DKM, Mecâmi Türkî 22 numaralı mecmuada ve DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 167 numaralı mecmuada da eserin nüshası bulunmalıdır. Lakin katalogda doğrudan anılmadığından listeye dahil edilmemiştir.

⁵³⁷ Nüshanın arkasında Hz. Peygamber'in nesliyle ilgili üzerinde “mahkûktur” ibaresi bulunan bir metin bulunmaktadır.

⁵³⁸ Hulefa-yı Raşidîn'in hilyeleri bulunmamaktadır.

⁵³⁹ *Nâfi 'a-i Şâfi 'a*'ya bitişik olarak istinsah edilmiştir.

⁵⁴⁰ *Nâfi 'a-i Şâfi 'a*'ya bitişik olarak istinsah edilmiştir.

⁵⁴¹ *Nâfi 'a-i Şâfi 'a*'ya bitişik olarak istinsah edilmiştir.

Eserin telif tarihi “el-Vesayâ fi’l-Uhûd ve’l-Mevâsiki’l-Ma’hûd” ibaresinin ebced karşılığı olan 1194/1780’dir.

Eserin 7 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal‘at 837, (125-155), 1194, Müellif hattı⁵⁴²
- 2- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (129a-146a), İbrahim Tâhir.⁵⁴³
- 3- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (148b-173b), İbrahim Tâhir.
- 4- SK, Esad Efendi 1589, (1b-40a), 1198, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 5- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (124b-157a), 17 Şevval 1212, Ahmed Zihnî.
- 6- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (103b-128a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 7- DTCFK, İsmail Saib I 208, (1b-68a), 27 Receb 1212.

Akîdetü’s-Sûfiyye

Şeriat, tarikat ve hakikat bahsinde sûfî akide/inancıyla ilgili “Besmele-i şerîf” harfleri adedince 19 akideyi ihtiva eden tasavvufi bir risaledir. Eserin telif tarihi “Akîdetü’s-Sûfiyye” terkibin ebced karşılığı olan 1201/1786-87 olup 1202/1787 senesinde tebyiz edilmiştir.

Eserin 4 nüshası tespit edilmiştir:⁵⁴⁴

- 1- PULIM, Garrett 1328Y, (8b-20b) 15 Rebûlevvel 1202, Ahmed Hüsamüddin b. Mehmed Emin.⁵⁴⁵

⁵⁴² **Fihrisü’l-mahtutâtî’t-Türkiyye el-Osmâniyye: elleti iktinetha Dârü’l-Kütübi’l-Kavmiyye münzü ‘âm 1870 hatta nihaye 1980 m.,** el-Hey’etü’l-Misriyyetü’l-Âmme li’l-Kitâb, Kahire 1987-1990, c. III, s. 146. (Bundan sonra FMTO.)

⁵⁴³ Nüshanın 129a, 132a, 134a, 136b, 137b, 138b, 139b, 140b, 141b, 141b, 143b, 144b, 145b, 146a varaklarında Müstakîmzâde’nin tashihleri ve bazı derkenarları yer almaktadır.

⁵⁴⁴ Bu nüshaların haricinde SK, Pertev Paşa, 292 numaralı mecmuanın 168b varagında yer alan Arapça risale Müstakîmzâde’nin olmayıp kataloga yanlış kaydedilmiştir.

⁵⁴⁵ Eserin tebyiz nüshasıdır. Zahriyede yer alan eser ismi Müstakîmzâde’nin hattıyla olup nüshada çokça derkenarı bulunmaktadır.

- 2- SK, Esad Efendi 1684, (43b-62b), 23 Zilkaade 1202 Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 3- DKM, M. Mecâmi Türkî 22, (74b-84b), 1213, Feyzî Halil b. Hüseyin.
- 4- İÜNEK Türkçe Yazmalar 3629, (89b-102b), 1263, Seyyid Ahmed el-Hırsovevî

Cevâhir-i Hamse

Klasik İslam düşüncesinde önemli bir yeri olan varlık konusuna dair bir risale olup “Heyûla, Sûret, Cisim, Nefs ve Akl” terimlerinin tanımını içerir.

Risalenin 11 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal‘at 837, (268-270), Müellif hattı.⁵⁴⁶
- 2- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (70b-71a), İbrahim Tâhir.⁵⁴⁷
- 3- SK, Pertev Paşa 625, (78a-79b), İbrahim Tâhir.⁵⁴⁸
- 4- SK, Esad Efendi 2420, (96b-99b), 18 Cemâziyelevvel 1199, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emîn.
- 5- BYEK, Beyazıt Umumi 30085 (105622), (1b-4b), 18 Şaban 1199, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emîn.
- 6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (185b-188a), 1212, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 7- SK, Pertev Paşa 614, (334b-338a), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 8- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (104b-106b), 1212, Ahmed Zihnî.
- 9- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (219b- 220b), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazif.

⁵⁴⁶ FMTO, c. I, s. 336.

⁵⁴⁷ Serlevhada yer alan eser adı Müstakîmzâde’nin hattıyladır.

⁵⁴⁸ Serlevhada yer alan eser adı Müstakîmzâde’nin hattıyladır.

10- BYEK, 30084 (105620), (10b-12b), Receb 1242.⁵⁴⁹

11- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (36a-39a).

Devâ‘ü’l-Ma‘cûn fî Halâsi’t-Tâ‘ûn (Cihâzu’l-Ma‘cûn fî Halâsi’t-Tâ‘ûn)

Salgın hastalıkların ortaya çıkması durumunda alınacak tedbirler ile duanın gücü ve yapılacak dualarla ilgili bir risaledir. Müstakîmzâde eserin ilk versiyonunu 1190/1776 senesinde vücuda getirmiş, 1194/1780 senesinde eserini tekâmül ettirmiştir. Eserine verdiği her iki isimde ebced ile versiyon tarihlerini ihtiva etmektedir.

Eserin 15 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- KUHAM 12103, (80b-87b), 1190, Müellif hattı.
- 2- DKM, Mecâmi Türkî Tal‘at 837, (249b-254a), 1194, Müellif hattı.⁵⁵⁰
- 3- SK, Pertev Paşa 625, (80b-85b), İbrahim Tâhir.
- 4- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (33b-38b), 23 Cemâziyyelâhir 1197, Halil es-Sünbülî.
- 5- SK, Esad Efendi 1329, (42b-49a), 15 Rebûlevvel 1198, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar, 6698, (39b-45a), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.⁵⁵¹
- 7- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (158b-164b), 1212, Ahmed Zihnî.
- 8- BL, Or. Ms. 12629, (30b-34a), Şa‘ban 1213, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 9- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (46b-52a), 1216, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 10- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (139b-143b), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.⁵⁵²

⁵⁴⁹ Nüshanın zahriyesinde eser adı sehven “Makalât-ı Hikemiyye” olarak kaydedilmiştir.

⁵⁵⁰ FMTO, c. II, s. 332.

⁵⁵¹ Nüshanın sonunda “Suhhiha alâ kadri’t-taka 16 Receb 1214 (14 Aralık 1799)” şeklinde tashih kaydı bulunmaktadır.

⁵⁵² Nüsha mecmuaya sonradan eklenmiştir.

11- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (204b-209a), Cemâziyyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazif.

12- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 105, (98-102a), 1228.⁵⁵³

13- SK, Halet Efendi 405, (115b-121a), Muharrem 1231, Nazifzâde Ahmed Hâmid.

14- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3315, (62b-68a), 1238, Tâhir Efendizâde Abdullah Âtîf.

15- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (39a-47a).

Devha-yı Meşâyîh-ı Kibâr

Müstakîmzâde'nin en çok nüshası olan bu eseri Osmanlılar'da şeyhülislamlık yapmış kişilerin biyografilerini içermektedir. Bu konuda yazılan ilk müstakil Türkçe eser olup *Devha*, *Devhatü'l-Meşâyîh*, *Devha-i Meşâyîh-i İslâm* gibi isim nüanslarıyla anılmıştır. İlk Osmanlı şeyhülislâmı kabul edilen Mollâ Fenârî'den (ö. 834/1431) Şeyhülislâm Feyzullah Efendizâde Mustafa Efendi'ye (ö. 1158/1745) kadar ilk altmış üç şeyhülislâmın biyografilerinin yer aldığı esere⁵⁵⁴ Müstakîmzâde daha sonra iki zeyil yazmıştır.⁵⁵⁵ Eserde Taşköprizâde'nin *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye*'sinden oldukça

⁵⁵³ Müellif nüshasından istinsah edilmiştir.

⁵⁵⁴ *Devha*'nın günümüze ulaşan iki versiyonu bulunmaktadır. Müstakîmzâde eseri 1157/1744-45 de tertip edip Şeyhülislâm Feyzullah Efendizâde Seyyid Mustafa Efendi'ye sunmayı düşünmüş lakin Mustafa Efendi'nin 30 Muharrem 1158/4 Mart 1745'de vefat etmesi üzerine eserde değişikliğe giderek Mustafa Efendi'nin biyografisini metnin sonuna eklemiştir. Bununla birlikte Mustafa Efendi'nin babası Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin biyografisinde de bir hayli düzeltme yapan Müstakîmzâde "evâsıt-ı sene" dediği aylarda yani Mustafa Efendi'nin vefatından (Muharrem 1158/1745) takribi 5, 6 ay sonra eserin ikinci versiyonunu kaleme almıştır. Bu durumu *Devha*'nın ilk zeyli olan *Terâcim-i Ahâli-yi Fetvâ*'da şöyle dile getirmektedir:

Bu dahi pûşide kalmaya ki mukaddemâ cem' ve tesvîd u tebyîz olınan *Devha*'nın pîrâye-yi dîbâcesi Şeyhü'l-İslâm es-Seyyid Mustafâ Efendi olmağıla hitâmında anların tercemeleri zikr olunmadığından mâ'adâ gaflet-i unfuvân-ı kühûlet ve ucâletü'l-vakt-i imlâ vü kitâbet sebebiyle ba'zı galatat u sakatâtı dahi mutazammın u müştemil olduğına ba'de zamân ittılâ u vukûf ile tashîh-i muhtellât olunup ve tebdîl-i dîbâce ile Müftî'l-enâm Mehemmed Sâhib Efendi serlevha-yı dîbâce olup ve mûmâ-ileyh Seyyid Mustafâ Efendi'nin terceme-yi icmâlânesi hâtime-yi nüsha-yı sâniye kılınmak hasebiyle bu zeyl evvelinde tekrâr tezkâr olunmadı. Ve lihâzâ nüsha-yı sâniye sıhhatli olup iltifât-ı istinsâh iden erbâb-ı himmet ana meyelân u tenezzül buyurmaları mercûdur.

Ayrıca eser üzerinde yapılan değişikliklerle ilgili bkz.: Barbara Kellner-Heinkele, "The Transmission History of a Text of Joint Authorship", *Manuscripts of the Middle East*, 1988, sy. 3, s. 45-53.

⁵⁵⁵ Bkz.: *Terâcim-i Ahâli-i Fetvâ, Zeylû'z-Zeyl-i Devha*.

istifade eden Müstakîmzâde kendi dönemindeki şeyhülislamların biyografilerinde doğrudan müşahedelerini aktarmıştır. Ayrıca birçok yerde ele aldığı şahsın bazen detaylı bazen de muhtasar şecerelerini vermeyi ihmal etmemiştir.

Osmanlı ilim mahfillerinde rağbet gören esere peş peşe zeyiller yazılmıştır. İlk olarak Ayıntâbî Mehmed Münîb Efendi (ö. 1238/1823) esere iki zeyl yazmıştır. Birinci zeyil, 88. şeyhülislâm Müftîzâde Ahmed Efendi'den (ö. 1200/1786) 93. şeyhülislâm Mustafa Âşir Efendi'ye (ö. 1213/1798) kadar olup daha sonra Mustafa Âşir Efendi'nin birinci zeyilde verilen biyografisinin son kısmı ikinci zeylin başında ikmal edilip 95. şeyhülislâm Sâlihîzâde Ahmed Esad Efendi (ö. 1218/1803) ile son bulmuştur.

Mehmed Münîb Efendi'den sonra Süleyman Fâik Efendi (ö. 1784/1838) 96. şeyhülislâm Şerifzâde Atâullah Efendi'den (ö. 1221/1806) 104. şeyhülislâm Kadızâde Mehmed Tâhir Efendi'ye (ö. 1241/1825) kadar yedi şeyhülislâmın biyografisini kaleme almıştır.

Esere başka bir zeyil yazan Mektûbîzâde Abdülaziz Efendi ise (ö. 1279/1862-63) Süleyman Fâik Efendi'nin zeylini eksik ve yanlış bulduğu için esere tekrar zeyl yazdığını söylemektedir.

Ahmed Rifat Efendi (ö. 1876), baştan 108. şeyhülislâm Âtîfzâde Hüsâmeddin Efendi'ye (ö. 1871) kadar olan şeyhülislamların hayatını Müstakîmzâde'nin eserinden ve zeyillerinden faydalanarak sonuna da kendisi birkaç biyografi ekleyip bazı düzenlemeler yaparak *Devhatü'l-Meşâyih ma'a Zeyl* adıyla neşretmiştir.⁵⁵⁶

Bu zeyillerin haricinde Azizzâde Râmiz Hüseyin b. Mustafa Na'îm el-İstanbulî (ö. 1202/1788) esere bir zeyl yazdığını söylemekle birlikte maalesef nüshası tespit edilememiştir.⁵⁵⁷

⁵⁵⁶ Eser ve zeyilleriyle ilgili Bkz.: Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'l-Meşâyih Ma'a Zeyl*, Çağrı Yay., İstanbul 1978; Müstakîmzâde, *Devhatü'l-Meşâyih*, Einleitung und Edition: Barbara Kellner-Heinkele, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2005; Alper Yıldırım, *Müstakîmzade Süleyman Saadeddin'in Devhatü'l-Meşâyih Osmanlı Şeyhü'l-İslamlarının Biyografileri Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Hatay 2014; Emrah Bilgin, *Devhatü'l-Meşâyih ve Zeyilleri (inceleme-tenkitli metin- indeks)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2016.

⁵⁵⁷ Azizzâde Râmiz, *Zübdetü'l-Vâkı'ât*, İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 2395, vr. 2a.

Eserin 47 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- BNF, Supplément turc 1044, (1b-49a), 1157, Müellif hattı.⁵⁵⁸
- 2- DTCFK, İsmail Saib I 3160, (1b-57b), 1158, Müellif hattı.⁵⁵⁹
- 3- MMCK, İbrahim Hilmi 2841T, (42-101), Müellif hattı.⁵⁶⁰
- 4- MK, Adnan Ötüken İl Halk Kitaplığı (06 Hk) 3681, (49a-89b), 1201, Müellif hattı.⁵⁶¹
- 5- DKM, Târîh Türkî Tal'at 77, (1-29), 1186, İbrahim Tâhir.⁵⁶²
- 6- DKM, Mecâmi Türkî 12, (1-51), 1200, İbrahim Tâhir.⁵⁶³
- 7- İAEK, Şevket Rado 22, (1b-34b), Şevval 1200, İbrahim Tâhir.
- 8- SK, Esad Efendi 2266, (1b-45a), 27 Zilkaade 1177.⁵⁶⁴
- 9- BYEK, Veliyyüddin Efendi 3442, (127b-157a).⁵⁶⁵
- 10- BNF, Supplément Turc. 1097, (1b-57b).⁵⁶⁶
- 11- SK, Bağdatlı Vehbi 1148, (1b-45a), Derviş Muhammed Sırrî.⁵⁶⁷

⁵⁵⁸ Nüsha eserin ilk versiyonu olup Şeyhülislam Seyyid Mustafa Efendi'nin biyografisi nüshaya sonradan Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi tarafından eklenmiştir.

⁵⁵⁹ Nüsha eserin ikinci versiyonunun ilk hali olmalıdır. Nüshanın üzerinde birçok düzeltme ve ekleme-çıkarma bulunmaktadır.

⁵⁶⁰ Eleazar Birnbaum, "Turkish Collective Biographical Manuscripts in Cairo University Library: Works by Mustakîmzâde Suleyman Sadeddin and Other Scholars from Ottoman Cities", **CİEPOIX.**, ed. Amy Singer-Amnon Cohen, Jarusalem 1994, s. 265. (Bundan sonra **TCBM** olarak zikredilecektir.)

⁵⁶¹ Mücellled içerisinde *Devha* ve zeyilleri takdim-tehir edilmiş olup eksik kısımlar Mehmed Suud Yavsi Ebussuudoğlu (ö. 1948) tarafından Ali Emiri, Tarih 721 numaralı nüshadan tamamlanmıştır.

⁵⁶² **FMTO**, c. II, s. 49.

⁵⁶³ Müellif nüshasından istinsah edilmiştir. **FMTO**, c. II, s. 49.

⁵⁶⁴ Müstakîmzâde'nin tashihleri olan nüshadır. Nüshanın zahriyesinde yer alan "Müstakîmzâde'nin hattı iledir" yazısı kısmen doğrudur. *Devha*'nın derkenarları ile *Terâcim-i Ahvâl* Müstakîmzâde'nin hattı iledir.

⁵⁶⁵ Nüshanın sonunda Müstakîmzâde'nin 1179/1765-66 tarihli mukabele kaydı bulunmaktadır.

⁵⁶⁶ Nüshada yer alan derkenarlar, 41b varağında bulunan Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin biyografisi Müstakîmzâde'nin hattıyla olup sonda 1181/1767-68 tarihli Müstakîmzâde'ye ait tashih kaydı bulunmaktadır.

⁵⁶⁷ Müstakîmzâde'nin nüshayı gördüğüne ve onayladığına dair 1202/1787-88 tarihli kayıt bulunmaktadır.

- 12- BSB, Cod. Turc. 84, (108b-151a), 7 Muharrem 1161, Mehmed Nazîf el-İstanbulî.
- 13- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2460, (1b-48b), 15 Muharrem 1172, Çenetrâşzâde Seyyid Lütfullah⁵⁶⁸
- 14- TSMK, Hazine 1299, (79b-132a), Rebûlevvel 1176.
- 15- SK, Hüsrev Paşa 384, (141b-181a), 27 Zilhicce 1178, Dervîş Seyyid Yahya b. Müfti Abdullah.
- 16- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6198, (190b-247b), 1190.
- 17- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2549, (178b-230a), 1196? Mehmed Nazîf el-İstanbulî.⁵⁶⁹
- 18- SK, Aşir Efendi 251, (1b-41b), 1199, Seyyid Dervîş İbrahim.⁵⁷⁰
- 19- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (41a-88b), 1212, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.⁵⁷¹
- 20- TSMK, Hazine 1302, (1b-31a), 1215, Ömer Dede.
- 21- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 1878, (1b-56b), 1218, Muhallefat Halifesizâde Salâhî Mehmed Emin.
- 22- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6209, (1b-61a), Safer 1219, Seyyid Hâfız Hüseyin Hulûsî b. Hasan el-İstanbulî⁵⁷²
- 23- DKM, Mecâmi Târîḥ Türkî 155, (3b-62a), Recep 1225, Şeyh Hasan el-Hamdî el-Halvetî.⁵⁷³

⁵⁶⁸ Nüsha Mir İsmail Ziyâî ibn Gazi Ali Paşa'nın emri ile yazılmıştır.

⁵⁶⁹ Nüshanın varak numaraları eski numaralardır. Cod. Turc. 84 numaralı nüshayla tertipleri benzemektedir. Mücelledde yer alan eserler farklı zamanlarda bir araya getirilmiştir.

⁵⁷⁰ Nüshanın bir çok yerinde Âşir Efendi'nin notları bulunmaktadır.

⁵⁷¹ Nüshanın sonunda tashih ve mukabele edildiğine dair kayıt bulunmaktadır.

⁵⁷² Nüshanın 98a varlığında *Zeylû'z-Zeyl-i Devha*'nın ahirinde yer alan ferağ kaydına göre İbrahim Tahir'in 1200/1785-86 senesinde istinsah ettiği nüshadan istinsah edilmiştir. Zira buradaki ferağ kısmı İbrahim Tahir'in hattı değildir.

⁵⁷³ FMTO, c. II, s. 49; Heinkele, *Devha*, s. 111.

- 24- ÖN, Cod. H. O. 227, (1b-48b), 1241, Nazifzâde Ahmed Hâmid.
- 25- DKM, Mecâmi Târîh Türkî 156, (1b-65a), 1249, Mustafa Nûreddin.⁵⁷⁴
- 26- SBB, Ms. or. oct. 2219, (1b-57a), 1 Receb 1276, Hakkâk Osman İzzet Bursevî.
- 27- SK, Esad Efendi 2265, (1b-33b), 13 Cemâziyelevvel 1217, Hâfız Ebû Bekir Necîb el-Kâdı bi-Medîneti Rusçuk.
- 28- SK, Esad Efendi 2441, (1b-39b), 22 Cemâziyelâhir 1220, Pîrîzâde Hafîdî Yahyâ.
- 29- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6197, (1a-77a), Hâfız İbrahim Zihnî İmam-ı Reisü'l-Etibbâ.⁵⁷⁵
- 30- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9823, (1b-55b), Seyyid Mehmed İzzet.
- 31- TSMK, Emanet Hazinesi 1219, (1b-47a).
- 32- SK, Yazma Bağışlar 5497, (1b-46a).
- 33- SK, Hüsrev Paşa 390, (1b-42b).
- 34- SK, Hafid Efendi 241, (1b-64b).
- 35- MMA, Arif Hikmet 123-901, (1b-38a).
- 36- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2548, (1b-76b).
- 37- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 1206, (1b-32b).
- 38- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 535, (1b-82a).
- 39- BYEK, Veliyyüddin Efendi 3459, (46b-78a).
- 40- BYEK, Beyazıt Umumi 5045, (1b-27b).⁵⁷⁶

⁵⁷⁴ FMTO, c. II, s. 49; Heinkele, *Devha*, s. 116.

⁵⁷⁵ Nûshada zikredilen şeyhülislamların tercüme-i hallerinden sonra kendi hatlarıyla olan fetva örneklerini havi şukkarlar eklenmiştir. Bu nüshanın tıpkı basımı tarafımızca hazırlanmaktadır.

⁵⁷⁶ Zahriyede yazılı "hatt-ı müellif" ifadesi hatalıdır.

- 41- MYEK, Ali Emiri Tarih 721, (1b-42b).
- 42- SHM, Hüseyin Kocabaş Yazmaları 202, (1b-70a).
- 43- ÖN, Cod. H. O. 121, (11b-45b).
- 44- ÖN, Cod. Mixt. 153, (11b-45b).
- 45- MMCK, İbrahim Hilmi 2863T, (1b-78a).⁵⁷⁷
- 46- MMCK, İbrahim Hilmi 3365T.⁵⁷⁸
- 47- SK, Hüsrev Paşa 391, (1b).⁵⁷⁹

Düstûrü'l-Amel-i Şâhâne

Siyâsetü'ş-Şer'îyye türü eserlerden sayılabilecek bu eser insanlığın bekası, saltanatın adalet üzerine tesisi, müşavere, savaş levazımatı ve tedbiri, zafer ve sulh gibi konuları kapsayan bir risaledir. 1202/1787-88 senesinde telif edilmiştir.⁵⁸⁰

Eserin 8 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (116b-124b), 1202, Halil es-Sünbülî⁵⁸¹
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (116b-127a) İbrahim Tâhir.
- 3- SK, Esad Efendi 1684, (63b-81a), 5 Zilkaade 1202, Muhallefat Halifesi Mehmed Emin.
- 4- PULIM, Garrett 1328Y, (24b-39b) 1202, Derviş Muhammed Sırî.
- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3315, (142b-157b), 1239, Tâhir Efendizâde Abdullah Âtîf.
- 6- SK, Yazma Bağışlar 7467, (15b-32b), 1293, Seyyid Mehmed Şükri.

⁵⁷⁷ Heinkele, **Devha**, s. 138.

⁵⁷⁸ **TCBM** s. 266.

⁵⁷⁹ Eserin sadece bir varağını ihtiva etmektedir.

⁵⁸⁰ Eserde isminin ebced karşılığı olarak telif tarihi 1202 senesini verdiği yazılı olmakla birlikte çıkan sonuç 1203 olup terkipte hata bulunmaktadır.

⁵⁸¹ Nüshanın 116a, 118b, 120a, 121a, 122a, 122b, 123a, 123b varaklarında Müstakîmzâde'nin derkenarları yer almaktadır.

7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9686, (119b-135a).

8- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (222b-235a).

el-Emânetü'l-Ma'rûda

Ahzab Suresi'nin 72. ayetinin⁵⁸² muhtasar bir tefsiridir. "İnnâ aradnâ" ibaresinin ebced karşılığı olan 1173/1759 senesi tesvid tarihidir.⁵⁸³

Eserin 14 nüshası tespit edilmiştir:

1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (40-43), Müellif hattı.⁵⁸⁴

2- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (23b-30a), Halil es-Sünbülî.⁵⁸⁵

3- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (281b-287a), İbrahim Tâhir

4- SK, Esad Efendi 1426, (1b-10), 9 Rebûlevvel 1198, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.

5- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (91b-99a), 1212, Ahmed Zihnî.

6- DKM, Mecâmi Türkî 22, (108b-113a), 1213, Halil b. Hüseyin.⁵⁸⁶

7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6698, (24b-31b), Mustafa Sâmih ibn Sâlih.

8- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (29b-38a), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.

9- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (25b-31a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.

10- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3315, (27b-32b), 1238, Tâhir Efendizâde Abdullah Âtîf.

⁵⁸² "Biz "انا عرضنا الأمانة على السموات والأرض والجبال فأبين أن يحملنها وأشفقن منها وحملها الإنسان إنه كان ظلوما جهولا", emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir." el-Ahzâb 33/72.

⁵⁸³ Eser ve zeyli Betül Tosyahoğlu tarafından neşredilmiştir. Bkz.: Betül Tosyahoğlu, **Emânet Risâleleri ve Taavuufta Emânet Anlayışı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

⁵⁸⁴ **FMTÖ**, c. II, s. 140.

⁵⁸⁵ Nüshanın serlevhasında bulunan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

⁵⁸⁶ **FMTÖ**, c. II, s. 140.

11- BYEK, Beyazıt Umumi 30084 (105620), (13b-19b).

12- BL, Or. Ms. 12629, (20b-25b).

13- SK, Hüsrev Paşa 140, (9a-16b).

14- DKM, Mecâmi Türkî Tal‘at 167, (151-161).⁵⁸⁷

Envâru’d-Diyâr bi-Himâyeti’l-Âbâr

Su kuyuları ile ilgili bir risale olup Ebu’l-İhlâs Hasan b. Ammâr b. Ali eş-Şürünbülâlî’nin (ö. 1069/1659) *İmdâdü’l-Fettâh* adlı eserinden alıntılar yer almaktadır. Metinde Arapça kuyu manasına gelen 30 kelime zikredilip, kuyuların temizliği ve şer‘i hükümleri gibi konular ele alınıp ‘fâ’ide’ başlığıyla bir takım bilgiler verilmektedir. “Envâru’d-Diyâr bi-Himâyeti’l-Âbâr” terkininin ebced karşılığı olan 1200/1785-86 eserin telif tarihidir.

Risalenin 8 nüshası tespit edilmiştir:

1- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (61a-67a), Halil es-Sünbülî.⁵⁸⁸

2- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (251b-259b), 1206, İbrahim Tâhir.

3- SK, Esad Efendi 1684, (85b-97b), Zilkaade 1202, Muhallefat Halifesi Mehmed Emin.

4- SK, Fatih 5451, (20b-30b), 1202, Şâkir Mehmed.

5- DTCFK, Muzaffer Özak I 778, (8b-16b), 19 Safer 1202.⁵⁸⁹

6- DTCFK, İsmail Saib I 2119, (86b-88a), 1210, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.

7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3315, (97b-108a), 1238, Tâhir Efendizâde Abdullah Âtîf.

⁵⁸⁷ FMTO, c. II, s. 140

⁵⁸⁸ Nüshanın sonunda 18 Receb 1202/24 Nisan 1788 tarihli mukabele kaydı bulunmaktadır.

⁵⁸⁹ Nüshanın müstensihî BYEK, Beyazıt Umumi 30084 (105621) numaralı nüshanın müstensihî ile aynıdır. Müstakîmzâde’ye ait eserleri ihtiva eden mecmua cüzlere bölünüp farklı kütüphanelere dağılmıştır.

8- SK, Yazma Başılar 7464, (1a-14a), 29 Rebülevvel 1293, Seyyid Mehmed Şükrî.

Hısânü'n-Nadır min Ahvâli'l-Hıdır (Risâle-yi Hızırıyye)

İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *ez-Zehrü'n-Nadır fî Nebe'i'l-Hıdır* adlı eserinden istifade ile Hazret-i Hızır'la ilgili bilgilerin derlendiği bir risaledir. Risalenin mukaddimesinde “Hısânü'n-Nadır” terkinin ebced değeri olan 1200/1786 yılı Receb ayında tebyizine başlandığı yazılmaktadır. Risalenin bir yerinde Müstakîmzâde “Ekremü'l-Ekremîn Erhamu'r-Râhimîn” terkinin ebced değeri olan 1202/1787 senesinin Cemâziyelâhir ayında Osmanlı ordusunun Nemçe ve Moskof seferinde olduğunu söyleyip orduya dua etmektedir. Buradan hareketle eserin Cemâziyelâhir 1202/Eylül 1787'den sonra tamamlandığı söylenebilir.

Risalenin 2 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (88b-94a), 1202, Halil es-Sünbülî.
- 2- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3315, (97b-108a), 1238, Tâhir Efendizâde Abdullah Âtîf.

Hüsn-i Takvîm (Berberîyye)

Ebû Hureyre'den rivayetle Buhârî ve Müslîm'in ittifakan rivayet ettikleri “Beş şey fitrattandır: Sünnet olmak, kasıkları tıraş etmek, tırnakları kesmek, koltuk altını temizlemek, bıyıkları kırmak.” hadisinde geçen her bir maddenin layihalar şeklinde açıklandığı bir risaledir. Müstakîmzâde, Kur'ân-ı Kerîm'den yaptığı tefeül neticesinde risalenin adını verdiğini söylemektedir. Eserin ilk tesvidi 10 Zilhicce 1159/24 Aralık 1746 olup daha sonra 1167/1753-54 yılında tebyiz edilmiştir.⁵⁹⁰

Risalenin 17 nüshası tespit edilmiştir.⁵⁹¹

⁵⁹⁰ Eserin telif tarihiyle ilgili kaynaklarda farklılıkların bulunmasının sebebi nüshalarda bu iki tarihin yer almasındandır. MYEK, Ali Emiri Tarih 876 numaralı nüshanın 24b varagında Müstakîmzâde'nin hatıyla şu ibare yazılıdır: “Târih-i tesvîd-i hüsn-i hitâmdır 1159 (1746). Bir zamân terk ve sonda tebyizine şurû'. Târih-i sene 1167 (1753-54).”

⁵⁹¹ Bugün nerede olduğu bilinmeyen İstanbul Tophane semtindeki Kadirîhâne Tekkesi'nin kütüphanesinde bir nüshası olduğu kütüphaneden kalan demirbaş defterinde yazılıdır. Bkz.: **Kadirîhâne Demirbaş Defteri**, H. Necdet İşli Özel Koleksiyonu, s. 6. Ayrıca Kethüda Süleyman Efendi isimli bir zatın “Yeni Han'da zuhûr eden kütüb-i mütenevvi'ası” isimli bir listede eserin bir nüshasının olduğu kayıtlıdır. Bkz.: **TsMA**, E 381/33.

- 1- KUHAM 12103, (1b-18a), 1159, Müellif hattı.⁵⁹²
- 2- TSMK, Emanet Hazinesi 957, (1b-21a), 1195, Müellif hattı.⁵⁹³
- 3- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (231b-246a), İbrahim Tâhir.⁵⁹⁴
- 4- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 1958, (1b-56b), 1168, İbrahim Tâhir.⁵⁹⁵
- 5- SBB, Ms. or. oct. 1934, (1b-37b), 26 Safer 1168, İbrahim Tâhir.⁵⁹⁶
- 6- DKM, Mecâmi Türkî 15, (12-35), 1168, İbrahim Tâhir.⁵⁹⁷
- 7- MYEK, Ali Emiri Tarih 876, (25b-50a), Ahmed Hamîd⁵⁹⁸
- 8- İÜNEK, İbnü'l-Emin 2728, (1b-18a).⁵⁹⁹
- 9- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (165b-184a), 1212, Ahmed Zihnî.
- 10- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 105, (40b-55b), 1228.⁶⁰⁰
- 11- İAMK, EY1631, (123b-148b), 5 Cemâziyelevvel 1202.
- 12- İBBAK, Belediye Yazmaları K1098, (66b-85a).
- 13- SK, Halet Efendi 405, (44b-63a), Muharrem 1231, Nazifzâde Ahmed Hâmid.
- 14- KKMK, 13455, (65b-84a), 27 Muharrem 1273, Derviş Ahmed Şükri b. Hafız Zeynûlabidin es-Sillevî.
- 15- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 532, (1b-22b).

⁵⁹² Eserin 1159/1746 tarihli tesvid nüshasıdır.

⁵⁹³ Eserin 1159/1746 tarihli tesvid nüshasıdır.

⁵⁹⁴ Eserin 1159/1746 tarihli tesvid nüshasından istinsah edilmiştir.

⁵⁹⁵ Nüshanın sonunda Müstakîmzâde'nin 1186/1772-73 tarihli nüshayı gördüğüne dair mütalaa kaydı bulunmaktadır.

⁵⁹⁶ Manfred Götz, **Verzeichnis Der Orientalischen Handschriften In Deutschland**, Band XIII, Teil 4, Franz Steiner Verlag GmbH, Wiesbaden 1979, nr. 425.

⁵⁹⁷ **FMTÖ**, c. II, s. 152.

⁵⁹⁸ Nüshanın zahriyesindeki eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyla olmakla birlikte nüshada birçok tashih ve ferağ kısmında Şevval 1185/1772 tarihli tashih kaydı bulunmaktadır.

⁵⁹⁹ Nüshanın zahriyesinde bulunan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

⁶⁰⁰ Müellif nüshasından istinsah edilmiştir. Bkz.: **FMTÖ**, c. I, s. 352.

16- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3300, (104-134), Seyyid Hafız Mehmed Hulûsî.⁶⁰¹

17- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 7179, (62b-90a).

el-Istılâhatu's-Şi'riyye

Klasik edebiyatla özellikle de şiirle alakalı terimlerin açıklandığı sözlük hüviyetinde bir eserdir. “el-Istılâhatu's-Şi'riyye” teriminin ebced karşılığı olan 1187/1773 tarihinde telif edilmiştir.⁶⁰²

Eserin 6 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3501, (33b-34a), Müellif hattı.⁶⁰³
- 2- SK, Pertev Paşa 625, (130b-135b), İbrahim Tâhir.⁶⁰⁴
- 3- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (266b-271b), İbrahim Tâhir.
- 4- SK, Esad Efendi 1684, (33b-41a), 7 Zilkaade 1202, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 271, (1b-3a), 25 Safer 1236, Mir Ahmed-i İzzet.⁶⁰⁵
- 6- TSMK, Emanet Hazinesi 1628, (1b-3a), Derviş Ömer.⁶⁰⁶

⁶⁰¹ Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

⁶⁰² Eserle ilgili yapılan çalışma için Bkz.: Harun Tolasa, “18. yy.’da Yazılmış Bir Divan Edebiyatı Terimleri Sözlüğü -Müstakîmzâde’nin Istılâhâtü’s-Şi’riyye’si-II”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, c. XXIV-XXV, s. 363-380.

⁶⁰³ Eserin müsvedde hali olup bazı varaklar kopmuştur.

⁶⁰⁴ Nüshanın zahriyesinde yer alan eser adı Müstakîmzâde’nin hattıyladır.

⁶⁰⁵ *Dîvân-ı Sabîh Ahmed*’in başında yer almakla birlikte risale içerisinden 20 kadar maddeyi içermektedir.

⁶⁰⁶ *Dîvân-ı Sabîh Ahmed*’in başında yer almaktadır.

el-İrâdetü'l-Âliyyeti'l-Celîle fi'l-İrâdeti'l-Cüz'îyyeti'l-Küllîyye

Küllî ve cüz'î iradeyle ilgili muhtasar bir risale olup ehl-i sünnet ile Cebriyye, Mutezile ve feylesofların konu hakkındaki yaklaşımlarıyla ilgilidir. 1185/1771-72 senesinde telif edilmiştir.⁶⁰⁷

Risalenin 15 nüshası tespit edilmiştir.⁶⁰⁸

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (40-43), Müellif hattı.⁶⁰⁹
- 2- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (68b-69b), İbrahim Tâhir.
- 3- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (128b-130a), İbrahim Tâhir.
- 4- SK, Pertev Paşa 614, (57b-61b), Mustafa Sâmi ibn Sâlih.
- 5- SK, Fatih 5451, (82b-84b), 1202, Şâkir Mehmed.
- 6- SK, Yazma Bağışlar 1387, (61b-64a), 1203.
- 7- DKM, Mecâmi Türkî 12, (91-94), 1203, Ahmed b. Abdullah.⁶¹⁰
- 8- SK, Hacı Mahmud Efendi 1997, (25b-27b), 1209.
- 9- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (51b-53b), 1212, Ahmed Zihnî.
- 10- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (33b-35a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 11- KKMK, 13455, (142b-145a), 7 Safer 1273, Derviş Ahmed Şükri b. Hafız Zeynûlabidin es-Sillevî
- 12- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3300, (234-238), Seyyid Hafız Mehmed Hulusi.⁶¹¹

⁶⁰⁷ Risâlenin neşri için bkz.: Uğur İncebilir, **Fıkıh-ı Ekber Şerhi Şerefü'l-Akîde ve Diğer Risâleleri**, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2018, s. 199-210.

⁶⁰⁸ Kadirîhâne Tekkesi'nin kütüphanesinde 2 nüshası olduğu kütüphane demirbaş defterinde yazılıdır. Bkz.: **Kadirîhâne Demirbaş Defteri**, s. 2.

⁶⁰⁹ **FMTO**, c. I, s. 18.

⁶¹⁰ **FMTO**, c. II, s. 135.

⁶¹¹ Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

13- BYEK, Beyazıt Umumi 30083 (105620), (25b-27a).

14- BYEK, Beyazıt Umumi 30084 (105621), (7b-8a).⁶¹²

15- İBBAK, Belediye Yazmaları K1098, (146b-148b).⁶¹³

el-Mebsût fî Rusûmi'l-Hutût

Hüsn-i hatta “elîf” harfinin “yâ” harfine dönüştüğü yerler ve kullanımıyla ilgili bir risaledir. “el-Mebsût fî Rusûmi'l-Hutût” terkinin ebced karşılığı olan 1199/ 1784-85 senesinde telif edilmiştir.

Risalenin 6 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Pertev Paşa 625, (304b-306a), İbrahim Tâhir.⁶¹⁴

2- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (57b-58b), 1200, Halil es-Sünbülî.⁶¹⁵

3- SK, Esad Efendi 3740, (41b-43b), Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.

4- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (171b-174b), 1212, Mustafa Sâmiîh ibn Sâlih.⁶¹⁶

5- SK, Pertev Paşa 614, (282b-286a), Mustafa Sâmiîh ibn Sâlih.

6- SK, Bağdatlı Vehbi 2171, (40a-47b).

Makûlat-ı Devriyye

Devran, sema, musiki gibi sufiler ile ulema arasında ihtilaf konusu olmuş meselelerde sufilerin görüşlerini savunma amaçlı yazılmış 5 makaleden oluşan bir risaledir.⁶¹⁷ “Makûlât-ı Devriyye” terkinin ebced değeri olan 1197/1782-83 risalenin

⁶¹² Eserin ilk varağı olup eksiktir.

⁶¹³ Nüsha sonndan eksiktir.

⁶¹⁴ Bu nüshadan sonra gelen sayfada bazı harflerle ilgili Müstakîmzâde'nin hattıyla fevaid bulunmaktadır.

⁶¹⁵ Nüshanın başındaki eser adı, sonunda bulunan fevaid ve bazı tashihler Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

⁶¹⁶ Nüshanın sonunda mukabele edildiğine dair “kûbile” kaydı bulunmaktadır.

⁶¹⁷ Risaleyle ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır: Halil İbrahim Şimşek, “İki Nakşebendi Müceddidinin Deveran Savunması -Mehmed Emin-i Tokadi (ö. 1745) ve Müstakîm-zâde Süleyman Sadeddin (ö.1788) Örneği”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2003, sy. 10, s. 283-298; Mustafa Demirci, “Makûlât-ı Devriyye’de Müstakîmzâde Süleyman Sa‘deddin’in Mûsikî ve Semâa Dâir Görüşleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, c. XVIII, sy. 2, s. 171-190.

tesvidine işaret olmakla birlikte ⁶¹⁸”إِنَّ كِتَابَ الْأَنْبَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ“ ayet-i kerimesinin ebced değeri olan 1199/1784-85 eserin tebyiz tarihidir.⁶¹⁹

Risalenin 11 nüshası tespit edilmiştir:⁶²⁰

- 1- PULIM, Garrett 1328Y, (42b-65), 1199, İbrahim Tâhir.⁶²¹
- 2- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (106b-126b), İbrahim Tâhir.⁶²²
- 3- SK, Pertev Paşa 625, (104b-124b), İbrahim Tâhir.⁶²³
- 4- DTCFK, İsmail Saib I 2119, (65b-70a), 1193, Halil es-Sünbülî.⁶²⁴
- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (187a-212b).
- 6- İÜNEK Türkçe Yazmalar 9686, (42b-67a).
- 7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3315, (33a-35b), 1238, Tâhir Efendizâde Abdullah Âtîf.⁶²⁵
- 8- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 1764 (111b-114a).⁶²⁶
- 9- BYEK, Beyazıt Umumi 30084 (105621), (20a-23a).⁶²⁷
- 10- DKM, Mecâmi Türkî Tal‘at 38, (73-78), Derviş İsmail.⁶²⁸

⁶¹⁸ “Hayır hayır! Şüphe yok ki erdem sahiplerinin kaydı illiyyîndedir.” el-Mutaffîfîn 83/18.

⁶¹⁹ DTCFK İsmail Saib I, 2119 numaralı resail mecmuasında bulunan risalenin mukaddime ve hatime kısmının sonunda 1193/1784-85 tarihli Müstakîmzâde’nin tashih kaydı bulunmaktadır. Buna göre Müstakîmzâde’nin eserin telifine 1199’dan çok önce başlamış olması gerekmektedir.

⁶²⁰ Kadirîhâne Tekkesi’nin kütüphanesinde bir nüshası bulunmaktadır. Bkz.: **Kadirîhâne Demirbaş Defteri**, s. 13.

⁶²¹ Nüshada Müstakîmzâde’nin tashihleri bulunmakla birlikte en sonda 1199/1784-85 tarihli tashih kaydı yer almaktadır.

⁶²² Nüshanın 111a, 112a, 113a, 117a, 122a, 123a, 123b varaklarında Müstakîmzâde’nin tashihleri bulunmaktadır.

⁶²³ Zahriyede yer alan eser adı Müstakîmzâde’nin hattıyladır.

⁶²⁴ Eserin mukaddimesi, 2. makalesi ve hatimesini havidir. Sonda Müstakîmzâde’nin 1193/1779-80 tarihli tashih kaydı vardır.

⁶²⁵ Risalenin sadece 4. makalesini havidir.

⁶²⁶ Risalenin 4. makalesidir. Zahriyede *Risâle-i Affî-i Yâfi’î* şeklinde kayıtlıdır.

⁶²⁷ Risalenin sadece 4. makalesini havidir.

⁶²⁸ Nüshanın başında “Âdâb-ı Tarîkat-ı Mevlevîyye li-Müstakîmzâde” kaydı bulunmakla birlikte eser kataloğa *Risâletün fî Tarîki’s-Sûfîyye* şeklinde kaydedilmiştir. Her iki bilgi de yanlıştır. Risalenin giriş cümlesinden *Makulât* nüshası olduğu anlaşılmıştır. Bkz.: **FMTÖ**, c. IV, s. 82.

11- SK, Esad Efendi 92, (46b-47b).⁶²⁹

Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nisebi ve'l-Künâ ve'l-Elkâb

Biyografi alanında Arapça yazılmış bir eser olup alfabetik sıraya göre 12.510 kişinin lakap, nisbe, künye ve vefat tarihleri gibi hal tercümelerine yönelik bilgileri içeren ensab türünde bir eserdir. Bazı araştırmalarda eserin Kâtip Çelebi'nin (ö. 1067/1657) *Süllemü'l-Vüsûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl* eserine zeyl olmak maksadıyla yazıldığı söylenmekle birlikte birçok yönden bu eserden ayrılmaktadır.⁶³⁰ “Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nisebi ve'l-Künâ ve'l-Elkâb” terkinin ebced değeri olan 1168/1754-55 tarihinde eserin tesvidine başlayan Müstakîmzâde, 6 Ramazan 1175/31 Mart 1762 tarihinde eserin tertibine başlamış ve 27 Ramazan 1175/21 Nisan 1762 tarihinde de tertibini bitirmiştir.⁶³¹

Eserle ilgili tespit edebildiğimiz ilk çalışma İstanbul Kütüphaneleri Tedkik ve Tasnif Komisyonu üyelerinden Abdullah Cevat Çelebioğlu tarafından yapılmıştır. *Süllemü'l-Vüsûl* ve *Mecelletü'n-Nisâb*'ın alfabetik fihristini yapan Çelebioğlu eserine *Tanzîmu'l-Ensâb ve'l-Künâ ve'l-Elkâb* adını vermiştir.⁶³² Çelebioğlu yaklaşık 8 sene sonra 31 Temmuz 1949 tarihinde *Mecelletü'n-Nisâb*'ı tercüme etmiştir.⁶³³

⁶²⁹ Risalenin sadece 2. makalesidir.

⁶³⁰ *Süllemü'l-Vüsûl*'ün elimizde mevcut tek nüshası bugün müsvedde halinde Şehit Ali Paşa Koleksiyonunda bulunmaktadır. Koleksiyonda 1887 numarada kayıtlı eser Müstakîmzâde tarafından mütalaa edilmiş olup 242a varâğına rabtedilmiş sarı renkli şukka üzerinde Müstakîmzâde'nin küçük bir derkenarı bulunmaktadır.

⁶³¹ *Mecelle*'nin tesvid, tertib ve te'lif tarihlerinde birtakım karışıklıklar mevcuttur. Bunun sebebi olarak eserin tam manada tebyiz edilmeden istinsah edilmesi ya da müellif nüshasının elimizde olmayışı öne sürülebilir. Müstakîmzâde'nin kendi hattıyla olan eser listesinde *Mecelle*'nin yanında yazan “tesvid” ibaresi ilk ihtimalin daha makul olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca İbnü'l-Emin'in *Tuhfe* neşrinin başına ilsak ettiği elinde olan *Mecelle* nüshasından bir sahifenin üst tarafında “semmeytehû bi-târîhi tesvid bi-avnilâhi Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nisebi ve'l-Künâ ve'l-Elkâb 1171” ibaresi ve altında “ketebehu'l-fakîr Süleymân el-Emîn 1171” ibaresi yer almaktadır. İlk ibarenin ebced değeri hatalı olup 1168 olması gerekirken ikinci terkinin ebced değeri ise doğrudur. İbnü'l-Emin tarafından müellif nüshasından bir parça olduğu söylenen bu varaka ilk tesvid tarihiyle ilgili karışıklığa meydan vermektedir. Ayrıca müstensih nüshasının sonunda yer alan “fi selâmeti'l-haşrâ” terkinin ebced değeri olan 1170 tarihi ile ne kastedildiği tam anlaşılmamaktadır.

⁶³² 1 Ağustos 1941 tarihini taşıyan eserin müellif hattı Arap harfli yegâne nüshası Kütahya Belediyesi Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesi 24195 numarada kayıtlıdır.

⁶³³ Arap harfleriyle müsvedde yapraklara yazılmış 7 cüzük tercüme olup sadece iki cüzü günümüze intikal etmiştir. SK, Yazma Bağışlar 7659 numarada yer alan tercümenin ilk cüzü “Âdem” maddesinden başlayıp “Ebu'z-Zevâk” maddesine kadardır. Tercümenin diğer cüzü Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Y.I/0156 demirbaş numarasında kayıtlı olup “Tâcu'l-Kurrâ” maddesinden “Hızır” maddesine kadardır.

Eserin 1 nüshası tespit edilmiştir.⁶³⁴

1- SK, Halet Efendi 628 (1b-472a), 1210, Halil b. Hüseyin.⁶³⁵

Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ el-Kûfî'nin (ö. 150/767) menakıbıyla ilgili rivayetlerin derlendiği menakıbnâme türünde Türkçe bir eserdir.⁶³⁶ 30 Muharrem 1168/16 Kasım 1754 tarihinde tesvidine başlanan eser "Temme Kitâbu Menâkıbı'l-İmâm" terkininin ebced değeri olan 1169/1755-56 senesinde bitirilmiş ve Rebîulâhîr 1170/1757 tarihinde tebyiz edilmiştir.

Eserin 7 nüshası tespit edilmiştir:

1- TSMK, Hazine 1312 (1b-136b), Rebîulâhîr 1170, Müellif hattı.⁶³⁷

2- MMCK, İbrahim Hilmi 7009T, (66b-156a), Müellif hattı.⁶³⁸

Tercümenin ebcedle tarihini veren "Mecelletü'n-Nisâb Tercümesi Cevâd 1379" ibaresinde mütercim ismini zikretmektedir.

Mecelletü'n-Nisâb'la ilgili Ahmet Yılmaz eseri neşretmeksizin bir doktora tezi ve fihrist hazırlamıştır. Ayrıca İman Muhammed İssa'da eserin fihrist ve dizine yönelik bir doktora çalışması yapmıştır. Bkz.: Ahmet Yılmaz, a.g.e.; a. mlf, *Mecelletü'n-Nisab Fihristi*, Selçuk Üniversitesi Vakfı Yayınları, Konya 2000; İman Muhammed İssa, *Müstakîmzâde Süleyman Sa'dü'd-din Efendi Mecelletü'n-Nisâb (Kişi, Eser, Yer Adlarının Açıklamalı Dizini)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995.

⁶³⁴ İbnü'l-Emin eserin müellif hattı ile 14 varaklık bir cüzünü sahaflardan satın aldığını kalan kısımları ise temin edemediğini söylemektedir. İbnü'l-Emin, *Tuhfe*, s. 60.

⁶³⁵ Reisü'l-Etibbâ Mustafa Behçet Efendi'nin (ö. 1249/1834) terekesinde yer alan kitaplardan biri *Mucelledü'n-Nisâb* şeklinde kaydedilmiştir. Kaynaklarda bu isimde herhangi bir eser tespit edemediğimizden mecellenin (مجله) kâtip hatasıyla mucelled (مجلد) şeklinde kaydedilmiş olduğunu düşünmekteyiz. Behçet Efendi'nin bazı kitaplarının Halet Efendi Koleksiyonuna intikal etmiş olması bu nüshanın Behçet Efendi'nin terekesinden çıkmış olabileceği fikrini güçlendirmektedir. Bunun haricinde İbnü'l-Emin'in bahsettiği nüsha yahut bilmediğimiz 3. bir nüshanın olabilmesi de muhtemeldir. Tereke için Bkz.: Coşkun Yılmaz, "Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin Terekesi", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII 21-23 Kasım 2014 (Bildiriler Kitabı)*, İstanbul 2015, s. 25-91; Halet Efendi nüshanın tıpkı basımı yapılmıştır: Müstakîmzâde, *Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nisebi ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

⁶³⁶ Eserin neşri Emrah Bilgin tarafından Topkapı Sarayı Kütüphanesi Hazine 1312 numaralı nüsha esas alınarak yapılmıştır. Bkz.: Müstakîmzâde, *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zâm*, haz. Emrah Bilgin, Fenomen Yay., Erzurum 2020.

⁶³⁷ Yukarıda zikredilen Kethüda Süleyman Efendi'nin terekesinde Müstakîmzâde'nin hattıyla olan bir *Menakıb* nüshası kayıtlıdır. Saray görevlisi olduğunu düşündüğümüz Süleyman Efendi'nin terekesinde yer alan nüsha bu olmalıdır. Yahut eserin bilmediğimiz ikinci bir müellif hattı daha vardır. Bkz.: TSMK, E 381/33.

⁶³⁸ TCBM, s. 268.

- 3- SK, Esad Efendi 2420, (1b-95b), 3 Safer 1199, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emîn⁶³⁹
- 4- SK, Bağdatlı Vehbi 1248, (1b-144b), 1169, Ali b. Mehmed⁶⁴⁰
- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6700, (156b-292a), 19 Cemâziyelâhir 1215, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 6- SK, Pertev Paşa 611, (6b-41b), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 7- TTKK, Y0416, (1b-117a), 1177.

Meşâyiḥ-nâme-i İslâm

Cenaze namazları şeyhülislamı tarafından kılınmış 18 şeyhin biyografilerini içeren bir risaledir. Risalenin telif tarihi “Meşâyiḥnâme-i İslâm” terkiḋinin ebced değeri olan 1180/1766-67’dir.⁶⁴¹

Risalenin 16 nüshası tespit edilmiştir.⁶⁴²

- 1- DKM, Mecâmi Türkî 12, (69-77), İbrahim Tâhir⁶⁴³
- 2- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (283b-288b), İbrahim Tâhir.⁶⁴⁴
- 3- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (71b-77a), İbrahim Tâhir.
- 4- İAEK, Şevket Rado 22, (55a-62b), Şevval 1200, İbrahim Tâhir.⁶⁴⁵

⁶³⁹ Nüshanın vikaye yaprağında Sahaflar Şeyhizâde Es’ad Efendi’nin (ö. 1264/1848) hattıyla yer alan bir notta nüshanın müstensihinin Salâhî Abdullah Efendi (ö. 1197/1783) olduğu yazılmış olmakla birlikte bu bilgi hatalıdır. Mehmed Emin Efendi’nin oğlu Salâhî Mehmed Emin’in mühründen dolayı Es’ad Efendi bu hataya düşmüş olmalıdır. Ayrıca eserin zahriyesinde yer alan eser adı ve müellif bilgisi Müstakîmzâde’nin hattıyla olup nüshanın ferağ kısmı da İbrahim Tâhir’in hattıyladır.

⁶⁴⁰ Eserin müsvedde nüshasından yazılmıştır.

⁶⁴¹ Eserler ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır: Müslüm Yılmaz, “Müstakîmzâde Süleymân Sadeddin’in Meşâyiḥ-nâme-i İslâm Adlı Eseri ve Osmanlı Biyografi Yazıcılığı İçindeki Yeri”, **İslam Te’lif Geleneğinde Biyografi Yazıcılığı**, İstanbul 2018, s. 351-361; Zeliha Dilek Keçeciler, **Müstakîmzâde’nin Biyografik İki Risâlesi: Şuyûḥ-ı Ayasofya ve Meşâyiḥ-nâme-i İslâm**, Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2018.

⁶⁴² Kadirîhâne Tekkesi’nin kütüphanesinde 2 nüshası bulunmaktadır. Bkz.: **Kadirîhâne Demirbaş Defteri**, s. 2, 14.

⁶⁴³ **FMTÖ**, c. II, s. 276.

⁶⁴⁴ Nüshanın sonunda İbrahim Tâhir’in imzası bulunmaktadır.

⁶⁴⁵ Nüshanın 61b varâğında Müstakîmzâde’nin tashihi bulunmaktadır.

- 5- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (71b-76a), Halil es-Sünbülî.
- 6- SK, Esad Efendi 1684, (108b-116a), Zilkaade 1202, Muhallefat Halifesi Mehmed Emin.
- 7- SK, Yazma Bağışlar 1387, (37b-46a), 1203.
- 8- SK, Pertev Paşa 614, (33b-48a), Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 9- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (27b-37a), 1212, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 10- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3315, (42b-50a), Cemâziyelevvel 1238, Tâhir Efendizâde Abdullah Âtîf.
- 11- İBBAK, Osman Nuri Ergin 1235, (17b-25b), 1313, Muhsinzâde hafîdi Abdullah b. Mir Mehmed.
- 12- SK, Yazma Bağışlar 6986, (27b-30a).
- 13- SK, Esad Efendi 1716, (1b-9b).
- 14- İÜNEK, İbnü'l-Emîn 2605, (1b-7b).
- 15- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9686, (111b-118b).
- 16- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (262a-268b).

Mir'atü's-Safâ fî Nuhbeti Esmâ'i'l-Mustafâ

Ebû Abdullah Muhammed b. Süleyman b. Dâvud es-Simlâlî el-Cezûlî'nin (ö. 870/1465) meşhur evradı olan *Delâ'ilü'l-Hayrât* adlı eserinden Müstakîmzâde'nin "Esmâ'ü'l-Hüsnâ" adedince seçtiği Hazret-i Peygamber'in isimlerini ve açıklamalarını ihtiva eden bir risaledir. "Nuhbetü'l-Esmâ" terkinin ebced değeri olan 1185/1771 yılında telif edilmiştir.⁶⁴⁶

Risalenin 10 nüshası tespit edilmiştir:

⁶⁴⁶ Eserle ilgili bir çalışma yapılmıştır. Ahmet Yılmaz, "Türk Edebiyatında Esmâ-i Nebeviyye-i Şerîfe'yi Tadât Geleneği ve Müstakîmzâde'nin Mir'atü's-Safâ İsimli Risalesi", *İstem*, 4 (Aralık 2004), s. 159-172.

- 1- DTCFK, İsmail Saib I 4571, (14b-20a), Müellif hattı.⁶⁴⁷
- 2- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2240, (7b-11a), Müellif hattı.⁶⁴⁸
- 3- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (16b-21a), İbrahim Tâhir.⁶⁴⁹
- 4- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (135a-140b), Halil es-Sünbülî.⁶⁵⁰
- 5- SK, Esad Efendi 1426, (25a-30b), 1198, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 6- DKM, Mecâmi Türkî 22, (26-36), 1213, Halil b. Hüseyin.⁶⁵¹
- 7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (79a-86b), 1216, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.⁶⁵²
- 8- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (327a-331a).
- 9- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 167, (73-78).⁶⁵³
- 10- MMCK, İbrahim Hilmi 6837T.⁶⁵⁴

Nusret-i Mübtedî

Nakşibendî tarikatına girip seyr ü sülûk olarak adlandırılan manevi yolculuğu tamamlamak isteyen mübtedilere yol göstermek amacıyla yazılmış bir risaledir. Müstakîmzâde'nin muhtemelen talebelerinden olan Hüsameddin Çelebi'nin isteği doğrultusunda "Nusret-i Mübtedî" terkinin ebced değeri olan 1196/1781-82 yılında telif edilmiştir.

⁶⁴⁷ Eserin bazı nüshalarında yer alan *Manzûme-i Esmâ-i Enbiyâ* bu nüshadan sonra gelen *Nâfi 'a-i Şâfi 'a*'nın kenarına yazılmıştır.

⁶⁴⁸ Eserin mukaddime kısmı ve bazı derkenarlar bu nüshada bulunmamaktadır.

⁶⁴⁹ Nüshanın zahriyesinde yer alan eser ismi Müstakîmzâde'nin hattıdır. Eserin sonunda 28 peygamberin isimlerinin yer aldığı *Manzûme-i Esmâ-i Enbiyâ* adlı bir manzume bulunmaktadır.

⁶⁵⁰ Nüshanın zahriyesinde yer alan eser ismi Müstakîmzâde'nin hattıdır. Eserin sonunda 28 peygamberin isimlerinin yer aldığı bir manzume yer almaktadır.

⁶⁵¹ FMTO, c. IV, s. 82.

⁶⁵² Dâmegânî'nin *Şevku'l-Arûs* adlı eserinden yapılan nakil bu nüshada bir önceki risalenin sonunda müstakil makale olarak tasnif edilmiştir.

⁶⁵³ FMTO, c. IV, s. 82.

⁶⁵⁴ TCBM, s. 268.

Risalenin 14 nüshası tespit edilmiştir.⁶⁵⁵

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (154b-166a), Şaban 1197, Müellif hattı.⁶⁵⁶
- 2- DKM, Mecâmi Türkî 12, (54b-64b), 1192, İbrahim Tâhir.⁶⁵⁷
- 3- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (98b-115a), Halil es-Sünbülî.⁶⁵⁸
- 4- SK, Pertev Paşa 625, (198b-209b), İbrahim Tâhir.
- 5- SK, Esad Efendi 1589, (65b-83b), 3 Muharrem 1198, Muhallefat Halifesi Mehmed Emîn.
- 6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6698, (172b-186b), Mustafa Sâmi ibn Sâlih.
- 7- SK, Yazma Bağışlar 1387, (61b-64a), 1203.
- 8- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (185b-199b), 1212, Ahmed Zihnî.
- 9- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (128b-139a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 10- BL, Or. Ms. 12629, (99b-110a).
- 11- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3315, (126b-141a), 1239, Tâhir Efendizâde Abdullah Âtîf.
- 12- BYEK, Beyazıt Umumi 30083 (105620), (10b-24b).
- 13- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (138a-156b).
- 14- SK, Yazma Bağışlar 5269, (27b-48b).

[Risâle-i İlm-i Mûsikî]

Müstakîmzâde'nin musiki hakkında yazdığı muhtasar bir risaledir. Risale musikinin mahiyeti, keşfi, insana tesiri gibi klasik “edvâr” türünün içeriklerini

⁶⁵⁵ Kadirîhâne Tekkesi'nin kütüphanesinde bir nüshası bulunmaktadır. Bkz.: **Kadirîhâne Demirbaş Defteri**, s. 15.

⁶⁵⁶ **FMTÖ**, c. IV, s. 217.

⁶⁵⁷ **FMTÖ**, c. IV, s. 217.

⁶⁵⁸ Nüshanın birçok yerinde Müstakîmzâde'nin hattıyla tashihler ve ‘minhular’ yer alıp, 115b varağında Müstakîmzâde'nin Hüsameddin Çelebi'ye verdiği 1 Receb 1196/12 Haziran 1782 tarihli esere ait icazet bulunmaktadır.

vermekle birlikte yazıldığı devirde cari makam adlarının yer alması açısından önemi haizdir.⁶⁵⁹ Tespit ettiğimiz müellif nüshasında esere herhangi bir isim verilmemiştir. İbrahim Tâhir risaleyi “İlm-i Mûsikî’ye Dâ’ir Risâle” başlığıyla istinsah etmiştir.

Eserin 3 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3485, (9b-10a), Müellif hattı.
- 2- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (50b-52a), İbrahim Tâhir.⁶⁶⁰
- 3- İBBAK, Osman Nuri Ergin 267, (71b-72a), 11 Safer 1204, Halil es-Sünbülî.⁶⁶¹

Risâle-i İskenderiyye

Kehf Sûresi’nin 83-98. ayetleri arasında anlatılan kıssada bahsedilen Zülkarneyn’le ilgili bilgilerin derlendiği bir risaledir. “Safer-i Hayr” terkinin ebced değeri olan 1180/1766 Safer tarihinde tebyiz edilmiştir.

Risalenin 26 nüshası tespit edilmiştir:⁶⁶²

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal’at 837, (24-27), Müellif hattı.⁶⁶³
- 2- DKM, Mecâmi Türkî Tal’at 167, (171-174), Safer 1180, Müellif hattı.⁶⁶⁴

⁶⁵⁹ Metin üzerine bazı çalışmalar yapılmış olup bu çalışmalar literatürde bazı sorunlar meydana getirmiştir. Şöyle ki eserle ilgili ilk çalışmayı yapan Recep Uslu eseri Müstakîmzâde’nin talebelerinden Halil es-Sünbülî’ye atfetmiştir. (Recep Uslu, **Mehmed Hafid Efendi ve Musiki**, Pan Yay., İstanbul 2001, s. 11.) Uğur Ekinci’nin doğru tespiti üzere Halil es-Sünbülî eserin müellifi değil müstensihidir. (Uğur Ekinci, “Makam Adlarına Dair Eski Bir Kaynak”, **Musikişinas**, sy. XI, İstanbul 2010, s. 80-89.) Daha sonra yapılan çalışmalar bu bilgiyi tekrarlamıştır. Halil es-Sünbülî’ye nispetle yayınlanan risale (Recep Uslu, “Derviş Halil’in Bilinmeyen Risâle-i Mûsikîsi”, **Journal of Turkish Studies**, XXVIII. c. II, sy. IV, s. 221-257.) Gökhan Yalçın tarafından “Müstakîmzâde’nin Musiki İlmine Dair Risalesi” adıyla tekrar neşredilmiştir. (Metinde pek çok okuma hatası bulunmakla birlikte devrinde yazılan musiki risaleleriyle olan benzerliklerinin gösterilmesi cihetinden önemlidir. Ayrıca Uslu’nun Sünbülî’ye nispetle neşrettiği makaleye de atıf bulunmamaktadır. Gökhan Yalçın, “Müstakîmzâde’nin Musiki İlmine Dair Risalesi”, **Eurasian Journal of Music and Dance**, İzmir 2020, sy. XVI, s. 93-113.)

⁶⁶⁰ Nüshanın sonunda İbrahim Tâhir’in imzası bulunmaktadır.

⁶⁶¹ Nüshanın ferağ kaydından sonra gelen kısımlar da Uslu’nun söylediği gibi Halil es-Sünbülî’ye ait olmayıp Müstakîmzâde’nin *Şerh-i İbârât* adlı eserinden alınmış bazı bölümlerdir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Şerh-i İbârât**, haz. Ensar Karagöz, TYEK, İstanbul 2019.

⁶⁶² Kadirîhâne Tekkesi’nin kütüphanesinde bir nüshası bulunmaktadır. Bkz.: **Kadirîhâne Demirbaş Defteri**, s. 8.

⁶⁶³ FMTO, c. II, s. 156.

⁶⁶⁴ FMTO, c. II, s. 156.

- 3- MMCK, İbrahim Hilmi 7009T, (156b-160b), Safer 1180, Müellif hattı.⁶⁶⁵
- 4- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (28b-29b), İbrahim Tâhir.⁶⁶⁶
- 5- SK, Pertev Paşa 625, (75b-77b), İbrahim Tâhir.⁶⁶⁷
- 6- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (58a-60a), İbrahim Tâhir.
- 7- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (30b-32b), 20 Cemâziyelâhir 1197, Halil es-Sünbülî.
- 8- SK, Esad Efendi 1426, (38b-40b), 1198, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 9- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6698, (32b-35a), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.⁶⁶⁸
- 10- SK, Yazma Bağışlar 1387, (53a-55b), 1203.
- 11- DKM, Mecâmi Türkî 12, (83-86), 1203, Ahmed b. Abdullah.⁶⁶⁹
- 12- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (23b-26b), 1212, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.⁶⁷⁰
- 13- BL, Or. Ms. 12629, (26b-29b), 20 Receb 1212, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 14- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (69b-72a), 1212, Ahmed Zihnî.
- 15- DKM, Mecâmi Türkî 22, (130b-132a), 1213, Halil b. Hüseyin.⁶⁷¹
- 16- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (39b-42a), 1216, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 17- SK, Pertev Paşa 614, (27b-31b), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 18- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (22b-24b), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.

⁶⁶⁵ TCBM, s. 268.

⁶⁶⁶ Nüshada Müstakîmzâde'nin bazı tashihleri bulunmaktadır.

⁶⁶⁷ Zahriyede yer alan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

⁶⁶⁸ Nüshanın sonunda "Suhhiha ve kûbile min hatti câmi'ihî 16 Receb 1214" şeklinde mukabele kaydı bulunmaktadır.

⁶⁶⁹ FMTÖ, c. II, s. 157.

⁶⁷⁰ Nüshanın sonunda 2 Muharrem 1216 tarihli tashih kaydı bulunmaktadır.

⁶⁷¹ FMTÖ, c. II, s. 138.

19- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3315, (36b-39a), 1238, Tâhir Efendizâde Abdullah Âtîf.

20- KKMK, 13455, (170b-173b), Safer 1273, Dervîş Ahmed Şükrî b. Hafız Zeynülabidin es-Sillevî.

21- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3300, (276-280), Seyyid Hafız Mehmed Hulusî.⁶⁷²

22- BYEK, Beyazıt Umumi 30084 (105621), (24b-27a).

23- İBBAK, Belediye Yazmaları K1098, (165b-168a).

24- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (32b-36a).

25- KHK 1088, (135b-138a).

26- SK, Hüsrev Paşa 140, (6b-8b).

Risâle-i Tâc

Tarikat erbabının başlarına giydiği ‘tâc’ adı verilen başlıklar ve bunların etrafına sarılan ‘destâr’ denen sarıklar ile halk ve saray halkının kullandıkları bazı başlıklar hakkında bilgilerin yer aldığı bir eserdir.⁶⁷³

Eserin 22 nüshası tespit edilmiştir.⁶⁷⁴

1- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (272b-282a), İbrahim Tâhir.

2- SK, Pertev Paşa 625, (86b-90b), İbrahim Tâhir.⁶⁷⁵

3- SK, Galata Mevlevihanesi 66, (1b-16a), İbrahim Tâhir.⁶⁷⁶

4- SK, Pertev Paşa 611, (148b-171b), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.

⁶⁷² Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

⁶⁷³ Eserin neşredilen metni için Bkz.: Helga Anetshofer-Hakan T. Karateke, **Traktat über die Derwischmützen (Risale-i Taciyye) des Müstaqim-zâde Süleyman Sadeddin**, E.J. Brill, Leiden 2001.

⁶⁷⁴ Kadirîhâne Tekkesi’nin kütüphanesinde bir nüshası daha bulunmaktadır. Bkz.: **Kadirîhâne Demirbaş Defteri**, s. 4.

⁶⁷⁵ Zahriyede bulunan eser adı Müstakîmzâde’nin hattıyla olup nüsha eksiktir.

⁶⁷⁶ Nüshanın ilk 8 sayfası eksik olup Abdülbaki Gölpınarlı tarafından tamamlanmıştır.

- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6700, (133b-148b), Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 6- DKM, Mecâmi Târîh Türkî 163, (12b-32a), Receb 1219, Muhallefat Halifesizâde Salâhî Mehmed Emin.⁶⁷⁷
- 7- İÜNEK Türkçe Yazmalar 3629, (23-38), 1263, Seyyid Ahmed el-Hırsovevî⁶⁷⁸
- 8- KKMK, 13455, (198b-212a), Safer 1273, Derviş Ahmed Şükri b. Hafız Zeynülabidin es-Sillevî
- 9- MYEK, Ali Emiri Şerîyye 813, (7b-26a), 1289, Seyyid Mehmed Bahaüddin.
- 10- SK, Haşim Paşa 27, (1b-6b), 20 Safer 1303, Molla Bey Ali Haydar ibn Ahmed Muhtar.
- 11- Ensar Karagöz Koleksiyonu 76, (1b-15b), Receb 1310, eş-Şeyh Ahmed Şemseddin el-Kâdirî ibn eş-Şeyh Hasan Hüsni.
- 12- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3300, (324-346), Seyyid Hafız Mehmed Hulûsî.⁶⁷⁹
- 13- İBBAK, Osman Nuri Ergin 29, (1b-11a), 1316.
- 14- KMM, Abdülbaki Gölpınarlı 192, (1b-17b), Abdülbaki Gölpınarlı.
- 15- SK, İzmir 298, (87b-98a).
- 16- SBB, Ms. or. oct. 3260, (1b-17a).⁶⁸⁰
- 17- MK, Milli Kütüphane Yazmalar (06 Mil Yz A) 3913, (1b-22b).
- 18- MK, Fahri Bilge (06 MİL FB Yz) 409, (1b-15a).
- 19- BNF, Supplément turc 1118, (1b-15a).

⁶⁷⁷ Katalogda eserin müellifi tespit edilememiştir. **FMTO**, c. II, s. 146.

⁶⁷⁸ Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

⁶⁷⁹ Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

⁶⁸⁰ Hanna Sohrweide, **Verzeichnis Der Orientalischen Handschriften In Deutschland**, Band XIII, Teil 3, Franz Steiner Verlag GmbH, Wiesbaden 1974, nr. 88.

20- İBBAK, Belediye Yazmaları K1098, (197b-213a).

21- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (213a-226a).

22- MMCK, İbrahim Hilmi 7009T, (1b-10a)⁶⁸¹

Risâle-i Melâmiyye-i Bayrâmiyye-i Şuttâriyye

Hacı Bayram-ı Velî'den (ö 833/1430) Müstakîmzâde'nin kendi yaşadığı döneme kadar Melâmî tarikatı/neşvesine mensup şahısların biyografilerinin ele alındığı önemli bir risale olup La'lîzâde Abdülbaki Efendi'nin *Sergüzeşt* adlı eserinden oldukça istifadeyle yazılmıştır.⁶⁸²

Eserin 9 nüshası tespit edilmiştir:⁶⁸³

- 1- SK, Yazma Bağışlar 7463, (1b-84b), Zilhicce 1289, Seyyid Mehmed Şükrî ibn İsmail et-Tabîb.
- 2- KMM, Abdülbaki Gölpınarlı 160, (1b-45a), 1292, Seyyid Ahmed Tevfik.
- 3- İBBAK, Osman Nuri Ergin 1265, (8b-69a), 6 Muharrem 1303, Mehmed Ali Sezâî.⁶⁸⁴
- 4- SK, Nafiz Paşa 1164, (1b-86a), 19 Rebûlevvel 1306, İsmail Zühdi b. Ali.
- 5- MK, Adnan Ötügen Halk Kitaplığı (06 Hk) 1267, (1-155), 1335, Seyyid Ahmed-i Tebrîzî⁶⁸⁵
- 6- MYEK, Ali Emiri Şeriyye 1051, (1-141), 1335, Seyyid Ahmed-i Tebrîzî⁶⁸⁶
- 7- İBBAK, Osman Nuri Ergin 481, (1b-94b), Mehmed İzzet.

⁶⁸¹ TCBM, s. 269.

⁶⁸² Eserle ilgili yapılan çalışmalar için Bkz.: Efkân Vural, **a.g.e.**, s. 29; Abdürrezzak Tek, **a.g.e.**, s. 31 (Tezin metin kısmı daha sonra müellif tarafından ayrıca yayınlanmıştır. Bkz: Abdürrezzak Tek, **Melamet Risaleleri**, Emin Yayınları, İstanbul 2007).

⁶⁸³ Kadirîhâne Tekkesi'nin kütüphanesinde bir nüshası daha bulunmaktadır. Bkz.: **Kadirîhâne Demirbaş Defteri**, s. 13.

⁶⁸⁴ Ortanca Haşim Şeyh Mehmed Efendi'nin hafidi Ahmed Tevfik'in 1290 tarihli nüshasından istinsah edilmiştir.

⁶⁸⁵ Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

⁶⁸⁶ Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

8- İÜNEK, İbnü'l-Emin 3357, (1b-94a).

9- MMCK, İbrahim Hilmi 2081T, (70).⁶⁸⁷

Risâle-i Vâlideyn-i Kâmileyn⁶⁸⁸

Hazret-i Peygamberin anne ve babasının imanları meselesine dair bir risaledir. Risalenin iki versiyonu olup ilk versiyonu Ramazan 1187/1773 tarihinden önce telif edilmiştir.⁶⁸⁹

Risalenin 14 nüshası tespit edilmiştir:⁶⁹⁰

1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (35-39), Müellif hattı.⁶⁹¹

2- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (40b-42b), İbrahim Tâhir.⁶⁹²

3- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (61b-62a), İbrahim Tâhir.⁶⁹³

4- SK, Fatih 5451, (1b-3a), 1202, Şâkir Mehmed.

5- SK, Hacı Mahmud Efendi 1997, (28b-30a), 1209.

6- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (54b-56a), 1212, Ahmed Zihni.

7- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (31b-33a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.

8- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2073, (1b-3b), Cemâziyelevvel 1238, Seyyid Mehmed Sâdık.

9- BYEK, Beyazıt Umumi 30084 (105621), (34b-36b), Cemâziyelâhir 1242.

10- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9943, (95b-99a), 6 Receb 1249.

⁶⁸⁷ TCBM, s. 269.

⁶⁸⁸ Risâlenin adı Müstakîmzâde'nin hattıyla *Risâle-i Vâlideyn-i Mâcideyn*, *Risâle Vâlideyn-i Kâmileyn*, *Risâle-i Ebeveyn* gibi farklı şekillerde yazılmıştır.

⁶⁸⁹ Risâlenin neşri için bkz.: Uğur İncebilir, **a.g.e.**, s. 211-222.

⁶⁹⁰ Kadirîhâne Tekkesi'nin kütüphanesinde bir nüshası olduğu kütüphane demirbaş defterinde yazılıdır. Bkz.: **Kadirîhâne Demirbaş Defteri**, s. 1.

⁶⁹¹ FMTÖ, c. II, s. 263.

⁶⁹² Nüshanın zahriyesinde bulunan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıdır.

⁶⁹³ Risalenin ilk versiyonu olmakla birlikte nüshanın sonunda Ramazan 1187/1773 tarihli Müstakîmzâde'nin nüshayı gördüğü ve kontrol ettiğine dair not bulunmaktadır.

11- SAMHM 3863, (64-70), 10 Rebûlâhir 1264, Dervîş Hüseyn Hüsni b. Muhammed.⁶⁹⁴

12- KKMK, 13455, (167b-169b), Safer 1273, Dervîş Ahmed Şükri b. Hafız Zeynûlabidin es-Sillevî.

13- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3300, (272-275), Seyyid Hafız Mehmed Hulûsî.⁶⁹⁵

14- İBBAK, Belediye Yazmaları K1098, (162b-164b).

Risâletü'l-Mantık

Mantık ilmiyle ilgili Türkçe bir risale olup 27 Receb 1151/10 Kasım 1738 tarihinde telif edilmiştir.⁶⁹⁶

Risalenin 2 nüshası tespit edilmiştir:

1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (92-94), Müellif hattı.⁶⁹⁷

2- SK, Pertev Paşa 625, (306b-307b), İbrahim Tâhir.⁶⁹⁸

es-Salavâtu's-Şerîfe

Hazret-i Peygamber'in manevi şahsiyetini tazim ve selamlama manasına gelen salat kelimesinin çoğulu olan salavatla ilgili bir risaledir. Risale iki "nâfi'a" üzerine tertip edilip birinci nafi'ada salavat okumanın meşruiyeti, fazileti ve salat okunacak mahaller ele alınıp ikinci nafi'ada salat u selam okumanın 40 faydası ile Hazret-i Peygamber'den öğrenilen 18 adet salavat zikredilmektedir. Müstakîmzâde risalenin başında Mahmud el-Kürdî el-Medenî'nin (ö. 1195/1780-1781) *Hüsnü'l-Hâtime* adlı eserinden bazı kısımları ihtisar ve intihab ettiğini söylemektedir.⁶⁹⁹ Risalede nafi'a

⁶⁹⁴ Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

⁶⁹⁵ Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

⁶⁹⁶ Risalenin Pertev Paşa nüshası neşredilmiştir Bkz.: **Mantık Risaleleri**, ed. İbrahim Çapak, TYEK, İstanbul 2015, s. 251-253. Bu risale haricinde kaynaklarda Müstakîmzâde'ye ait *Şerhü'l-Müfîd li-Tâlibi'l-Müstefîd* adlı mantıkla alakalı bir eser daha zikredilmektedir. Zikredilen bu eser *Risâletü'l-Mantık* olmalıdır. Bkz.: Bağdalı İsmail Paşa, *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfi'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, Haz. Şerefettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge, MEB Yay., İstanbul 1972, c. I, s154; *Şerhü'l-Müfîd li-Tâlibi'l-Müstefîd*, DKM, Mecâmi' Mustafa Fazıl, nr. 79.

⁶⁹⁷ **FMTO**, c. I, s. 280.

⁶⁹⁸ Serlevhada yer alan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

⁶⁹⁹ Eserin nüshası için Bkz.: Mahmûd el-Kürdî el-Medenî, **Hüsnü'l-Hâtime**, SK, Aşir Efendi, nr. 25.

kısımları haricinde çokça faide, nükte, tenbih, semere isminde kısımlar da bulunmaktadır. Ayrıca risalenin sonunda 59 adet meşhur salavat, tertip edenleriyle birlikte zikredilmektedir. “es-Salavâtu’ş-Şerîfe” isminin ebced değeri olan 1184/1770-71 tarihi risalenin telifinin başlangıcına işaret olup Mahmud el-Kürdî el-Medenî’nin *Hüsnü’l-Hâtime* adlı eserine nazire olarak “Hüsnü’l-Hâtime” terkinin ebced değeri olan 1190/1776-77 tarihi de tebyizine işaretir.

Risalenin 11 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal‘at 837, (94-112), Müellif hattı.⁷⁰⁰
- 2- DKM, Mecâmi Türkî Tal‘at 167, (1-20), Müellif hattı.⁷⁰¹
- 3- SK, Pertev Paşa 625, (36b-53b), İbrahim Tâhir.⁷⁰²
- 4- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (61b-81b), İbrahim Tâhir.⁷⁰³
- 5- SK, Esad Efendi 1329, (14b-41a), 7 Safer 1198, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6698, (144b-166a), Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 7- BL, Or. Ms. 12629, (159b-175b), Şaban 1213, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 8- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (93b-116a), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 9- DKM, Mecâmi Türkî 22, (87b-101a), 1213, Halil b. Hüseyin.⁷⁰⁴
- 10- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (74b-91a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 11- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (47a-76a).

⁷⁰⁰ FMTO, c. III, s. 110.

⁷⁰¹ FMTO, c. III, s. 110.

⁷⁰² Zahrîyede bulunan eser adı Müstakîmzâde’nin hattıdır.

⁷⁰³ Nüshanın sonunda 1188/1774-75 tarihi olmakla birlikte eser 1190/1776-77 senesinde tebyiz edildiğinden bu tarih sehven yazılmış olmalıdır.

⁷⁰⁴ FMTO, c. III, s. 110.

Şerî‘at-ı Tarîkat

Genel olarak Nakşibendî tarikatının usulleriyle ilgili bir risale olmakla birlikte Halvetiyye’nin zikir tarzı, cezbe, bey‘at ve rüya gibi bahislerini de ele alan bir risaledir. Risalenin telif tarihi 15 Cemâziyelâhir 1200/15 Nisan 1786’dır.⁷⁰⁵

Risalenin 6 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Pertev Paşa 625, (54b-75a), İbrahim Tâhir.⁷⁰⁶
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (41b-57b), Halil es-Sünbülî.⁷⁰⁷
- 3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3315, (70b-96b), 1238, Tâhir Efendizâde Abdullah Âtîf.
- 4- SK, Yazma Bağışlar 6986, (1b-27a).
- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9686, (17b-41b).
- 6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (121b).⁷⁰⁸

Şifa‘u’s-Sudûr li’n-Nesli’n-Nûr

Hazret-i Peygamberin mübarek ecdadıyla alakalı bir risale olup şeceresinde yer alan şahısların lakap, künye ve nispetleriyle ilgili bilgileri ihtiva etmektedir. Risalenin adının ebced değeri olan 1200/1786 telif tarihidir.

Risalenin 7 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- PULIM, Garrett 1328Y, (1b-5b) Şevval 1202, Müellif hattı.⁷⁰⁹
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (167b-172a), 29 Şevval 1202, Halil es-Sünbülî.⁷¹⁰

⁷⁰⁵ Risalenin içeriğiyle ilgili Bkz.: Uğur İncebilir, “Müstakîmzâde’ye Göre Nakşibendiyye’nin Bilinmeyen On İkinci Esası”, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2015, c. IV, sy. 4, s. 37-62

⁷⁰⁶ Zahriyede bulunan eser adı Müstakîmzâde’nin hattıyladır.

⁷⁰⁷ Nüshanın sonunda Müstakîmzâde’nin hattıyla “tilmiz” kelimesiyle ilgili bir fevaid bulunmaktadır.

⁷⁰⁸ Risalenin sadece bir varağını havidir.

⁷⁰⁹ Nüsha muhtemelen Müstakîmzâde’nin istinsah ettiği son nüshadır. Zira Şevval ayının 22. günü Müstakîmzâde vefat etmiştir.

⁷¹⁰ Nüsha Müstakîmzâde’nin vefatından 7 gün sonra istinsah edilmiştir.

- 3- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (261b-265b), İbrahim Tâhir.
- 4- SK, Esad Efendi 1684, (23a-32a), 9 Zilkaade 1202, Muhallefat Halifesi Mehmed Emin.
- 5- DKM, Mecâmi Türkî 22, (133b-138a), 1213, Halil b. Hüseyin.⁷¹¹
- 6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (117b-126a), 1216, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6698, (135b-142b), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih

Tahkîku's-Salavât

Ayet-i kerimede geçen “Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın”⁷¹² ifadesinde yer alan “Salât-ı vustâ” olarak adlandırılan namaz merkezinde namazın çeşitleri, kılınış şekilleri ve ahkamıyla ilgili bilgileri ihtiva eden bir risaledir. “Tahkîku's-Salavât” terkinin ebced değeri olan 1176/1762 senesinde telif edilmiştir.

Risalenin 12 nüshası tespit edilmiştir.⁷¹³

- 1- KUHAM 12103, (19b-60b), 1176, Müellif hattı.⁷¹⁴
- 2- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (167-169), Müellif hattı.⁷¹⁵
- 3- SK, Hasan Hayri-Abdullah Efendi 137 (1b-45a), 1200, İbrahim Tâhir.⁷¹⁶
- 4- SK, Pertev Paşa 625, (212b-219a), İbrahim Tâhir.⁷¹⁷

⁷¹¹ FMTO, c. III, s. 95.

⁷¹² “Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın, huşû içinde Allah'ın huzurunda durun.” el-Bakara 2/238.

⁷¹³ Kadirîhâne Tekkesi'nin kütüphanesinde bir nüshası olduğu kütüphane demirbaş defterinde yazılıdır. Bkz.: **Kadirîhâne Demirbaş Defteri**, s. 4.

⁷¹⁴ Nüshanın başında fihrist bulunmaktadır.

⁷¹⁵ Nüshanın sonunda *Du'âü'l-Matlûb li-Ehli'l-Kulûb* adlı bir risalenin üzerinde Müstakîmzâde'nin icazeti yer almaktadır. FMTO, c. III, s. 109.

⁷¹⁶ Nüshanın ilk vikaye sayfasında Müstakîmzâde'nin hattıyla şu kayıt yazılıdır:

Kitâb-ı Tahkîku's-Salavât bu fakîr Müstakîmzâde'nindir ki Ayvansarâyî Hâfız Hüseyin Efendi teberrüken Hattât İbrahim Efendi'ye yazdırmıştır. Ekremhumullâh 1202.

⁷¹⁷ Nüshanın 215a varagında Müstakîmzâde'nin hattıyla bir derkenar bulunmaktadır.

- 5- DTCFK, İsmail Saib I 5173, (1b-32a), 20 Cemâziyelevvel 1201, eş-Şeyh Ahmed el-Halvetî ibn Şeyh Sâdık.
- 6- SK, Fatih 5451, (33b-75b), 1202, Şâkir Mehmed.
- 7- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 105, (1-39), 1228.⁷¹⁸
- 8- SK, Halet Efendi 405, (2b-44a), Muharrem 1231, Nazifzâde Ahmed Hâmid.
- 9- DTCFK, İsmail Saib I 4260, (1b-46a), 1316, Muhammed Vâsıf.
- 10- İAMK, EY1631, (21b-82a)
- 11- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (227a-271a).
- 12- UCLA, LSC 813.⁷¹⁹

Tahkîku't-Teslîm (Tahakkuku't-Teslîm)

Selama dair küçük bir risale olup 9 kere “Selâm” kelimesinin ebced değeri olan 1179/1765-66 eserin telif tarihidir.⁷²⁰ Müstakîmzâde risaleye bir de zeyl yapmıştır.

Risalenin 12 nüshası tespit edilmiştir.⁷²¹

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (112-113), 1179, Müellif hattı.⁷²²
- 2- MMCK, İbrahim Hilmi 7009T, (227b-229b), 1179, Müellif hattı.⁷²³
- 3- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (3b-4b), İbrahim Tâhir.⁷²⁴

⁷¹⁸ Müellif nüshasından istinsah edilmiştir. Bkz.: **FMTÖ**, c. I, s. 146.

⁷¹⁹ Tâkî Dâniş Pejuh-İsmail Hâkimî, **Neşriyye-i Nüşahâ-yı Hattî Kitâb-hâne-i Merkezî Dânişgâh-ı Tahrân**, İntişarât-ı Dânişgâh-ı Tahrân, 1362, c. XI, XII, s. 564.

⁷²⁰ Risalenin isminde ve telif tarihinde birtakım karışıklıklar bulunmaktadır. TSMK Yeni Yazmalar 347 numaralı nüshanın serlevhasında “*Tahakkuku't-Teslîm* isim ve târih 1179” yazmaktadır. Bu ifadenin ebced değeri ile 9 kere selam lafzının ebced değeri aynıdır. Bu durumda eserin adı “Tahakkuku't-Teslîm” olmalıdır. Fakat TSMK Yeni Yazmalar 725 numaralı nüshanın zahriyesinde Müstakîmzâde'nin hattıyla yazılı eser adı “Tahkîku't-Teslîm [11]89” şeklindedir. Ayrıca Müstakîmzâde'nin kendi eser listesinde de “Tahkîku't-Teslîm 1197” yazmaktadır. TSMK 347 numaralı nüshanın ferağ kaydı Müstakîmzâde'nin hattıyla olup hemen üzerinde 1197/1782-83 tarihi vardır.

⁷²¹ Kadirîhâne Tekkesi'nin kütüphanesinde bir nüshası daha bulunmaktadır. Bkz.: **Kadirîhâne Demirbaş Defteri**, s. 4.

⁷²² **FMTÖ**, c. I, s. 146.

⁷²³ **TCBM**, s. 268.

⁷²⁴ Zahriyede bulunan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

- 4- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (38b-39b), Cemâziyelâhir 1197, Halil es-Sünbülî.⁷²⁵
- 5- SK, Esad Efendi 1426, (36b-38a), 1198, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 6- DKM, Mecâmi Türkî 22, (101-107), 1213, Halil b. Hüseyin.
- 7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6698, (46b-48a), Mustafa Sâmih ibn Sâlih.⁷²⁶
- 8- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (53b-55a), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 9- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (145b-147a), Mustafa Sâmih ibn Sâlih.⁷²⁷
- 10- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (91b-93a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 11- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3315, (68b-70a), 1238, Tâhir Efendizâde Abdullah Âtîf.
- 12- BL, Or. Ms. 12629, (34b-35b).

Tefsîru Sureti'l-Fâtiha

Fâtiha Suresi'nin Türkçe tefsiri olup eserin tesvidine "Tefsîrû'l-Fâtiha" terkinin ebced değeri olan 1191/1777 senesi Ramazan ayında başlayan Müstakîmzâde 1196/1782 senesinde eseri tebyiz etmiştir.⁷²⁸

Tefsirin 14 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (1b-21b), 1197, Müellif hattı.⁷²⁹
- 2- SK, Pertev Paşa 625, (1b-21a), İbrahim Tâhir.⁷³⁰

⁷²⁵ Nüshanın sonundaki ferağ kaydı Müstakîmzâde'nin hattıdır.

⁷²⁶ Nüshanın sonunda 16 Receb 1214/15 Kasım 1799 tarihli tashih kaydı bulunmaktadır.

⁷²⁷ Nüsha mecmuaya sonradan eklenmiştir.

⁷²⁸ Tefsirin neşri için Bkz.: Müstakîmzâde, **Tefsîru Sureti'l-Fâtiha**, haz. Uğur İncebilir, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2016.

⁷²⁹ Nüshanın sonunda Müstakîmzâde'nin tertibi olan Fâtiha Du'ası yer almaktadır.

⁷³⁰ Zahriyede bulunan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıdır.

- 3- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (1b-23a), 6 Cemâziyelâhir 1197, Halil es-Sünbülî.⁷³¹
- 4- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 167, (82-104), Halil es-Sünbülî.⁷³²
- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6698, (169b-171b), Mustafa Sâmih ibn Sâlih.⁷³³
- 6- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (1b-24a), 1212, Ahmed Zihnî.
- 7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (1b-28a), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 8- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (1b-20b), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.⁷³⁴
- 9- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3315, (1b-26b), 1238, Tâhir Efendizâde Abdullah Âtîf.
- 10- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 7305, (1b-39a).⁷³⁵
- 11- BL, Or. Ms. 12629, (1b-19b).
- 12- DTCFK, Muzaffer Özak I 318, (1b-20b).
- 13- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (1b-32b).
- 14- MMCK, İbrahim Hilmi 7534T.⁷³⁶

Teşnîfü'l-Ezher bi-Ta'rîfî'l-Ahmer

Kırmızı renkli elbise giymenin fıkhi durumu ve hürmetiyle alakalı bir risaledir. Ebu'l-İhlâs Hasan b. Ammâr b. Ali eş-Şürünbülâlî'nin (ö. 1069/1659) *Tuhfetü'l-Ekmele* adlı eseri başta olmak üzere bazı kaynaklardan derlenmiş bilgileri ihtiva etmektedir. Risale Muharrem 1168/1754 tarihinde tesvid edilmiştir.

Risalenin 6 nüshası tespit edilmiştir.

⁷³¹ Nüshanın 1a varağında bulunan "Mecmû'a-i Resâil-i Müstakîmzâde" ibaresi ve eser adı kısmı Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

⁷³² FMTO, c. I, s. 290.

⁷³³ Nüshanın sonunda 14 Receb 1214/13 Kasım 1799 tarihli mukabele kaydı bulunmaktadır.

⁷³⁴ Nüshanın sonunda Müstakîmzâde'nin tertibi olan Fâtîha Du'ası yer almaktadır.

⁷³⁵ Nüshanın sonunda tefsirde kullanılan kaynaklar liste halinde yazılıdır.

⁷³⁶ TCBM, s. 268.

- 1- MMCK, İbrahim Hilmi 7009T, (162a-177b), Müellif hattı.⁷³⁷
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (311b-323b), İbrahim Tâhir.
- 3- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (317b-332a), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 4- SK, Pertev Paşa 611, (43b-46b), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 5- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (203a-215a)
- 6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9686, (138b-154a).

Tevfîk-ı Tevkîf

Kitab ve sünnetle sabit olan ve “Esmâ’ü’l-Hüsnâ” olarak adlandırılan Allah’ın isimlerinin haricinde kaynaklarda Allah’a atfedilen diğer esmayla ilgili Türkçe bir risaledir.⁷³⁸

Risalenin 11 nüshası tespit edilmiştir:⁷³⁹

- 1- DKM, Mecâmi Türki Tal’at 837, (84-89), Müellif hattı.⁷⁴⁰
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (131b-135a), İbrahim Tâhir.
- 3- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (20b-22b), İbrahim Tâhir.
- 4- SK, Hacı Mahmud Efendi 1997, (30b-35a), Cemâziyelâhir 1209.
- 5- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (57b-62b), 1212, Ahmed Zihni.
- 6- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (67b-71a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.

⁷³⁷ TCBM, s. 268.

⁷³⁸ Risalenin telif tarihiyle ilgili birtakım karışıklıklar mevcuttur. Risalenin neredeyse bütün nüshalarında eserin 1177 senesinde yazıldığı kaydı bulunmaktadır. Lakin Müstakîmzâde’nin kendi eser listesinde eserin isminin ebcedle telif tarihini verdiği kayıtlıdır. “Tevfîk-i Tevkîf” ibaresinin ebced değeri 1192’dir. Bu duruma şu sebebiyet vermiş olmalıdır. 77’nin Arapça yazılımı “السابعة والتسعين” es-sâbi’atu ve’s-seb’in” ile 92’nin Arapça yazılımı “الثاني والتسعين” es-sânî ve’t-tis’in” birbirine benzemektedir. Muhtemelen eser istinsah edilirken böyle bir yanlış vücuda gelmiştir.

⁷³⁹ Kadirîhâne Tekkesi’nin kütüphanesinde bir nüshası olduğu kütüphane demirbaş defterinde yazılıdır. Bkz.: **Kadirîhâne Demirbaş Defteri**, s. 5.

⁷⁴⁰ FMTÖ, c. II, s. 153.

- 7- İBBAK, Belediye Yazmaları K1098, (140b-145b), Cemâziyelevvel 1238, Seyyid Mehmed Sadık.
- 8- BYEK, Beyazıt Umumi 30084 (105621), (1b-6b), Şaban 1242.
- 9- KKMK, 13455, (136b-141b), 7 Safer 1273, Derviş Ahmed Şükri b. Hafız Zeynûlabidin es-Sillevî
- 10- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3300, (224-232), Seyyid Hafız Mehmed Hulusi.⁷⁴¹
- 11- İBBAK, Osman Nuri Ergin 835, (15b-20b).

Tuhfe-i Hattâtîn

Müstakîmzâde'nin en önemli eserlerinden biri olup genel manada hattat biyografilerini ihtiva eden bir eserdir. İçerisinde 2066 kişiye ait biyografi olan eser bir mukaddime ve dört bölümden meydana gelmektedir. Müstakil bir risale olarak kaleme aldığı hat ve yazıyla ilgili kırk hadis metnini eserin başına ekleyen Müstakîmzâde,⁷⁴² “Tuhfe-i kübrâ” olarak adlandırdığı ilk bölümde sülûs, nesih ve celi yazan hattatları, Sânihalar/hâtîme kısmında hat sanatı ve hattatlıkla ilgili bazı malumatı, “Tuhfe-i Suğrâ” denilen bölümde talik yazan hattatların biyografilerini ele alır. “Tuhfe-i Hattâtîn” terkininin ebced değeri olan 1173/1759-60 tarihinde tesvidine başlanılan eserin telifi 1184/1770-71 senesinde⁷⁴³ hitama erse de esere yapılan eklemeler Müstakîmzâde'nin vefatına kadar devam etmiştir. Fındıklı İsmet Efendi *Tuhfe*'ye bir zeyl yazmış olmakla birlikte 1314/1896 Fındıklı yangınında İsmet Efendi'nin diğer eserleriyle beraber yandığından günümüze intikal etmemiştir.⁷⁴⁴ Eser İbnü'l-Emîn Mahmud Kemal İnal tarafından eski harflerle 1928 senesinde neşredilmiştir.⁷⁴⁵

⁷⁴¹ Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

⁷⁴² Bkz.: *Hüccetü'l-Hattî'l-Hasen*.

⁷⁴³ Müstakîmzâde kendi hattıyla olan eser listesinde eseri ve tarihini “*Tabakatü'l-Hattâtîn* millet-i nesih ve ta'lik 1191” şeklinde kaydetmiştir. Esere sonradan eklenen talik hattatlarıyla ilgili “Tuhfe-i Suğrâ” muhtemelen bu tarihte metne dahil edilmiştir.

⁷⁴⁴ Fındıklı İsmet Efendi, *Tekmîletü's-Şekâ'ik*, s. 7.

⁷⁴⁵ Müstakîmzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, haz. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı XII, İstanbul 1928.

Eserin 4 nüshası tespit edilmiştir:⁷⁴⁶

- 1- SK, Murad Molla 1448 (1b-23a), 1202, İbrahim Tâhir.⁷⁴⁷
- 2- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6194, (511s.).
- 3- TSMK, Yeni Yazmalar 722, (1b-310), 9 Rebûlevvel 1279.⁷⁴⁸
- 4- MYEK, Ali Emiri Tarih 796, 797, 798 (c. I: 388, c. II: 186, c. III: 71), c. I: 4 Safer 1335, c. III: Receb 1335, Seyyid Ahmed-i Tebrîzî.

Tuhfetü'l-Merâm

Müstakîmzâde'nin şeyhi Mehmed Emin-i Tokadî'ye tasavvufi meselelerle ilgili sorduğu sorular ve aldığı cevapları ihtiva eden bir risaledir. Hazret-i Peygamber'in isminin ebced değeri olan 92 maddeyi içeren risale "Tuhfetü'l-Merâm" terkinin ebced değeri olan 1200/1786 senesi Ramazan ayının sonunda telif edilmiştir.

Risalenin 6 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Pertev Paşa 625, (144b-153b), İbrahim Tâhir.
- 2- SK, Esad Efendi 3740, (50b-64b), Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (157b-170a), 1212, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 4- SK, Pertev Paşa 614, (287b-306b), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (123b-138a).

Eserin günümüz harfleriyle yeniden neşri için Bkz.: Müstakîmzâde, **Tuhfe-i Hattâtîn**, Klasik Yay., İstanbul 2014. (Neşir Matbu nüsha, Murad Molla ve İÜNEK nüshaları merkeze alınarak yapılmış olup ayrıca İbnü'l-Emin'in neşrinde yer alan Müstakîmzâde'nin biyografisi kısmı (dipnotlar ve eserleri kısmı olmaksızın) ile Necmeddin Okyay'ın kendisine ait matbu *Tuhfe* nüshasına aldığı notları ihtiva eden Süheyl Ünver'in koleksiyonundaki *Matbu Tuhfe-i Hattatin'e Katkılar* isimli defter de neşre eklenmiştir.)

⁷⁴⁶ Mustafa Koç eserin 6 nüshasının olduğunu söyleyip 5 nüshanın yerini zikretmekle beraber Muhammed Ali Mürr koleksiyonunda bir nüshasının olduğunu bildirmektedir.

⁷⁴⁷ Bu nüsha eserin en kâmil versiyonu olup diğer nüshalar eserin 1184/1770-71 tarihli versiyonudur.

⁷⁴⁸ İbnü'l-Emin'in Bahaüddin Bey'in elinde bulunduğunu söylediği 9 Zilkaade 1279/28 Nisan 1863 tarihli nüsha budur. Bahaüddin Bey'in Topkapı Kütüphanesi'ne satılan yazmalarındandır. İbnü'l-Emin merhum bir zül eseri olarak tarihi yanlış okumuş olmalıdır. Bkz. İnal, **Tuhfe**, s. 83.

6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9686, (76b-88a).

Uddetü'l-Budûr fî İddeti's-Sînîni ve's-Şuhûr

Risale, Tevbe Suresi'nde geçen “إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ”⁷⁴⁹ ayetinin tefsiri mahiyetinde olup Hac, umre, oruç zekât ve bayramlar gibi belli zamanlara taalluk eden ibadetler ile ay isimleri, takvimler gibi konuları içerir. Arapça olan risalenin telif tarihi 2 kere “tevfik” kelimesinin ebced değeri olan 1192/1788-79'dur.

Risalenin 5 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DİBK, 1705, (149b-170b), 1200, Müellif hattı.⁷⁵⁰
- 2- DTCFK, İsmail Saib I 3199, (1b-13a), 1202, İbrahim Tâhir.⁷⁵¹
- 3- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (25b-39a), İbrahim Tâhir.⁷⁵²
- 4- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (165b-176a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 5- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (287b-309a).

Zâkirân-ı Vâ'izân-ı Ayasofya

Hicri 1000 (1591-92) senesi ile 1180 (1766-67) senesi arasında Ayasofya Camii'nde kürsü şeyhliği yapmış 11 şeyhin muhtasar biyografilerini ihtiva eden bir risaledir.⁷⁵³

Risalenin 12 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DKM, Mecâmi Türkî 12, (77-84), 1192, İbrahim Tâhir.
- 2- İAEK, Şevket Rado 22, (63b-68b), Şevval 1200, İbrahim Tâhir.
- 3- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (289b-293b), İbrahim Tâhir.
- 4- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (324b-328b), İbrahim Tâhir.

⁷⁴⁹ “Doğrusu Allah’a göre ayların sayısı...” Tevbe 9/36.

⁷⁵⁰ Nüshanın sonunda “Fesahhahtu alâ kadri'l-îmkân” şeklinde Müstakîmzâde'nin tashih kaydı vardır.

⁷⁵¹ Müstakîmzâde'nin tashih ettiği nüshadır. Nüshanın başında eser isminin olduğu üstü silinmiş kısım Müstakîmzâde'nin hattıdır.

⁷⁵² Nüshanın zahriyesinde bulunan eser ismi Müstakîmzâde'nin hattıdır.

⁷⁵³ Eserle ilgili yapılmış yüksek lisans tezi için Bkz.: Zeliha Dilek Keçeciler, **a.g.e.**, Konya 2018.

- 5- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (76b-79a), Halil es-Sünbülî.
- 6- SK, Yazma Bağışlar 1387, (46b-52b), 1203.
- 7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (15b-22a), 1212, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.⁷⁵⁴
- 8- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3315, (51b-57a), 1238, Tâhir Efendizâde Abdullah Âtîf.
- 9- İBBAK, Osman Nuri Ergin 1235, (1b-7b), 15 Rebûlevvel 1312, Muhsinzâde hafîdi Abdullah b. Mir Mehmed.
- 10- SK, Esad Efendi 1716, (10b-16a).
- 11- İÜNEK, İbnü'l-Emîn 2605, (7b-12a).
- 12- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 1878, (104b-113a).

2.2.2. Tercüme

Bu kısım Müstakîmzâde'nin Arapça ve Farsça yazılmış farklı eserlerden yaptığı tercümeleri ihtiva eden 17 eserin bilgisini kapsamaktadır.

Bâbü'l-Âdâb li-Uli'l-Elbâb

Eser esas itibarıyla Pîr-i Herât Hâce Ebû İsmâ'il Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Herevî el-Ensârî'nin (ö. 481/1089) “ده خصلت زندگانی برتر از مرگ” “Deh haslet-i zindegânî berter ez morg”⁷⁵⁵ şeklinde başlayan risalesinin⁷⁵⁶ Türkçe tercümesi olmakla birlikte, bu risalenin haricinde Şeyhü'l-Ekber İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) *Musâmeratu'l-Ebrâr*'ı, İmâm-ı Rabbânî'nin (ö. 1034/1624) *Mektûbât-ı Kudsiyye*'sinin 1. cildi, Hüseyin Vâ'iz-i Kâşîfî'nin ö. (910/1504) *Reşâhât*'ı, Kınalızâde Ali Çelebi'nin (ö. 979/1572) *Ahlâk-ı Alâî*'si ve Burhanüddin el-Bâcî'nin *Tahzîrü'l-İhvân mimâ Yurisü'l-Fakri ve'n-Nisyân* adlı eserinden derlenmiş bir takım nasihatî havi bir risaledir. Eser 27 Receb 1260/12 Ağustos 1844 tarihinde İstanbul'da *Zübde-i*

⁷⁵⁴ Derkenarlar Halil es-Sünbülî'nin hattıyla olup sonda tashih edildiğine dair kayıt bulunmaktadır.

⁷⁵⁵ “Hayatın on hasleti ölümden yeğdir.”

⁷⁵⁶ Eserin nüshası için Bkz.: SK, Murad Molla, nr. 1825, vr. 253b.

Nesâyîh adıyla müellifi belirtmeksizin basılmıştır. Risalenin tesvid tarihi 1166/1752-53'dür.

Eserin 16 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3453, 1166, Müellif hattı.⁷⁵⁷
- 2- MMCK, İbrahim Hilmi 7009T, (231a-235b), Müellif hattı.⁷⁵⁸
- 3- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (233b-240a), Ramazan 1197, Müellif hattı.
- 4- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 1908, (1b-9a), İbrahim Tâhir.⁷⁵⁹
- 5- DKM, Mecâmi Türkî 15, (1-12), 1168, İbrahim Tâhir.⁷⁶⁰
- 6- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (181b-188b), İbrahim Tâhir.
- 7- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (12a-16b), İbrahim Tâhir.
- 8- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (78b-86a), İbrahim Tâhir.
- 9- DKM, Mecâmi Türkî 22, (26-36), 1213, Halil b. Hüseyin.
- 10- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2329, (29b-42b), 1212.
- 11- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 167, (182b-185a).⁷⁶¹
- 12- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (192b-199a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 13- DTCFK, İsmail Saib I 140, (4b-14a).
- 14- SK, Mihrişah Sultan 197, (217b-231a).
- 15- SK, Yazma Bağışlar 8241, (1b-17b), 2 Receb 1301.⁷⁶²
- 16- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (237b-244a).

⁷⁵⁷ Nüshanın yaprakları mecmuada karışmış olup başı 66b-71b arasında ortası 48a-b'de sonu da 39a-41b varaklarında bulunmaktadır.

⁷⁵⁸ **TCBM**, s. 268.

⁷⁵⁹ Nüshanın sonunda Müstakîmzâde'nin 1167/1753-54 senesinde nüshayı görüp tashih ettiğine dair kayıt bulunmaktadır.

⁷⁶⁰ **FMTÖ**, c. I, s. 2.

⁷⁶¹ **a.e.**, c. I, s. 205.

⁷⁶² Matbu nüshadan istinsah edilmiştir.

Burgûsiyye

Sözlükte pire manasına gelen ‘Burgûs’ hakkında Suyûtî Ebu’l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed el-Kâhirî el-Hudayrî eş-Şâfi’î’nin (ö. 911/1505) yazdığı *et-Tarsûs fî Fevâ'idu'l-Burgûs* adlı eserinin tercümesidir. Dostlarından birinin isteği üzerine risale 1158/1745-46 yılında tercüme edilmiştir.

Tercümenin 15 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal‘at 837, (255-258), Müellif hattı.⁷⁶³
- 2- SK, Pertev Paşa 625, (189b-191b), İbrahim Tâhir.⁷⁶⁴
- 3- DKM, Mecâmi Türkî 12, (115b-122a), 1200, İbrahim Tâhir.⁷⁶⁵
- 4- DTCFK, İsmail Saib I 2119, (83b-86a), Şaban 1193, Halil es-Sünbülî.⁷⁶⁶
- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (122b-125b), 1212, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.⁷⁶⁷
- 6- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (209b-212a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 7- İBBAK, Belediye Yazmaları K1098, (162b-164b), Cemâziyelevvel 1238, Seyyid Mehmed Sadık.
- 8- DTCFK, Muzaffer Özak I 778, (1b-4a), Şaban 1242.
- 9- KKMK, 13455, (132b-135b), Safer 1273, Derviş Ahmed Şükri b. Hafız Zeynülabidin es-Sillevî.
- 10- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3300, (216-221), Seyyid Hafız Mehmed Hulûsî.⁷⁶⁸
- 11- BYEK, Beyazıt Umumi 30083 (105620), (28b-31a).

⁷⁶³ FMTO, c. II, s. 142.

⁷⁶⁴ Zahriyede bulunan eser adı Müstakîmzâde’nin hattıyladır.

⁷⁶⁵ FMTO, c. II, s. 143..

⁷⁶⁶ Serlevhada yer alan eser adı Müstakîmzâde’nin hattıyladır.

⁷⁶⁷ Nüshanın sonunda “sahh” kaydı bulunmaktadır.

⁷⁶⁸ Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

12- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6800, (1b-6a).

13- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (119a-121a).

14- KHK 1088, (139b-147a).

15- SK, Yazma Bağışlar 5269, (52b-56a).

Elsine-i Selâse (Tercüme-i Kânûnü'l-Edeb fî Zabti Kelimâti'l-Arab)

Ebu'l-Fazl Kemâleddin Hubeyş b. İbrâhim b. Muhammed et-Tiflisî'nin (ö. 629/1232 [?]) *Kânûnü'l-Edeb fî Zabti Kelimâti'l-Arab* adlı Arapça-Farsça sözlüğünün tercümesidir. Eserin tertibine Mir Muhammed Nurî Bey'in⁷⁶⁹ “emri ve tenbîhi” ile “Elsine-i Selese” terkiibinin ebced değeri olan 1181/1767-68 yılında başlanmış ve “Mehzenü'l-Esrâr” terkiibinin ebced değeri 1190/1776-77 senesinde bitmiştir.⁷⁷⁰ Daha sonra iki yıl da eserin kontrolü sürmüş ve nihayetinde eser 15 Şaban 1192/8 Eylül 1778 senesinde tamamlanmış⁷⁷¹ ve Sultan I. Abdülhamid'e ithaf edilmiştir.⁷⁷² Müsvedde nüshanın bazı sayfalarında 1201/1786-87 senesinde mukabele edildiğine dair “beleğa” ibaresi bulunmaktadır.⁷⁷³

⁷⁶⁹ İbnü'l-Emîn, bu zatın Lala Osman Paşa'nın torunu Mehmed Nurî Bey olmasının ihtimal dahilinde olduğunu söylemektedir. Bkz.: İnal, **Tuhfe**, s. 70.

⁷⁷⁰ Müstakîmzâde'nin eserin tesvidine başladığı tarihte birtakım karışıklıklar mevcuttur. “Elsine-i selâse 1183” terkiibinin eserin başlangıcına işaret ettiğini söyleyen Müstakîmzâde eserine bu adın muvafık olduğunu dile getirmektedir. Fakat müsvedde nüshanın başka bir hattat eliyle tamamlanan 2a sayfasında “elsine-i selâse” ibaresinin üstünde 1181 tarihi gözükmektedir. Bunun haricinde eserin vikaye sayfasında yer alan “Tertîb-i kitâb-ı elsine-i selese li-Müstakîmzâde” ibaresinde de “selâse” kelimesi elifsiz “selase” olarak yazılmıştır. Vasıl hemzesi ve elifsiz olarak bu terkiibin ebced değeri 1181'dir. Bize göre Müstakîmzâde tercümesine muvafık olan “elsine-i selâse” terkiibinden vaz geçmemek için tesvide başladığı tarihi 2 sene ileri göstermiştir. Hatta müsvedde nüshanın 2. cüzünün başına yazdığı tarihte apaçık bir şekilde 13 Cemâziyelâhir 1181/1767 evvel-i rûz-ı Kasım (Miladi tarih de hatalı olup 6 Kasım olmalıdır) tarihi yazılı olmasına rağmen “elsine-i selase” ibaresini değiştirmiş “se”nin üzerine med koyup 1'i de 3 olarak değiştirmiştir. Ayrıca eserin 13 ve 14 cüzlerinde görülen tarih de 1181'dir. Bkz. Müstakîmzâde, **Elsine**, vr. 22a, 141a, 151a.

⁷⁷¹ Müstakîmzâde eserin her ne kadar bu tarihte tamamlandığını söylese de metinde 1192'den sonraki tarihlere rastlanmaktadır. Örneğin: “Hassî mâddesinde yazılır inşaallâhu'l-muktedir 1194” Bkz.: Müstakîmzâde, **Elsine**, vr. 267a.

⁷⁷² Eserle ilgili iki doktora çalışması bulunmaktadır. Bkz.: Mehmet Öztürk, **Türk İslam Edebiyatı'nda Sözlük Yapım Çalışmaları ve Müstakîmzâde'nin Kânûnu'l-edeb Tercümesi**, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2021; Abdullah Muaz Güven, **Müstakîmzâde Süleymân Sa'ddedîn Efendi'nin Kânûnu'l-edeb Tercümesi (Kitâbü's-Sîn'den sonuna kadar)**, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2021.

⁷⁷³ Örneğin 152b'de “beleğa 5 Rebiyyülahir 1201/25 Ocak 1787” ibaresi bulunmaktadır.

Tercümenin 7 nüshası tespit edilmiştir.⁷⁷⁴

1- SK, Reşid Efendi 950, c. I, (5b-281b), Müellif hattı.⁷⁷⁵

SK, Reşid Efendi 951, c. II, (1a-262b), Müellif hattı.

SK, Reşid Efendi 952, c. III, (1b-222b), Rebûlevvel-Receb 1188, Müellif hattı.

SK, Reşid Efendi 953, c. IV, (1b-280a), 15 Cemâziyelevvel 1190 Müellif hattı.

2- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 5771, (3b-630b), Zilhicce 1203, Halil b. Hüseyin.

3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 01, (1b-569b), 12 Cemâziyelevvel 1208, Halil b. Hüseyin.

4- SK, Murad Molla 1755, (3b-690a), İshak b. Mehmed.⁷⁷⁶

5- SK, Esad Efendi 3182, c. I, (1b-707b), Müftîzâde Tâhir Mehmed b. Mehmed.

SK, Esad Efendi 3253, c. II, (1b-656b), 8 Rebûlâhir 1218, Müftîzâde Tâhir Mehmed b. Mehmed.⁷⁷⁷

6- PULIM, Islamic Manuscript 68Yq, (1b-709a).

7- NLI, Ms. Yah. Ar. 160, (1b-563), 28 Safer 1222, Yeğen-i Müftîzâde Seyyid Mehmed.⁷⁷⁸

⁷⁷⁴ Kadirîhâne Tekkesi'nin kütüphanesinde bir nüshası olduğu kütüphane demirbaş defterinde yazılıdır. Bkz.: **Kadirîhâne Demirbaş Defteri**, s. 12. Ayrıca SK, Yazma Başlıklar 1387, (64b-65a) ile İBBAK, Osman Nuri Ergin 1235 (8b-9b) numaralı nüshalarda tercümeden bir kısım yer almaktadır.

⁷⁷⁵ Nüshanın başında *Mektûbât-ı Kudsiyye Tercümesi*'nin hatimesi olan Müstakîmzâde'nin kendi tercüme-i hali ve tercümenin mehzallarının listesi bulunmaktadır.

⁷⁷⁶ Nüsha iki cilt olarak istinsah edilmiş olup "Kitabu'l-Ayn" a kadar olan 1. cildini ihtiva etmektedir.

⁷⁷⁷ İki cilt olarak tertip edilen nüsha "Kitabu'l-Ayn" ile başlamaktadır.

⁷⁷⁸ İki cilt olarak tertip edilen nüsha "Kitabu'l-Ayn" ile başlamaktadır. Efraim Wust, **Catalogue of the Arabic, Persian, and Turkish Manuscripts of the Yahuda Yahuda Collection of the National Library of Israel**, volume 2, Brill, 2020, s. 267-68.

Hıfz-ı Nisyân (Tercüme-i Tahzîru'l-İhvân mimmâ Yûrisu'l-Fakr ve'n-Nisyân)

Burhanüddin en-Nâcî⁷⁷⁹ Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed b. Mahmud ed-Dımaşkî'nin (ö. 900/1495) *Tahzîru'l-ihvân mimmâ yûrisu'l-fakr ve'n-nisyân* adlı eserinin muhtasar bir tercümesidir.⁷⁸⁰ “Hıfz-ı Nisyân” terkiibinin ebced karşılığı olan 1190/1776-77 senesinde tesvid edilmiştir.

Muhtasarın 10 nüshası bulunmaktadır:⁷⁸¹

- 1- SK, Esad Efendi 3501, (21b-25a), 25 Zilkaade 1191, Müellif hattı.
- 2- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (167-169), Müellif hattı.⁷⁸²
- 3- SK, Pertev Paşa 625, (304b-306a), İbrahim Tâhir.⁷⁸³
- 4- SK, Esad Efendi 1589, (62b-64b), 1198, Muhallefat Halîfesi el-Hâc Hâfız Mehmed Emîn.
- 5- BYEK, Beyazıt Umumi 30085 (105622), (11b-14a), 1199, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emîn.
- 6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6698, (169b-171b), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.⁷⁸⁴
- 7- BL, Or. Ms. 12629, (97a-98b), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 8- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (107b-109a), 1212, Ahmed Zihnî.
- 9- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (159a-160a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 10- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (274b-276a).

⁷⁷⁹ Müstakîmzâde müellifin nisbesini “el-Bâcî” olarak vermektedir.

⁷⁸⁰ Müstakîmzâde eserin telifini sehven 933/1526-27 olarak yazmıştır. Eserin nüshası için Bkz.: SK, Aşir Efendi 58, vr. 79a-84b.

⁷⁸¹ Ayrıca İbnü'l-Emîn, İsmail Saib Sencer'in koleksiyonunda Müstakîmzâde'nin hattıyla olan bir nüshanın bulunduğunu söylemektedir. Bkz.: **Tuhfe**, s. 64.

⁷⁸² **FMTÖ**, c. I, s. 184.

⁷⁸³ Zahriyede yer alan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıdır.

⁷⁸⁴ Nüshanın sonunda 16 Receb 1214/14 Aralık 1799 tarihli tashih kaydı bulunmaktadır.

Risâletü's-Sâmiyye fî Ru'yeti's-Şâmiyye

Muhammed b. Mustafa b. Muhammed b. Ömer b. Yahyâ ed-Düveykî (ö.?)⁷⁸⁵ isminde Şam'da yaşayan bir zat İstanbul'a gelip Eğrikapılı Rasim Efendi'den hat meşk etmek istemektedir. Bu arzusu iyiden iyiye artarak bir gece rüyasında Hz. İsa'yı görür. Bunun neticesinde bir kaside yazar ve kasidenin şerhini risale halinde İstanbul'a, Rasim Efendi'ye gönderir. Eser bu risalenin tercümesi olup ayrıca Rasim Efendi'yle ilgili 4 rüya ve vefatına söylenen şiirleri ihtiva etmektedir.⁷⁸⁶

Tercümenin 6 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (130b-137a), İbrahim Tâhir.⁷⁸⁷
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (247b-256b), İbrahim Tâhir.⁷⁸⁸
- 3- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (162b-171a), İbrahim Tâhir.
- 4- KBMYK, 24187, (1b-16b), 1185.⁷⁸⁹
- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (252b-266b), 1212, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 6- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (30b-307b).⁷⁹⁰

Tercüme-i Akâ'id-i İslâm

Ehl-i sünnet akidesiyle ilgili bir metin olup hangi eserden tercüme edildiği Müstakîmzâde tarafından söylenmemiştir.

⁷⁸⁵ 1137/1724-25 senesinde doğduğu bilinen Düveykî'nin hayatıyla ilgili bilgiler hayli sınırlıdır. Vefat tarihi bilinmemekle birlikte bu risalenin haricinde Ebü'l-Fazl Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed el-Murâdî el-Hüseynî el-Buhârî'ye (ö. 1206/1791) de benzer şekilde gönderdiği bir risale kaynaklarda geçmektedir. Bkz.: Halil Merdem Bek, *A'yânü'l-Karnî's-Sâlis Aşer fî'l-Fikr ve's-Siyâse ve'l-ictimâ*, nşr. Adnân Merdem Bek, Beyrut 1971, s. 257; Halid Reyyân, *Fihrisü'l-Mahtûtât Dâru'l-Kütübi'z-Zâhiriyye (et-Târih ve mulhakatuh)*, Dımaşk 1973, c. II, s. 283.

⁷⁸⁶ Eser, KBMYK nüshasının çevirizası yapılmak suretiyle yüksek lisan tezi olarak çalışmıştır: Bkz.: Tevfik Kalp, *Hocazâde Mehmed Râsim Efendi ve Hakkında Yazılmış Bir Risâlenin İncelenmesi*, (Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2002.

⁷⁸⁷ Nüshanın sonunda Müstakîmzâde'nin hattıyla "Sahh bi-kalemi câmi'ihî" (Cem edenin hattıyla doğrulandı) yazılıdır.

⁷⁸⁸ Nüshanın sonunda İbrahim Tahir'in imzası bulunmaktadır.

⁷⁸⁹ Zahriyede bulunan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyla olup bazı derkenarlar dahi onun hattıyladır.

⁷⁹⁰ Nüshanın sayfaları mecmuada karışık vaziyettir.

Tercümenin 1 nüshası bulunmaktadır.

1- AÜK, Agah Sırrı Levent 576, (165a-166b), Müellif hattı.

[Tercüme-i Kıt'a min Aliyyi'l-Kârî ale'l-Miškât]

Ebu'l-Hasen Nûreddin Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *Mirkâtü'l-Mefâtih li-Miškâti'l-Mesâbih* adlı eserinin “Bâbu't-Tevekkül” kısmından bir adada annesi ile yaşayan bir çocuğun hikayesinin tercümesidir.

Tercümenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3895, (90a), Müstakîmzâde.

[Tercüme-i Kısım min Şerhi Şir'ati'l-İslâm]

İbn Bahşî Yahyâ b. Yahşî b. Bahşî er-Rûmî el-Hanefî'nin (ö. 940/1534) *Şerhu Şir'ati'l-İslâm ilâ Dâri's-Selâm* adlı eserinden yeni doğan bebeklerin kulağına ezan okunması kısmının tercümesidir. Tercüme Muharrem 1162/1748 tarihinde yapılmıştır.

Tercümenin 2 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3501, (15b), Muharrem 1162, Müstakîmzâde.

2- SK, Lala İsmail 742, (65a).⁷⁹¹

[Tercüme-i Kısım mine'l-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-(fî) zikri'l-hıtat ve'l-âsâr]

Takıyyüddin el-Makrîzî'nin (ö. 845/1442) mezkûr eserinden Hz. Yusuf'un Feyyûm şehrini kurmasıyla ilgili kısmın tercümesidir.

Tercümenin 4 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3501, (47b), Müellif hattı.

2- SK, Esad Efendi 3895, (38b), Müellif hattı.

3- AÜK, Agah Sırrı Levent 576, (102b-103a), Müellif hattı.

4- SK, Lala İsmail 742, (40b).⁷⁹²

⁷⁹¹ Risalenin baş tarafı eksiktir.

⁷⁹² Mecmuanın varakları karıştığından son kısmı eksiktir.

Tercüme-i Kitâb-ı Surûru't-Tâlibîn ve Meslekü'l-Âşîkîn fî Beyâni Tarîki Rabbi'l-Âlemîn ve fîhi'r-Reddi ale'l-Münkerîn

eş-Şeyh es-Seyyid Mehmed el-Edhemî tarafından 1177/1764 yılında Üsküdar'da telif edilen seyr-i süluk, marifetullah, zikir, tezkiyye-i nefis gibi konuları ihtiva eden tasavvufî risalenin tercümesidir.⁷⁹³ Müstakîmzâde eseri Zilkaade 1195/1781 yılında tercüme etmiştir.

Tercümenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2163, (1b-25a), Zilkaade 1195, Müellif hattı.

Tercüme-i Lugaz-ı Arabî

Müellifi meçhul Arapça bir lugaz ve şerhin tercümesidir.

Tercümenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3485, (91a), Müellif hattı.

Tercüme-i Mektûbât-ı Kudsiyye

İmâm-ı Rabbânî Ebu'l-Berekât Ahmed b. Abdulahad b. Zeynelâbidîn el-Fârûkî es-Sirhindî'nin (ö. 1034/1624) çeşitli konulardaki 534 mektubunu havi 3 ciltlik *Mektûbât-ı Kudsiyye* adlı eserinin Türkçe'ye tercümesidir.⁷⁹⁴ Eserin ilk cildinin tercümesine 1 Zilkaade 1162/13 Ekim 1749 tarihinde başlanmış 15 Şevval 1163/17

⁷⁹³ Risalenin tercümesine kaynaklık eden ve zahriyesinde müellifle ilgili bilgilerin Müstakîmzâde'nin hatryla yazılı olduğu nüsha için bkz.: Seyyid Mehmed el-Edhemî, *Surûru't-Tâlibîn Meslekü'l-Âşîkîn fî Beyâni Tarîki Rabbi'l-Âlemîn ve fîhi'r-Reddi ale'l-Münkerîn*, SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2449.

⁷⁹⁴ Mehmed Emin-i Tokadî'nin halifelerinden Seyyid Yahyâ'nın müsvedde halinde bırakıp talebelerinden Üsküdarî Seyyid Hasib'in tebyiz ettiği "Menâkıb-ı Mehmed Emîn-i Tokadî" adlı eserde tercümeyle dair bazı bilgiler yer almaktadır. Tokadî'nin Mekke'de bulunduğu sıralarda *Mektûbât*'ı mütalaa ettiği ve döndükten sonra eserin bir nüshasının Şeyh Murad'ın tekkesinde olduğunu işitmesine rağmen nüshayı göremediğini söylemektedir. Bununla birlikte Tokadî'nin kendisine "İnşaallâh sen bir nüshasına mâlik olup tercümesine dahi vesîle olursun" şeklinde tavsiyesi üzerine Tokadî'nin vefatından bir iki sene sonra nüshaya "mâlik" olduğunu ve 1163/1750 senesinde eserin tercümesini Müstakîmzâde'ye "ihâle" ettiği ve 1165/1752 senesi ortasında tercümenin bittiğini yazmaktadır. Buradan hareketle Şaban Er, Müstakîmzâde'nin tercümeyle esas aldığı nüshanın SK, Murad Buhari 216 numaralı nüsha olduğunu söylemektedir. Fakat Müstakîmzâde SK, Hacı Mahmud Efendi 2238-1 numaralı kendi hatryla olan Tercümenin 2. cildinin sonunda tercümeyle "asıl nüshanın tahriri gibi evahir-i Safer'de" bitirdiğini yazmaktadır. Murad Buhari 216 numaralı nüshada yer alan 2. ciltin istinsah tarihi ise 9 Şevval 1105/4 Mayıs 1694'tür. Bu durumda Müstakîmzâde'nin tercümeyle esas aldığı nüshanın başka bir nüsha olduğu anlaşılmaktadır. Bkz.: Üsküdarî Hasib Efendi el-Hüseynî, *a.g.e.*, vr. 16b; Mehmed Emin-i Tokadî, *Tercüme-i es-Savâ'iku'l-Muhrika fî'r-Reddi alâ Ehli'l-Bida' ve'z-Zendeke*, haz. Şaban Er, Kutup Yıldızı Yay., İstanbul 2020, s. 149.

Eylül 1750 tarihinde bitmiştir. 2. cildinin tercümesi Safer 1164/Ocak 1751’de ve 3. cildin tercümesi de 15 Şevval 1164/6 Eylül 1751 tarihinde tamamlanmıştır. Tercümeğe Şeyh Sâlih-i Sahvî, Şârih-i *Buhârî* Yusuf Efendizâde Abdullah Efendi, Şârih-i *Şifâ* İbrahim Hanif Efendi, Hattat Eğrikapılı Rasim Efendi ve Müstakîmzâde’nin babası Mehmed Emin Efendi birer takriz yazmışlardır. Eser Muhammed Ma’sum’un mektuplarıyla birlikte külliyat olarak basılmıştır.⁷⁹⁵

Tercümenin 18 nüshası tespit edilmiştir.⁷⁹⁶

- 1- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2101, (1b-247b), 15 Şevval 1163, Müellif hattı.⁷⁹⁷
- 2- SK, Hacı Mahmud Efendi 2238-1, (1b-120a), Safer 1164, Müellif hattı.⁷⁹⁸
- 3- SK, Hacı Mahmud Efendi 2238-2, (1b-159a), 13 Şevval 1164, Müellif hattı.⁷⁹⁹
- 4- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6420, (1b-37a), İbrahim Tahir.⁸⁰⁰
- 5- İAEK, Şevket Rado 428, (1b-316a).⁸⁰¹
- 6- SK, Hacı Mahmud Efendi 2848, (28b-53b), 1198, Üsküdarî Seyyid Hasib.⁸⁰²
- 7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6328, (1b-346b), 12 Receb 1220, Hafız Feyzullah b. Ali.⁸⁰³

⁷⁹⁵ İmam-ı Rabbânî-Muhammed Ma’sûm, **Mektûbât**, trc. Müstakîmzâde, Ali Rıza Bey Litografya Matbaası, İstanbul 1270-1277. Matbu nüshanın ilk cildi Seyyid Mehmed Vasfî’nin hattı olup 2. cilt Mehmed Râsim 3. cilt de Seyyid Mehmed Hilmî’nin hattından taşbaskıdır.

⁷⁹⁶ Şeyhülislam Arif Hikmet Beyefendi’in terekesinde ve Kadirîhâne Tekkesi’nin kütüphanesinde eserin bir nüshası daha bulunmaktadır. Bkz.: **Kadirîhâne Demirbaş Defteri**, s. 14.; Şeyhülislam Arif Hikmet Beyefendi Terekesi, **TSMA**, E 1300/16, 2b.

⁷⁹⁷ Tercümenin 1. cildidir. Müstakîmzâde’nin kendi hattı ile ilk nüshadır. Nüsha 12. mektuptan başlar ve 225’den 249’a kadar olan mektuplar kopmuştur. Nüshanın başında Müstakîmzâde’nin kendi Nakşi silsilesi bulunmaktadır. Ayrıca nüshanın başında esere yazılan takrizler takriz sahiplerinin kendi hattı ile yazılmıştır. Müstakîmzâde’nin babasının yazdığı takriz bu nüshada bulunmamaktadır.

⁷⁹⁸ Tercümenin ikinci cildidir. Bazı varaklar başka bir müstensih tarafından tamamlanmıştır.

⁷⁹⁹ Tercümenin 1. cildinden 123 mektubu havidir.

⁸⁰⁰ Tercümenin dibacesi olup Müstakîmzâde’nin hattıyla tashihler ve sonda tashih kaydı bulunmaktadır.

⁸⁰¹ Nüshanın sonunda Müstakîmzâde’nin hattıyla Safer 1179/1765 tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

⁸⁰² Eserin tamamı olmayıp bazı konu başlıklarında intihab edilmiş mektupları içermektedir.

⁸⁰³ 3 cilt bir aradadır.

- 8- SK, Esad Efendi 1740, (1b-570a), Yahya.⁸⁰⁴
- 9- TSMK, Emanet Hazinesi 1259, (1b-387), 1212, Numan Şükrî b. Hafız.⁸⁰⁵
- 10- SK, Pertevniyal 412, (1b-427b), 3 Zilkaade 1223.
- 11- SK, Hacı Mahmud Efendi 2271, (1b-303b), Safer 1239, Nazifzâde Ahmed Hâmid.
- 12- MK, Milli Kütüphane Yazmalar (06 Mil Yz A) 3539, (1b-538b)⁸⁰⁶
- 13- YKSÇK, Y 78, (1b-122a), 1273, Mehmed Râgıb İlmî.⁸⁰⁷
- 14- YKSÇK, Y 208, (1b-151b), 1273, Mehmed Râgıb İlmî.⁸⁰⁸
- 15- İBBAK, Osman Nuri Ergin 831, (1b-57b), 15 Şaban 1204, Abdullah-ı Gülşenî.⁸⁰⁹
- 16- İBBAK, Osman Nuri Ergin 1235, (10b-13a), 21 Nisan 1313, Muhsinzâde Hafidi Abdullah b. Mir Mehmed.⁸¹⁰
- 17- SK, Hüsrev Paşa 859, (1b-10a).⁸¹¹
- 18- SK, Yazma Bağışlar 1387, (66b-69a), 1203.⁸¹²

Tercüme-i Mektûbât-ı Ma'sûmiyye

İmam-ı Rabbânî'nin oğlu Şeyh Muhammed Ma'sûm b. Ahmed b. Abdülehad el-Fârûkî es-Sirhindî el-Ömerî el-Müceddidî'nin (ö. 1079/1668) mektuplarını ihtiva eden *Mektûbât*'ın tercümesidir. Eser genellikle *Mektûbât-ı Kudsiyye*'yle birlikte istinsah

⁸⁰⁴ 3 cilt birliktedir. SK, Yazma Bağışlar, nr. 2066 ile aynı müstensih'e aittir. Nüshanın sonunda Mevlânâ Halid-i Bağdâdî'nin (ö. 1242 /1827) kendi hattıyla Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi'ye gönderdiği bir mektup ve altında Esad Efendi'nin notu yer almaktadır.

⁸⁰⁵ 3 cilt birliktedir.

⁸⁰⁶ 1b-26b Mukaddime, 27a-268b 1. cilt, 269a-394b 2. cilt, 397b-538b 3. cilttir.

⁸⁰⁷ Tercümenin 2. cildidir.

⁸⁰⁸ Tercümenin 3. cildidir.

⁸⁰⁹ Tercümenin tamamını ihtiva etmeyip intihap edilmiş bazı mektupları havidir.

⁸¹⁰ Tercümenin dibacesinden bir parçayı havidir.

⁸¹¹ Kaynaklarda *Mehmed Emîn-i Tokadî'nin Sergüzeştlerine Dâ'ir Risâle* şeklinde geçen bu nüsha tercümenin 1. cildinde yer alan mukaddimenin Tokadî'yle ilgili kısmı olup muhtemelen İÜNEK Türkçe Yazmalar 2101 numaralı nüshadan istinsah edilmiştir. Müstakîmzâde'nin bu isimde müstakil bir eseri bulunmamaktadır.

⁸¹² Tercümenin dibacesini ihtiva etmektedir.

edilmektedir. Müstakîmzâde *Mektûbât-ı Kudsiyye*'nin tercümesini bitirdikten sonra *Mektûbât-ı Ma'sûmiyye*'yi tercümeğe başlamış ve ikisini bir külliyyat olarak değerlendirmiştir. 648 mektubu havi 3 cilt olan eserin ilk cildin tercümesine 13 Şevval 1164/5 Eylül 1750 tarihinde başlayan Müstakîmzâde, 21 Muharrem 1165/10 Aralık 1751'de ilk cildin tercümesini bitirmiştir.⁸¹³ Eserin 2. cildinin tercümesi 12 Rebûlevvel 1165/29 Ocak 1752 tarihinde bitmiş ve 3 cildi de aynı yıl içerisinde Recep ayında tamamlanmıştır.⁸¹⁴ Tercümeği 34 ayda tamamladığını söyleyen Müstakîmzâde, yaşının da 34 olduğunu ifade etmektedir.⁸¹⁵

Tercümenin 11 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Lala İsmail 124, (1b-225a), 12 Rebûlevvel 1165, Müellif hattı.⁸¹⁶
- 2- SK, Hacı Mahmud Efendi 2848, (53b-55a), 1198, Üsküdarî Seyyid Hasib.⁸¹⁷
- 3- DKM, Tasavvuf Türkî Tal'at 46, (1b-294), Şerîfe Fâtımatu'z-Zehrâ.⁸¹⁸
- 4- SK, Yazma Bağışlar 2066, (1b-397b), Yahya.⁸¹⁹
- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2092, (1b-312a), Safer 1214, Derviş Ömer Serzâkirân-ı Aziz Mahmud-ı Hüdâî.⁸²⁰
- 6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2099, (1b-317b), Muhammed Veliyyüddin Hulûsî min telâmiz-i Osman el-ma'ruf bi-Damad-ı Afîf.⁸²¹

⁸¹³ İbnü'l-Emîn, Müstakîmzâde'nin tercümeğe 13 Şevval 1160/18 Ekim 1747 tarihinde başladığını söylemektedir. Bu duruma tarihin yazılı olduğu kısmın nüsha ciltlenirken kesilmesinden dolayı son rakamın okunamaması sebep olmuştur. Bkz., SK, Lala İsmail, nr. 124, vr. 1a.

⁸¹⁴ Müstakîmzâde, *Mektûbât Tercümesi* için yazdığı otobiyografisini son mektubun tercümesinin arkasına 1 Recep'de eklediğini söylemektedir. Tercümeğe başladığı tarihten itibaren 34 ay sayıldığında Recep ayı gelmekte olup verdiği bilgiyi desteklemektedir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Elsine**, 3b.

⁸¹⁵ Eser üzerine Mustafa Demirci bir doktora çalışması yapıp eseri neşretmiştir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Tercüme-i Mektûbat-ı Muhammed Ma'sûm**, haz. Mustafa Demirci, Nizamiye Akademi Yay., İstanbul 2019.

⁸¹⁶ Tercümenin ilk iki cildini havidir. 1. cilt 1b-147a, 2. cilt 149b-225a varakları arasındadır.

⁸¹⁷ *Mektûbât*'tan sadece bir mektubu ihtiva etmektedir. Nüshanın geri kalanı kayıptır.

⁸¹⁸ Üsküdarî Seyyid Hasib Efendi'nin müellif nüshasından Cemâziyelâhir 1198/1784'te istinsah ettiği nüshadan (SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2848) istinsah edilmiştir. **FMTÖ**, c. I, s. 266.

⁸¹⁹ SK, Esad Efendi, nr. 1740 ile aynı müstensih tarafından istinsah edilmiştir. 3 cilt bir aradadır.

⁸²⁰ 3 cildi havidir.

⁸²¹ 3 cildi havidir.

- 7- SK, Pertev Paşa 336, (1b-367a).⁸²²
- 8- TSMK, Emanet Hazinesi 1256, (1b-220).⁸²³
- 9- TSMK, Emanet Hazinesi 1257, (1b-203a).⁸²⁴
- 10- TSMK, Emanet Hazinesi 1258, (1b-180).⁸²⁵
- 11- İBBAK, Osman Nuri Ergin 831, (58a-80b), Ramazan 1204, Abdullah-ı Gülşenî.⁸²⁶

Tercüme-i Mürşîdü'l-Müte'ehhlîn

Kutbuddinzâde Muhyiddin Mehmed b. Kutbuddin el-İznîkî'nin (ö. 885/1480) nikah ve faydaları, evli çiftlerin hakları vs. evlilikle alakalı konuları anlattığı *Mürşîdü'l-Müte'ehhlîn* isimindeki Arapça eserin tercümesidir. Tercümeyi dostlarından ve talebelerinden Hattat İbrahim Tâhir'in isteğiyle yaptığını belirten Müstakîmzâde, eserini Zilkaade 1169/1756 tarihinde tamamlamıştır.

Tercümenin 10 nüshası tespit edilmiştir.⁸²⁷

- 1- TSMK, Emanet Hazinesi 957, (22b-58a), 1195, Müellif hattı.
- 2- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (31b-49a), İbrahim Tâhir.⁸²⁸
- 3- SK, Pertev Paşa 625, (255b-281a), İbrahim Tâhir.
- 4- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 105, (56b-83b), 1228.⁸²⁹
- 5- SK, Halet Efendi 405, (64b-97a), Muharrem 1231, Nazîfzâde Ahmed Hâmid.

⁸²² 3 cildi havidir.

⁸²³ Tercümenin 1. cildir.

⁸²⁴ Tercümenin 3. cildir.

⁸²⁵ Tercümenin 2. cildir.

⁸²⁶ Tercümenin tamamını ihtiva etmeyip intihap edilmiş bazı mektupları havidir.

⁸²⁷ Kethüda Süleyman Efendi'nin terekesinde eserin bir nüshasının olduğu kayıtlıdır. Bkz.: TSMA, E 381/33.

⁸²⁸ Nüshanın zahriyesinde ve 1b sayfasında Müstakîmzâde'nin hattıyla bazı derkenarlar bulunmaktadır.

⁸²⁹ FMTO, c. IV, s. 266.

- 6- İBBAK, Belediye Yazmaları K1098, (103b-135b), Cemâziyelevvel 1238, Seyyid Mehmed Sadık.
- 7- Bosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 2985, (1b-51b), 11 Şaban 1242, Seyyid Hüseyin Efendi-i Bursevî.
- 8- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9943, (1a-60a), 1249.
- 9- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3300, (160-214), Seyyid Hafız Mehmed Hulûsî.⁸³⁰
- 10- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 7179, (1b-61b).

Tercüme-i Risâle-i “Men Aref”

Ebû Hâmid Hücetü'l-İslam Muhammed b. Muhammed b. Muhammed et-Tûsî el-Gazzâlî'ye (ö. 505/1111) atfedilen *Risâle-i Men Arafe Nefsehu* adlı⁸³¹ Arapça şerhin Türkçe tercümesidir. Müstakîmzâde tercümeyi ihvanından Seyyid Ahmed-i Sinânî'nin isteği üzerine başlayıp 10 Zilhicce 1183/6 Nisan 1770 tarihinde ikmal etmiştir.

Tercümenin 14 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- İBBAK, Belediye Yazmaları K1329, (1b-8b), 10 Zilhicce 1183, Müellif hattı.
- 2- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (222-226), Müellif hattı.⁸³²
- 3- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (32b-36a), İbrahim Tâhir.
- 4- SK, Esad Efendi 1684, (8b-15a), Zilkaade 1202, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 5- SK, Yazma Bağışlar 5269, (25b-27a), Ahmed Niyâzî-i Halvetî.
- 6- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (63b-68a), 1212, Ahmed Zihnî.

⁸³⁰ Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

⁸³¹ “Nefsini bilen Rabbini bilir.” Bazı kaynaklarda hadis olduğu söylenmekle birlikte bu risalede “Tercümetü'r-Risâleti li-Kavli'l-Murtezâ ‘Men arafe nefsehu’” yazılarak Hazret-i Ali'ye nispet edilmiştir.

⁸³² FMTO, c. I, s. 209.

- 7- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (183b-187a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 8- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2073, (4b-9b), Cemâziyelevvel 1238, Seyyid Mehmed Sâdık.
- 9- BYEK, Beyazıt Umumi 30084 (105621), (37b-42b), Receb 1242.
- 10- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9943, (64b-73a), 1249.
- 11- KKMK, 13455, (156b-161b), Safer 1273, Derviş Ahmed Şükri b. Hafız Zeynûlabidin es-Sillevî.
- 12- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3300, (240-248), Seyyid Hafız Mehmed Hulûsî.⁸³³
- 13- İBBAK, Belediye Yazmaları K1098, (151b-156b).
- 14- SK, Hüsrev Paşa 140, (1b-6a).

Tercüme-i Silsile-i Mi'e-i Kâmile-i Hattâtîn

Müstakîmzâde'nin kendi telifi olan Arapça *Silsiletü'l-Hattâtîn* adlı eserin tercümesidir.

Tercümenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (201b-204a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.

Tercüme-i Yevâkitü'l-Harameyn (Hasenâtü'l-Harameyn)

İmam-ı Rabbânî'nin oğlu Şeyh Muhammed Ma'sûm b. Ahmed b. Abdulehad el-Fârûkî es-Sirhindî el-Ömerî el-Müceddidî'nin (ö. 1079/1668) 1068/1658 yılında yaptığı iki yıllık Hicaz ziyaretleri boyunca zuhûr eden keşif, kerâmet, varidât ve ruhanî müjdelerin derlendiği aslı Arapça olan eser daha sonra Farsça'ya Muhammed Sâkir b. Bedreddîn Sirhindî tarafından 1071/1660-61'de çevrilmiş *Yevâkitü'l-Harameyn* adlı eserin tercümesidir. Müstakîmzâde Muhammed Ma'sûm'un mektuplarını havi

⁸³³ Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

Mektûbât'ın 3. cildinin tercümesinden sonra bu eseri de tercüme etmiştir.⁸³⁴
Tercümenin tarihi 1165/1751-52'dir.⁸³⁵

Tercümenin 5 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Pertev Paşa 234-M, (1b-30a), 1198, Üsküdarî Seyyid Hasîb.⁸³⁶
- 2- SK, Hacı Mahmud Efendi 2848, (1b-27b), 1198, Üsküdarî Seyyid Hasîb.
- 3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2092, (313b-325a), Safer 1214, Derviş Ömer Ser-zâkirân-ı Azîz Mahmûd Hüdâ'î.
- 4- SBB, Ms. or. oct. 2512, (1a-18b), 14 Recep 1272, Mehmed Seyyid Rahmetullah b. Seyyid Abdülaziz⁸³⁷
- 5- TSMK, Emanet Hazinesi 1257, (203b-226a).

2.2.3. Şerh

Şerh, bir metnin daha iyi anlaşılması amacıyla yazılmış eserlere verilen isimdir. Bu kısımda Müstakîmzâde'nin beyit, mısra, lugaz, rubai gibi edebi metin şerhleri ile bazı risalelere yaptığı 37'si edebi ve 22'si risale/eser şerhi olmak üzere toplam 59 eserle ilgili bilgi bulunmaktadır.

2.2.3.1. Edebî Şerhler

el-Lugazu'l-Celîl (Şerhu Kıt'atı li'l-Muhyiddin İbn Arabî)

İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240);

تَوْضُحًا بِمَاءِ الْغَيْبِ إِنْ كُنْتَ ذَا سِرٍّ
وَلَا تَيْمَمَ بِالصَّعِيدِ أَوْ الصَّخْرِ⁸³⁸

⁸³⁴ Müstakîmzâde, **Tercüme-i Mektûbât-ı Ma'sûmiyye**, SK, Lala İsmail, nr. 124, vr. 1a:

Hâce Ahmed-i Fârûkî-i Sirhindî merhûmun oğlu Miyân Muhammed Ma'sûm-ı Sirhindî'nin iki cild mektûblarıdır ki üçüncü cildi dahi vardır. Âhirinde *Yevâkut* isminde bir risâle dahi tercüme ve zamm olunmuştur.

⁸³⁵ Eserle ilgili geniş bilgi için Bkz.: Ensar Karagöz, **Müstakîmzâde Süleymân Sa'deddîn Efendi'nin Tercüme-i Yevâkütü'l-Harameyn Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Uzmanlık Tezi, İstanbul 2017.

⁸³⁶ Müellif nüshasından istinsah edilmiştir.

⁸³⁷ Manfred Götz, **a.g.e.**, nr. 155.

⁸³⁸ “Eğer ehl-i sır isen gayb suyuyla abdest al. Yok değilsen temiz toprakla, taşla teyemmüm et.”

وَقَدِّمُ إِمَاماً كُنْتَ أَنْتَ إِمَامَهُ
وَصَلِّ صَلَاةَ الْفَجْرِ فِي أَوَّلِ الْعَصْرِ
فَهْذِي صَلَاةَ الْعَارِفِينَ بِرَبِّهِمْ
فَإِنْ كُنْتَ مِنْهُمْ فَانْضَحِ الْبَرَّ بِالْبَحْرِ

Tevadda' bi-mâ'i'l-gaybi in kün-te zâ sirrin

Ve illâ teyemmem bi's-sa'îdi evi's-sahri

Ve kaddim imâmen kün-te ente imâmehu

Ve salli salâte'l-fecri fî evveli'l-asri

Fehâzî salâtu'l-ârifîne bi-rabbihim

Fe-in kün-te minhum fe'n-dahi'l-birre bi'l-bahri

kıtasının şerhidir. Şerhin ilk versiyonu Zilkaade 1157/1744 tarihini taşımakla birlikte ikinci versiyon “el-Lugazu'l-celîl” terkiibinin ebced karşılığı olan 1176/1762-63 tarihinde yazılmıştır.

Şerhin 8 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3501, (20a), Zilkaade 1157, Müellif hattı.
- 2- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (245-266), Müellif hattı.⁸³⁹
- 3- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 167, (165), 1197, Halil es-Sünbülî.⁸⁴⁰
- 4- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (265a-265b), İbrahim Tâhir.
- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (195b-196b), 1216, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 6- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (217b-218a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 7- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (216a).

⁸³⁹ FMTO, c. III, s. 6.

⁸⁴⁰ a.e., c. III, s. 28.

8- SK, Lala İsmail 742, (63a).⁸⁴¹

Şerh-i Arabi li-Kasîde-i Münferice

İbnü'n-Nahvî Ebu'l-Fazl Yusuf b. Muhammed b. Yusuf et-Tevzerî'nin (ö. 513/1119)

اِشْتَدَى اَزْمَةُ تَنْفَرِجِي قَدْ اَذَنَ لَيْلُكَ بِالْبَلَجِ⁸⁴²

İşteddî ezmetu tenfericî kad âzene leyluki bi'l-beleci

matlarıyla başlayan kasidesinin ilk beytinin Arapça şerhi olup 1186/1772-73 tarihinde yazılmıştır.

Şerhin 8 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3756, (294b-296a), Müellif hattı.
- 2- SK, Pertev Paşa 625, (91b-93b), İbrahim Tâhir.⁸⁴³
- 3- SBB, Hs. or. oct. 948, (31b-34b), 4 Receb 1199, el-Hâc Mehmed b. Ahmed.
- 4- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 1282, (16b-18a), Rebûlâhir 1200.
- 5- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (215b-217a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 6- SK, Pertev Paşa 611, (1b-5a), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6698, (255a-258a), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 8- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (92a-94a).

Şerh-i Ayniyye-i Süheyliyye

Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed es-Süheyli el-Has'amî el-Mâlekî'nin (ö. 581/1185) *Kasîdetü'l-Ayniyye* yahut *Ayniyye-i Süheyli* olarak bilinen

⁸⁴¹ Risalenin sonu eksiktir.

⁸⁴² “Gam bir gün mutlaka gider ve geceden sonra gündüz gelir.”

⁸⁴³ Zahriyede yer alan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

kaside formundaki 12 beyitlik münacatının şerhidir.⁸⁴⁴ Müstakîmzâde şerhi talebelerinden Mehmed Sâlih b. Serheng Mustafa b. el-Hâc Mehmed el-Azîzî'nin isteği üzerine kaleme almıştır.⁸⁴⁵ Ayrıca manzumeye 5 beyit ekleyerek nazmen tercüme etmiştir.⁸⁴⁶

Şerhin 20 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SÜSAM, Y 76, (1b-12a), Müellif nüshası.⁸⁴⁷
- 2- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (212-220), Müellif nüshası.⁸⁴⁸
- 3- KBYEK, Burdur İl Halk Ktp. 141, (90b-103b).⁸⁴⁹
- 4- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2020, (34b-47b), 1180, Üsküdarî Seyyid Hasîb.⁸⁵⁰
- 5- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (153b-160a), İbrahim Tâhir.
- 6- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (23b-27b), İbrahim Tâhir.
- 7- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (257b-264a), İbrahim Tâhir.
- 8- SK, Esad Efendi 1426, (41b-52a), 1198, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 9- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6698, (187b-196a), Mustafa Sâmiî ibn Sâlih.

⁸⁴⁴ Münacatın tam kaç beyit olduğu ve sıralamasını kesin bilinmemekle birlikte Müstakîmzâde'nin hattıyla 25 beyitlik versiyonu için Bkz.: Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Yazma Bağışlar, nr. 2568, vr. 41b-42a.

⁸⁴⁵ İÜNEK, Arapça Yazmalar 3709 numaralı Müstakîmzâde'ye ait mecmuanın 10b varağında Süheyli'nin kasidesinin yanında "basit bir şerhim vardır" mealinde Arapça bir kayıt yer almaktadır.

⁸⁴⁶ Eser Ahmet Yılmaz tarafından tahkik edilmeksizin neşredilmiştir: Ahmet Yılmaz, "Müstakîm-zâde'nin Kaside-i Ayniyye Tercümesi ve Şerhi", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. IX, Konya 2000, s. 242-364.

⁸⁴⁷ Şerhin tesvid nüshası olup eser adı *Şerhi'l-Cedîd li'l-Kasîdeti's-Süheyliyye* şeklindedir. Metin üzerinde çokça ekleme-çıkarma ve tashih bulunmaktadır. Ayrıca şerhin sonunda kasideye yapılan bazı tahmisler de yer almaktadır. Bu tahmislerin içerisinde Müstakîmzâde'nin tahmisi olup olmadığı anlaşılmamaktadır.

⁸⁴⁸ **FMTÖ**, c. III, s. 62.

⁸⁴⁹ Nüshanın sonunda Müstakîmzâde'nin nüshayı görüp kontrol ettiğine dair 1184/1770-71 tarihli bir notu bulunmaktadır.

⁸⁵⁰ Nüshanın zahriyesinde müellif hattından istinsah edilip mukabele edildiği yazılıdır.

- 10- BL, Or. Ms. 12629, (111a-118a), Ahmed b. el-Hac Ömer⁸⁵¹
- 11- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (71b-90a), 1212, Ahmed Zihnî.
- 12- SK, Hasan Hüsnü Paşa 619, (93b-102a), 9 Ramazan 1221, Şâkir Mehmed.
- 13- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (176b-183a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 14- İBBAK, Belediye Yazmaları K1098, (56b-65a), 1232.
- 15- KKMK, 13455, (54b-63a), 23 Muharrem 1273, Derviş Ahmed Şükri b. Hafız Zeynûlabidin es-Sillevî Hafîd-i Şeyh Osman Hâkî.
- 16- BYEK, Beyazıt Umumi 30083 (105620), (1b-10a).
- 17- DKM, Mecâmi Türkî Tal‘at 167, (127-132).⁸⁵²
- 18- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3300, (88-102), Seyyid Hafız Mehmed Hulûsî.⁸⁵³
- 19- SBB, Ms. or. oct. 1938, (193b).⁸⁵⁴
- 20- TYEK, (1b-7a), 1 Ramazan 1187.⁸⁵⁵

Şerh-i Beyt

Umde-i fıkır ü nehâ âlem-i kübrâ insân
Zübde-i sun‘-i Hüdâ belde-i uzmâ insân

beytinin şerhidir. Şerhin 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- AÜK, Agah Sırrı Levent 576, (116b), Müellif nüshası.

⁸⁵¹ Nüshanın ferağ kaydının üstü silinmiş olup müstensihin tam künyesi şu şekildedir: “Ahmed b... el-Hâc Ömer min telâmizi İbrahim Tâhir el-Kâdirî el-Eşrefî”. Ayrıca sene belirtmeksizin “evâsıt-ı Zilhicce” kaydı bulunmaktadır.

⁸⁵² FMTO, c. III, s. 62.

⁸⁵³ Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

⁸⁵⁴ Manfred Götz, a.g.e., nr. 295.

⁸⁵⁵ TYEK tarafından 2020 senesinde eser sağlama komisyonu tarafından satın alınmış olup henüz kütüphane demirbaşına kaydedilmediğinden künyesi yazılmamıştır.

Şerh-i Beyt

کتاب شانه بیني تا مرا طومارگيسو شد
چو هدهد شانه بیني شانه امرا شانه مو شد

Kitâb-ı şâne bînî tâ merâ tûmâr-ı gîsû şod
Çü hüdhüd şâne bînî şâneemrâ şâne-i mû şod

beytinin şerhidir. Şerhin 4 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal‘at 837, (259), Müellif hattı.⁸⁵⁶
- 2- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (201a), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 3- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (212a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 4- SK, Lala İsmail 742, (34a).

Şerh-i Beyt

لعل تو چون سرمه دهد در شراب
کیست کزان باده نگردهد خراب

La‘l-i tû çün sürme dehed der şarâb
Kîst k‘ez ân bâde negerded harâb⁸⁵⁷

beytinin şerhidir.⁸⁵⁸ Şerhin 3 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (280a), İbrahim Tâhir.
- 2- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (194a), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 3- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (221b).

⁸⁵⁶ FMTO, c. III, s. 21.

⁸⁵⁷ “Senin dudağın şaraba sürme olsa (rengini verse) ondan içen nasıl harap olmaz”

⁸⁵⁸ Beytin aidiyetiyle ilgili Müstakîmzâde herhangi bir atıf yapmamakla birlikte beyit literatürde Emir Hüsrev-i Dihlevî’ye (ö. 725/1325) atfedilmektedir. Bkz.: Şemsü’l-Lüga, Kalküta 1220, c. I, s. 192. Müstakîmzâde’nin bazı manzume şerhleri Yavuz Yılmaz tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Yavuz Yılmaz, **Müstakîmzâde’ye Göre Bazı Manzumelerin Şerhi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s. 131. (Diğer şerhlerle ilgili bu teze yapılacak atıflar sadece isim-soyisim üzerinden yapılacaktır.)

Şerh-i Beyt

Şübhe yok Îsâ'ya tev'emdür o tersâ-beççe kim

Deyre gel seyret büt-i bîcân bir Îsâ iki

beytinin şerhi olup 1159/1746-47 senesinde şerh edilmiştir.⁸⁵⁹

Şerhin 3 nüshası tespit edilmiştir:

1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 167, (162b), 1197 Halil es-Sünbülî.⁸⁶⁰

2- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (269a-270a), İbrahim Tâhir.

3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (176b-178a), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.

Şerh-i Beyt

Zen-i âlem tutalum hüsn ile Leylî olmuş

Ana kim mâ'il olur her kişi Mecnûn degül

beytinin şerhi olup 1153/1740-41 senesinde şerh edilmiştir.⁸⁶¹

Şerhin 3 nüshası tespit edilmiştir:

1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 167, (162a), 1197 Halil es-Sünbülî.⁸⁶²

2- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (274b-275b), İbrahim Tâhir.

3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (173b-175b), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.

Şerh-i Beyt

اگر تو خوش نگهی مردمی کن انسان را

ندیدم از رویش روش سر تعتیب

Eger tû hoş nighê merdumi kûn insân râ

⁸⁵⁹ Yavuz Yılmaz, s. 105-107.

⁸⁶⁰ FMTO, c. III, s. 21.

⁸⁶¹ Yavuz Yılmaz, s. 116-120.

⁸⁶² FMTO, c. IV, s. 123.

Nedîdem ez-revîş-i rûş ser ta'tîb⁸⁶³

beytinin muhtasar şerhidir.⁸⁶⁴ Şerhin 2 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (274a), İbrahim Tâhir.
- 2- KMDT 3009, (35b), 1221, Kayalar İmamızâde İbrahim.

Şerh-i Beyt-i Arpaemînîzâde Sâmi Bey

Arpaemînîzâde Sâmi Mustafa b. Osman el-İstanbulî'nin (ö. 1146/1734)

Sakın ey mest-i derûn-saht ki rûz-ı ferdâ
Rahne-yi seng eser-i penbe-yi minâdandur

beytinin şerhi olup 1180/1766-67 senesinde şerh edilmiştir.⁸⁶⁵

Şerhin 3 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (278a), İbrahim Tâhir.
- 2- KMDT 3009, (36a-36b), 1221, Kayalar İmamızâde İbrahim.⁸⁶⁶
- 3- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (220a).

Şerh-i Beyt-i Bakî

Bâkî Mahmûd Abdûlbâkî b. Mehmed el-İstanbulî'nin (ö. 1008/1600)

Sevâd-ı sübha-yı sad-dâne şeyh-i sâlûsun
Hakîkate nazar olınsa yüzi karasıdur

beytinin şerhidir.⁸⁶⁷ Şerhin 6 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (260), Müellif hattı.⁸⁶⁸

⁸⁶³ “Eğer hoşgörülü isen insanlara öyle davran (zira) tevazudan daha üstün bir davranış görmedim”

⁸⁶⁴ Yavuz Yılmaz, s. 115.

⁸⁶⁵ Yavuz Yılmaz, s. 115. Şerhle ilgili müstakil çalışmalar için Bkz.: Cumhuriyet Ünlü, “Penbe-i Mînâ'ya Dâir” **Journal Of Turkish Studies**, Harvard University, c. 33/II, 2009, s. 221-231; F. Sabiha Kutlar, “Arpaeminizâde Sami'nin ‘Ta'kid’ Örneği Beyti Üzerine”, **Turkish Studies**, 4/6, 2009, s. 346-359.

⁸⁶⁶ Nüshada “Şerh-i Beyt-i Bâkî” şeklinde yanlış kaydedilmiştir.

⁸⁶⁷ Sebahattin Küçük, **Bâkî Dîvânı**, TDK Yay., Ankara 1194, s. 158. Yavuz Yılmaz, s. 125.

⁸⁶⁸ **FMTO**, c. III, s. 19.

- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (277b), İbrahim Tâhir.
- 3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (190a), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 4- KMDT 3009, (37a), 1221, Kayalar İmamızâde İbrahim.
- 5- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (212b), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 6- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (219b).

Şerh-i Beyt-i Eşrefzâde

Eşrefoğlu Abdullah b. Ahmed Eşref b. Muhammed er-Rûmî'nin (ö. 874/1469) *Hayrân Kasidesi* olarak bilinen nutkunun şu ikinci beytinin şerhidir: ⁸⁶⁹

Aceb hayrân u mestim ki bilişden bilmezem yârî
Gözüm her kande kim baksa görünür sûret-i Rahmân

1184/1771-72 senesinde şerh edilmiştir.

Şerhin 3 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (268a-268b), İbrahim Tâhir.
- 2- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (72a-72b), İbrahim Tâhir.
- 3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (188b-189b), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.

Şerh-i Beyt-i Hâfız-ı Şîrâzî

Hâfız-ı Şîrâzî Hâce Şemseddin Muhammed eş-Şîrâzî'nin (ö. 792/1390 [?]) “Yâd bâd ân ki ser-i kûy-i tuem menzil bûd” beytiyle başlayan gazelinde yer alan

راستی خاتم فیروزه بو اسحاقی
خوش درخشید ولی دولت مستعجل بود
Râstî hâtem-i Fîrûze-i Bû İshâkî

⁸⁶⁹ Mustafa Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı*, Ankara 2000, s. 305-308; Yavuz Yılmaz, 103-104.

Hoş dırâhşîd velî devlet-i musta‘cil bûd⁸⁷⁰

beytinin şerhidir.⁸⁷¹ Şerhin 4 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal‘at 837, (153b), Müellif hattı.
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (279a), İbrahim Tâhir.
- 3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (202a), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 4- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (220b).

Şerh-i Beyt-i İmam Şâtibî el-Endülüsî

Ebû Muhammed Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtibî’nin (ö. 590/1194) *Hırzû’l-Emânî ve Vechû’t-Tehânî* adlı kıraat ilmine dair 1173 beyitten oluşan eserinde yer alan

وَمَالِكٌ يَوْمَ الدِّينِ رَاوِيهِ نَاصِرٌ
وَعَنْدَ صَرَاطٍ وَالسِّرَاطِ لَهُ قُنْبُلَا⁸⁷²

Ve mâliki yevmi’d-dîni râvihi nâsirun

Ve inde sırâtin ve’s-sirâte lehu Kunbulâ

beytinin şerhidir.⁸⁷³ 28 Safer 1154/15 Mayıs 1741 tarihinde şerh edilmiştir.

Şerhin 3 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal‘at 167, (166b), 1197 Halil es-Sünbülî.⁸⁷⁴
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (271a-272a), İbrahim Tâhir.
- 3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (171b-172b), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.

⁸⁷⁰ “Doğrusu Ebû İshak’ın firuze yüzüğü çabuk parladı lakin saltanat çabucak geçti.”

⁸⁷¹ Sûdî-i Bosnevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*, haz. İbrahim Kaya, TYEK Yay., İstanbul 2020, c. II, s. 1155; Yavuz Yılmaz, s. 128.

⁸⁷² “Mâliki yevmi’d-dîn” (dîn günün sahibi) [kıraat] rivayeti Nasır’ındır. “Sırât” kelimesini “Sirât” şeklinde (Sîn) ile okumak Kunbul’un (rivayeti) dir.”

⁸⁷³ Ebû Muhammed Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtibî, *Metnü’s-Şâtibiyye -Hırzû’l-Emânî ve Vechû’t-Tehânî-*, thk. Muhammed Temim, Dârü’l-Hüdâ ve Dârü’l-Gavsânî, 1426, c. I, s. 9; Yavuz Yılmaz, 109-111.

⁸⁷⁴ FMTO, c. III, s. 22.

Şerh-i Beyt-i Îsâ-yı Mahvî

Îsâ-yı Mahvî b. Ali b. Hasan el-Bolevî'nin (ö. 1127/1715)

Yokluğunda var olan varlıkda bilmez yokluğu
Sohbet-i yâr lezzetin bilmez begüm ağyâr olan

beytinin şerhidir.⁸⁷⁵ Şerhin 4 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (272b-274a), İbrahim Tâhir.
- 2- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (185b-187b), 1216, Mustafa Sâmiîh ibn Sâlih.
- 3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9686, (135b-137b).
- 4- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (235b-237a).

Şerh-i Beyt-i Mahmud-ı Tebrizî

Şeyh Mahmûd b. Abdülkerim b. Yahyâ eş-Şebüsterî et-Tebrîzî'nin (ö. 720/1320)

Gülşen-i Râz isimli mesnevisinde yer alan

زاحمد تا أحد يك ميم فرقست
جهاني اندر آن يك ميم غرقست

Zi-Ahmed tâ ehad yek mîm farkest
Cihânî ender ân yek mîm garkest⁸⁷⁶

beytinin şerhidir.⁸⁷⁷ 1167/1753-54 senesinde şerh edilmiştir.

Şerhin 5 nüshası tespit edilmiştir:

⁸⁷⁵ Îsâ-yı Mahvî'nin şiirlerinin yer aldığı nüshalarda bu beyte tesadüf edilmemiştir. Bkz.: Îsâ-yı Mahvî, *Dîvân*, MK, Fahri Bilge, nr. 321, vr. 115b-127b; SK, Hafid Efendi, nr. 348, vr. 226a-227b; YKSÇK, nr. 527; Yavuz Yılmaz, s.

⁸⁷⁶ "Ahmed ile Ehad arasında bir 'Mîm' farkı vardır. Cihan o tek 'Mîm'de garkolmuştur."

⁸⁷⁷ Eserin incelediğimiz eski tarihli yazma nüshalarında (Nuruosmaniye 2636 (h. 863); Ayasofya 2032 (h. 861); Esad Efendi 1634 (h. 893), bu beyit bulunmamaktadır. Eserin tahkikli neşrinde de bu beyit yer almamaktadır. Şebüsterî, *Gülşen-i Râz*, thk. Kazım Dezfulyan, İntişarât-ı Telâye, Tahran 1382, s. 72-73; Yavuz Yılmaz, s.82-83

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (169-170), Müellif hattı.⁸⁷⁸
- 2- SK, Pertev Paşa 625, (192a-192b), İbrahim Tâhir.
- 3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (192b-193a), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 4- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (139b-140a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (226b-227a).

Şerh-i Beyt-i Mollâ Câmî

Mollâ Câmî'nin (ö. 898/1492)

هر دم بهوای توست دمساز
بر موی زکیسویم پرواز

Her-dem be-hevâ-yı tûst dem-sâz

Ber mûy zi-gîsûyem pervâz⁸⁷⁹

beytinin şerhidir.⁸⁸⁰ Şerhin başında “tarîk-i tahkîkimizden” dediği Abdurrahman-ı Kabâyî'nin ricası üzerine beyti şerh ettiğini söylemektedir.⁸⁸¹

Şerhin 8 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- AÜK, Agah Sırrı Levent 576, (31b-33a), 1157, Müellif hattı.
- 2- SK, Esad Efendi 3501, (26b-27b), 1159, Müellif hattı.
- 3- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (266a-267a), İbrahim Tâhir.
- 4- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 167, (163b), 1197 Halil es-Sünbülî.⁸⁸²

⁸⁷⁸ FMTO, c. I, s. 363

⁸⁷⁹ “Her an senin muhabbetinle öyle mutluyum ki tüylerim (iştihakından) diken diken oldu.”

⁸⁸⁰ Yavuz Yılmaz, s. 97-98.

⁸⁸¹ Müstakîmzâde'nin “Pirdâş” listesinde Kabasakalzâde Abdurrahman adında biri kayıtlıdır. Muhtemelen şerhi isteyen kişi budur. Bkz.: Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 35a.

⁸⁸² FMTO, c. III, s. 21

- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (179b-181a), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 6- KKMK, 13455, (215a-217a), 21 safer 1273, Derviş Ahmed Şükri b. Hafız Zeynülabidin es-Sillevî Hafid-i Şeyh Osman Hâkî.
- 7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3300, (352-355), Seyyid Hafız Mehmed Hulûsî.⁸⁸³
- 8- İBBAK, Belediye Yazmaları K1098, (216b-219a).

Şerh-i Beyt-i Nesîmî

Ebu'l-Fazl Seyyid İmâdüddin Nesîmî'nin (ö. 820/1418)

خرامان میروود دلبر بیوستان وقت کل کل کل
برخ کل کل بلب مل مل بقدر چون سرو سنبل مل

Hırâmân mî-reved dilber be bûstân vakt-i gül gülgül

Be-ruh gülgül be-leb mülmül be-kad çün serv ü sünbül mül⁸⁸⁴

beytinin şerhidir.⁸⁸⁵ Şerhin 4 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 167, (164), 1197 Halil es-Sünbülî.⁸⁸⁶
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (270b), İbrahim Tâhir.
- 3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (190b-191a), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 4- KMDT 3009, (35b), 1221, Kayalar İmamızâde İbrahim.

⁸⁸³ Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

⁸⁸⁴ "Dilber gülün 'gülgül zamanı' bahçeye yanakları al al, dudakları şaraba bulanmış ve sümbülün dolandığı bir servi gibi salına salına gidiyordu."

⁸⁸⁵ Yavuz Yılmaz, s. 108.

⁸⁸⁶ FMTO, c. III, s. 18.

Şerh-i Beyt-i Nizâmî

Nizâmî Ebû Muhammed Cemâleddin İlyas b. Yusuf b. Zeki Mü'eyyed el-Gencevî'nin (ö. 611/1214 [?]) *Penc-i Genc* adlı hamseninde yer alan mesnevilerden *Mahzenü'l-Esrâr*'da geçen

شیرسگی داشت که چون پو گرفت
سایه خورشید بر آهو گرفت

Şîrsegî dâşt ki çün pû girift
Sâye-i hurşîd ber-âhû girift⁸⁸⁷

beytinin muhtasar şerhidir.⁸⁸⁸ Şerhin 5 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (258), Müellif hattı.⁸⁸⁹
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (280b), İbrahim Tâhir.
- 3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (194b), 1216, Mustafa Sâmi ibn Sâlih.
- 4- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (212a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 5- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (222a).

Şerh-i Beyt-i Örfî

Örfî Cemâleddin Muhammed b. Ali eş-Şirâzî'nin (ö. 999/1591)

ذات تو قادریست بایجاد هر محال
الا بآفریدن چون تو یگانه ای

Zât-ı tû Kâdirest be-îcâd-ı her muhâl
İllâ be-âferîden çün tû yegânei⁸⁹⁰

⁸⁸⁷ “Öyle çevik bir av köpeği vardı ki koşmaya başladığında çıkan toz ceylanın üzerine gölge olurdu.”

⁸⁸⁸ Nizâmî-i Gencevî, **Mahzen-i Esrâr**, thk. Behruz Servetyân, İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, Tahran 1389, s. 124; Yavuz Yılmaz, s. 133.

⁸⁸⁹ FMTO, c. I, s. 363.

⁸⁹⁰ “Sen her muhali yaratmaya kadirsin ancak kendin gibi bir yegâne dışında.”

beytinin şerhidir.⁸⁹¹ Şerhin 4 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal‘at 837, (260b), Müellif hattı.⁸⁹²
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (279b), İbrahim Tâhir.
- 3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (201b), 1216, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 4- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (221a).

Şerh-i Beyt-i Örfî

Örfî’nin

دل حسود تو الماس اگر بیادارد
بدست عهد شهید وفا شود مکسور

Dil-i hasûd-i tû elmâs eger be-yâd âred
Be-dest-i ahd-i şehîd-i vefâ şevved meksûr⁸⁹³

beytinin şerhidir.⁸⁹⁴ Safer 1170/1756 tarihinde şerh edilmiştir.

Şerhin 5 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal‘at 837, (162a), Müellif hattı.
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (264b), İbrahim Tâhir.
- 3- KMDT 3009, (35a), 1221, Kayalar İmamızâde İbrahim.
- 4- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (213a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 5- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (215b).

⁸⁹¹ Yavuz Yılmaz bu beyti Mahir adlı bir şaire atfetse de şiir Örfî’nin divanında “Ey felek zi-hûşe-i sun‘-i tû dâneî” beytiyle başlayan gazelin 5. beytidir. Bkz.: Örfî, **Külliyât**, thk. Gulâm Hüseyin Cevâhîrî, Tahran 1967, s. 239; Yavuz Yılmaz, s. 129.

⁸⁹² **FMTÖ**, c. III, s. 22.

⁸⁹³ “(Ya Resulallah!) Sana haset eden kişinin gönlü (hasedinden o kadar katılaşmıştır ki) eğer elması hatırlarsa vefa şehidinin ahdinin eli ile kırılır.”

⁸⁹⁴ Örfî’nin divanında “Sepîde-dem ki zi-dem âsitîn be-şem-i şu‘ûr” beytiyle başlayan naatın bir beytidir. Lakin Örfî Dîvân’ı neşirlerinde bu beyte rastlanmamaktadır. Fakat bazı yazma Örfî divanlarında ve şerhlerinde ise bu beyit aynıyle bulunmaktadır. Bkz.: Örfî, **Külliyât**, SK, Esad Efendi, nr. 2666, vr. 30b. Yavuz Yılmaz, s. 94.

Şerh-i Beyt-i Şâhidî

Şâhidî İbrâhim b. Sâlih Hüdâyî el-Muğlavî el-Mevlevî'nin (ö. 957/1550) *Tuhfe* adlı manzum lügatinde geçen

Yâ yeni bardağa kim ola ol hâk
Koyasın bevli yumak ide mi pâk

beytinin şerhidir.⁸⁹⁵ Ayrıca Şâhidî'nin muhtasar hal tercümesi ile *Tuhfe-i Şâhidî*'nin içeriği, beyit adetleri ve vefatına *Tuhfe*'de geçen bir mısraın tarih olması gibi fevaid de yer almaktadır.

Şerhin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3465, (11a), Müellif hattı.

Şerh-i Beyt-i Şevket

Şevket-i Buhârî Mehmed b. İshak'ın (ö. 1107/1695) “Çünân bî-o çeked ez-dîdeem hûn-ı basîrethâ” beytiyle başlayan kasidesinde yer alan

نگیرد بی بصیرت عزلت از خلق جهان شوکت
بچشم مردم احوال مکرر نیست صحبتها

Negîred bî-basîret uzlet ez-halk-ı cihân Şevket
Be-çeşm-i merdüm-i ahvel mükerrer nîst sohbethâ⁸⁹⁶

beytinin muhtasar şerhidir.⁸⁹⁷ 1192/ 1778-79 senesinde şerh edilmiştir.

Şerhin 4 nüshası tespit edilmiştir:

1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (280b), İbrahim Tâhir.

2- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (195a), 1216, Mustafa Sâmiîh ibn Sâlih.

⁸⁹⁵ Bkz.: Atabey Kılıç, “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbî (metin)”, **Turkish Studies**, 2/4, Bahar 2007, s. 420.

⁸⁹⁶ “Şevket, ‘bi-basîret’ olanlar halktan uzlet edemez, ayrı kalamaz. Zira şaşı insanın gözünde sohbetler mükerrer değildir.”

⁸⁹⁷ *Şevket Divanı*'nın Müstakîmzâde'nin istinsah ettiği 2 nüshası bulunup kasidenin tamamı için Bkz.: Şevket-i Buhârî, **Divân**, SK, Darulmesnevi, nr. 401, vr. 36b-37a; Yavuz Yılmaz, 132.

3- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (213b-214b), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.

4- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (221b).

Şerh-i Beyt-i Şevket

Şevket-i Buhârî'nin

از لاله شیر کهسار گلرنگ چنگ گشته
صحرا ز سایه ابر نطع پلنگ گشته

Ez-lâle şîr-i kuhsâr gül-renk çeng-geşte
Sahrâ zi-sâye-i ebr nat'-ı peleng-geşte⁸⁹⁸

şeklinde başlayan kasidesinin bu ilk beytinin şerhidir.⁸⁹⁹ Şerhin 3 nüshası tespit edilmiştir:

1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (271-272), Müellif hattı.⁹⁰⁰

2- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (276a-276b), İbrahim Tâhir.

3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (197a-199a), 1216, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.

Şerh-i Dîvân-ı Alî

Eser Emîru'l-Mü'minîn Ebû Tûrâb Ali b. Ebû Tâlib b. Abdulmuttalib el-Hâşimî yani Hazret-i Ali'nin (ö. 40/661) divanının şerhidir.⁹⁰¹ Müstakîmzâde şerhi "ihvân-ı hullân" dediği sadık dostlarından Şeyh Seyyid Ahmed-i Sinânî ve Şeyh Seyyid Ahmed-i Şeybânî'nin isteği ve muavenetleriyle kaleme almıştır. Şerhe 22

⁸⁹⁸ "Dağ aslanının pençesi laleden gül rengine boyandı. Çöl, bulutların gölgesinden kaplına döşek oldu."

⁸⁹⁹ Kasidenin tamamı için Bkz.: Şevket-i Buhârî, a.g.e., vr. 168a; Yavuz Yılmaz, 121-123.

⁹⁰⁰ FMTO, c. III, s. 21.

⁹⁰¹ Hazret-i Ali'nin divanı Şerif el-Murtazâ Ebu'l-Kâsım Ali b. Hüseyin b. Mûsâ b. Muhammed el-Alevî (ö. 436/1044) tarafından tertip edilmiştir. Müstakîmzâde eserin mukaddimesinde divanın hazret-i Ali'nin değil de Şerif el-Mürteza'nın olduğunu söyleyenlere şiddetle karşı çıkmaktadır. Ayrıca şerhi yazarken Kâdî Mîr Meybûdî'nin (ö. 909/1503-1504) şerhinde "ihtiyâr" ettiği nüshayı kullandığını söylemektedir. Müstakîmzâde, **Şerh-i Dîvân-ı Alî**, SK, Esad Efendi, nr. 2780, vr. 3a-3b. Şerif el Murtazâ'nın hayatı için Bkz.: Ahmed Muhammed el-Ma'tûk, "eş-Şerîf el-Murtazâ: Hayâtuhû, sekâfetuhû, edebuhû ve nakdüh", **el-Mecelletü'l-Arabiyye li'l-Ulûmi'l-İnsâniyye**, sy. 44, Kuveyt 1993, s. 30-73.

Cemâziyelevvel 1183/23 Eylül 1769 tarihinde başlayan Müstakîmzâde 1 Cemâziyelevvel 1186/31 Temmuz 1772 tarihinde eseri bitirmiştir. Devrin uleması tarafından ilgiyle karşılanan esere Neylîzâde Mehmed Hamid (ö. 1181/1767), Hâşimzâde Seyyid Abdullah, Vakanüvis Seyyid Mehmed Hâkim (ö. 1184/1770), İbrahim Hanif Efendi, Defter-i Hâkanî Emîni Mir Süleyman Arif (ö. 1183/1769), Şeyhülislam Sâlih Efendizâde Şeyh Mehmed Emin (ö. 1191/1777), Şeyhülislam Pîrzâde Osman Efendi (ö. 1183/1770), Şeyhülislam Mirzâzâde Mehmed Said (ö. 1188/1775) birer takriz yazmışlardır.⁹⁰² Eser Cemâziyelâhir 1257/1841 tarihinde Bulak'da basılmış ve daha sonra şerhte yer alan manzum tercümeler intihab edilerek 1312/1894-95 senesinde Şam'da basılmıştır.⁹⁰³

Şerhin 18 nüshası tespit edilmiştir.⁹⁰⁴

1- SK, Esad Efendi 2780, (1b-517a), 1 Cemâziyelevvel 1186, Müellif hattı.⁹⁰⁵

2- DKM, Edeb Türkî 86, (1b-266), 1203, İbrahim Tâhir.⁹⁰⁶

3- SK, Pertev Paşa 280, (1b-285a), 1218, Halil es-Sünbülî.⁹⁰⁷

⁹⁰² Esere yazılan takrizlerle ilgili bazı tarihsel karışıklıklar mevcuttur. Müstakîmzâde eserini 1183/1769 yılında yazmaya başladığını söylemektedir. Fakat esere takriz yazan Neylîzâde 1181 yılında vefat etmiştir. Bunun haricinde eserde takrizi olan Mehmed Hâkim, Mir Süleyman Arif, Pîrzâde Osman Efendi eser henüz tamamlamadan vefat etmişlerdir.

⁹⁰³ Müstakîmzâde, *Şerh-i Dîvân-ı Ali*, Bulak 1255; *Tercüme-i Müntehab min Dîvân-ı Ali b. Ebi Tâlib*, Ravzatu's-Şâm Matbaası, Dimaşk 1312. Eser üzerine Şakir Diclehan bir çalışma yapıp metnin bazı kısımlarını sadeleştirerek günümüz Türkçesi'ne aktarmıştır. Bu metin daha sonra başka yayınevlerince farklı şekillerde basılmıştır: Müstakîmzâde, *Hazret-i Ali Divanı*, haz. Şakir Diclehan, Ana Yayınevi, İstanbul 1981. Ayrıca metin üzerine şu an bir doktora tezi ve tarafımızca yürütülen bir neşir çalışması devam etmektedir: Serdar Dayan, *Müstakîmzâde Süleyman Saadeddin Efendi'nin Şerh-i Divân-ı Ali el-Murtazâ'sı: inceleme-metin-dizin*, (International Burch University).

⁹⁰⁴ Bu nüshaların haricinde SK, Yazma Bağışlar, nr. 2568, vr. 22b'de şerhten tespith ile ilgili bir kısım ve bir kasidenin manzum tercümesi yer almaktadır. Ayrıca Kadirîhâne Tekkesi'nin kütüphanesinde bir nüshası daha bulunmaktadır. Bkz.: *Kadirîhâne Demirbaş Defteri*, s. 7. Bununla birlikte Süleyman Kethüda'nın terekesinde de eserin bir nüshası bulunmaktadır. Bkz.: *Tsma*, E 381/33.

⁹⁰⁵ Nüshanın sonunda Zilkaade 1198/1784 tarihinde Müstakîmzâde ile İbrahim Tahir'in nüshayı mukabele ettiğine dair Arapça önemli bir kayıt bulunmaktadır. Bu kayıta Müstakîmzâde nüshanın sahibi olarak "adaşım" dediği birinden bahsetmektedir. Nüshanın zahriyesinde şerhin yazılmasına vesile olan Seyyid Ahmed-i Sinânî'nin 1198/1784 senesinde vefat ettiği ve Müstakîmzâde'nin nüshayı geri aldığına dair temellük kaydı bulunmaktadır. Müstakîmzâde'nin adaşım dediği kişi bu zat olamayacağına göre *Şerh-i Dîvân-ı Ali* müstensihlerinden Muhallefat Halifesi Mehmed Emin Efendi olmalıdır.

⁹⁰⁶ *FMTO*, c. III, s. 39.

⁹⁰⁷ Nüshanın başında yer alan fihrist ve takrizler Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

- 4- SK, Halet Efendi 217, (1b-420b), 1199, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.⁹⁰⁸
- 5- TSMK, Emanet Hazinesi 1631, (1b-401a), 1194.⁹⁰⁹
- 6- MYEK, Ali Emiri Edebiyat 208, (1b-521a), 1194, Derviş Muhammed Sırrî.⁹¹⁰
- 7- SK, Hüsrev Paşa 581, (1b-386a), 2 Safer 1199, Abdülbaki b. Ahmed.⁹¹¹
- 8- SK, Esad Efendi 2784, (1b-149a).⁹¹²
- 9- SK, Halet Efendi 218, (1b-413b), Ramazan 1203.⁹¹³
- 10- MK, Milli Kütüphane Yazmalar (06 Mil Yz A) 4938, (1b-295a), 1255.⁹¹⁴
- 11- İKH 515, (1b-220), 1278.
- 12- DKM, S4795, (1b-267), 22 Ramazan 1286, Ahmed Haşmet.⁹¹⁵
- 13- SK, Yazma Bağışlar 5289, (1-585), 16 Eylül 1311, Hoca Mehmed Efendi.⁹¹⁶
- 14- SK, Tahir Ağa Tekke 585, (1b-80a), 1347, Ali Behçet.⁹¹⁷
- 15- YKSÇK, Y 182, (21b-58b).⁹¹⁸

⁹⁰⁸ Nüshanın başında yer alan fihrist müstensihin oğlu Salâhî Mehmed Emin'in ve takrizler Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

⁹⁰⁹ Nüshanın başında yer alan takrizler Müstakîmzâde'nin hattıyladır. Ayrıca nüshanın zahriyesinde Müstakîmzâde nüshayı Şevval 1198/1784 tarihinde mukabele ve tashih ettiğini, lakin müstensihin esere müdahalede bulunduğunu ve kendince bazı tabirleri ve şerhleri esere eklediğini yazmaktadır.

⁹¹⁰ Bu nüshanın müstensihi SK, Bağdatlı Vehbi, nr. 1148, SK, Pertev Paşa, nr. 427, SK, Yazma Bağışlar, nr. 5501 ve Garret 1328Y-03 ile aynı müstensihdir. Nüshanın başında bulunan takrizler Müstakîmzâde'nin hattıyladır. Sonda 1194/1780 tarihli tashih kaydı bulunmaktadır.

⁹¹¹ Nüshanın başında bulunan takrizler Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

⁹¹² Nüsha sondan eksiktir. Nüshanın başında bulunan takrizler Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

⁹¹³ Nüshanın sonunda müellif tarafından tashih edilmiş olduğu yazılmakla birlikte bu bilgi hatalıdır. Tashih kaydı başka bir hatla yazılmıştır ve müellifin ölümünden bir sene sonradır.

⁹¹⁴ Nüshanın sonunda 1194/1780 tarihli tashih kaydı bulunmakla birlikte bu kayıt MYEK, Ali Emiri Edebiyat 208 numaralı nüshada aynı şekilde bulunmaktadır. Müstensih eser bu nüshadan istinsah etmiş olmalıdır.

⁹¹⁵ FMTÖ, c. III, s. 39.

⁹¹⁶ Varaklar sayfa düzenine göre numaralandırılmıştır.

⁹¹⁷ Eserin tamamı olmayıp içinden intihap yapılan kısımları içermektedir.

⁹¹⁸ Şerhin manzum tercüme kısımlarını ihtiva etmektedir.

16- UCLA, LSC B669.⁹¹⁹

17- MYEK, Ali Emiri Şerriyye 1357, (1b-45b).⁹²⁰

18- AYEK, Bayezid 1761, (137b-138b).⁹²¹

Şerh-i Ebyât

Aynı mazmunları ve manayı içeren Ma‘arrî’nin Arapça:

ولو أن ما بي من جوى وصباية

على جمل لم يدخل النار كافر

Ve-lev enne mâ bî min ceven ve sebâbetin

Alâ cemelin lem yedhuli’n-nâra kâfiru⁹²²

beyti ve güftekarı meçhul Farsça:

آنچه بر من میروود گر بر شتر رفتی ز غم

می زدندی کافران در جنت المأوی قدم

Ançi ber-men mî-reved ger ber şütur reftî zi-gam

Mî-zedendî kâfirân der-Cennetü’l-Me’vâ kadem

beyit ile Karamanlı Nizâmî’nin⁹²³ (ö. 15.yy) Türkçe:

Uştür-i sermest eger yüklenüp hicrânun yükin

Zülf ü hâlün gibi kâfir cenneti mesken tutar

⁹¹⁹ Nüsha katalogda *Müşbetnâme* olarak kaydedilmekle birlikte gerek baştaki takrizler ve gerek eserin başlangıcından *Şerh-i Dîvân-ı Ali* olduğu anlaşılmıştır. Tâkî Dâniş Pejuh-İsmail Hâkimî, **a.g.e.**, c. XI, s. 453.

⁹²⁰ Nüsha eksiktir.

⁹²¹ Şerhten sadece bir varaklık kısmı havidir. Mecmuanın başında Yusuf el-Antakî’nin tertibi olduğu kayıtlıdır.

⁹²² “Bendeki aşk deve de olsa (aşkından eriyip öyle zayıf hâle gelirdi ki, iğne deliğinden geçerdi) hiç bir kâfir cehenneme girmezdi.”

⁹²³ Müstakîmzâde beytin Fuzûlî’ye ait olduğunu söylemektedir. Bkz.: Müstakîmzâde, **Mecmû‘a**, AÜK, Agah Sırrı Levent, nr. 576, vr. 151a.

beytinin⁹²⁴ Arapça, Farsça ve Türkçe muhtasar şerhidir.⁹²⁵ Şerhin tarihi 15 Safer 1159/9 Mart 1746'dır.

Şerhin 3 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- AÜK, Agah Sırrı Levent 576, (151a), 15 Safer 1159, Müellif hattı.
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (277a), İbrahim Tâhir.
- 3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (193b-194a), 1216, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.

Şerh-i Ebyât-ı Pîr-i Herât

Pîr-i Herât Hâce Ebû İsmâ'il Abdullah b. Muhammed b. Ali el-Herevî el-Ensârî'nin (ö. 481/1089)

مَا وَحَّدَ الْوَاحِدَ مِنْ وَاحِدٍ
إِذْ كُلُّ مَنْ وَحَّدَهُ جَاحِدٌ⁹²⁶

Mâ vahhade'l-vâhide min Vâhidin

İz kullu men vahhadehû câhidu

beytiyle başlayan kıtasının şerhidir.⁹²⁷ “Menşûr-ı sadâkat” terkininin ebced değeri olan 1191/1777-78 tarihi eserin telif tarihidir.

Şerhin 4 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (89-91), Müellif hattı.⁹²⁸
- 2- SK, Pertev Paşa 625, (308a-309b), İbrahim Tâhir.
- 3- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (71b-74a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.

⁹²⁴ Haluk İpekten, **Karamanlı Nizâmî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı**, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara 1974, s. 144.

⁹²⁵ Yavuz Yılmaz, s. 124.

⁹²⁶ “‘Bir’ olanı hiç kimse birlememiştir/birleyemez (hakkıyla) zira O’nu birleyen (birlediğini sanan) herkes münkirdir”

⁹²⁷ Yavuz Yılmaz, s. 91-93.

⁹²⁸ **FMTÖ**, c. II, s. 161.

4- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (271b-272b).

Şerh-i Ebyât-ı Molla Câmi

Molla Nûreddin Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed el-Câmî'nin (ö. 898/1492) *Tuhfetu'l-Ahrâr* adlı mesnevisinde yer alan bu iki beytin muhtasar şerhidir:⁹²⁹

اول او آخر هر منتهی
ز آخر او دست تمنی تهی

هر که بدان کنج عنایت رسید
رخت بدایت بنهایت کشید

Evvel-i û âhir-i her müntehî
Z'âhir-i û dest-i temennâ tehî

Her ki be-dân genc-i inâyet resîd
Raht-ı bidâyet be-nihâyet keşîd⁹³⁰

Şerhin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3497, (87a), Müellif hattı.

Şerh-i Ebyât-ı Sandûka

Ebû Muhammed Muhyiddin Abdulkâdir b. Ebû Sâlih Mûsâ Zengîdost-ı Geylânî'nin (ö. 561/1166) sandukasında yazılı

إِذَا ضَاقَ حَالِي إِشْتَكَيْتُ لِخَالِقِي
قَدِيرَ عَلَى تَيْسِيرِ كُلِّ عَسِيرٍ⁹³¹

Îzâ dâka hâlî iştekeytu li-Hâlikî

⁹²⁹ Beyitler mesnevide art arda olmayıp lafızlarda da bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bkz.: Molla Câmi, **Tuhfetu'l-Ahrâr**, nşr. Forber Falconer, Society for the Publication of Oriental Texts, Londra 1848, s. 21.

⁹³⁰ “Yolun sonuna ulaşan her kişi onun başlangıç yerine ancak ulaşmış olur, onun sona vardığı yerde temenni eli boş kalır. (Her müntehinin ahiri onun evvelidir. Onun ahirinde temenni eli boş kalır.) O inayet hazinesine erişenin yol azığı bitmiş olur.”

⁹³¹ “Ne vakit daralsam beni yaratana dert yanarım her zorluğu kolaylaştırmaya kâdir olan O’dur ancak.”

Kadîrun alâ teysîri külli asîrin

beytiyle başlayan 5 beyitlik manzumenin şerhidir.⁹³² 1184/1770-71 senesinde şerh edilmiştir.

Şerhin 12 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (266-268), Müellif hattı.⁹³³
- 2- SK, Pertev Paşa 625, (219b-250a), İbrahim Tâhir.
- 3- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (71b-72a), İbrahim Tâhir.
- 4- BYEK, Beyazıt Umumi 30085 (105622), (8b-10a), Muhallefat Halifesi Mehmed Emîn.
- 5- KBYEK, Burdur İl Halk Ktp. 141, (104b-107b).⁹³⁴
- 6- SK, Yazma Bağışlar 5269, (II), Ahmed Niyâzî-i Halvetî.
- 7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (175b-177a), 1212, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 8- SK, Pertev Paşa 614, (320b-322b), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 9- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (218b-219b), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 10- İsmail Saib I 4260, (46b-48a), 1316, Muhammed Vâsîf.
- 11- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (122a-123a)
- 12- SK, Hacı Mahmud Efendi 3238, (5b-6b).

Şerh-i Lugaz

Müstakîmzâde'nin "Nedür ayâ ol ism ki müsemmâsı mahbûb-ı kulûb-ı hâlisîn ve menfûr-ı derûn-ı fâsikîndir." şeklindeki kendi mensur lugazının şerhidir.

⁹³² Abdullah Huzur Hamad, *Divânu Abdulkadir el-Cîlânî-Dirâse uslûbiyye-*, Dâru'l-Kalem, Beyrut [ty], s. 95; Yavuz Yılmaz, s. 88-90.

⁹³³ FMTO, c. III, s. 6.

⁹³⁴ Nüshanın zahriyesinde yer alan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyla olup nüshanın sonunda Müstakîmzâde'nin nüshayı görüp kontrol ettiğine dair 1184/1770-71 tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

Şerhin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3485, (90b), Müellif hattı.⁹³⁵

Şerh-i Lugaz

“Nedür ol ism-i cins ki” şeklinde başlayan tamamlanmamış bir lugaz ve şerhtir. Şerhin birçok yerinin üstü çizilmiş ve bazı yerleri silinmiştir.

Şerhin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3485, (91b), Müellif hattı.

Şerh-i Lugaz-ı İsm-i Celâl (Şerh-i Rubâî)

الله بود یک ألف وهی و دو لام
عاجز شده از کنه کمالش اوهام
از بینہ ألف علی را بطلب
وز هی و دو لام جو محمد را نام

Allâh büved yek elif ü hâ vü dü-lâm

Âciz şode ez-küh-i kemâleş evhâm

Ez beyyine-i elf Alî râ be-taleb

Vez-hâ vü dü lâm cû Muhammed râ nâm⁹³⁶

Rubaisinin muhtasar şerhidir. Şerhin 4 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Pertev Paşa 625, (129a-129b), İbrahim Tâhir.⁹³⁷

⁹³⁵ Müstakîmzâde'nin tertip ettiği bu mecmuada 9 adet lugaz ve bu lugazların şerhleri bulunmaktadır. Bunların bazısında yer alan kayıtlar ve işaretlerin Müstakîmzâde'ye aidiyeti hususunda bir tereddüt olmamakla birlikte bazılarında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Nevres'e ait mensur lugazın haricinde diğer lugazları bir kaynaktan tevsik edemediğimizden şerhlerin Müstakîmzâde'ye mi lugazların sahiplerine mi ait olduğunu tespit edemedik. Bundan dolayı emin olamadığımız şerhleri Müstakîmzâde'ye nispet etmekten imtina ettik. Mecmuada yer alan diğer şerhler şunlardır: 4- *Şerh-i Lugaz-ı Tevfik* (69a), 1- *Şerh-i Lugaz-ı Nevres* (69b), 2- *Şerh-i Lugaz-ı Sem'î* (88a), 5- *Şerh-i Lugaz-ı Hilmî* (89a), 7- *Şerh-i Lugaz-ı Mehmed Emin-i Tokadî* (91b). (Mecmuanın varakları karışmış olduğundan şerhler sıralı değildir.)

⁹³⁶ “Bir elif (الف) ve hâ (هـ) ve iki lâm (لام) harflerinden Allah (lafzı) olur. Zihinler onun kemâlinin kühüne vakıf olmaktan acizdir. Elif'in beyyinesinde (ikinci ve üçüncü harflerinde) Ali'yi talep et. Hâ'nın ve iki lâm'ın beyyinesinde (ikinci ve üçüncü harflerinde) Muhammed'in ismini ara.”

⁹³⁷ Serlevhanın üstünde yer alan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

2- DKM, Mecâmi Türkî 22, (36b-37a), 1213, Halil b. Hüseyin.⁹³⁸

3- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (61b-65a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.

4- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (106b-107b).

Şerh-i Lugaz-ı Selâm

Kâmî Mehmed b. İbrâhim b. Ahmed el-Edirnevî'nin (ö. 1136/1724) selamla ilgili lugazının şerhidir. Dokuz kere “selâm” lafzının ebced değeri olan 1179/1765-66 senesinde şerh edilmiştir.

Şerhin 6 nüshası tespit edilmiştir:

1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (80-83), 1194, Müellif hattı.⁹³⁹

2- SK, Pertev Paşa 625, (125b-128b), İbrahim Tâhir.⁹⁴⁰

3- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (149b-192a), İbrahim Tâhir⁹⁴¹

4- SK, Esad Efendi 1684, (141b-147b), Cemâziyelevvel 1202, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.

5- DKM, Mecâmi Türkî 22, (37b-39b), 1213, Halil b. Hüseyin.⁹⁴²

6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (102b-106b).

Şerh-i Lugaz-ı Zâhir

“Ol ne ism-i mecmû‘ ve te’lîf-i zîbâ ki ahraf-ı hamse ile müretteb ve ne mektûb u tasnif-i ra’nâ ki ancak sâniyye ve sâlisesi lafz ile mürekkebe” lugazının şerhidir. 1150/1737-38 tarihinde telif edilmiştir.

Şerhin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3485, (89b-90a), 1150, Müellif hattı.

⁹³⁸ FMTO, c. II, s. 131.

⁹³⁹ FMTO, c. II, s. 159.

⁹⁴⁰ Zahriyede bulunan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıdır.

⁹⁴¹ Eser zahriyeye sehven *Lugaz-ı Celâl* şeklinde kaydedilmiştir.

⁹⁴² FMTO, c. III, s. 276.

Şerh-i Mısra-yı Mevlânâ

علم حق در علم صوفی گم شود⁹⁴³

İlm-i Hakk der ilm-i sûfî gum şevved

Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî'nin (ö. 672/1273) mezkûr mısraının şerhidir. Receb 1165/1752 tarihinde telif edilmiştir.

Şerhin 6 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3501, (12b-13a), Receb 1165, Müellif hattı.
- 2- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (273-274), 1194, Müellif hattı.⁹⁴⁴
- 3- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (267b), İbrahim Tâhir.
- 4- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (214b-215a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (191b-192a), 1216, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 6- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (336a).

Şerh-i Rubâî

Meşhur sûfî Ebû Said-i Ebu'l-Hayr Fazlullah b. Ahmed b. Muhammed el-Meyhenî el-Horasânî'nin (ö. 440/1049)

وی در سر گور ذله غارت کردم
مر پاکان را جنب زیارت کردم
شکرانه آنکه روزه خوردم رمضان
در عید نماز بی طهارت کردم

Vey der ser-i gûr zelle gâret kerdem
Mer pâkân-râ cünub ziyâret kerdem
Şükrâne-i ân ki rûze hordem Ramazân

⁹⁴³ “Hakk’ın ilmi sûfinin ilminde kaybolur.”

⁹⁴⁴ FMTÖ, c. III, s. 79.

Der iyd namâz bî-tehâret kerdem⁹⁴⁵

rubaisinin şerhidir.⁹⁴⁶ Şerhin 4 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (216), Müellif hattı.⁹⁴⁷
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (280a), İbrahim Tâhir.
- 3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (201b), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 4- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (221a).

Şerh-i Rubaî-yi Havrâ

Ebû Said-i Ebu'l-Hayr'ın çokça şerh edilen meşhur

حورا بنظاره نکارم صف زد
رضوان ز تعجب کف خود بر کف زد
آنخال سیه بر آن رخان مطرف زد
ابدال زیبیم چنگ در مصحف زد

Havrâ be-nezzâre-yi nigârem saf zed

Rıdvân zi-ta'accüb kefi hod ber-kefi zed

Ân hâl-i siyeh ber ân ruhân mutraf zed

Abdâl zi-bîm çeng ber-Mushaf zed⁹⁴⁸

rubaisinin şerhidir.⁹⁴⁹ Şerhin ilk tesvidi 1166/1752-53 olup daha sonra 1192/1778-79 senesinde itmam olunmuştur.

Şerhin 7 nüshası tespit edilmiştir.

- 1- SK, Esad Efendi 3501, (63a-63b), Müellif hattı.⁹⁵⁰

⁹⁴⁵ “Onun kabrinin başında günah işledim. Temiz olanları pis bir şekilde ziyaret ettim. Bunun şükranesi olarak Ramazan’da oruç yedim ve bayramda namazı abdestsiz kıldım.”

⁹⁴⁶ Said Nefîsî, **Suhenân-ı Manzûm-ı Ebû Sa’îd Ebu’l-Hayr**, Kitâbhâne-i Sinânî, Tahran 1955, Rubai nr: 406; Yavuz Yılmaz, s. 130.

⁹⁴⁷ FMTO, c. III, s. 40.

⁹⁴⁸ “Huriler sevgilimi görmek için saf tuttular. Rıdvân (Cennetlerin bekçisi) şaşkınlığından alkış tuttu. Bir siyah ben onun yanağında belirdi ve Abdal korkusundan elini Mushaf’a vurdu.”

⁹⁴⁹ Rubai için bkz.: Muhammed b. Münevver b. Ebû Saîd-i Mîhenî, **Esrârü’t-Tevhîd fî Makâmâtî Şeyh Ebû Sa’îd**, SK, Reşid Efendi 1164, vr. 91a; Said Nefîsî, **a.g.e.**, Rubai nr: 205; Yavuz Yılmaz, 84.

⁹⁵⁰ Şerhin ilk tesvid halidir.

- 2- AÜK, Agah Sırrı Levent 576, (162b-164a), Müellif hattı.
- 3- SK, Pertev Paşa 625, (196b-197b), İbrahim Tâhir.⁹⁵¹
- 4- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 167, (163b), 1197, Halil es-Sünbülî.⁹⁵²
- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (182b-184a), 1216, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (273a-274a).
- 7- SK, Yazma Bağışlar 5269, (60a-60b).

2.2.3.2. Risâle ve Eser Şerhleri

Ahdnâme mine'l-Hisni'l-Hasin

İbnü'l-Cezerî Ebu'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed ed-Dımaşkî el-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *el-Hisnü'l-Hasîn min Kelâmi Seyyidi'l-Mürselîn* adlı hadislerden derlenmiş dua ve zikirlerin yer aldığı eserinin “قُلْ: اللَّهُمَّ فَاطِرُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ”⁹⁵³ şeklinde başlayan ayet-i kerime ve Ahd Hadisi'nin tercüme/şerhidir.⁹⁵⁴

Tercümenin 3 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (341b), İbrahim Tâhir.
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (79b), Halil es-Sünbülî.
- 3- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (184b-185a), 1212, Ahmed Zihni.

⁹⁵¹ Eserin 1192/1778-79 tarihli versiyonudur. Nüshanın zahriyesinde yer alan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

⁹⁵² FMTO, c. III, s. 40.

⁹⁵³ “De ki: Ey gökleri ve yeri yaratan...”Zümer 39/46.

⁹⁵⁴ Müstakîmzâde'nin eser listesinde *Şerhü'l-Hisni'l-Hasîn* adlı bir eser yer almaktadır. Muhtemelen Müstakîmzâde bu eserin tamamını şerh etmiştir. Bu tercüme de o şerhten olmalıdır. Lakin şerhin tamamının bulunduğu nüshayı maalesef tespit edemedik. Bkz.: İbnü'l-Cezerî, *el-Hisnü'l-Hasîn min Kelâmi Seyyidi'l-Mürselîn*, thk. Abdurrauf b. Muhammed b. Ahmed el-Kemâlî, Kuveyt 1429, s. 91.

el-Hediyyetü's-Seferiyyeti ve'l-Hadariyye fî Şerhi'l-Kasîdeti'r-Râ'iyyeti'l-Mudariyye

Ebû Abdullah Şerefüddin Muhammed b. Sa'îd b. Hammâd el-Bûsîrî'nin (ö. 696/1296) meşhur kasidesi *el-Kasîdetü'l-Mudariyye fî's-Salâti alâ Hayri'l-Beriyye*'nin şerhidir. 1167/1753-54 yılında tamamlanan şerhe Müstakîmzâde'nin hocalarından İbrâhim Hanîf b. Mustafa el-İstanbulî (ö. 1189/1775) bir takriz yazmıştır.

Şerhin 28 nüshası tespit edilmiştir:⁹⁵⁵

- 1- MYEK, Ali Emiri Şeriyye 525, (1b-26a), Ramazan 1167, Müellif hattı.⁹⁵⁶
- 2- MMCK, İbrahim Hilmi 7009T, (193a-224b), 1167, Müellif hattı.⁹⁵⁷
- 3- SK, Hafid Efendi 193, (20b-46a), Cemâziyelevvel 1171, Müellif hattı.
- 4- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (51-75), Zilhicce 1198, Müellif hattı.⁹⁵⁸
- 5- SK, Laleli 3677, (46b-61b), 3 Zilhicce 1167, İbrahim Tâhir.⁹⁵⁹
- 6- SK, Nuruosmaniye 132, (1b-20a), 1167, İbrahim Tâhir.⁹⁶⁰
- 7- DKM, Mecâmi Türkî 15, (54-80), 1168, İbrahim Tâhir.⁹⁶¹
- 8- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (1b-11b), İbrahim Tâhir.
- 9- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (97b-115b), İbrahim Tâhir.
- 10- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2020, (1b-32a), 1180, Üsküdarî Seyyid Hasîb.⁹⁶²

⁹⁵⁵ Burada zikredeceğimiz 28 nüshanın haricinde Ankara Milli Kütüphane Yz A 1456 numaralı mecmuada sahibi belirsiz tereke listesinde Müstakîmzâde'nin hattıyla olduğu yazılı bir nüsha bulunmaktadır. Fakat bu nüshanın bizim verdiğimiz 4 adet müellif hattı nüshadan biri mi yoksa 5. başka bir müellif nüshası mı olduğu tespit edilememiştir.

⁹⁵⁶ Zahriyede İbrahim Hanîf'in kendi hattıyla takrizi yer almaktadır. Nüshanın 17. varağından sonra Müstakîmzâde'nin hattı başlamaktadır.

⁹⁵⁷ TCBM, s. 268.

⁹⁵⁸ FMTO, c. IV, s. 244.

⁹⁵⁹ Nüshanın sonunda Müstakîmzâde'nin nüshayı görüp kontrol ettiğine dair bir kayıt bulunmaktadır.

⁹⁶⁰ Nüshanın sonunda Müstakîmzâde'nin Ramazan 1167/1754 tarihli mukabele kaydı bulunmaktadır.

⁹⁶¹ FMTO, c. IV, s. 244.

⁹⁶² 1180/1766-67 tarihli Müstakîmzâde'ye ait mütalaa kaydı bulunmaktadır.

- 11- KBYEK, Burdur İl Halk Ktp. 141, (61a-89b).⁹⁶³
- 12- SK, Ömer İşbilir 104, (1b-36a).⁹⁶⁴
- 13- SK, Mihrişah Sultan 197, (45b-77b).⁹⁶⁵
- 14- SK, Esad Efendi 2804, (1b-25b), 1207, Hafid-i Çelebizâde Derviş el-Hac es-Seyyid Muhammed Zeynûlabidin en-Nakşibendi.
- 15- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (295a-315a), 1210, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.⁹⁶⁶
- 16- SK, Pertev Paşa 611, (6b-41b), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 17- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (39b-55a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 18- KKMK, 13455, (176a-198a), 17 Safer 1273, Derviş Ahmed Şükri b. Hafız Zeynûlabidin es-Sillevî
- 19- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 1282, (1b-16b).⁹⁶⁷
- 20- İBBAK, Belediye Yazmaları K1098, (171b-197a).
- 21- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3300, (288-323), Seyyid Hafız Mehmed Hulûsî.⁹⁶⁸
- 22- SK, Hacı Mahmud 3574, (1b-23a).
- 23- SK, Hacı Mahmud 3927, (58a-75a).
- 24- SBB, Hs. or. oct. 948, (1b-31a), 4 Receb 1199, el-Hâc Mehmed b. Ahmed.

⁹⁶³ Nüshanın sonunda Müstakîmzâde'nin nüshayı görüp kontrol ettiğine dair 1184/1770-71 tarihli bir kayıt bulunmaktadır.

⁹⁶⁴ Nüshanın sonunda Müstakîmzâde'nin tashih kaydı bulunmaktadır.

⁹⁶⁵ Nüshanın yer aldığı mücelledin zahriye kısmında yer alan fihrist Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

⁹⁶⁶ Eserin ferağ kaydının yanında 20 Zilhicce 1210/26 Haziran 1796 tarihinde müellif nüshası ile mukabele edildiği yazılıdır.

⁹⁶⁷ Nüshanın sonunda yer alan “tarîḥ-i te’lîf 1193” ibaresi hatalı olup muhtemelen nüsha 1193/1779-80 tarihli bir nüshadan istinsah edildiği sırada istinsah tarihi telif tarihi sanılıp müstensih tarafından sehven yazılmıştır.

⁹⁶⁸ Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

25- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (269b-285b).

26- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 167, (165).⁹⁶⁹

27- SBB, Petermann II 191, (1b-34a).⁹⁷⁰

28- DKV Mec 41/330 E, (1b-21a).⁹⁷¹

Şerefü'l-Akîde (Tercüme-i Fıkhü'l-Ekber)

İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ el-Kûfi'nin (ö. 150/767) *Fıkhü'l-Ekber* adlı risalesinin tercüme ve şerhidir. Eser “Şerefü'l-Akîde” terkininin ebced değeri olan 1195/1780 senesinde tercüme edilmiştir. 1313/1897 senesinde İkdâm Matbaasında basılmıştır.⁹⁷²

Tercümenin 7 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Pertev Paşa 625, (282b-303a), İbrahim Tâhir.
- 2- SK, Hacı Mahmud Efendi 1997, (3b-25a), Cemâziyelevvel 1209.
- 3- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (28b-50a), 1212, Ahmed Zihni.
- 4- İÜNEK Türkçe Yazmalar 3629, (74a-89a), 1263, es-Seyyid Ahmed el-Hırsovevî.
- 5- İAMK, EY1631, (83b-112b).
- 6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (161b-186b).
- 7- MMCK, İbrahim Hilmi 4667T.⁹⁷³

⁹⁶⁹ FMTO, c. IV, s. 244.

⁹⁷⁰ Wilhelm Ahlwardt, *Verzeichniss der arabischen handschriften der Königlichen bibliothek zu Berlin*, Berlin 1895, Band VII, s. 68.

⁹⁷¹ Bessam Muhammed Barud, *Fihrişü'l-Muhtasar li'l-Mahtûtâtî'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye, Kısmu'l-Mahtûtât ve Musavverâtuhâ, Ebu Dabi 1194.

⁹⁷² Müstakîmzâde, *Fıkh-ı Keber Tercümesi*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1313. Eserin neşri için bkz.: Uğur İncebilir, *a.g.e.*, s. 27-103.

⁹⁷³ TCBM, s. 269.

[Şerh-i Dua-i “Sübhâneke Allâhümme ve bi-hamdik”]

Hiz. Aişe (ö.58/677) ve sahâbeden Hiz. Ebû Said el-Hudrî'nin (ö. 74/693) rivâyet ettiği “Sübhâneke Duası” olarak bilinen duanın muhtasar bir şerhidir.

Şerhin 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3465, (30b), Müstakîmzâde.

Şerh-i Hadîs-i “Letüftehanne'l-Kostantıniyyete”

İstanbul'un fethedileceğine dair müjde hadisinin muhtasar bir şerhidir.⁹⁷⁴ Şerhin 2 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3465, (10b), Müellif hattı.
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (331b), İbrahim Tâhir.

Şerhü'l-Hadîsi'l-Kudsî

⁹⁷⁵“أَعْدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ” şeklinde başlayan kudsî hadisnin Arapça şerhidir.

“Bâ'isü's-şeref” terkiibinin ebced değeri olan 1184/1770-71 senesinde yazılmıştır. Şerhin 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3447, (4b), 1206, Halil es-Sünbülî.

Şerh-i Hizbü'l-Hıfz ve'l-Evrâd

Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî'nin (ö. 676/1277) *Hızbü'l-Hıfz ve'l-Evrâd* adlı hizb ve dua risalesinin şerhidir. Müstakîmzâde şerhi 4 gece akşam namazlarından sonra toplamda 27 saatte yazdığını söylemektedir.

Şerhin 22 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Hafid Efendi 193, (1b-17a), Cemâziyelâhir 1171, Müellif hattı.

⁹⁷⁴ “İstanbul mutlaka fethedilecektir. O'nu fetheden komutan ne güzel komutan ve o ordu ne güzel ordudur.” Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, **et-Târihu'l-Kebîr**, Haydarâbâd 1362, I, Kısım II, s. 81; Ahmed b. Hanbel, el-**Müsned**, Çağrı Yay., İstanbul 1992, IV, 335; Hâkim en-Neysâbü'rî, **Mustedrek ale's Sahihayn**, Beyrut 1990, IV, s. 422, Hadis No: VIII: 8300; Celaledin es-Suyutî, **el-Câmiu's Sağîr**, Mısır 1373, II, s. 123.

⁹⁷⁵ “Salih kullarım için hazırladım.”

- 2- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (54b-60b), İbrahim Tâhir⁹⁷⁶
- 3- DKM, Mecâmi Türkî 15, (36-45), 1168, İbrahim Tâhir.⁹⁷⁷
- 4- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (94b-104a), 1203, İbrahim Tâhir.
- 5- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (87b-97a), İbrahim Tâhir.
- 6- SK, Esad Efendi 1330, (12b-38a), Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6698, (197b-210b), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 8- BL, Or. Ms. 12629, (129b-157a), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 9- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2329, (1b-27b), 1212.
- 10- SK, Esad Efendi 1516, (1b-27b), 19 Cemâziyelâhir 1218, es-Seyyid Mehmed b. es-Seyyid Ahmed.
- 11- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (93b-103a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 12- İBBAK, Belediye Yazmaları K1098, (89b-102b), Cemâziyelevvel 1238, Seyyid Mehmed Sadık.
- 13- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9943, (73b-95b), 5 Receb 1249.
- 14- KKMK, 13455, (85b-98b), 27 Muharrem 1273, Dervîş Ahmed Şükri b. Hafız Zeynûlabidin es-Sillevî
- 15- İBBAK, Osman Nuri Ergin 231, (11b-26a), 19 Şaban 1283, Mehmed Emin.
- 16- SBB, Ms. or. oct. 2825, (1b-18b), 1301, Ahmed Hıfzî.⁹⁷⁸
- 17- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3300, (136-157), Seyyid Hafız Mehmed Hulûsî.⁹⁷⁹

⁹⁷⁶ Nüşanın zahriyesinde yer alan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

⁹⁷⁷ **FMTO**, c. III, s. 29.

⁹⁷⁸ Manfred Götz, **a.g.e.**, nr. 178.

⁹⁷⁹ Nüşa numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

18- İBBAK, Osman Nuri Ergin 835, (1b-14b).

19- İBBAK, Osman Nuri Ergin 835, (25b-34a).⁹⁸⁰

20- İÜNEK, Farsça Yazmalar 151, (23b-58b).

21- SK, Mihrişah Sultan 197, (78b-98b).

22- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (251b-261b).

Şerh-i İbârât (Şerhu'l-Ukûdi'l-Lü'lü'yye fî Tarîki's-Sâdeti'l-Mevleviyye)

Abdulganî b. İsmâ'il b. Abdulganî en-Nâblusî ed-Dımaşkî el-Kinânî en-Nakşibendî'nin (ö. 1143/1731) sema, musiki ve raks gibi fıkhi açıdan ihtilaflı olan meseleleri ele aldığı *Şerhu'l-Ukûdi'l-Lü'lü'yye fî Tarîki's-Sâdeti'l-Mevleviyye* adlı Mevlevilik müdafaası mahiyetindeki risalesinin şerhidir. Eserin ismi ebced ile telif tarihini vermekle birlikte “tamâm-ı eser” terkinin ebced değeri olan 12 Rebiyülevvel 1182/27 Temmuz 1768 tarihinde tamamlanmıştır. Esere devrin önde gelen Mevlevi şeyhlerinden Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhlerinden Mesnevîhân Tokadî Abdülehad Dede ve Kütahya Mevlevîhânesi şeyhlerinden Mesnevîhân Sakıb Dedezâde s-Seyyid Ahmed Hâlis Dede (ö. 1191/ 1777-78) birer takriz yazmışlardır.⁹⁸¹

Şerhin 22 nüshası tespit edilmiştir:⁹⁸²

1- MMCK, İbrahim Hilmi 7009T, (1b-66a), Müellif hattı.⁹⁸³

2- YKSÇK, Y 946, (1b-131b), 10 Zilhicce 1184, Müellif hattı.⁹⁸⁴

3- SBB, Ms. or. oct. 2825, (1b-123b), 2 Rebülâhir 1186, Ali Rızâî b. Mehmed Medhî el-Uşşâkî.

⁹⁸⁰ Bu resail mecmuasının içerisinde farklı hatlarla şerhin iki nüshası bulunmaktadır.

⁹⁸¹ Eserin tahkikli neşri tarafımızdan yapılmış olup başında Müstakîmzâde'nin Mevlevi tarikatıyla olan bağlantısı geniş bir şekilde ele alınmıştır. Bkz.: Müstakîmzâde, **Şerh-i İbârât**, haz. Ensar Karagöz, TYEK Yay., İstanbul 2019.

⁹⁸² Kadirîhâne Tekkesi'nin kütüphanesinde bir nüshası olduğu kütüphane demirbaş defterinde yazılıdır. Bkz.: **Kadirîhâne Demirbaş Defteri**, s. 10.

⁹⁸³ TCBM, s. 268.

⁹⁸⁴ İbnü'l-Emin'in *Tuhfe* neşrinde işaret ettiği “Köprülüzâde Mehmed Fuad Bey'in kütüphanesinde mevcut müellif hattı nüsha” bu nüshadır. Bkz.: İbnü'l-Emin, **Tuhfe**, s. 49.

- 4- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (78b-127a), İbrahim Tâhir.
- 5- SK, Lala İsmail 179, (1b-90b), 16 Ramazan 1198, Halil es-Sünbülî⁹⁸⁵
- 6- İBBAK, Osman Nuri Ergin 267, (72b-73a), 11 Safer 1204, Halil es-Sünbülî.⁹⁸⁶
- 7- SK, Esad Efendi 1531, (1b-125a), Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 8- SK, Pertev Paşa 427, (1b-132b), 6 Şaban 1202, Derviş Muhammed Sırrî.⁹⁸⁷
- 9- SK, Pertev Paşa 614, (62b-241b), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 10- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6700, (1b-132b), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.⁹⁸⁸
- 11- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 286, (1b-135a), 9 Cemaziyülahır 1211, Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi.
- 12- SK, Halet Efendi 219, (1b-95a), Rebîülevvel 1225, Nazifzâde Ahmed Hâmid.
- 13- SK, Halet Efendi 379, (1b-95a).⁹⁸⁹
- 14- SK, Hacı Mahmud Efendi 2348, (1b-117a), 15 Ramazan 1237, Derviş Hafız Feyzullah.
- 15- DTCFK, Muzaffer Özak II 415, (1b-115a), 27 Şaban 1239, Muhammed Şemseddin Dede b. Şeyh Alî.
- 16- YKSÇK, Y 595, (1b-132a), Şâkir Mehmed.
- 17- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 1764, (1b-110a).
- 18- MYEK, Ali Emiri Şeriyye 895, (1b-175b).

⁹⁸⁵ Nüşanın zahriyesinde bulunan takrizler Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

⁹⁸⁶ Şerhin sadece bir varağını ihtiva etmektedir.

⁹⁸⁷ Nüşanın zahriyesinde bulunan takrizler Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

⁹⁸⁸ Nüşhada şerhe yazılan takrizler ve derkenarlar bulunmamaktadır.

⁹⁸⁹ Ferağ kaydında müstensih adını belirtmeden bu nüshayı şârihin müsvedde nüshasından hiçbir ziyade ve noksan olamamak üzere harfî harfine selh-i Şaban 1212/1798'de mukabele ettiği yazmaktadır.

19- Rıfat Kütük Koleksiyonu, (1b-118b).⁹⁹⁰

20- SÜSAM, Y 32, (1b-135b).

21- SK, İzmir 298, (1b-86b).

22- MK, Milli Kütüphane Yazmalar (06 Mil Yz A) 951, (63a-69b).⁹⁹¹

Şerh-i Kelâm-ı Bâyezîd

Eser Ebû Yezîd Tayfûr b. İsâ b. Sürûşân'ın (ö. 234/848 [?]) şathiyat tarzındaki bazı sözlerinin şerhidir.

Şerhin 12 nüshası tespit edilmiştir:

1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (242-244), 1194, Müstakîmzâde.⁹⁹²

2- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 167, (169b-170a), Halil es-Sünbülî.⁹⁹³

3- SK, Pertev Paşa 625, (94b-96a), İbrahim Tâhir.⁹⁹⁴

4- BYEK, Beyazıt Umumi 30085 (105622), (5b-8a), Muhallefat Halifesi Mehmed Emîn.

5- SK, Yazma Bağışlar 5269, (3a-5a), Ahmed Niyâzî-i Halvetî.

⁹⁹⁰ İlk olarak nüshayı benimle paylaşan hocam sayın Prof. Dr. Rıfat Kütük Beyefendi'ye şükranlarımı sunuyorum. Saniyen bu nüshanın müellif hattı olup olmamasıyla ilgili kendisiyle olan fikri ayrılığımı burada izhar ve izah etmekte fayda görmekteyim. Muhterem hocam bu nüshanın müellif hattı olduğunu söylemektedir. İki cihetten kendisine bu hususta katılmadığımı ifade etmem gerekmektedir. İlki nüshada en az üç farklı şahsa ait el yazısı bulunmaktadır. Bundan dolayı en azından nüshanın tamamının müellif hattı olması imkansızdır. İkinci olarak nüshanın 58b varlığında yer alan derkenarda Müstakîmzâde'nin kendisinden bahsettiği "bu fakir emsâli" ibaresinin yanında "Ya'ni şârih-i merhum 1202" yazılı olup Müstakîmzâde'nin vefat tarihi verilmiştir. Bu yazı nüshanın o kısmını yazan müstensihle aynı hattır. Bundan dolayı nüshanın en azından o kısmının Müstakîmzâde'nin vefatından sonra yazılmış olduğu aşıkardır. Bununla birlikte SK, Halet Efendi 379 numaralı nüshada her iki ibarenin de aynı şekilde yazılmış olması ve gerek baştaki takrizlerde yer alan ibareler ve gerek nüshanın genel miyanpajının yapısı birbirlerinden istinsah edilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Kanaatime göre Rıfat Kütük nüshası, Halet Efendi nüshasından istinsah edilmiştir. 1212/1798 tarihini taşıyan Halet Efendi nüshası yazı karakteri ve hattındaki ustalıklı daha kadim bir görünüm arz etmektedir. Ayrıca müellifin müsvedde nüshasından mukabele edildiği de ferağ kaydında kayıtlıdır. Rıfat Kütük nüshası ise hat cihetinden son derece yetersiz olup Müstakîmzâde'nin istinsah ettiği diğer hiçbir nüshaya benzememektedir.

⁹⁹¹ Nüsha eksiktir.

⁹⁹² FMTO, c. III, s. 70.

⁹⁹³ FMTO, c. III, s. 70.

⁹⁹⁴ Zahriyede yer alan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

- 6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (178b-180b), 1212, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 7- SK, Pertev Paşa 614, (324b-327b), Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 8- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (199b-201a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 9- KKMK, 13455, (212b-214b), Safer 1273, Derviş Ahmed Şükri b. Hafız Zeynülabidin es-Sillevî.
- 10- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3300, (348-351), Seyyid Hafız Mehmed Hulûsî.⁹⁹⁵
- 11- SK, İzmir 809, (65b-67a), Fahrî.
- 12- İBBAK, Belediye Yazmaları K1098, (213b-216a).
- 13- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (94a-96a).

Şerh-i Kelâm-ı Sıddîk

Hazret-i Ebûbekir'in (ö. 13/634) “فَاسْتَمْسِكْ بِعَزْرِهِ ، فَوَاللَّهِ إِنَّهُ عَلَى الْحَقِّ” sözünün şerhidir. 1171/1758 Ramazan Bayramı gecesinde şerh edilmiştir.⁹⁹⁶

Şerhin 3 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (343a-343b), İbrahim Tâhir.
- 2- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 167, (65b), Halil es-Sünbülî.⁹⁹⁷
- 3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (199b-200a), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.

⁹⁹⁵ Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

⁹⁹⁶ “Yakasından tutarak “Allah’a yemin olsun ki o hak üzeredir (dedi.)”

⁹⁹⁷ FMTÖ, c. III, s. 17.

Şerh-i Salât-ı Kitâbet

Müstakîmzâde'nin kendi tertibi olan ve Enes b. Mâlik'den (ö. 93/711-12) rivayet edilen⁹⁹⁸ “مَنْ كَتَبَ حَرْفًا مِنَ الْعِلْمِ” şeklinde başlayan hadisin yer aldığı salatın şerhidir.⁹⁹⁹

Eserin 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3465, (31b), Müstakîmzâde.

Şerh-i Salât-ı Melevân

“Salât-ı Melevân” olarak bilinen salavat-ı şerîfenin muhtasar bir şerhidir.

Şerhin 4 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Pertev Paşa 625, (310a-310b), İbrahim Tâhir.
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (177a), Halil es-Sünbülî.
- 3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9686, (110a-110b).
- 4- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (157a-157b).

Şerh-i Salâtu'l-Bedi' (Şerhu'n-Na'ti'l-Murassa)

Ebu'l-Hasen Nûreddin Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) tertip ve şerh ettiği *el-Mülemmâ Şerhu'n-Na'ti'l-Murassa' bi'l-Cinsi'l-Mücennesi'l-Müsecca'* adlı eserin sadece naat kısmının şerhidir.¹⁰⁰⁰ Müstakîmzâde şerhi Şeyhî Mehmed Ağazâde Şehrî Mehmed Ağa'nın teşvikiyle 1177 senesi Kurban Bayramı gecesinde akşam ile yatsı namazı arasında yazdığını söylemektedir.¹⁰⁰¹ (10 Haziran 1764) Şerhe verdiği *Şerh-i Salâti'l-Bedi'* ismi eserin ebced ile yazılış tarihini

⁹⁹⁸ “Kim ilimden bir harf yazarsa...”

⁹⁹⁹ Salât metni için Bkz.: TSMK Yeni Yazmalar 725, vr. 339a.

¹⁰⁰⁰ Müstakîmzâde şerhi yazdığında Aliyyü'l-Kârî'nin kendi tertibi olan naata bir şerhinin olduğunu bilmediğini ve yazdıklarının onun şerhine müsavi olduğunu söylemektedir. Müstakîmzâde'nin hattıyla olan naat ve notu için bkz, Müstakîmzâde, *Mecmû'a*, AÜK, Agah Sırrı Levent, nr. 576, vr. 25a.

¹⁰⁰¹ Müstakîmzâde yukarda zikredilen mecmuada eseri 1178/1765'de şerh ettiğini söylemektedir: “شرحناها بعونه وصونه” (1178) (Allah'ın yardımı ve siyanetiyle şerh ettik.)

vermektedir.¹⁰⁰² Şerhi daha sonra İmâm-ı Şehriyârî Edirnevî Mehmed Efendizâde Mustafâ Efendi (ö.?) kendi ilâveleri ve bir tetimme ile birlikte yeniden yazmıştır.¹⁰⁰³

Şerhin 10 nüshası tespit edilmiştir.¹⁰⁰⁴

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (43-47), 1194, Müstakîmzâde.¹⁰⁰⁵
- 2- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (50b-53a), İbrahim Tâhir.¹⁰⁰⁶
- 3- SK, Pertev Paşa 625, (251b-255a), İbrahim Tâhir.¹⁰⁰⁷
- 4- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (82b-84b), 1 Cemâziyelevvel 1200, Halil es-Sünbûlî.¹⁰⁰⁸
- 5- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (333b-337a), Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 6- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (35b-38b), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3315, (57b-61a), 1238, Tâhir Efendizâde Abdullah Âtîf.
- 8- BYEK, Beyazıt Umumi 30084 (105621), (29a-33b).
- 9- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 847, (9a-33b).
- 10- MYEK, Ali Emiri Şeriyye 542, (1b-6a).

¹⁰⁰² Aliyyü'l-Kârî ve Müstakîmzâde'nin şerhleriyle ilgili Bkz.: Ahmet Karataş, "Aliyyü'l-Kârî'nin el-Mülemma' Şerhu'n-Na'ti'l-Murassa' Adlı Arapça Risâlesinin Tercüme ve Şerhi", **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Ocak-Haziran 2016, sy 37, s. 147-197.

¹⁰⁰³ Şerhin nüshası için Bkz.: İÜNEK Türkçe Yazmalar, nr. 847, vr. 9a-33b.

¹⁰⁰⁴ Kadirîhâne Tekkesi'nin kütüphanesinde bir nüshası olduğu kütüphane demirbaş defterinde yazılıdır. Bkz.: **Kadirîhâne Demirbaş Defteri**, s. 15.

¹⁰⁰⁵ FMTO, c. III, s. 48.

¹⁰⁰⁶ Nüshanın sonunda (53a) Müstakîmzâde'nin nüshayı gördüğü ve mütalaa ettiğine dair 1180/1766-1767 tarihli kayıt bulunmaktadır.

¹⁰⁰⁷ Nüshanın zahriyesindeki eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

¹⁰⁰⁸ Nüshanın başında bulunan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

[Şerh-i Salavât-ı İbnü'l-Arabî]

İbnü'l-Arabî'ye nisbet edilen “اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ عَلَى النَّبِيِّ الْكَامِلِ مُحَمَّدٍ الْأَوَّلِ فِي الْإِجَادِ”¹⁰⁰⁹ şeklinde başlayan salavatın şerhidir.

Şerhin 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3465, (31a), Müstakîmzâde.

Şerh-i Salavât-ı Kadiriyye

Ebû Muhammed Muhyiddin Abdulkâdir b. Ebû Sâlih Mûsâ Zengîdost-ı Geylânî'nin (ö. 561/1166) tertip ettiği, Eşrefoğlu Rûmî ve İsmâil-i Rûmî'nin de ilavelerinin bulunduğu salavat-ı şerifenin tercüme ve şerhidir.¹⁰¹⁰ 1260 ve 1282 senesinde İstanbul'da basılmıştır.¹⁰¹¹

Şerhin 13 nüshası tespit edilmiştir:¹⁰¹²

- 1- SK, Pertev Paşa 625, (22b-35b), İbrahim Tâhir.¹⁰¹³
- 2- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (37b-49b), İbrahim Tâhir.
- 3- SK, Esad Efendi 1589, (41b-61b), 1198, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emîn.
- 4- DKM, Mecâmi Türkî 22, (40b-51a), 1213, Halil b. Hüseyin.¹⁰¹⁴

¹⁰⁰⁹ “Allah'ın salat ve selamı yaratılıştta, cömertlikte ve varlıkta ilk olan en mükemmel Peygamber Muhammed'in üzerine olsun.”

¹⁰¹⁰ Şerhin hangi tarihte yazıldığı tam olarak bilinmemektedir. SK, Pertev Paşa 625 numaralı nüshada bulunan tarih nüshanın istinsah edilmiş olduğu kaynak nüshanın tarihi olmalıdır. Eserle ilgili şu çalışmalar yapılmıştır: Hür Mahmut Yücer, “Tarikat Geleneğinde Salavât-ı Şerife ve Müstakîmzâde'nin Şerh-i Evrâd-ı Kâdirî Adlı Eseri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 6 [2005], sy: 15, s. 253-288; Müstakîmzâde, *Şerh-i Evrâd-ı Kâdiriyye*, haz. Selahattin Fettahoğlu, Buhara Yay., İstanbul 2014;

¹⁰¹¹ Müstakîmzâde, *Şerh-i Evrâd-ı Kâdirî li-Müstakîmzâde* (*Ahidnâme*'yle birlikte), Matbaa-i Âmire, İstanbul 1260. Ayrıca *Vasiyyetnâme-i Şemsedin-i Sivâsî*'yle birlikte 1282 senesinde tekrar basılmıştır. Baskı haberi için Bkz.: *Tasvîr-i Efkar*, nr. 327/3, 12 Rebiyyülahir 1282/4 Eylül 1865.

¹⁰¹² Kadirîhâne Tekkesi'nin kütüphanesinde bir nüshası olduğu kütüphane demirbaş defterinde yazılıdır. Bkz.: *Kadirîhâne Demirbaş Defteri*, s. 1.

¹⁰¹³ Nüshanın zahriyesindeki eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

¹⁰¹⁴ **FMTÖ**, c. III, s. 109.

- 5- İBBAK, Osman Nuri Ergin 1161, (1b-30a), 1203, Derviş Mehmed Emîn an fukara-i Nureddin el-Cerrâhî.
- 6- İÜNEK Türkçe Yazmalar 3629, (2-20), 1263, es-Seyyid Ahmed el-Hırsovevî.
- 7- KBYEK 5390, (1-46), Eylül 1313, Ramazan Hilmî min telâmiz-i Ebubekir Rüşdî.
- 8- İBBAK, Osman Nuri Ergin 331, (97b-118b).
- 9- BLO, Ms. Turk. e. 94, (231b-258b).¹⁰¹⁵
- 10- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (76b-92a).
- 11- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9686, (1b-16b).
- 12- MMCK, İbrahim Hilmi 2294T.¹⁰¹⁶
- 13- 20 Aralık 2019 Moda Müzayede Nüshası

[Şerh-i et-Tahiyyât]

Namaz kılarken ‘ka‘de’de okunan Tahiyyât duasının Arapça muhtasar bir şerhidir.

Şerhin 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3485, (32b), Müstakîmzâde.

Şerhu Mukaddimeti Muhtasari Gunyeti’l-Mütemelli (Halebî Sağîr)

Sedîdüddin el-Kâşgarî’nin (ö. 705/1305) *Münyetü ’l-Musallî* adlı eserine İbrâhim el-Halebî (ö. 956/1549) tarafından yazılan *Gunyeti ’l-Mütemelli* adlı şerhin muhtasarı olan ve *Halebî Sağîr* olarak bilinen eserin mukaddimesinin şerhidir.¹⁰¹⁷

Şerhin 1 nüshası tespit edilmiştir:

¹⁰¹⁵ 1260 tarihli matbu nüshadan istinsah edilmiştir.

¹⁰¹⁶ TCBM, s. 269.

¹⁰¹⁷ <http://library1.kuniv.edu.kw/manuscript/Scriptsviiew.asp?ID=23578> (Erişim tarihi 10 Şubat 2021).

- 1- Mektebetü Câmî'ati'l-Kuveyt, Mektebetü'l-Mahtutat 455, (1-9), 1168, Mustafa b. Abdurrahman.

Şerh-i Vird-i Settâr

Seyyid Celâleddin Yahyâ b. Bahâeddin eş-Şîrvânî el-Baküvî'nin (ö. 870/1466) tertip ettiği evrad-ı şerifin şerhidir. Zilkade-Zilhicce 1166/1753 tarihinde telif edilen esere Şeyh Sâlih-i Sahvî bir takriz yazmıştır.¹⁰¹⁸

Şerhin 9 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DTCFK, İsmail Saib I 2119, (1b-54b), Receb 1167, İbrahim Tâhir.¹⁰¹⁹
- 2- SK, Hacı Mahmud Efendi 4047, (1b-116b), Safer 1188, Şeyh Hüseyin el-Halvetî es-Sinânî.
- 3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (189b-251a), 1212, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 4- SK, Pertev Paşa 611, (58b-146b), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 5- İBBAK, Belediye Yazmaları K1098, (1b-54b), 1238, Seyyid Mehmed Sadık.
- 6- KKMK, 13455, (1b-53b), 23 Muharrem 1273, Derviş Ahmed Şükri b. Hafız Zeynûlabidin es-Sillevî.
- 7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3300, (1-86), Seyyid Hafız Mehmed Hulûsî.¹⁰²⁰
- 8- SK, Esad Efendi 1405, (5b-99b).
- 9- SBB, Ms. or. oct. 2745, (1b-74b).¹⁰²¹

¹⁰¹⁸ Eserle ilgili yetersiz bir çalışma yapılmış olup metin günümüz Türkçesine aktarılmıştır: Bkz.: Yıldız Boğa, **Müstakîmzâde'nin Vird-i Settâr Adlı Eseri ve Tahlili**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisan Tezi, Bursa 2018.

¹⁰¹⁹ Nüshayı Müstakîmzâde kendisi için istiktap ettirmiş olup üzerinde birçok tashihiyle birlikte sonda 15 Şaban 1167/7 Haziran 1754 tarihli mukabele kaydı bulunmaktadır.

¹⁰²⁰ Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

¹⁰²¹ Manfred Götz, **a.g.e.**, nr. 179.

Şerh-i Telkîn

Meyyit kabre defnedildikten sonra başında yapılan telkin sırasında söylenen sözlerin tercüme ve muhtasar şerhidir. Müstakîmzâde “Yâ Süleymânu’bnü Ümmü Gülsüm” diyerek kendine hitaben şerhe başlamıştır.

Şerhin 2 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (342a-342b), İbrahim Tâhir.
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (79b), Halil es-Sünbülî.

Tarhu’l-Ma’nâ fî Şerhi’l-Esmâ

“Esmâ’ü’l-Hüsnâ” olarak bilinen Allah’ın 99 isminin manalarını ihtiva eden bir risaledir. Eser adının ebced ile karşılığı olan 1150/1737-38 tarihinde telif edilmiştir. Müstakîmzâde eserine bir zeyl de yazmıştır. Genellikle nüshalar eserin zeyli ve eserin sonuna eklenen “faide” başlıklı bazı metinlerle beraber istinsah edilmektedir.¹⁰²²

Şerhin 12 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3465, (31b), 29 Ramazan 1194, Müellif hattı.¹⁰²³
- 2- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2240, (1b-5b), 15 Cemâziyelâhir 1195, Müellif hattı.
- 3- DTCFK, İsmail Saib I 4571, (1b-7b), Müellif hattı.¹⁰²⁴
- 4- DKM, Mecâmi Türkî Tal’at 167, (63-73), Müellif hattı.¹⁰²⁵
- 5- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (5b-10a), İbrahim Tâhir.¹⁰²⁶
- 6- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (126b-130b), Cemâziyelevvel 1196, Halil es-Sünbülî.¹⁰²⁷

¹⁰²² Eserin neşir için bkz.: Uğur İncebilir, **a.g.e.**, s. 223-247.

¹⁰²³ Nüsha eksik olup “el-Kayyûm” ismi ile “es-Sabûr” ismi arasındaki esmanın şerhini ihtiva etmektedir.

¹⁰²⁴ Nüshanın başında “Du’â-i Matlûb” isminde Müstakîmzâde’nin tertibi olan bir dua vardır.

¹⁰²⁵ **FMTO**, c. III, s. 124

¹⁰²⁶ Nüshanın başındaki eser adı Müstakîmzâde’nin hattıdır.

¹⁰²⁷ Nüshanın başındaki eser adı Müstakîmzâde’nin hattıdır.

7- SK, Esad Efendi 1426, (11b-17b), Safer 1198, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.

8- DKM, Mecâmi Türkî 22, (115b-122a), 1213, Halil b. Hüseyin.¹⁰²⁸

9- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (66b-71b), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.

10- SK, Yazma Bağışlar 6986, (30b-34a).

11- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (317b-326b).

12- MMCK, İbrahim Hilmi 6837T.¹⁰²⁹

Tuhfetü'l-İber fî Şerhi Urcuzeti'z-Zever

Abbasiler dönemi meşhur şairlerinden Ebû Nüvâs el-Hasen b. Hâni' b. Abdilevvel el-Hakemî'nin (ö. 198/813 [?]) Abbâsî vezirlerinden Ebü'l-Abbâs el-Fazl b. er-Rebî' b. Yûnus (ö. 208/823-24 [?]) hakkında yazdığı¹⁰³⁰

وَبَلَدَةٍ فِيهَا زَوْزُ

صَغَرَاءُ تُخَطِّي فِي صَعْرٍ

Ve beldeti fihâ zever

Sa'râ'e tuhta fî sa'ar

beytiyle başlayan recezinin şerhidir. 15 Muharrem 1155/22 Mart 1742 tarihinde telif edilmiştir.

Şerhin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- İAMK 1037, (1b-24a), 15 Muharrem 1155, Müellif hattı.¹⁰³¹

¹⁰²⁸ FMTO, c. III, s. 124.

¹⁰²⁹ TCBM, s. 268.

¹⁰³⁰ Ebû Nüvâs, *Dîvân*, Dâru's-Sâdır, Beyrut 1962, s. 313.

¹⁰³¹ İbnü'l-Emin eserin nüshasını kütüphanelerde göremediğini, Müstakîmzâde'nin eser listelerinde de bu esere tesadüf etmediğini lakin Sahaflar Çarşısında satılan Dahiliye eski nazırlarından Daniş Bey'in kitapları arasında bu eseri gördüğünü fakat satın alamadığını söylemektedir. İbnü'l-Emin'in almaya muvaffak olamadığı nüsha bu olmalıdır. Bkz.: İbnü'l-Emin, *Tuhfe*, s. 71.

Vâlidîyye (et-Tuhfetü'l-Vâlidîyye)

“Men arefe nefsehu” kelamının şerhi olup babasının isteği üzerine 1153/1741-42 senesinde telif edilmiştir.¹⁰³²

Şerhin 11 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (227-232), Müstakîmzâde.¹⁰³³
- 2- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (17b-19b), İbrahim Tâhir.¹⁰³⁴
- 3- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (27b-31b), İbrahim Tâhir.
- 4- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (295b-299b), İbrahim Tâhir.
- 5- SK, Esad Efendi 1684, (15b-22a), 13 Zilkaade 1202, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 6- SK, Yazma Bağışlar 5269, (24a-25a), 1211, Ahmed Niyâzî-i Halvetî.
- 7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6698, (249b-255a), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâliḥ.
- 8- SK, Pertev Paşa 611, (47b-56b), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâliḥ.
- 9- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (183b-187a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 10- KKMK, 13455, (146b-151b), 9 Safer 1273, Derviş Ahmed Şükri b. Hafız Zeynûlabidin es-Sillevî.
- 11- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3300, (254-262), Seyyid Hafız Mehmed Hulûsî.¹⁰³⁵

¹⁰³² Bu şerh *Tercüme-i Risâle-i “Men Aref”* adlı tercümenin haricinde başka bir metindir.

¹⁰³³ FMTO, c. II, s. 285.

¹⁰³⁴ Nüshanın zahriyesinde eser Müstakîmzâde'nin kendi hattıyla *et-Tuhfetü'l-Vâlidîyye* şeklinde kaydedilmiştir.

¹⁰³⁵ Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

2.2.4. Tertib

Sözlükte düzenlemek, bir araya getirmek manalarını ihtiva eden tertib fiili yazma eser telif geleneği içerisinde çeşitli bilgilerin bir araya getirilmesi fiiline denmektedir. İlk hadis eserlerinin tedvin ve cem edilmesiyle başlayan süreç Osmanlı yazın hayatında genellikle mecmua yazarları için kullanılmıştır. Bir konu hakkındaki ayrı metinleri bir araya getirmek yahut tamamen farklı metinlerin bir araya getirilip bir eser vücuda getirme fiiline de tertib denmiş bu fiili icra eden kişi mürettib olarak anılmıştır. Müstakîmzâde'nin tertib ettiği 10 eser ve tertib ettiği/katkıda bulunduğu 17 mecmua bu kısımda incelenecektir.

2.2.4.1. Tertip Ettiği Eserler

Âsâr-ı Adîde

Müstakîmzâde'nin tertip ettiği kırk hadis metni olup birden kırka kadar içerisinde sayıların geçtiği hadisleri ve tercümelerini ihtiva etmektedir. 26, 31 ve 32. hadisler eksiktir. “Âsâr-ı Adîde” terkininin ebced değeri olan 1190/1776-77 tarihi eserin tertip tarihidir.

Eserin 8 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Pertev Paşa 625, (166b-174a), İbrahim Tâhir.¹⁰³⁶
- 2- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (242b-250a), İbrahim Tâhir.
- 3- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (159b-166a), 4 Rebûlâhir 1201, Halil es-Sünbûlî.¹⁰³⁷
- 4- SK, Esad Efendi 3740, (27b-40b), Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (142b-156a), 1212, Mustafa Sâmiîh ibn Sâlih.
- 6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (155b-168a), 1216, Mustafa Sâmiîh ibn Sâlih.

¹⁰³⁶ Zahriyede yer alan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyla olup bazı derkenarları da bulunmaktadır.

¹⁰³⁷ Zahriyede bulunan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

7- SK, Pertev Paşa 614, (260b-281b), Mustafa Sâmih ibn Sâlih.

8- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9686, (88b-100a).

el-Âsâru'l-Ehabb li-Meyli Hubbi'l-Arab

Arapları sevmek ve muhabbet beslemekle alakalı alfabetik sıralanmış kırk hadisin derlendiği ve tercümelerinin verildiği bir risale olup isminin ebced değeri olan 1198/1784-85 senesinde tertip edilmiştir.

Risalenin 8 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Pertev Paşa 625, (175b-182b), İbrahim Tâhir.¹⁰³⁸

2- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (235b-241b), İbrahim Tâhir.

3- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (153b-158b), Halil es-Sünbülî.¹⁰³⁹

4- SK, Esad Efendi 3740, (16b-26a), Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.

5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (130b-141a), 1212, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.

6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (144b-154a), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.

7- SK, Pertev Paşa 614, (242b-258b), Mustafa Sâmih ibn Sâlih.

8- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9686, (100b-109b)

Durûb-ı Emsâl

Alfabe tertibine göre sıralanmış Türkçe 449 adet deyim veya atasözünü havi bir risaledir.¹⁰⁴⁰

¹⁰³⁸ Nüshanın sonunda yer alan tarih sehven 1197/1783-84 olarak yazılmıştır.

¹⁰³⁹ Zahriyede yer alan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

¹⁰⁴⁰ Ahmet Yılmaz, "Müstakîmzâde ve "Durûb-ı Emsâl"inin Türk Edebiyatındaki Yeri ve Önemi", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya 1999, sy. 6, s. 225-271; Ali Şeylan, "Müstakîmzâde Süleymân Sâdeddîn'in Durûb-ı Emsâl Adlı Eserinin Işığında Atasözlerinin Târihi Seyri

Risalenin 3 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3740, (45b-49b), Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 2- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6700, (149b-154a), 1210, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 3- SK, Pertev Paşa 614, (308b-316a), Mustafa Sâmih ibn Sâlih.

Ebyâtu Kitâbi's-Sibeveyh Müretteben bi'l-Hurûf

Eser, meşhur Arap dircisi Sibeveyh Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber eş-Şirâzî el-Hârisî'nin (ö. 180/796) *el-Kitâb* adlı eserinde yer alan beyitlerin Müstakîmzâde tarafından harf sırasına göre yapılan tertibidir. Eserin tertip tarihi Cemâziyelevvel 1179/1765'tir.

Tertibin 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- KYAYK, 667, (112b-129b), Cemâziyelevvel 1179, Müellif hattı.

Esmâ-i Rusûl

Müstakîmzâde'nin tertip ettiği 309 adet peygamberin isminin zikredildiği bir listedir.

Tertibin 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (177b-178a), Halil es-Sünbülî.

el-Kelimâtü'l-Hikemiyye

Hurufu'l-hecâ yani kelimelerin ilk harfinin sırasına göre tertip edilmiş Arapça 135 hikmetli sözü ihtiva eden bir eserdir.

Eserin 9 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (227b- 229a), İbrahim Tâhir.

İle Eserdeki Atasözlerinin Tespiti ve Tasnifi", **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ankara 2016, c. IX, sy. 1, s. 72-101.

- 2- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (181b-183b), 1212, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 3- SK, Pertev Paşa 614, (329b-332b), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 4- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2073, (10b-12b), Cemâziyelevvel 1238, Seyyid Mehmed Sâdik.
- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9943, (60b-64a), 27 Cemâziyelâhir 1249.
- 6- KKMK, 13455, (173b-175b), Safer 1273, Derviş Ahmed Şükri b. Hafız Zeynûlabidin es-Sillevî
- 7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3300, (282-286), Seyyid Hafız Mehmed Hulûsî.¹⁰⁴¹
- 8- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (285b-287a).
- 9- İBBAK, Belediye Yazmaları K1098, (168b-171a).

Kırk Fıkra

Müstakîmzâde'nin tertip ettiği okuyuş şekline göre manası değişen iki kelimelik 40 terkibi içeren bir tertiptir.¹⁰⁴²

Tertibin 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (350a), İbrahim Tâhir

Hüccetü'l-Hattî'l-Hasen

Müstakîmzâde'nin tertip ettiği hatla alakalı kırk hadis ve tercümelerini havi bir risaledir. "Hüccetü'l-Hattî'l-Hasen" terkinin ebced değeri olan 27 Ramazan 1200/24 Temmuz 1786 tarihinde tertip edilen risale *Tuhfe-i Hattâtîn*'in başına derç olunmuştur.

Risalenin 10 nüshası tespit edilmiştir.¹⁰⁴³

¹⁰⁴¹ Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

¹⁰⁴² *Tuhfe-i Hattâtîn*'de Bedrüddin b. Kumeyl-i Şâfi'î'nin biyografisinin anlatıldığı yerde Müstakîmzâde bu eserinden bahsetmektedir. İnal, **Tuhfe**, s. 442.

¹⁰⁴³ *Tuhfe-i Hattâtîn* nüshaları bu listede yer almamaktadır.

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (154b-165b), İbrahim Tâhir.¹⁰⁴⁴
- 2- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (225b-234a), İbrahim Tâhir
- 3- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (145b-153a), 20 Safer 1201, Halil es-Sünbülî.¹⁰⁴⁵
- 4- SK, Esad Efendi 3740, (1b-15b), Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 5- SK, Fatih 5451, (4b-17a), 1202, Şâkir Mehmed.
- 6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (1b-14b), 1212, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.¹⁰⁴⁶
- 7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (129b-143a), 1216, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 8- SK, Pertev Paşa 614, (1b-21b), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 9- İAMK, EY1631, (1b-19b).
- 10- ESYK 5046, (1b-15b).

Nüsha-yı Ricâlü'l-Bedr (Hizb-i Ashâb-ı Bedr, Tertîb-i Cedîd-i Esmâ-yı Ashâb-ı Bedr)

Bedir savaşına katılan sahabelerin isimlerinin Müstakîmzâde'nin yaptığı *cedîd* tertibini havi risaledir. Müstakîmzâde 1184/1770-71 tarihli eserin ilk versiyonunda Hazret-i Peygamber'den başlayarak harf sırasıyla 340 sahabenin ilk önce künyesi sonra ismi daha sonra kabilesi veya nisbesini yazmıştır. Ayrıca bu ilk versiyonda mukaddime de bulanmamaktadır. Daha sonra risaleye eserin isminin ebced karşılığı olan 1187/1773-74 senesinde Ashâb-ı Bedr'in esmasının havassı ve fazileti ile ilgili bir mukaddime yazmıştır. Eser Bedir Harbi'ne katılıp katılmadıklarında ihtilaf olan

¹⁰⁴⁴ 160b, 161b ve 164b varaklarında Müstakîmzâde'nin hattıyla bazı kayıtlar bulunmaktadır.

¹⁰⁴⁵ Nüshanın başındaki eser adı ile bazı fevaidler Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

¹⁰⁴⁶ 6b varağında Halil es-Sünbülî'nin hattıyla “belağa 9 Zilhicce 1215/23 Nisan 1801” 8a varağında “belağa 22 Zilhicce 1215/6 Mayıs 1801” şeklinde mukabele kaydı bulunmaktadır

diğer sahabelerin de isimlerinin eklenmesiyle 636 sahabenin isminin yer aldığı risale haline gelmiştir.

Eserin 15 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3453, (15b-21a), 1184?, Müellif hattı.¹⁰⁴⁷
- 2- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (171-176), Müellif hattı.¹⁰⁴⁸
- 3- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 167, (135-150), (Muhtemelen) Halil es-Sünbülî.¹⁰⁴⁹
- 4- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (82b -93b), İbrahim Tâhir.¹⁰⁵⁰
- 5- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (72b-77a), İbrahim Tâhir.
- 6- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (136b-147a), İbrahim Tâhir.
- 7- SK, Esad Efendi 1684, (124b-140a), Zilkaade 1202, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 8- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6698, (49b-63b), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.¹⁰⁵¹
- 9- BL, Or. Ms. 12629, (36b-46b), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 10- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (106b-123b), 1212, Ahmed Zihni.
- 11- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (140b-154a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 12- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3300, (49b-63b), Seyyid Hafız Mehmed Hulûsî.¹⁰⁵²
- 13- KKM 13455, (162b-167a), Safer 1273, Dervîş Ahmed Şükri.¹⁰⁵³

¹⁰⁴⁷ Nüshada mukaddime olmayıp sadece sahabelerin isimleri yer almaktadır.

¹⁰⁴⁸ Sadece mukaddime kısmını havidir. **FMTO**, c. IV, s. 146.

¹⁰⁴⁹ **FMTO**, c. IV, s. 214

¹⁰⁵⁰ Eserin tarihi sehven 1197/1782-83 olarak kaydedilmiştir.

¹⁰⁵¹ Eserin tarihi sehven 1197/1782-83 olarak kaydedilmiştir.

¹⁰⁵² Sadece mukaddime kısmını havidir. Ashâb-ı Bedr'in isimleri mevcut değildir.

¹⁰⁵³ Sadece mukaddime kısmını havidir. Ashâb-ı Bedr'in isimleri mevcut değildir.

14- SK, Yazma Bağışlar 7464, (33b-45b), 6 Cemâziyelevvel 1293, Seyyid Mehmed Şükrî.

15- İBBAK, Belediye Yazmaları K1098, (157b-162a).¹⁰⁵⁴

Tureru's-Selâm li-Ahrâri'l-İslâm (bî-Nukad Hadîs-i Erba'în)¹⁰⁵⁵

Müstakîmzâde'nin tertip ettiği noktasız (mühmel) kırk hadisi ihtiva etmektedir. Eserin isminin ebced değeri olan 1174/1760-61 senesinde tertip edilmiştir.¹⁰⁵⁶

Risalenin 16 nüshası tespit edilmiştir:

1- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2020, (32b-34a), Müellif hattı.

2- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (22b-24a), Müellif hattı.

3- SK, Yazma Bağışlar 7931, (115b-117b).¹⁰⁵⁷

4- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (193b-194b), İbrahim Tâhir.

5- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (70b-71a), İbrahim Tâhir.

6- SK, Pertev Paşa 625, (193b-194b), İbrahim Tâhir.

7- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (172b-173a), Halil es-Sünbülî.

8- KMDT 9683, (42b-43b), Receb 1175.

9- SK, Fatih 5451, (17b-18b), 1202, Şâkir Mehmed.

10- SK, Hacı Mahmud Efendi 1997, (1b-2b), Cemâziyelevvel 1209.¹⁰⁵⁸

¹⁰⁵⁴ Sadece mukaddime kısmını havidir. Ashâb-ı Bedr'in isimleri mevcut değildir.

¹⁰⁵⁵ Eser adı bazı kaynakla farklı şekilde yazılmakla birlikte Müstakîmzâde'nin kendi eser listesindeki hali burada yazıldığı gibidir.

¹⁰⁵⁶ Eserin tahkiki için bkz. Müstakîmzâde, **Tureru's-Selâm li-Ahrâri'l-İslâm**, thk. Muhammed Mahmud Kâlû, Mecelletü't-Turâsi'l-Nebevî, Cidde 1442, s. 215-261. Eserde yer alan hadislerle ilgili yapılan çalışma için bkz.: Harun Reşit Demirel, "Müstakîmzâde'nin 'bi-Nukat Hadîs-i Erba'in' isimli Risalesinde Yer Alan Hadislerin Tetkiki", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 8/3, 2008, s. 75-96.

¹⁰⁵⁷ Nüshanın sonunda Müstakîmzâde'nin hattıyla 1185/1771-72 tarihli tashih kaydı bulunmaktadır.

¹⁰⁵⁸ 1201/1786-87 tarihli Müstakîmzâde'nin tashih ettiği nüshadan istinsah edilmiştir.

11- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (38a-40b), 1212, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.¹⁰⁵⁹

12- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (25b-27a), 1212, Ahmed Zihni.

13- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (127b-128b), 1216, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.

14- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (21a-21b), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazif.

15- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6800, (6b-7b).

16- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (157b-158b).

2.2.4.2. Mecnû'alar

Müstakîmzâde'nin mecmuaları birkaç cihetten incelenebilir. Mecmuaların ilk olarak tertibi dikkate alınırsa doğrudan kendi tertip ettiği mecmualar, tertibine katkısı olduğu mecmualar, istinsah ettiği mecmualar ve mütalaa ettiği mecmualar şeklinde ayırt edilebilir. Bu ayırmadan sonra bütün mecmualarını şekil itibariyle bir tasnife tabi tutmak biraz müşkildir. Zira belli bir alan veya müstakil bir ilim çerçevesinde tertip edilmemiş mecmuaları sınıflandırmak bir hayli güçtür. Müstakîmzâde'nin tertip ettiği bu tip mecmuaları güfte mecmuası, mütalaa mecmuası, eş'ar mecmuaları şeklinde tasnif etmek mümkündür. Bunun haricinde doğrudan belli bir isimle mecmualarını ayırt etmek olanaksızdır. Biz burada Müstakîmzâde'nin mecmualarını genel itibariyle sınırlandırmadan “mecnû'a” şeklinde vermeyi uygun gördük. Bunun haricinde sadece literatürde yer bulan güfte, kaside ve mütalaa mecmualarını isimlendirdik. Mecmuaları listelerken tertip tarihini ön planda tutan bir sıralama izledik.¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵⁹ Nüshanın sonunda Halil es-Sünbülî'nin hattıyla 2 Rebiyyülahir 1216/12 Ağustos 1801 tarihli tashih kaydı bulunmaktadır.

¹⁰⁶⁰ Hiç şüphesiz Müstakîmzâde'nin burada künyelerini verdiğimiz mecmualarının haricinde tespit edemediğimiz başka mecmuaları da bulunmaktadır. Bu cümleden olarak Reisü'l-Etibbâ Mustafa Behçet Efendi'nin (ö. 1249/1834) terekisinde Müstakîmzâde'ye ait tanımlayamadığımız 5 adet mecmua bulunmaktadır. Bunların resail mecmuaları mı yoksa başka türde tertip edilmiş mecmualar mı olduğu yazılı değildir. Burada zikrettiğimiz mecmuaların hiç birisinde Behçet Efendi'nin temellüğü veya aidiyet bildirecek herhangi bir kaydın olmayışı bu düşüncemizi desteklemektedir. Bununla birlikte künyesini verdiğimiz mecmuaların Behçet Efendi'nin terekisinden çıkmış olabileceği de ihtimal dahilindedir. Müstakîmzâde'nin eserlerine ait nüshalar içerisinde Behçet Efendi'nin temellüğü olan bir

Mecmû'a (3485)¹⁰⁶¹

Müstakîmzâde'nin 1150-1158 seneleri arasında tertip ettiği mecmuadır. Mecmuanın başında 1154/1741-42 tarihli kendisine ait temellük kaydı ve "Muvakkar eyleye Rahmân Sa'deddîn Süleymânî" yazılı mührü bulunmaktadır.¹⁰⁶² Mecmuanın ilk kısmında İbrahim Hanîf'in hattıyla Duha, İnşirâh, Tin, Asr, Kevser ve Kadr surelerinin tefsiri yer almaktadır. 14b, 16a, 66a, ve 93a'dan sonrası başka bir mürettibin hattı ile dir. Bu varakların haricinde mecmuanın tamamı Müstakîmzâde'nin hattıyla olup içerisinde kendisine ait eserler ile başka müelliflere ait makale, şiir, inşa suretleri, şecereler, fevaid ve mütalaa notları gibi farklı türden ve şekilden yazı bulunmaktadır.

SK, Esad Efendi 3485, (1b-102b), 1150-1158, Mürettib hattı.

Mecmû'a (3895)

Müstakîmzâde'nin Mehmed Emîn Tefvîk b. el-Hac Mehmed Emin Ağa¹⁰⁶³ için tertip ettiği mecmuadır. Receb 1158/1745'te tertibine başlanan mecmuanın tertibine "Zîb-i mecmû'a-i eş'ar mübârek el-Hakk 1158" terkihiyle işaret olunmuş ve ayrıca

Bâğ-ı irfân içre bu mecmû'a çün merdüm-i bahâr

Heşt cennet gülzârı hamsîn içinde sad-hezâr (1158)

resail mecmuası vardır. İBBAK, K1098 numaralı bu nüshada Behçet Efendi'nin 1242/1826-27 tarihli temellüğü bulunmaktadır. Terekede zikredilen mecmualardan birinin bu olduğunu düşünmekle birlikte diğerleri hakkında henüz bir bilgimiz bulunmamaktadır. Ayrıca Emin Efendi'nin kaleme aldığı *Menâkıb-ı Kethüdâzâde Arif Efendi* adlı eserde Müstakîmzâde'nin mecmualarından yapılan bazı nakiller bulunmaktadır. Bunlar içerisinde "Tertîb-i suver-i Kur'âniyye li-Nazmî câmi'u'un-nezâ'ir 955 ez Mecmû'a-i Müstakîmzâde" ve "Tevbenâme-i Şeyh Vahyî ez-Mecmû'a-i Müstakîmzâde" başlığında Müstakîmzâde'nin mecmuasından nakledilen kısımlara tespit ettiğimiz mecmualar içerisinde rastlamadık. Bundan dolayı *Menakıb*'da geçen kısımların henüz tespit edemediğimiz Müstakîmzâde'ye ait bir mecmuadan olduğu anlaşılmaktadır. Bkz.: Emin Efendi, **a.g.e.**, s. 173.

¹⁰⁶¹ Burada zikredilecek mecmuaların yanında parantez içerisinde verilen numaralar mecmuaların bulunduğu kütüphanelerdeki demirbaş numaralarıdır.

¹⁰⁶² Mecmuanın başında yer alan İbrahim Hanîf'in hattının bulunduğu varaklar sonradan eklenmiştir. Mecmua Müstakîmzâde'nin eline bu tarihte geçmiş olmalıdır.

¹⁰⁶³ Mecmuanın 5b varagında Vahyîzâde Feyzî tarafından veladetine söylenen tarihten 1138/1725-26 senesinde doğduğunu öğrendiğimiz Mehmed Emîn Tefvîk için Müstakîmzâde de sakal bırakması münasebetiyle 1156/1743-44 tarihli bir kaside yazmıştır. Ayrıca Mehmed Emîn Tefvîk'in oğlu Ahmed'in veladeti için de 1158/1745-46 tarihli bir kaside de yazmış ve kendisine Ebu Sâ'id Ebu'l-Hayr'ın rubailerini okuma konusunda icazet vermiştir. (82b)

beyti mecmua için söylenmiştir.¹⁰⁶⁴ Mecmuada tespit ettiğimiz tarihlerden en geçi 1162/1748-49 olduğundan eserin 1158-1162 seneleri arasında tertip edildiği ileri sürülebilir.

Mecmuada Müstakîmzâde'ye ait çokça manzum ve mensur eser bulunmakla birlikte başka müelliflere ait kaside, naat, tarih, nazire, kıta, rubai, lugaz gibi manzum eserlerle şerhler, nakiller, tercümeler ve bazı fevaid bulunmaktadır.

Mecmua Mehmed Emin Tevfik'den sonra Müderriszâde es-Seyyid Abdülkerim el-Ahmedî'ye (ö. 1813) intikal etmiş ondan da oğlu Sadullah İzzet'e geçmiştir (ö. 1271/1855). Mecmuanın tamamı Müstakîmzâde'nin hattıyla olup sadece 34b varlığında Sadullah İzzet'in hattıyla bir şiir bulunmaktadır.

SK, Esad Efendi 3895, (1a-173a), 1158-1161, Mürettib hattı.

Mecmû'a (3500)

Müstakîmzâde bu mecmuayı muhtemelen Acem Bekir Efendi diye maruf Reisülküttap Ebubekir b. Rüstem b. Mahmud eş-Şîrvânî'nin (ö. 1135/1722) mecmuasından istinsah etmiştir. Mecmuanın birkaç yerinde Acem Bekir Efendi'ye atıflar bulunmaktadır.¹⁰⁶⁵ Bununla birlikte diğer mecmualarında görülen kendine ait şiir, şerh, derkenar vb. herhangi bir yazı bu mecmuada görülmemektedir. Sadece 112b'de "ez Abbâs-nâme-i Sâ'ib-i Tebrîzî intihâb şode ve ber in-câ be-tahrîr kerdeem fî evâhir-i Şa'bân sene 1159/1746" şeklinde mecmuaya kendisinin eklediği bir kısım bulunmaktadır¹⁰⁶⁶. Mecmua en geç bu tarihten önce Müstakîmzâde'nin eline geçmiş olmalıdır. Müstakîmzâde'nin elinden ne zaman çıktığı yahut kimlerin temlik ettiğiyle ilgili mecmuada başka bir kayıt bulunmamaktadır.

SK, Esad Efendi 3500, (1a-121a), 1159, Müstensih hattı.

¹⁰⁶⁴ Müstakîmzâde Mehmed Emîn Ağa için de bir mecmua tertip etmiştir. Bkz.: **Mecmû'a (576)**.

¹⁰⁶⁵ Örnek olarak:

Bu fakir, Acem Bekir Efendi hattından anlar Azmî-zade hattından anlar dahi Nev'î Efendi hattından nâkildir." 38b; "Merhûm Acem Bekir Efendi[nin], Ârif Efendi merhûmun mecmû'asından isti'mâlât-ı fursa müte'allik intihab eylediği ebyâttır. (94b.)

¹⁰⁶⁶ *Abbâsnâme-i Sâ'ib*, Abdülganî-i Gülşenî'nin oğlu Mehmed Efendi'nin mecmuasında da yer almaktadır: SK, Esad Efendi, nr. 3468, vr. 14a.

Mecmû‘a (576)

Müstakîmzâde’nin tertibine 1159/1746-47 senesinde başladığı mecmuadır. Mecmuanın tertibine “Sâl-ı hüceste 1159” terkiibini işaret edip şu beyitle tarih düşürmüştür:

Bâğ-ı irfânda bu mecmû‘a olup her-dem bahâr

Nüh varaklı gülleri hamsîn içinde sad-hezâr (1159)

“Berây-ı hâne-i Mehmed Ağa sâhib-i mecmû‘a” cümlesinden mecmuayı Mehmed Ağa isimli biri için tertip ettiği anladığımız Müstakîmzâde, mecmua sahibi hakkında başka bir bilgi vermemektedir.

Mecmuanın içerisinde kaside, gazel, kıta, tarih, müfred gibi manzum eserler yoğunlukta olup inşa suretleri, nakiller, şerhler, faidelerle birlikte Müstakîmzâde’nin kendi eserlerinden şiirler, kasideler, tarihler ve mensur bazı eserleri de yer almaktadır.

Mecmuanın içerisinde en geç tarih 1171/1757/58’dir (59b). Mecmuanın sayfaları karışmış olup daha sonra teclid edilmiştir. Mecmuanın sonunda üzeri silinmiş HİD mührü bulunmaktadır. Bu mühür İsmail Saib Sencer’in varislerinin isimlerinin ilk harfleridir. Mecmua İsmail Saib’in koleksiyonundan Agah Sırrı Levent’e intikal etmiştir.

AÜK, Agah Sırrı Levent 576, (1a-167b), 1159-1171, Mürettib hattı.

Mecmû‘a (3806)

Müstakîmzâde’nin baştan sona kendisinin tertip ettiği bir mecmuadır. Mecmuanın tertibine 9 Ramazan 1161/2 Eylül 1748 Pazartesi gecesi başlayan Müstakîmzâde 1162/1749 senesinde mecmuanın tertibini bitirmiştir. Mecmuanın başında sebeb-i te’lif nevinden bir pasajda mecmuanın tertibiyle ilgili şunları söylemektedir:

İşbu cerîde-i garrâ bu mecelle-i bihîn-sîmâ mânend-i sâde-ruhsâr-ı dilârâ bî-hatt u hâl olmakdan nâşî ba‘zı kasâ‘id-i belagât-numûn ve tevârih-i gûnâ-gûn ve fikarât-ı letâ‘if-meşhûn ve sâ‘ir eser-i meknûn tahrîriyle mahsûd-ı nigâr-hâne-i çîn belki reşk-âver-i hadâ‘ik-i zât-ı bahçe-i huld-i berîn ve her bir satırı hem-resm-i hatt-ı dilber-i meh-cebîn ve her bir nokta-i mevzûnu zîb-ârâ-yı ruhsâre-i dilârâ-yı vefâ-âyîn olan hâl-i anberîn kılınmak

tasnîm olunup iş bu sene-i müstahsene-i celîle-i Ramazânü'l-mübâreğin şeb-i nuhustîn-i şevk-âyîninde -ki leyle-i ehaddir- sâlise-i sâ'atde utârid-hâme-i anberîn-câme sebt-ârâ-yı ibtidâ olmuşdur ki bin yüz altmış bir şehr-i rûze-i firuzesidir. İnşâallâhu'l-Mennân bundan sonra nev-be-nev reşehât-ı kilik-abkarî silk-i nûkât ve letâ'ifle minfaha-i ruhsâre-i dilârâsı tevşîh ü tezyîn olunmak meczûm-kerde-i dâ'î-yi dîrîndir. Veffekahullâhu'l-murîd lemmâ yerûm ve yurîd. Fakîr ü hakîr Müstakîmzâde-i şikeste-zamîr Süleymân Emînullâh Sa'düddîn Abdurrahmân.

Tertip ettiğı bazı mecmualarda olduğı gibi eserin zahriyesine mecmualarla ilgili yazılmış şiir örneklerini yazmayı ihmal etmeyen Müstakîmzâde mecmuası için

Habbezâ mecmû'a-i ibret-nümâ
Nev-eser tâze kumaş u hoş edâ
Râz-ı irfânı cihâna kıldı fâş
Sâhibiyle kâtibi ma'mûr ola

kıtasını söylemiş ve “Pâk mecmû'a-i eş'âr mübârek el-hakk (1161)” terkiibiyle tertibine tarih düşürmüştür. “Sâhibiyle kâtibi ma'mûr ola” ifadesinden mecmuayı birisi için tertip ettiğı anlaşılmakla birlikte bununla ilgili bir bilgiye mecmuada tesadüf edilmemiştir.

Müstakîmzâde eserine “mecmû'a-i eş'âr” demekle birlikte eserde çokça mensur pasajlar yer almaktadır. Kendisine ait birçok manzum eserlerle birlikte tezkire suretleri, şerhler ve fevaid gibi mensur kısımlar da bulunmaktadır.

SK, Esad Efendi 3806, (1b-146b), 1161-1162, Mürettib hattı.

Mecmû'a (3501)

Müstakîmzâde'nin tertip ettiğı bu mecmuada ekseriyeti 1161/1748 tarihli olmakla birlikte 1157/1744-45 ile 1191/1777-78 arasında çeşitli tarihleri taşıyan kendisine ait şiirler ile düşürdüğü tarih manzumeleri, makaleler, farklı eserlerden intihap ettiğı pasajlar/alıntılar, ilaç terkipleri, hizipler ve fevaid gibi birçok bilgi bulunmaktadır. Mecmuanın bazı sayfaları eksik olup formların da yeri karışmıştır. Nüshanın başında farklı bir hatla Müstakîmzâde'nin muhtasar tercüme-i hali

bulunup¹⁰⁶⁷ ayrıca 9a ve 78b’de farklı bir hatla nakiller yer almaktadır. Mecmuaya Müstakîmzâde tarafından bir fihrist de yapılmıştır (38b).

SK, Esad Efendi 3501, (1b-78b), 1157-1191, Mürettib hattı.

Mecmû‘a (3453)

Müstakîmzâde’nin tertibine katkıda bulunduğu bu mecmuanın tertibe başlanma tarihi zahriyede yer alan 29 Safer 1168/15 Aralık 1754’tir. Mecmuada Müstakîmzâde’nin hattıyla kendisine ait tarihler, kasideler, kıtalar, tertipler, makaleler bulunmakla birlikte başka hatlarla yazılmış eserleri de vardır. Mecmuanın 37b varağında “Târîh-i ketebe-i sâhib-i mecmû‘a” başlıklı şiirde mecmuanın sahibi Arnavudzâde Hafız Ahmed’e¹⁰⁶⁸ işaret edilmiş olup mecmuada 4 farklı hat tespit edilmiştir. Mecmuanın 62a varağında

Sene 1182 Muharremü’l-Haram’ın 28. Salı günü kuşluk mahalli biraderim
Doğramacızâde Hafız Mahmud dâr-ı fenâdan dâr-ı bekâyâ irtihâl eylemiştir.

şeklindeki kayıttan mecmuanın diğer mürettibinin vefat eden bu kişinin kardeşi olduğu anlaşılmaktadır.

Mecmua bu hat sahipleri arasında dolaşmış olacağı gibi farklı formaların bir araya getirilmesi neticesinde vücut bulmuş da olabilir. Mecmuada Müstakîmzâde’ye ait en eski tarih 1181/1767-68 olup şu varaklarda hattı bulunmaktadır: 9b, 10a, 10b, 11a, 11b, 12a, 13b, 14a, 14b, 15a, 15b-31b, 33b, 34a, 34b, 35a, 36a, 37a-43a, 46a, 47a, 47b, 52b-57a, 63a, 64a-66a, 72a-74a, 75b, 76a , 76b, 78a, 79b.

SK, Esad Efendi 3453, (1a-79b), 1181, Müstakîmzâde-Arnavudzâde.

Mecmû‘a (204)

Müstakîmzade’nin 1171/1757-58 senesinde eline geçen ve bazı tarihleri ve kendine ait tarih manzumelerini derc ettiği mecmuadır. Mecmuanın içerisinde farklı

¹⁰⁶⁷ TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1719 ve Yeni Yazmalar, nr. 347’de bulunan muhtasar tercüme-i halin aynısıdır.

¹⁰⁶⁸ Eğrikapılı Rasim Efendi’nin talebelerinden olup 1167/1753-54 senesinde icazet almıştır. Babası Arnavudzâde Mehmed Efendi de hattattır ve çokça Mushaf yazmasıyla tanınmıştır. Bkz.: **Tuhfe**, s. 84. Hâfız Ahmed’in istinsah ettiği *Hulâsatü’l-Vefâ fî Şerhi’s-Şifâ* adlı eser için Bkz.: Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 724.

kalemler bulunmaktadır. Mecmuanın Müstakîmzâde'den önceki mürettibi belli değildir. Müstakîmzâde'den sonraki sahiplerinden bildiğimiz tek isim de en son varakta imzası bulunan Keçecizâde İzzet olmalıdır. Mecmuada bulunan Müstakîmzade'ye ait bazı tarih manzumeleri kendinden önceki meçhul mürettibin hattı ileler.

Mecmuanın ilk varağına Müstakîmzâde şu tarihi düşürmüştür:

Gonca-i maksûd olur çîde bu nev-mecmû'ada

Dense irfân gülşenî elhak beri tevbîhden

Yazsa târîh-i musanna cildine şâyân kalem

Diller alsun behre bu mecmû'a-i târîhten (1171)

Mecmuada Müstakîmzâde'nin hattıyla olan kısımlar şunlardır: I, 8a, 8b, 16a, 27a, 36a, 39a, 39b, 42b, 43a, 43b, 46a, 49b, 50a, 52b, 53a, 54a, 55b, 56a, 57a, 57b, 90b, 91a, 92a, 92b, 106b, 109b, 110b, 113a, 113b, 119b, 120a, 121b, 124b, 126b, 130b, 131b, 132a, 134b, 135a, 135b, 136b, 137b, 138a, 140a, 141a, 142a-144b, 146b, 190b, 193b, 195b, 202a.

MK, Adnan Ötüken İl Halk Kitaplığı (06 Hk) 204, (I-204b), ?-1171, ?-Müstakîmzâde.

Mecmû'a (3709)

Müstakîmzâde'nin 1 Muharrem 1176/23 Temmuz 1762 tarihinde tertibine başladığı çeşitli Arapça şiirlerin ve bazı eserlerden yapılan nakillerin yer aldığı mecmuadır. Müstakîmzâde mecmuayı “Mevlânâ el-edîb” dediği ve ismini zikretmediği biri için tertip ettiğini ve ona hediye ettiğini söylemektedir. (9b) Ayrıca Ahmed Paşazâde Mir Osman Bey için bir kitabet hizmetiyle meşgul olduğunu dile getirmektedir.¹⁰⁶⁹ Mecmua hacim olarak küçük olsa da içerisinde bir hayli eserden nakiller bulunmaktadır. Mecmuada kendisinden nakiller yapılan eserler şunlardır:

Abdulkerim b. Veliyyüddin b. Yusuf el-Celvetî (ö. 1100/1688), *Muzilü'l-İştibah* (10a); Abdullatif Subkî, *Kavâ'id* (6a, 11b); Abdurrahman b. Muhammed, *Kaydu Usûli'l-Hadâ'ik ve*

¹⁰⁶⁹ Müstakîmzâde'nin Ahmed Paşazâde Mir Osman Bey için istinsah ettiği eser KYAYK 667 numaralı mecmua olmalıdır. Mecmuanın 48b varağında eseri Mir Osman Bey'in emri ile istinsah ettiği yazılıdır.

Saydu Fusûli'l-Tarâ'ik (1b); Alaeddin el-Konevî (ö. 729/1329), *Hüsnü't-Tasarruf fî Şerhi't-Ta'arruf* (2a, 3a, 7a); Aliyyü'l-Kârî (ö. 1014/1605), *Aynü'l-İlm* (2a); Alleme el-Hafîd (ö.916/1510), *Mecmû'atü'l-Hafîd* (18a); Ayşî Mehmed (ö. 1016/1607), *Rûhu's-Şurûh* (2a); *Bahru'r-Râ'ik* (5a); Beyâzîzâde (ö. 1098/1687), *Mu'teberât* (18b); Cürcânî (ö. 531/1137), *Şerhu'l-Mevâkıf* (18a); Ebu'l-Atahiyye (ö. 210/825 [?]), *Zühdiyyât* (2a); Eflatun, *Siyâsetü'Mülûkiyye* (3b); Gazzalî (ö. 505/1111), *İhyâu Ulûm'id-Dîn* (5a), *Nasihâtü'l-Muluk* (8b); Haddâdî (ö. 400/1010'dan sonra), *Tefsîr* (3b); Hamevî (ö. 1098/1687), *ale'l-Eşbâh* (8b); Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), *Târîh* (6a); Hatîbü'l-Makdîsî, *Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ* (4b); İbn Azîz, *Garîbü'l-Kur'ân* (5a); İbn Hacer (ö. 852/1449), *Mecmû'a* (1b); İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), *İnbâ'ü'l-Ömr* (2b); İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567), *Fetâvâ'l-Hadîsiyye* (5a); İbn Haldûn (ö. 808/1406), *Târîh* (2b); İbn Hallikân (ö. 681/1282), *Vefâyât* (3a, 12b); İbn Kemâl (ö. 940/1534), *Ferâ'id* (2b); İbn Meylak Ahmed b. Muhammed eş-Şazeli, *Mekâtib* (2a); İbn Muğayzl Şeyh Abdülkadir eş-Şâzelî (ö. 1489), *el-Kevâkibu'z-Zâhire* (4a); İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), *Musâmerâtü'l-Ebrâr* (14a, 14b, 15a, 15b, 16a, 16b, 19a, 20a); İbnü'l-Hicce (ö. 837/1434), *Semerâtü'l-Evrâk* (3b); İbnü'l-Melek (ö. 821/1418'den sonra), *Şerhu'l-Meşârik* (18a); İbnü's-Sabbâğ Ali b. Muhammed el-Mekkî el-Mâlikî (ö. 855/1452), *Fusûlü'l-Mühimme li-Ma'rifeti'l-Ümme* (3b); İsmâuddîn el-İsferâyînî (ö. 945/1538), *Haşiye Ale'l-Kadı* (18a); Katip Çelebi (ö. 1067/1657), *Keşfü'z-Zunûn* (2a), *Süllemü'l-Vusûl* (3a); Kirmânî, *Şerhu'l-Menâr* (18b); Kureşî (ö. 775/1375), *Cevâhirü'l-Mudiyye* (12b); Kutbü'l-Hanefî el-Mekkî, *Târîh* (3b); *Künâ* (5b); Mahmud Gülistânî (ö. 801/1399), *Enîsü'l-Vahde* (11b, 12a); Makrizî (ö. 845/1442), *Hıtat* (1b, 11a); Mollazâde Şirvanî (ö. 1036/1627), *Fevâ'idü'l-Hakâniyye* (8b); Muhibbî (ö. 1111/1699), *Hülâsa* (1b); Münâvî (ö. 1031/1622), *İmâdü'l-Belâğa* (2a), *Câmi'ü's-Sağîr* (3b); *Halebî* (2a); *Mir'âtü'l-Işk* (2b); Müstakîmzâde, *Mecelletü'n-Nisâb* (8b); Nâsiruddîn et-Tûsî (ö. 672/1274), *Makâle* (18b); Ragıp Paşa (ö. 1176/1763), *Sefînetü'r-Ragîb* (4a, 5b, 14a); Semhûdî (ö. 911/1506), *Şerhu Du'a'i'l-Îmân* (1b); Serahsî (ö. 483/1090), *el-Mebsût* (18b); Sıgnâkî (ö. 714/1314), *Şerhu'l-Pezdevî* (18b); Suyûtî (ö. 911/1505), *et-Tesbît* (5a), *Hüsnü'l-Muhadara* (3b, 7b), *İtkân* (3b), *Kitâbu't-Tâ'un* (5a), *el-Muzhir* (17b), *Şerhu'l-Muhezzeb* (5a), *Tabakâtu'n-Necât* (4b, 6a, 6b, 7a, 7b, 8a, 9a, 9b, 11a); Şa'rânî (ö. 973/1565), *Bedrü'l-Münîr* (1b); *Cevâhirü'l-Masûn* (11b); Şerefüddin Ebi'l-Abbâs Ahmed el-Hanbelî, *Meslekü'r-Râbi' Aşer* (10a); *Şerhu'l-Mesâbih* (20b); Şeyh Abdullah el-Esedâbâdî el-Bistâmî, *Risâletü'l-İhsân fî Beyânî Fazîleti Şu'abi'l-Îmân* (4a); Şeyh Ahmed Menînî (ö. 1172/1759), *Şerhü'l-Utbî* (5b); *Şihâb ale's-Şifâ* (5a); Şirvânî, *Şerhu Kavâ'idü'l-Akâ'id* (18b); Tacuşşeria (ö. 709/1309), *Şerhu'l-Hidâye* (18b); Taftazâznî (ö. 792/1390), *el-Mutavvel*, 17b; Tarsusî (ö. 758/1357), *Tuhfe* (5a); Taşköprülüzâde (ö. 968/1561), *el-Udde*

(10a), *Şekâ'ik* (17a); *Tatarhâniyye* (1b); *Tenvîrû'l-Ebsâr* (5a, 8b); Ukberî (ö. 616/1219), *et-Tenbîh fî Î'râbı Kur'ân* (8b), *et-Tibyân* (11b, 13a); *Vasfu'z-Zemîm fî Fi'li'l-Le'im* (10a).

İbnü'l-Emîn *Tuhfe* neşrinde Dâru'l-Fünûn Kütüphanesi 4727 numaraya kayıtlı Müstakîmzâde'nin hattıyla 1 Muharrem 1176/23 Temmuz 1762 tarihli Arapça bir mecmua olduğunu ve Halis Efendi'den Maarif Nezareti'nce satın alındığını söylemektedir. İbnü'l-Emîn'in bahsettiği mecmua bu mecmuadır.¹⁰⁷⁰

İÜNEK, Arapça Yazmalar 3709, (1b-20b), 1176, Mürettib hattı.

Mecmû'a (3465)

Müstakîmzâde'nin en önemli mecmualarında biri olan bu eser, hakkında birçok bilgiyi edinmemize olanak sağlamaktadır. Mecmuanın ilk varaklarında kendisine ait eserler yer alıp tercüme-i hali, ailesinin tarihçesi, bazı anılarla hatıraları, şeyhleri, üstatları ve pirdaşlarının listesi, makaleleri, şiirleri, şerhleri, tertipleri ve benzeri birçok mühim yazını ihtiva etmektedir. Mecmuada daha erken tarihler olmakla birlikte 1191-1202 yılları arasında tertip edilmiş olmalıdır. Mecmuada Müminzâde Hasib'in *Dergehnâme* adlı eseri hariç bütün yazılar Müstakîmzâde'nin hattıyladır.¹⁰⁷¹

SK, Esad Efendi 3465, (1b-90b), 1191-1202, Mürettib hattı.

Mecmû'a (2568)

Müstakîmzâde'nin 1 Muharrem 1193/19 Ocak 1779 tarihinde tertibine başladığı ve bazı mecmualardan istinsah ve intihab ettiği eserleri derc ettiği mecmuadır. Mecmuanın zahriyesinde Müstakîmzade'nin "Süleyman Sa'düddin b. Mehmed Emîn 1175" yazılı mührü ve Arapça temellük kaydı bulunmaktadır. Mecmuanın başında sebeb-i te'lif zımında mecmuanın tertibiyle ilgili şunları söylemektedir:

Bismillâhi teyemmünen bi-zikrihi'l-celîli's-senâ el-hamdü lillâhi vahde, ve's-salâtu ve's-selâmu alâ men lâ nebiyye ba'de. Ve alâ âlihî ve ashâbihi'l-mukattifin nehcihî ve rüşdihî.

¹⁰⁷⁰ İbnü'l-Emîn'in verdiği numara eski numara olduğundan birçok araştırmacı mecmuayı görmeden İÜNEK Arapça Yazmalar 4727 şeklinde mecmuaya atıf yapmışlardır. Fakat atıf yapılan numarada *Şerhu Mesâ'ili Huneyn* bulunmaktadır. İbnü'l-Emîn, *Tuhfe*, 78-79. Mecmua için yapılmış yanlış atıf için Bkz.: Mustafa İsmet Uzun, "Mecmû'a", *DİA*, Ankara 2003, c. XXVIII, s. 265-268.

¹⁰⁷¹ Ali Emiri Efendi bu mecmuada yer alan bazı pasajlardan nakil yaparak "Müstakîmzâde'nin kendi hattından" naklettiğini söylemektedir. Ali Emîrî Efendi, *Osmanlı Tarih ve Edebiyatı Mecmuası*, 13 Mart 1336 [13 Mart 1920], s. 297.

Ve ba'd: İş bu cerîde-i garrâ ve bu mazbata-i behîn-sîmâ mânend-i sâde-i duhân-ı dilârâ bi-hatt u hâl iken ba'zı âsâr-ı gûnâgûn ve fikarât-ı letâfet-meşhûn tahrîri ile mağbût-nigâr-ı hâne-i çîn ve belki reşk-âver-i hadâ'ik-i berrîn eylemek tasmîm olunup işbu sene-i "Tervîhü'l-Kulûb" 1193 gurre-i Muharrem'i mecmû'a-i mergûbelerden zafer-yâb-ı istinsâh olduğum nesriyâtı tahrîr ve terkîme ibtidâ ve ibtidâr olundu. Ve billâhi't-tevfik

Mecmuada Müstakîmzâde'nin şiirleri, bazı şerhleri, gördüğü rüyalar, pirdaş listesi gibi kendisiyle alakalı çok önemli bilgiler yer almaktadır. Mecmua muhtemelen ömrünün sonuna kadar Müstakîmzâde'nin yanında olmalıdır. Mecmuada Müstakîmzâde'nin hattıyla olan en geç tarih 20 Rebîulâhir 1202/29 Ocak 1788 olup Müstakîmzâde'nin vefatından 5 ay öncedir.

Mecmua farklı boydaki iki eserin bir araya ciltlenmesinden oluşan bir mücelledin içerisinde yer almaktadır. 1a-51a varakları arası Müstakîmzâde'ye ait olup buradan sonrası Eyyüb Sultan İmâmı Hâfız Abdullâh Efendi'nin hattıdır. Mecmuanın formları karışmış olup varak numaraları düzensizdir. Eser 1976 senesinde İbrahim Manav tarafından Süleymaniye Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır.

SK, Yazma Bağışlar 2568, (1a-51a), 1193-1202, Mürettib hattı.

Mecmû'a (3497)

Müstakîmzâde'nin tertibine katkıda bulunduğu bu mecmuanın ilk mürettibi Abdal Yakup Tekkesi şeyhi Enfîzâde Mehmed Rıza Efendi'nin halifesi Gavsî Efendi'nin oğlu Numan Efendi'dir (ö. 1185/1771-72).¹⁰⁷² Mecmua 1183/1769-70 senesinde Müstakîmzâde'ye geçmiş olup Müstakîmzâde'den sonra birkaç farklı kişiye daha intikal etmiş olsa da mecmuada isimleriyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Mecmuada Müstakîmzâde'ye ait tarihler, naatler, kasideler, bazı beyit şerhleri, silsileler ile bazı tertipler bulunmaktadır. Müstakîmzâde'ye ait olanların haricinde mecmua ayrıca tezkire suretleri, kaside, naat, kıta, rubai, müfred gibi çeşitli manzum eserler ile şerhler, tezkireler, silsileler, fevaid gibi birtakım yazıları da ihtiva etmektedir. Mecmuada Müstakîmzâde'nin hattı olan kısımlar şunlardır: 1a, 5a, 6a, 10b, 39b, 64a, 78b, 83b, 84a, 87a, 90b, 91b, 92a-94b, 101b, 102b, 103a, 103b, 104a,

¹⁰⁷² Fatih Şehremini Mimar Kasım Caddesi'nde Aydın Kethüdası Camii'ne yakın bir hazirede medfundur. Tabibzâde, **İstanbul Hangahları Meşayihü**, s. 36. Numan Efendi'nin istinsah ettiği Mustafa İsamüddin'in *Şerhu't-Tuhfe*'si için Bkz.: KYAYK, nr. 664.

104b, 105a, 106a, 106b, 107a, 108a, 109a, 110a, 113a, 113b, 128b, 129b, 130a, 130b, 131a, 131b-133a.

SK, Esad Efendi 3497, (1a-134a), 1183, Gavsîzâde-Müstakîmzâde.

Mecmû'a (533)

Müstakîmzâde'nin tertibine ortak olduğu mecmuadır. Mecmuanın 32b varagında *Edhem ü Hüma* mesnevisinin sonunda 1165/1751-52 tarihi bulunmakla birlikte ve 169a, 173b, 187b varaklarında yer alan "Li-nâmıkîhî Hâmid" ibareleri göz önünde bulundurulduğunda mecmuanın ilk mürettibinin Ensercizâde demekle maruf Ahmed-i Hâmid (ö. 1181/1768) olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁷³

Mecmuanın Hâmid'in elinden ne zaman çıktığı meçhuldür. 117a'da Müstakîmzâde'nin hattıyla 'kuzattan' Kâtibzâde Aksarâyî'nin bir şiirinin altında yer alan 1187/1773-74 tarihini baz alırsak en azından bu tarihten sonra bir vakitte mecmuanın Müstakîmzâde'nin elinde bulunduğu söylenebilir. Mecmuanın Müstakîmzâde'nin elinden ne zaman çıktığı ve kime intikal ettiğiyle ilgili mecmuada somut bir veri bulunmamaktadır.

Fakat mecmuanın Müstakîmzâde'den sonraki diğer bir sahibi Faik Memduh Paşa (ö. 1925) olmalıdır. Memduh Paşa'nın mecmuanın farklı yerlerinde (83a, 100a, 124a, 128b) kendi hattıyla şiirleri bulunmaktadır. Mecmuada ayrıca Kâtib mahlaslı bir şairin kendi hattıyla bir şiiri (188b) ile Sakızlı Esad Paşa'nın (ö. 1875) kardeşi Edhem Efendi'nin de kendi hattıyla bir şiiri yer almaktadır. Mecmuanın son sahibi Fahri Bilge (ö. 1961) olup mecmuayı Kitapçı Ahmed Hamdi'den 1936'da satın aldığını A. Ârifi imzasıyla zahriyeye kaydetmiştir. Mecmua daha sonra Fahri Bilge'nin varisleri tarafından 1976 yılında Milli Kütüphane'ye satılmıştır.

Mecmuada Müstakîmzâde'ye ait pek çok kaside, kıta, tarih, müfred vb. manzum eserler bulunmaktadır.

MK, Fahri Bilge 533, (1a-197b), Hâmid, Müstakîmzâde, Fâik Memduh Paşa.

¹⁰⁷³ 128b'de Müstakîmzâde'nin hattıyla Hamid-i Eyyûbi'nin bir gazelinden nakil de bulunmaktadır. Müstakîmzâde *Tuhfe*'de hattının güzelliğinden bahseder ve hurda talikde maharet sahibi olduğunu kaydeder. Bkz.: **Tuhfe**, s. 85.

Mecmû'a (4763)

Müstakîmzâde'nin tertip ettiği Arapça kaside mecmuasıdır. Mecmuayı 1175-1177/1761-64 yılları arasında Kesriyeli Ahmed Paşazâde Mir Osman Bey için tertip etmiştir. Mecmuada Müstakîmzâde'nin hattıyla olan kasideler şunlardır:

Ebu'l-Mudarrab Ka'b b. Züheyr b. Rebî'a el-Müzenî (ö. 24/645), *el-Kasîdetü'l-Bürde*; İbnü'n-Nahvî Ebu'l-Fazl Yusuf b. Muhammed b. Yusuf et-Tevzerî (ö. 513/1119), *el-Kasîdetü'l-Münferice*; Müstakîmzâde, *Kasîdetü'l-Emriyye*; Bûsîrî Ebû Abdullah Şerefüddin Muhammed b. Sa'îd b. Hammâd el-Bûsîrî (ö. 696/1296), *Zuhru'l-Me'âd fî Mu'ârazati Bânet Su'âd*, *Hemziyye* ve *el-Kasîdetü'l-Bürde*; *Akidetü's-Şeybâniyye*; İbnü'n-Neccâr Ebu'l-Bekâ' Takıyyüddin Muhammed b. Ahmed b. Abdulaziz el-Fütûhî el-Mısrî el-Hanbelî (ö. 972/1564), *İzhâru Ni'meti'l-İsâm-Kasîdetü's-Siniyye*; İbn Düreyd Ebû Bekir Muhammed b. Hasan b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî (ö. 321/933), *Kasîdetü'l-Maksûre*; Ebu'l-Feth el-Büstî Ali b. Muhammed b. Hasan (Hüseyin) el-Büstî (ö. 400-1010), *el-Kasîdetü'l-Hikemiyye*; Ebû Safvân Hâlid b. Safvân b. Abdillâh b. Amr et-Temîmî el-Minkârî (ö. 135/752-53), *Kasîde*; Tuğra'î Ebû İsmâ'il Mü'eyyedüddin Hüseyin b. Ali b. Muhammed el-İsfahânî (ö. 513/1120), *Lâmiyyetü'l-Acem*; İbn Ferah Ebu'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Ferah b. Ahmed el-Lahmî el-İşbîlî eş-Şâfi'î (ö. 699/1300), *el-Kasîdetü'l-Gazeliyye*; Ebu'l-Mekârim Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Bekrî es-Sıddîkî eş-Şâfi'î (ö. 994/1586), *Revâyihi'l-Bekriyye*; Ebû Medyen Şu'ayb b. Hüseyin el-Endelüsî el-Mağribî (ö. 594/1197), *İstiğfâriyye*; İbnü'l-Hanbelî Ebû Abdullah Radiyyüddin Muhammed b. İbrâhim b. Yusuf el-Halebî et-Tâdefî el-Hanefî el-Kâdirî (ö. 971/1563), *el-Münâcât*; İbnü'l-Verdî Ebû Hafs Zeynüddin Ömer b. Muzaffer b. Ömer el-Ma'arrî el-Halebî (ö. 749/1349), *Lâmiyye*; Sâbit (Amr) b. Mâlik eş-Şenferâ el-Ezdî, *Lâmiyyetü'l-Arab*; İbnü'l-Mukrî Ebû Muhammed Şerefüddin İsmâ'il b. Ebû Bekir b. Abdullah eş-Şercî el-Yemenî eş-Şâverî (ö. 837/1434), *el-Kasîdetü't-Tâ'iyye*; Bura'î Abdurrahîm b. Ahmed b. Ali el-Bura'î el-Yemenî (ö. 803/1400), *el-Kâside*; İbn Câbir Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Endelüsî el-Hevvârî el-Mâlikî (ö. 780/1378), *Hulletü's-Siyârâ*; İbnü's-Şihne Ebu'l-Fazl Muhibbuddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed es-Sekafî el-Halebî (ö. 890/1485), *el-Manzûme fî Akâ'id Ehli's-Sünne*; Ebu'r-Rızâ Abdullatif b. Ahmed b. Muhammed ed-

Dımaşkî eş-Şâfi'î (ö. 1162/1748), *Nuhbetü't-Tüfêha fî İlmi'l-Mesâha*; İbnü'l-Yâsemîn Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Haccâc el-Merrâkuşî (ö. 601/1204), *el-Urcûzetü'l-Yâsemîniyye*; İbnü'l-Hâ'im Ebu'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. İmâd el-Karâfi el-Mısri (ö. 815/1412), *Tuhfetü't-Tullâb fî Nazmi Kavâ'idi'l-İ'râb* ve *Mu'allaktu's-Seb'a*.

Mecmuada yer alan ilk tarih Şaban 1175/1762 olup son tarih ise 1 Şaban 1177/4 Şubat 1764'tür. Mecmuanın içerisinde Müstakîmzâde'nin hattı haricinde 4 farklı hat daha vardır. Bunların üçü mecmuanın müstektibi Mir Osman Bey, 1192/1778-79 senesinde eseri temlik eden Melek Ahmed Paşazâde İbrahim Nâşid (ö. 1206/1791) ve zahriyede bir fevaidi bulunan Fettâlzâde Halil eş-Şâmî'dir. Diğer şahısla ilgili mecmuada bir bilgi bulunamamıştır.

KYAYK 4763, (1a-195b), Şaban 1175-Şaban 1177, Mürettib hattı.

Mecmû'a (3756)

Müstakîmzâde'nin tertip ettiği bu mecmua, mütalaa ettiği eserlerden yaptığı intihapları içermektedir. Esas itibariyle tertibine katkıda bulunduğu İbn Himmât Muhammed b. Hasan ed-Dımaşkî'nin (ö. 1175/1761) *Fevâidü'l-Himmâtiyye* adlı mütalaa mecmuasını örnek alan bir eserdir. Mecmuanın başında Müstakîmzâde'den sonra 1196/1781-82 senesinde mecmuanın sahibi olan İbrahim Nâşid'in hattıyla "Müstakîmzâde Süleymân Efendi'nin eser-i yerâ'a-i müşkîn-midâd-ı anberîn-i berâ'alarıdır ki kendi mütâla'aları için ketb ü imlâ buyurmuşlar" yazılıdır.

Mecmuanın tertip tarihi tam olarak belli olmamakla birlikte mecmuanın 100b varağında yer alan "Nukile min hattı'l-Hâfız İsmâil el-Konevî el-müderres bi-Mu'allim-i Sarâyi'l-Âmire 1176" kaydı ile 291a varağında yer alan "Leyletü'l Berât 1176 Leyletü'l-İsneyn" kaydından yola çıkarak 1176/1763 senesi civarında tertip edildiği düşünülebilir.

Mecmuada Müstakîmzâde'nin mütalaa ettiği eserlerin haricinde kendisiyle ilgili önemli bir kısım malumat da bulunmaktadır. Bunlar içerisinde belki de en önemlisi

mecmuanın 298b varağında yer alan İstanbul Fener Rum Patriği'nin Müslüman olmasına vesile olmasıyla ilgili *menkıbedir*.¹⁰⁷⁴

Mecmuanın başında Müstakîmzâde tarafından bir fihrist bulunmaktadır. (12b-13a). Mecmuada kendisinden nakiller yapılan eserler ise şunlardır:

Muhammed b. Kayyım el-Cevziyye: *Hâdi'l-Ervâh ilâ Bilâdi'l-Efrâh* (14a-20b), Muhammed b. Abdurrahman es-Sahvi, *İrtiyâhu'l-ekbâd bi-erbâhi fıkdi'l-evlâd* (21a-21b), Beyâzizâde, *Sevânihu'l-muâtârahât ve levâ'ihu'l-müzâkerât* (22a,25b), Sinânî, *Şerhu Fıkhi'l-Ekber* (22a-22b), İbn Hacer el-Heytemî, *Şerhu'l-Hemziyye* (23a, 27a, 27b, 138b, 214b, 217b, 218a), *Bostânü'l-Ârifîn* (23b), Nasiruddin Tûsî, *el-Hikme* (23b), Ali Dede, *Esile ve Ecvibe* (23b, 29a 30b, 131b), Acem Ali, *Haşiye* (24a), Hasan Çelebi (24a), *el-İsti'âb*, (24b-25a), İbn Hacer el-Askalanî, *İnbâ'ü'l-ğumr bi-ebnâ'i'l-'umr* (25a, 25b, 26b), Zemahşeri, *Tefsir* (25b), *Cevahirü'l-Mudiyye* (26a), *Kuhistani Şerhu Keydani* (26b, 125a, 148b, 149a, 163b), *Ikdü'l-Manzûm*, (26b), Leyalizâde Ali Mınık, *Zeyl-i Şekâ'ik*, (27a), İbn Hacer el-Heytemî, *es-Sevaiku'l-Muhrika* (29a), İbn Dureyd, *Şerhü'l-Maksûre* (29a), *Târîh-i Aynî* (29a), Muhammed b. Mükerrerem, *Lugatu Lîsânî'l-Arab*, (30a, 30b, 32a), Ragıp Paşa, *Sefînetü'r-Râgıb* (30b, 31a, 31b, 32b, 97a, 98b), İbn Melek, *Şerhü'l-Meşârik*, (31b, 32b, 58b), Kirmânî, *Şerhu'l-Buhârî* (33b), Aliyyü'l-Kârî, *Mirkat ale'l-Mişkât* (33b, 34a, 36b, 39a, 40a, 40b, 41a, 41b, 42a, 42b,44b-48a, 49a, 50a-58a, 59b, 79b-84a, 110a, 117b, 121a, 123b, 138a, 148b, 155b, 156a, 167a, 190a-192a, 284b), *ed-Dürrü'n-Nazîm min Havassi'l-Kur'âni'l-Azîm* (34b, 35a), *Tefsîrü'l-Hazîn* (35b, 36a, 37a, 37b, 38a, 38b, 43a, 43b), Fâkihânî, *Fecrû'l-Münîr* (39a), Fâsî, *Şerhu'l-Delâ'il* (39a), Yâfi'î, *Sünen* (39b), Tirmizî (44a, 117b), Erdebilî, *el-Ezhâr Şerhu'l-Mesâbih* (48b), Buhârî (49b), Kastalânî, *Şerhu'l-Buhârî*, (57b, 58a, 58b), *Şerhu'l-Kebîr* (59a), Şeyh Sinân Efendi, *Kurretü'l-Uyûn* (60a-77a), İbnü'l-Mukrî, *Nevâdiru'l-Muhtâr*, (79a), Münâvî, *Şerhu'l-Kebîr* (79b, 122a, 133a, 140a, 141a, 141b, 146b, 147a, 147b, 151b, 152a, 154a, 157a, 165a, 165b, 169b, 170b, 175a, 178b, 180a, 180b, 181a, 181b, 182b-185b, 187a, 204a, 240a-241a, 242a-243a, 247a-249b, 250b, 251b-256a, 261a-267a, 281a-284a, 288a), İbnü'l-Arabî, *Musâmeretu'l-Ahbâr* (79b, 134b, 136a), Aliyyü'l-Kârî, *ed-Dürretu'l-Mudiyye*

¹⁰⁷⁴ Konuyla ilgili geniş çaplı bir çalışma tarafımızca yürütülmektedir.

(84a,84b, 85a), Sehâvî, *Makâsidü'l-Hasene* (85b), Ahmed el- Uchûrî, *Nûru'l-Vehhâc* (86a), Sûyûtî, *Hüsnü'l-Muhâdara* (86a, 210a), Hatib Şirbînî, *Sirâcü'l-Münîr* (87b), Şa'rânî, Mîzân (88a), Kâfiyecî, *Kurretü'n-Nâzır fî Ravzati'n-Nevâdir* (90a, 90b, 91a, 91b, 92a, 92b), Muhyiddin Mehmed b. Süleyman el-Kafiyecî, *Kurretü'n-Nâzır fî Ravzati'n-Nevâdir* (90a-93a, 97a), Tatarhaniyye (92a, 96a), Sadru's-Şehîd, *Umdetü'l-Fetâvâ* (96b), Uchûrî, *en-Nûru'l-Vehhâc* (97b, 98a, 98b), İbn Hicce, *Semerâtü'l-Evrâk* (98a, 134a), *Havâşî'l-Keşşâf* (99b), Leysî, *Mecmua* (99b), İbn İrak Muhammed el-Mücahir, *Cevhereü'l-Gavvâs* (100a), *Şerhü'l-Mevâkıf* (101a), *Keşşâf* (102b), Safedî, *Lâmiyyetü'l-Acem* (103b), Bahaüddin Âmili, *Keşkül* (104a-108a, 109b), Mollâ Câmî, *Nefehâtü'l-Üns* (109a), Aliyyü'l-Kâri, *Aynü'l-İlm* (110b-115a, 124b, 125a, 148b, 156b, 165a, 168a, 172b, 173b), İbn Hacer el-Askalanî, *el-Hisâlü'l-Mükeffere* (115a-116a), Aliyyü'l-Kâri, *Şerhü'n-Nükâye* (122b), Aliyyü'l-Kâri, *Şerhü's-Şemâ'il* (123b, 182a), Şeyh Seyyid Yusuf b. Seyyid Hasan el-Hanefî, *Kifâyetü'r-Râvî* (125b, 126b, 127a), Mukrî, *Nefhu't-Tayyîb min Şi'ri Lisânüddin ibni'l-Hatîbb* (127a), Kalkeşendi, *Subhü'l-A'sâ* (131a, 135a, 137a), İbrahim Lakanî, *Umdetü'l-Mürîd Şerhu Cevheri't-Tevhîd* (136b), *Reddü'l-Ukûlî't-Taişe ila Ma'rifeti mahtussat bihi Hadice ve Â'işe* (136b), Muhammed Parsa, *Faslu'l-Hitâb* (138a), Ebu'l-Muîn en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm* (138b), Münavî, *Kenzü'l-Hakâik* (143a), Alkamî, *Şerhü'l-Camii's-Sağîr* (142a, 150b, 153b, 154a, 164a, 165b, 167a, 169a, 179b, 180a, 187a, 187b, 189a, 189b, 191a-194b, 241b), Aliyyü'l-Kâri, *Mevzû'ât* (146a), Hamevî, *ale'l-Eşbâh* (148a), Remlî, *Haşiye alâ Bahri'r-Râik* (148a, 163a, 163b), Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl* (149a, 153a), Suyûtî, *Câmi'ü's-Sağîr* (152b, 169a), *Menhü'l-Gaffâr* (158a, 169a), Şeyh Ahmed ibnü'l-Acemî, *Zeylül-Lüb* (158a), *Nehrü'l-Fâ'ik* (158b, 162b), *Kadihan* (158b), Feyyûmî, *Misbahü'l-Münîr* (159a, 245b), *Fetâvâ'l-Hindiyye* (159a), Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu'l-Hisni'l-Hasîn* (159b, 166a), Alkamî, *Haşiyetü'l-Câmi'i's-Sağîr* (160b), Aliyyü'l-Kârî, *Risâletü't-Teşrîh* (162a), İbn Hacer el-Askalanî, *el-İsâbe* (164b), Demirî, *Hayâtü'l-Hayevân* (164b), Afîfü'l-Mekkî, *Şerhu Bedi'l-Emâlî Cevherü'l-Ferd* (166b), Suyûtî, *ed-Dürerü'l-Mensûr* (166b, 188b, 284a), Mahallî, *Haşiye alâ Cem'i'l-Cevâmî* (170b), İbnü'l-Beyâzî Ahmed b. Hasan, *İşârâtü'l-Merâm* (170b, 217b), Abdülganî en-Nâblusî, *Şerhü'l-Tarîkati'l-Muhammediyye* (170b, 215a), Dede Cöngi, *Haşiyetü li-Şerhi Sadettin alâ Metni'l-Gurer* (171b), İbn Cezerî, *Tercümetü's-Şekâ'ik* (171b), İbn Hacer-i Mekkî, *Târîhu'l-Hulefâ* (171b), Azizî, *Şerhu'l-Câmi'i's-*

Sağır (174b), Hasan Çelebi, *Ale'l-Mutavvel* (174b, 176b), İbn Hacer-i Mekki *Şerhu'l-Erba'in* (175b-176b), Bâzerî, *Câmi'u'l-Usûl* (186b), *Mevâhibü'l-Ledünniyye* (188a), Ebû Na'im, *Hilyetü'l-Evliyâ* (199b-202a), *Keşfü'l-Keşşâf* (203a), Abdülkadir ibn Mugayzl eş-Şazeli, *el-Kevâkibu'z-Zâhire* (202b, 208b), Muhammed et-Timurtaşî, *Feyzü'l-Mütefeyyiz* (203b), Şihab el-Hafacî, *Reyhâne*, (204b, 312b-316a), Kemal Paşazade, *Ehâdîsü'l-Erba'in* (207b-208b), *Tuhfetü'l-Verdiyye* (208b), İbn Hallikân, *Vefeyât*, (209a), Cenâbî Mustafa b. Hasan, *Târîh-i Cenâbî* (209b), *Muhtâru's-Sihâh* (210b, 251a), Necmüddin el-Gaytî, *Mi'râciyye* (210b, 228a, 229b), Muhammed Salim ibn Mustafa Mirza, *Selâmetü'l-İnsân* (211a), *Âyâtü'l-Uzma* (211a), Şa'râvî, *Yevâkıt* (211b, 216b, 217a, 229b), İbn Hacer el-Heytemî, *Fetâvâ* (212a), *Esfâru's-Subh* (213a), *Şerhu'l-Makâsıd* (213b), Şa'rânî, *Esiletü'l-Hikem* (215a), Mir Padişah, *Ale't-Tahrîr* (217b), Hüseyin ibn Süleyman b. Reyyân, *Ravzu'r-Reyyân fî Es'ileti'l-Kur'an* (219a, 219b), Abdulganî en-Nâblusî, *Risâletü'l-Vücûd* (220b), İbrahim el-Kürdi el-Medenî, *Kitâbü'l-Ümem li-İkâzi'l-Himem*, (213a),), İbrahim el-Kürdi el-Medenî, *Kasdu's-Sebîl* (223a-227b), Suyûtî, *Tenbihât* (228a), Seyyid Hamavî Ahmed b. Muhammed, *Vucûhu'l-İktirâb min* (228a, 228b), Yağlıkçızâde, *Mecmû'a* (228b), Şa'rânî, *Levâkîh* (229b), Cemâlüddin İbnü'l-Kıftî, *Muhtasar Târîhi'l-Hükemâ*, (230a-239b, 244a), *Şerhu's-Şehîd ale'l-Minhâc* (244a), *Ravzu'l-Ahbâr* (244a), Mollâzâde Muhammed Emin ibn Sadrüddin eş-Şirvânî, *Fevâ'idü'l-Hakaniyye* (244a), Begavî (256a), Kurtûbî, *Tefsîr* (256b, 257a), Teymiyye, *es-Siyâsetü's-Şer'iyye* (270a-275a), İbnü'l-Cevzî, *Minhâcü'l-Kâsîdîn* (275b-279b, 291a-292a), Konevîzâde Muhammed b. Mustafa, *el-Fetevâ'l-Es'âdiyye* (287a), İbrahim Pîrî, *Hâşiyetü'l-Eşbâh* (287a), Ebu'l-Bekâ, *Külliyât* (287b), *el-İtkân* (294a), Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk* (299a), Musannifek, *Tefsîr* (307b-308a).

SK, Esad Efendi 3756, (1b-308b), 1176, Mürettib hattı.

Mecmû'a (3397)

Müstakîmzâde'nin tertip ettiği ilâhiyât mecmuasıdır. Mecmuanın zahriyesinde Müstakîmzâde'nin talebelerinden Halil es-Sünbülî'nin hattıyla 10 Receb 1212/29 Aralık 1797 tarihli “İşbu mecmû'a-i matbû'a Müstakîmzâde Şeyh Süleyman Efendi cenâblarının kendi hatlarından tahrir olundu.” kaydı bulunmaktadır.

Mecmuada 51 farklı makamda ilahi, naat, temcid, tesbih gibi dini musiki formlarında bestelenmiş 100 bestekârın eseri yer almaktadır.¹⁰⁷⁵ Klasik güfte mecmualarında olduğu gibi rast makamıyla başlayan mecmuada son olarak “Sâhib-i beste olanlar ki Es‘ad Efendi *Tezkîre*’de yazmıştır.” başlığı altında Şeyhülislam Ebû İshakzâde Mehmed Es‘ad Efendi’nin (ö. 1166/1753) *Atrâbu’l-Âsâr* adlı bestekârların tercüme-i hallerini havi tezkiresinde yer alan bestekârlar ve vefat tarihlerini içeren liste bulunmaktadır. Listeye Müstakîmzâde ve vefatında sonra ise Halil es-Sünbülî tarafından bazı eklemeler yapılmıştır.

Mecmuanın Müstakîmzâde tarafından hangi sene veya senelerde tertip edildiğiyle ilgili bir kayıt bulunmamakla birlikte, Müstakîmzâde’nin 1158-1162 seneleri arasında tertip ettiği Esad Efendi 3895 numaralı mecmuanın 154a varağında

Bu mecmû‘a olup âyîne-i sâhib-nefes her dem

Usûl ile çıkardı nakşî [ol] bir demde cânânın

İdüp edvârı darb-ı destile mutribleri gûyâ

Hevâ-yı aşka uydu nâlesi dil-beste yârânın

Semâ‘îdir nevâ-kâra makâmât ile her faslı

Hümâyûn-mâye-i şevkî ola mâlik olan cânın

kıtasının yanında “Bir mûsîkî mecmû‘ası zahrına yazılmış idi.” kaydı bulunmaktadır. Müstakîmzâde’ye ait olan bu kıta bu güfte mecmuasının zahriyesinde aynıyle kayıtlıdır. 3895 numaralı nüshanın 1158-1162 seneleri arasında tertip edildiği göz önünde bulundurularak buradan hareketle Müstakîmzâde’nin güfte mecmuasını 1158/1745-46 senesinden önce tertip ettiği yahut tertibine başladığı söylenebilir.

Mecmuanın Müstakîmzâde’nin kendi hattıyla olan nüshasının nerede olduğu maalesef malumumuz değildir. Halil es-Sünbülî mürettip hattından mecmuayı istinsah etmiş olup eser kendinden sonra 21 Zilhicce 1237/8 Eylül 1822 senesinde Muhallefât Halifesizâde Salahî Mehmed Emin’in eline geçmiştir. Mecmuanın sonunda

¹⁰⁷⁵ Mecmuanın içeriğiyle ilgili Bkz.: Şengül Sağman, **Müstakîmzâde’nin “Mecmûa-i ilâhiyyât” Adlı Cüfte Mecmuası**, İstanbul Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

1290/1873-74 tarihli Cezbezâde Halilî Mehmed Salih'e ait mütalaa kaydı bulunmaktadır.

SK, Esad Efendi 3397, (1b-147b), 1212, Halil es-Sünbülî.

Mecmû'a (3482)

Müstakîmzâde'nin mütalaa edip tertibine katkıda bulunduğu bu mecmua Sabîh Ahmed Efendi'nin tertip ettiği mecmuadır. Mecmua karışık bir surette olup manzum ve mensur farklı türden eserleri ihtiva etmektedir. Mecmuada Sabîh ve Müstakîmzâde haricinde Mehmed Emîn-i Tokadî, Eyüb Sultan Camii İmamı Abdülkadir Efendi, Ahmed-i Buhârî Şeyhi Seyyid Abdurrahman Efendi, Emir Buhârî Şeyhi Abdülkadir Efendi, Mustafa Selâmî Efendi ve Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Efendi'nin hattıyla pasajlar yer almaktadır.

Mecmuanın Müstakîmzâde'nin eline ne zaman geçtiği tam olarak tespit edilmemekle birlikte 45a varağında yer alan “Bu hat hazret-i Emîr Buhârî şeyhi iken vefat eden Şeyh Abdülkadir Efendinin'dir, rıhlet 1188.” ifadesinden 1188/1774-75'ten sonra olduğu düşünülebilir. Ayrıca 49b varağında bulunan “Galata Gümrüğü baş kâtibi Ahmed Efendi'nindir ki şeyhim hazret-i azîz Tokadî Mehmed Efendi'nin fukarasındandır.” ifadesinde herhangi bir vefat ibaresi bulunmadığından ve Sabîh Ahmed'in 1198/1783-84'te vefat ettiği bilindiğinden mecmuanın 1188-1198 seneleri arasında bir zamanda Müstakîmzâde'nin elinde olduğu düşünülebilir.

Mecmuada Müstakîmzâde'nin hattı olan kısımlar şunlardır: 2b, 3a, 3b, 4a, 6b-10a, 12a, 19b, 22a, 23b, 45a, 49b, 51b, 53b, 58b-59b, 69a, 70b, 72b, 81a.

SK, Esad Efendi 3482, (1a-81b), Sabîh Ahmed-Müstakîmzâde.

2.2.5. Zeyl

Zeyl, bir eseri yahut bir metni kronolojik olarak veya içerik olarak tamamlama fiiline denir. Bu kısımda Müstakîmzâde'nin biri farklı bir müellife ait olmak kendi eserlerine yaptığı 6 eser tanıtılacaktır.

Tenvîru'l-Emâne

Ahzab Suresi'nin 72. ayetinin tefsirini havi Müstakîmzâde'nin kendi eseri olan *el-Emânetü'l-Ma'rûda*'ya yaptığı zeyildir. “Tenvîru'l-Emâne” terkinin ebced değeri olan 1189/1775 senesinde yazılmıştır.

Zeylin 8 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (287b-289b), İbrahim Tâhir.
- 2- SK, Esad Efendi 1684, (118b-122a), Cemâziyelevvel 1202, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 3- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (100b-103a), 1212, Ahmed Zihnî.
- 4- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (200b-203a).¹⁰⁷⁶
- 5- DKM, Mecâmi Türkî 22, (113b-115a), 1213, Halil b. Hüseyin.¹⁰⁷⁷
- 6- SK, Esad Efendi 1849, (21b-25a), 1208, Muhallefat Halîfesizâde Salâhî Mehmed Emin.
- 7- SK, Yazma Bağışlar 7464, (46b-49), 2 Receb 1294, Seyyid Mehmed Şükrî.
- 8- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 167, (161).¹⁰⁷⁸
- 9- SK, Hüsrev Paşa 140, (17a-19b).

Terâcim-i Ahâlî-yi Fetvâ

Müstakîmzâde 1158 senesinde ikmal ettiği *Devha-i Meşâyîh-i Kibâr* isimli eserini 1178/1765 yılında tezyil etmiştir. *Terâcim-i Ahâlî-yi Fetvâ* ibaresi eserin telifine başlandığı seneyi göstermektedir. 64. Şeyhülsâm Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi'den (ö. 1162/1748) 76. Şeyhülsâm Ebûbekir Efendizâde Ahmed Efendi'ye (ö. 1181/1767 kadar on üç şeyhülsâmın biyografilerini ihtiva etmektedir.

Zeylin 36 nüshası tespit edilmiştir:

¹⁰⁷⁶ Aynı mecmuanın içerisinde başka bir müstensihne ait nüshadır. Müstensihin ismi ve istinsah tarihi bilinmemekle birlikte hattın karakterinden 19. yüzyıl sonları olduğu düşünülebilir.

¹⁰⁷⁷ FMTO, c. II, s. 140.

¹⁰⁷⁸ FMTO, c. II, s. 140.

- 1- LTU, Birnbaum Collection, MSS. 94, (1b-29b), 1178, Müellif hattı.¹⁰⁷⁹
- 2- SK, Esad Efendi 2266, (46b-65b), Müellif hattı.
- 3- MMCK, İbrahim Hilmi 2841T, (1b-40b), Müellif hattı.¹⁰⁸⁰
- 4- DTCFK, İsmail Saib I 3160, (58b-81b), Müellif hattı.¹⁰⁸¹
- 5- MK, Adnan Ötüken İl Halk Kitaplığı (06 Hk) 3681, (1b- 47a), 1201, Müellif hattı.¹⁰⁸²
- 6- İAEK, Şevket Rado 22, (35a-48a), Şevval 1200, İbrahim Tâhir.
- 7- SK, Bağdatlı Vehbi 1148, (45a-64a), Derviş Muhammed Sırrî.¹⁰⁸³
- 8- BYEK, Veliyyüddin Efendi 3442, (157b-168b).¹⁰⁸⁴
- 9- BNF, Supplément Turc. 1097, (58b-84a).¹⁰⁸⁵
- 10- SK, Aşir Efendi 251, (41a-56a), 1200, Seyyid Derviş İbrahim.
- 11- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (91b-109a), 1212, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 12- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 1878, (57a-79b), 1218, Muhallefat Halifesizâde Salâhî Mehmed Emin.

¹⁰⁷⁹ Yazmanın dijitalini lütfeden sn. Prof. Birnbaum’a çok teşekkür ederim.

¹⁰⁸⁰ TCBM, s. 265.

¹⁰⁸¹ Nüshanın başı Müstakîmzâde’nin hattı ile olup 65b’den sonra nüsha başka bir müstensih tarafından tamamlanmıştır.

¹⁰⁸² Nüshanın zahriyesi ve 1b sayfası Müstakîmzâde’nin hattıyla olup diğer kısımları Mehmed Suud Yavsi Ebussuudoğlu (ö. 1948) tarafından MYEK, Ali Emiri Tarih 721 numaralı nüshadan istinsah edilerek tamamlanmıştır. Nüshanın zahriyesinde bulunan tarih telif tarihi olup Müstakîmzâde’nin nüshayı ne zaman yazdığı tam olarak bilinmemekle birlikte aynı ciltte yer alan *Zeylû’z-Zeyl-i Devha*’nın serlevha kısmında yer alan Müstakîmzâde’nin bir eser istinsah etmeye başladığında kullandığı “Budduh 23 Şaban 1201/10 Haziran 1787” ifadesi dikkate alınır 1201/1787 yılında istinsah edildiği düşünülebilir.

¹⁰⁸³ *Zeylû’z-Zeyl*’in sonunda Müstakîmzâde’nin nüshayı gördüğüne ve onayladığına dair 1202/1788 tarihli kayıt bulunmaktadır.

¹⁰⁸⁴ Nüshanın sonunda Müstakîmzâde’nin 1179/1765-66 tarihli mukabele kaydı bulunmaktadır.

¹⁰⁸⁵ Nüshanın zahriyesinde yer alan eser isminin yazılı olduğu kısım Müstakîmzâde’nin hattıyla olup nüshada çokça derkenarları bulunmaktadır.

- 13- DKM, Mecâmi Târîh Türkî 155, (62b-83a), Recep 1225, Şeyh Hasan el-Hamdî el-Halvetî.¹⁰⁸⁶
- 14- BNF, Supplément turc 1044, (49b-59a), Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi?
- 15- ÖN, Cod. H. O. 227, (52b-68a), 1241, Nazifzâde Ahmed Hâmid.
- 16- DKM, Mecâmi Târîh Türkî 156, (66b-93a), 1249, Mustafa Nûreddin.¹⁰⁸⁷
- 17- SK, Esad Efendi 2265, (35b-50a), 27 Rebîülâhir 1217, Hâfız Ebû Bekir Necîb el-Kâdî bi-Medîneti Rusçuk.
- 18- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6209, (62b-85a), Safer 1219, Seyyid Hâfız Hüseyin Hulûsî b. Hasan el-İstanbulî¹⁰⁸⁸
- 19- SK, Esad Efendi 2441, (42b-56a), 1220, Pîrîzâde Hafîdî Yahyâ.
- 20- SBB, Ms. or. oct. 2219, (57b-81a), 1 Receb 1276, Hakkâk Osman İzzet Bursevî.
- 21- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9823, (56a-74b), es-Seyyid Mehmed İzzet.
- 22- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6197, (77a-98a), Hâfız İbrahim Zihnî İmam-ı Reisü'l-Etibbâ.¹⁰⁸⁹
- 23- MMMA, Arif Hikmet 123-901, (40b-52b).
- 24- MYEK, Ali Emiri Tarih 721, (43b-58b).
- 25- SHM, Hüseyin Kocabaş Yazmaları 202, (71b-98a).
- 26- TSMK, Emanet Hazinesi 1219, (47a-64a).
- 27- SK, Yazma Bağışlar 5497, (49b-63b).

¹⁰⁸⁶ FMTO, c. II, s. 49; Heinkele, **Devha**, s. 111.

¹⁰⁸⁷ Katalogda sehven Mecâmi Türkî 126 şeklinde kaydedilmiştir. FMTO, c. II, s. 49; Heinkele, **Devha**, s. 116.

¹⁰⁸⁸ Nüshanın 98a varağında *Zeylû'z-Zeyl-i Devha*'nın ahirinde bulunan ferağ kaydına göre İbrahim Tahir'in 1200/1785-86 tarihinde istinsah ettiği nüshadan istinsah edilmiştir. Zira buradaki ferağ kısmı İbrahim Tahir'in hattı değildir.

¹⁰⁸⁹ Nüshada eserde zikredilen şeyhülislamın tercüme-i hallerinden sonra kendi hatlarıyla olan fetva örneklerini havi şukkar eklenmiştir.

- 28- SK, Hüsrev Paşa 390, (44b-59a).
- 29- SK, Hüsrev Paşa 391, (2a-15b).
- 30- SK, Hafid Efendi 241, (65b-88b).
- 31- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 1206, (33a-44b).
- 32- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 535, (82b-117a).
- 33- BYEK, Veliyyüddin Efendi 3459, (78b-90b).
- 34- ÖN, Cod. Mixt. 153, (55a-75b).
- 35- MMCK, İbrahim Hilmi 2863T, (78b-118b).¹⁰⁹⁰
- 36- MMCK, İbrahim Hilmi 3365T.¹⁰⁹¹

Zeyl-i Hamîletü'l-Küberâ

Eser, Resmî Ahmed b. İbrâhim el-Giridî'nin (ö. 1197/1783) Darussaade Ağalarının biyografilerini içeren *Hamîletü'l-Küberâ* adlı eserine Müstakîmzâde'nin yaptığı zeyildir. Resmî'nin biyografilerini verdiği Hazinedar İbşir Ağa ile Ebu Kûf Ahmed Ağa da dahil olmak üzere 1202/1787-88 senesine kadar sekiz Darussaade ağasının biyografisini içermektedir.¹⁰⁹²

Zeylin 2 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (64b-66b), İbrahim Tâhir.
- 2- SK, Esad Efendi 3378, (51a-52b), 1202, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.

Zeyl-i Tahkîku't-Teslîm

Müstakîmzâde'nin selam ve selamlaşmaya dair kendi eseri olan *Tahkîku't-Teslîm*'e yaptığı zeyildir. Nisa Suresi 86. ayetin tefsirini de içeren eser selamla ilgili bazı faideler ve hususiyetleri içermektedir.

¹⁰⁹⁰ Heinkele, **Devha**, s. 138.

¹⁰⁹¹ **TCBM**, s. 266.

¹⁰⁹² Eser Zeynep Aycibin tarafından Hamîletü'l-Küberâ metniyle birlikte yayınlanmıştır. Bkz. Zeynep Aycibin, Ahmed Resmi Efendi'nin Hamîletü'l-Küberâ'sı ve Müstakîm-zâde Zeyli, **Belgeler Türk Tarih Belgeler Dergisi**, Ankara 2001, c. XXII, sy. 26, s. 183-226.

Zeylin 6 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DTCFK, İsmail Saib I 2119, (73b-80a), İbrahim Tâhir.¹⁰⁹³
- 2- SK, Pertev Paşa 625, (136b-143a), İbrahim Tâhir.
- 3- DKM, Mecâmi Türkî 22, (101-107), 1213, Halil b. Hüseyin.¹⁰⁹⁴
- 4- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (56b-65b), 1216, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (108a-117a).
- 6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9686, (67b-76a).

Zeyl-i Tarhu'l-Ma'nâ

Müstakîmzâde'nin kendi eseri olan *Tarhu'l-Ma'nâ fî Şerhi'l-Esmâ*'ya yaptığı zeyildir. Genellikle asıl metinle yazılmakta olup zeylin hatimesinden sonra Esmâ-i İlâhiyye'nin Farsçalarından bir kısmının yer aldığı bir faide yer almaktadır. Nüshaların bazılarında müstensihler hata ile *Mir'âtu's-Safâ* adlı eserin kenarında yer alan Hüseyin-i Dâmegânî'nin (ö. 478/1085) *Şevkü'l-Arûs* adlı eserinden Müstakîmzâde'nin yapmış olduğu nakli de esere eklemişlerdir.

Zeylin 9 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DTCFK, İsmail Saib I 4571, (8a-14a), Müellif hattı.
- 2- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 167, (63-73), Müellif hattı.¹⁰⁹⁵
- 3- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (10a-15b), İbrahim Tâhir.
- 4- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (131a-135a), Cemâziyelevvel 1196, Halil es-Sünbülî.¹⁰⁹⁶
- 5- SK, Esad Efendi 1426, (18a-24b), Safer 1198, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.

¹⁰⁹³ Nüshada Müstakîmzâde'nin hattıyla çokça tashih ve derkenar bulunmaktadır.

¹⁰⁹⁴ FMTO, c. II, s. 159.

¹⁰⁹⁵ FMTO, c. III, s. 124

¹⁰⁹⁶ Nüshanın sonunda Dâmegânî'den yapılan naklin kenarına Müstakîmzâde'nin hattıyla "Kenârdır, dâhil-i mistar değildir" şeklinde bir not yazılmıştır.

- 6- DKM, Mecâmi Türkî 22, (115b-122a), 1213, Halil b. Hüseyin.¹⁰⁹⁷
- 7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (71b-77b), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.¹⁰⁹⁸
- 8- SK, Yazma Bağışlar 6986, (34a-38a).
- 9- MMCK, İbrahim Hilmi 6837T.¹⁰⁹⁹

Zeylû'z-Zeyl-i Devha

Müstakîmzâde'nin *Devha-i Meşâyih-i Kibâr*'a 1200/1786 senesinde yazdığı ikinci zeyildir. 77. Şeyhülislâm Pîrîzâde Osman Sâhib Efendi'den (ö. 1183/1770) 88. Şeyhülislâm Müftîzâde Ahmed Efendi'ye (ö. 1206/1791) kadar on iki şeyhülislâmın biyografilerini ihtiva etmektedir.

Zeylin 31 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- MK, Adnan Ötüken İl Halk Kitaplığı (06 Hk) 3681, (90b-95a), 23 Şaban 1201, Müellif hattı.
- 2- İAEK, Şevket Rado 22, (48a-54b), Şevval 1200, İbrahim Tâhir.¹¹⁰⁰
- 3- DTCFK, İsmail Saib I 3160, (86a-88a), Safer 1202, İmâmzâde el-Hâc Ahmed el-Kastamonî.¹¹⁰¹
- 4- SK, Bağdatlı Vehbi 1148, (64a-73a), Derviş Muhammed Sırrî.¹¹⁰²
- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (110b-120b), 1212, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 6- SK, Esad Efendi 2265, (50b-57a), 27 Rebûlâhir 1217, Hâfız Ebû Bekir Necîb el-Kâdı bi-Medîneti Rusçuk.

¹⁰⁹⁷ FMTO, c. III, s. 124.

¹⁰⁹⁸ Nüshanın sonunda yer alan Dâmegânî'den yapılan nakil "Makale" başlığında müstakil olarak yazılmıştır.

¹⁰⁹⁹ TCBM, s. 268.

¹¹⁰⁰ Nüshanın 50a varlığında yer alan derkenar Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

¹¹⁰¹ Müellif nüshasından istinsah edilmekle birlikte nüsha eksiktir.

¹¹⁰² Müstakîmzâde'nin nüshayı gördüğüne ve onayladığına dair 1202/1787-88 tarihli kayıt bulunmaktadır.

- 7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 1878, (80b-92a), 1218, Muhallefat Halifesizâde Salâhî Mehmed Emin.
- 8- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6209, (86b-98a), Safer 1219, Seyyid Hâfız Hüseyin Hulûsî b. Hasan el-İstanbulî.¹¹⁰³
- 9- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3421, (1b-8b), 1220, Abdülhamid Haşmet ibn Mehmed Sâlim el-Üsküdarî.
- 10- SK, Esad Efendi 2441, (57b-64b), 1220, Pîrîzâde Hafîdî Yahyâ.
- 11- DKM, Mecâmi Târîh Türkî 155, (83b-94a), Recep 1225, Şeyh Hasan el-Hamdî el-Halvetî.¹¹⁰⁴
- 12- BNF, Supplément turc 1044, (60b-65a), Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi?
- 13- ÖN, Cod. H. O. 227, (68b-76b), 1241, Nazîfzâde Ahmed Hâmid.
- 14- SBB, Ms. or. oct. 2219, (81b-93a), 1 Receb 1276, Hakkâk Osman İzzet Bursevî.
- 15- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6197, (98b-111a), Hâfız İbrahim Zihnî İmam-ı Reisü'l-Etibbâ.¹¹⁰⁵
- 16- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9823, (79a-88b), es-Seyyid Mehmed İzzet.
- 17- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6198, (288b-298a).
- 18- SK, Yazma Bağışlar 5497, (67b-75a).
- 19- SK, Hüsrev Paşa 390, (59a-66b).
- 20- SK, Hüsrev Paşa 391, (16b-23b).
- 21- SK, Hafid Efendi 241, (89a-100b).
- 22- MMMA, Arif Hikmet 123-901, (53b-59b).

¹¹⁰³ İbrahim Tahir'in 1200/1785-86 tarihinde istinsah ettiği nüshadan istinsah edilmiştir.

¹¹⁰⁴ FMTO, c. II, s. 49; Heinkele, **Devha**, s. 111.

¹¹⁰⁵ Nüshada eserde zikredilen şeyhülislamın tercüme-i hallerinden sonra kendi hatlarıyla olan fetva örneklerini havi şukkar eklenmiştir. Bu nüshanın tıpkı basımı tarafımızca hazırlanmaktadır.

- 23- SK, Aşir Efendi 251, (57a-64b).
- 24- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 1206, (48a-53b).
- 25- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 535, (117b-135b).
- 26- BYEK, Veliyyüddin Efendi 3459, (91b-98a).
- 27- BYEK, Veliyyüddin Efendi 3442, (170b-177a).
- 28- MYEK, Ali Emiri Tarih 721, (59b-67b).
- 29- SHM, Hüseyin Kocabaş Yazmaları 202, (98b-113a).
- 30- ÖN, Cod. Mixt. 153, (76b-86a).
- 31- MMCK, İbrahim Hilmi 3365T.¹¹⁰⁶

2.2.6. Tahşiye

Kitap kenarlarında yer alan boşluk (marj) için kullanılan haşiye sözcüğü daha sonraları bir metinde yer alan tamamlayıcı mahiyetteki bilgiler için kullanılan bir tanım olmuştur. İslam telif geleneğinde zamanla bir tür haline gelmiş olan haşiyeler kimi zaman bir şerh kadar hacimli olup bazen de çok küçük metinleri ihtiva etmektedir. Müstakîmzâde'nin haşiye olarak isimlendirdiği bir eser bu kısımda tanıtılacaktır.

Hâşiye-i Hizb-i A'zam

Ebu'l-Hasen Nûreddin Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *el-Hizbü'l-A'zâm ve Virdü'l-Efhâm* adlı ayetlerde ve sahih hadislerde bulunan duaları bir araya getirerek tertip ettiği esere yapılan haşiye/şerhtir. "Fî Ramazân" terkininin ebced değeri olan Ramazan 1181/1768'de telif edilmiştir.

Haşiyenin 4 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 1391, (1b-36b), 1181.¹¹⁰⁷
- 2- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (1b-26b), İbrahim Tâhir.

¹¹⁰⁶ TCBM, s. 266.

¹¹⁰⁷ İbnü'l-Emin bu nüshanın müellif hattı olduğunu söylemektedir. Fakat bizim kanaatimize göre metnin müstensihî başka biri olup haşiyeler Müstakîmzâde'nin hattıdır.

3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6698, (211b-247b), 3 Zilkaade 1197, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.

4- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 301, (2b-41b), 1252, Şerîfe Fâtımatu'z-Zehrâ.

2.2.7. Ta'lika

Eser tasnifinde kullanılan ta'lika tabiri de aynı haşîye gibi bir metne yapılan eklemeleri ihtiva etmekte olup bazen haşîye metinlerine hatta şerhler için dahi kullanılmıştır. Müstakîmzâde'nin ta'lika olarak isimlendirdiği 2 eser şunlardır:

et-Ta'lika ale't-Tarîka fî İhtimâmi'n-Nezâfe

el-Birgivî'nin *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye* adlı eserinde temizliğe ihtimam gösterilmesinin bidat olduğuyula ilgili görüşüne karşı Müstakîmzâde'nin yazdığı Arapça reddiyyeyi havi bir risaledir. "Tesvîdu İbn Müstakîm" terkininin ebced değeri olan 1183/1769-70 senesinde telif edilmiştir.¹¹⁰⁸

Talikanın 11 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- KUHAM 12103, (70b-72a), 1183, Müellif hattı.
- 2- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (149b-150b), İbrahim Tâhir.
- 3- SK, Pertev Paşa 625, (97b-99a), İbrahim Tâhir.¹¹⁰⁹
- 4- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (68b-69a), 15 Zilkaade 1202, Halil es-Sünbülî.
- 5- SK, Esad Efendi 1684, (1b-3a), 15 Zilkaade 1202, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 6- SK, Esad Efendi 1684, (148a-150b), Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 7- SK, Fatih 5451, (76b-78a), 1202, Şâkir Mehmed.
- 8- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (156a-157b), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazif.

¹¹⁰⁸ *Tarîkat* metninde Birgivî'nin doğrudan böyle bir kelamına rastlamamakla birlikte benzer sözleri için Bkz.: Takıyyüddîn Mehmed b. Pîr Ali el-Birgivî, **et-Tarîkatü'l-Muhammediyye**, thk. Muhammed Rahmetullah Hâfız Muhammed Nâzım en-Nedvî, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1432, s. 555.

¹¹⁰⁹ Zahriyede yer alan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

9- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3315, (109b-111a), 1238, Tâhir Efendizâde Abdullah Âtîf.

10- İAMK, EY1631, (113b-116a).

11- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (96a-98a).

Ta'lika-i Saçaklızâde

Saçaklızâde Mehmed b. Ebû Bekir el-Mar'aşî el-Hanefî'nin *Neşrü't-Tavâli'* adlı eserinde yer alan "Fenâ fî't-Tevhîd" ile alakalı bir bahse yapılan 1166/1752-53 tarihli Arapça talikadır.

Talikanın 5 nüshası tespit edilmiştir:

1- KUHAM 12103, (75a), Müellif hattı.

2- SK, Pertev Paşa 625, (103b), İbrahim Tâhir.

3- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (156a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.

4- SK, Halet Efendi 405, (97a-97b), Muharrem 1231, Nazîfzâde Ahmed Hâmid.

5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (102a-102b).

2.2.8. Makale

Makale türü önceleri söylenen söz (kavl) yerine kullanılmış olsa da yazın türlerinin gelişmesiyle birlikte belli konularda yazılmış risaleleri tanımlamak için kullanılmıştır. Özellikle sufi çevrelerde yazılan bazı eserlerde -*Makâlât-ı İsmail Hakkı*, *Makâle-i Fenâ* gibi- daha çok görülür. Müstakîmzâde bu kısımda yer alan **28** eserini gerek listelerinde gerek kendi nüshalarında makale şeklinde nitelendirdiğinden bu tür altında verilmesi uygun görülmüştür. Bu eserlerin bir kısmı risale boyutunda olup bir kısmı ise çok küçük metinlerdir.

el-Makaletü'l-Mukayyede (Risâle fî Hakkı'l-Kilâb)

Köpek beslemek, bulundurmak gibi şer'i hükümler ile köpeklerin insanoğluna olan faydasıyla alakalı bir makaledir. "el-Makaletü'l-Mukayyede" terkinin ebced karşılığı olan 1187/1773-74 tarihinde telif edilmiştir.¹¹¹⁰

Makalenin 14 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- KUHAM 12103, (96b-98a), 1193, Müellif hattı.
- 2- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (53-55), Müellif hattı.¹¹¹¹
- 3- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 167, (175b-177a), Müellif hattı.¹¹¹²
- 4- DKM, Mecâmi Türkî 12, (51a-53b), 1193, İbrahim Tâhir.
- 5- SK, Pertev Paşa 625, (186a-188a), İbrahim Tâhir.¹¹¹³
- 6- DTCFK, İsmail Saib I 2119, (86b-88a), Şaban 1193, Halil es-Sünbülî.¹¹¹⁴
- 7- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 105, (94b-96a), 1228.¹¹¹⁵
- 8- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (38a-40b), 1212, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 9- SK, Pertev Paşa 614, (22b-26a), Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.
- 10- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (59b-61a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazif.
- 11- SK, Halet Efendi 405, (112b-114b), Muharrem 1231, Nazifzâde Ahmed Hâmid.
- 12- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (39a-47a).
- 13- SK, Yazma Bağışlar 5269, (49b-52a).

¹¹¹⁰ Risalenin tanıtımı ve edisyonu için bkz.: Necmettin Kızılkaya, "They Cannot Be Left to the Brutality of a Cruel Group: An Ottoman Scholar's Treatise on Dogs", **Journal of Islamic Ethics**, 2022, sy. 6, s. 1-19.

¹¹¹¹ **FMTO**, c. IV, s. 125.

¹¹¹² **FMTO**, c. IV, s. 126.

¹¹¹³ Nüshanın zahriyesinde Müstakîmzâde'nin hattıyla bazı kayıtlar yer almaktadır.

¹¹¹⁴ Nüshada Müstakîmzâde'nin tashihleri bulunmaktadır.

¹¹¹⁵ Müellif nüshasından istinsah edilmiştir. Bkz.: **FMTO**, c. II, s. 140.

14- KHK 1088, (149b-154a).

[İbn Cübeyr'in Şehâdeti]

Hadis ve tefsir konularında meşhur olan tabiinden Ebû Abdillâh (Ebû Muhammed) Saîd b. Cübeyr b. Hişâm el-Esedî'nin (ö. 94/713 [?]) Haccâc-ı Zâlim (ö. 95/714) tarafından şehit edilmesi hadisesini içeren bir makaledir.¹¹¹⁶ Zilhicce 1170/1757 senesinde yazılmıştır.

Makalenin 2 nüshası tespit edilmiştir:

1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (345b-346a), İbrahim Tâhir.

2- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (217a).

Makalât-ı Ahvâl-i Tabakât-ı Şernûbî

Ahmed b. Osman b. Ahmed es-Sufî eş-Şernubî'nin (ö. 994-1586) *Tabakatü'l-Evliyâ* adlı eserinde¹¹¹⁷ zikrettiği Şeyh Muhammed Nûreddin el-Cerrâhî er-Rûmî el-Halvetî'nin (ö. 1134/1722) kutbiyyeti ile ilgili makaledir. 1 Zilhicce 1192/21 Aralık 1778 tarihinde telif edilmiştir.

Makalenin 2 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3465, (4b), 1 Zilhicce 1192, Müellif hattı.

2- SK, Esad Efendi 3593, (30b-31b).

[Makale-i Ashâb-ı Sitte]

Hadis rivayetinde kullanılan “haddesenâ”, (bize anlattı), “ahberanâ”, (bize haber verdi), “semi‘tu” (işittim) gibi terimlerin manalarını ve derecelerini havi bir makaledir. Makaleye Müstakîmzâde bu ismi vermeyip sadece bir nüshada “Ashâb-ı Sitte” olarak geçmektedir.

¹¹¹⁶ Eserin ferağ kısmında “Li-mütercimihî'l-fakîr” kaydına bakılırsa Müstakîmzâde makaleyi tercüme etmiştir. Makalede İbrahim Hanîf'in *Hülâsatü'l-Vefâ fî Şerhi's-Şifâ* adlı eserinin haricinde bir eser zikredilmemektedir. Lakin *Hülâsa*'da İbn Cübeyr'in şehadeti ile ilgili kısım çok muhtasardır. Müstakîmzâde *Hülâsa*'dan sadece İbn Cübeyr'in şekli özelliklerinin anlatıldığı 2 satırlık kısmı nakletmiştir. Bunun haricinde maalesef Müstakîmzâde'nin makaleyi hangi kaynaktan tercüme ettiği tespit edilememiştir. Bkz.: İbrahim Hanîf Efendi, *Hülâsatü'l-Vefâ fî Şerhi's-Şifâ*, İstanbul 1257, s. 20.

¹¹¹⁷ Eserle ilgili Bkz.: Kamran Abdullayev, *İmam Şernubi'nin Tabakatü'l-Evliya Adlı Eserinde Keramet ve Sufiler*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011.

Makalenin 5 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3501, (76b), Müellif hattı.
- 2- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (294a-294b), 21 Ramazan 1207, İbrahim Tâhir.
- 3- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (166b), 12 Rebûlevvel 1202, Halil es-Sünbülî.
- 4- SK, Esad Efendi 1684, (41b-42a), Zilkaade 1202, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (169b-170a), 16 Zilhicce 1216, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.

[Makale-i Akovalızâde Hâtem]

Akovalızâde Ahmed Hâtem Efendi'nin (ö. 1168/1755) tercüme-i halini havi bir makaledir.

Makalenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3465, (25b), Müellif hattı.

Makale-i “Aşkî Şarab ile Ta‘bir”

Ariflerin aşkı şaraba benzetmeleri ile ilgilidir.

Makalenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3465, (10b), Müellif hattı.

[Makale-i Ba‘zı Kelâm-ı Tokadî]

Varidat ve ‘sünuhât-ı ilahîyye’ ile ilgili Mehmed Emin-i Tokadî'nin sözlerini beyan eder bir makaledir.

Makalenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3465, (8b), Müellif hattı.

[Makâle-i Cebr-i Kazâ ve Kader]

Kaza, kader, irade, ihtiyar gibi meselelerle ilgili muhtasar bir makaledir.

Makalenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Yazma Bağışlar 5269, (23a), Ahmed Niyâzî-i Halvetî.

[Makale-i Devr]

Devir konusunda fıkhi ve tasavvufi izahatın yapıldığı bir makaledir.

Makalenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3465, (2b), Müellif hattı.

[Makale-i Du‘â]

Tahbîrû'l-Kuşeyrî’den dua ile alakalı bir bahsin tercümesidir. “Vus‘at Rahmeti” terkinin ebced değeri olan 1194/1780 senesi Ramazan ayında yazılmıştır. Makalenin sebebini Mehmed Emin-i Tokadî’den dua isteyen birine hazretin “Ya Rabbî fahişe avratlar, sefiş oğlanlar ve nice bunlar gibi kalbleri münkesir ve mahzun olan kulların hürmetine” diye dua etmesi hadisesi olduğunu söylemektedir.

Makalenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3465, (27a), Ramazan 1194, Müellif hattı.

Makale-i Fakîrâne ez Fevâ'id-i Şeyhâne

‘Derecât-ı süluk’ hakkında muhtasar bir makaledir.

Makalenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3465, (8b), Müellif hattı.

Makale-i Hadîd

Demir ve faydaları ile ilgili bir makaledir.

Makalenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3465, (74a), Müellif hattı.

Makale-i Hatm-i Hâcegân

Hatm-i Hâcegân isimli zikir usulüyle ilgili bir makaledir. 27 Receb 1192/21 Ağustos 1778 Mirac gecesi yazılmıştır.

Makalenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3465, (26b), 27 Receb 1192, Müellif hattı.

[Makale-i Helvâ]

Helva ve çeşitleri hakkındadır.¹¹¹⁸

Makalenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3465, (55a), Müellif hattı.

[Makale-i Kalb-i Mahzûr]

İncitmekten çekinilmesi gereken kalp sahipleriyle ilgili bir makaledir.

Makalenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3465, (65a), Müellif hattı.

[Makale-i Kelime-i Lügat]

Lügat kelimesinin etimolojisi ve kullanımıyla ilgili bir makaledir.

Makalenin 1 nüshası tespit edilmiştir.

1- AÜK, Agah Sırrı Levent 576, (21a), Müellif hattı.

[Makale-i Miyâh-ı İstanbul]

İstanbul'un su ihtiyacını karşılayan başta Süleymaniye ve Kırkçeşme Suları olmakla birlikte Gümüşsuyu, Halkalı, Çene Suyu gibi bazı menbalar, savakalar ve maksemlemlerle ilgili bir makaledir. Ayrıca Bursa'daki Çekirge Suyu'yla ilgili muhtasar bir faide de makalede bulunmaktadır.

Makalenin 6 nüshası tespit edilmiştir:

1- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (67b), Halil es-Sünbülî.

2- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (259a-259b), İbrahim Tâhir.¹¹¹⁹

3- SK, Fatih 5451, (31b-32a), 1202, Şâkir Mehmed.

¹¹¹⁸ Müstakîmzâde, *Elsine-i Selâse*'de "el-Kabitâ" maddesine bu makalesini almakla birlikte sonradan üstünü silmiştir. Bkz.: Müstakîmzâde, *Elsine*, vr. 198b.

¹¹¹⁹ *Envâru'd-Diyâr*'nın devamı olarak istinsah edilmiştir.

4- DTCFK, Muzaffer Özak I 778, (16b-17a), Safer 1202.

5- DTCFK, İsmail Saib I 2119, (62b-63a), 1210, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.¹¹²⁰

6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3315, (108a-109a), 1238, Tâhir Efendizâde Abdullah Âtîf.

[Makale-i Meclis]

Eğrikapılı Hattat Rasim Efendi'nin kayın biraderi ve talebesi Kız Ahmed Efendizâde Şeyh Abdüllatif Efendi'nin (ö. 1191/1778) şakirtlerinden birine ketebe izni vermek için kaynatası Yeniçeri Ağası Gürcü Mehmed Paşa'nın Kâğıthane'deki konağında yapılan mecliste Hattat İbrahim Tahir ve Ebubekir Râşid'in (ö. 1197/1783) arasında geçen bir hadise ile ilgilidir. Cemâziyelevvel 1192/Haziran 1778 tarihinde yazılmıştır.¹¹²¹

Makalenin 1 nüshası bulunmaktadır:

1- SK, Esad Efendi 3465, (7b), Cemâziyelevvel 1192, Müellif hattı.

[Makale-i “Rûḥ hestî-i nist-nümâdır”]

Ruhun varlığı ve rüyeti hakkında bir makaledir.

Eserin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3465, (9a), Müellif hattı.

Makale-i Şerbet

27 Safer 1163/5 Şubat 1750 tarihinde Sultan I. Mahmud'un Ağakapısı'nda şerbet içme “ayin-i kadîmini” icrası ve bununla ilgili hatt-ı hümayun suretini ihtiva etmektedir.

Makalenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3465, (79b), Müellif hattı.

¹¹²⁰ *Envâru'd-Diyâr*'nın devamı olarak istinsah edilmiştir.

¹¹²¹ *Tuhfe*'de Ebubekir-i Raşid maddesinde Müstakîmzâde bu makaleden muhtasar olarak bahsetmektedir. Bkz.: **Tuhfe**, SK, Murad Molla 1148, vr. 44b. (kenar)

Makale-i Ta'lika

Takiyyüddin Mehmed b. Pir Ali b. İskender el-Birgivî'nin (ö. 981/1573) *Vasiyyetnâme* ve *Risâle-i Birgivî* olarak bilinen eserinde mealen "Eğer benden günah sâdır oldu ise tövbe ettim."¹¹²² şeklinde geçen sözün şerhidir.¹¹²³

Makalenin 14 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (208-211), Müellif hattı.¹¹²⁴
- 2- MMCK, İbrahim Hilmi 7009T, (225b-227b), Müellif hattı.¹¹²⁵
- 3- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (151b-152b), İbrahim Tâhir.
- 4- SK, Pertev Paşa 625, (210a-211a), İbrahim Tâhir.
- 5- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (33a), 25 Cemâziyelâhir 1197, Halil es-Sünbülî.
- 6- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (59b-60), Zilkaade 1202, Halil es-Sünbülî.
- 7- SK, Esad Efendi 1329, (49b-51a), Rebîülevvel 1198, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 8- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (43b-45a), 1216, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 9- İÜNEK, Türkçe Yazmalar, 6698, (36b-38a), Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 10- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (157b-158b), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazif.
- 11- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3315, (39b-41a), 1238, Tâhir Efendizâde Abdullah Âtîf.
- 12- SK, Halet Efendi 405, (98b-100b), Muharrem 1231, Nazifzâde Ahmed Hâmid.
- 13- DTCFK, Muzaffer Özak I 778, (5b-7a).

¹¹²² Birgivî, *Vasiyyetnâme -Dil İncelemesi, Metin, Sözlük, Ekler İndeksi ve Tıpkıbasım-*, haz. Musa Duman, R Yayınları, İstanbul 2000, s. 114.

¹¹²³ Risalenin neşri için bkz.: Uğur İncebilir, *a.g.e.*, s. 191-199.

¹¹²⁴ *FMTÖ*, c. II, s. 143.

¹¹²⁵ *TCBM*, s. 268.

14- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (159a-160a).

[Makale-i Tecdîd-i Şu‘ûn-ı İlâhî]

Levâkîh-ı Şa‘rânî’den Ebu’l-fazl Ahmedî’nin biyografisi bahsinde ‘şuun-ı ilahiyenin teceddüdü’ ve Allah’ın şirkten beri olmasıyla ilgili, Kirmânî, Seyyid Şerîf-i Cürçânî gibi alimlerden bazı nakiller ile Müstakîmzâde’nin görüşlerini ihtiva etmektedir.

Makalenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3465, (20b), Müellif hattı.

Makale-i Vak‘a-i Kabr-i Hazret-i Tokadî Efendi

Mehmed Emîn-i Tokadî’nin vefatı, cenazesi ve mezar taşının dikilmesi ile ilgili bazı hadiseleri ihtiva etmektedir. 1192/1778 tarihinde yazılmıştır.

Eserin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3465, (8a), 1192, Müellif hattı.

[Makale-i Zikr-i Kalbî]

Şeyh Mahvî Îsâ b. Ali b. Hasan el-Bolevî (ö. 1127/1715) ve Şeyh Mehmed Emîn-i Tokadî (ö. 1158/1745) arasında geçen “Kalbî Zikir” ile ilgili bir makaledir.

Eserin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3465, (7a), Müellif hattı.

Menkıbe-ı Hâce Nasreddin

Nasreddin Hoca’nın meşhur ceviz ve karpuz hikayesinin Müstakîmzâde tarafından tertip edilen versiyonudur.¹¹²⁶

Menkıbenin 2 nüshası tespit edilmiştir:

1- AÜK, Agah Sırrı Levent 576, (137a), Müellif hattı.

¹¹²⁶ Makalenin yer aldığı iki nüshada da Müstakîmzâde’nin “li-nâmıkîhî” stilizasyonu bulunmaktadır. Bundan dolayı makaleyi buraya almakla birlikte Nasreddin Hoca fıkraları ve hikayelerinin olduğu mecmualarla karşılaştırma yapılması Müstakîmzâde’nin menakıba neden “li-nâmıkîhî” şeklinde kendi imzasını attığını açığa kavuşturacaktır.

2- SK, Esad Efendi 3895, (19a), Müellif hattı.

Nâfi‘a-yı Şâfi‘a (Şerh-i Hilye-i Şerîfe-i Nebeviyye)

Hazret-i Peygamber’in şemailinin anlatıldığı hilye adlı metnin faydası ve lüzumu ile ilgili Müstakîmzâde’nin *Âğâz-ı Hilye-i Latîfe* adlı şerhinin başında yer alan bir makaledir. Genellikle Âğâz metni ile aynı nüshalarda bulunduğundan eserin mukaddimesi gibi görülmüştür. Lakin Müstakîmzâde’nin kendi hattı ile olan nüshalarda müstakil olarak yazılmıştır. İÜNEK Türkçe Yazmalar 2240 numaralı nüshanın başında *Şerh-i Hilye-i Şerîfe-i Nebeviyye* yazmakla birlikte daha sonra yanına *Nâfi‘a-yı Şâfi‘a* ibaresi eklenmiştir.

Makalenin 8 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DTCFK, İsmail Saib I 4571, (20b-21a), Müellif hattı.¹¹²⁷
- 2- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2240, (6a-7b), Müellif hattı.
- 3- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (21b-22a), İbrahim Tâhir.
- 4- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (140b-141a), Halil es-Sünbülî.¹¹²⁸
- 5- SK, Esad Efendi 1426, (30b-31b), 1198, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.¹¹²⁹
- 6- DKM, Mecâmi Türkî 22, (26-36), 1213, Halil b. Hüseyin.¹¹³⁰
- 7- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (86b-87a), 1216, Mustafa Sâmiḥ ibn Sâlih.¹¹³¹
- 8- DKM, Mecâmi Türkî Tal‘at 167, (78b-81a).¹¹³²

¹¹²⁷ İbnü’l-Emin’in *Tuhfe* neşrinde *Şerh-i Hilye-i Nebeviyye*’yi anlatırken dipnotta bahsettiği Sadaret ve ser-asker müsteşarlığında bulunmuş olan Mehmed Nuri Efendi’nin “Müstakîmzâde’nin hattıyla mestûr ve mündericidir” dediği ve İbnü’l-Emin’in teclid edilmediğinden “menkut” olduğunu söylediği nüsha bu olmalıdır. Zira nüsha ciltsiz olup İbnü’l-Emin’in anlattığı evsiftadır. Bkz.: İnal, **Tuhfe**, s. 34.

¹¹²⁸ *Âğâz-ı Hilye-i Latîfe*’ye bitişik olarak istinsah edilmiştir.

¹¹²⁹ *Âğâz-ı Hilye-i Latîfe*’ye bitişik olarak istinsah edilmiştir.

¹¹³⁰ **FMTO**, c. IV, s. 201.

¹¹³¹ *Âğâz-ı Hilye-i Latîfe*’ye bitişik olarak istinsah edilmiştir.

¹¹³² **FMTO**, c. IV, s. 201.

Raşfü'l-Hakîka fî Keşfi'l-Akîka

Yeni doğmuş bebekler için kesilen “akîka” adlı kurbanla ilgili bir makaledir.¹¹³³ Makalenin ilk versiyonu “Müsveddetü Akîka” terkinin ebced değeri olan 1190/1776-77 tarihli olup “Tevîdü'l-Akîka” terkinin ebced değeri olan 1191/1777-78 tarihinde son hali verilmiştir. 1314/1896-97 yılında İstanbul'da Matbaa-i Tıbbiye-i Şâhâne'de basılmıştır.¹¹³⁴

Risalenin 23 nüshası tespit edilmiştir:¹¹³⁵

- 1- KUHAM 12103, (76b- 78a), 1191, Müellif hattı.
- 2- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (48-50), Müellif hattı.¹¹³⁶
- 3- SK, Pertev Paşa 625, (101b-103a), İbrahim Tâhir.¹¹³⁷
- 4- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (56b-57b), İbrahim Tâhir.
- 5- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (128b-129a), İbrahim Tâhir.
- 6- SK, Fatih 5451, (80b-82a), 1202, Şâkir Mehmed.
- 7- BYEK, Beyazıt Umumi 30084 (105621), (27a-29a), 1198.
- 8- DTCFK, İsmail Saib I 108, (21b-23a), 1 Cemâziyelevvel 1203.
- 9- DKM, Mecâmi Türkî 12, (87-89), 1203, Ahmed b. Abdullah.¹¹³⁸
- 10- SK, Yazma Bağışlar 1387, (56b-58b), 15 Rebîülevvel 1203.
- 11- SK, Hacı Mahmud Efendi 1099, (1a-2b), 1209.¹¹³⁹

¹¹³³ *Tercüme-i Mürşidü'l-Müte'ehhilîn* adlı eserinin kenarında yazan “Mütercim-i fakîrin akîkaya mahsûs mufassal bir makalesi vardır.” sözüne binaen makaleleri içerisinde değerlendirilmiştir. Bkz. *Müstakîmzâde, Tercüme-i Mürşidü'l-Müte'ehhilîn*, TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 967, vr. 52a.

¹¹³⁴ *Müstakîmzâde, Raşfü'l-Hakîka fî Keşfi'l-Akîka*, Matbaa-i Tıbbiye-i Şâhâne, İstanbul 1314.

¹¹³⁵ Kadirîhâne Tekkesi'nin kütüphanesinde bir nüshası olduğu kütüphane demirbaş defterinde yazılıdır. Bkz.: *Kadirîhâne Demirbaş Defteri*, s. 10.

¹¹³⁶ *FMTO*, c. II, s. 289.

¹¹³⁷ Serlevhanın üstünde bulunan eser adı *Müstakîmzâde*'nin hattıyladır.

¹¹³⁸ *FMTO*, c. II, s. 290.

¹¹³⁹ Nüshanın varakları karışmıştır.

12- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6699, (267b-269b), 1212, Mustafa Sâmih ibn Sâlih.¹¹⁴⁰

13- SK, Pertev Paşa 614, (49b-52b), Mustafa Sâmih ibn Sâlih.

14- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (76b-78a), 1212, Ahmed Zihnî.

15- DKM, Mecâmi Türkî 22, (45-56), 1213, Halil b. Hüseyin.¹¹⁴¹

16- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (55b-56a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.

17- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 105, (104b-106a), 1228.¹¹⁴²

18- SK, Halet Efendi 405, (125b-127b), Muharrem 1231, Nazifzâde Ahmed Hâmid.

19- SK, Bağdatlı Vehbi 2171, (31b-34b), 15 Rebûlevvel 1234.

20- İAMK, EY1631, (119b-122a).

21- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (100a-102a).

22- SK, Hacı Mahmud Efendi 1153, (1b-4b).

23- SK, Hüsrev Paşa 140, (20b-21b).¹¹⁴³

Tercüme-i Hâl-i Yazıcızâde

Yazıcızâde Mehmed Bîcan b. Sâlih b. Süleyman el-Geliboluvî'nin (ö. 855/1451) tercüme-i halini ihtiva eden muhtasar bir makaledir.

Makalenin 4 nüshası tespit edilmiştir:

1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (345a), İbrahim Tâhir.

2- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (216b).

¹¹⁴⁰ Nüshanın sonunda "Suhhiha bi'l-mukabeleti alâ kadri't-taka 1216/1801-02" şeklinde mukabele kaydı bulunmaktadır.

¹¹⁴¹ **FMTO**, c. II, s. 290.

¹¹⁴² Müellif nüshasından istinsah edilmiştir. Bkz.: **FMTO**, c. II, s. 290.

¹¹⁴³ Nüshanın sonu eksiktir.

3- KMDT 9683, (55a).

4- İBBAK, Osman Nuri Ergin 342, (32b).

2.2.9. Muhtasar-Mülahhas-Hülasa-Müntehab

Genel itibariyle muhtasar, bir eserin kısaltılması, mülahhas ve hülasa özetlenmesi müntehab ise eserden bazı bölümlerin seçilip bir metin oluşturulması demektir. Müstakîmzâde'nin bu türde 8 eseri tespit edilmiştir.

Hülâsatü'l-Hediyye

Eser, Şeyh Nazmî Mehmed b. Ramazan el-İstanbulî'nin (ö. 1112/1701) Halvetiyye tarikatının Şemsiyye-i Nûriyye kolunda bulunan şeyhlerin biyografî ve menkıbelerini yazdığı *Hediyyetü'l-İhvân* adlı eserinin Müstakîmzâde tarafından yapılan hülasasıdır. Ayrıca esere bir hatime ilave eden Müstakîmzâde kendi zamanına kadar bazı meşayih'in menkıbelerini de zikretmiştir. "Hülâsatü'l-Hediyye" terkinin ebced değeri olan 1176/1763-64 eserin telifinin başlangıcına işaret etmektedir.¹¹⁴⁴

Hülasanın 10 nüshası tespit edilmiştir.¹¹⁴⁵

1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (174b-226b), İbrahim Tâhir.

2- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (195b-219a), İbrahim Tâhir.¹¹⁴⁶

3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar, 6698, (64b-133b), Mustafa Sâmi ibn Sâlih.

4- MYEK, Ali Emiri Şeriyye 813, (1b-77a), 15 Şevval 1289, Seyyid Mehmed Şükrî.

5- SBB, Ms. or. oct. 4161, (1b-61b), el-Hâc Feyzullah.

6- BL, Or. Ms. 12629, (47b-97a).

¹¹⁴⁴ Müstakîmzâde'nin 1164/1751 senesinde girdiği müderrislik imtihanı sonrası Sivasîlerin türbelerine yaptığı 40 haftalık ziyareti anlattığı bölümde "Târîh-i kitâbe dek 15 sene olur ki" şeklindeki kayda nazaran eserin en erken 1179/1766 senesi veyahut sonrasında tamamlandığı düşünülebilir. Müstakîmzâde, *Hülâsâ*, vr. 46a.

¹¹⁴⁵ Kadirîhâne Tekkesi'nin kütüphanesinde bir nüshası bulunmaktadır. Bkz.: **Kadirîhâne Demirbaş Defteri**, s. 6. Ayrıca Şeyhülislam Arif Hikmet Beyefendi'nin terekesinde de bir nüsha bulunmaktadır. Bkz.: Şeyhülislam Arif Hikmet Beyefendi Terekesi, **TSMA**, E 1300/16, 3a.

¹¹⁴⁶ Nüsha sondan eksiktir.

7- İÜNEK, İbnü'l-Emin 2605, (12b-30a).¹¹⁴⁷

8- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9686, (154b-222a).

9- SK, Hüseyin Şemsi-Fatih Güneren 82, (1-187).¹¹⁴⁸

10- SBB, Hs. or. oct. 911, (1b-43b).

[Hülâsa-i Risâle-i A'dâd]

İbrahim Hanîf'in *el-A'dâd fî i'dâdi'z-zâd li'l-meâd* adlı eserinin hûlasasıdır.

Hûlasanın 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3465, (21a-23b), Müellif hattı.

[Hülâsa mine'l-Hisâli'l-Mükeffire li'z-Zunûbi Mukaddime ve'l-Müte'ahhire]

“Geçmiş ve gelecek günahları mağfirete sebep olan maddeleri İbn Hacer-i Askalânî cem' ve bir risale eylemekle andan intihab olundu” başlığında Müstakîmzâde'nin Zilkaade 1161/1748 tarihinde İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) mezkûr eserinden yaptığı bir varaklık intihaptır.¹¹⁴⁹

Hûlasanın 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3501, (10b-11a), Müellif hattı.

[Hülâsa mine'l-İbtisâmi'l-ezhâr min Riyâzi'l-ahbâr fî Rebî'i'l-Ebrâr bi-Mevlidi'l-Habîbi'l-Muhtâr]

“İhtimal-i bi'set-nübüvvet ile kable zuhuru'n-Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem-teberrüken nâm-ı Muhammed ile müsemmâ olanları Lekkânîzâde bir risâlede efrâd etmekle tercüme ve bu mahalde mücmelen îrâd olundu.” başlığı altında Ebû Muhammed Abdüsselâm b. İbrâhîm b. İbrâhîm el-Lekkânî'nin (ö. 1078/1668) mezkur

¹¹⁴⁷ Nüsha sondan eksiktir.

¹¹⁴⁸ Sayfa sayısına göre numara verilmiştir.

¹¹⁴⁹ Eseri en-Nâcî Burhanüddin Ebû İshâk İbrahim ed-Dımaşkî'ye (ö. 900/1495) nispet edenler de bulunmaktadır. Bkz.: Cabir Zeyd es-Sumeyrî-Hasan Nasr Bezâzû, “el-Hisâlü'l-Mükeffire li'z-Zunûbi mukaddime ve'l-müte'ahhire -Dirâse ve Tahkîk”, **IUG Journal of Islamic Studies**, vol. 17, no. 1, Gazze 2009, s. 189-223.

eserinden bi'setten önce ismi Muhammed olanların tercüme ve hülâsa edildiği eserdir. Hülâsanın tarihi 1148/1735-36'dır.

Hülâsanın 2 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3895, (56b), Müellif hattı.
- 2- SK, Esad Efendi 3747, (15a), 1206, Halil es-Sünbülî.

Mûlahhas-ı Galatât-ı Riyâzî ve İbn Kemâl

Riyâzîzâde Abdullatîf b. Mehmed Rûmî'nin (ö. 1078/1667) *Galatât*'ı ve Kemâlpaşazâde Şemseddin Ahmed b. Süleyman b. Kemâl'in (ö. 940/1534) *et-Tenbîh alâ Galatî'l-Câhili ve'n-Nebîh* adlı eserinden tercüme ederek telhis ettiği mûlahhasdır.

Mûlahhasın 2 nüshası tespit edilmiştir

- 1- SK, Esad Efendi 3895, (136b-138a), Müellif hattı.
- 2- AÜK, Agah Sırrı Levent 576, (9b-11a), Müellif hattı.

[Müntehab min Kifâyetü'l-Mütehaffız]

İbnü'l-Ecdâbî'nin *Kifâyetü'l-Mütehaffız* adlı eserinden erkek ve kadınlara ömürlerinin belirli dönemlerinde verilen isimlerin yer aldığı intihab-tercümedir. "Berekâtü'l-meşreb" terkiibinin ebced karşılığı olan 1192/1778-79 tarihinde intihab edilmiştir.

Eserin 2 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3465, (4a), 1192, Müellif hattı.
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (76a), Halil es-Sünbülî.

[Müntehab min Sa'âdet-nâme]

Hız. Fâtıma'nın mahşer gününde evlatlarının hakkını istemesi ile ilgili Câmi'-i Mısri'nin (ö. 16. yy?) *Sa'âdet-nâme Tercümesi*'nden yapılan nakli ihtiva etmektedir.

Makalenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3465, (64a), Müellif hattı.

Risâletü'l-Hayy fî İsâleti'l-Keyy

Sözlükte yakmak, dağlamak manasına gelen “Keyy” tıp literatüründe hastalıklı bir yüzeyi yakarak kurutmak, akan kanı durdurmak ve yaralı bir yeri kızgın bir alet ile yakma şeklinde kullanılmıştır. Bu ifadenin Türkçe karşılığı olarak “Yakı” kelimesini kullanan Müstakîmzâde, bu konuyla ilgili Ebu'l-İhlâs Hasan b. Ammâr b. Ali eş-Şürûnbülâlî'nin (ö. 1069/1659) *Risâletü'l-Keyy*'i ile Abdulganî en-Nâblusî'nin *Makâsıdû'l-Mümahhasa fî Beyâni Keyyi'l-Himmisa* adlı eserlerini tercüme yoluyla hülâsa edip ismini *Risâletü'l-Hayy fî İsâleti'l-Keyy* şeklinde vermiştir. “Hitâm-ı İcmâlû'l-Keyy” terkinin ebced değeri olan 1177/1763-64 hülâsanın tarihidir.

Hülâsanın 27 nüshası tespit edilmiştir.¹¹⁵⁰

- 1- KUHAM 12103, (72b-76a), 1194, Müellif hattı.
- 2- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (50-52), Müellif hattı.¹¹⁵¹
- 3- TSMK, Emanet Hazinesi 1753, (63b-64a), İbrahim Tâhir.¹¹⁵²
- 4- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (53b-55a), İbrahim Tâhir.
- 5- SK, Pertev Paşa 625, (80b-85b), İbrahim Tâhir.¹¹⁵³
- 6- SK, Pertev Paşa 614, (53b-56b), Mustafa Sâmiîh ibn Sâlih.
- 7- SK, Fatih 5451, (78b-80a), 1202, Şâkir Mehmed.
- 8- SK, Yazma Bağışlar 1387, (59a-61a), 1203.
- 9- DKM, Mecâmi Türkî 12, (89-91), 1203, Ahmed b. Abdullah.¹¹⁵⁴
- 10- SK, Hafid Efendi 72, (1b-4b), 11 Receb 1211.
- 11- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (73b-75b), 22 Cemâziyelevvel 1212, Ahmed Zihnî.

¹¹⁵⁰ Kadirihâne Tekkesi'nin kütüphanesinde bir nüshası bulunmaktadır. Bkz.: **Kadirihâne Demirbaş Defteri**, s. 16.

¹¹⁵¹ **FMTO**, c. II, s. 154.

¹¹⁵² Nüshanın zahriyesinde yer alan “Yakı Risâlesi” yazısı Müstakîmzâde'nin hattıdır.

¹¹⁵³ Serlevhanın üzerinde yer alan eser ismi Müstakîmzâde'nin hattıdır.

¹¹⁵⁴ **FMTO**, c. II, s. 154.

- 12- DKM, M. Mecâmi Türkî 22, (52-54), 1213, Feyzî Halil b. Hüseyin.¹¹⁵⁵
- 13- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (56b-59a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 14- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 105, (102b-104a), 1228.¹¹⁵⁶
- 15- SK, Halet Efendi 405, (122b-124b), Muharrem 1231, Nazîfzâde Ahmed Hâmid.
- 16- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2073, (13b-15b), Cemâziyelevvel 1238, Seyyid Mehmed Sâdık.
- 17- KKMK, 13455, (152b-154b), Safer 1273, Derviş Ahmed Şükri b. Hafız Zeynülabidin es-Sillevî.
- 18- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3300, (250-253), Seyyid Hafız Mehmed Hulûsî.¹¹⁵⁷
- 19- DTCFK, Muzaffer Özak I 140, (1b-3b).
- 20- İAMK, EY1631, (116b-119a).
- 21- İBBAK, Belediye Yazmaları K1098, (149b-151a).
- 22- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (98a-100a).
- 23- SK, Hacı Mahmud Efendi 1153, (5a-8b).
- 24- HSAK, Hüdai Efendi 1843, (1b-3a).
- 25- SK, Şehit Ali Paşa 2883, (60b-63a).
- 26- SK, Hacı Mahmud Efendi 1997, (52b-53b).¹¹⁵⁸
- 27- MMCK, İbrahim Hilmi 7534T.¹¹⁵⁹

¹¹⁵⁵ FMTO, c. II, s. 154.

¹¹⁵⁶ Müellif nüshasından istinsah edilmiştir. FMTO, c. II, s. 154.

¹¹⁵⁷ Nüsha numaralandırılırken varak yerine sayfa numarası verilmiştir.

¹¹⁵⁸ Nüshanın sonu eksiktir.

¹¹⁵⁹ TCBM, s. 268.

2.2.10. Es'ile-Ecvibe

Müstakîmzâde kendisine sorulan sorulara verdiği cevapları bazı mecmualarda derlemiştir. Lakin soru soranların kim olduğu tam olarak bilinmemektedir. Sadece bir soruda “Zamânımızda ma‘rûf edîblerden bir dostumuz dürnük lafzını su’âl eylemişti. Aña cevâb yazıldı” kaydı bulunmaktadır. Diğer sorularda da “Bir su’âlinin dahi cevâbı” şeklinde yazılan kayıtlardan soruların meçhul “edib” tarafından sorulduğu anlaşılmaktadır. Soruların ve cevapların sayısı da tam olarak bilinmemekle birlikte bir cevabın üzerinde 12 sayısı yazılmıştır. Buradan hareketle en az 12 soru ve cevap bulunduğu hükmedilebilir. Fakat bizim tespit ettiğimiz 10 soru-cevap bulunmaktadır.

[Cibril Hadisi hakkındaki suale cevap]

Hadis literatüründe Cibril Hadisi olarak bilinen hadis-i şerif ile ilgili Arap dili açısından verilen bir cevaptır.

Cevabın 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- DTCFK, İsmail Saib I 2119, (82a), Müellif hattı.

[“Denniye” adlı başlıkla ilgili suale cevap]

Şeyhülislam Ebû İshakzâde Esad Efendi’nin (ö. 1166/1753) *Lehçetü’l-Lügat* adlı sözlüğünde “Deninne” şeklinde geçen başlık ile ilgili sorunun cevabıdır. Soru kimin sorduğu yazılmamıştır. “Lehçe’de Örf kenârına yazıldı.” şeklinde bir kayıt bulunmaktadır.¹¹⁶⁰

Cevabın 2 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3465, (89a), Müellif hattı.
- 2- DTCFK, İsmail Saib I 2119, (81a), Müellif hattı.

¹¹⁶⁰ Müstakîmzâde’nin çeşitli derkenarlarının yer aldığı *Lehçetü’l-Lügat* nüshası için Bkz.: TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 2020.

[Dürnük lafzıyla ilgili suale cevab]

“Zamânımızda ma‘rûf edîblerden bir dostumuz dürnük lafzını su‘âl eylemişti. Aña cevâb yazıldı.” başlığı altında kelimenin etimolojisi ilgili bir cevaptır.¹¹⁶¹

Cevabın 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- DTCFK, İsmail Saib I 2119, (81a), Müellif hattı.

Haza Cevâbu li-Risâleti Cem’uhâ Muhammed Hayât es-Sindî el-Medenî fi Reddi’s-Sûfiyye

Muhammed Hayât es-Sindî’nin (ö. 1163/1750) *Fethu’l-Vedûd alâ Vahdeti’l-Vücûd* adlı vahdet-i vücud reddiyesine¹¹⁶² Müstakîmzâde’nin yazdığı cevaptır.

Cevabın 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- DTCFK, İsmail Saib I 2119, (80b), Müellif hattı.

[Hibrizî-Hibriki hakkında suale cevab]

Bu kelimelerin manalarıyla ilgili bir cevaptır.

Cevabın 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- DTCFK, İsmail Saib I 2119, (81b), Müellif hattı.

[Kebikeç ile ilgili suale cevab]

“Kebikeç” kelimesi ile ilgili sorulan bir سوالin cevabıdır. “Bir سوالinin dahi cevâbı ki cevâbdan zâhirdir.” başlığı altında Kebikeç kelimesinin izahı bulunmaktadır.

Cevabın 2 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3465, (83b), Müellif hattı.

2- DTCFK, İsmail Saib I 2119, (81a), Müellif hattı.

¹¹⁶¹ “Şâdirvân ya’nî büyük çâdırıdır ki sûrlarda kurarlar.” Bkz.: Müstakîmzâde, **Tercüme-i Mürşîdü’l-Müte’ehhilîn**, vr. 43b.

¹¹⁶² Eserle ilgili geniş bilgi için Bkz.: Orkhan Musakhanov, “Muhammed Hayât Es-Sindî’nin (Ö. 1163/1750) *Fethu’l-Vedûd ‘alâ Vahdeti’l-Vücûd* İsimli Vahdet-i Vücûd Reddiyesinin Tahkiki ve Eleştirisi”, **AKİD**, c. I, sy. 1, Aralık 2018, s. 94-132.

[Mavi renk hakkında suale cevab]

Mavi renk ile ilgili bir sualin cevabıdır.

Cevabın 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- DTCFK, İsmail Saib I 2119, (82a), Müellif hattı.

[Mavi renk ile ilgili sualin cevabı]

“Mâviyy, Mu‘âviyye’den mi muhaffefdir” sualinin cevâbıdır.

Cevabın 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- DTCFK, İsmail Saib I 2119, (81b), Müellif hattı.

[Seyyid Ahmed er-Rifâ’î hakkındaki suale verilen cevab]

“Bir su’âline dahi cevâb” başlığında Seyyid Ahmed er-Rifâ’î’nin (ö. 578/1182) biyografisini havi bir cevaptır.

Cevabın 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- DTCFK, İsmail Saib I 2119, (81b), Müellif hattı.

[Sufilerle ilgili sualin cevabı]

“Cevâb-ı su’âl 12” başlığı altında İbn Mugayzil’in *el-Kevâkibu’z-Zâhire* adlı eserinden Hz. Cüneyd-i Bağdâdî’nin bir sözünün nakledildiği cevaptır.

Cevabın 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- DTCFK, İsmail Saib I 2119, (82a), Müellif hattı.

2.2.11. Silsile

Bir kısmı Müstakîmzâde’nin tertip ettiği şecere şeklinde bir kısmı ise risale hüviyetinde olan silsilenâmeleri ihtiva eden **8** eser bu kısımda tanıtılacaktır.

Silsile-i Aşere-i Mübeşşere

Müstakîmzâde’nin “Aşere-i mübeşşere rıdvânullâhi aleyhim ecmâ’in hazerâtının nesebleridir ki cenâb-ı Seyyîd-i veled-i Âdem sallâllahu aleyhi ve sellem neseblerine peyveste olduğu beyân olunur.” sözleriyle izah ettiği cennetle müjdelenen 10 sahabenin Hz. Peygamber ile birlikte Hz. Adem’e kadar olan neseb silsilelerinin

tertup edildiği silsiledir. Silsilenin kenarında Müstakîmzâde eserini İbnü'l-Arabî'nin *el-Müsâmerât* adlı eseri ile Kara Ya'kub b. İdris el-Karamânî'nin (ö. 833/1429) *İşrâku't-Tevârih* adlı eserinden “tashîh ve tahrîr” ettiğini yazmaktadır. Silsilenin tertup tarihi Rebûlevvel 1159/Mayıs 1746'dır.

Silsilenin 3 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- AÜK, Agah Sırrı Levent 576, (101b-102a), Rebûlevvel 1159, Müellif hattı.
- 2- SK, Esad Efendi 3497, (102b), Müellif hattı.
- 3- SK, Esad Efendi 3453, (14b-15a), Müellif hattı.

[Silsiletü'l-Evliyâ]

Müstakîmzâde'nin tertup ettiği, kendi zamanına kadar gelen Bekrî ve Alevî tarikatların silsilelerini havi rulo halinde silsilenâmedir. Elimizde mevcut tek nüsha silsilenin ferağ kaydında Müstakîmzâde'nin silsileyi *Tabakat-ı İmam Şa'râvî, Tabakât-ı İmâm Münâvî, Nefâhatü'l-Üns, Reşehât, Zeyl-i Nefehât, eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye* ve zeyilleri, *Risâletü's-Seyyid Nimetullah-ı Velî, Lemâzât, Ravzatü'l-Ebrâri'l-Ahbâbi'l-Ahyâr* ile Seyyid Seyfullah, Seyyid Nizâmüddin el-Hüseynî, Hüseyin-i Kerbelâyî'nin eserleri ve başka eserlerden tashih edip derleyerek 15 senede tekmiî ettiği yazılıdır. İsimlerin yazılı olduğu dairelerin çizgilerle birbirine bağlandığı silsilede yer yer şahıslarla ilgili vefat tarihi, vefat yeri, kimden müstahlef olduğu gibi bilgiler de yer almaktadır.¹¹⁶³

Silsilenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- İAMK 1312, (rulo), 1232, es-Seyyid Mehmed Ârif ibn es-Seyyid el-Hâc İsmail.¹¹⁶⁴

Silsiletü'l-Hattatîn

Hulefa-yı Râşidîn'den başlayarak Hattat Eğrikapılı Hoca Rasim Efendi'nin talebelerinden İbrahim Tahir Efendi'ye kadar olan hattatların silsilelerini havi Arapça

¹¹⁶³ Silsilede yer alan en son şahıs 1210/1796 senesinde vefat eden Ümmî Sinânzâde Hasan b. Mustafa'dır. Bu durum silsileye Müstakîmzâde'nin vefatından sonra eklemelerin yapıldığını göstermektedir.

¹¹⁶⁴ Müellif nüshasından istinsah edilmiştir.

bir risaledir. Risalede hüsn-i hattın fazileti ve oluşumu gibi bazı konular işlenmiştir. Eserin telif tarihi Cemâziyelevvel 1169/Şubat 1756'dır.

Eserin 7 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3453, (21b-28a), 19 Safer 1169-Cemâziyelevvel 1169, Müstakîmzâde.
- 2- DTCFK, İsmail Saib I 474, (2b-12b), 1195.¹¹⁶⁵
- 3- TSMK, Emanet Hazinesi 1719, (173b-178b), İbrahim Tâhir.
- 4- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (300b-306a), İbrahim Tâhir.
- 5- SK, Esad Efendi 1684, (98b-106b), 12 Zilkaade 1202, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.
- 6- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (160b-165a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazif.
- 7- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (308b-314a).

Silsiletü'l-Hattâtîn (İsmuhâ Aşere-i Kâmile)

Müstakîmzâde'nin talebelerinin kendisinden hat icazetinde bulunan silsileyi öğrenmek istemelerine binaen tertip ettiği Arapça mensur silsiledir. Bakara Suresi'nde geçen “تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ”¹¹⁶⁶ ayet-i kerimesine telmihen bu şekilde tertip edilmiştir. Silsile Şeyh Hamdullah'tan Eğrikapılı Rasim Efendi'nin talebesi İbrahim Tahir Efendi'ye kadar olan zevatı havidir.

Eserin 3 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (307b-308a), İbrahim Tâhir.
- 2- SK, Esad Efendi 1684, (106a-106b), Zilkaade 1202, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.

¹¹⁶⁵ Eser nüshanın kenarında olup Müstakîmzâde tarafından görülmüştür.

¹¹⁶⁶ “İşte tam on gün” el-Bakara 2/196.

3- SK, Esad Efendi 3497, (105a), Müstakîmzâde.¹¹⁶⁷

Silsiletü'l-Hattâtîn (İsmuha Aşere-i Kâmile)

Şeyh Hamdullah'tan Eğrikapılı Rasim Efendi'ye kadar olan hattat silsilesidir.

Silsilenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (306b), İbrahim Tâhir.

Silsiletü'l-Hattâtîn (İsmuha Aşere-i Kâmile)

Eğrikapılı Rasim Efendi'den başlayıp geriye doğru Şeyh Hamdullah'a kadar olan hattat silsilesidir.

Silsilenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (307a), İbrahim Tâhir.

Silsile-i Nakşibendiyye bi'l-Muttasıl

Hazret-i Peygamber'den Mehmed Emîn-i Tokadî'ye kadar muttasıl olarak Nakşibendiyye şeyhlerini havi Arapça silsiledir.¹¹⁶⁸

Silsilenin 6 nüshası tespit edilmiştir:

1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (310a-310b), İbrahim Tâhir.

2- SK, Esad Efendi 1426, (34a-36a), Rebülevvel 1198, Muhallefat Halîfesi Mehmed Emin.

3- DTCFK, İsmail Saib I 474, (13b-16b), 1195.¹¹⁶⁹

4- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (90b-92a), 1216, Mustafa Sâmi ibn Sâlih.

5- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (154b-155b), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.

¹¹⁶⁷ Eserin mensur kısmı bu nüshada olmayıp sadece silsile tertibi bulunmaktadır. Silsilede yer alan zevatın vefat tarihleri ile bazılarının vefatlarına düşürülen tarihler ve kabirlerinin olduğu yerler yazılıdır. İbrahim Tahir bu silsilede yer almamaktadır.

¹¹⁶⁸ Aslında bir hadis ıstılahı olan muttasıl terimi için Bkz. Abdullah Aydın, "Muttasıl", **DİA**, İstanbul 2006, c. XXXI, s. 405.

¹¹⁶⁹ Eser nüshanın kenarında olup Müstakîmzâde tarafından görülmüştür.

- 6- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3315, (111b-113a), 1238, Tâhir Efendizâde Abdullah Âtîf.

Silsile-i Nakşibendiyye bi'l-Müsel

Hazret-i Peygamber'den Mehmed Emîn-i Tokadî'ye kadar müsel olarak Nakşibendiyye şeyhlerini havi Arapça silsiledir.¹¹⁷⁰

Silsilenin 3 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SÜSAM 77, (1b-4a), Zilhicce 1167, Müellif hattı.¹¹⁷¹
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (308b-309b), İbrahim Tâhir.
- 3- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (143b-144b), 26 Cemâziyelâhir 1197, Halil es-Sünbûlî.¹¹⁷²

2.2.12. Hizb-Vird-Salavât

Müstakîmzâde takipçisi olduğu geleneğe uyarak hacimleri değişik toplamda 45 salat, hizb ve dua tertip etmiştir. Belli bir isim verdiği salatları burada tasnif ederek sadece bunların nüsha bilgisi verilecektir.

Âyâtü'l-Hıfz ve'l-Hirâse

Müstakîmzâde'nin tertip ettiği korunma ve muhafaza için okunması tavsiye olunan ayetleri derlediği bir hizbidir.

Hizbin 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3453, (58b-60b), Arnavudzâde Hâfız Ahmed.¹¹⁷³

¹¹⁷⁰ Müsel terimi için. Bkz.: Mehmed Efendioğlu, "Müsel", **DİA**, İstanbul 2006, c. XXXII, s. 85-86.

¹¹⁷¹ Silsilede rivayete müsel-muttasıl şeklinde başlanmıştır.

¹¹⁷² Serlevhada bulunan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

¹¹⁷³ Hizbin başında veya sonunda Müstakîmzâde'ye işaret edilmemekle birlikte SK, Esad Efendi 3501 numaralı Müstakîmzâde'nin hattıyla olan mecmuanın 6a-7a varakları arasındaki, Hizb, evrâd ve salavât sahipleriyle birlikte yazılı olduğu listede "Âyâtü'l-Hıfz ve'l-Hirâse" adlı hizbin karşısında "li'l-Câmi'i'l-fâkir" ibaresi yer alıp eserin "حافظوا على صلوات" şeklinde başladığı yazılıdır. Buradan hareketle SK, Esad Efendi 3453 numaralı mecmuada bulunan hizbin Müstakîmzâde'nin olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca mezkûr mecmuada Müstakîmzâde'nin pek çok eseri ve notları bulunmaktadır.

Salavât-ı Duvâzdeh-İmâm

Hazret-i Ali ve ehl-i beyt imamlarından 12 imamın isimleri üzerine Safer 1193/1779 senesinde tertip edilmiş salavattır.

1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (339a-340a), İbrahim Tâhir.

Salavât-ı Duvâzdeh-İmâm

Yukarıda yer alan salavattan müretteb fakat daha muhtasar bir salavattır. 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (340a-340b), İbrahim Tâhir.

es-Salavât-ı Hurûfiyye

Harf sırasına göre tertip edilmiş 30 fıkradan oluşan bir salavattır. 2 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (332a-333a), İbrahim Tâhir.
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (183a-184b), 20 Cemâziyelâhir 1204, Halil es-Sünbülî

es-Salavât-ı Hurûfiyye

Yukarıda yer alan salavatın başka bir versiyonudur. 2 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (333a-334a), İbrahim Tâhir.
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (182a-182b), 20 Cemâziyelâhir 1204, Halil es-Sünbülî.

Salavât-ı Silsile-i Nesebiyye

Hazret-i Peygamber'in atalarının isimleri üzerine tertip edilmiş bir salavattır. 2 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (334b-335a), İbrahim Tâhir.
- 2- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (182b), 20 Cemâziyelâhir 1204, Halil es-Sünbülî.

Silkü'd-Dürer li-Kelâmi'r-Resûli'l-Mutahhar

Noktasız harflerden tertip edilmiş bir salavattır. 4 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 347, (178b-182a), 1201, Halil es-Sünbülî.
- 2- SK, Pertev Paşa 614, (317b-319b), Mustafa Sâmih ibn Sâlih.
- 3- SK, Esad Efendi 3277, (1b-15b).¹¹⁷⁴
- 4- İÜNEK, Arapça Yazmalar 1249, (1b-12a).

Ziynetü Şeybiyye fî Hazîneti Gaybiyye

Yukarıda yer alan salavat gibi bu da noktasız harflerden tertip edilmiştir. 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- İÜNEK, Arapça Yazmalar 1249, (13b-15a).

bî-Nukat Salavât

Noktasız harflerden tertip edilmiş küçük bir salavattır. 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3895, (55a), Müellif hattı.

İsimleri zikredilen bu salavatların haricinde **Salât-ı Senâiyye**, **Salât-ı Zamâniyye**, **Salât- Hadîs-i Kitâbet**, **Salât-ı Miftahü'l-Gayb** adlı salatlarla birlikte tertip ettiği 37 küçük salatı daha bulunmaktadır.¹¹⁷⁵ Bu salatların 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (335a-339b), İbrahim Tâhir.

2.2.13. Mektup-Tezkire-İnşa

Bu kısım Müstakîmzâde'nin farklı zamanlar farklı kişilere yazdığı ilm-i inşâ olarak bilinen özel ve resmi yazışmalardaki maharetin gösterildiği mektupları ve bazı isteklerini dile getirdiği tezkireleri ihtiva etmektedir.

¹¹⁷⁴ Müstakîmzade'nin hattından istinsah edilmiştir.

¹¹⁷⁵ Müstakîmzâde *es-Salavatu's-Şerife* adlı eserinde "Salât-ı Fakîrâne" şeklinde bir salatından bahsetmekle birlikte yukarıda yer alanlar salatlarından mı yahut başka bir salat mı olduğu tespit edilememiştir.

2.2.13.1. Müstakîmzâde'nin Yazdıkları

bî-Nukat Mektûb-ı Arabî

Noktasız harflerle yazılmış muhatap kısmı olmayan Arapça bir mektuptur. Mektubun başlığında Müstakîmzâde'nin hattı ile “li-nâmıkîhî” kaydı bulunmaktadır.

Mektubun 2 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3485, (52a), Müellif hattı.
- 2- SK, Esad Efendi 3895, (55a), Müellif hattı.

Esbiyye

Müstakîmzâde'nin at ve atçılıkla ilgili ıstılahlarla süslediği ve inşa sanatında olan maharetini gösterdiği bir inşa örneğidir.

İnşanın 2 nüshası tespit edilmiştir.¹¹⁷⁶

- 1- SK, Esad Efendi 3806, (47a-48b), Müellif hattı.
- 2- SK, Esad Efendi 3895, (164b-165a), Müellif hattı.¹¹⁷⁷

Mektup

“Mısır Mevlevihanesi şeyhi Enîs Efendi'ye “be-inşâ-yı fakîr” başlığında Müstakîmzâde'nin Kahire Mevlevihânesi şeyhi Enîs Abdullah Efendi'ye (ö. 1159/1746) gönderdiği mektuptur.¹¹⁷⁸

Mektubun 1 nüshası tespit edilmiştir:

¹¹⁷⁶ Eser “*Nevâdirü'l-Üdebâ ve Âsârü'z-Zürefâk*” adlı inşa mecmuasında basılmıştır. Bkz.: **Nevâdirü'l-Üdebâ ve Âsârü'z-Zürefâk**, İstanbul [ty], s. 25-29.

¹¹⁷⁷ İnşanın sonunda “Ba'zı ahbâba tahrîr olunmuştur” kaydı bulunmaktadır.

¹¹⁷⁸ Mektubun başında

Enîs'in Nesîb Efendi şeyhidir ki nâmı Yûsuf Nesîb'dir. Yenikapı Mevlevihânesi şeyhi olmuştur. İsimleri Yûsuf olmak takrîb-i Mısır ile münâsebet ve tarîka-i Mevlevî ıstılahları ile sûret bulmuştur ve üç ıstılah cem' olmuştur.

yazılıdır. Buna göre Enîs'in şeyhi Yusuf Nesib Dede olmalıdır. Lakin kaynaklarda Enîs Dede'nin şeyhi olarak Edirne Muradiye Mevlevihânesi şeyhi Enîs Receb Dede (ö. 1147/1734 [?]) geçmektedir. Müstakîmzâde *Tuhfe*'de de Enîs Efendi'nin şeyhi olarak Enis Receb Dede'yi göstermektedir. Müstakîmzâde'nin kastettiği Enis Dede bu olmamakla birlikte Enis Dede'nin şeyhini karıştırma ihtimali de bulunmaktadır. Bkz.: Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 267.

1- SK, Esad Efendi 3895, (109b-110a), Müellif hattı.

Tezkire

Üsküdari Berber Seyyid Nûrî Çelebi bir Yasemin çubuğu ricâsıyla ahabâbdan birine tezkire yazdıkda i'tizâr ve ketebe cem'iyeti mâni' olduğu zımnen îrâd ve birini va'd ile cevâb olmak üzere tahrîr olundu ki fakîrin tesvîdidir.

başlığı altında Müstakîmzâde'nin yazdığı tezkireyi ihtiva etmektedir.¹¹⁷⁹

Tezkirenin 4 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- AÜK, Agah Sırrı Levent 576, (87a), 1157 (?), Müellif hattı.
- 2- SK, Esad Efendi 3895, (13b), Müellif hattı.
- 3- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (349a-349b), İbrahim Tâhir.
- 4- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (332a-332b).

Tezkire

Müstakîmzâde'nin talebesinden birinin “me'zûn bi'l-ketebe” yani hat icazeti alması münasebetiyle Müstakîmzâde'den “ıstılâhât-ı hattı hâvî bir arz-ı hâl” istemiş Müstakîmzâde de yazdığı arz-ı halin “atvel” olduğundan ismini söylemediği üstattan böyle bir eser vücuda getirmesini rica ettiği bir tezkiredir.

Tezkirenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Esad Efendi 3485, (22a), Müellif hattı.¹¹⁸⁰

Tezkire

¹¹⁸¹ “إِنَّ هَذِهِ تَذَكُّرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا” ayetiyle başlayan ve Müstakîmzâde'nin

kime gönderdiğini tespit edemediğimiz nasihat içerikli tezkiresidir. Tezkirenin imza

¹¹⁷⁹ Tezkire basılmıştır. Bkz.: Nevâdirü'l-Üdebâ, s. 15-17.

¹¹⁸⁰ Tezkirenin altında üzeri silinmiş bir şekilde “el-muhlisu'l-muhassas Süleyman Sa'deddin ...Müstakîmzâde” imzası bulunmaktadır.

¹¹⁸¹ “Şüphesiz ki bu bir öğüttür; artık dileyen Rabbine bir yol tutar.” el-İnsan 76/29.

kısmı silinmiş olup baş tarafta yer alan “Şunu tahsîl kıldım mekteb-i ilm-i tasavvûftan / Ki kurtardı Hüdâ akvâl ü ef’âlim tekellüften” beyti Müstakîmzâde’ye aittir.¹¹⁸²

Tezkirenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3485, (35b), Müellif hattı.

2.2.13.2. Müstakîmzâde’ye Yazılanlar

Müstakîmzâde *Tuhfe*’nin İbn Haddâd maddesinde ferâset-i şerîfe vekili Tayyîbzâde Ahmed Efendi’den her sene mektup aldığını söylemektedir. Bu mektuplara maalesef ulaşamasak da bu durum Müstakîmzâde’ye yazılan mektupların varlığını en azından somutlaştırmaktadır.¹¹⁸³

Mektup

“Çiçek Suyu ve Bal irsali cevâbında Sûret-i Mektûb, Kuşadası Nâ’ibi Şefik Mustafa Efendi” başlığı altında Şefik Mustafa Efendi’nin (ö. 1782) Müstakîmzâde’ye gönderdiği mektubun suretini havidir.

Tezkirenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3465, (80b), Müstakîmzâde.

Mektup

“Bursa’da bulunduğu eyyâmda Müstakîmzâde Efendi’ye tahrîr buyurdıkları cevâbdır ki rû’yâya mebnîdir.” başlığında Hattat Eğrikapılı Râsim Efendi’ye Bursa’da bulunduğu sırada mektup yollayan Müstakîmzâde’ye Râsim Efendi’nin yazdığı cevaptır.

Mektubun 3 nüshası tespit edilmiştir:

1- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9632, Dîvânçe-i Râsim (38b).

2- YKSÇK, Y 428, Dîvânçe-i Râsim (41a).

¹¹⁸² Müstakîmzâde’nin hattıyla aynı beyit için Bkz.: Müstakîmzâde, **Mecmû’a**, SK, Esad Efendi 3895, vr. 126a.

¹¹⁸³ Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 294.

3- SBB, Ms. or. oct. 1609, (41b-42a).¹¹⁸⁴

Tezkire

Mahmud isimli birisinin Müstakîmzâde ile mülaki olmanın iştiyakini dile getirdiği bir tezkiredir.

Tezkirenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3485, (22b), Müstakîmzâde.¹¹⁸⁵

2.2.14. Cetvel

Cedvel-i Aşere-i Mübeşşire

Cennetle müjdelenen 10 sahabenin isimleri, künyeleri, lakapları, anne ve babaları, nisbetleri, İslam'a girişleri, yaşları, vefatları, ölüm sebepleri gibi bazı bilgilerin tablo halinde yer aldığı bir eserdir. 1188/1774-75 senesinde tertip edilmiştir.

Cetvelin 5 nüshası tespit edilmiştir:

1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (75-76), Müellif hattı.¹¹⁸⁶

2- SK, Pertev Paşa 625, (195b), İbrahim Tâhir.

3- DTCFK, İsmail Saib I 181, (132a).

4- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (65b-66a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.

5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (160b).

Cedvel-i E'imme-i İsnâ Aşer (Nushetü'l-Evliyâ)

On iki imamın isimleri, künyeleri, lakapları, anne ve babaları, nisbetleri, yaşları, vefatları, ölüm sebepleri gibi bazı bilgilerin tablo halinde yer aldığı bir eserdir. 1189/1775-76 senesinde tertip edilmiştir.

¹¹⁸⁴ Manfred Götz, **a.g.e.**, nr. 295.

¹¹⁸⁵ Tezkirenin hitab kısmında Müstakîmzâde'nin ismi silinmiş olmakla birlikte dikkatli bakıldığında okunmaktadır.

¹¹⁸⁶ **FMTO**, c. I, s. 324.

Cetvelin 6 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- SK, Pertev Paşa 625, (196a), İbrahim Tâhir.
- 2- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (66b-67a), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.
- 3- SK, Sütölçe 447, (1b-2a), 1314, Hâfız.
- 4- SK, Hasan Hayri-Abdullah Efendi 447, (1b-2a), 1316, Hâfız.
- 5- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 9329, (161a).
- 6- Atika Müzayede 9 Kasım 2013 Osmanlı Eserleri ve Değerli Tablolar Müzayedesi.

Resim 36: Müstakîmzâde'nin Tertip Ettiği E'imme-i İsnâ Aşer Cetveli

2.2.15. Manzum Eserleri ve Şiirleri

Müstakîmzâde'nin kendi şiirlerinin yer aldığı bir divan tertip edip etmediği tam olarak malumumuz değildir. Fatîn Dâvud Tezkiresinde “haylice eş‘ârı dahi olduğu derkâr ise de ber-vech-i tafsîl tahkîk u tahsîl mümkün olamamıştır.” demektedir.¹¹⁸⁷

İbnü'l-Emîn ise *Tuhfe* neşrinde Müstakîmzâde'nin şiirleriyle ilgili “âsâr-ı nazmiyyesinin bir kısmını gördümse de müretteb dîvân-ı eş‘ârına tesâdüf etmedim.” demektedir. Ayrıca Süleyman Faik Efendi'nin Müstakîmzâde'nin şairliğiyle ilgili söylediği “Şi‘r ü inşâsı şâyân-ı tahsîn değildir.”¹¹⁸⁸ sözünü eleştirip Müstakîmzâde'nin şiirlerinin “tabi‘ât-ı şa‘irânenen ziyâde kudret-i âlimâne hükmünde” olduğunu söylemektedir.¹¹⁸⁹

Biz burada Müstakîmzâde'nin tespit ettiğimiz belli konularla sınırlı manzumelerinden bazılarını zikredip nüshalarını verdikten sonra geriye kalan manzumelerini bir liste halinde zikredeceğiz.¹¹⁹⁰

E'imme-yi İsnâ Aşer

12 İmam'ın isimleri, lakapları ve vefat ettikleri yerleri ihtiva eden bir manzume olup “zuhûrî'l-imdâd” terkinin ebced değeri olan 1192/1779 senesinde inşad edilmiştir.

Manzumenin 4 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (340b-341a), İbrahim Tâhir.

¹¹⁸⁷ Fatîn Davud, *Hâtîmetü'l-Eş‘âr*, s. 246.

¹¹⁸⁸ Süleyman Faik Efendi, *Mecmû‘a*, İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 9577, 5b.

¹¹⁸⁹ İnal, *Tuhfe*, s. 30.

¹¹⁹⁰ Burada zikredilen manzumeler müstakil olarak mecmualar ve farklı türden yazmalardan derlediğimiz şiirler olup Müstakîmzâde'nin eserleri içerisinde bulunan şiirlerini kapsamamaktadır. Özellikle tarih düşürme konusunda mehareti ve ünü bilinen Müstakîmzâde'nin *Tuhfe*, *Mecelle*, *Devha* vs. gibi eserleriyle Ayvansarayî'nin *Mecmû‘a*'sı ve *Hadîka*'sı ile benzeri eserlerde bulunan tarih kasideleri, kıtaları ve beyitleri bilindiğinden burada ayrıca zikredilmeyecektir. İleride bütün manzumelerinin bir araya getirilip divanın tertip edilmesi düşünülmektedir. Şiirleri tamamı için QR kodu taratınız:

2- SBB, Ms. or. oct. 2522, (64a-64b), 28 Zilkaade 1245.

3- DTCFK, Muzaffer Özak I 455, (317b).

4- SK, Yazma Bağışlar 7334, (94b), 1249, el-Hâc es-Seyyid Mir Mahmûd.

Esmâ-i Enbiyâ-i Kur'âniyye

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen peygamberlerin isimlerinin zikredildiği 7 beyitlik bir manzumedir.

Manzumenin 3 nüshası tespit edilmiştir:

1- DKM, Mecâmi Türkî Tal'at 837, (168a), Müellif hattı.

2- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 6701, (85^a-85^b), 1216, Mustafa Sâmi ibn Sâlih.

3- DTCFK, İsmail Saib I 4380, (24^b), Cemâziyelâhir 1222, Seyyid Mehmed Nazîf.

Ricâl-i Silsiletü'l-Hattâtîn

Şeyh Hamdullâh olup küttâba kible pîr-i hatt

Rıhletinde dil dedi târîhini 'dayf-ı ilâh'

beytiyle başlayan Şeyh Hamdullâh'dan Râsim Efendi'ye kadar 10 hattatın isimleri ve vefat tarihlerini içeren bir manzumedir.

Manzumenin 2 nüshası tespit edilmiştir:

1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (308^a), İbrahim Tâhir.

2- DTCFK, İsmail Saib I 208, (69^b).

Ta'birnâme-yi Muhtasar ve Fâl-ı Kelâm-ı Kadîm

Hamdu lillâh eyledi tevfik bu nazma Hüdâ

Hem Resûlullâh için kıldım salâtı sâniyâ

beytiyle başlayan bir manzume olup rüyada görülen eşya isimlerinin başında yer alan harfin tabirini havidir. 19 beyit olup 1185/1771-72 senesinde inşad edilmiştir.

Manzumenin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (344a), İbrahim Tâhir.

Tercüme-i Ayniyye-i Süheyli

Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed es-Süheyli el-Has'amî el-Mâlekî'nin (ö. 581/1185) *Kasîdetü'l-Ayniyye* yahut *Ayniyye-i Süheyli* olarak bilinen kaside formundaki 12 beyitlik münacatının nazmen tercümesidir. Müstakîmzâde manzumeye 5 beyit ilave etmiştir.

Tercümenin 2 nüshası tespit edilmiştir:

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (344b), İbrahim Tâhir.
- 2- SK, Esad Efendi 1426, (53a), Halil es-Sünbülî.

Zeyl-i Destân-ı Âl-i Osmân

Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi'nin (ö. 1068/1658) *Destân-ı Âl-i Osman* adlı eserinde Osman Gazi'den IV. Mehmed'e kadar olan ilk on dokuz Osmanlı sultanının tahta çıkış (cülus) tarihleri, saltanat süreleri, manzum bir şekilde aktarılmaktadır. Müstakîmzâde bu eseri 20 beyitle tezyil edip ilk önce Sultan III. Mustafa'ya daha sonra 3 beyitle Sultan I. Abdülhamid'e kadar getirmiştir. Bunun haricinde 5 beyit içerisinde 27 Osmanlı padişahının isimlerini zikrettiği bir manzumesi daha bulunmaktadır.

Manzumenin 2 nüshası tespit edilmiştir:¹¹⁹¹

- 1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (350a), İbrahim Tâhir.
- 2- DTCFK, İsmail Saib I 208, (71b).

2.2.16. Hüsn-i Hat Eserleri

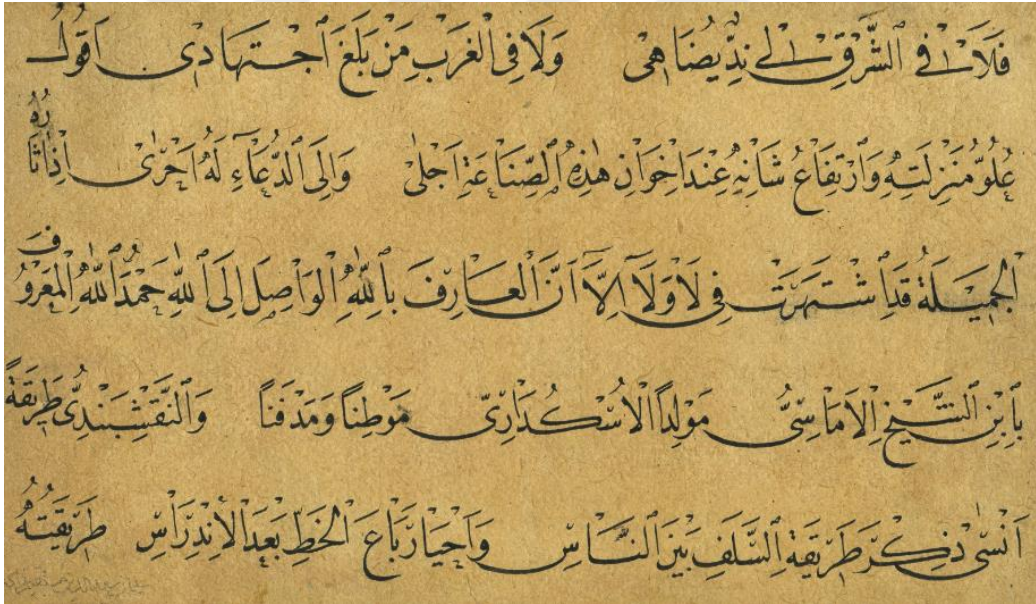
Eğrikapılı Râsim Efendi ile Katipzâde Mehmed Refî' gibi devrinin en önemli hattatlarından icazet almış, *Tuhfe-i Hattâtîn* adlı hattatlarla ilgili belki de en önemli eseri vücuda getirmiş bir hattat olan Müstakîmzâde, genel itibariyle hüsn-i hat eseri olarak tavsif edebileceğimiz levha, kıta, murakka vs. cinsinden eser bırakmamış yahut bıraktıysa da bunlar günümüze intikal etmemiştir. Kendisini daha çok kitabet hizmetine vermiş olması bu durumu bir nebze olsun açıklamakla birlikte *Tuhfe*'nin

¹¹⁹¹ İbnü'l-Emin zeylin Hüseyyin Vassaf Bey'in şahsi kütüphanesinde bulunan *Vefâyât-ı Ayvansarayî* nüshasının sonunda bir nüshasının olduğunu söylemektedir. Bkz.: İnal, **Tuhfe**, s. 63.

birçok yerinde geçen “...eylediği kıt’a ziyaret olunup”, “Mushaf-ı Şerîfi ziyâret olundu”, “bir sülûs karalamasını ziyaret eyledim” gibi ifadelerden hüsn-i hattın sanat cihetiyle de çok alakadar olduğu ortadadır.

Bugün bazı koleksiyonlarda Müstakîmzâde’ye nispet edilen bir takım levhalar Müstakîmzâde’nin değil Şeyh Mehmed Avfi’nin oğlu Yavuz Selim Camii vaizlerinden Mehmed Sa’îd’indir.¹¹⁹² O da dedesi Şeyh Mustafa Müstakîm Efendi’ye nispetle Müstakîmzâde lakabıyla şöhet bulmuştur.

Kütüphanelerde ve bazı özel koleksiyonlarda yaptığımız araştırma neticesinde Müstakîmzâde’ye ait bir nesih kıta tespit ettik. Rasim Efendi üslubunda olan kıta onun tavrının inceliklerini yansıtmaktadır.¹¹⁹³ Özel bir koleksiyonda bulunan eserin altında yer alan tespit yazısı ise muhtemelen Necmettin Okyay’a aittir.

Resim 37: Müstakîmzâde’nin Râsim Efendi Tavrında Yazdığı Nesih Kıta

(Prof. Dr. M. Hanefi Kutluoğlu Koleksiyonu)

¹¹⁹² TSMK, Güzel Yazılar. İbnü’l-Emîn *Tuhfe*’de Küçük Ayasofya Camii’nde Müstakîmzâde Mehmed Said’e ait ahşap üzerine murakka edilmiş bir hilye gördüğünü ve bunun yukarıda zikrettiğimiz Yavuz Selim Camii vaizi Mehmed Said Efendi olduğu söylemektedir. (Maalesef bugün bu eser aslı yerinden çıkarılıp müzayedelerde satılmaktadır. <https://www.ekergallery.com/urun/2837484/hilye-i-serif-ketebe-mehmed-said-mustakimz-de-tarih-1179-h-1765> (Erişim tarihi 25-04-2021) Bunun haricinde Müstakîmzâde’ye ait herhangi bir kıta, karalama, levha ve murakka görmediğini dile getirmektedir.

¹¹⁹³ Eseri ve görüşlerini bizimle paylaşan sevgili dostum Hattat Nurullah Özdem’e na-mütenahi teşekkür ederim.

Bunun haricinde Müstakîmzâde'nin yazdığı bazı kitabelerin olduğunu zikretmiştik. Örneğin Müstakîmzâde annesi Ümmü Gülsüm Hanım'ın ve halasının torunu Nefîse'nin (ö. 1166/1752-53) mezar taşının kendi hattıyla olduğunu söylemektedir.¹¹⁹⁴

2.2.17. Nüshası Tespit Edilemeyen Yahut Günümüze Ulaşmayan Eserleri

Umdetu's-Sûfiyye

DTCFK, İsmail Saib Sencer I koleksiyonu 2119 numarada kayıtlı resail mecmuasının 81b varağında yer alan soru ve cevapların yanında Müstakîmzâde'nin kendi hattıyla “Umdetu's-Sûfiyye'ye derc olundu” şeklinde bir kayıt bulunmaktadır. Yaptığımız araştırmalara rağmen eserin nüshasına tesadüf edemedik.

Vekâyî'nâme

SK, Esad Efendi 3465 numaralı Müstakîmzâde'ye ait bir mecmuanın 79b varağında 20 Ramazan 1182/28 Ocak 1769 tarihinde Atpazarı'nda bir dükkânda meydana gelen yangın ve sonrasında olan olaylarla ilgili bilgi verilen bir pasaj yer almaktadır. Bu pasajın üstünde “Zuhûr-ı harîk Vekâyî'nâme'ye tahrîr olunmak için yazılmıştır.” şeklinde bir not bulunmaktadır.

Yine aynı mecmuanın 87a varağında Mehmed Ragıb Paşa'dan kendisinin dinlediği İran Sefiri ile arasında geçen bir hadiseyi anlattığı pasajın altına “Bu meclis târîh-i devlet-i aliyyeye derc olunmağa mütehammildir.” şeklinde bir not bulunmaktadır.

Mecmuanın içerisinde yer alan bu pasajlar ve benzerleri birlikte ele alındığında Müstakîmzâde'nin bir tarih metni vücuda getirmeyi istediği düşünülebilir. Lakin yaptığımız araştırmalarda böyle bir metne tesadüf edemedik. Mecmuanın tertibini zaman açısından incelediğimizde Müstakîmzâde'nin ömrünün son 10 yılında yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen Müstakîmzâde eserini vücuda getirmeye muvaffak olamadı yahut oldu ise de nüshası henüz ele geçmemiştir.

¹¹⁹⁴ “...pederim ayağı tarafında medfûn ve hatt-ı kabri benim hattımdır.”: Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33a.

Ümmî Sinânzâde Mev‘îzası’nın Mecâlisi Âhirinde olan Ebyât-ı Mesneviyye Şerhi

Müstakîmzâde kendi eser listesinde ve aile tarihçesinde bu eserin adını vermektedir. Ayrıca *Şerh-i İbârât* adlı eserinde bu şerhinden “*Mecâlis-i Sinâniyye*’den her meclis-i mev‘ize âhirine câmi‘u’l-mevâ‘iz Ümmî Sinânzâde Şeyh Hasan Efendi’nin intihâb ve zamm eylediği ebyât-ı şerîfe ve bu fakîrin ol ebyâta dervîşânece tesvîd eylediğim şerh-i perîşân emsâli...” şeklinde bahsetmektedir.

Ümmî Sinânzâde Ced Hasan b. Mehmed el-Halvetî’nin telifi olan *Mecâlis-i Sinâniyye* bir mevize kitabıdır. Fâtîha Suresi’nden Muhammed Sûresi’ne kadar ‘meclis’ adı altında 172 farklı vaazı içeren eserde meclislerin sonlarında Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sinden seçilmiş konuyla alakalı beyitler bulunmaktadır.¹¹⁹⁵ Müstakîmzâde bu beyitleri şerh etmiştir. Müstakîmzâde’nin listesinde eserin yanında yazan “tesvîd” ibaresinden eserin tamamlanmamış olduğu düşünülebilir.

Micennetü’t-Tâ‘ûn Tercümesi

Müstakîmzâde’nin kendi listesi ve aile tarihçesinde geçen eser Şeyhülislam Arif Hikmet Beyefendi’nin de listesinde yer almaktadır. Eserle ilgili Müstakîmzâde’nin verdiği başka bir bilgi bulunmamaktadır.

Kaynaklarda bu isimde yer alan bir eser tespit edilmiştir. Bu eser Endülüs asıllı Hoca İlyâs b. Abram el-Yahûdî olarak bilinen sonradan Müslüman olmuş Abdusselâm el-Muhtedî’nin (918/1512’de sağ) II. Beyazıt’ın isteğiyle İstanbul’da meydana gelen vebâ salgınına karşı tedbir almak ve hastalığın tedavisini bulmakla görevlendirilmesi üzerine kaleme aldığı Arapça *Micennetü’t-Tâ‘ûn ve’l-Vebâ*’dır. Eser bir mukaddime dört bab ve on bahis üzerine tertip edilmiştir. 1. bab vebanın tarifi ve sebepleri, 2. bab hastalığın çıkış belirtileri, 3. bab veba salgını sırasında alınacak tedbirler ve 4. bab sıtmanın ilacı hakkındadır.¹¹⁹⁶

¹¹⁹⁵ Eserin müellif nüshası için Bkz.: BYEK, Veliyyüddin Efendi, nr. 1929.

¹¹⁹⁶ Eser ve müellifiyle ilgili geniş bilgi için Bkz.: Ekmeleddin İhsanoğlu, “Endülüs Menşeli Bazı Bilim Adamlarının Osmanlı Bilimine Katkıları”, **BELLE TEN**, Aralık 1994, c. LVIII, sy. 223, s. 568-573.

Eserin Müstakîmzâde'nin tercümesi haricinde iki tercümesi daha bulunmaktadır. Bunların ilki Hekimbaşı Gevrekzâde Hasan Efendi'nin¹¹⁹⁷ diğeri Sultan II. Abdülhamid devrinde Sanayi Alayı Müftüsü Ahmed Ömer-i Şâmî'nindir.¹¹⁹⁸

Teşrîh-i Cism-i İnsân Tercümesi

İsminden anatomi ve otopsi alanında yazılmış bir eser olduğu anlaşılmakla birlikte Müstakîmzâde eserin müellifiyle ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir. İslam tıp literatüründe farklı müelliflere ait teşrih kitapları olmakla birlikte Müstakîmzâde'nin hangi eseri tercüme ettiği tespit edilememiştir. *Tercüme-i Mürşidü'l-Müte'ehhilîn*'de yer alan bir derkenarda "1184 *Teşrîh-i Cism-i İnsân* nâm eserimizde dahi mufasssaldır." yazılı olduğuna bakılarak 1184/1770-71 senesinde telif edilmiştir.¹¹⁹⁹ Eser listesinde ve aile tarihçesinde eserin yanında bulunan "tesvîd" ibaresine nazaran eserin tekml edilmediği düşünülebilir.

Vird-i Seb'în

Müstakîmzâde'nin eser listesinde yer almakla birlikte hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Eserin yanında sadece "tesvîd" ibaresi bulunmasına nazaran eserin henüz tamamlanmadığı düşünülebilir.

Levâkîh-ı Şa'rânî Tercümesi

Müstakîmzâde'nin ihvanından Muhallefât Halifesi Mehmed Emin'in oğlu Mehmed Emin'e ait bir resail mecmuasında yer alan

Levâkîh'da İmâm Şa'rânî rahmetullâh Ebu'l-Mevâhib eş-Şâzelî tercümesinde der ki...deyu Şa'rânî merhûmun kendi hattıyla Kâdirihâne'de olan nüshadan tercüme eden Müstakîmzâde merhumun hattıyla olan tercümesinden nakl olundu."¹²⁰⁰

pasajından hareketle Müstakîmzâde'nin Ebu'l-Mevâhib Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî eş-Şa'rânî el-Mısrî'nin (ö. 973/1565) *Levâkîhu'l-Envâr fî Tabakâti'l-Ahyâr* yahud *Levâkîhu'l-Envâri'l-Kudsiyye fî Beyâni'l-Uhûdi'l-Muhammediyye* adlı eserlerinden

¹¹⁹⁷ Eserin bilinen tek nüshası İÜNEK, Türkçe Yazmalar 1299 numarada bulunmaktadır

¹¹⁹⁸ Eserin mütercim hattıyla olan tek nüshası Cerrah Paşa Tıp Tarihi Enstitüsü 105 numarada bulunmaktadır.

¹¹⁹⁹ Müstakîmzâde, *Tercüme-i Mürşidü'l-Müte'ehhilîn*, TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 967, vr. 49b.

¹²⁰⁰ Muhallefât Halifesizâde Mehmed Emin Efendi, *Mecmû'a*, SK, Esad Efendi, nr. 3764, vr. 43a.

birini tercüme ettiği düşünülebilir. Fakat böyle bir eserine henüz tesadüf edilmemiştir.¹²⁰¹

[Rü'yâ Risâlesi]

Elsine-i Selâse'nin "er-Rü'yâ" maddesinde "Bîdâr oldukda âşikâre vâki' olan rü'yâları bu fakîr bir risâlede cem'a muvâfak olmuşumdur." şeklinde bir derkenar bulunmaktadır. Müstakîmzâde'nin *Ta'birnâme* isimli 19 beyitlik manzumesi haricinde bu konuyla alakalı bir risalesi tespit edilemediğinden müstakil olarak rüyayla ilgili bir risale kaleme aldığı düşünülmektedir.¹²⁰²

2.2.18. Sehven Müstakîmzâde'ye Nispet Edilen ve Ona Aidiyeti Şüpheli Olan Eserler

Bu kısımda sehven Müstakîmzâde'ye atfedilmiş olan eserler ve nüshalar bir liste halinde verilmiş olup farklı müelliflerin Müstakîmzâde'ye nispet ettikleri bu listeye dahil değildir. Sadece yazma nüshalar üzerinde Müstakîmzâde'ye atıf yapılanlar listelenmiştir.¹²⁰³

- 1- Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Tıp 163 numarada kayıtlı nüshanın sonunda yer alan *Fıkh-i Ekber Tercümesi*'nin Müstakîmzâde'ye nispet edilmesi hatalıdır. *Şerefü'l-Akîde* isimli Müstakîmzâde'nin tercümesiyle bu nüshada bulunan tercüme farklıdır.
- 2- Millet Kütüphanesi Ali Emîrî 876 numarada kayıtlı nüshanın başında yer alan *Tuhfetü'l-Huccâc* adlı eser yazmanın zahrında sehven Müstakîmzâde'ye nispet edilmiş olup eser İbrahim Hanif Efendi'nindir.¹²⁰⁴
- 3- Princeton Universty Library, Islamic Manuscript 495, Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesi İsmail Saib I 2493, İÜNEK, Türkçe Yazmalar 3778, Berlin

¹²⁰¹ Kâdirîhâne Kütüphanesi demirbaş defterinde 1 nüsha *Levâiyihü'l-Kudsiyye* bulunmakla birlikte Çerkeş Şeyhi Tevfik Efendi'ye ait olduğu kayıtlıdır. Bunun haricinde başka bir *Levâkîh* nüshası yahut Müstakîmzâde'nin tercümesi bulunmamaktadır. Bkz.: **Kadirîhâne Demirbaş Defteri**, s. 13.

¹²⁰² Müstakîmzâde, *Elsine*, vr. 76a.

¹²⁰³ Ayrıca basılı özellikle de dijital kataloglardaki çoğu bir garabetin mahsulü olan eser-müellif yanlışlıkları burada zikredilmemektedir.

¹²⁰⁴ Ankara Milli Kütüphane Yz A 1456 numaralı mecmuada yer alan bir kitap listesinde eser "*Tuhfetü'l-Huccâc li-Müstakîm*" (vr. 28a) şeklinde kaydedilmiştir. Bu eserle ilgili genel bir atıf yanlışlığı olduğu anlaşılmaktadır.

Staatsbibliothek Ms. or. oct. 3219 ve İBBAK, Osman Ergin Yazmaları 1768 numarada kayıtlı nüshaların müzeyyen serlevhalarına sehven *Tercüme-i Yevâkitü'l-Harâmeyn* yazılıp Müstakîmzâde'ye nispet edilmiş ise de eserler Üsküdarî Hasib Efendi'nin *Mehmed Emîn-i Tokadî Menâkıbı*'dır.¹²⁰⁵

- 4- Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi 5018 numaralı mecmuada yer alan *Şerh-i Kasîde-i Süheylî*, Müstakîmzâde'nin şerhi değildir.
- 5- Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 1327 numarada Müstakîmzâde'ye nispet edilen *Fıkh-ı Ekber Tercümesi* Müstakîmzâde'nin tercümesi değildir.
- 6- İÜNEK, İbnü'l-Emin Koleksiyonu 2590 numaralı nüshanın zahriyesine Şeyh Sırrı el-Halveti tarafından

İşbu kitâb-ı müstetab, ulemâ-yı zâhirin güzîdesi ve fuzalâ-yı bâtının dahi pesendîdesi mütebahhirinden Müstakîmzâde Süleymân Efendi merhûmun dâhil-i silk-i milkleri olup ekser evrâkında kendi hatt-ı müstakîmleriyle havaş ve zeyl-i kitabda kendi telifleri olan âsârın esâmileri ma'lumdur.

yazılmış olmasına karşın eser Katip Çelebi'nin *Takvîm-i Tevârih*'idir. Ayrıca Müstakîmzâde'ye ait herhangi bir derkenar ve haşiye bulunmamaktadır.¹²⁰⁶

- 7- SK, Hacı Mahmud Efendi 2788 numaralı nüsha Abdülkerim-i Cîlî'nin *Hakikatü'l-Yakîn* adlı eserinin tercümesi olup eser Müstakîmzâde'ye atfedilmiştir. Lakin nüshanın vakıf kaydında eserin Lalizâde Abdülbaki Efendi'nin olduğu yazılıdır. Ayrıca İbnü'l-Emin nüshadaki kenar notlarının da Müstakîmzâde'nin hattıyla olduğunu söylemekle birlikte bu bilgi de hatalıdır. Lalizâde ile Müstakîmzâde'nin yazılarının birbirine benzemesi yanıltıcı olmuştur. Kenar yazıları da Lalizâde'nin hattıyladır.
- 8- SK, Hacı Mahmud 6453 numaralı nüsha kütüphanenin eski demirbaş defteri ve tespit fişlerinde Müstakîmzâde'ye atfedilmiş olmakla birlikte nüshada bunu tevsik edecek herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

¹²⁰⁵ Bkz.: Üsküdarî Hasib Efendi, **Menâkıb-ı Mehmed Emîn-i Tokadî**, MYEK, Ali Emiri Şerriyye 1103.

¹²⁰⁶ İbnü'l-Emin buradaki kayıttan hareketle nüshayı Müstakîmzâde'ye hamletmiştir. Bkz.: İbnü'l-Emin, **Tuhfe**, s. 28.

- 9- SK, Yazma Başılar 5501 numaralı eserin zahriyesinde Müstakîmzâde'ye nispet edilmiş *İrşâdu's-Sâlkîn* adlı eser Mehmed Emin-i Tokadî'nindir. Nüshanın sonunda bulunan Müstakîmzâde'nin tashih kaydı bu hataya sebebiyet vermiş olmalıdır.
- 10- Ankara Milli Kütüphane Yazmaları (06 Mil Yz) C3 numaralı eş'âr mecmuasının 28a varagında yer alan “Ser-âgâz eyledikçe bahse bülbül revnak-ı gülden” mısraıyla başlayan ve Müstakîmzâde'ye nispet edilen gazel Ragıp Paşa'ya aittir.
- 11- Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi 9355 numarada kayıtlı mecmua Müstakîmzâde'ye nisbet edilmektedir. İsitaze, sihir, Kur'ân okumanın fazileti, nefis, ruh, kelime-i tevhid gibi farklı konuları havi olan eserin başında “*Tertîbü'l-Usûl Tertîlü'l-Vusûl*” başlığı yer almaktadır. Mecmuanın Müstakîmzâde'ye aidiyeti şüphelidir. Nüshada Müstakîmzâde'ye herhangi bir atıf bulunmamakla birlikte kütüphane demirbaş defterinde ve tespit fişinde Müstakîmzâde adına kayıtlıdır. Eser Müftüzâde Ahmed Es'ad Efendi vakfından kütüphaneye intikal etmiştir. Nüshanın sonunda Tersâne-i Âmire kalyonları ruzmançe katiplerinden Seyyid Hâfız Sıdkî Mehmed Emin Efendi'nin 1202/1787-88 tarihli ferağ kaydı bulunmaktadır. Eser her ne kadar mecmua olarak nitelense de belli bir düzende tasnif edilmiş bir “telif” olduğu anlaşılmaktadır. Eserin birçok yerinde “Beyt li-münşi'ihî, kaside li-münşi'ihî” başlığı altında müellife ait şiirlerde ve sonunda yer alan müellife ait kasidede de herhangi bir isim bulunmamaktadır.
- 12- SK, Hacı Mahmud Efendi 2882 (11b-21b), SK, Tahir Ağa Tekke 26, (108a-115a) ve YKSÇK, Y 303 (29b-32a) numaralı nüshalarda yer alan Risâle-i Tasavvuf metni Müstakîm Mustafa Niyâzî'nin *Sohbetü'l-Gâye* adlı eserinin son kısımlarıdır. Hacı Mahmud nüshasının başında yer alan “Min kelâm-ı Şeyh Müstakîmzâde kuddise sırruh” cümlesi bu hataya sebep olmuştur.¹²⁰⁷

¹²⁰⁷ Bkz.: Tuğba Günertürk, **Müstakîm Mustafa Niyâzî'nin Sohbetü'l-Gâye İsimli Eserinin İncelenmesi (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 14-15.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜSTAKÎMZÂDE’NİN İLMİNİ KİTAPLARDAN OKUMAK

3.1. Müstakîmzâde Bilgiye Nasıl Ulaşıyordu?

Hiç şüphesiz bir önceki bölümde tanıtımı yapılan eserleri vücuda getirmek gerek zaman gerekse de maddi olanakların verdiği imkân nispetinden mümkün olan bir iştir. Müstakîmzâde’nin herhangi bir vazifesi ve onu meşgul edecek başka yükümlülükleri olmadığı için zamanı boldu fakat maddi olanağı ise ilk bölümde izah edildiği gibi yetersizdi. Bundan dolayı bu kadar eser vücuda getirirken kullandığı kaynaklara nasıl ulaştı, kendine ait bir kütüphanesi var mıydı, vardiysa bunların akıbeti ne oldu? Bu soruların cevabı bütün bu külliyyatın oluşumunu daha iyi anlamamıza ve 18. yüzyılda yaşamış bir alimin bilgiye nasıl ulaştığını görmemize olanak sağlayacaktır.

Müstakîmzâde’nin hacimli eserlerinden *Tuhfe*, *Mecelle* ve *Mektûbât* tercümeleri ile mecmualarına bakıldığında görüleceği eserlerinde pek çok eserin ismini zikretmektedir. Özellikle *Mecelle*’de 354 farklı eserin ismi geçmektedir.¹²⁰⁸ Bununla birlikte *Tuhfe*’de 150’yi aşkın eser zikredilmektedir.¹²⁰⁹ *Mektûbât* tercümesi için kullandığı kaynakları ise “*Mektûbât-ı Kudsiyye* için bi’l-iktizâ mürâca‘at olunan kitâbların isimleri bu mahalde zabt olundu” şeklinde kendisi söylemektedir.¹²¹⁰ Burada Müstakîmzâde’nin zikrettiği eser sayısı 121’dir. Ayrıca tertip ettiği Esad Efendi 3756 numaralı mütalaa mecmuasında kendisinden nakil yaptığı eser sayısı 144’tür. Mecmua haricinde ilk üç eserde birbirinden farklı olarak zikredilen toplam eser sayısı 542’dir.¹²¹¹ Burada şu soruyu sormak iktiza etmektedir: Tefsir, hadis, fıkıh, kelam,

¹²⁰⁸ Ahmed Yılmaz doktora tezinde bu eserleri ve müelliflerini bir liste halinde vermektedir. Bkz.: Ahmed Yılmaz, **a.g.e.**, s. 203-231.

¹²⁰⁹ Üstad M. Uğur Derman *Tuhfe* üzerinde yaptığı incelemede 178 kaynak eserin ismini zikretmekle birlikte bunların bir kısmı mükerrer bir kısmı da hatalıdır. Bkz. M. Uğur Derman, “Osmanlı Çağında Hat Sanatı ve Hattalara Dair Yapılan Araştırmalar”, **XIII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler Kitabı**, TTK, Ankara 2002, s. 18-22.

¹²¹⁰ *Mektûbât*’ın sonuna konulmak için yazılmış olmakla birlikte *Elsine-i Selâse*’nin başında yer alan varakta yazılıdır. Bkz. Müstakîmzâde, **Elsine**, vr. 4a.

¹²¹¹ Müstakîmzâde’nin diğer eserlerinde kullanmış olduğu kitapların hepsinin tespiti bu çalışmanın evsafını ve amacını aşacağından örnek olması hasebiyle bu 3 eserle iktifa edilmiştir.

belagat, teracim, tarih, coğrafya vs. birçok farklı alandan ve Arapça, Farsça ve Türkçe yazılmış bu eserlerden Müstakîmzâde nasıl haberdar oldu ve bunlara nasıl ulaştı?

Bunun iki ihtimali bulunmaktadır: Ya Müstakîmzâde'nin çok geniş bir kütüphanesi bulunuyordu ya da yaşadığı bölgedeki kütüphanelerin kapısını aşındırıyordu. Müstakîmzâde'nin ve ailesinin yukarıda zikredilen maddi durumu göz önünde bulundurulursa ikinci seçeneğin daha makul olduğu görülecektir. Ayrıca eserlerinde verdiği bazı bilgiler de bu durumu destekler mahiyettedir.

18. yüzyılda İstanbul'un kütüphaneler cihetinden en şanslı ve muhteşem dönemini yaşadığı söylene herhalde abartılmış olmaz. Sultan III. Ahmed'in, Sultan I. Mahmud ve Sultan III. Osman'ın kurduğu kütüphanelerin yanında Şehid Ali Paşa, Ragıp Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa, Hacı Beşir Ağa, Carullah Veliyyüddin, Şeyhülislam Veliyyüddin Efendi gibi pek çok kitapsever devlet adamı bu dönemde önemli kütüphaneler inşa etmiş bir kısmı da kitaplarını mevcut kütüphanelere bağışlayarak insanların istifadesine sunmuştur.

İşte böylesine zengin bir ortamda Müstakîmzâde'nin kitaba ulaşması zor olmasa gerektir. Yaşadığı bölgeler göz önünde bulundurulduğunda pek çok önemli kütüphaneye evinin yakınlığı ortadadır. Tabiri caiz ise bu avantajı iyi kullanan Müstakîmzâde bu kütüphanelerden olduğunca istifade etmiştir. Örneğin *Tuhfe*'de verdiği bazı bilgilerden eserin yazım döneminde oturduğu Ayasofya-i Kebir mahallesine ismini veren Ayasofya Camii'nin içinde yer alan I. Mahmud'un kurduğu kütüphaneden yararlandığını anlıyoruz. *Tuhfe*'nin birçok yerinde "Ayasofya-i Kebîr Kitâbhânesi" şeklinde karşımıza çıkan kütüphanenin zengin koleksiyonundan Müstakîmzâde tarafından büyük bir şevkle istifade olunmuştur. Özellikle bu kütüphanede bulunan sanat cihetinden eşsiz Mushaflar ve murakkalar Müstakîmzâde'nin ilgi odağındadır.¹²¹²

Burada bulunan sanatlı kitapların haricinde önemli eserler de Müstakîmzâde tarafından tetkik edilmiştir. Örneğin Şeyhülislam Esad Efendi'nin bu kütüphaneye

¹²¹² Örnek olarak: "Bir Mushaf-ı latîftir ki Ayasofya-i Kebîr Kitâbhânesi'nde mevkûf u mevcûddur.", "Tekmil-i üstâd (966) târihinde itmâm eylediği Mushaf-ı Şerîf Ayasofya-i Kebîr'de mevkûf-ı kitâbhâne-i münîftir." Bkz. Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 217, 335.

vakfettiği *Keşfü'l-Keşşâf* nüshasının üzerinde hocası Yusuf Efendizâde'nin notlarının olduğunu bilecek kadar incelemiştir.¹²¹³

Müstakîmzâde'nin müdavimi olduğu kütüphanelerden birisi de Nuruosmaniye Kütüphanesi'dir. Her ne kadar I. Mahmud tarafından kurulmak istense de III. Osman'a nasip olan bu kütüphane geniş koleksiyonuyla araştırmacıların gözdelelerindenidir. Müstakîmzâde de bu kütüphaneyi pek çok kere ziyaret etmiş, özellikle sanatlı eserleri incelemiştir.¹²¹⁴

Selâtin kütüphanelerinden devam ettiği bir diğer kütüphane de Fatih Kütüphanesi ve Fatih külliyesinde yer alan Servili Medrese Kütüphanesi'dir. Bu medrese kütüphanesini ziyaret eden Müstakîmzâde *Metâli'u'l-Meserrât bi-Cilâ'i Delâ'ili'l-Hayrât* adlı eseri mütalaa etmiş kendisinden sonra mütalaa edeceklere kolaylık sağlaması için eserin başına bir fihrist yapmayı ihmal etmemiştir.¹²¹⁵

İlerinde görüleceği üzere Müstakîmzâde bu durumu alışkanlık haline getirmiş, özellikle hacimli eserlerin okuyucular tarafından daha kolay bir şekilde istifade edilmesi için nüshaların başına fihrist yapmıştır. “Enderûn-ı Hümâyûn Kütübhânesi” dediği Topkapı Sarayı'nda bulunan III. Ahmed'in kurduğu kütüphanede¹²¹⁶ yer alan *Şerhu'l-Mevâkıf* nüshası da böyledir. Nüshanın başında Müstakîmzâde'nin yapmış olduğu geniş bir fihrist bulunmaktadır.¹²¹⁷

Geniş koleksiyonuyla okuyucular için bir hazine statüsündeki Şehid Ali Paşa Kütüphanesi Müstakîmzâde'nin sıkça kullandığı bir merkezdir. Özellikle bu kütüphanede bulunan bazı ünik nüshaları mütalaa etmiş, müellif hattı yazmaları da istinsah etmiştir. Pek çok eserinde kaynak olarak kullandığı Kâtip Çelebi'nin

¹²¹³ Müstakîmzâde, **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3485, vr. 65b.

¹²¹⁴ “Bi'l-cümle sürh nokta ile ta'lim eylemiş bir hurufâtı Nur-ı Osmanî Kitâbhânesi'nde mevkûfedir.” Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 278.

¹²¹⁵ Ebû Îsâ Muhammed Mehdî b. Ahmed, **Metâli'u'l-Meserrât bi-Cilâ'i Delâ'ili'l-Hayrât**, SK, Servili Medrese, nr. 29.

¹²¹⁶ Müstakîmzâde'nin saray kütüphanesinde ciddi araştırma yaptığı anlaşılmaktadır. Örneğin *Na'imâ Tarihi*'nden bir meseleyle ilgili nakil yaparken metinde geçen eserin nüshasının Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde olduğunu söylemektedir: “Tatar İmâm nâm muhaddis *Tarikat*'in hadislerini tahrîc eylediği vak'a *Na'imâ Tarihi*'nde mezkûr olup ve Enderûn-ı Hümâyûn Kütübhânesi'nde ol nüsha mevcûdedir.” Bkz. Müstakîmzâde, **Şerh-i İbârât**, s. 104.

¹²¹⁷ Seyyid Şerîf Cürcânî, **Şerhü'l-Mevâkıf**, TSMK, III. Ahmed, nr. 1826.

Süllemü'l-Vusûl'ü bunlardan biridir. Bildiğimiz kadarıyla eserin tek ve müellifin müsvedde nüshası Şehid Ali Paşa Kütüphanesi 1887 numarada kayıtlıdır. Bu eserden haberdar olan Müstakîmzâde eseri mütalaa etmiş hatta bir yerde Kâtip Çelebi'ye muhalefet dahi etmiştir.¹²¹⁸

Müstakîmzâde, Aliyyü'l-Kârî'nin *Nüzhetü'l-Hâtiri'l-Fâtir fî Tercemeti Seyyidi eş-Şerîf Abdilkâdir* adlı eserinin Şehid Ali Paşa Kütüphanesi'nde mevcut bulunduğunu ve müellif hattı olduğunu söylemektedir.¹²¹⁹ Ayrıca yine bu kütüphanede bulunan İbrahim Vahdî'nin hattıyla olan *et-Tansîs fî Şerhi Şevâhidi't-Telhîs*'i mütalaa etmiş, sonrasında da bu nüshadan Mir Osman Bey için bir nüsha istinsah etmiştir.¹²²⁰ Bu durum aslında Müstakîmzâde'nin kaynaklara ulaşım yöntemlerinden biridir. Özellikle kendileri için eser istinsah ettiği koleksiyonerler vasıtasıyla birçok kitaba erişim sağlamıştır. Kendisini himaye edenler kısmında zikredildiği gibi bu zevat devrin önemli kitap koleksiyonlarına sahiptirler.¹²²¹

Tespit ettiğim kadarıyla müellif nüshası ve ünik nüshalar Müstakîmzâde'nin hep ilgisini çekmiştir. Henüz talebelik yıllarında gördüğü hocasının kütüphanesindeki *Mülteka'l-Ebhûr Şerhi*'nin müellif nüshası zihninde kalmış ve bu nüshayı “anlar şerhi mezbûra müellif hattıyla mâlik idiler, ziyâret eylemişdim.” şeklinde bildirmektedir.¹²²²

Müstakîmzâde'nin eserlere olan vukufiyeti mütalaa ettiği eserin hangi kütüphanelerde nüshalarının bulunduğunu tespit edecek derecededir. Örneğin Abdülganî en-Nâblusî'nin *el-Hadîkatü'n-Nediyye fî Şerhi Tarîkati'l-Muhammediyye*

¹²¹⁸ Eserin 241b ve 242a varâğı arasında bulunan sarı renkli şukkada Müstakîmzâde'nin hattıyla “Zikerehu'l-Atâ'î fî Zeyli's-Şekâ'ik lem yetefattan el-câmi” yazılıdır. Bkz. Kâtip Çelebi, *Süllemü'l-Vusûl*, SK, Şehid Ali Paşa, nr. 1887, vr. 241b-242a.

¹²¹⁹ “Nüsha Şehîd Kütübhanesi'nde kendi hattıyla vardır.”: Müstakîmzâde, *Tahkîku's-Salât*, KUHAM, nr. 12103, vr. 41a (derkenar). Müstakîmzâde'nin bahsettiği nüsha için bkz. Aliyyü'l-Kârî, *Nüzhetü'l-Hâtiri'l-Fâtir fî Tercemeti Seyyidi eş-Şerîf Abdilkâdir*, SK, Şehid Ali Paşa, nr. 1841, vr. 126b-145b.

¹²²⁰ İbrahim Vahdî, *et-Tansîs fî Şerhi Şevâhidi't-Telhîs*, SK, Şehid Ali Paşa, nr. 2175.

¹²²¹ Ayrıca burada zikredilmesi gereken bir husus da tekke kütüphaneleridir. Bugün Süleymaniye Kütüphanesi'ni oluşturan koleksiyonlara bakıldığında bir çoğunun tekke ve dergah koleksiyonu olduğu görülecektir. Müstakîmzâde gibi tekke erbabı bir alimin bu koleksiyonlardan istifade etmediğini düşünmek neredeyse olanaksızdır.

¹²²² Müstakîmzâde, *Hülâsa*, vr. 183b. Müstakîmzâde'nin burada bahsettiği nüsha için bkz.: el-Hac İsmâ'il b. el-Hac Sinân b. el-Hac İsmail es-Sivâsî, *Ferâ'idü Mülteka'l-Ebhur* SK, Esad Efendi, nr. 763.

adlı Birgivi'nin *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye* adlı eserine yaptığı şerhi zikrederken eserin nüshalarının “el-Hâc Beşîr Ağa'nın Eyüb'de vâki medresesi kütübünde ve Ayasofya-i Kebîr ve Alî Paşa kütübhânelerinde dahi mevcûd” olduğunu söylemektedir.¹²²³

Sadece kütüphanelerdeki kitaplarla ünsiyet kurmayan Müstakîmzâde, vazifelilerle de münasebet kurmuş bazılarını tanımamızı sağlamıştır. Örneğin Süleymaniye Kütüphanesi'nin hafız-ı kütüblerinden Mücellid Mehmed Efendi bunlardan biridir.¹²²⁴

Görüldüğü üzere Müstakîmzâde gerek istinsah faaliyetleri gerekse de “erbâb-ı kütüb”e olan yakınlığının neticesinde birçok önemli esere ulaşmış ve eserlerinde kullanmıştır. Bu bölümde Müstakîmzâde'nin tespit edebildiğimiz kadarıyla kendi şahsi kütüphanesinden günümüze intikal edenler, istinsah ettiği nüshalar, fihrist yaptığı nüshalar, mütalaa ettiğini tespit ettiğimiz nüshalar, telif ve tertibine katkıda bulunduğu eserler ile dibace ve takriz yazdığı eserler hakkında bilgi verilecek, böylelikle kendisinin ilim çevreletriyle olan münasebeti daha iyi anlaşılmış olacaktır.

3.1.1. Günümüze Ulaşan Şahsi Kitapları

Sahip olma, mülküne dahil etme manalarına gelen temellük, yazma eserler üzerinde yer alan ve kitabın sahibini belirten kayıtlardır. Hiç şüphesiz Müstakîmzâde gibi kitaplarla bu kadar içli dışlı olan bir alimin şahsi kitaplarının olmaması düşünülemez. Müstakîmzâde'nin sahibi olduğu kitaplarla ilgili yaptığımız araştırma neticesinde bir kısmı babasından kendisine intikal etmiş kitaplar olmakla birlikte en erkeni 1154/1741-42 tarihli **18** nüshaya ulaştık.¹²²⁵ Bunlar farklı evsafa ve konuda olup ekserisi Arapçadır. Bu sayı kemmiyet cihetinden pek tabi olarak az görülebilir. Fakat izah ettiğimiz üzere Müstakîmzâde'nin ekonomik durumu bunun en tabi nedenidir. 18. yüzyılın ikinci yarısında tutulmuş muhallefat defterleri incelendiğinde

¹²²³ Müstakîmzâde, *Şerh-i İbârât*, s. 184. Müstakîmzâde'nin bahsettiği nüshalar için bkz.: Abdülganî en-Nâblusî, *el-Hadîkatü'n-Nediyye fî Şerhi Tarîkati'l-Muhammediyye*, SK, Ayasofya, nr. 1890, Beşîr Ağa, nr. 86, Hekimoğlu, nr. 469.

¹²²⁴ Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 354

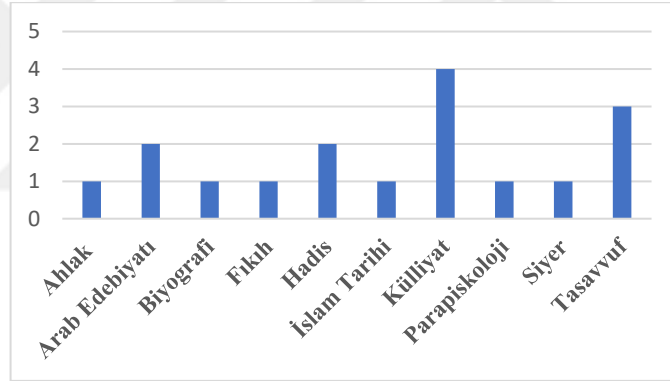
¹²²⁵ Bu 18 nüshanın haricinde İbnü'l-Emîn'in *Tuhfe* neşrinin başına görüntüsünü koyduğu İsmail Rusûhî-i Ankaravî'nin *Minhâcü'l-Fukarâ* adlı eserinde Cemâziyelevvel 1164/1751 tarihli Müstakîmzâde'ye ait temellük bulunmaktadır.

kitap fiyatlarının özellikle nitelikli olanlarının ne denli kıymetli birer meta olduğu anlaşılacaktır.¹²²⁶

Ayrıca şu da unutulmamalıdır ki tespit ettiğimiz bu 18 nüsha Müstakîmzâde'nin şahsi kitaplarıyla ilgili kesin bir sayıyı ifade etmemektedir. Zira terekesine ulaşamadığından vefat ettiğinde kütüphanesinde ne kadar kitabı olduğu bilinmemektedir.

Bununla birlikte kitap hediye etme Müstakîmzâde'nin güzel hasletlerinden biridir. Bu nüshaların bazılarını Tokadî, İbrahim Tahir ve Tabib el-Hac Mustafa b. Şeyh Ahmed gibi yakınlarına hediye etmiştir. Bu da zaman içerisinde kütüphanesine kitapların girip çıktığı manasına gelmektedir.

Grafik 13: Müstakîmzâde'nin Şahsi Kitaplarının Konulara Göre Dağılımı

Bir şekilde sahiplenip üzerine temellük kaydı atmadığı nüshalar da olabileceği de şahsi kitapları cihetinden ihtimal dahilindedir. 1'i haric tespit edilen 18 nüshada temellük tarihi bulunmaktadır. Müstakîmzâde'ye ait temellük ve istishab kaydı olan nüshalar ise tarih sırasına göre şöyledir:

- 1- *Mecmû'a*, Müstakîmzâde, Mürettib hattı, 1150-1158, 102 vr., SK, Esad Efendi, nr. 3485 (Temellük tarihi: 1154).

¹²²⁶ Konunun daha iyi anlaşılması için bkz.: İsmail E. Erünsal, *Osmanlıda Sahafılık*, s.317.

- 2- *Mecâlisü'l-Ebrâr ve Mesâlikü'l-Ahbâr ve Mehâ'iku'l-Bida' ve Makâmi'u'l-Eşrâr*, Ahmed-i Rûmî Ahmed b. Abdulkâdir el-Akhisârî el-Hanefî, 1082, 206 vr., KHK, nr. 2395. (Temellük tarihi: 1158'den önce).¹²²⁷
- 3- *Muvazzihü't-Tarîk ve Kistâsu't-Tahkîk*, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali b. Yusuf el-Kureşî el-Bûnî el-Mâlikî, müs. Ahmed b. Abdi Rabbi'n-Nebî el-Attâr, 8 Rebîülevvel 773, 233 vr., SK, Esad Efendi, nr. 1501 (Temellük tarihi: 1164).¹²²⁸
- 4- *Mecmû'atu'r-Resâ'il li'l-Hüdâ'i*, Aziz Mahmûd Hüdâ'i, müs. İsmail b. Ya'kub el-Kastamonî, 1037, 86 vr., Hacı Selin Ağa Kütüphanesi, Hüdai Efendi, nr. 271 (Temellük tarihi: 1164).¹²²⁹
- 5- *ez-Zehâ'iru'l-Eşrefiyye fi'l-Elgâzi'l-Hanefiyye*, İbnü's-Şihne, Ebu'l-Berekât Seriiyyüddin Abdülberr b. Muhammed b. Muhammed es-Sekafî el-Halebî, müs. Ebu'l-Bekâ ed-Deyyûrî, 407 vr., SK, Bağdadlı Vehbi, nr. 467 (Temellük tarihi: 1164).¹²³⁰
- 6- *en-Nûru'l-Vehhâc fi'l-Kelâmi ala'l-İsrâ ve'l-Mi'râc*, Uchûrî Ebu'l-İrşâd Nüreddin Ali b. Muhammed b. Abdurrahman el-Uchûrî el-Mısırî el-Mâlikî, müs. Muhammed Reyhân el-Mâlikî, 147 vr., Kütahya Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 315 (Temellük tarihi: 1164).¹²³¹
- 7- *Keşfü'l-Mahcûb*, Ali b. Osman el-Cüllâbî, 243 vr., BNF, Supplément Persan, nr. 1086 (Temellük tarihi: 1165).¹²³²

¹²²⁷ Müstakîmzâde babasından kendisine intikal etmiş olan bu nüshayı daha sonra şeyhi Mehmed Emîn-i Tokadî'ye hediye etmiştir.

¹²²⁸ Nüşa es-Seyyid Ebu'l-Me'âlî'den 1135/1722-23 senesinde Hacı Evhad Şeyhi Hüseyin b. Abbâs el-Halvetî eş-Şemsî en-Nûrî'ye ondan Müstakîmzâde'nin babasına intikal etmiş onun da vefatıyla 1164/1750 senesinde Müstakîmzâde'ye geçmiştir.

¹²²⁹ 1164/1750 senesinde Müstakîmzâde'nin babasından kendisine intikal etmiştir.

¹²³⁰ Nüşayı Şam kadısı Mustafa b. Pîr Mehmed yazdırmış olup daha sonra Müstakîmzâde'nin babasına intikal etmiş ve vefatıyla 1164/1750 senesinde Müstakîmzâde'ye geçmiştir. Müstakîmzâde de nüshayı 1191/1777-78 senesinde dostu Tabib el-Hac Mustafa b. Şeyh Ahmed'e hediye etmiştir.

¹²³¹ 1164/1750 senesinde Müstakîmzâde'nin babasından kendisine intikal etmiştir.

¹²³² Nüşa 1151/1738-39 senesinde vefat eden Mestçizâde Abdullah b. Osman'ın terekesinden Müstakîmzâde'ye intikal etmiş 1169/1755-56 senesinde de İbrahim Tâhir'e geçmiştir.

- 8- *Faslu'l-Hitâb*, Hâce Parsâ Ebu'l-Feth Celâleddin Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Hâfizî el-Buhârî en-Nakşibendî, müs. Hasan b. İbrahim, 972, 232 vr., BYEK, nr. 3707 (Temellük tarihi: 1166)¹²³³
- 9- *Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye min Sıhâhi'l-Ahbâri'l-Mustafaviyye*, Sâgânî Ebu'l-Fezâ'il Radiyyüddin Hasan b. Muhammed b. Hasan es-Sâgânî, müs. Fatih b. Muhammed b. Ali b. el-Harezmi, 160 vr., SK, Darulmesnevi, nr. 588 (Temellük tarihi: 1168).¹²³⁴
- 10- *Mecma'u'l-Ahbâb ve Tezkiretü Üli'l-Elbâb*, Vâsitî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Hasan b. Abdullah el-Hüseynî eş-Şâfi'î, 165 vr., BYEK, nr. 5140 (Temellük tarihi: 1176).
- 11- *Mecmû'a-i Eş'âr*, 45 vr., İÜNEK Türkçe Yazmalar, nr. 3363 (Temellük tarihi: 7 Rebûlevvel 1187).¹²³⁵
- 12- *Mecmû'atü'r-Resâ'il*, müs. Hüseyin Abdal Nimetullahî, Cemâziyelevvel 966, DKM, Mecâmi Fârisî Tal'at, nr. 18 (Temellük tarihi: 1187).
- 13- *Tuhfetü'l-Elbâb ve Nuhbetü'l-A'câb*, Abdurrahman b. Muhammed el-Kaysî, müs. Abdurrahman b. Muhammed el-Buhârî el-Mâlikî, 997, 42 vr., SK, Esad Efendi, nr. 3148 (Temellük tarihi: 1188).¹²³⁶
- 14- *Istılâhâtü's-Sûfiyye*, Kemâleddin Abdurrezzâk b. Ahmed b. Muhammed el-Kâşânî, müs. Ali b. Ahmed el-Fettûhî, 13 Muharrem 920, 50 vr., BYEK, nr. 3510 (Temellük tarihi: 1191).¹²³⁷
- 15- *Künûzü'l-Hakâ'ik min Hadîsi Hayri'l-Halâ'ik*, Abdurra'ûf el-Münâvî Zeynüddin Muhammed b. Tâculârifin b. Ali el-Kâhirî el-Münâvî el-Haddâdî,

¹²³³ Nûshada Şeyhülislam Ahizâde Abdulhalim ve Hekimbaşı Gevrekzâde Hasan Efendi'nin temellükleri bulunmaktadır.

¹²³⁴ 1169/1755-56 senesinde Müstakîmzâde tarafından İbrahim Tâhir'e hediye edilmiştir.

¹²³⁵ Nûshada yer alan Müstakîmzâde ve başka bir şahısın temellüğünün üstü silinmiş olup derkenarlar Müstakîmzâde'nin hattıyladır.

¹²³⁶ Nûshada Muhammed b. Ali Ebu'l-Berekat el-Hüseynî, Ebubekir b. Rüstem b. Ahmed eş-Şîrvânî ve Re'isü'l-Etibbâ Mustafa Behçet Efendi'in temellükleri bulunmaktadır.

¹²³⁷ Nûshada 1130/1717-18 tarihli İffetî'ye ait bir temellük bulunmaktadır.

müs. Mehmed b. Cemaleddin b. Şemseddin el-Mebtûlî el-Ensârî, 1046, 105 vr., BYEK, Orhan, nr. 331 (Temellük tarihi:1197).¹²³⁸

16- *Şerh-i Dîvân-ı Alî*, Müstakîmzâde, 1186, 517 vr., SK, Esad Efendi, nr. 2780 (Temellük tarihi:1198).¹²³⁹

17- *Mecmû'atu'r-Resâ'il*, Müstakîmzâde, müs. Muhtelif, 88 vr., DTCFK, İsmail Saib I, nr. 2119.¹²⁴⁰

18- *Dîvân-ı Hasan b. Sâbit*, Hasan b. Sâbit, 9 Rebîülevvel 1003, 73 vr., SK, Laleli, nr. 1742.

Bunların haricinde *Tuhfe*'de Ahmed b. Abdurrabb'ın hattıyla İmam-ı Gazzâlî'nin *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*'nin kendi şahsi kitapları arasında olduğunu söylemekle birlikte bu nüshaya ulaşılammıştır.¹²⁴¹

3.2. Müstakîmzâde Bilgiyi Nüshalar Üzerinden Nasıl İntikal Ettirdi?

Bilgiye ulaşma ve bilgiyi intikal ettirme faaliyetinin İslam medeniyetindeki tezahürü sözlü aktarım ile kitabi bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle bilginin kitabileşmesiyle birlikte bu ikinci aktarım yöntemi Molla Lütî'nin tabiriyle “gayr-i mahsûs” olsun yahut olmasın bilgiye ulaşmak isteyen kişinin en temel kaynağı olmuştur.¹²⁴² Henüz İslam'ın teşekkül evresinde vahiyle “Kalem'e” yemin edilerek ve hadis-i şeriflerle “ilmin yazıyla kayıt altına alınması” noktasında *yazmaya* büyük bir değer atfedilmiştir.¹²⁴³

Tedvin, tasnif, cem, ve teliflerle birlikte bilgi mücessem bir hal almış ve *yazma eser* kültürü gelişerek 20. yüzyıla kadar canlılığını korumuştur. Kitabi bilginin

¹²³⁸ Müstakîmzâde'nin 1155/1742-43 yılında mütalaa ettiği 1197/1782-83 tarihinde ise temlik ettiği nüshadır.

¹²³⁹ Müstakîmzâde bu nüshayı Seyyid es-Sinânî için yazmış, 1198/1783-84 senesinde vefat ettikten sonra temellük etmiştir.

¹²⁴⁰ Nüshayı Müstakîmzâde'nin kendisi için istinsah ettirdiğini söylediği istiktab kaydı bulunmaktadır. Ayrıca nüshada 1250/1834-35 tarihli Hekimbaşı Abdülhak Efendi'nin de temellüğü de bulunmaktadır.

¹²⁴¹ Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 66.

¹²⁴² Molla Lütî, *Dil Bilimlerin Sınıflandırılması (el-Metâlibü'l-Îlâhiyye fî Mevzûâtı'l-Ulûm-il-Luğaviyye)*, Haz. Şükran Fazlıoğlu, Kitabevi Yay., İstanbul 2012, s. 66-67.

¹²⁴³ Müstakîmzâde'nin derlediği yazıya dair kırk hadisi içeren metin için bkz.: Müstakîmzâde, *Hüccetü'l-Hattî'l-Hasen*, TSMK, Yeni Yazmalar 725, vr. 154b-165b.

yayılmasını kolaylaştıran en önemli unsur ise yazma kültüründe istinsah olarak karşımıza çıkan nüsha çoğaltma faaliyetidir. Müstensihlerin çoğalttığı bilgi böylelikle geniş coğrafyalara yayılmıştır.¹²⁴⁴

Birçok İslam devletinde bu iş için müstakil kurumlar kurulmuş ve varrâk, kâtib, hattât vb. isimlerde kişiler istihdam edilmişlerdir.¹²⁴⁵ Bu işte çok mahir olan bir müstensih yüzlerce cilt kitap istinsah edip tabiri caiz ise matbaa gibi çalışmıştır.¹²⁴⁶ Birinci bölümde değindiğimiz üzere Müstakîmzâde, *Mecelle*'de bu işte Mısırlıların mahir olduklarını diyar-ı Rûm'da ise Nergisî ve Sinobî'den sonra kendisinin geldiğini söylemektedir.¹²⁴⁷ Hakikaten *Tuhfe* ve emsali kitaplarda biyografisi zikredilen bazı müstensih/hattatlarla ilgili verilen nüsha adetleri büyük bir maharet göstergesi olarak sunulmaktadır.¹²⁴⁸ Aşağıdaki listeden görüleceği üzere Müstakîmzâde de farklı tür ve evsafa yaptığı istinsahlarla bilginin intikaline ve dolaşımına hizmet etmiştir.

Müstakîmzâde'nin bilgiye ulaşımı kolaylaştıracak bir diğer faaliyeti de mütalaa ettiği hacimli eserlere yaptığı fihristlerdir. Bilginin kamusallaşmasıyla birlikte insanların eserlere ulaşması kolaylaşmış, Müstakîmzâde özelinde aktardığımız bir çok alim ulaşamayacağı yahut bilmediği eserleri kütüphaneler vasıtasıyla temin etmişleridir. Özellikle 17. yüzyıl sonrası Osmanlı alim tipinde sıkça karşılaştığımız ansiklopedist düşünce eserlere de yansımış ve gerek biyografi kitapları olsun gerek mecmualar olsun bu düşüncenin bir yansıması olarak vücut bulmuştur.

Bilgiyi sistemli bir şekilde tasnif etme ve sunmanın bir tezahürü de eserlere fihrist yapmak olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle tabakat, hadis külliyatları, fıkıh mecmuları, sözlükler, müfredat kitapları gibi hacimli eserlerde belli bir konunun

¹²⁴⁴ Bilginin müstensihler vasıtasıyla nasıl çoğaltıldığını ve dolaşıma girdiğinin anlatıldığı önemli bir çalışma için bkz.: Sami Arslan, **Osmanlıda Bilginin Dolaşımı**, Ketebe, İstanbul 2020

¹²⁴⁵ Johannes Pedersen, **İslam Dünyasında Kitabın Tarihi**, trc. Mustafa Macit Karagözoğlu, Klasik Yay., İstanbul 2012, s. 49.

¹²⁴⁶ "Osmanlılara matbaa neden geç geldi?" şeklinde bir fenomen olmuş sorunun cevabını bu yoğun istinsah faaliyetlerinde bulanlar azımsanmayacak kadardır. Konuya farklı bir yaklaşım için bkz: Yusuf Kaplan, "Osmanlılar'da Matbaa: Bir Medeniyet Krizi Sorunu", **Osmanlılar Ansiklopedisi**, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 230-237.

¹²⁴⁷ Müstakîmzâde, **Mecelle**, vr. 253a.

¹²⁴⁸ Bir müstensihin ne kadar ve hangi farklı türlerde eser istinsah edebileceğine dair gayet ufuk açıcı bir çalışma için bkz: Mehmet Arıkan, "İslam Medeniyetinde Bilginin Çoğaltılması ve Dolaşımı: XV. Yüzyıl Semerkand Çevresinden Bir Örnek", **Nazariyat İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi**, sy. 4/1 (Ekim 2017), s. 119-142.

yazma eser üzerinde tespiti yahut içerik bilgisi eğer fihrist yok ise çok müşkil bir durumdur. Zira bazen binlerce varağı bulan bu eserlerde bilgi aramak tam yerinde kullanımıyla samanlıkta iğne arama mesabesindedir. Öyle ki bazı eserler için telif şeklinde müstakil fihristler yapılmış hatta bu fihristlerin kullanımı için ayrı fihristler düzenlenmiştir.¹²⁴⁹ Bundandır ki Müstakîmzâde de eslaflı gibi¹²⁵⁰ mütalaa ettiği kitabların kendisinden sonra daha kolay anlaşılması ve daha kullanışlı olması için başlarına fihristler yapmıştır.

Yazma eserlerde nüshanın fihrist gibi bilgi cihetinden değerini arttıran bir diğer önemli unsur da üzerinde yer alan kayıtların, haşiye ve derkenarların nitelik ve niceliğidir. Meşhur bir alimin okuduğu, üzerine notlar aldığı nüshaların içerik değerlerinin yanısıra maddi değerleri de artmaktadır. Bu kayıtlar nüshanın metin sıhhatini arttırarak nüshayı daha sonra mütalaa edeceklerin metne olan itimadını sağlamaktadır. Bundan dolayıdır ki bazı nüshaların genellikle zahriyesinde “derkenarlar/hamişler fûlan âlimin/şairin/fazılın hattıyladır” şeklinde kayıtlar tutulmuştur. Esad Efendi Koleksiyonu’nda bulunan bir nüsha bu duruma çok iyi bir örnektir. Nüshanın zahriyesinde

Bu mecmû’a-yı nefisenin hâvî olduğu resâil-i nâdire ve mu’ammîyât-ı nâ-şebîhlerin ber-hâmîşde olan tahrîrât bi’l-cümle sultânü’ş-şu’arâ Nâbî-i Ruhâvî aleyhi’r-rahmeti’l-Bârî hazretlerinin hatt-ı destleriyle dir. Hattâ kendileri dahî işâret buyurmuşlardır.

şeklindeki kayıtlar nüshanın Nâbî gibi meşhur bir âlim/şairin elinden geçmesi maddi değerinin yanında metinlerin de değeri bir anda artmaktadır.¹²⁵¹

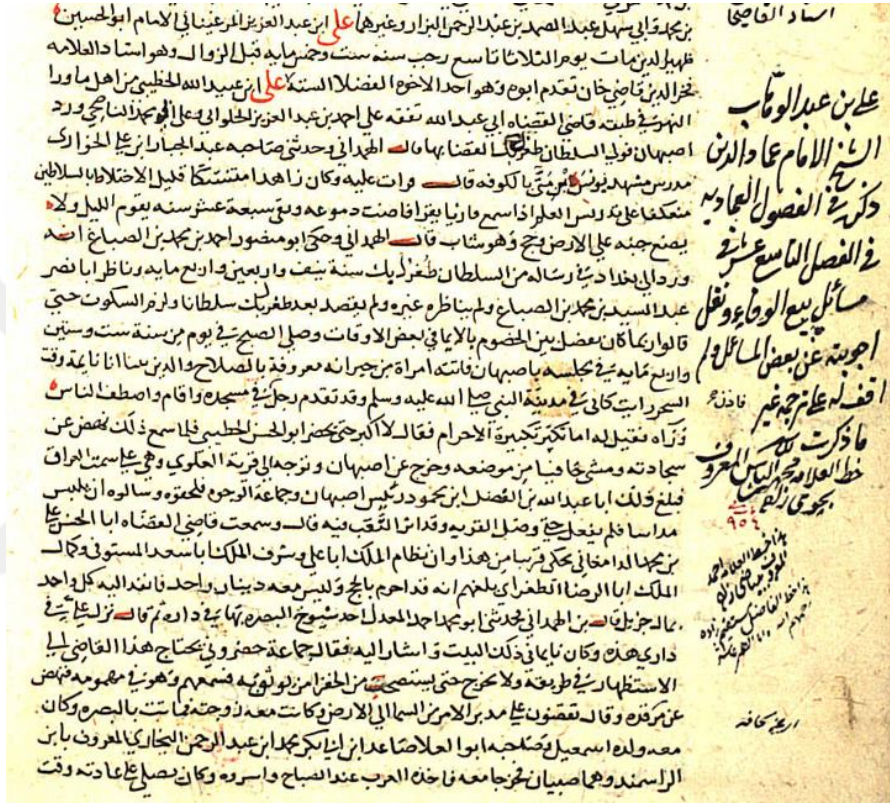
Müstakîmzâde’nin de mütalaa ettiği nüshalarda kendisinin tespit edildiği ve belirtildiği örnekler mevcuttur. Giriş kısmında değindiğimiz Aşîr Efendi’nin

¹²⁴⁹ Ebu’l-Mevâhib Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî eş-Şa’rânî el-Mısırî’nin (ö. 973/1565) *Levâkîhu’l-Envârî’l-Kudsiyye fî Beyânî’l-Uhûdî’l-Muhammediyye* adlı eseri için yapılmış 57 varaklık fihrist için bkz: SK, Esad Efendi, nr. 2885; Başında 49 varaklık bir fihrist bulunan *Gunyetü’l-Muhlisîn* adlı tıbbî kitabı için bkz: SK, Bağdatlı Vehbi, nr. 1403.

¹²⁵⁰ Yazma eserler üzerinde kendi hatlarıyla fihristleri olan bazı ulema için bkz.: Hoca Sadeddin Efendi: SK, Ragıp Paşa, 1305; Nev’îzâde Atıullah Efendi: Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa, nr. 634. Süleymaniye Kütüphanesi’nde rastladığım nüshalar özelinde yazma eserlere fihrist yapma hususunda en istekli kişilerin başında da Hüseyin Nihal Atsız gelmektedir. Bir çok nüshanın başında kendi hattıyla fihristler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları için bkz.: SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2505; 2741; 2748; 2749.

¹²⁵¹ **Mecmû’a**, SK, Esad Efendi, nr. 1760, vr. III.

Müstakîmzâde'nin yazısını tanıyıp nüshanın kendisi tarafından mütalaa edildiğini bildirdiği nüsha bunun en güzel örneklerindendir ki Müstakîmzâde de “İbn Nüceym ve Çivîzâde ve Beyâzîzâde hatlarıyla muhaşşî Tabakât-ı Hanefiyye-i Kureşî”dir diyerek nüshanın kendisi için ne denli değerli olduğunu zahriyede vurgulamaktadır.¹²⁵²

Resim 38: Çivîzâde, Beyâzîzâde, Müstakîmzâde ve Aşir Efendi'nin Aynı Kenarda Olan Hatları

Görüldüğü üzere Müstakîmzâde istinsah, fihrist ve notlarıyla okuduğu nüshalar üzerinden bilgiyi maruf yahut gaib *muhatap*larına intikal ettirmiştir. Aşağıda tespit ettiğimiz nüshalar incelendiğinde bu durum daha somut bir şekilde anlaşılacaktır.

3.2.1. İstinsah Çalışmaları

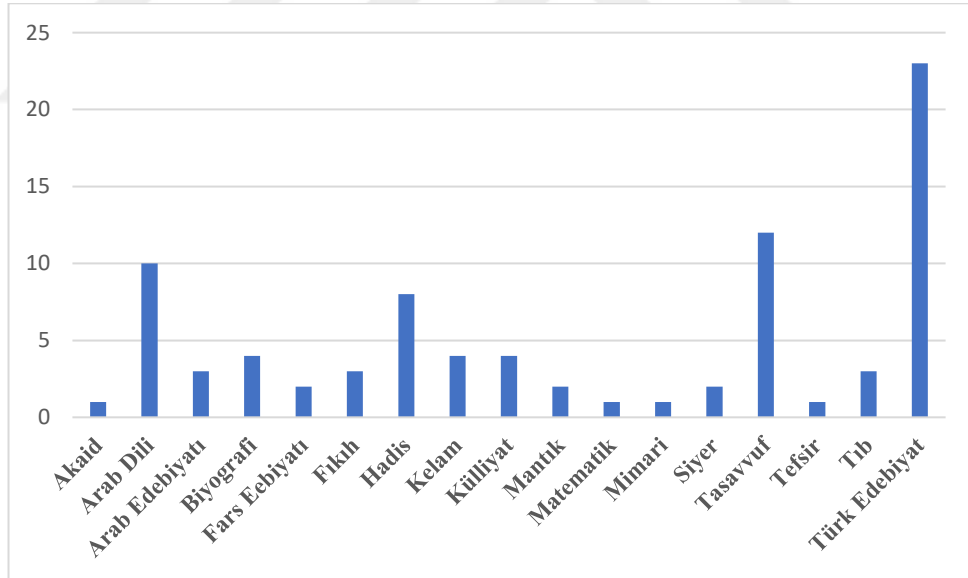
Müstakîmzâde'nin ne kadar eser istinsah ettiğini maalesef kesin olarak bilmiyoruz. Kendisi istinsah ettiği eserler ve sayılarıyla ilgili tam olarak bir bilgi vermemektedir. “Vesîle-i tettebbu‘ ve mütâla‘a olur mülâhazasıyla tesvîdât ile evkât-

¹²⁵² 1252 el-Kureşî, el-Cevâhiru'l-Mudîyye fî Tabakâtî'l-Hanefiyye, SK, Aşir Efendi, nr. 248, vr. I.

güzâr”¹²⁵³ olduğunu söylemesine bakılırsa bunlar tespit ettiklerimizden çok fazladır. Eserleriyle ilgili verdiği liste benzeri bir bilgi de elimizde bulunmadığından yaptığımız taramalar neticesinde ulaştıklarımız haricinde bir bilgiye sahip değiliz. Kütüphanelerde ve kataloglar üzerinde yaptığımız çalışmalarda Müstakîmzâde’nin istinsah ettiği bir kısmı mecmualar içerisinde yer alan farklı türde **86** nüsha tespit ettik.¹²⁵⁴ Tespit ettiğimiz kadarıyla henüz 19 yaşında olduğu 1150/1737 senesinde ilk eser istinsahını yapmış ve ömrünün sonuna kadar bu işi sürdürmüştür.

Bu eserler pek çok konuyu ihtiva etmekle birlikte en çok eser istinsahı yaptığı alan Türk Edebiyatı’dır. Bu nüshaların sayısı 23 olup tamamı divan ve divançedir. Bunlar içerisinde *Dîvân-ı Tîrsî* ve *Dîvân-ı Râgıp*’ı 3 kere *Dîvân-ı Sâbit*’i ise birden fazla kez istinsah etmiştir. Ayrıca *Dîvân-ı Şevket* ve *Sefînetü’r-Râgıb* da Müstakîmzâde’nin birden fazla istinsah ettiği eserlerdendir.

Grafik 14: Müstakîmzâde’nin İstinsahlarının Konulara Göre Dağılımı

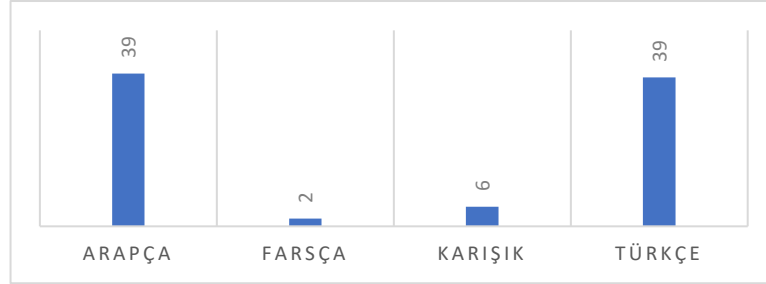

Edebiyat alanından sonra en çok eser istinsahı yaptığı alan tasavvuftur. Kendisinin sufi kimliği göz önünde bulundurulduğunda bu durum anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi Arap Dili ve Hadis de Müstakîmzâde’nin yoğunlaştığı alanların başında gelmektedir. Bu durum kendi eserlerinin konularıyla paralellik arz etmektedir.

¹²⁵³ Müstakîmzâde, **Mecmû’a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 33b

¹²⁵⁴ Bu sayıya kendi eserlerinin istinsah ettiği muahhar nüshaları dahil değildir.

Grafik 15: Müstakîmzâde'nin İstinsah Ettiği Nüshaların Dile Göre Dağılımı

Burada zikredilmesi gereken bir diğer husus da istinsah ettiği eserlerin diline göre yoğunluğudur. Grafikten anlaşılabacağı üzere Arapça ve Türkçe eserler birbirine eşittir. Tamamı Farsça olan nüshaların sayısı iki olup ikisi de *Dîvân-ı Şevket*'tir. Karışık olarak tavsif ettiklerimiz mecmuaların dilleri olup bunların içerik yoğunlukları birbirlerinden farklıdır.

3.2.1.1. İstinsah Ettiği Nüshalar

İstinsahların tarihine bakıldığında 1170-1180 yılları arasında bir yoğunluk olduğu görülmektedir. Sene sırasına göre Müstakîmzâde'nin istinsah ettiği eserlerin nüshaları şu şekildedir:

- 1- *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, Mirzâzâde Mehmed Sâlim b. Mustafa, 1150, 217 vr., TSMK, Hazine, nr. 1272.
- 2- *Risâletü'l-İhsân fî Beyâni Fazîleti Şu'abi'l-İmân*, Abdullah b. Halil es-Esadâbâdî, 20 Safer 1153, 38 vr., SK, Pertev Paşa, nr. 628.
- 3- *Dîvân-ı Tırsî*, İbrahim-i Tırsî, 1154, 40 vr., SK, Hafid Efendi, nr. 352.
- 4- *Şerhu't-Teshîl*, Bay Ali Paşa Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali et-Türkî et-Tunûsî, 24 Zilkaade 1154, 333 vr., SK, Ragıp Paşa, nr. 1328.
- 5- *Dîvân-ı Şevket*, Şevket-i Buhârî Mehmed b. İshak, Rebîülâhir 1154, 178 vr., SK, Darulmesnevi, nr. 401.¹²⁵⁵
- 6- *Dîvân-ı Neylî*, Neylî Mirzâzâde Ahmed b. Mirzâ Mehmed b. Habîb el-İstanbulî, 1157, 91 vr., SK, Esad Efendi, nr. 2710.

¹²⁵⁵ Nüshanın istinsahına Evahir-i Zilkaade 1153/1741'de başlanmıştır.

- 7- *Muhtasaru Müzili'l-İştibâh fî Esmâi's-Sahâbe*, Abdulkerim b. Veliyyüddin b. Yusuf el-Celvetî, 15 Cemâziyelevvel 1158, 30b-51a, Erzurum Yazma Eserler Ktp., nr. 873.
- 8- *Mecmû'atü'r-Resâ'il li'l-Fıkh*, 1159, 343 vr., SK, Hafid Efendi, nr. 89.¹²⁵⁶
- 9- *Mecmû'a*, Ebubekir b. Rüstem b. Ahmed eş-Şirvani, 1159, 121 vr., SK, Esad Efendi, nr. 3500.
- 10- *Dîvân-ı Sâbit*, Sâbit Alâ'eddin Ali el-Bosnevî, Cemâziyelâhir 1159, 194 vr., MK, Fahri Bilge, nr. 548.¹²⁵⁷
- 11- *Dîvân-ı Şevket*, Şevket-i Buhârî Mehmed b. İshak, 1160, 161 vr., DKM, Edeb Fârisî, nr. 22.¹²⁵⁸
- 12- *Dîvân-ı Sâmi*, Sâmi Arpaemînzâde Mustafa b. Osman el-İstanbulî, 1161, 144 vr., SK, Esad Efendi, nr. 2644.
- 13- *Dîvân-ı Sâbit*, Sâbit Alâ'eddin Ali el-Bosnevî, 1161, 237 vr., İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 2901.¹²⁵⁹

¹²⁵⁶ Müstakîmzâde ferağ kaydında imzasını Abdurrahmân Eminullâh olarak atmıştır. Nüşhada yer alan eserler şunlardır: 1-*Riyâzü'l-Kâsımîn*, Kâmi Mehmed b. İbrâhim b. Ahmed el-Edirnevî, 1b-243a, Receb 1159; 2-*Merâsidü'l-Hitân*, Sun'ullah b. Ali b. Halil, 244b-272a; 3-*Kitâbu'l-Hitân*, İbn Kutluboğa Ebu'l-Adl Zeynüddin Kâsım b. Kutluboğa b. Abdullah el-Kâhîrî el-Cemâlî es-Sûdûnî, 287b-313b; 4-*Kitabü'l-Hitan*, Dâmegânî Ebû Abdullah Hüseyin b. Muhammed b. İbrâhim ed-Dâmegânî el-Hanefî, 314b-343b, Rebiyyülevvel 1159.

¹²⁵⁷ Nüşhanın sonunda istinsah tarihi olmamakla birlikte serlevhada yazımına başlanan tarih esas alınmıştır.

¹²⁵⁸ Nasrullah Mübeşşir et-Tırazî, **Fihrusu'l-Mahtûtatî'l-Fârisiyye**, Vizâretü's-Sekâfe, Kahire 1966, c. I, nr. 737.

¹²⁵⁹ Reisü'l-Etibbâ Mustafa Behçet Efendi'nin (ö. 1249/1834) terekesinde Müstakimzade'ye ait 5 adet mecmua ve bir adet Müstakimzade hattıyla muharrer *Dîvân-ı Sâbit* nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalar içerisinde *Dîvân-ı Sâbit* birtakım soru(n)ları gün yüzüne çıkarmıştır. Yukarıda zikrettiğimiz iki *Dîvân* nüshasında da Behçet Efendi'ye ait temellük yahut bir kayıt bulunmamaktadır. MK nüshasında Abdürrahim isimli bir şahsa ait temellük bulunup nüshanın sahibi/sahipleri ile ilgili başka bir kayıt yoktur. İÜNEK nüshasında ise herhangi bir kayıt olmayıp Halis Efendi'nin Kütüphanesi'nden Üniversite'ye intikal eden kitaplardandır. Bununla birlikte SK, Halet Efendi 661 numarada bulunan *Dîvân-ı Sâbit* nüshasının zahriyesinde Behçet Efendi'ye ait 1220 tarihli temellük bulunmaktadır. Nüşhanın ferağ kaydı bulunmamakla birlikte zahriyede "*Ba-hattı Serhoş*" yazılmıştır. Burada hareketle ya Behçet Efendi'nin kütüphanesinde Müstakîmzâde hattıyla olan bilmediğimiz üçüncü bir *dîvân* nüshası bulunmaktadır yahut MK ve İÜNEK'de bulunan *divân* nüshalarının biri Behçet Efendi'ye ait olup Behçet Efendi tarafından temellük kaydı koyulmamıştır. İÜNEK nüshasının ferağ kaydında Müstakîmzâde tarafından yazılan "Bu mahallere dek zafer bulunup mâ'adası görülmemiştir. Sâbit merhûmun dahi itmâm eylediği meczûm değildir. Dest-i res mümkün oldukça tahrîr oluna" ibâresi Müstakîmzade'nin üçüncü bir *divân* istinsah etmiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

- 14- *Hülâsatu't-Tebyîn fî Tefsîri Sûreti'l-Yâsîn*, Şeyhülislam Ebû İshakzâde Mehmed Es'ad b. İsmâ'il b. İbrâhim el-İstanbulî, 1161, 173 vr., İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 1677.
- 15- *Vahdet-nâme-i Âlem-engîz*, İshak Hocası Şemseddin Ahmed b. Hayreddin el-Güzelhisarî el-Aydinî, Safer 1162, 94 vr., İAMK, EY232.
- 16- *Manzûme-i Enfüs ve Âfâk*, Nahîfî Mehmed Süleyman b. Abdurrahman b. Sâlih el-İstanbulî el-Mevlevî, Rebûlâhir 1162, 1b-35b vr., SK, Esad Efendi, nr. 2890.¹²⁶⁰
- 17- *Manzûme-i Akâ'id*, Nahîfî Mehmed Süleyman b. Abdurrahman b. Sâlih el-İstanbulî el-Mevlevî, Rebûlâhir 1162, 36b-59b vr., SK, Esad Efendi, nr. 2890.
- 18- *Külliyât-ı Nâbî*, Nâbî Yusuf b. Mustafa b. Mahmûd er-Ruhâvî, 1162, 141 vr., Harvard University Houghton Library, MS. Turk., nr. 05.¹²⁶¹
- 19- *Muhâdaratü'l-Ebrâr ve Müsâmeretü'l-Ahyâr*, İbnü'l-Arabî Muhyiddin Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Endelüsî el-Arabî et-Tâ'î el-Hâtimî, Cemâziyelâhir 1166, 321 vr., BYEK, Veliyyüddin Efendi, nr. 2571.
- 20- *Acâ'ibü'l-Ahbâr fî Ahbâri Seyyidi'l-Ahyâr*, Hâkim Seyyid Mehmed Efendi, 4 Zilkaade 1166, 103 vr., TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1175.¹²⁶²
- 21- *Künhü'l-Murâd fî Beyâni Banet Su'âd*, Suyûtî Ebu'l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed el-Kâhirî el-Hudayrî eş-Şâfî'î, Cemâziyelâhir 1167, 51 vr., SK, Pertev Paşa, nr. 426.
- 22- *Dîvânçe-i Abdülmecîd-i Sivâsî*, Abdulmecid b. Muharrem b. Muhammed ez-Zîlî es-Sivâsî el-Halvetî, 17 Cemâziyelâhir 1168, 1b-18a vr., SK, Lala İsmail, nr. 453.

¹²⁶⁰ SHM, Hüseyin Kocabaş Yazmaları 359 numarada bulunan eserin diğer bir nüshası Müstakîmzade'nin bu nüshasından istinsah edilmiştir.

¹²⁶¹ Oric Bates Koleksiyonu'ndan üniversite koleksiyonuna intikal etmiştir.

¹²⁶² "Min telâmiz-i müellif" şeklinde ferağ kaydında Müstakîmzade'nin notu bulunmaktadır.

- 23- *Güfte-i Şeyh Mehmed Sâlih-i Sahvî*, Sahvî Îsâzâde Sâlih Mehmed Efendi, 1168, 19b-23a vr., SK, Lala İsmail, nr. 453.
- 24- *Dîvânçe-i Şemseddin-i Sivâsî*, Ebu's-Senâ' Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ârif Hasan ez-Zilî es-Sivâsî, 26 Cemâziyelâhir 1168, 24b-44a vr., SK, Lala İsmail, nr. 453.
- 25- *Dîvân-ı Çelebizâde Âsım*, Şeyhülislam Çelebizâde Âsım İsmâ'il Efendi, 1170, Atika Müzayede, 17 Nisan 2016 Karma Eserler Müzayedesi, Lot: 136.¹²⁶³
- 26- *Kalâ'idü'd-Dürer alâ Netîceti'n-Nazar*, İbn Himmât Muhammed b. Hasan ed-Dımaşkî, 6 Zilkaade 1173, 1b-78b vr., SK, Pertev Paşa, nr. 57-M1.
- 27- *Terceme-i Risâle-i Emânetullâh*, Mehmed Emîn b. Hasan et-Tokadî en-Nakşibendî, 1 Zilkade 1173, 12 vr., İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 6448.
- 28- *Ucâletü'l-Mübtedî ve Fudâletü'l-Müntehî fi'n-Neseb*, Receb 1173, 186b-226b vr., SK, Süleymaniye, nr. 1068.
- 29- *Netîcetü'n-Nazar fî İlmi'l-Eser*, İbn Himmât Muhammed b. Hasan ed-Dımaşkî, Cemâziyelevvel 1175, 79b-92a vr., SK, Pertev Paşa, nr. 57-M1.
- 30- *Cevâhirü'l-Kelâm*, Kâdı Azur, Şevval 1175, 1b-27b vr., Atıf Efendi Kütüphanesi, nr. 1332.
- 31- *Silkü'n-Nizâm li-Cevâhiri'l-Kelâm*, Ragıb Paşa Hocası İbrâhim el-Halebî, 30 Zilhicce 1175, 29b-224a vr., Atıf Efendi Kütüphanesi, nr. 1332.
- 32- *Hâşiyetü'l-Hüseyniyye ve Şerhuhâ*, İbn Himmât Muhammed b. Hasan ed-Dımaşkî, Cemâziyelâhir 1176, 10b-48b vr., KYAYK, nr. 667.¹²⁶⁴

¹²⁶³ Bu nüsha 27 Mart 2022 tarihli Arthill "Müzelik ve Koleksiyonluk Eserler Müzayedesini"nde tekrar satışa sunulmuştur. Nüshanın paylaşılan sayfalarında gördüğümüz kadarıyla eserin hattı Müstakîmzâde'nin hatt-ı destine pek benzememekle birlikte kenarda yer alan bazı şiirler Çelebizâde Âsım'ın hattıdır. Buradan hareketle belki Müstakîmzâde'nin eseri başka bir tarzda istinsah ettiği düşünülebilir.

¹²⁶⁴ Müstakîmzâde nüshanın sonunda nüshayı Ahmed Paşazâde Mîr Osman Paşa için yazdığını söylemektedir.

- 33- *Gâyetü'l-Merâm fî Tahrîci Ehâdisi Şir'ati'l-İslâm*, İbrâhim Hanîf b. Mustafa el-İstanbulî, 1176, MMMA, Mecmuatü'l-Mahmudiyye, nr. 390.
- 34- *ed-Dürerü's-Semîn fî Şerhi'l-Ehâdisi'l-Erba'in*, İbrahim Hanîf b. Mustafa, Şaban 1176, 138b-159a vr., KYAYK, nr. 667.¹²⁶⁵
- 35- *Sefînetü'r-Râgıb ve Defînetü'l-Merâtib*, Koca Râgıb Paşa Mehmed b. Şevkî Mehmed el-İstanbulî, Zilhicce 1176, 377 vr., BYEK, Veliyyüddin Efendi, nr. 2599.
- 36- *Tahzîrû'l-Havâs min Ekâzibi'l-Kussâs*, Suyûtî Ebu'l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed el-Kâhirî el-Hudayrî eş-Şâfi'î, 1176, 90-134 vr., MMMA, Mecmuatü'l-Mahmudiyye, nr. 390.
- 37- *et-Tansîs fî Şerhi Şevâhidi't-Telhis*, Vahdî-i Rûmî İbrâhim b. Mustafa b. Muhammed el-Farazî, Zilkaade 1177, 205 vr., SK, Esad Efendi, nr. 2992.¹²⁶⁶
- 38- *Şerhu'l-Ferâ'id fî'l-İsti'ârât*, Kazabadî Ebü'n-Nâfi' Ahmed b. Muhammed b. İshak, 24 Receb 1177, 75b-93b vr., KYAYK, nr. 667.
- 39- *Mûkîdû'l-Ezhân ve Mûkizu'l-Vesnân*, Muhammed ibn Hişam Ebu Abdullah Muhammed b. Yusuf b. Ahmed, 1177, 95b-103b vr., KYAYK, nr. 667.
- 40- *Dîvân-ı Ragıb*, Koca Ragıb Paşa Mehmed b. Şevkî Mehmed el-İstanbulî, 1177, 92 vr., SK, Yazma Bağışlar, nr. 3060.
- 41- *Dîvân-ı Tırsî*, İbrahim-i Tırsî, 1177, 61 vr., AÜK, Agah Sırrı Levent, nr. 472.
- 42- *Dîvân-ı Tırsî*, İbrahim-i Tırsî, 45 vr., İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 2917.
- 43- *Risâletü'l-Âdâb*, Seyyid Şerîf Cürcânî Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcânî el-Hanefî, 1 Zilhicce 1177, 104b-108a vr., KYAYK, nr. 667.
- 44- *Risâletü'l-İstihâre*, Şeyh Ahmed el-Ezherî, Cemâziyelevvel 1177, 50b-71b vr., KYAYK, nr. 667.

¹²⁶⁵ Müellif hattından istinsah edilmiştir. Sonda İbrahim Hanîf'in el-Uceymî ile Tantavî'den aldığı *Hadisü'l-Erba'in* ve hadis icazeti vardır. Ayrıca Ahmed Paşazâde Mir Osman Bey'e verdiği hadis icazeti ile mührü de bulunmaktadır.

¹²⁶⁶ Şehid Ali Paşa Kütüphanesi 2175 numaralı müellif hattı olan nüshadan istinsah edilmiştir.

- 45- *el-Fevâ'idü'l-Bahâ'iyye fî'l-Kavâ'idü'l-Hisâbiyye*, İbnü'l-Havvâm İmaduddîn Ebu Ali Abdullah b. Muhammed b. Abdurrezzak el-Bağdadî, Rebîülâhir 1179, 58 vr., Kayseri Raşid Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 1210.
- 46- *ed-Dürretü'l-Beyzâ fî Beyânî Ahkâmi's-Şerî'ati'l-Garrâ*, Şeyhülislam Dürrîzâde Mustafa Efendi, 2 cilt, Zilhicce 1178-Zilhicce 1179, 810 vr., SK, Esad Efendi, nr. 685.
- 47- *el-Kâfî fî İlme'î'l-Arûz ve'l-Kavâfî*, Havvâs Ebu'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Abbâd b. Şu'ayb el-Kınâ'î el-Mısırî, 1 Cemâziyelâhir 1180, 9 vr., Edirne Selimiye YEK, nr. 527.
- 48- *Şerhu Ukûdi'l-Cümân*, Ebu'l-Vecâhe Abdurrahman b. Îsâ b. Mürşid el-Ömerî el-Mürşidî, Cemâziyelâhir 1180, 173 vr., TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1557.
- 49- *Aksâmu Usûli'l-Hadîs*, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Halîfe b. Sadeddin el-Merhûmî eş-Şevberî eş-Şâfi'î, 30 Rebiyyüevvel 1180, 1b-7b vr., KYAYK, nr. 667.
- 50- *Risâletü'l-Müte'addi ve'l-Lâzım*, Nihâlî Mehmed Efendi, 1180, 131b-135a vr., KYAYK, nr. 667.
- 51- *Külliyât-ı Ragıb*, Koca Ragıp Paşa Mehmed b. Şevkî Mehmed el-İstanbulî, 1181, 122 vr., SK, İstanbul Deniz Müzesi Kütüphanesi, nr. 6920.¹²⁶⁷
- 52- *Menâkıb-ı Hünerverân*, Gelibolulu Mustafa Âlî b. Ahmed b. Abdulmevlâ, 1181, 1b-29a vr., TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1232.
- 53- *er-Râmizetü's-Şâfiyye fî İlmi'l-Arûzi ve'l-Kâfiyye*, Hazrecî Ebû Muhammed Ziyâ'üddin Abdullah b. Muhammed el-Endelüsî el-Hazrecî el-Mâlikî, Cemâziyelevvel 1181, 7 vr., İsrail Milli Kütüphanesi, Ms. Yah. Ar. , nr. 661.
- 54- *et-Tırâzü'l-Müzehheb fî Ma'rifeti'd-Dahîl ve'l-Mu'arreb*, Nihâlî Mehmed Efendi, Rebîülevvel 1181, 289 vr., MMMA, Arif Hikmet, nr. 2370.

¹²⁶⁷ Nüshanın 1a-13b varakları arasında Ragıp Paşa'nın *Huneyniyye ve Tâifiyye* adlı eseri, 14a-17b arasında Ragıp Paşa'nın farklı eserler için yazdığı takrizler, 18a-65b arasında Dîvân'ı, 66a-104b arasında *Telhisât* ve 105b-122b varakları arasında *Fethiyye-i Belgrad* adlı eser yer almaktadır.

- 55- *Selîmiyye*, Dâyezâde Mustafa Efendi, Recep 1183, 30 vr., SK, Esad Efendi, nr. 2283.¹²⁶⁸
- 56- *el-Mebâhisü'l-Asliyye*, Ebu'l-Abbâs Ahmed es-Serakustî, 1183, 165b-181a vr., KYAYK, nr. 667.
- 57- *eş-Şâfiyye*, İbnü'l-Hâcib Ebû Amr Cemâleddin Osman b. Ömer b. Ebû Bekir el-Mısırî, 13 Ramazan 1183, 43 vr., İÜNEK, Arapça Yazmalar, nr. 2604.
- 58- *Tercüme-i Risâle-i Ubeydullâh-ı Ahrâr*, Mehmed Emîn b. Hasan et-Tokadî en-Nakşibendî, Cemâziyelevvel 1183, 11 vr., MYEK, Ali Emiri Şeriye, nr. 829.
- 59- *Dîvân-ı Nevres-i Kadîm*, Nevres-i Kadîm Abdurrezzâk b. Mehmed el-Kerkûkî, 1184, 107 vr., SK, Hüsrev Paşa, nr. 563.
- 60- *Risâle-i Devrân*, Kalburcu Şeyhi Beşir Efendi, 15 Şaban 1184, 110 vr., İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 2216.
- 61- *Ru'yetullâhi Te'âlâ*, Bekir b. Ali el-Üsküdârî, 1185, 88b- 89a vr., KUHAM, nr. 12103.
- 62- *Kitâ'at-ı Nekâve fî Tercemeti Kelimâtı Boarhaave*, Hekimbaşı Subhîzâde Abdülaziz Efendi, 1 Rebîulevvel 1186, 349 vr., TSMK, Hazine, nr. 546.
- 63- *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî, 1187, 31b-63a vr., TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1232.
- 64- *Devhatü'l-Küttâb*, Suyolcuzâde Mehmed Necîb Efendi, 1187, 66b-193a vr., Emanet Hazinesi, nr. 1232.
- 65- *Mecmû'atü'r-Resâ'il*, La'lîzâde Abdülbâkî b. Mehmed el-İstanbulî, 1190, 325 vr., SK, Pertev Paşa, nr. 636.
- 66- *Fütûhu'l-Mücâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Müşâhidîn*, Lâmi'î Çelebi Mahmûd b. Osman b. Ali el-Bursevî en-Nakşibendî, 1190?, 453 vr., Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, İl Halk Kütüphanesi, nr. 5077.¹²⁶⁹

¹²⁶⁸ Hafız Hüseyin Ayvansarâyî için istinsah edilmiştir.

¹²⁶⁹ Nüshanın ilk 5 vараğı Müstakîmzâde tarafından istinsah edilmiştir.

- 67- *Hülâsatu't-Tıbb*, Hayatîzâde Şakiri Ebu'l-Feyz Mustafa Efendi, Cemâziyelevvel 1192, 132 vr., SK, Bağdatlı Vehbi, nr. 1390.¹²⁷⁰
- 68- *Îzâhü'l-Hikem fî Şerhi Heyâkili'n-Nûr*, Hazret-i Şârih Rusûhî İsmâ'il b. Ahmed el-Ankaravî el-Mevlevî, 1193, 81b-118b vr., SK, Reşid Efendi, nr. 353.¹²⁷¹
- 69- *Vâridât-ı Ömer Gürânî*, Gürânî Şeyh Ömer Efendi, Cemâziyelâhir 1193, 74 vr., İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 3576.¹²⁷²
- 70- *Külliyât-ı Münîf*, Antakyalı Münîf Mustafa Efendi Receb 1193, 94 vr., İAEK, Şevket Rado, nr. 27.
- 71- *el-İ'tikâdiyye*, Abdulkâdir Geylânî Ebû Muhammed Muhyiddin Abdulkâdir b. Ebû Sâlih Mûsâ Zengîdost, 1195, 91a-92b vr., KUHAM, nr. 12103.
- 72- *Kitâbü'l-Hitâb*, İsmâ'il Hakkı b. Mustafa el-Bursevî el-Celvetî, 27 Ramazan 1195, 171 vr., İBBAK, Belediye Yazmaları, nr. K1207.
- 73- *Telhîsü's-Sâfi li-Metni'l-Kâfi fî İlmi'l-Arûz ve'l-Kavâfi*, Salih b. Hasan el-Hanbelî, 10 Ramazan 1195, 8 vr., SK, Bağdatlı Vehbi, nr. 1515.
- 74- *el-Vechü'l-Cemîl fî İlmi'l-Halîl*, Zeynüddin Şaban b. Muhammed b. Davut el-Mavsîlî, Ramazan 1195, 31 vr., Bağdatlı Vehbi, nr. 1762.
- 75- *el-La'lü'l-Musaffâ fî Ziyâreti'l-Mustafâ*, Hanîf İbrahim b. Mustafa, Cemâziyelâhir 1196, 37b-65b, SK, Esad Efendi, nr. 1010.
- 76- *Tenbîhü'l-Gabî fî Ru'yeti'n-Nebî Aleyhi's-Selâm*, Şeyhü'l-Harem Sinâneddin Yusuf b. Şeyh Yakub, Receb 1196, 67b-89a vr., SK, Esad Efendi, nr. 1010.
- 77- *Mecmû'atu't-Tıbbiyye*, Ebu'l-Abbâs Ömer Şifâ'î b. Hasan es-Sinobî el-Bursevî el-Mevlevî, 187a-236b vr., MYEK, Ali Emiri Tıp, nr. 175.

¹²⁷⁰ Nüshanın başındaki fihrist Müstakîmzâde'nin hattıyla olup 40. varaktan öncesi başka bir müstensihedir.

¹²⁷¹ Şârihin kendi hattından istinsah edilmiştir.

¹²⁷² Müstakîmzâde ferağ kaydında imzasını Abdurrahman Emînullah olarak atmıştır.

- 78- *ed-Devrü'l-A'la-Kenzü'l-Vikâye*, İbnü'l-Arabî Muhyiddin Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Endelüsî el-Arabî et-Tâ'î el-Hâtimî, 39b-42a vr., SK, Esad Efendi, nr. 1330.
- 79- *Dîvân-ı Nahîfî*, Nahîfî Mehmed Süleyman b. Abdurrahman b. Sâlih el-İstanbulî el-Mevlevî, 67 vr., İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 9499.¹²⁷³
- 80- *Sefînetü'r-Râgıb*, Koca Râgıb Paşa Mehmed b. Şevkî Mehmed el-İstanbulî, 127b-389a vr., SK, Yozgat, nr. 697.
- 81- *Mecmû'atu'r-Resâ'il*, 42 vr., SK, Halet Efendi, nr. 820.¹²⁷⁴
- 82- *Dîvân-ı Râşid*, Râşid Mehmed b. Mustafa el-İstanbulî el-Malatî, 44 vr., İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 620.
- 83- *Dîvân-ı Yûnus Emre*, Yunus Emre, 117a-181b vr., SK, Esad Efendi, nr. 2709.
- 84- *Dîvân-ı Vahyî*, Şeyh Vahyî Mehmed Efendi, Rıfat Kütük Koleksiyonu.
- 85- *Dîvân-ı Feyzî*, Feyzî Feyzullah b. Mehmed Vahyî el-İstanbulî, Rıfat Kütük Koleksiyonu.
- 86- *Risâle-i Mecnûn-ı Çep-nüvîs*, 1 vr., Yale Uni., Beinecke Rare Book & Manuscript Library, Arabic MSS suppl., nr. 689. (Nüshanın sadece bir varağı olup geri kalanı kayıptır.)

3.2.1.2. Nüshası Tespit Edilemeyenler İstinsahları

- 1- SK, Esad Efendi 3277 numaralı resail mecmuasında yer alan Emir Ebu'l-Hasen Nâsiruddin Hüsrev b. Mahmûd ed-Dihlevî'nin (ö. 725/1325) *İ'câzu Hüsrevî* adlı eserin sonunda 1178/1765 tarihli "*bâ-kalem-i acz-rakam Müstakîmzâde*"

¹²⁷³ Nüshanın başında İbnü'l-Emin şu paragrafı yazmıştır:

Türk müellifleri arasında âsârının kıymet ve kesreti ile ma'rûf olan urefâ-yı ümmetden Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddin Efendi k.s. hazretlerinin hatt-ı destiyle muharrer bir nüsha-i nadiredir, rahmetullah. İbnü'l-Emin Mahmûd Kemâl el-fakîr 10 Şaban 1352/29 Kasım 1933.

¹²⁷⁴ Nüsha farklı evsaftaki formaların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Müstakîmzâde'nin istinsah ettiği kısımlar mecmuanın 10b-52a varakları arasındadır. Mecmuada yer alan eserler şunlardır: *Risâletü'l-Tevhîd*, Niyâzi-i Mîsrî, 10b-18b; *Risâle-i Etvâr-ı Seb'a*, İbn İsmâ, 19a-25a; *Virdü's-Settâr*, Seyyid Yahya eş-Şîrvânî, 25b-30a; *Risâletü'l-Akâ'id*, el-Gazzâlî, 30b-33b; *Evrâd-ı Abdulkadir el-Geylânî*, Muhyiddin Abdulkadir el-Geylânî, 34a-35a; *el-Fasl fî Beyânî't-Tevhîd ve'l-Müteşâbihât*, Lütîfî Paşa, 35b-52a.

yazmakla birlikte hat başka bir müstensih'e aittir. Mecmuada bu eserden sonra yer alan *et-Tirâzü'l-Müzehheb fî Ma'rifeti'd-Dahîl ve'l-Mu'arreb* adlı Nihâlî Mehmed Efendi'ye ait eserin ihtisarı ise Müstakîmzâde'nin 1181/1768 tarihinde istinsah ettiği MMMA, Arif Hikmet 2370 numarada bulunan nüshadan istinsah edilmiştir. Bundan dolayı nüshada yer alan ilk eser Müstakîmzâde'nin istinsah ettiği bir nüshadan istinsah edilmiş olmakla birlikte maalesef tespit edilememiştir.

- 2- SK, Lala İsmail 453 numaralı Müstakîmzâde'nin hattıyla bulunan divan mecmuasının başındaki fihristte yer alan *Divân-ı Abdülehad Nûrî, Ba'z-ı Âsâr-ı Bûlbûlcüzâde Şeyh Abdülkerim, Mecmû'-ı Âsâr Şeyh İsa el-Mahvî* adlı eserler nüshanın içerisinde bulunmamaktadır. Muhtemelen mücelletten kopmuş ve kaybolmuştur.
- 3- İbnü'l-Emîn *Tuhfe* neşrinde Türk Tarih Encümeni üyelerinden Ali Cânib Bey'in [Yöntem] kütüphanesinde Müstakîmzâde'nin hattıyla 1181 tarihli *Dîvân-ı Râgıp* nüshanın olduğunu söylemekle birlikte bu nüshanın nerde olduğu tespit edilememiştir.¹²⁷⁵

- 4- TSMK, III. Ahmed 2111 numaralı nüshanın 38b ile 39a varakları arasında bulunan Müstakîmzâde'nin hattıyla olan şukkada

Matlûb olan resâ'ilden *Ni'metullâh Resâ'ili* tarafınıza sâ'irleri hitâmında inşâallâhu'l-Kadîri'l-müte'al irsâl olunur. İntihâb buyurursuz. *Ünsiyye, Mahbûbiyye Keşfiyye, Kudsiyye* tahrîr olundu.

yazılıdır. Burada zikredilen eserlerin nüshaları üzerinde yaptığımız araştırmada Müstakîmzâde'nin istinsahı olan nüsha tespit edilememiştir.

- 5- Nakibüleşraf Seyyid İbrahim İsmet Efendi'nin 21 Şevval 1222/24 Ekim 1807 tarihli muhallefât listesinde Müstakîmzâde'nin hattıyla *Nuhbe ale'l-Emâlî* adlı

¹²⁷⁵ İbnü'l-Emîn, *Tuhfe*, s. 79.

eserin bir nüshasının olduğu kayıtlıdır. Eserin ulaşabildiğimiz nüshaları içerisinde Müstakîmzâde'nin istinsah ettiği nüshaya tesadüf edilmemiştir.¹²⁷⁶

- 6- SK, Hacı Mahmud Efendi 3010 numaralı Ömer Gürânî'ye ait resail mecmuasının vikaye yaprağında nüshanın sahibi Müstakîmzâde'nin ihvanından Derviş Said-i Hıfzî'ye ait bir notta Müstakîmzâde'nin bu nüshada bulunan *Fütûhât* şerhlerini dostlarının ricasıyla 5, 6 kere istinsah ettiği yazılıdır. Fakat elimizde bu eserin Müstakîmzâde tarafından yapılan bir istinsahı bulunmaktadır. Diğer nüshalara ise ulaşamamıştır.¹²⁷⁷

3.2.2. Fihrist Yaptığı Nüshalar

Müstakîmzâde'nin fihrist yaptığı 21 nüsha tespit ettik. Bu nüshaların bazılarında fihristin sonunda bir kayıt ve tarihi olmakla birlikte kimisinde sadece fihrist bulunmaktadır. Müstakîmzâde'nin fihrist yaptığı eserlerin nüshaları şunlardır:

- 1- *Tercüme-i Reşehât-ı Aynu'l-Hayât*, İbn Abdulganî Abbasî Muhammed et-Trabzonî, Zilhicce 993, 281 vr., SK, Yazma Bağışlar, nr. 7072 (Fihrist tarihi: Ramazan 1165).
- 2- *Şerhu'l-Mevahibi'l-Ledünniyye*, Muhammed b. Abdalbaki b. Yusuf ez-Zürkânî, müs. Muhammed en-Nu'mân ibn Şeyh Ahmed en-Nu'mân, 605 vr., SK, Antalya Tekelioğlu, nr. 455 (Fihrist tarihi: Ramazan 1177).
- 3- *Şerhu'l-Mevahibi'l-Ledünniyye*, Muhammed b. Abdalbaki b. Yusuf ez-Zürkânî, müs. Muhammed en-Nu'mân ibn Şeyh Ahmed en-Nu'mân, 569 vr., SK, Antalya Tekelioğlu, nr. 136 (Fihrist tarihi: Ramazan 1177).
- 4- *Ketâ'ibü'l-A'lâmi'l-Ahyâr*, Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî el-Hanefî, müs. Abdülhâlık el-İmâm b. Ömer eş-Şâfiî el-Mudarî, Ramazan 1120, 275 vr., SK, Kılıç Ali Paşa, nr. 728 (Fihrist tarihi: Şaban 1179).

¹²⁷⁶ İstanbul Müftülüğü Arşivi, Kassam-ı Askeri Defterleri 834'ten naklen: İsmail E. Erünsal, **Osmanlı'da Sahâflık**, s.320. Erünsal'ın künyesini verdiği defterde terekede farklı sayılarda yer almakla birlikte bahsettiği esere de listede tesadüf edilmemiştir.

¹²⁷⁷ Ömer Gürânî, **Memcû'a-i Resâ'il**, SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 3010, vr. II.

- 5- *Şerhu Ukûdi'l-Cümân*, Ebu'l-Vecâhe Abdurrahman b. Îsâ b. Mürşid el-Ömerî el-Mürşidî, müs. Müstakîmzâde, Cemâziyelâhir 1180, 173 vr., TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1557. (Fihrist tarihi: Cemâziyelâhir 1180).
- 6- *Fütûhu'l-Mücâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Müşâhidîn*, Lâmi'î Çelebi Mahmûd b. Osman b. Ali el-Bursevî en-Nakşibendî, 453 vr., Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, İl Halk Kütüphanesi, nr. 5077 (Fihrist tarihi: 1190).
- 7- *Mecmû'atü'r-Resâ'il*, La'lîzâde Abdulbâkî b. Mehmed el-İstanbulî, müs. Müstakîmzâde, 1190, 325 vr., SK, Pertev Paşa, nr. 636 (Fihrist tarihi: 1190)
- 8- *Hülâsatu't-Tıb*, Hekimbaşı Hayatîzâde Mustafa Efendi, müs. Müstakîmzâde, Cemâziyelevvel 1192, 132 vr., SK, Bağdatlı Vehbi, nr. 1390. (Fihrist tarihi: 1192)
- 9- *İnsânü'l-Uyûn fî Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn*, Ebu'l-Ferec Nûreddin Ali b. İbrâhim b. Ahmed el-Halebî el-Kâhirî, müs. İbn Ceddî Muhammed b. Ahmed b. Abdullah, 1016, 523 vr., BYEK, nr. 5229.
- 10- *Mecmû'a (Hadîkatü'l-Mülûk, Hadîkatü'l-Vüzerâ, Gül-i Zîbâ Zeyl-i Hadîkatü'l-Vüzerâ, Devha-yı Meşâyih-ı Kibâr, Terâcim-i Ahâlî-yi Fetvâ, Zeylû'z-Zeyl-i Devha, Hamîletü'l-Küberâ, Halîkatü'r-Rüesâ)*, Osmanzâde Ahmed Tâ'ib-Şehrîzâde Mehmed Sa'îd, Müstakîmzâde, Resmî Ahmed b. İbrâhim el-Giridî, 1178-1179, 237 vr., BYEK, Veliyyüddin Efendi, nr. 3442.¹²⁷⁸
- 11- *el-Matâli'u's-Sâ'ide*, Suyûtî Ebu'l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed el-Kâhirî el-Hudayrî eş-Şâfi'î, müs. Abdulvehhab b. Hüseyin, 958, 218 vr., Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 2746.
- 12- *Devha-yı Meşâyih-ı Kibâr*, Müstakîmzâde, 49 vr., BNF, Supplément turc, nr. 1044.
- 13- *Fezâ'ilü's-Şühûr ve'l-Eyyâm*, Îsâ-yı Mahvî b. Ali b. Hasan el-Bolevî, 253 vr., Kayseri Raşid Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 662.

¹²⁷⁸ Nûshaya sonradan Süleyman Faik Efendi'nin *Zeyl-i Halîkatü'r-Rü'esâ'*sı eklenmiştir. Bu eser fihristte bulunmamaktadır.

- 14- *Mecmû 'a-i Resâ 'il*, 199 vr., SK, Esad Efendi, nr. 3622.¹²⁷⁹
- 15- *el-Fevâ'idü'l-Himmâtiyye*, İbn Himmât Muhammed b. Hasan ed-Dımaşkî, Müstakîmzâde, Rebûlâhir 1176, 379 vr., SK, Esad Efendi, nr. 3648.
- 16- *Tuhfetü'r-Râvî fî Tahrîci Ehâdîsi Tefsîri'l-Beyzâvî*, İbn Himmât Muhammed b. Hasan ed-Dımaşkî, Müellif hattı, Şa'ban 1157, 259 vr., Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, nr. 153.
- 17- *Metâli 'u'l-Meserrât bi-Cilâ'i Delâ'ili'l-Hayrât*, Ebû İsmâ Muhammed Mehdî b. Ahmed b. Ali el-Fâsî, 208 vr., SK, Servili Medrese, nr. 29.
- 18- *Mecmû 'a-i Resâ 'il*, 454 vr., SK, Mihrişah Sultan, nr. 197.¹²⁸⁰
- 19- *Şerh-i Dîvân-ı Alî*, Müstakîmzâde, müs. Halil es-Sünbülî, 1218, 283 vr., SK, Pertev Paşa, nr. 280.¹²⁸¹
- 20- *Mecmû 'a*, Şeyh Nazmî Mehmed b. Ramazan el-İstanbulî, Mürettib hattı, 101 vr., SK, Yazma Bağışlar, nr. 1915.
- 21- *Şerhü'l-Mevâkıf*, Seyyid Şerîf Cürcânî Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcânî el-Hanefî, 306 vr., TSMK, III. Ahmed, nr. 1826.

¹²⁷⁹ Nüsha farklı müstensihlere ait formaların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Daha sonra Müstakîmzâde'nin eline geçmiş, kendisi tarafından başına fihrist yapılmış ve bazı derkenalar yazılmıştır. Mecmuada bulunan eserler şunlardır: 1- *Bülbülüye*, Muhammed Dede b. Abdullah el-Mağnisavî el-Berri, 1b-44a; 2- [*Osmanlı Sadrazamlarına Dair Cetvel* (Alaaddin Paşa'dan Baltacı Mehmed Paşa'ya Kadar)], 44b-47a; 3- [*Yeniçeri Ocağına İlişkin Bir Risale*], 48b-54a; 4- [*Yeniçeri Ağaları Listesi* (Âlem Yakub Ağa'dan Doğramacı Mehmed Ağa'ya Kadar)], 54a-56b; 5- *Ravzatü'l-Menâzir fî İlmi'l-Evâil ve'l-Evâhir Tercümesi*, 58b-110a; 6- *Vâkı'anâme*, Üveys b. Muhammed el-Alaşehirî el-Üskübî Veysî, 110b-136a; 7- *Muhâleme-i Mükeyyifât*, 137a-145a; 8- [*Hayvanların Hayat ve Husûsiyetlerine Dair Bir Risale*], 149a-163a; 9- [*Tarihten Derlemeler*], 165a-170a; 10- [*Şeyhülislam Ebüssuud ve Kutbüddin Kirmanî'nin Merkadleri*], Abdürrezzak b. Abdülgani el-Eyyubî, 170b-172a; 11- *Hediyyetü'l-Asdika*, Abdürrezzak b. Abdülgani el-Eyyubî, 172a-176a; 12- *Tuhfetü'l-İhvân*, Abdürrezzak b. Abdülgani el-Eyyubî, 176a-183a; 13- *Tuhfetü'l-Ahbâb*, Abdürrezzak b. Abdülgani el-Eyyubî, 183a-186a; 14- *Şerhu's-Sudûr fî Ma'rifeti'l-Kubûr*, Abdürrezzak b. Abdülgani el-Eyyubî, 186b-194a; 15- *Tuhtetü'z-Züvvâr*, Abdürrezzak b. Abdülgani el-Eyyubî, 194a-199b.

¹²⁸⁰ 1- *Ru'yet Risâlesi*, Sinâneddin Yusuf es-Sünbülî, 1b-29a; 2- *Ahvâl-ı Sâhib-i Kaside-i Bürde*, 29b-45a; *el-Hediyyetü's-Seferiyyeti ve'l-Hadariyye fî Şerhi'l-Kasîdeti'r-Râ'iyyeti'l-Mudariyye*, Müstakîmzâde, 45b-77b; *Şerh-i Hizbü'l-Hıfz*, Müstakîmzâde, 78b-98b; *Hizbu'l-Bahr*, İmam Şâzelî, 98b-100a; *Menâkıb-ı Abdulkadir-i Geylânî*, Hüseyin b. Hasan, 105b-213a; *Bâbü'l-Âdâb li-Uli'l-Elbâb*, Müstakîmzâde, 217b-231a.

¹²⁸¹ Nüshanın başında yer alan fihrist nüshaya sonradan eklenmiştir. Muhtemelen Müstakîmzâde'nin kendi nüshasından alınmıştır.

3.2.3. Mütalaa Ettiği Nüshalar

Bu bölümde Müstakîmzâde'nin temellük kaydı bulunan ve fihrist yaptığı nüshalar haricinde mütalaa kaydı olan ve herhangi bir kayıt olmaksızın haşiye, derkenar, tashih gibi notlarının olduğu nüshalar ele alınacaktır.¹²⁸² Birçoğunda mütalaa tarihi olmamakla birlikte tarih olanlarının en erkeni 1150/1738'dir. Öyle anlaşıyor ki Müstakîmzâde ömrünün son demine kadar eser mütalaasından uzak durmamıştır. Zira mütalaa tarihi olan en eski nüshaları vefat ettiği 1202/1787 tarihini taşımaktadır. Toplam 58 farklı nüshada Müstakîmzâde'nin izine rastladık. Bunların büyük bölümü müstakil eser olup bazıları küçük şukuklar, kimileri ise tek varak yazılardır. Bir kısmı da mecmua olup içerdiği risaleler de eklendiği zaman nüshaların sayısı neredeyse iki katına çıkmaktadır. Bu nüshalar içerisinde istinsah tarihi en eski olanı 771/1370 tarihli *Şerhu'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ* nüshasıdır.

- 1- *Tercüme-i Fezâ'ilü's-Şâm*, Abdulganî b. Emirşâh b. Mahmud el-Geredevî, Müellif hattı?, Ramazan 990, 51 vr., SK, Esad Efendi, nr. 2226: Zahriyede 1150/1737-38 senesinde Müstakîmzâde'nin nüshayı incelediğine dair "Ta'allakan nazara ve ene'l-fakîr Süleymân Sa'deddin-i Müstakîmzâde" şeklinde kayıt bulunmaktadır.
- 2- *Şerhu'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ*, Mescid-i Aksâ Hatîbi Ömer b. Abdurrahim b. Yahyâ, müs. Muhammed b. Ali b. İbrahim b. Yusuf b. Yunus b. Müslim b. Asbasalar el-Ensârî, 13 Ramazan 771, 306 vr., KYAYK, nr. 5297: Nüshanın sonunda ferağ kaydının altında Müstakîmzâde'ye ait "Tala'at fihi ene'l-fakîr Süleymân Sa'deddin-i Müstakîmzâde" şeklinde 11 Şevval 1152/11 Ocak 1740 tarihli mütalaa kaydı bulunmaktadır.
- 3- *Mecmû'atu'r-Resâ'il*, mür. Leysîzâde Molla Ali b. Mehmed b. Pir Ahmed b. Nureddin b. Hasan b. Ali, 1010 civarı, 210 vr., SK, Esad Efendi, nr. 3412: 1010/1601-02 senesi civarında tertip edildiği düşünülen mecmuada bulunan yazıların ekseriyeti Arapça'dır. 1155/1742-43 senesi civarında Müstakîmzâde'nin eline geçen mecmuada kendisinin hattıyla bazı beyitler, bazı

¹²⁸² Müstakîmzâde'nin kendi eserlerinde yer alan mütalaa, tashih, mukabele vb. kayıtlar ilgili nüshalarda belirtildiğinden burada ayrıca zikredilmeyecektir.

eserlerden nakiller, fevaid ve mutalaa notları yer almaktadır. Mecmuada Müstakîmzâde'nin hattının olduğu kısımlar şu varaklardadır: 1a, 2a, 12a, 32b, 33a, 65b, 89a, 89b, 90a, 118a, 135a, 139a, 143a, 146a, 146b, 148a, 149a, 153a, 156b, 159a, 174b, 178a.

- 4- *Mecmû 'a-i Hayâtîzâde*, mür. Yekçeşm Hayâtî Efendi, 290 vr., SK, Esad Efendi, nr. 3444: Mecmuanın 222b varâğında Müstakîmzâde'nin kendi hattı ile 1160/1747-48 tarihli Arapça bir kıtası bulunmaktadır.
- 5- *Müşkilât-ı Nefahâtü 'l-Üns min Hazerâti 'l-Kuds*, Abdulgafûr-i Lârî Radiyyüddin Abdulgafûr b. Salâh el-Lârî el-Ensârî, müs. Abdurrahîm, 943, 105 vr., KYAYK, nr. 495: Zahriyede Müstakîmzâde'nin hattıyla “Teşerrafe bi-mutâla‘atihi huveydemu'l-hadîs ve't-tasavvûf ve ehlihâ Müstakîmzâde Süleymân mütercim-i Mektûbât 1170 (1756-57)” şeklinde mütalaa kaydı bulunmaktadır.
- 6- *Şerhu Ukûdi 'l-Cümân*, Ebu'l-Vecâhe Abdurrahman b. Îsâ b. Mürşid el-Ömerî el-Mürşidî, müs. Muhammed el-İbâdî el-Ezherî, 17 Ramazan 1020, 611 vr., SK, Laleli, nr. 2854: Nüshanın 31a varâğında Müstakîmzâde'nin hattıyla bir derkenar bulunmaktadır. Ayrıca Müstakîmzâde bu eseri 1180/1766-67 senesinde istinsah etmiştir. (TSMK, Emanet Hazinesi 1557)
- 7- *Teşyîdü 'l-Hakîkati 'l-Aliyye ve Te'yîdü 't-Tarîkati 'ş-Şâzeliyye*, Suyûtî Ebu'l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed el-Kâhirî el-Hudayrî eş-Şâfi'î, müs. Muhammed Eşref-i Fethûyî, Cemâziyelevvel 1089, 55 vr., SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2455: Zahriyede Müstakîmzâde'nin 1181/1767-68 tarihli mütalaa kaydı bulunmaktadır.
- 8- *Mecmû 'atu 'r-Resâ 'il*, mür. Kiblelizâde Mîr Mahmud b. Ahmed, 1156, 246 vr., SK, Esad Efendi, nr. 2792: Nüshanın sonunda Müstakîmzâde'nin nüshayı gördüğüne dair 1184/1770-71 tarihli kayıt bulunmaktadır.
- 9- *Mecmû 'atu 'r-resâ 'il*,¹²⁸³ Abdulcelil b. Ahmed e-Kayravânî- Ebû Abdullah Muhammed b. eş-Şeyh Salih Ebî Zeyd Abdurrahman el-Havzî, müs. Salim b. el-

¹²⁸³ 1- *Tenbîhü 'l-Enâm fî Beyâni Makâmı Ulivvi Muhammed*, 1b-126b; 2-*Umdetü 'l-Muhibbîn*, 127b-138a; 3-*Makâsıdu 'l-Esmâ*, 139b-175a.

Hâc Menisi b. Ömer el-Kurbânî, 1055-1076-1080, SK, Laleli, nr. 428: Nüshanın zahriyesinde Müstakîmzâde'nin hattıyla "Te vesseltü bihî li-kırâ'atihâ lehû aleyhi's-selâm ve ene'l-fakîr Müstakîmzâde Süleymân 1187 (1773-74)" şeklinde mütalaa kaydı bulunmaktadır.

- 10- *el-Mustatraf min Külli Fennin Mustazraf*, İbşîhî, Ebu'l-Feth Bahâ'eddin Muhammed b. Ahmed b. Mansûr el-İbşîhî el-Mahallî, 324 vr., SK, Pertev Paşa, nr. 505: Eserin zahriyesinde Müstakîmzâde'nin hattıyla "Teşerrafe bi-mutâla'atîhi Müstakîmzâde kânellâhû lehû ve'l-mâlikihî 1188 (1774-75)" şeklinde mütalaa kaydı bulunmaktadır.
- 11- *Kanûnu'l-Edeb*, Hubeyş b. İbrâhîm b. Muhammed et-Tiflîsî, müs. Ahdî b. Şemsü'l-Bağdâdî, 968, 234 vr., Tahran Kitabhâne-i Medrese-i Âlî-yi Sipehsâlâr, nr. 11: Nüshanın sonunda Müstakîmzâde'nin hattıyla eseri tercüme ettiğine dair "Harrehu mütercimuhâ el-fakîr Ebu'l-Mevâhib Sa'deddîn Süleymân Emînullâh el-arîf bi-Müstakîmzâde zâdehu'l-lâhu zâdehu fi'd-dâreyn bi-sa'âdeti sene 1191 (1777-78)" şeklinde kayıt bulunmaktadır.¹²⁸⁴
- 12- *Hediyyetü'l-Ahbâb*, Nazîrâ İbrâhîm b. Mustafa b. İbrâhîm el-Edirnevî el-Gülşenî, 81 vr., SK, Esad Efendi, nr. 3416: Nüshanın başında yer alan eser adı ve müellifle ilgili bilgiler Müstakîmzâde'nin hattıyla olup nüshada birçok derkenarı bulunmaktadır. Ayrıca 11b varağında Mehmed Emîn-i Tokadî hattı ile bir evrakın sandığında mahfuz olduğunu yazdığı 1191/1777-78 tarihli not bulunmaktadır.
- 13- *Ucâletü't-Ta'rif fî Keyfiyyeti't-Teveccüh (1b-8a)-Levâmi'u's-Subbûh fî Şerhi'l-Fassi'n-Nûh (9b-41a)*, Sadreddin Konevî Ebu'l-Me'âlî Sadreddin Muhammed b. İshak b. Muhammed el-Malatî-Şeyh Muhammed Sübhan el-Hindi, müs. Mehmed İsmet b. İbrahim, 1127, 41 vr., SK, Esad Efendi, nr. 1534: Nüshanın zahriyesinde yer alan eser adları ve müellifleriyle ilgili bilgiler

¹²⁸⁴ Mustafa Dirâyetî, *Fihristgân Nüshahâ-yı Hattî İrânî*, Sâzmân-ı İsnâd ve Kitabhane-i Milli-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi İrân, Tahran 1392, c. XXIV, s. 738; Alinakî Münzevî, *Ferhengnâme-hâ-yı Arabî be-Fârisî*, Tahran 1959, s. 74.

Müstakîmzâde'nin hattıyla olup 1191/1777-78 tarihli mütalaa kaydı bulunmaktadır.

- 14- *el-Kavlü 'l-Mübdi' fî Şerhi 'l-Mukni'*, Sıbtu'l-Mardinî Bedreddin Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Kâhirî el-Mardinî ed-Dımaşkî, müs. Ahmed b. Mehmed es-Selanikî, DKM, Tal'at Riyaziye, nr. 109: Zahriyede 1192/1778-79 tarihli Müstakîmzâde'ye ait mütalaa kaydı bulunmaktadır.¹²⁸⁵
- 15- *Mecmû'atü'r-Resâ'ili't-Tasavvûf*, 210 vr., SK, Reşid Efendi, nr. 450: Nüşanın zahriyesinde Müstakîmzâde'nin hattıyla “Teşerrafe bi-mutâla'atihî bi'l-irâdeti Müstakîmzâde kânellâhû lehû 1192 (1778-79)” şeklinde mütalaa kaydı bulunmaktadır.
- 16- *Mecmû'atü'r-Resâ'il*,¹²⁸⁶ 141 vr., SK, Esad Efendi, nr. 1441: Nüşanın zahriyesinde Müstakîmzâde'nin hattıyla “Ve kad Teşerrafe bi-mutâla'atihî hâze'l-âsâr bi'l-inâyetihî'l-Meliki's-Settârî'l-Gaffâr Süleymân Müstakîmzâde kânellâhû lehû ve'l-mâlikihî 1192 (1778-79)” şeklinde mütalaa kaydı bulunmaktadır. Ayrıca 106a varağında Şeyh Yavsî'le ilgili bilgi verildikten sonra “Bu sene 1199 (1784-85) tarihinde ziyaret olundu.” yazılı kayıt bulunmaktadır.
- 17- *Memcû'a-i Resâ'il*, Ömer Gürânî, 137 vr., SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 3010: Nüsha Müstakîmzâde'nin ihvanından Derviş Hıfzî Mehmed Sa'îd'e ait olup üzerinde Müstakîmzâde'nin çokça talikat ve derkenarları bulunmaktadır. Nüşanın 87a varağında Müstakîmzâde'nin hattıyla yer alan derkenarın sonunda bulunan 1193/1779-80 tarihe bakılırsa bu tarih civarında mütalaa edilmiştir.

¹²⁸⁵ David A. King, *A catalogue of the Scientific Manuscript in the Egyptian National Library*, Kahire 1981, s. 279.

¹²⁸⁶ 1-*Risâletü'l-Vücûd*, Seyyid Şerîf-i Cürânî, 1b-5b; 2-*Risâle-i Hadîsü'l-Erba'in*, Ali Şir Nevâ'î, 6b-12b; 3-*el-Hadîsü'l-Erba'in li's-Şeyh Hamidzade* 14a-37a; 4-*Şerhü'l-Kaside*, Şerefüddin ibnü'l-Mukrî, 8b-77a; 5-*Vâridât-ı Bedreddin*, Kadî Bedreddin, 78b-105a; 6-*Risâletü'l-Vahdet*, Şeyh Muhyiddin b. Bahaüddin, 106b-121a; 7-*Risâletü'l-Mebde ve'l-Me'âd*, Mollâzâde Muhammed Emin, 122b-134b; 8-*Risâletü'l-Vücûd*, Celâleddin-i Devvânî, 135b-141a.

- 18- *Vureykât*, es-Seyyid Ahmed b. Muhammed en-Nahlî, 9 Zilkaade 1126, 50 vr., SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 684: Nüshanın sonunda Müstakîmzâde'nin Hıfzî Mehmed Sa'îd'e verdiği icazet yer almaktadır.
- 19- *Kitâb-ı Surûru't-Tâlibîn ve Meslekü'l-Âşîkîn fî Beyânî Tarîki Rabbi'l-Âlemîn ve fîhi'r-Reddi ale'l-Münkerîn*, Seyyid Mehmed el-Edhemî, 1177, 45 vr., SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2449: Müstakîmzâde'nin tercüme ettiği eserin bu nüshasının zahriyesinde kendi hattıyla müellifle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Nüshada mütalaa ettiği tarihle ilgili herhangi bir kayıt bulunmazken eseri tercüme ettiği 1195/1780-81 senesi mütalaa tarihi olarak kabul edilebilir.
- 20- *Şerh-i Sâd Kelîme-i Sıddîk-i Ekber (1b-51b)-Şerh-i Mu'ammîyât-ı Esmâ-i Hüsnâ (52b-67b)*, Cemâleddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed et-Tebrizî el-Aksarâyî-Akşehir Müftüsü Muhammed Efendi, müs. İbrahim Tâhir (ilk risale), Muharrem 1199 (ikinci risale) 67 vr., SK, Esad Efendi, nr. 1525: Nüshanın birçok yerinde Müstakîmzâde'nin hattıyla derkenarlar bulunmaktadır. 1199/1784-85'den sonra mütalaa edilmiş olmalıdır.
- 21- *el-Fevâ'idü'l-Aliyye mine'l-Mesâ'ilî's-Şer'iyye*, Muhammed b. Ali en-Nisârî, 28 Receb 1200, 140 vr., İÜNEK Türkçe Yazmalar, nr. 1875: Nüshanın serlevhasında yer alan eser ve müellif adı Müstakîmzâde'nin hattıyla olup istinsah tarihinden hareketle nüshayı 1200/1785-86 senesinden sonra mütalaa ettiği anlaşılmaktadır.
- 22- *el-Cevâhiru'l-Mudîyye fî Tabakâtî'l-Hanefiyye*, Kureşî Ebû Muhammed Muhyiddin Abdulkâdir b. Muhammed b. Muhammed el-Kureşî el-Hanefî, 151 vr., SK, Aşir Efendi, nr. 248: Nüshanın I. varağında Müstakîmzâde'nin hattıyla "İbn Nüceym ve Çivîzâde ve Beyâzîzâde hatlarıyla muhaşşâ Tabakât-ı Hanefiyye-i Kureşî'dir" yazılıdır. 83b varağında İbn Nüceym ve Beyâzîzâde'nin hatlarının altında Müstakîmzâde'ye ait 1200/1785-86 tarihli tespit notu bulunmaktadır. Nüsha bu tarih civarında Müstakîmzâde'nin elinde olmalıdır. Nüshada bu zevatın haricinde Mustafa Âşir Efendi'nin de notları bulunmaktadır.
- 23- *Menhâcü's-Savâb fî Kubhi İstiktâbi Ehli'l-Kitâb*, müs. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Kavsûnî, Zilhicce 960, 70 vr., SK, Esad Efendi,

nr. 1905: Nüshanın zahriyesinde Müstakîm-zade'nin hattıyla "Tâli'a fihî el-avnü ila'llâhi'l-Azîz Süleymân Müstakîmzâde 1202 (1787-88)" şeklinde mütalaa kaydı bulunmaktadır.

- 24- *Zübdetü'l-Emsâl*, Mustafa b. İbrahim el-Geliboluvî, müs. Mustafa b. Hasan, Şaban 1010, SK, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 783: Nüshanın vikaye yaprağında Müstakîmzâde'nin yazdığı 1202/1787-88 tarihli mütalaa kaydı bulunmaktadır. Nüshada İsmail Hakkı Bursevî'nin halifesi Mehmed Osman Vahdetî'nin temellük kaydı bulunmaktadır.
- 25- *Muhtaru's-Sihâh*, Ebû Abdullah Zeynüddin Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdulkâdir er-Râzî, müs. Dervîş Muhammed b. Hüsâm, 1001, 306 vr., BYEK, Veliyyüddin Efendi, nr. 3154: Nüshanın 219 ile 220 varakları arasında yer alan 1 varaklık şukka Müstakîmzâde'nin hattıyladır. Nüshada Taşköprülüzâde Kemaleddin b. Ahmed'in temellüğü bulunmaktadır.
- 26- *Mecmû'a-i Eş'âr*, 16-17. yy, 149 vr., SK, Esad Efendi, nr. 3395: Mecmuanın 26b, 58a ile 151b-156b varakları arasında Müstakîmzâde'nin hattıyla bazı manzumeler yer almaktadır. Nüshanın Müstakîmzâde'nin eline ne zaman geçtiği belli değildir.
- 27- *Güfte Mecmû'ası*, mür. Ümmî Sinânzâde Hasan ibn Mustafa, 85 vr., AÜK, Agah Sırrı Levent, nr. 575: Nüshanın 80b ve 81a sayfasında Müstakîmzâde'nin hattıyla 2 adet kaside yer almaktadır.¹²⁸⁷
- 28- *Mecmû'atu'r-Resâ'il*, 173 vr., İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 884: Nüsha farklı mücelletlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Müstakîmzâde'nin mütalaa ettiği mücellet ikinci kısımdadır. Nüshanın 55a varagında yer alan

¹²⁸⁷ Cemaleddin Server Revnakoğlu Müstakîmzâde'nin derkenarları olan Ümmî Sinânzâde Hasan Efendi'ye ait bir mecmuanın Raif Yelkenci'de olduğunu ve izniyle 3 Şubat 1952 senesinde incelediğini söyleyip bazı notlarını aktarmaktadır. Revnakoğlu'nun incelediği mecmua burada zikredilenden farklı olmalıdır. Bkz.: SK, Cemaleddin Server Revnakoğlu, dosya nr. 188, s. 150.

- küçük fihrist Müstakîmzâde'nin hattıyladır.¹²⁸⁸ 148b varlığında yer alan derkenarın altında "li-nâmıkihî Müstakîmzâde" şeklinde imzası bulunmaktadır.
- 29- *Mecmû'atu'r-Resâ'il*,¹²⁸⁹ mür. Dervîş Mûsâ Filorinevî, 994, 241 vr., Atıf Efendi Kütüphanesi, nr. 2799: Müstakîmzâde'nin mütalaa ettiği ve başına muhtasar bir fihrist yaptığı nüshadır.
- 30- *Mecmû'a*, mür. Halil es-Sünbülî, 142 vr., SK, Esad Efendi, nr. 3680: Mecmuanın 69a varlığında Müstakîmzâde'nin hattıyla Karabaş Ali Efendi'nin muhtasar tercüme-i hali yer almaktadır.
- 31- *Tuhfetü's-Sa'ade (Ferheng-i Mahmûdî)*, Mahmud b. Şeyh Ziyâ, 159 vr., SK, Bağdatlı Vehbi, nr. 1924: Müstakîmzâde'nin çeşitli derkenarları olan nüshadır. Neredeyse he sayfanın kenarında kendisine ait bir not bulunmaktadır. 79b varlığında yer alan derkenarın altında kendi hattıyla "li-nâmıkihî Müstakîmzâde" kaydı bulunmaktadır. Nüshayı ne zaman mütalaa ettiğine dair bir kayıt tespit edilememiştir.
- 32- *Şefîk-nâme*, Masrafzâde Mehmed Şefîk Efendi, 38 vr., SK, Esad Efendi, nr. 1851: Nüshanın 38b varlığında yer alan "Târîh-i Câmi'-i Vâlîde-i Atika" serlevhalı kıta Müstakîmzâde'nin hattıyladır. Nüshayı ne zaman mütalaa ettiğiyle ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.
- 33- *Rumûzü'l-Künûz*, Şeyh İsa es-Saruhanî, müs. Abbâszâde Mustafa b. Mehmed, 8 Cemâziyelevvel 1132, 39 vr., SK, Esad Efendi, nr. 1986: Nüshanın 31a, 35a varlığındaki derkenarlar Müstakîmzâde'nin hattıyladır. Nüshayı ne zaman mütalaa ettiğiyle ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

¹²⁸⁸ Bu fihristte yer alan eserler şunlardır: 1-*Nuzhet-i Uşşâk*, Hâfız Enderûn Küçük Mustafa Efendi, 55b-141b; 2-*Şerh-i Güfte-i Rusûhî*, Süleyman el-Vâ'iz, 142b-149b. Fihriste yer alan 3-*Tabirname*, 4-*Faziletü'l-Fetvâ*, 5-*Şerh-i Bazı Gazeliyat-ı Hafız* adlı eserler mecmuada tespit edilememiştir.

¹²⁸⁹ Müstakîmzâde'nin yaptığı fihriste göre mecmuda bulunan eserler şunlardır: 1-*Zübed-i Ayn-i Kudât*, 1b-121b; 2-*el-Ehâdisü'l-Erba'un fi't-Tasavvûf*, 122b-125b; 3-*Câm-ı Cihân-nümâ*, 128b-136a; 4-*Risâle-i Hestî*, 138b-144a; 5-*Risâle-i Fıkhiyye*, 146b-150a; 6-*Silsile-nâme-i Tarikat-ı Gülşenî*, 150b-151a; 7-*Güftehâ-yı Yûsf-ı Sîneçâk*, 151b-153b; 8-*Risâle-i Esmâ-i İlâhiyye*, 154a-155b; 9-*Aşk-nâme-i Hazret-i Mevlevî*, 158b-163b; 10-*Gazeliyat-ı Sultan Veled*, 164a-177a; 11-*Câm-ı Cemşîd-i Hazret-i Mevlevî*, 177b-182a; 12-*Cezîre-i Mesnevî*, 182b-232a; 13-*Terci-i Bend-i Hazret-i Pir*.

- 34- *Risâle fî Tahkîki Mebde ve'l-Me'âd*, 52 vr., SK, Laleli, nr. 1953: Nüshanın zahriyesinde Müstakîmzâde'nin hattıyla nüshayı incelediğine dair “Ta'allakan nazaru'l-abdi'l-fakîr Müstakîmzâde kânallâhû lehû” şeklinde kayıt bulunmaktadır.
- 35- *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, Mustafâ Sâkîb Dede, 265 vr., Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 5063: Müstakîmzâde'nin mütalaa edip notlar aldığı nüshadır. Nüsha Ali Nutkî Dede ve Ahmed Gavsî Dede'nin müellif nüshasıyla mukabele ettiği nüshadır. Nüshada Seyyid Ebubekir Dede, Ali Nutkî Dede, Abdalbaki Dede, Hüseyin Receb Dede ve Osman Selahaddin Dede'nin temellük kayıtları bulunmaktadır. Nüshanın ne zaman Müstakîmzâde'nin elinde olduğuyula ilgili bir kayıt olmamakla birlikte zahriyede üzeri silinmiş bir kaydın altında yer alan 1188 tarihi Müstakîmzâde'nin hattına benzemektedir. Nüshanın bazı yerlerinde Müstakîmzâde'nin notlarına itirazlar da bulunmaktadır. Örneğin 114b varağında yer alan derkenarın altında “Mustafa Ağa'dır, Hüsrev Ağa değildir. Müstakîmzâde bilmez” yazılıdır.
- 36- *Mecmû'atü'l-Letâ'if ve Matmûratü'l-Me'ârif*, Hazret-i Şârih Rusûhî İsmâ'il b. Ahmed el-Ankaravî el-Mevlevî, 173 vr., SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2350: Nüshanın zahriyesinde Müstakîmzâde'nin hattıyla “ta'allaka nazaran li-mustemnih feyzi'ş-Şârih Müstakîmzâde Süleyman” yazılıdır. Nüshanın bazı varaklarında kendi hattı ve “li-namıkîhî” formunda imzalı notları da bulunmaktadır.
- 37- *Mecmû'atu'r-Resâ'il*, mür. Yahasen el-Kadirî b. el-Hâc Ahmed Efendi, 1188, vr. 439, SK, Reşid Efendi, nr. 438: Nüshanın başında yer alan muhtasar fihrist Müstakîmzâde'nin hattıyla olup ayrıca nüshanın birçok yerinde Müstakîmzâde'nin derkenarları bulunmaktadır. Nüshanın sonunda bulunan Niyâzî Mısrî'nin Alauddin Tekkesi Şeyhi Mehmed Müstakîm Efendi'ye gönderdiği mektup sureti Müstakîmzâde'nin hattıyladır. Nüshayı 1188/1774-75 senesinden sonra mütalaa etmiş olmalıdır.
- 38- *Hediyyetü'l-İhvân*, Nazmî Mehmed b. Ramazan el-İstanbulî, Müellif hattı, 242 vr., SK, Reşid Efendi, nr. 495: Müstakîmzâde'nin ihtisar ettiği bu eserin kendisi

tarafından mütalaa edilen, muhtemelen ihtisar için kullanılan nüshasıdır. Nüshanın bazı sayfalarında Müstakîmzâde'ye ait notlar bulunmaktadır. 89a varagında yer alan derkenarın altında "Li-nâmıkîhî Müstakîmzâde" yazısı görülmektedir.

- 39- *Şerhu Kasideti Akovalızâde Hâtem Efendi (Şerhu Manzûme fi'l Ahlak)*, 79 vr., SK, Esad Efendi, nr. 1544: Nüshanın zahriyesinde yer alan "Sâhibu'l-kasîde eş-Şeyh Ahmed Akovalızâde Hâtem es-sâkin fî Yenişehir-i Fenâr el-müteveffâ sene 1168" notu Müstakîmzâde'nin hattıyla olup nüshada çeşitli derkenarları bulunmaktadır.
- 40- *Terceme-i Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâ'ili'l-Hidâye*, Kurd Efendi Mehmed b. Ömer er-Rûmî, müs. Ya'kûb b. Habîb el-İskilibî, 18 Şaban 1001, SK, Esad Efendi, nr. 800: Nüshanın ilk vikaye yaprağında yer alan "Sadru's-Şeri'a tercümesidir ki anın metni olan Vikâye bunun dahi metnidir. Kâtibi Ya'kûb b. Habîb b. Ya'kûb el-İskilibî hattâtdır. Yoros kazasından munfasılan 'sülûs' 1030 târîhinde fevt olmuştur. Hasan-ı Üsküdarî'den me'zûndur." pasajı Müstakîmzâde'nin hattıyladır. Ayrıca nüshada bazı haşiyeleri bulunmaktadır.
- 41- *Îzâhu'l-Maksûd min Ma'nâ Vahdeti'l-Vücûd - Hamretü'l-Hân ve Rannetü'l-Elhân fî Şerhi Risâleti's-Şeyh Arslân*, Nâblusî Abdulganî b. İsmâ'il b. Abdulganî en-Nâblusî ed-Dımaşkî el-Kinânî en-Nakşibendî, 1136, 1b-14b/15a-141a, SK, Esad Efendi, nr. 1452: Nüshanın zahriyesinde yer alan eser isimleri Müstakîmzâde'nin hattıyla olup 15a ile 16a'da yer alan derkenarlar da onun hattıyladır.
- 42- *Mecmû'a*, mür. Mehmed Emîn-i Tokadî, 235 vr., SK, Esad Efendi, nr. 3430: Mecmuanın 161a, 162a, 166b, 168a, 170b ve 185a varaklarında Müstakîmzâde'nin hattıyla fevaid, nakiller ve bazı şiirleri bulunmaktadır. Nüshada ayrıca Aziz Mahmud-ı Hüdâ'î (ö. 1038/1628) ve Şeyh Mehmed Nasûhî'nin (ö. 1130/1718) kendi hatlarıyla mektup suretleri bulunmaktadır.
- 43- *Kâşifü'l-Müşkilât (Şerhu Müşkilâti'l-Fusûs)*, Şeyh Ali el-Kastamonî, 328 vr., SK, Pertev Paşa, nr. 291: Nüshanın zahriyesinde yer alan "Ve ba'dehû Mi'yârü't-Tarîka ve ba'dehû Mağzu'l-Fusûs kullehâ lehû" yazısı

Müstakîmzâde'nin hattıyladır. Müstakîmzâde'nin zikrettiği bu eserler nüshada bulunmamaktadır.

- 44- *Mecmû 'atü 'l-Fetevâ ve 'l-İnşâ*, 54 vr., SK, Reşid Efendi, nr. 1054: Mecmuanın 34b varagında yer alan “eş-şerh li’ş-Şeyh Ahmed Şemsî ez-Zîlî es-Sivasî müctehidü’t-tarîkati’ş-Şemsiyyeti’l-Halvetiyye, el-müteveffâ fihâ sene 1006 (1597-98). Lehû *Dîvânü 'l-İlâhiyyât* ve âsâri sâire” pasajı Müstakîmzâde'nin hattıyladır.
- 45- *Fazlû 'l-vehbî fî Tercemeti 'l-Cânibi 'l-Garbî*, Neylî, Mirzâzâde Ahmed b. Mirzâ Mehmed b. Habîb el-İstanbulî, 40b-100a, SK, Pertev Paşa, nr. 628: Nüshanın zahriyesinde yazan eser adı Müstakîmzâde'nin hattıyladır.
- 46- *Süllemü 'l-Vüsûl ilâ Tabakâti 'l-Fuhûl*, Kâtib Çelebi, Müellif hattı, 577 vr., SK, Şehid Ali Paşa, nr. 1887: Kâtib Çelebi'nin eserine *Mecelletü 'n-Nisâb* isminde zeyl yazan Müstakîmzâde, eserin bilinen bu tek nüshasını mütalaa etmiş olup nüshanın 241b ve 242a sayfalarında yer alan sarı renkli şukkada kendi hattıyla şu kayıt tespit edilmiştir: “Zikruhu 'l-Atâ'î fî Zeyli 'ş-Şekâ'ik lem yetefattan el-câmi’”
- 47- *Dîvân-ı Tırsî*, İbrahim-i Tırsî, 87 vr., AÜK, Agah Sırrı Levent, nr. 489: Müstakîmzâde'nin istinsah ettiği divanın bu nüshasının 53a, 56a, 56b, 63a ve 75a varakla kendi hattıyla yazmış olduğu Tırsî'ye ait şiirler bulunmaktadır.
- 48- *Kenzü 'l-Garâ'ib*, Sıddîkî, Müellif hattı?, 144 vr., SK, Lala İsmail, nr. 393: Eserin bilinen bu tek nüshasının vikaye ve zahriye sayfasında yer alan “*Kenzü 'l-Garâ'ib* ekseri Mesnevî'dendir.” yazısı ve 13b'de bulunan derkenar Müstakîmzâde'nin hattıyladır.¹²⁹⁰
- 49- *Hilye-i Hazret-i Mevlânâ*, Lütfî Çelebi, 5 vr., Atıf Efendi Kütüphanesi, nr. 2256: Nüshanın zahriyesinde Müstakîmzâde'nin hattıyla eseri mütalaa ettiğine dair “Sümme teşerreftü ahkaru'l-mevcûdât mütercim-i *Mektûbât* Müstakîmzâde” yazılıdır.

¹²⁹⁰ Eserle ilgili geniş bilgi için Bkz.: Sadık Yazar, “XVII. Yüzyıl Şâiri Sadîkî'nin Mesnevî'den Seçme Hikâyeler Tercümesi”, *Journal of Turkish Studies*, sy. 4, 2009, s. 893-927.

- 50- *Mecmû'atu'r-Resâ'il*,¹²⁹¹ Şeyh Ömer Fuâdî-yi Şa'bânî, 322 vr., SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2287: Nüshanın zahriyesinde Müstakîmzâde'nin hattıyla "ta'allaka nazari bi'l-istifâzati min ruhaniyyeti'l-müellifi ve şuyûhihî ve'stinâra kalbî min âsârihim ve ene'l-müstemiddü minhum Müstakîmzâde" yazılı olup yanında şahsi mührü bulunmaktadır. Ayrıca yine zahriyede Müstakîmzâde'nin yaptığı sadece eser isimlerini havi bir fihrist de bulunmaktadır.
- 51- *et-Tansîs fî Şerhi Şevâhidi't-Telhis*, Vahdî-i Rûmî İbrâhim b. Mustafa b. Muhammed el-Farazî, Müellif hattı, 119 vr., SK, Şehid Ali Paşa, nr. 2175: Müstakîmzâde'nin istinsah ettiği eserin müellif hattı olan bu nüshasının başında yer alan sarı renkli şukkada kendi hattıyla "Ashâb-ı tekâriz" başlığında takriz sahiplerinin ismi yazılıdır.
- 52- *Tercüme-i Nefahât*, Lâmi'î Çelebi Mahmûd b. Osman b. Ali el-Bursevî en-Nakşibendî, 393 vr., MYEK, Ali Emiri Tarih, nr. 1218: Nüshanın üzerinde Mehmed Emin-i Tokadî'nin 1116 ve halifelerinden Seyyid Yahya el-Hüseynî'nin 1158 tarihli temellükleri olup 6b ve 7a sayfalarında kenarda bulunan silsileler Müstakîmzâde'nin hattıyla olmakla birlikte bazı sayfalarda derkenarları bulunmaktadır.
- 53- *Netâyicü'l-Fiker fî Keşfi an Ahvâli'l-Hacer*, İzzüddîn Alî b. Aydemir b. Âli el-Cildekî, 843, 102 vr., TSMK III. Ahmed, nr. 2111: Nüshanın 38b ile 39a sayfaları arasında bulunan şukka Müstakîmzâde'nin hattıyladır.
- 54- *Lehçetü'l-Lügat*, Şeyhülislam Ebû İshakzâde Esad Efendi, 17 Receb 1191, Abdülbaki b. Ahmed, TSMK Emanet Hazinesi, nr. 2020: Nüshanın sonunda Müstakîmzâde'nin nüshayı gördüğü ve tashih ettiğine dair kendi hattıyla kayıt bulunmaktadır.

¹²⁹¹ 1-*Tevsikıyye*, 1b-10b; 2-*Sedefiyye*, 11b-17a; 3-*Muslahu'n-Nefs*, 17b-79a; 4-*Şevkiyye*, 79b-109b; 5-*Şevkiyye*, 110b-120a; 6-*Cevâbiyye*, 121b-131b; 7-*Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî*, 132b-171b; 8-*Şerh-i Vird-i Settâr*, 173a-229a; 9-*Risâle-i Halvet*, 229a-238a; 10-*Güllâbiyye*, 239b-245b; 11-*Hayâtiyye*, 245b-248b; 12-*Aseliyye*, 248b-252a; 13-*Silsilenâme*, 252b-260a; 14-*Müsellesât*, 261b-283; 15-*Türbenâme*, 284b-318a.

- 55- *Mecmû 'atu 'l-Eş 'âr*, mür. Abdulhak Molla, 45 vr., MK, Yz., nr. 7076: Nüşhanın 41b varağında Müstakîmzâde'nin hattıyla bazı muammaları bulunmaktadır.
- 56- *Mecmû 'a-i Resâ 'il-i Müstakîmzâde*, Müstakîmzâde, 1192-1198, 42 vr., BYEK, nr. 30084: Müstakîmzâde'nin bazı eserlerini havi mecmuanın 24a varağında Müstakîmzâde'nin hattıyla Müzehhib Sultan Selimli Mustafa ve Mehmed Râmiz'in vefatlarına Müstakîmzâde'nin yazdığı tarih kasideleri bulunmaktadır.
- 57- *Mecmû 'a*, 42 vr., SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 3637: Şiir, güfte ve mensur eserlerin yer aldığı mecmuanın 3a varağının üst kısmında Müstakîmzâde'nin hattıyla “Bundan aşağı 22 aded mikdârı manzûmeler Seyyid Abdullah Efendi'nin olduğuna şekk yokdur.” yazılı olup altında “li-namıkîhî” formunda imzası bulunmaktadır.
- 58- *[Unkapanı Emîr Buhârî Dergâhı'nın Tecdîdi için Müstakîmzâde'nin söylediği Kaside]*, Müstakîmzâde, 1170, SK, Cemaleddin Server Revnakoğlu 60, poz: 69: 1169/1756 senesinde vuku bulan Cıbalı Yangınında harap olan Unkapanı Ahmed Buhari Tekkesi'nin yenilenmesine Müstakîmzâde'nin söylediği kendi hattıyla olan şiiri havi bir sayfadır.

3.3. Kaleme Rağbet Etmek: Ulemânın Nazarında Müstakîmzade

Müstakîmzâde *Hulasatü'l-Hediyye*'de eserleriyle ilgili “ba‘zı meşâyih-i İslâmiyye, âsâr-i kalemimize rağbet ederler iken iltifât-ı ga‘ibâne ile iktifâ ederiz.” şeklinde bir cümle kurmaktadır.¹²⁹² “Meşâyih-i İslâmiyye” tabiriyle Müstakîmzâde sadece tarikat şeyhlerini nitelemeyip genel manada Osmanlı urefâ ve ulemâsını kastetmiştir. Bu zümrenin eserlerine *rağbet* yani itibar ettiklerini zikretmesi aslında hüsûn kabûl gördüğünün kendisi açısından ikrarı gibidir. Eserleri cihetinden olan bu rağbet aynı şekilde ilmîne müracaat ve onay şeklinde de tezahür etmiştir. Özellikle inşa ve biyografi alanındaki yetkinliği bu alanlarda kalem oynatan ilim erbabını Müstakîmzâde'ye yönlendirmiştir.

¹²⁹² Müstakîmzâde, *Hülâsâ*, vr. 46a.

Bu yöneliş kimi zaman doğrudan bir eserin vücut bulmasında, bazen eserlerin dibace/önsözünde, kimi yerde de tashih/kontrol şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Şeyh Salih-i Sahvî'nin babasının divanının tertib edilmesini Müstakîmzâde'den istemesi bu konudaki yetkinliğinden kaynaklanmıştır. Aynı şekilde Ragıp Paşa ve Rasim Efendi'nin divanlarının Müstakîmzâde tarafından tertip edilmesi bunun en somut örneğidir.

Azizzâde Râmiz'in *Âdâb-ı Zurefâ* adlı eserini baştan sona kadar Müstakîmzâde'ye tashih ettirmesi ilmine olan güveni yanında aslında ulema gözünde eserinin sıhhat derecesinin artırılması olarak yorumlanabilir. Aynı şekilde Reisülküttap Abdurrezzak Bâhir Efendi'nin eserini Müstakîmzâde'yle birlikte baştan sona mukabele etmesi ve yer yer Müstakîmzâde'nin metne müdahalesi, kalemine yani ilmine olan itimatın göstergesidir.

Aynı şekilde Müstakîmzâde'nin *Tuhfe*'de verdiği bazı bilgiler bu itibarı iyiden iyiye somutlaştırmaktadır. Örneğin Şekercizâde Sermed (ö.1202/1787), kendi yazdığı bir kıtayı *Tuhfe*'ye konulmak üzere Müstakîmzâde'ye yollamış, Medineli hattat İbn Haddâd (ö.?) da Müstakîmzâde'nin *Tuhfe*'yi yazdığını işitince ("şürû'umuzdan habîr olup") bu eserde yer bulmak için tercüme-i halini ve silsilesini kendisine göndermiştir.¹²⁹³

Ulemanın Müstakîmzâde'nin ilmine olan itimatının belki de en somut göstergesi eserlerine yazdırdıkları dibaceler ve takrizlerdir. Günümüzde de bir yazar telif ettiği eserin başına o konuda yetkin olan bir şahıstan eser ve kendisiyle ilgili küçük bir metin yazmasını rica edip bunu eserinin başına iliştiirmektedir. Bu durum eserin içeriğine olan itimatı artırıp müellifin yetkinliğini de okuyucaya ispat etmek içindir. Abbas Vesim ve Ömer Şifai'nin neredeyse bütün eserlerine Müstakîmzâde'nin dibace yazması bu itibarı ve Müstakîmzâde'nin inşa sanatındaki kudretini açıkça izhar etmektedir. Aynı şekilde 18. yüzyılın önemli biyograflarından Şam müftüsü Muhammed Halîl el-Murâdî'nin (ö. 1206/1791) eserine Müstakîmzâde'nin takriz yazması bu cümledendir.

¹²⁹³ Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 294.

Bu kısımda Müstakîmzâde'nin telif ve tertibine katkıda bulunduğu eserlerle birlikte dibace ve takriz yazdığı eserler incelenecektir.

3.3.1. Telif ve Tertibine Katkıda Bulunduğu Eserler

Âdâb-ı Zurefâ (Tezkîre-i Râmiz)

Azizzâde Râmiz Hüseyin b. Mustafa Na'îm el-İstanbulî'nin (ö. 1202/1788) Mirzâzâde Mehmed Sâlim b. Mustafa'nın *Tezkiretü's-Şuarâ* adlı şair biyografilerini ihtiva eden eserine zeyil olarak kaleme aldığı *Âdâb-ı Zurefâ* Müstakîmzâde'nin kontrol ve tashihinden geçmiştir.¹²⁹⁴ 1132-1198 (1720-1784) yılları arasında yetişmiş 376 şairin biyografisinin yer aldığı eserin SK, Esad Efendi 3873 numaralı müellif nüshasının birçok yerinde Müstakîmzâde'nin tashihleri ve eklemeleri bulunmaktadır. Bu tashihlerde kimi zaman imla düzeltmeleri (ör. “bunda hilâl hâ ileidir.”) kimi zaman bilgi düzeltmeleri (ör. “Mûmâ-ileyh Uşşâkîzâde Abdullah Efendi'nin hafidi değildir.”) kimi zaman da tenkitler yer almıştır (ör. “Her vefât târîhinde bizi yazmak yakışmaz, meğer hoş ola.”)¹²⁹⁵

Dîvânçe-i Eğrikapılı Râsim Efendi

Bugüne kadar Rasim Efendi'nin divançenin tertibinin İbrahim Tahir tarafından yapıldığı sanılmaktaydı.¹²⁹⁶ Eserin dibacesinde Rasim Efendi'nin bu vazifeyi ona *tenbih* etmiş olduğu yazılıdır. Fakat her ne kadar vazife ona tevcih edilmiş olsa da eserin dibacesinde yer alan ifadelerin İbrahim Tahir'in kaleminden çıkmadığı metinden anlaşılmaktadır.¹²⁹⁷

Müstakîmzâde *Tuhfe-i Hattâtîn*'de Rasim Efendi'nin biyografisini yazdığı kısımda “Ser-levha-i dîvân-ı eş‘arları kıldığımız na‘t-ı şerîf şehâdet u ta‘rîf eder” diyerek onun divançesini tertip ettiğini açık bir şekilde söylemektedir.¹²⁹⁸ Burada Müstakîmzâde'nin kastettiği naat Rasîm Efendi'nin Dede Ömer Ruşenî'nin “Çün

¹²⁹⁴ İbnü'l-Emîn, *Tuhfe*, s. 79; Ali Cânib [Yöntem], “Onikinci Asır Tezkirecilerinden Râmiz Efendi ve Eseri”, *Hayat Mecmuası*, 1927, sy. 27, s. 3-4; Sadık Erdem, *a.g.e.*

¹²⁹⁵ Râmiz, *Âdâbu'z-Zurefâ*, SK, Esad Efendi, nr. 3873, vr. 12a, 18a.

¹²⁹⁶ Divançenin mürettibinin İbrahim Tahir olduğunu ilk olarak rahmetli Prof. Dr. Cavid Baysun dile getirmiştir. Bkz.: M. Cavid Baysun, “Eğrikapılı Râsim Efendi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul 1954, VII/10, s. 11.

¹²⁹⁷ Eğrikapılı Râsim Efendi, *Dîvânçe*, İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 9632, vr. 18b.

¹²⁹⁸ Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 648.

doğup tutdu cihân yüzünü hüsnün güneşi” mısraıyla başlayan naatine yaptığı tahmistir. Bu naat divançenin hemen başında yer almaktadır.

Bunun haricinde divançenin başında yer alan dibacede geçen bazı ibareler eserin Müstakîmzâde tarafından tertip edildiğine işaret etmektedir. Örneğin “sened-i hüsn-i hatt u kitâbetleri ve ricâl-i tarikatleri müstakil silsile-nâmeler ile tertîb ü yâd ve îrâd olunmuştur” şeklinde geçen cümlede Müstakîmzâde’nin *Silsiletü’l-Hattâtîn* isimli Rasim Efendi’ye kadar olan hattat silsileleri kastedilmektedir. Ayrıca divançede yer alan Müstakîmzâde’nin lihyesi için Rasim Efendi’nin yazdığı şiirin başlığında “Târîh-i lihye-i mürettib Müstakîmzâde Efendi” ifadesiyle açıkça Müstakîmzâde’nin divançenin mürettibi olduğuna işaret edilmektedir.¹²⁹⁹

Dîvân-ı Nakşî İbrahim es-Sünbülî

Nakşî İbrahim Efendi’nin (ö. 1114/1702-03) Esad Efendi 2709 numarada kayıtlı bildiğimiz tek nüsha divanının kenarında Müstakîmzâde’nin hattıyla çok fazla düzeltme olup ve divanda olmayan şiirler eklenmiştir. Bundan dolayı divanın tertibinde Müstakîmzâde’nin katkısı bulunduğunu söylenebilir.¹³⁰⁰

Dîvân-ı Râgıb

Müstakîmzâde’nin hamilerinden olan Koca lakabıyla maruf 18. yüzyılın önemli devlet adamlarından Mehmed Râgıp Paşa’nın (ö. 1176/1763) divanı Müstakîmzâde tarafından tertip edilmiştir.¹³⁰¹ *Tuhfe*’de “eş’ar-ı pâkizesinden bu fakîrin cem’iyle külliyyât-ı dîvân-ı mürettebi olup” diyerek divanı kendisinin tertip ettiğini söylemektedir. Râgıp Paşa’nın vefatından 7 ay sonra divanı tertip ettiğini şöyle ifade etmektedir:

Tamâm şude be-kalem-i dil-şude. Tertîb-i Dîvân-ı belâgat-unvân-ı huld-âşiyân, Tâlib-i Rûm, Şevket-i fesâhat-rusûm, sadru’s-sudûr-ı Devlet-i Osmâniyân Mehemed Râgıb

¹²⁹⁹ Eğrikapılı Râsim Efendi, **a.g.e.**, 26b; Divançenin neşri için bkz.: Yılmaz Öksüz, **Eğrikapılı Rasim Efendi ve Divançesi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010.

¹³⁰⁰ Dîvân’ın neşri için Bkz.: Emrah Ayhan, **Nakşî Dîvânı**, Marmara Üniversite Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000.

¹³⁰¹ Dîvân’ın neşri için Bkz.: Ömer Demirbağ, **Koca Râgıp Paşa ve Dîvân-ı Râgıp**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Van 1999.

Paşa yesserallâhû fi'l-ukbâ mâ-yeşâ' fi seneti seb'a ve seb'in ba'de'l-mi'eh ve elf ba'de seneti rihletihî seb'a şuhûr...

Eserin Müstakîmzâde hattıyla 1 nüshası tespit edilmiştir.¹³⁰²

1- SK, Yazma Bağışlar 3060, (1b-92b), 1177, Müstakîmzâde.¹³⁰³

Dîvânçe-i Şeyh Îsâ-yı Mahvî

Müstakîmzâde *Mecelletü'n-Nisâb*'ın Mahvî maddesinde ve *Hülâsatü'l-Hediyye*'de Şeyh Îsâ'dan bahsederken oğlunun yani Şeyh Sâlih-i Sahvî'nin emriyle divanını tertip ettiğini söylemektedir.¹³⁰⁴ SK, Lala İsmail 453 numaralı Müstakîmzâde'nin hattıyla yer alan divan mecmuasının başındaki fihristte *Mecmû'ı Âsâr Şeyh İsa el-Mahvî* şeklinde bir kayıt olmasına rağmen nüshada bu kısımlar bulunmamaktadır.

el-Fevâ'idü'l-Himmâtiyye (Mecmû'a)

Şerh-i Dîvân-ı Ali'de

İbn Himmât-ı muhaddisin fevâ'id-i seniyyesi kırk cüz kadar evrâkda fûnûn ile tertîb ve cem' eylemeğe muvaffak olmuşumdur. Lillâhi'l-hamd ve'l-minne.¹³⁰⁵

şeklinde Müstakîmzâde'nin hattıyla bir derkenar bulunmaktadır. İbn Himmât'ın talebesi Mir Osman Bey için tertip ettiğini düşündüğümüz mecmuada yer alan ilk risalenin istinsah tarihi 1 Rebûlevvel 1175/30 Eylül 1761 olduğundan bu tarihten önce tertibine başladığı anlaşılmaktadır.

Mecmuanın Müstakîmzâde hattıyla 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3648, (1b-379), 1 Rebûlâhir 1176, Müstakîmzâde.

¹³⁰² İbnü'l-Emîn *Tuhfe* neşrinde Türk Tarih Encümeni üyelerinden Ali Cânib Bey'in [Yöntem] kütüphanesinde Müstakîmzâde'nin hattıyla 1181/1767-68 tarihli bir nüshanın olduğunu söylemektedir. Bu nüshanın bugün nerede olduğu maalesef tespit edilememiştir. Deniz Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı 1181 tarihli Müstakîmzâde'nin hattıyla olan bir nüsha bulunmakla birlikte İbnü'l-Emîn'in bahsettiği nüshadan farklı bir nüsha olup olmadığı anlaşılamamıştır. Bkz.: İbnü'l-Emîn, *Tuhfe*, s. 79.

¹³⁰³ Nüshanın sonunda Müstakîmzâde'nin Ragıp Paşa'nın vefatı için yazdığı bir tarih kasidesi bulunmaktadır. Bu nüsha Sahaf İbrahim Manav tarafından 1985 senesinde Süleymaniye Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır.

¹³⁰⁴ “*Dîvânçe-i İlâhiyât*’ı âti’z-zikr mahdûm-ı mükerrerleri emriyle bu fakîr tertîb ve tahrîr eylemişimdir.”: Müstakîmzâde, *Hülâsâ*, vr. 72a; Müstakîmzâde, *Mecelle*, vr. 387a.

¹³⁰⁵ Müstakîmzâde, *Şerh-i Dîvân-ı Ali*, SK, Esad Efendi, nr. 2780, vr. 121a.

Hadîkatü'l-Cevâmi'

Hüseyin b. İsmâ'il el-Ayvansarâyî'nin (ö. 1201/1787) telif ettiği bu eser İstanbul'un topografik yapısı üzerinden 874 cami hakkında bilgi vermektedir.¹³⁰⁶ Esere bir zeyl yazan Ali Satı Bey (ö. 1258/1842-43) neşrettiği matbu nüshanın başında

İşbu *Hadîkatü'l-Cevâmi'* nâm kitâbın cem' ve tertibine himmet ve sarf-ı makderet eden Hâfız Hüseyin Efendi bin İsmâ'ilü'l-Ayvansarâyî merhûm ancak Müstakîmzâde merhûmun sa'y ve ikdâmı sebebiyle bu eser-i celile muvaffak olmuştur.

diyerek eserin vücut bulmasında Müstakîmzâde'nin katkısını dile getirmektedir.¹³⁰⁷

Bununla birlikte eserin SK, Esad Efendi 2248 numaralı *Hadîka* nüshasında Esad Efendi'nin kendi hattıyla düşülen not Ali Satı Bey'i teyit etmektedir. Esad Efendi bazı güvenilir kişilerden bu eserin Müstakîmzâde'ye ait olduğunu, fakat Ayvansarâyî'ye atfedildiğini duyduğu yazılıdır.¹³⁰⁸ Bu durum Müstakîmzâde'nin eserin tertibine katkıdan fazla bir emeği olduğunu hatta müellif mesabesinde anıldığını göstermektedir. Fakat bu durumu tam manasıyla teyid edecek bilgilerden şu an mahrum olduğumuzdan eseri doğrudan Müstakîmzâde'ye nispet etmekten imtina ediyoruz.

Nûru'l-Kulûb ve Keşfü'l-Matlûb (Mir'ât-ı Cemâlî)

Müellifi hususunda birtakım karışıklıklar olan bu eserin¹³⁰⁹ SK, Hacı Mahmud Efendi 3198 numarada kayıtlı nüshasının ilk vikaye sayfasında

İşbu risâlenin asıl nüshası Müstakîmzâde merhûmun kalemîyle tashîh olunmuş ve hâmişinde vâki' muherrerât dahi kezâlik merhûm-ı müşârûn-ileyhin kalemîyle tahrîr kılınmış olmağın hîn-i tahrîrde anlar dahi terk olunmayup teberrûken bi-aynihâ yazılmışdır.

şeklinde bir kayıt yer almaktadır. Yukarıdaki ifadelerden eseri Müstakîmzâde'nin mütalaa edip, tashih ettiği ve bazı notlar aldığı net bir şekilde anlaşılmakla birlikte eser

¹³⁰⁶ Günay Kut-Turgut Kut, "Ayvansarayî Hafız Hüseyin b. İsmail ve Eserleri", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, İstanbul 1980, sy. 33, s. 401-439.

¹³⁰⁷ Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmi'*, Dâru't-Tıbbâ'ati'l-Âmire, İstanbul 1281, c. I, s. 1; İnal, **Tuhfe**, s. 81.

¹³⁰⁸ Ayvansarâyî, **a.g.e.**, SK, Esad Efendi, nr. 2248, vr. 1b.

¹³⁰⁹ Eserin mukaddimesinde mütercim, *Şifai'l-Kulûb* adlı bir eserin "nokta-i beyan" hususunda önemli bilgileri ihtiva etmesinden dolayı intihap yapma suretiyle eseri çevirdiğini ve İbnü'l-Arabî'nin konuyla ilgili bazı görüşlerine de yer verdiğini söylemektedir.

üzerindeki tasarrufu tam olarak anlaşılmamaktadır. Buna bir yönüyle eserin müellifinin tespit edilememesi sebep olmaktadır.

Eserin tespit edebildiğimiz nüshalarından BYEK, Genel 1496 numaralı nüsha La‘lîzâde Abdûlbakî’ye, SK, Esad Efendi 1474 ve BYEK, Genel 1685 numaralı nüshalar ise Kutbî isimli bir şahsa atfedilmektedir. Müstakîmzâde’nin eseri tashih edecek derecede müellifle ilişkisinin olması yaş itibariyle La‘lîzâde seçeneğini ortadan kaldırmaktadır. Kutbî’nin ise kimliği muammadır.¹³¹⁰

Esad Efendi nüshasının diğer nüshalardan farklı oluşu eserin versiyonlarının bulunduğu ve bu durum da eser üzerinde yapılan tashih işleminin hakikatine işaret etmektedir. Muhtemelen eser tashih işleminden önce dolaşıma girmiştir.¹³¹¹ Her halükârda yukarıda yer alan yazanı meçhul pasajdan bu eserin Müstakîmzâde’nin kontrolünde geçtiği ve tashih edildiği anlaşılmaktadır.

eş-Şumûsü’l-Bevâzığ fî İzâ’eti Müşkilâtî’n-Nevâbiğ

Eser, Tavukçubaşı Damadzâde Reisülküttap el-Hac Abdurrezzak Bâhir Efendi’nin¹³¹² (ö. 1194/1780) Zemahşerî’nin “durûb-ı emsâl” nevinden kısa vecizeleri derlediği *Nevâbigü’l-Kelim* adlı eserine yazdığı şerhtir. Eserin SK, Aşir Efendi 308 numaralı nüshası Müstakîmzâde’nin hattıyla olup ferağ kısmında nüshayı “tebyiz ettiklerine” dair “beyyaznâhu min tesvîdi’ş-şârih” şeklindeki kayıtlarla birlikte nüshasının pek çok yerinde ekleme, çıkarma ve düzeltmeler bulunmaktadır. Ayrıca nüshanın 16b, 24b, 28b, 29b varaklarında “belağa mukabeletü’l-mübeyyaza”, beleğa’t-tashîh ve’l-mukabeleti bi’l-mübeyyazati’l-emniyye” gibi kayıtlar yer almaktadır.

Bu kayıtlar Müstakîmzâde’nin eseri sadece istinsah etmeyip aynı zamanda esas metnin vücuda gelmesine katkı sağladığı ve müellifle beraber mukabele ettiğini

¹³¹⁰ Müstakîmzâde ile aynı dönemde yaşadığı kaynaklarda yazılı tespit ettiğimiz Kutbî mahlaslı bir şahıs bulunmaktadır. Mahmûd Efendizâde Mehmed Kutbeddin Efendi olarak bilinen bu kişi Müstakîmzâde gibi Murteza Efendi’nin imtihanına girmiş ve sonrasında Müstakîmzâde’nin aksine müderris olmuş ve 1176/1762-23 senesinde vefat etmiştir. Bkz. Râmîz, *Âdâb-ı Zürefâ*, s. 249.

¹³¹¹ Nüsha üzerinde Müstakîmzâde’ye ait herhangi bir kayıt ve tashih bulunmamaktadır. Bundan dolayı yukarıda zikredilen asıl nüshanın bu olmadığı anlaşılmaktadır.

¹³¹² Abdurrezzak Efendi’nin ilk mahlası “Nâşir” olup daha sonra babası Mustafa Efendi’nin mahlası olan Bâhir’i kullanmaya başlamıştır. Bkz. Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 240; Abdurrezaak Efendi’nin Nâşir mahlasını kullandığı tmelelûk için bkz.: SK, Aşir Efendi, nr. 406.

göstermektedir. Bunun haricinde Müstakîmzâde'nin tebyiz ettiği nüshada yer alan düzeltme ve eklemelerin eserin dolaşıma giren diğer nüshalarında da görülmesi bu düşünceyi destekler niteliktedir. Bundan dolayı bu eser için Müstakîmzâde'nin katkısının bir “müstensih”ten daha çok olduğu söylenebilir.

3.3.2. Dibace Yazdığı Eserler

Müstakîmzâde muhtasar aile tarihçesinin sonunda bazı eserlere dibaceler yazdığından şöyle bahsetmektedir:

...Ve eş'ârda elsine-i selâsede nu'ût ve tevârih ve nice dîbâceler ez-cümle Dervîş Abbâs Vesîm'in *Tıbb-ı Cedîd*'ine dîbâce ki Râgıp Paşa Kitâbhânesi'nde mevkûfedir. Ve yine anın *Zic-i Uluğ Şerhi* dîbâcesi ve Burusalı hekimbaşı Dervîş Ömer-i Şifâyî *Kehhâlnâme*'sine ve sâ'ir âsârına ve oğlu Abbâs-ı müderrisin âsâr-ı kesîresine dîbâce yazılıp...

Ayrıca kendi eser listesinde “*Şerh-i Zic* ve *Sâ'ir âsâr-ı tıbbiyye dîbâceleri*” yazdığını da söylemektedir. Buradan hareketle tespit ettiğimiz Müstakîmzâde'nin dibacelerini yazdığı eserler şunlardır:

Dîbâce-i Dîvân-ı Sabîh

1198/1783'te vefat eden Galata Gümrüğü başkatiplerinden Sabîh Ahmed Efendi'nin divanının başında yer alan ve hal tercümesini havi dibace Müstakîmzâde tarafından yazılmıştır. Ayrıca divanın bazı nüshalarında yer alan şiir ıstılahlarıyla alakalı kısım Müstakîmzâde'nin *el-İstılâhâtü's-Şi'riyye* adlı risalesinden alınmıştır. Bunun haricinde divanın İÜNEK, Türkçe Yazmalar 312 numarada bulunan nüshasının birçok yerinde Müstakîmzâde'nin hattıyla şiir başlıkları, tashihler, yer yer beyitler bulunmaktadır. Buradan hareketle Müstakîmzâde'nin divanın sadece dîbacesini yazmadığı aynı zamanda divanı tertip ettiği de düşünülebilir.¹³¹³

Dibacenin yer aldığı bazı nüshalar:

- 1- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 312, (7a), İbrahim Tâhir.¹³¹⁴

¹³¹³ Müstakîmzade ve Sabîh Ahmed Efendi'nin tertibine katkıda bulundukları mecmua için Bkz.: **Mecmû'a**, Esad Efendi, nr. 3482.

¹³¹⁴ Dibacenin sadece ilk sayfasını havidir.

2- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 271, (3b-4b), 25 Safer 1236, Mir Ahmed-i İzzet

3- İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2837, (1b-2b), Osman Vâsıf-ı Enderûnî.

4- TSMK, Emanet Hazinesi 1628, (1b-2b), Derviş Ömer.

Dîbâce-i Düstûru'l-Vesîm fî Tıbbî'l-Cedîd ve'l-Kadîm

Abbâs Vesîm'in yeni ve eski tıbbî birleştirme ve geliştirme niyetiyle 1161/1748 tarihinde vücuda getirdiği önemli bir tıp eseridir. Eser Sultan III. Mustafa'ya sunulmuş olup dibacesi Müstakîmzâde tarafından yazılmıştır.

Eserin ciltlerinden bağımsız olarak 6 nüshası tespit edilmiştir.¹³¹⁵

1- SK, Ragıp Paşa 946, (c. I, 1b-531a), 1161?, Müellif hattı? ¹³¹⁶

2- SK, Ragıp Paşa 947, (c. II, 1b-513b), 1161?, Müellif hattı?.

Dîbâce-i Nehcü'l-Bülûğ fî Şerhi Zîc-i Ulûğ

Eser, meşhur matematikçi ve astronom Uluğ Bey'in (ö. 853/1449) kurduğu rasathanede yaptığı gözlemlerin sonuçlarını topladığı *Zîc-i Ulûğ* adıyla anılan eserine Abbâs Vesîm tarafından yapılan tercümesine Müstakîmzâde'nin yazdığı dibacedir. Abbâs Vesîm eserin telifine hocalarından Ahmed-i Mısrî'nin isteği üzerine *Nehcü'l-Bülûğ* terkininin ebced değeri olan 1158/1745-46 senesinde başlamıştır. Sultan I. Mahmud'a (1143-1168/1730-1755) takdim edilmiştir.

Eserin 12 nüshası tespit edilmiştir.¹³¹⁷

1- SK, Hamidiye 858, (1b-294b).

Müstakîmzâde, Abbâs Vesîm'in bu iki eseri haricinde “ekser-i âsârına” dibace yazdığını söylemekle birlikte¹³¹⁸ bu eserlerin hangileri olduğunu maalesef dile

¹³¹⁵ Eserin diğer nüshaları için Bkz.: İbrahim Halil Tuğluk, **Abbâs Vesîm Efendi; Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelemesi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 66; **Osmanlı Tıbbî Bilimler Literatürü Tarihi**, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 2008, c. I, s. 395.

¹³¹⁶ Nüshanın zahriyesinde yer alan eser adı ile 2a varlığında bulunan derkenar Müstakîmzâde'nin hattıdır.

¹³¹⁷ Eserin nüshaları için Bkz.: **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi**, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 1997, c. I, s. 445-446; İbrahim Halil Tuğluk, **a.g.e.**, s. 69-70.

¹³¹⁸ Müstakîmzâde, **Tuhfe**, s. 607.

getirmemektedir. Literatürde Abbâs Vesîm'e ait olarak bilinen diğer eserler şunlardır: *Tıbb-ı Cedîd-i Kimyevî, Vesîletü'l-Metâlib fî İlmi't-Terâkib, Ru'yet-i Hilâl Risâlesi*.¹³¹⁹

Dîbâce-i Künûzu'l-Esrâr fî Ahvâli'l-Uyûni ve'l-Ebsâr

Bursa Dâru's-Şifâsı'nda hekimbaşılık yapmış olan Ebu'l-Abbâs Ömer Şifâ'î b. Hasan es-Sinobî el-Bursevî el-Mevlevî'nin (ö. 1155/1742) göz hastalıkları özelinde çeşitli hastalıklar ve tedavi yöntemleriyle ilgili kaleme aldığı eserdir. Müstakîmzâde'nin “Burusalı hekimbaşı Dervîş Ömer-i Şifâyî Kehhâl-nâmesine... dîbâce” yazdığını söylediği eser bu olmalıdır.

Eserin 2 nüshası tespit edilmiştir.¹³²⁰

- 1- KBYEK, İl Halk Kütüphanesi (Nafiz Uzluk) 7106, (c. II, 1b-120b).
- 2- KBYEK, İl Halk Kütüphanesi (Nafiz Uzluk) 7125, (c. IV, 1b-128b).

Müstakîmzâde'nin Ömer Şifâ'î'nin *Kehhâl-nâme*'si haricinde “sâ'ir âsârına” da dibâce yazmıştır. Fakat bu eserlerin isimlerini vermediğinden hangileri olduğunu tespit etmek güçtür. Ömer Şifâ'î'nin eserleri ve nüshaları üzerine yaptığımız araştırmada yukarıda zikredilen dibaceler haricinde Müstakîmzâde'yle kesiştikleri tek bir eser ve nüsha tespit ettik. Ömer Şifâ'î'nin 1154/1741 senesinde “tertîp ve cem” ettiği nerdeyse bütün tıbbi konulardan, çeşitli hastalıklardan, alametlerinden, sebeplerinden ve ilaçlardan bahsedilen alfabetik olarak tertîp edilmiş *Mecmû'atu't-Tıbbiyye* olarak bilinen eserin Ali Emiri Tıp 175 numaralı nüshasının 187a ile 236b varakları Müstakîmzâde'nin hattıyladır.¹³²¹ Bu durumdan dolayı Ömer Şifâ'î'nin tıpla alakalı “sâ'ir âsârının” sadece isimlerini burada zikretmekte fayda görüyoruz:

el-Cevheru'l-Ferîd fî't-Tıbbi'l-Cedîd, el-Fevâ'idü'l-Cedîde, Hülâsatü'l-Ebdân, Kânûnü'r-Reşâd fî Tedbîri'n-Nüfûs ve'l-Ecsâd, el-Mürşîdü'l-Muhtâr fî İlmi'l-Esrâr, Tuhfetü'l-Ahbâb, el-Müfredât fî't-Tıbb, Kitâb fî'l-Akrabâdîn ve'l-Edviye, Kitâbü'n-Nebâtâd, Lübbü'l-Lübâb fî Usûlü'l-Tıbb, Mecmû'a fî't-Tıbb, Minhâcu's-Şifâ fî Tıbbi'l-

¹³¹⁹ Boğaziçi Üniversitesi, Kandilli Rasathanesi Kütüphanesi, nr. 146.

¹³²⁰ Eser muhtemelen 4 cilt olup 1. ve 3. ciltlerinin nüshalarını maalesef tespit edemedik. 2. cilt Arapça 4. cilt Türkçedir.

¹³²¹ Dervîş Ömer Şifâ'î, *Mecmû'atu't-Tıbbiyye*, MYEK, Ali Emiri Tıp, nr. 175, vr. 187a-236b, 728a-b. Nüshada tespit edebildiğimiz kadarıyla 11 veya daha fazla müstensih el yazısı bulunmaktadır. Nüshanın son kısmı müellif hattıyladır.

Kimyâ, Ravzatü'l-Muhtâr fî İlmi'l-Esrâr, Ravzatü'n-Necât, Risâle fî'l-Âlâti't-Tıbbiyye, Şifâ'ü'l-Eskâm, el-Şifâ fî Tıbbi'l-Kimyâyi, Tuhfetü'l-Ahbâb.

Ömer Şifâ'î'nin haricinde bir de oğlu Abbâs'ın “âsâr-ı kesîresine” dibace yazdığını söyleyen Müstakîmzâde, Abbâs'la ilgili sadece müderris olduğu bilgisini paylaşmaktadır. Kaynaklarda eserleriyle ilgili bir bilgi de bulunmamaktadır.¹³²² Abbâs Efendi'yle ilgili kitabı olarak elimizde olan tek veri istinsah ettiği bir nüshadır. Ömer-i Şifâ'î'nin *el-Cevheru'l-Ferîd fî't-Tıbbi'l-Cedîd* adlı eserinin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan bir nüshası Rebûlâhîr 1164/1751 tarihinde oğlu Abbâs tarafından istinsah edilmiştir.¹³²³

3.3.3. Takriz-İmza

Takrîz-i Arfû'l-Beşâm fî men Veliye Fetvâ Dîmaşkı's-Şâm

Ebu'l-Fazl Muhammed Halîl b. Ali b. Muhammed el-Murâdî el-Hüseynî el-Buhârî'nin (ö. 1206/1791) Yavuz Sultan Selim'den itibaren Dîmaşk müftülüğü yapmış kişilerin ve kendi biyografisinin yer aldığı esere Müstakîmzâde'nin Muharrem 1202/1787 tarihinde yazdığı takrizdir.¹³²⁴

Takrizin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (329a), İbrahim Tâhîr.

Takrîz-i Mîzânü'l-Mukîm fî Ma'rifeti'l-Kıstâsi'l-Müstakîm

İmâm Gazzâlî'nin Batınîliği tenkit amacıyla kaleme aldığı *el-Kıstasü'l-Müstakîm* adlı eserine Lâlezârî Muhammed Tâhîr b. Muhammed b. Ahmed el-

¹³²² Bkz.: yuk. **Tabîb Dervîş Abbâs Vesim.**

¹³²³ Dervîş Ömer Şifâ'î, *Cevheru'l-Ferîd fî't-Tıbbi'l-Cedîd*, İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 7103. *Cevheru'l-Ferîd*'le ilgili Bkz.: Esin Kâhya, “Ömer Şifâ'î”, **OTAM**, Ankara 1993, sy. IV, s. 171-195.

¹³²⁴ Eserin yazma nüshalarına ulaşamadığımızdan Müstakîmzâde'nin takrizinin eserle birlikte dolaşıma girip girmediğini tespit edemedik. Lakin *Arfû'l-Beşâm*'ın 1979 yılında yapılan neşrinde Müstakîmzâde'nin bir risalesini tercüme ettiği Muhammed ed-Düveykî'nin takrizinin bulunduğu zikredilmekle birlikte Müstakîmzâde'nin takrizinden bahsedilmemektedir. Bkz.: Muhammed Halîl el-Murâdî, *Arfû'l-Beşâm fî men Veliye Fetvâ Dîmaşkı's-Şâm*, nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız ve Riyâz Abdülhamîd Murâd, Mecmâ'ü'l-Lugati'l-Arabi, Dîmaşk 1979, s. III (1 numaralı dipnot).

İstanbulî'nin (ö. 1204/1790) 1200/1785-86 yılında yazdığı şerhe¹³²⁵ Müstakîmzâde bir takriz yazmıştır.¹³²⁶

Takrizin 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- TSMK, Yeni Yazmalar 725, (329b), İbrahim Tâhir.

[İmzâ-yı Fetvâ-yı Müftî-yi Hâdim]

“Hâdim müftîsi efendinin fetvâsına yazılan imzalardan fakat bu fakîrin” cümlesiyle başlayan Ebû Sa‘îd Muhammed b. Mustafa b. Osman el-Hâdimî el-Konevî'nin (ö. 1176/1762) Nakşibendiyye tarikatı ile ilgili verdiği bir fetvanın altına Müstakîmzâde'nin yazdığı imzadır.¹³²⁷

İmzanın 1 nüshası tespit edilmiştir:

1- SK, Esad Efendi 3501, (5b), Müellif hattı.

¹³²⁵ Müstakîmzâde'nin hangi müellifin eserine takriz yazdığıyla ilgili birtakım karışıklıklar mevcuttur. Takrizin bilinen tek nüshasının başlığında “el-Takrîz li-Şerhi'l-Kıstâsi'l-Müstakîm li'l-Şeyhi'l-Ekber şerhihî Seyyid Muhammed Tâhir Çiçekçibaşızâde el-munfasıl an kazâ'i Eyyüb” yazılıdır. Burada yer alan bilgidен hareketle İbnü'l-Emin, Mehmed Tâhir Efendi'nin şerh yazdığı eserin İbnü'l-Arabî'ye ait olduğunu zannetmiştir. (Bkz.: İnal, **Tuhfe**, s. 77) Halbuki Mehmed Tâhir'in şerhi incelendiğinde eserin Gazzâlî'nin olduğu apaçık bir şekilde görülecektir. Bu karışıklığın sebebi takriz metni içerisinde Müstakîmzâde'nin Mehmed Tâhir hakkında onun İbnü'l-Arabî'ye yazdığı şerhlerle meşhur bir alim olduğunu söylediği ifadeleridir. Müstensihin bu ifadeleri yanlış anlamasından kaynaklanan müteselsil hata günümüze kadar yapılmış bütün çalışmalarda tekrarlanmıştır. Mehmed Tâhir'in yazdığı şerhin müellif nüshası için Bkz.: Lâlezârî Mehmed Tâhir, **Mîzânü'l-Mukîm fî Ma'rifeti'l-Kıstâsi'l-Müstakîm**, SK, Esad Efendi, nr. 1758. Eserin içeriğiyle ilgili bkz.: Zehra Yıldırım, **Mehmed Tâhir Lâlezârî'nin 'el-Mîzânü'l Mukîm fî Ma'rifeti'l Kıstâsü'l Müstakîm' adlı Kıstâsü'l-Müstakîm Şerhinin Tahkik ve Tahlili**, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Yalova 2019.

¹³²⁶ Eserin tespit ettiğimiz 3 nüshasının ikisinde Müstakîmzâde'nin yazdığı takriz bulunmamakla birlikte Müftîzâde Seyyid Mehmed Efendi ile Anadolu Kazaskeri Abdullah Efendi'nin takrizleri yer almaktadır. **Bkz.:** SK, Esad Efendi, nr. 1758; SK, Aşir Efendi, nr. 195.

¹³²⁷ Hâdimî'ye sorulan sual ve kendisinin verdiği fetva için Bkz.: **Mecmû'a**, SK, Denizli, nr. 389, vr. 81b.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin en önemli yapıtaşlarından biri ilmiye teşkilatıdır. Bu teşkilat, bünyesinde barındırdığı şeyhülislam, kadılar, müftüler, müderrisler gibi ilim insanları ile devletin en seçkin zümresini oluşturmuştur. Eğitim ve hukuk alanında faaliyet gösteren bu teşkilata mensup zevat, devletin çeşitli birimlerinde hizmet vermiş, aynı zamanda birçoğu eser vücuda getirerek ilim ve irfan alanında söz söylemişlerdir. Özellikle eğitim alanında hizmet veren ulema; bugün yüz binlerce ciltlik büyük bir külliyyatın oluşmasının en mühim unsurudur.

Bir yönüyle bu teşkilat içerisinden neşet etmiş olmakla birlikte müderrislik, kadılık, naiblik vs. resmi vazife almayıp 'ulema aristokrasisinden bağımsız' yani inorganik bir şekilde bu teşkilata bağlı birçok alim, şair, edip ve yazar bulunmaktadır. Bunların sayısı hiç de azımsanmayacak bir seviyededir. Yazdıkları eserler haricinde haklarında bilgi bulmanın zor olduğu bu zevatı biyografi ve tabakat kitaplarına konu oldukları nispette tanıma imkânı bulunmaktadır.

Özellikle kültürden gelen "egodan sıyrılma" ve müphemliğin bu sonucun en tabii sebeplerinden olduğu düşünülmektedir. Fakat her ne olursa olsun tevazu ve "mahviyet" ile yoğrulmuş da olsa insan, tanınmak ve bilinmek istemektedir. Varlığın en temel dürtülerinden olan bilinme isteği kalem erbabının kaleminde kendisine has bir şekle bürünmüş ve tezahür etmiştir. Her ne kadar imzalarında, ketebe kayıtlarında yahut kitaplarının kendilerine olan aidiyetlerini izhar ettikleri temellüklerde 'fakir' ve 'hakir' görünmek istemişlerse de bu sıfatların arkasında gelen bazen bütün bir şecerenin zikredildiği isimler, vazifeler ve mansıblar ne kadar bilinmek istediklerinin birer nişanesi gibidirler.

'Proto-modern dönem' olarak niteleyebileceğimiz 19. yüzyıl öncesinde bir yönüyle 'bağımsız' Osmanlı aydınını tanımanın en tabii ve ilk yolu yazma eserlerden geçmektedir. "Osmanlı yazınında birey mefhumu gelişmemiştir" gibi bir hezeyanın aksine Müstakîmzâde özelinde yukarıda anlatılmaya çalışılan bu mefhum mecmua gibi mecralarda karşımıza çıkmaktadır.

Bu minvalde çalışmanın birinci bölümünde Müstakîmzâde'nin biyografisinin büyük bir kısmı mecmualarından istifade edilerek 'kendi dilinden' yazılmıştır. Özellikle kardeşi başta olmak üzere bilinmeyen akrabaları ve soyunda bulunan kişiler ilk defa günyüzü görmüştür. Ayrıca bu kişilerin içerisinde soy şeceresinin en ilerisinde bulunan Mecdüddin Efendi'yle ilgili tarihi karışıklıklar ve yanlışlıklar tadil edilmiş, şecerede bulunan Müstakîmzâde'nin diğer dedelerinin biyografileri de yazılmıştır. Ayrıca babası, annesi, amcası ve dedesinin daha önce bilinmeyen ve değinilmeyen yönleri burada zikredilmiştir.

Müstakîmzâde'nin bu çalışmaya kadar doğum tarihi yanlış bilinmekteydi. Fatin Davud'u kaynak olarak kullanan İbnü'l-Emîn başta olmak üzere araştırmacılar 1131 Recep'te doğduğunu yazmışlardır. Bu yanlışlık Müstakîmzâde'nin Muharrem ayında doğduğunu söylediği ifadeleriyle düzeltilmiştir. Ayrıca doğduğu ev, yaşadığı mahalleler ve vefat ettiği ev mecmuasından alınan orijinal bilgilerle ortaya tam olarak ortaya çıkarılmıştır.

İlk çocukluk yıllarından itibaren temas ettiği hocaları ve üstadları tespit edilmiş, bunların içerisinde 40'tan fazlası daha önce bilinmemekle birlikte çalışmanın ilgili kısmında zikredilmiş ve Müstakîmzâde'nin ilim ağı gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu ağ bize 18. yüzyılda yaşamış bir alim/müellifin hangi şartlarda yetiştiğini ve kendisini yetiştiren kişilerle irtibatının ne düzeyde olduğunu göstermesi açısından son derece önemli bir *social network*u ihtiva etmektedir. Hakikaten de Müstakîmzâde özelinde müşahade ettiğimiz bu 'ilmi bağ' 18. yüzyıl Osmanlı ulemasının birçoğunda gözlemlenen bir durumdur. Gerek tabakat ve gerek tarih eserlerindeki biyografiler incelendiğinde hoca-talebe, şeyh-derviş ilişkilerinin sanılandan daha yoğun ve bölgesel olarak geniş bir alanı kapsadığı görülecektir.

Hiç şüphesiz Müstakîmzâde yaşadığı muhit ve yetiştiği aileden tevarüs ettiği bu *bağı* iyi kullanmış, ilmi anlamda devrinin önde gelen alimlerinden istifade etmiştir. Ayrıca İstanbul'daki Nakşibendiliğin serencamına yeni bir soluk getiren Müceddidiliğe intisapla ulema arasındaki popülaritesi yüksek olan bu tarikatın müntesipleriyle iyi ilişkiler kurmuştur. İki farklı mecmuasında 'pirdâş' olarak isimlerini zikrettiği şeyhülislam, kadı, naib, müderris, sadrazam, vezir, kaptan, kuyu

halifesi, attar, meddah vs. birbirinden farklı birçok meslekten 250’den fazla kişi bu tarikatın 18. yüzyıl İstanbul’unda ne kadar yaygın ve etkili olduğunu göstermektedir. Nakşibendilik haricinde müntesip veya muhibbi olduğu diğer tarikatları da bu ağa dahil ettiğimizde Müstakîmzâde özelinde 18. yüzyıl Osmanlı tasavvufi hayatının ne kadar canlı bir şekilde yaşandığı ve bağlantıların ne denli geniş olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Her ne kadar Müstakîmzâde ilimle iştigal etmiş bir aileden gelmiş ve ulemayla sıkı bağlantıları olmuş olsa da bu kendisinin ilmiye mesleğine resmi bir vazifeye bağlanmasını sağlamamıştır. Müderrislik imtihanından “sakalının seyrek oluşu” nedeniyle başarısız sayıldığı bilgisi ilk defa bu çalışmada irdelenmiş ve meselenin arka planı üzerinde durulmuştur. Zikredilen sebebin haricinde dedesinin Feyzullah Efendi ve ailesiyle olan münasebeti ile *Devha* nüshalarındaki ithaf farklılıklarının da bu sonuca olan etkisi ortaya çıkarılmıştır. İlmiye kariyerinin 18. yüzyıldaki atama, azil, kayırma yahut engel olma gibi farklı tezahürlerini anlamakta Müstakîmzâde’nin müderris olamama hadisesi başlı başına araştırılması gereken bir konudur.

Müstakîmzâde’yle ilgili ilk defa şümüllü bir şekilde bu çalışmada irdelenen bir diğer konu da himaye meselesidir. Müderris olamadıktan sonra geçimini eser istinsahıyla sağladığı bilinmekteydi. Fakat bunun kimler üzerinden ve nasıl olduğu ise bir muamma olarak çözülmeyi bekliyordu. Kendi eserleri ve istinsah ettiği eserler üzerinde yer alan istiktab kayıtları ile mecmualarında verdiği bilgilerden Müstakîmzâde’ye eser istinsah ettiren Ragıp Paşa, Veliyyüddin Efendi gibi hamileri tespit edilmiş olup bunların devrin önemli kitap koleksiyonerleri olduğu anlaşılmıştır. Özellikle Müstakîmzâde’nin nüsha seçimindeki titizliği ve bir bibliyofil oluşu benzerleri içerisinde sıyrılmasına ve tercih edilmesine olanak sağlamıştır. Yerini tespit ettiğimiz 81 nüsha -ki bize göre Müstakîmzâde’nin istinsah ettiği nüsha sayısı bundan çok çok fazladır- bunun en önemli şahididir. Bazı mushaf ve dua mecmuaları müstensihleri için “şu kadar Mushaf, bu kadar *Delâ’il*, pek çok En‘am yazdı” gibi ifadeler *Tuhfe* gibi eserlerde zikredilmiş olsa da Müstakîmzâde kadar farklı türden ve şekilden eseri istinsah eden ve bunların yerlerinin tespit edildiği bildiğimiz başka bir şahıs bulunmamaktadır. Sadece bu durum bile Müstakîmzâde’nin kendi eserleri haricinde bu yönüyle de bilginin intikaline olan katkısını gözler önüne sermektedir.

Bilgi intikalinde Müstakîmzâde'nin diğer bir enstrümanı da talebeleri ve 'ihvanı' dır. Çoğunluğunu, verdiği icazet metinlerinden tespit ettiğimiz bu kişilerin neredeyse tamamı bilinmiyordu. Bunların tespit edilmiş olması Müstakîmzâde'nin ilmi sülbiyetini 19. yüzyıl sonuna kadar takip etmemize imkân tanımıştır. Böylelikle talebe yetiştirmediğiyle ilgili genel kanının tashihe muhtaç olduğu görülmüş oldu. Ayrıca tarikat şeyhliğiyle ilgili yaptığımız tespitlerle de manevi halkasının mevcudiyeti ispat edilmiştir.

Müstakîmzâde'nin biyografisinin yanlış bilinen yahut hiç bilinmeyen yönlerine ışık tutmak 18. yüzyıl Osmanlı Sufi-Alim kimliğini tanıtmakta ve daha anlaşılır kılmaktadır. Özellikle bugüne kadar hiç değinilmeyen tıpçılığı ve yüzeysel şekilde anlatılan musikişinaslığı 'erüdisyon/mütebahhhir âlim' yahut entellektüel birikiminin -tıpkı diğer çağdaşlarında görüldüğü gibi- bir unsurudur. Hakikaten de Lale Devri adı altında itibar suikastine uğratılan 18. yüzyılın ilk çeyreği bir entellektüeller çağı olup, merhum Prof. Dr. Halil İncik'ın yerinde tespitiyle "Osmanlı Rönesansı" olarak görülebilir. Devri idrak etmiş alimler, sanatkârlar ve ediplerin tesirleri menfi durumlar olmasına rağmen yüzyılın sonuna kadar canlılığını korumuştur.

Bu dönemin bir tezahürü olarak artan kütüphane sayıları telif ve bilgi üretiminin de artmasına vesile olmuştur. Özellikle I. Mahmud döneminde gerek sarayın ve gerek yönetici erkin kurduğu kütüphaneler bu artışın en temel dinamiğini oluşturmaktadır. Bu durum 'bilginin kamusallaşması' ve daha çok insana ulaşmasındaki en temel etkidir. Müstakîmzâde de bu üretimin tam merkezinde kendisini konumlamıştır. Kitap meraklısı bir kişiliğinin olması onu İstanbul'daki çeşitli kütüphanelerin müdavimi yapmış, böylelikle pek çok eseri görmesi ve onlardan istifade etmesi kolaylaşmıştır. Başta *Tuhfe*, *Devha*, *Mecelle* gibi biyografi alanında yazdıkları olmak üzere tasavvuf, dil, edebiyat ve sanat alanlarında muhalled eserler vermesinde bu yüzyılın getirdiği imkanların büyük bir payı olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Müstakîmzâde'nin eserlerinin konularındaki farklılıklar gibi türlerinde de geniş bir yelpaze bulunmaktadır. Başta telif, tercüme ve şerh gibi en temel telif türlerinde kalem oynatmakla birlikte haşiye, talika, makale, muhtasar gibi klasik eser türlerinde telifleri bulunmaktadır. Fakat bunlar içerisinde Müstakîmzâde'nin temeyyüz ettiği en

önemli tür mecmualardır. Çalışmamızın girişinde değinildiği üzere 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artan ‘mecmua okur yazarlığı’ 18. yüzyılda entellektüel bir gereklilik halini almıştır. Tertip edilen mecmualar bir yönüyle ‘sosyal medya’ işlevi görüp bilgi iletişimde köprü vazifesi görmüşlerdir. Müstakîmzâde de tertip ettiği mecmualarla devrinde iştihar etmiş, kendinden sonra bir çok çalışmaya kaynaklık etmiştir.

Bununla birlikte eserlerinin nüsha sayıları göz önünde bulundurulduğunda vefatı öncesi bazı çalışmalarının yeteri kadar ilgi görmediği yahut dolaşıma girmedi sıkıntı çektiği gözlemlenmektedir. En önemli ve özgün eserlerinden *Mecelle*’nin tek nüsha olması *Tuhfe*’nin de kendi döneminden bir nüshasının bulunması münzevi hayatıyla açıklanabilir. Her ne olursa olsun eserlerinin zikrettiğimiz bin üçyüzden fazla nüshası ise Müstakîmzâde’nin ilim aleminde karşılık gördüğünün delilidir.

BİBLİYOGRAFYA

1- ARŞİV KAYNAKLARI

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Tasnifi

Selim III (SSLM. III), nr. 228-13325.

Osman III (SOSM. III), nr. 95-7263.

Mahmud I (SMHD. I), 34-2036.

Mustafa III (SMST. III), nr. 7-442; 84-6199.

Bâb-ı Âsafî Tasnifi

Mühimme Defteri (A.DVNS.MHM.d), nr. 55; 114; 255, 314; 574

Cevdet Tasnifi

Askeriye (C. AS), nr. 120-5380.

Evkaf (C. EV), nr. 489-24739; 357-18109; 249 /12438; 520-26288.

Sıhhiye (SH), nr. 3/112; 26-1272.

İbnülemin Tasnifi

Evkaf (İE. EV), nr. 48-5294.

Maliye (İE. ML), nr. 12-1100.

Adliye (İE. ADL), nr. 9-552.

Maliye (İE. ML), nr. 12-1100.

Dahiliye (İE.DH), nr. 31-1744.

Ensab (İE. ENB), nr. 7-764

2- KAYNAK ESERLER

- Abbâs Vesîm Efendi: **Düstûru'l-Vesîm**, SK, Ragıp Paşa, nr. 946.
- Abdullah-ı Bosnevî: **Şerhu'l-Fusûsi'l-Hikem**, Bulak 1252.
- Abdullah b. Muahmmmed b. Zâhim: **Kitâbu Kuzâtî'l-Medîneti'l-Münevvere**, Mektebetu'l-Ulum ve'l-Hikem, Medine 1418.
- Abdulganî b. Emirşâh b. Mahmud el-Geredevî: **Tercüme-i Fedâ'ilü's-Şâm**, SK, Esad Efendi, nr. 2226.
- Abdulganî en-Nâblusî: **el-Hadîkatü'n-Nediyye fî Şerhi Tarîkati'l-Muhammediyye**, SK, Ayasofya, nr. 1890
- _____: **İcâzet**, SK, Şehid Ali Paşa, nr. 484.
- Abdurrauf el-Münâvî: **Feyzu'l-Kadîr**, SK, Pertev Paşa, nr. 82.
- Ahmed Bâdî Efendi: **Riyâz-ı Belde-i Edirne**, haz. Niyazi Adıgüzel-Raşit Gündoğdu, Trakya Üni. Yay., Edirne 2014.
- Ahmed b. Hanbel: **el-Müsned**, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Ahmed Cevdet Paşa: **Târîh**, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1275
- Ahmed Muhyiddin Efendi: **Tomar-ı Tekâyâ**, Tophane Kadirhâne Tekkesi Kütüphanesi.
- Ahmed Rıf'at Efendi: **Devhatü'l-Meşâyih Ma'a Zeyl**, Çağrı Yay., İstanbul 1978.
- Ahmed Vâsıf Efendi: **Mehasinü'l Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr**, haz. Mücteba İlgürel, Ankara 1994.
- Âkifzâde Abdurrahîm b. İsmâ'il b. Mustafa el-Amâsî: **Kitâbu'l-Mecmû' fî'l-Meşhûdi ve'l-Mesmû'**, MYEK, Ali Emiri Arabi, nr. 2527.

- Ali b. Mustafa el-Mostârî el-Bosnevî: **Muhâdaratü'l-Evâ'il ve Müsâmeretü'l-Evâhir**, SK, Servili Medrese, nr. 251.
- Ali Emîrî Efendi: **Osmanlı Tarih ve Edebiyatı Mecmuası**, 13 Mart 1336 [13 Mart 1920].
- _____: **Tezkîre-i Şu'arâ-yı Âmid**, (e-kitap) haz. İdris Kadioğlu, Ankara 2018.
- Aliyyü'l-Kârî: **Nüzhethü'l-Hâtîrî'l-Fâtir fî Tercemeti Seyyidî eş-Şerîf Abdilkâdir**, SK, Şehid Ali Paşa, nr. 1841.
- _____: **Alman Mavileri İstanbul Haritaları**, İstanbul 1913-1914.
- Ârif Hikmet Beyefendi: **Mecmû'a**, İÜNEK, İbnü'l-Emîn, nr. 2626.
- Azîzzâde Hüseyin Râmîz: **Âdâbu'z-Zurefâ**, SK, Esad Efendi, nr. 3873.
- _____: **Râmîz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı: İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük**, haz. Sadık Erdem, Ankara 1994.
- _____: **Zübdetü'l-Vâkı'ât**, İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 2395.
- Bağdatlı İsmail Paşa: **Hediyetü'l-Ârifîn**, Maarif Basımevi, İstanbul 1955.
- _____: **Îzâhu'l-Meknûn fî'z-Zeyli alâ Keşfi'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn**, Haz. Şerefettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge, MEB Yay., İstanbul 1972.

Bay Ali Paşa Ebu'l-Hasen Ali b.
Muhammed b. Ali et-Türkî et-
Tunûsî:

Şerhu't-Teshîl, SK, Ragıp Paşa, nr. 1328.

Bursalı Mehmed Tahir:

**Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih,
Ulemâ, Şu'ara, Müverrihîn ve Etibbânın
terâcim-i Ahvâli**, İzmir 1324.

_____:

**Meşâyih-i Osmâniyye'den Sekiz Zâtın
Terâcim-i Ahvâli**, Kitaphane-i İslam,
İstanbul 1318.

_____:

Osmanlı Müellifleri, Matbaa-i Âmire,
İstanbul 1333.

Celaleddin es-Suyûtî:

el-Câmiu's Sağîr, Mısır 1373.

Çeşmîzâde Mustafa Reşîd:

Çeşmîzâde Tarihi, haz. Bekir Kütükoğlu,
Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1959.

Dâyezâde Mustafa Efendi:

Selîmiyye, SK, Esad Efendi, nr. 2283.

Defter-i Kütübhâne-i Es'ad Efendi,
Mahmud Bey Matbaası, İstanbul [t.y].

Derviş Ömer Şifâ'î:

Mecmû'atu't-Tıbbiyye, MYEK, Ali Emiri
Tıp, nr. 175.

_____:

Cevheru'l-Ferîd fî't-Tıbbi'l-Cedîd,
İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 7103.

Ebû Abdullah Muhammed ibn
Battuta et-Tancî:

Rihle (İbn Battûta Seyehatnâmesi), çev.
A. Sait Aykut, YKY, İstanbul 2005.

Ebû Îsâ Muhammed Mehdî b.
Ahmed:

**Metâli'u'l-Meserrât bi-Cilâ'i Delâ'ili'l-
Hayrât**, SK, Servili Medrese, nr. 29.

Ebû Muhammed Kâsım b. Fîrruh
eş-Şâtibî:

Ebû Nüvâs:

Ebu'l-Fazl Muhammed Halîl b.
Ali b. Muhammed el-Murâdî el-
Hüseynî el-Buhârî:

Ebu'l-Feyz Mustafa Efendi:

_____:

Ebu'l-Hayr-ı Rûmî:

Eğrikapılı Râsim Efendi:

Emin Efendi:

el-Hac İsmâ'il b. el-Hac Sinân b.
el-Hac İsmail es-Sivâsî:

el-Kureşî:

el-Minhâcî:

Elvan Çelebi:

**Metnü's-Şâtibiyye -Hırzû'l-emânî ve
Vechü't-Tehânî-**, thk. Muhammed Temim,
Dârü'l-Hüdâ ve Dâru'l-Gavsânî, 1426.

Dîvân, Dâru's-Sâdır, Beyrut 1962.

**Silkü'd-Dürer fî A'yânî'l-Karnî's-Sânî
Aşer**, Bulak 1301.

Hülâsatu't-Tıb, SK, Bağdatlı Vehbi, nr.
1390.

**Nuzhetü'l-Ebdân fî Tercemeti Gâyeti'l-
İtkân**, SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 5504.

Saltık-nâme, haz. Necati Demir-M. Dursun
Erdem, UKİD Yay., Ankara 2013

Dîvânçe, İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr.
9632.

Menâkıb-ı Kethüdâzâde Ârif Efendi,
İstanbul 1305.

Ferâ'idu Mülteka'l-Ebhur SK, Esad
Efendi, nr. 763.

**el-Cevâhiru'l-Mudıyye fî Tabakâti'l-
Hanefiyye**, SK, Aşir Efendi, 248.

İthâfu'l-Ehissâ bi-Fazâ'ili Mescidi Aksâ,
SK, Laleli, nr. 1992.

Gülşen-i Râz, SK, Hekimoğlu Ali Paşa, nr.
500.

- es-Seyyid Ahmed b. Muhammed en-Nahlî: **Buğyetü't-Tâlibîn(Vureykat)**, SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 684.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî: **Seyahatnâme**, haz. S. Ali Kahraman-Y. Dağlı, YKY, İstanbul 2011.
- Fatîn Davud: **Hâtimetü'l-Eş'âr**, haz. Ömer Çiftçi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (e-kitap) 2017.
- Fındıklı İsmet Efendi: **Tekmîletü's-Şekâ'ik fî Hakkı Ehli'l-Hakâik**, haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul 1989.
- Gelibolulu Mustafa Âli Efendi: **Künhü'l-Ahbâr**, Matabaa-i Âmire, İstanbul 1277.
- Hâfız Ahmed Niyâzî-i Halvetî: **Mecmû'a**, SK, Yazma Bağışlar, nr. 5269.
- Hâkim en-Neysâbûrî: **Mustedrek ale's Sahihayn**, Beyrut 1990.
- Halil es-Sünbülî: **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3680.
- Hoca Sadeddin Efendi: **Tâcü't-Tevârîh**, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1279.
- Hüseyin Ayvansarâyî: **Hadîkatü'l-Cevâmi'**, SK, Esad Efendi, nr. 2248.
- _____ : **Hadîkatü'l-Cevâmi'**, haz. Ahmet Nezih Galitekin, İşaret Yay., İstanbul 2001.
- _____ : **Mecmû'a-i Tevârîh**, haz. Fahri Ç. Derin-Vahid Çubuk, Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1985.
- _____ : **Vefeyât**, haz. Rıfat Kütük, Erzurum 2012.

Hüseyin Vassâf Efendi:	Sefînetü'l-Evliyâ , haz. Mehmed Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yay., İstanbul 2006.
İbn Himmât:	el-Fevâ'idü'l-Himmâtiyye , SK, Esad Efendi, nr. 3648.
_____:	Kalâ'idü'd-Dürer alâ Netîceti'n-Nazar - Netîceti'n-Nazar fî İlmi'l-Eser , SK, Pertev Paşa, nr. 57-M
_____:	Mecmû'atu'r-Resâ'il , SK, Servili Medrese, nr. 52.
İbnü'l-Cezerî:	el-Hısnü'l-Hasîn min Kelâmi Seyyidi'l-Mürselîn , thk. Abdurrauf b. Muhammed b. Ahmed el-Kemâlî, Kuveyt 1429.
İbnü'l-Hâcib:	eş-Şâfiyye , İÜNEK, Arapça Yazmalar, nr. 2604.
İbnü's-Serrâc:	Tüffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh , haz. M. Saffet Sarıkaya-M. Necmettin Bardakçı-Nejdet Gürkan, Kitap Yay., İstanbul 2015.
İbrahim b. Ahmed el-Amasî:	Tercüme-i Şekâ'ik , MYEK, Ali Emiri Tarih, nr. 727.
İbrahim Hanîf Efendi:	Hülâsatü'l-Vefâ fî Şerhi's-Şifâ , İstanbul 1257.
İmam-ı Rabbânî-Muhammed Ma'sûm:	Mektûbât , trc. Müstakîmzâde, Ali Rıza Bey Litografya Matbaası, İstanbul 1270-1277.
Îsâ-yı Mahvî:	Dîvân , MK, Fahri Bilge, nr. 321; SK, Hafid Efendi, nr. 348.
İsmail Hakkı Bursevî:	Mecmû'a , BYEK, nr. 16398.

İzzüddîn Âlî b. Aydemir b. Âlî el-
Cildekî:

**Netâyicü'l-Fiker fî Keşfi an Ahvâlî'l-
Hacer**, TSMK, III. Ahmed, nr. 2111.

Kadirîhâne Demirbaş Defteri, H. Necdet
İşli Özel Koleksiyonu.

Kâtib Çelebi:

Takvîmü't-Tevârîh, SK, Ayasofya, nr.
3162.

_____:

Süllemü'l-Vüsûl, SK, Şehid Ali Paşa, nr.
1887.

Lâlezârî Mehmed Tâhir:

**Mîzânü'l-Mûkim fî Ma'rifeti'l-Kıstâsî'l-
Müstakîm**, SK, Esad Efendi, nr. 1758.

La'lîzâde İbrahim Efendi:

Mecmû'a, SK, Esad Efendi, nr. 940.

La'lîzâde Abdülbaki:

Mecmû'atu'Resâ'il, SK, Pertev Paşa, nr.
636.

Leysîzâde Ali Efendi:

Mecmû'a, SK, Esad Efendi, nr. 3386.

Lütfî Paşa:

Tevârîh-i Âl-i Osmân, nşr. Âli, Matbaa-i
Âmire, 1341.

Mahmûd el-Kürdî el-Medenî:

Hüsnü'l-Hâtime, SK, Aşir Efendi, nr. 25.

Mecdî Mehmed b. Abdullah el-
Edirnevî:

Hadâ'iku's-Şekâ'ik, İstanbul 1269.

Mecmû'a, DTCFK, İsmail Saib I, nr. 181.

Mecmû'a, İAEK, Şevket Rado, nr. 484.

Mecmû'a, İÜNEK, İbnü'l-Emîn, nr. 2747.

Mecmû'a, Köprülü Kütüphanesi, Hafız
Ahmet Paşa, nr. 357.

- Mecmû'a**, HSAK, Hüdai Efendi, nr. 664.
- Mecmû'a**, SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2673.
- Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 1330.
- Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3401.
- Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3482.
- Mecmû'a**, SK, Denizli, nr. 389.
- Mecmû'atu'r-Resâ'il**, PULIM, Garrett, no. 1328Y.
- Mehmed Emin-i Tokadî:
_____:
- Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3430.
- Tercüme-i es-Savâ'iku'l-Muhrika fi'r-Reddi alâ Ehli'l-Bida' ve'z-Zendeka**, haz. Şaban Er, Kutup Yıldızı Yay., İstanbul 2020.
- Mehmed Hâkim Efendi:
- Hâkim Efendi Târihi**, haz. Tahir Güngör, TYEK Yay., İstanbul 2019.
- Mehmed Murad-ı Nakşibendî:
_____:
- Mâ Hazar alâ Pendi'l-Attâr**, İstanbul 1285.
- Muzîlü'l-Hafâ**, İstanbul 1256.
- Mehmed Süreyyâ:
- Sicill-i Osmânî yâhûd Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye**, haz. Nuri Akbayer, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996.
- Mirzâzâde Mehmed Sâlim b. Mustafa:
_____:
- Tezkiretu's-Şu'arâ**, TSMK, Hazine, nr. 1272.
- Tezkiretu's-Şu'arâ**, haz. Adnan İnce, Kültür Bakanlığı Yay. (e-kitap).

- Mollâ Câmi: **Tuhfetü'l-Ahrâr**, nşr. Forber Falconer, Society for the Publication of Oriental Texts, Londra 1848.
- Muhallefât Halifesi Hâfız el-Hâc Mehmed Emin: **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3508.
- Muhallefât Halifesizâde Mehmed Emin Efendi: **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3764.
- Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî: **el-İ'lân bi't-Tevbîh li-men Zemme't-Târîh**, thk., tlk. Frans Rosenthal, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, [ts].
- Muhammed b. Ahmed b. İbrahim El-Edirnevî: **Riyâzü'l-Kâsımîn**, SK, Hafid Efendi, nr. 89.
- Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, **et-Târihu'l-Kebîr**, Haydarâbâd 1362.
- Muhammed b. Münevver b. Ebû Saîd-i Mîhenî: **Esrârü't-Tevhîd fî Makâmâtî Şeyh Ebû Sa'îd**, SK, Reşid Efendi 1164.
- Muhammed Halîl el-Murâdî: **Arfü'l-Beşâm fî men Veliye Fetvâ Dımaşkı's-Şâm**, nşr. Muhammed Mutî' el-Hâfız ve Riyâz Abdülhamîd Murâd, Mecmâ'ü'l-Lugati'l-Arabi, Dımaşk 1979.
- Musâzâde Ubeydullah Efendi: **ed-Dürretü'l-Beyzâ fî Beyâni Ahkâmi's-Şerî'ati'l-Garrâ**, SK, Esad Efendi, nr. 685.
- Mü'minzâde Ahmed Hasib Efendi: **Ravzatü'l-Küberâ**, haz. Mesut Aydiner, TTK, Ankara 2003.
- _____: **Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân**, haz. Göker İnan, TYEK Yay., İstanbul 2021.

Müstakîmzâde Süleyman

Sadeddin:

_____:

_____:

_____:

_____:

_____:

_____:

_____:

_____:

_____:

_____:

_____:

_____:

_____:

Akîdetü's-Sûfiyye, PULIM, Garrett, nr. 1328Y.

Burgûsiyye, DTCFK, İsmail Saib I, nr. 2119

Devhatü'l-Meşâyîh, DTCFK, İsmail Saib I, nr. 3160.

Devhatü'l-Meşâyîh, MK, 06 Yz 3681.

Devhatü'l-Meşâyîh, BNF, Supplément turc, nr. 1044.

Devha, BNF, Supplément turc, nr. 1097

Devhatü'l-Meşâyîh, Einleitung und Edition: Barbara Kellner-Heinkele, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2005.

Elsine-i Selâse (Tercüme-i Kanûnü'l-Edeb), SK, Reşid Efendi, nr. 950, 951, 952, 953.

Fıkh-ı Keber Tercümesi, İkdâm Matbaası, İstanbul 1313.

Hülâsatü'l-Hediyye, MYEK, Ali Emiri Şeriye., nr. 1082.

İcâzet, MYEK, Ali Emiri Arabi, nr. 4642.

Makûlât-ı Deviryye, TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1719.

Mecelletü'n-Nisâb fi'n-Nisebi ve'l-Künâ ve'l-Elkâb, SK, Halet Efendi, nr. 628.

Mecmû'a, AÜK, Agah Sırrı Levent, nr. 576.

- _____ : **Mecmû'a**, MK, Adnan Ötüken İl Halk Kitaplığı (06 Hk), nr. 204.
- _____ : **Mecmû'a**, İÜNEK, Arapça Yazmalar, nr. 3709.
- _____ : **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3397.
- _____ : **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3453.
- _____ : **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3465.
- _____ : **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3485.
- _____ : **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3497.
- _____ : **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3501.
- _____ : **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3806.
- _____ : **Mecmû'a**, SK, Esad Efendi, nr. 3895.
- _____ : **Mecmû'a**, SK, Yazma Bağışlar, nr. 2568.
- _____ : **Mecmû'atu'r-Resâ'il**, Câmi'atü'l-Kahire el-Mektebetü'l-Merkeziyye, nr. 7009T
- _____ : **Mecmû'atu'r-Resâ'il**, DKM, Mecâmi Türki Tal'at, nr. 837
- _____ : **Mecmû'atu'r-Resâ'il**, DTCFK, İsmail Saib I, nr. 4571.
- _____ : **Mecmû'atu'r-Resâ'il**, İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 2240.
- _____ : **Mecmû'atu'r-Resâ'il**, KUHAM, nr. 12103.
- _____ : **Mecmû'atu'r-Resâ'il**, TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 347.

- _____ : **Mecmû‘atu’r-Resâ’il**, TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 725.
- _____ : **Menâkıb-ı İmâm-ı A‘zam**, TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1312.
- _____ : **Menakıb-ı İmâm-ı A‘zam**, haz. Emrah Bilgin, Fenomen Yay., Erzurum 2020.
- _____ : **Meşâyihnâme-i İslâm**, İAEK, Şevket Rado, nr. 22.
- _____ : **Nusret-i Mübtedî**, TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 347.
- _____ : **Raşfü’l-Hakîka fî Keşfi’l-Akîka**, Matbaa-i Tıbbiye-i Şâhâne, İstanbul 1314.
- _____ : **Risâle-i Hızırıyye**, TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 347.
- _____ : **[Risâle-i İlm-i Mûsikî]**, Sk, Esad Efendi, nr. 3485.
- _____ : **Risâle-i Melâmiyye-i Şuttâriyye-i Bayramiyye**, MYEK, Ali Emiri Şeriye, nr. 1051.
- _____ : **Risâletü’l-Mantık**, SK, Pertev Paşa, nr. 625.
- _____ : **Şerh-i Ayniyye-i Süheylîyye**, SÛSAM, nr. 76.
- _____ : **Şerh-i Ayniyye-i Süheylîyye**, BL, Or. Ms., nr. 12629.

- _____ : **Şerh-i Dîvân-ı Ali**, SK, Esad Efendi, nr. 2780.
- _____ : **Şerh-i Dîvân-ı Alî**, Bulak 1255.
- _____ : **Şerh-i Evrâd-ı Kâdirî li-Müstakîmzâde** Matbaa-i Âmire, İstanbul 1260.
- _____ : **Şerh-i Evrâd-ı Kâdiriyye**, haz. Selahattin Fettahoğlu, Buhara Yay., İstanbul 2014.
- _____ : **Şerh-i İbârât**, SK, Halet Efendi, nr. 379.
- _____ : **Şerh-i İbârât**, haz. Ensar Karagöz, TYEK Yay., İstanbul 2019.
- _____ : **Şerh-i Lugaz-ı Zâhir**, SK, Esad Efendi, nr. 3485, vr. 89b-90a.
- _____ : **Şerh-i Salavât-ı Kadiriyye**, SK, Pertev Paşa, nr. 625.
- _____ : **Şerh-i Vird-i Settâr**, DTCTFK, İsmail Saib I, nr. 2119.
- _____ : **Tahkîku's-Salât**, KUHAM, nr. 12103.
- _____ : **Tefsîru Sureti'l-Fâtiha**, haz. Uğur İncebilir, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2016
- _____ : **Terâcim-i Ahâli-yi Fetvâ**, DTCTFK, İsmail Saib I, nr. 3160.
- _____ : **Tercüme-i Mektûbât-ı Kudsiyye**, İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 2101.
- _____ : **Tercüme-i Mektûbât-ı Ma'sûmiyye**, SK, Lala İsmail, nr. 124.

- _____ : **Tercüme-i Mektûbat-ı Muhammed Ma'sûm**, haz. Mustafa Demirci, Nizamiye Akademi Yay., İstanbul 2019.
- _____ : **Tercüme-i Mürşîdü'l-Müte'ehhilîn**, TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 967
- _____ : **Tuhfe-i Hattâtîn**, SK, Murad Molla, nr. 1448.
- _____ : **Tuhfe-i Hattâtîn**, haz. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, İstanbul 1928.
- _____ : **Tuhfe-i Hattâtîn**, haz. Mustafa Koç, Klasik Yay., İstanbul 2014.
- _____ : **Tureru's-Selâm li-Ahrârî'l-İslâm**, thk. Muhammed Mahmud Kâlû, Mecelletü't-Turâsi'l-Nebevî, Cidde 1442.
- _____ : **Uddetü'l-Budûr fî İddeti's-Sînîni ve's-Şuhûr**, DTCFK, İsmail Saib I, nr. 3199.
- _____ : **Zeylüz'z-Zeyl-i Devha**, MK, 06 Yz 3681
- Mütercim Âsım Efendi: **el-Okyânûsu'l-Basît**, haz. Mustafa Koç-Eyüp Tanrıverdi, TYEK, İstanbul 2013.
- Nazîrâ İbrâhîm Efendi: **Hedîyyetü'l-Ahbâb**, SK, Esad Efendi, nr. 3416.
- Neşrî: **Kitâb-ı Cihânnümâ (Neşrî Tarihi)**, haz. Faik Reşit Unat-Mehmed A. Köymen, TTK, Ankara 1957.
- Nevâdirü'l-Üdebâ ve Âsârü'z-Zürefâk**, İstanbul [ty].

Nihâlî Mehmed Efendi:	et-Tırâzü'l-Müzehheb fî Ma'rifeti'd-Dahîl ve'l-Mu'arreb , MMMA, Arif Hikmet, nr. 2370.
Nişancı Mehmed Paşa:	Târîh-i Nişancı , Matbaa-i Âmire, İstanbul 1290.
Nizâmî-i Gencevî:	Mahzen-i Esrâr , thk. Behruz Servetyân, İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, Tahran 1389.
Ömer Fu'âdî:	Risâle-i Şevkiyye , SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2332.
_____:	Mecmû'atu'r-Resâ'il , SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2287.
Ömer Gürânî:	Vâridât-ı Ömer Gürânî , İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 3576.
Örfî:	Külliyât , thk. Gulâm Hüseyin Cevâhirî, Tahran 1967.
_____:	Külliyât , SK, Esad Efendi, nr. 2666.
Ragıp Paşa:	Dîvân , SK, Yazma Bağışlar, nr. 3060.
_____:	Sefînetü'r-Râgıp ve Defînetü'l-Metâlib , BYEK, Veliyyüddin Efendi, nr. 2599.
_____:	Sefînetü'r-Râgıp ve Defînetü'l-Metâlib , SK, Yozgat, nr. 697.
Ragıp Paşa Hocası İbrahim el-Halebî:	Silkü'n-Nizâm li-Cevâhiri'l-Kelâm , Atıf Efendi Kütüphanesi, nr. 1332.
Revnakoğlu, Cemaleddin Server:	SK, Revnakoğlu, dosya nr. 71.
_____:	SK, Revnakoğlu, dosya nr. 111.

Rusûhî İsmail el-Ankaravî:	İzahü'l-Hikem , SK, Reşid Efendi, nr. 353.
Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi:	Mecmû'a , SK, Esad Efendi, nr. 3737.
_____:	Mecmû'a , TİEM, nr. 2033.
Salih b. Hasan el-Hanbelî:	Telhisü's-Sâfi li-Metni'l-Kâfi fi İlmi'l-Aruz ve'l-Kavâfi , SK, Bağdatlı Vehbi, nr. 1515.
Seyyid Mehmed el-Edhemî:	Surûru't-Tâlibîn Meslekü'l-Âşikîn fi Beyâni Tarîki Rabbi'l-Âlemîn ve fihî'r-Reddi ale'l-Münkerîn , SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2449.
Seyyid Mustafa:	Hadâ'iku'l-Beyân fi Tercemeti Şekâ'iku'n-Nu'mân , İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 6192.
Seyyid Şerîf Cürcânî:	Şerhü'l-Mevâkîf , TSMK, III. Ahmed, nr. 1826.
Subhî Mehmed Efendi:	Subhî Tarihi (Sâmi ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte) , haz. Mesut Aydın, Kitabevi Yay., İstanbul 2007.
Sûdî-i Bosnevî:	Şerh-i Dîvân-ı Hâfız , haz. İbrahim Kaya, TYEK Yay., İstanbul 2020.
Süleyman Faik Efendi:	Mecmû'a , İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 9577.
_____:	Zeyl-i Halikatü'r-Rü'esâ , BYEK, Veliyyüddin Efendi, nr. 3442.
Şebüsterî:	Gülşen-i Râz , thk. Kazım Dezfulyan, İntişarât-ı Telâye, Tahran 1382.

- Şemdânîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi: **Mür'î't-Tevârih**, haz. M. Münir Aktepe, İstanbul 1976.
- Şemseddin Sami: **Kâmûsü'l-A'lâm**, Mihran Matbaası, İstanbul 1311.
- Şemsü'l-Lüga, Kalküta 1220.
- Şerefüddîn Abdullah b. İzzeddîn Fazlillâh b. Ebî Naîm-i Yezdî: **Tecziyetü'l-Emsâr ve Tecziyetü'l-A'sâr**, SK, Esad Efendi, nr. 2192.
- Şerhü'l-Müfid li-Tâlibi'l-Müstefid, DKM, Mecâmi' Mustafa Fazıl, nr. 79.
- Şerîf er-Radî: **Nehcü'l-Belâga**, SK, Reisülküttab, nr. 942.
- Şevket-i Buhârî: **Dîvân**, SK, Darulmesnevi, nr. 401.
- Şeyhî Mehmed Efendi: **Vekâyi'u'l-Fuzalâ**, haz. Ramazan Ekinci, TYEK Yay., İstanbul 2018.
- Şeyhülislam Dürrîzâde Mustafa Efendi: **ed-Dürretü'l-Beyzâ fî Beyâni Ahkâmî's-Şerî'ati'l-Garrâ**, SK, Esad Efendi, nr. 685.
- Şeyhülislam Esad Efendi: **Atrabü'l-Âsâr fî Tezkireti Urefâi'l-Edvâr -Şeyhülislam'ın Müziği 18.Yüzyılda Osmanlı-Türk Musıkisi ve Şeyhülislam Es'ad Efendi'nin Atrabü'l Asar'ı-**, haz. Cem Behar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.
- Tabîbzâde Mehmed Şükrî: **İstanbul Hangâhları Meşâyihî**, haz. Turgut Kut, Harvard University, Cambridge 1195.
- Takıyyüddîn Mehmed b. Pir Ali el-Birgivi: **et-Tarîkatü'l-Muhammediyye**, thk. Muhammed Rahmetullah Hâfız Muhammed

- Nâzım en-Nedvî, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1432
- _____:
- Vasiyyetnâme -Dil İncelemesi, Metin, Sözlük, Ekler İndeksi ve Tıpkıbasım-**, haz. Musa Duman, R Yayınları, İstanbul 2000.
- Taşköprülüzâde Ebu'l-Hayr
İsâmüddin Ahmed b. Mustafa b.
Halil el-Bursevî er-Rûmî:
- eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye**, haz. Ahmed Subhi Furat, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1985.
- Taylasânîzâde Hafız Abdullah
Efendi:
- Târih-İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)**, haz. Feridun M. Emecen, İstanbul 2003.
- Tebarânî:
- el-Mu'cemu'l-Kebîr**, thk. Hamdi Abdulmecid es-Selifî, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire [ty].
- Tennûrîzâde Mustafa Efendi:
- Hediyyetü'l-Fukarâ**, SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 4640
- Tercüme-i Müntehab min Dîvân-ı Ali b. Ebi Tâlib**, Ravzatu's-Şâm Matbaası, Dımaşk 1312.
- Uşşâkîzâde Seyyid İbrahim Hasîb:
- Târih-i Uşşâkîzâde**, haz. Raşit Gündoğdu, Çamlıca Yay., İstanbul 2005.
- Ümmî Sinânzâde Hasan ibn
Mustafa:
- Mecmû'a**, AÜK, Agah Sırrı Levent, nr. 575.
- Üsküdarî Hasib Efendi:
- Menâkıb-ı Mehmed Emîn-i Tokadî**, MYEK, Ali Emiri Şeriyeye 1103.

Vahdî-i Rûmî İbrâhim b. Mustafa: **et-Tansîs fî Şerhi Şevâhidi't-Telhîs**, SK, Şehid Ali Paşa, nr. 2175.

_____: **et-Tansîs fî Şerhi Şevâhidi't-Telhîs**, SK, Esad Efendi, nr. 2992.

Yazıcızâde Ali: **Tevârîh-i Âl-i Selçuk**, haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yay., İstanbul 2017.

3- ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

Abdullayev, Kamran: **İmam Şernubi'nin Tabakatü'l-Evliya Adlı Eserinde Keramet ve Sufiler**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011.

Açıl, Berat (ed.): **Osmanlı Kitap Kültürü: Cârullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları**, İLEM, İstanbul 2021.

Adıvar, Adnan: **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1950.

Afyoncu, Erhan: **Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhâne-i Âmire (XVI.- XVIII. Yüzyıllar)**, TTK, Ankara 2014.

Ahlwardt, Wilhelm: **Verzeichniss der arabischen handschriften der Königlichen bibliothek zu Berlin**, Berlin 1895.

Ahmed Muhammed el-Ma'tûk: "eş-Şerîf el-Murtazâ: Hayâtuhû, sekâfetuhû, edebuhû ve nakdüh", **el-Mecelletü'l-Arabiyye li'l-Ulûmi'l-İnsâniyye**, sy. 44, Kuveyt 1993, s. 30-73.

- Akpınar, Cemil: “Hanîf İbrahim Efendi”, **DİA**, c. XVI, s. 39-42.
- Aktepe, Münir: “Babadağı”, **DİA**, İstanbul 1991, c. IV, s. 371-372.
- Akyıldız, Ali: “İnsanı Yazmak: 19. Yüzyıl Osmanlı Biyografi Yazıcılığı ve Problemleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Osmanlı Araştırmaları**, İstanbul 2017, sy. 50, s. 219-242.
- Arıcı, Müstakim: “İslâm Coğrafyasında Salgınlar Tarihinin Sessiz Kaynakları: Taun/Veba Risaleleri Literatürü”, **Nazariyat**, Nisan 2021, c. VII, sy. I, s. 93-148.
- Arslan, Sami: **Osmanlıda Bilginin Dolaşımı**, Ketebe Yay., İstanbul 2020.
- Aslan, Ali: **18. Yüzyıl Osmanlı İlim Hayatından Bir Kesit: Sıdkî Mustafa Efendi’nin Günlüğü ve Mülâzemet Yılları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.
- Aycibin, Zeynep: Ahmed Resmi Efendi’nin Hamîletü’l-Küberâ’sı ve Müstakîm-zâde Zeyli, **Belgeler Türk Tarih Belgeler Dergisi**, Ankara 2001, c. XXII, sy. 26, s. 183-226.
- Aydınlı, Abdullah: “Muttasıl”, **DİA**, İstanbul 2006, c. XXXI, s. 405.

- Ayhan, Emrah: **Nakşî Dîvânı**, Marmara Üniversite Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000.
- Babinger, Franz: **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev. Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı: “Grafoloji Konusu, Metodu ve Prensipleri”, **DTCF Dergisi**, Ankara 1954, c. XII, sy. 1-2, s. 133-138.
- Barud, Bessâm Muhammed: **Fihrisü'l-Muhtasar li'l-Mahtûtâtî'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye**, Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye, Kısmu'l-Mahtûtât ve Musavverâtuhâ, Ebu Dabi 1994.
- Bayat, Ali Haydar: “Tıp Tarihimizde Hekimbaşı Hayatîzâdeler”, **Tıp Tarihi Araştırmaları**, İstanbul 1997, sy. 6, s. 109-120.
- Baysun, M. Cavid: “Eğrikapılı Râsim Efendi”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, İstanbul 1954, VII/10, s. 1-16.
- Bek, Halil Merdem: **A'yânü'l-Karnî's-Sâlis Aşer fi'l-Fıkr ve's-Siyâse ve'l-ictimâ**, nşr. Adnân Merdem Bek, Beyrut 1971.
- Bezâzû, Cabir Zeyd es-Sumeyrî-Hasan Nasr: “el-Hisâlû'l-Mükeffire li'z-Zunûbi mukaddime ve'l-müte'ahhire -Dirâse ve Tahkîk”, **IUG Journal of Islamic Studies**, vol. 17, no. 1, Gazze 2009, s. 189-223.
- Bilgin, Emrah: **Devhatü'l-Meşâyih ve Zeyilleri (inceleme-tenkitli metin- indeks)**, Atatürk

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Doktora Tezi, Erzurum 2016.

_____:

“İbnülemîn Mahmud Kemal İnal’ın
Kaleminden Müstakîmzâde Süleymân
Sadeddîn Efendi’nin Hâl Tercümesi”,
HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi,
2017, sy. 3, s. 93-120.

_____:

“Süleymân Fâik Efendi’nin Müstakîmzâde
S. Sadeddîn Efendi Hakkındaki
Değerlendirmeleri”, **HİKMET-Akademik
Edebiyat Dergisi**, 2017, sy. 6, s. 28-48.

Birnbaum, Eleazar:

“Turkish Collective Biographical
Manuscripts in Cairo University Library:
Works by Mustakimzâde Suleyman
Sadeddin and Other Scholars from Ottoman
Cities”, **CIEPOIX.**, ed. Amy Singer-
Amnon Cohen, Jarusalem 1994, s. 263-279.

Boğa, Yıldız:

**Müstakimzâde’nin Vird-i Settâr Adlı
Eseri ve Tahlili**, Uludağ Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisan
Tezi, Bursa 2018.

Clauson, Gerard:

**An Etymological Dictionary of Pre-
Thirteenth-Century Turkish**, Clarendon
Press, Oxford 1972.

Cezar, Mustafa:

“Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında
Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii
Âfetler”, **Türk San’atı Tarihi: Araştırma**

- ve **İncelemeleri**, İstanbul 1963, c. I, s. 327-414.
- Çalık, Fatma: **Eşrefzâde İzzettin ve Tefsiri “Enîsü’l-Cenân”**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa 2009.
- Çapak, İbrahim (ed.): **Mantık Risaleleri**, TYEK, İstanbul 2015.
- Çetin, Nuran: “Bir Nakşî Sûfî: Murtazâ Efendi ve Vakıfları”, **Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 3, 2014, s. 69-116.
- Dal, M. Fahreddin: **Fahreddin Efendi Hazretleri’nin Hayatı ve Eserleri**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- Demir, Alpaslan: “Osmanlı Devleti’nde Haşerelere Karşı Bir Önlem: Çekirge Suyu”, **ERDEM**, 2014, sy. 67, s. 33-45.
- Demirbağ, Ömer: **Koca Râgıb Paşa ve Dîvân-ı Râgıp**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Van 1999.
- Demirci, Mustafa: **Müstakîmzâde Süleyman Sa‘deddi’nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2006.
- _____: “Makûlât-ı Devriyye’de Müstakîmzâde Süleyman Sa‘deddîn’in Mûsikî ve Semâa Dâir Görüşleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi**

İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, c. XVIII, sy. 2, s. 171-190.

Demirel, Harun Reşit:

“Müstakimzâde’nin ‘bi-Nukat Hadis-i Erbain’ isimli Risalesinde Yer Alan Hadislerin Tetkiki”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, 8/3, 2008, s. 75-96.

Derman, M. Uğur:

“Osmanlı Çağında Hat Sanatı ve Hattatlara Dair Yapılan Araştırmalar”, **XIII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler Kitabı**, TTK, Ankara 2002, s. 41-85.

Déroche, Francois:

Islamic Codicology: an Introduction to the Study of Manuscripts in Arabic script, çev. Deke Dusinberre-David Radzinowicz, ed. Muhammad Isa Waley, Al-Furqan Islamic Heritage Foundation, Londra 2006.

Deschamps, Louis:

La Philosophie de l'Écriture, Paris 1892.

Diclehan, Şakir:

Hazret-i Ali Divanı, haz., Ana Yayınevi, İstanbul 1981.

Dirâyetî, Mustafa:

Fihristgân Nüshahâ-yı Hattî İrânî, Sâzmân-ı İsnâd ve Kitabhane-i Milli-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi İrân, Tahran 1392.

Durmuş, Ali:

Osmanlı’da Dinî-Siyasî Bir Yapılanma Olarak Kadızâdeliler Hareketi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2020.

- Düzlü, Özlem: “Ferman Padişahındır: III. Ahmed’in Sakal Fermanına Dair Bir Tarih Manzumesi”, **Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]**, Yıl 6, Sayı 13, Güz 2020, s. 345-358.
- Efendioğlu, Mehmed: “Müsel”, **DİA**, İstanbul 2006, c. XXXII, s. 85-86.
- Eğrikapılı Râsim Efendi: **Dîvânçe**, İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 9632.
- Ekinci, Uğur: “Makam Adlarına Dair Eski Bir Kaynak”, **Musikişinas**, sy. XI, İstanbul 2010, s. 80-89.
- Eren, Ali: **A Historical Analysis of Melami-Bayrami Hagiographies**, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.
- Ergun, Sadettin Nüzhet: **Türk Musikisi Antolojisi -Dini Eserler-**, İstanbul 1942.
- Erünsal, İsmail E.: **Ortaçağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane**, Timaş Yay., İstanbul 2018.
- _____ : **Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik**, Timaş Yay., İstanbul 2020.
- _____ : **Osmanlıda Sahafılık ve Sahafılar**, Timaş Yay., İstanbul 2013.
- _____ : “Osmanlı Döneminde İstanbul Kütüphaneleri”, **Antikçağdan XXI**.

- Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi**, İstanbul 2015, c. VII, s. 578-601.
- et-Tırazî, Nasrullah Mübeşşir: **Fihrusu'l-Mahtûtati'l-Fârisiyye**, Vizâretü's-Sekâfe, Kahire 1966.
- Evsen, Esra: **Osmanlı İlmiye Teşkilâtında Mülazemet Sistemi (18. Yüzyıl Örneği)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009.
- Eyice, Semavi: "Hüseyin Ayvansarayî", **DİA**, İstanbul 1998, c. XVIII, s. 528-530.
- Fihrisü'l-mahtutâti't-Türkiyye el-Osmâniyye: elleti iktinetha Dârü'l-Kütübi'l-Kavmiyye münzü 'âm 1870 hatta nihaye 1980 m., el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb**, Kahire 1987-1990.
- Frye, Richard N.: "Islamic book forgeries from Iran". **Islamwissenschaftliche Abhandlungen**, Wiesbaden 1974, s. 106–109.
- Gacek, Adam: **Arapça Elyazmaları İçin Rehber**, çev. Ali Benli-M. Cüneyt Kaya, Klasik Yay., İstanbul 2017.
- Gökbilgin, Tayyip: **XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası**, Üçler Basımevi, İstanbul 1952.
- Götz, Manfred: **Verzeichnis Der Orientalischen Handschriften In Deutschland**, Band

XIII, Teil 4, Franz Steiner Verlag Gmbh, Wiesbaden 1979.

Günertürk, Tuğba:

Müstakîm Mustafa Niyâzî'nin Sohbetü'l-Gâye İsimli Eserinin İncelenmesi (Transkripsiyonlu Metin-İnceleme), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.

Güneş, Mustafa:

Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı, Ankara 2000.

Güngör, Harun:

“Seyyid Lokman ve Oğuznamesi”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, sayı 44, 1986, s. 91-103.

Güven, Abdullah Muaz:

Müstakîmzâde Süleymân Sa‘ddedîn Efendi'nin Kânûnu'l-edeb Tercümesi (Kitâbü's-Sîn'den sonuna kadar), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2021.

Hamad, Abdullah Huzur:

Dîvânü Abdulkadir el-Cîlânî-Dirâse uslûbiyye-, Dâru'l-Kalem, Beyrut [ty].

Haskan, Mehmet Nermi:

Eyüp Sultan Tarihi, Eyüp Sultan Vakfı Yay., İstanbul 1996.

İhsanoğlu, Ekmeleddin:

“19. Asrın Başlarında -Tanzimat Öncesi- Kültür ve Eğitim Hayatı ve Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyyesi Olarak Bilinen Ulema Grubunun Buradaki Yeri”, **Osmanlı İlmi ve Mesleki Cemiyetleri**, Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1987, s. 43-74.

- _____ : “Endülüs Meşeli Bazı Bilim Adamlarının Osmanlı Bilimine Katkıları”, **BELLE TEN**, Aralık 1994, c. LVIII, sy. 223, s. 568-573.
- _____ (ed.): **Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi**, IRCICA, İstanbul 2008.
- _____ (ed.): **Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi**, IRCICA, İstanbul 1997.
- İncebilir, Uğur: **Fıkıh-ı Ekber Şerhi Şerefü’l-Akîde ve Diğer Risâleleri**, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2018.
- _____ : “Müstakîmzâde’ye Göre Nakşbendiyye’nin Bilinmeyen On İkinci Esası”, **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, 2015, c. IV, sy. 4, s. 37-62.
- İpekten, Haluk: **Karamanlı Nizâmî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı**, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara 1974.
- İpşirli, Mehmet: “Osmanlı Devleti’nde Kazaskerlik (XVII. Yüzyıla Kadar)”, **TTK Belleten**, LXI/232, Ankara 1998, s. 597-700.
- _____ : “Ulemanın İmza ve Tasdik Formülleri”, **Osmanlı İlmîyesi**, Kronik Yay., İstanbul 2021, s. 287-309.
- İsen, Mustafa: “XVI. Yüzyılın Sonuna Kadar Osmanlılarda Biyografi Geleneği”, **Türk Kültürü Araştırmaları**, Ankara 1995,

[Prof. Dr. Oktay Aslanapa'ya Armağan], s. 211-227.

_____:

“Biyografi Geleneğimiz”, **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Ekim 1996, sy.4, s. 143.

İssa, İman Muhammed:

Müstakîmzâde Süleyman Sa'dü'd-din Efendi Mecelletü'n-Nisâb (Kişi, Eser, Yer Adlarının Açıklamalı Dizini), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995.

İşli, Esin Demirel:

İstanbul Mimarisinde Tekkeler Eklentileri ve Restorasyonu, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1998.

İşli, Necdet:

Osmanlı Serpuşları, İstanbul 2009.

Jamin, Jules Crépieux:

L'écriture et le Caractère, Paris 1896.

_____:

Handwriting And Expression, trs. John Holt Schooling, London 1892.

Kadirîhâne Demirbaş Defteri, H. Necdet İşli Özel Koleksiyonu.

Kafadar, Cemal:

Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken, Metis Yay., İstanbul 2012.

_____:

“Mütereddîd Bir Mutasavvıf: Üsküplü Asiye Hatunun Rüya Defteri, 1641-1643”, **Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken**, s. 123-191.

Kalaycı, Mehmet:

“Veliyyüddîn Cârullah Efendi’nin (ö. 1151/1738) ‘Terceme-i Hâli’ne Bir Katkı”, **İslam Tetkikleri Dergisi-Jurnal of Islamic Review**, 11/1 (Eylül 2021), s. 357-388.

Karaaslan, Nasuhi Ünal:

Kevâkib-i Seb’a Risâlesi: 18. Asrın Ortalarına Kadar Türkiye’de İlim ve İlmiyeye Dair Bir Eser, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015

Karagöz, Ensar:

“Mecmû’a-i âlem’den Mecmû’-i âleme: Yazma Mecmûalar ve Bilgi İletişimi”, **Sabah Ülkesi**, 2022, sy. 70, s. 58-61.

_____:

Müstakîmzâde Süleymân Sa‘deddîn Efendi’nin Tercüme-i Yevâkîtü’l-Harameyn Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Uzmanlık Tezi, İstanbul 2017.

Karataş, Ahmet:

“Aliyyü’l-Kârî’nin el-Mülemma‘ Şerhu’n-Na‘tî’l-Murassa‘ Adlı Arapça Risâlesinin Tercüme ve Şerhi”, **Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi**, Ocak-Haziran 2016, sy 37, s. 147-197.

Karateke, Hakan T-Anetshofer, Helga:

Traktat über die Derwischmützen (Risale-i Taciyye) des Müstaqim-zâde Süleyman Sadeddin, E.J. Brill, Leiden 2001.

Keçeciler, Zeliha Dilek:

Müstakîm-zâde’nin Biyografik İki Risâlesi: Şuyûh-ı Ayasofya ve Meşâyih-

- nâme-i İslâm**, Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2018.
- Kellner-Heinkele, Barbara: “The Transmission History of a Text of Joint Authorship”, **Manuscripts of the Middle East**, 1988, sy. 3, s. 45-53.
- Kılıç, Atabey: “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbî (*metin*)”, **Turkish Studies**, 2/4, Bahar 2007, s. 410-475.
- Kılıç, Mahmud Erol: “Cemâleddin Uşşâkî”, **DİA**, c. VII, s. 314-315.
- Kızılkaya, Necmettin: “They Cannot Be Left to the Brutality of a Cruel Group: An Ottoman Scholar’s Treatise on Dogs”, **Journal of Islamic Ethics**, 2022, sy. 6, s. 1-19.
- Kiel, Machiel: “The Turbe of Sarı Saltık at Babadag-Dobrudja; Brief Historical and Architectonical”, **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, sy 6-7, 1977-78; 205-225.
- King, David A.: **A catalogue of the Scientific Manuscript in the Egyptian National Library**, Kahire 1981.
- Koçu, Reşat Ekrem: “Daye Hatun Mescidi”, **İstanbul Ansiklopedisi**, Koçu Yay., İstanbul 1966, c. VIII, s. 4322.

- _____:
- Korkmaz, Harun: **“Fatma Sultan Mektebi”, İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul 1966, c. X, s. 5582.
- Korkmaz, Harun: **Türk Musiki Tarihinin Kaynağı Olarak Güfte Mecmuaları**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2021.
- Köksal, M. Fatih: “Metin Tamiri (Usul ve Esaslar, Uygulamalar ve Bazı Teklifler)”, **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, sy. 1, İstanbul 2008, s. 169-190.
- Kut, Günay –Turgut Kut: “Ayvansarayî Hafız Hüseyin b. İsmail ve Eserleri”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, İstanbul 1980, sy. 33, s. 401-439.
- Kutlar, F. Sabiha: “Arpaeminizâde Sami’nin ‘Ta’kid’ Örneği Beyti Üzerine”, **Turkish Studies**, 4/6, 2009, s. 346-359.
- Küçük, Sebahattin: **Bâkî Dîvânı**, TDK Yay., Ankara 1194.
- Kütükoğlu, Mübahat S.: “1869’da faal İstanbul Medreseleri”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, İstanbul 1976-77, sy. 7-8, s. 277- 392.
- Lewis, Bernard: “Babadaghi”, **The Encyclopedia of Islam**, E. J. Brill, Leiden 1986, c. I, s. 842.
- M. Emecen, Feridun: “Osmanlı Kronikleri ve Biyografî”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, İstanbul 1999, sy. 3, s. 83-90.

- Mehmed Süreyyâ: **Sicill-i Osmânî yâhûd Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye**, haz. Nuri Akbayan, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996.
- Mete, Ayşegül: **XVIII. Asır İstanbul Mevleviliği**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya 2019
- Musakhanov, Orkhan: “Muhammed Hayât Es-Sindî’nin (Ö. 1163/1750) Fethu’l-Vedûd ‘alâ Vahdeti’-l-Vücûd İsimli Vahdet-i Vücûd Reddiyesinin Tahkiki ve Eleştirisi”, **AKİD**, c. I, sy. 1, Aralık 2018, s. 94-132.
- Muslu, Ramazan: **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. yüzyıl)**, İnsan Yay., İstanbul 2003.
- Münzevî, Alinakî: **Ferhengnâme-hâ-yı Arabî be-Fârisî**, Tahran 1959.
- Nefîsî, Said: **Suhenân-ı Manzûm-ı Ebû Sa’îd Ebu’l-Hayr**, Kitâb-hâne-i Sinânî, Tahran 1955.
- Niyazioğlu, Aslı: **17. Yüzyıl İstanbul’unda Rüyalar ve Hayatlar**, çev. Ayşen Anadol, Doğan Kitap, İstanbul 2020.
- Ortaylı, İlber: “Türk Tarihçiliğinde Biyografi İnşası ve Biyografik Malzeme Sorunsalı”, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar, **I. Uluslararası Tarih Kongresi 24-26 Mayıs 1993**, haz. Hamdi Can Tuncer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 1998, s. 50-62.

- Öge, Ali: **18.Yüzyıl Osmanlı Alimlerinden Yusuf Efendizade'nin Kıraat İlmindeki Yeri**, Konya 2019.
- Öksüz, Yılmaz: **Eğrikapılı Rasim Efendi ve Divançesi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010.
- Öz, Tahsin: **İstanbul Camileri**, Ankara 1962.
- Özcan, Nuri: **XVIII. Asırda Osmanlılarda Dini Musiki**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1982.
- Özcan, Tahsin: "Pîrîzâde Sâhib Mehmed Efendi", **DİA**, İstanbul 2007, c. XXXIV, s. 288-290.
- Özdeğer, Mehtab: "Kıbrıs'ta Mali Kaynaklı Bir İsyan Girişimi: Muhassıl Çil Osman Ağa Vak'ası ve Tahkikatı", **Türk Dünyası Araştırmaları**, sy. 171, Aralık 2007, s. 47-69.
- Öztürk, Mehmet: **Türk İslam Edebiyatı'nda Sözlük Yapım Çalışmaları ve Müstakîmzâde'nin Kânûnu'l-edeb Tercümesi**, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2021
- Özyalvaç, Ali Naci: **Bir Müfettiş Raporuna Göre Erken 20.Yüzyıl İstanbul'unda Suriçi Sıbyan Mektepleri**, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tez, İstanbul 2010.

- Pakalın, Mehmed Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1193.
- Pejuh, Tâkî Dâniş – Hâkimî, İsmail: **Neşriyye-i Nûshahâ-yı Hattî Kitâb-hâne-i Merkezî Dânişgâh-ı Tahrân**, İntişarât-ı Dânişgâh-ı Tahrân, 1362.
- Pfeiffer, Judith: “A Turgid History of the Mongol Empire in Persia: Epistemological Reflections Concerning a Critical Edition of Wassâf’s Tajziyat al-amsâr wa tazjiyat al-a’sâr”, **Theoretical Approaches to the Transmission and Edition of Oriental Manuscripts**, ed. J. Pfeiffer – M. Kropp, Würzburg 2007, s. 107-129.
- Polat, Selahaddin: **Metin Tenkidi**, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 2010.
- Repp, R.C.: **The Müftî of İstanbul -A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy-**, Oxford Uni. Pres., Londra 1986.
- Reyyân, Halid: **Fihrisü’l-Mahtûtât Dâru’l-Kütübi’z-Zâhiriyye (et-Târih ve mulhakatuh)**, Dımaşk 1973.
- Sağman, Şengül: **Müstakîmzâde’nin “Mecmûa-i ilâhiyyât” Adlı Güfte Mecmuası**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.
- Schmidt, Jan: “Manuscripts and their function in Ottoman culture: the Fatatri collectionin the Leiden

- University Library.” **Journal of Turkish Studies**, 2004, 28/1: 345-369.
- Serin, Sinem: **Osmanlı Sağlık Sisteminin Yönetimi Hekimbaşılik Kurumu**, Kitabevi Yay., İstanbul 2021.
- Seyyid, Eymen Fuad: **el-Kitâbu’l-Arabiyyi’l-Mahtût ve İlmu’l-Mahtûtât**, ed-Dâru’l-Mısriyye el-Lübnâniyye, Kahire 1418/1997.
- Sezen, Tahir: **Osmanlı Yer Adları**, Devlet Arşivleri Yay., Ankara 2017.
- Sohrweide, Hanna: **Verzeichnis Der Orientalischen Handschriften In Deutschland**, Band XIII, Teil 3, Franz Steiner Verlag GmbH, Wiesbaden 1974.
- Şehsuvaroğlu, Bedi N.: **Türk Tıp Tarihi**, Bursa 1984.
- Şentop, Mustafa: **Osmanlı’da Yargı Sistemi ve Kazaskerlik Kurumu**, Klasik Yay., İstanbul 2005.
- Şeşen, Ramazan – İzgi, Cevad – Akpınar, Cemil: **Fihrisü Mahtûtâtî Mektebeti Köprülü**, İstanbul 1406/1986.
- Şeylan, Ali: “Müstakîmzâde Süleymân Sâdeddîn’in Durûb-ı Emsâl Adlı Eserinin Işığında Atasözlerinin Târihî Seyri İle Eserdeki Atasözlerinin Tespiti ve Tasnifi”, **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Ankara 2016, c. IX, sy. 1, s. 72-101.
- Şimşek, Halil İbrahim: “İki Nakşbendi Müceddidinin Deveran Savunması -Mehmed Emin-i Tokadi (ö.

1745) ve Müstakîm-zâde Süleyman Sadeddin (ö.1788) Örneği”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Ankara 2003, sy. 10, s. 283-298.

_____:

Mehmed Emîn-i Tokadî, İnsan Yay., İstanbul 2005.

Tanman, Baha:

“Başçı Mescidi, Tekkesi ve Çeşmesi”, **DBİA**, c. II, s. 79.

Tek, Abdürrezak:

Melamet Risaleleri, Emin Yayınları, İstanbul 2007

_____:

Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin’in Risâle-i Melimiye-i Bayramiye Adlı Eserinin Metni ve Tahlili, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2000.

Terzioğlu, Derin:

“Mecmû‘a-i Şeyh Mısrî: Onyedinci Yüzyılın Ortalarında Anadolu’da bir Derviş Sülûkunu Tamamlarken Neler Okuyup Yazdı?”, **Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı**, yay. haz. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru, Ali Emre Özyıldırım, Turkuaz Yay., İstanbul Nisan 2012, s. 291-321.

_____:

“Tarihi İnsanla Yazmak: Bir Tarih Anlatı Türü Olarak Biyografi ve Osmanlı Tarihyazıcılığı”, **Cogito**, YKY Yayınları, İstanbul 2001, sy. 29, s. 284-296.

- Tobay, Ahmet: **Yûsuf Efendizâde Abdullah Hilmi ve Hadis Şerhçiliğindeki Yeri**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1991.
- Tolasa, Harun: “18. yy.’da Yazılmış Bir Divan Edebiyatı Terimleri Sözlüğü -Müstakîmzâde’nin Istılâhâtü’ş-Şi’rîyye’si-II”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, c. XXIV-XXV, s. 363-380.
- Tosyalıoğlu, Betül: **Emânet Risâleleri ve Taavuufta Emânet Anlayışı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
- Tuğluk, İbrahim Halil: **Abbas Vesîm Efendi; Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Divanı’nın Tenkitli Metni ve İncelemesi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2007.
- Uslu, Recep: **Mehmed Hafid Efendi ve Musiki**, Pan Yay., İstanbul 2001.
- _____: “Derviş Halil’in Bilinmeyen Risâle-i Mûsikîsi”, **Journal of Turkish Studies**, XXVIII. c. II, sy. IV, s. 221-257.
- Uzun, Mustafa İsmet: “Mecmû’a”, **DİA**, Ankara 2003, c. XXVIII, s. 265-268.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Tarih**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1998.

_____ : “Nizam-ı Cedid Ricalinden Valide Sultan Kethüdâsı Meşhur Yusuf Ağa ve Kethüdâzâde Mehmed Arif Efendi”, **Bulleten**, Ankara 1956, c. XX, sy. 79, s. 485-525.

Ünver, A. Süheyl: **Hekimbaşı ve Hattat Kâtibzâde Mehmed Refî, Hayatı ve Eserleri**, İstanbul 1950.

_____ : **İstanbul’un Mutlu Askerleri ve Şehid Olanlar**, TTK, Ankara 1976.

_____ : SK, Süheyl Ünver, dosya nr. 107, poz: 3.

Vural, Efkan: **Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin’in Hayatı, Eserleri ve Risale-i Melâmiye-i Bayramiye’si**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1998:

Witteck, Paul: “Yazijioghlu ‘Ali on the Christian Turks of the Dobruja”, **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, XIV/3, 1952, s. 639-668.

Wust, Efraim: **Catalogue of the Arabic, Persian, and Turkish Manuscripts of the Yahuda Yahuda Collection of the National Library of Israel**, volume 2, Brill, 2020.

Yalçın, Gökhan: “Müstakîmzâde’nin Musiki İlmine Dair Risalesi”, **Eurasian Journal of Music and Dance**, İzmir 2020, sy. XVI, s. 93-113.

Yaman, Ayşe Peyman: **Hat Sanatı İçin Devhatü’l-Küttâb Kaynak İncelemeli Metin Çevirisi**,

Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

Yazar, Sadık:

“XVII. Yüzyıl Şâiri Sadîkî’nin Mesnevî’den Seçme Hikâyeler Tercümesi”, **Journal of Turkish Studies**, sy. 4, 2009, s. 893-927.

Yazır, Mahmud Bedreddin:

Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli, haz. M. Uğur Derman, DİB Yay., Ankara 1972.

Yıldırım, Alper:

Müstakîmzade Süleyman Saadeddin’in Devhatü’l-Meşâyih Osmanlı Şeyhü’l-İslamlarının Biyografileri Adlı Eserinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Hatay 2014.

Yıldırım, Zehra:

Mehmed Tâhir Lâlezârî’nin ‘el-Mîzânü’l Mukîm fî Ma‘rifeti’l Kıstâsü’l Müstakîm’ adlı Kıstâsü’l-Müstakîm Şerhinin Tahkik ve Tahlili, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Yalova 2019.

Yılmaz, Ahmet:

Müstakîmzâde’nin Hayatı, Eserleri ve Mecelletü’n-Nisâb’ı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1991.

_____ : “Müstakimzâde ve “Durûb-ı Emsâl”inin Türk Edebiyatındaki Yeri ve Önemi”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya 1999, sy. 6, s. 225-271.

_____ : “Müstakîm-zâde’nin Kaside-i Ayniyye Tercümesi ve Şerhi”, **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. IX, Konya 2000, s. 242-364.

_____ : **Mecelletü’n-Nisab Fihristi**, Selçuk Üniversitesi Vakfı Yayınları, Konya 2000

_____ : “Türk Edebiyatında Esmâ-i Nebeviyye-i Şerîfe’yi Tadât Geleneği ve Müstakîmzâde’nin Mir’âtu’s-Safâ isimli Risalesi”, **İstem**, 4 (Aralık 2004), s. 159-172.

Yılmaz, Coşkun: “Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi’nin terekesi”, **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII 21-23 Kasım 2014 (Bildiriler Kitabı)**, İstanbul 2015, s. 25-91

Yılmaz, Müslüm: “Müstakîmzâde Süleymân Sadeddin’in Meşâyih-nâme-i İslâm Adlı Eseri ve Osmanlı Biyografî Yazıcılığı İçindeki Yeri”, **İslam Te’lif Geleneğinde Biyografî Yazıcılığı**, İstanbul 2018, s. 351-361.

Yılmaz, Necdet: **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (17. yüzyıl)**, OSAV Yay., İstanbul 2001.

Yılmaz, Yavuz:

Müstakîmzâde'ye Göre Bazı Manzumelerin Şerhi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

Yücer, Hür Mahmut:

“Tarikat Geleneğinde Salavât-ı Şerîfe ve Müstakîmzâde'nin Şerh-i Evrâd-ı Kâdirî Adlı Eseri”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, yıl: 6 [2005], sy: 15, s. 253-288.

Yüksel, Ali Osman:

İbn-i Cezerî ve Tayyîbetü'n-Neşr, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2016.

[Yöntem], Ali Cânîb:

“Onikinci Asır Tezkirecilerinden Râmîz Efendi ve Eseri”, **Hayat Mecmuası**, 1927, sy. 27, s. 3-4.

Zübeyiroğlu, Ruhsar:

Mecmû'atu't-Terâcim Mehmed Tevfik Efendi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1989.

EKLER

EK-1: Müstakîmzâde'nin *Ecdâd-ı Fakîr* isimli aile tarihçesi ve otobiyografisi¹³²⁸

[32b]

Ân nâ-kesân ki fahr be-ecdâd mîkonend

Çün seg be-üstühân dil-i hod şâd mikonend

Ecdâd-ı Fakir

İstanbul'da ni'me'l-ceyşten olup Mollâ Gürânî yerine kâdiasker olan fazilet-rehîn Muhammed Mecdüddin Efendi fi'l-asl Edirne'li olup İstanbul'dan ba'de'l-azl "el-hafakân sene 862" târîhinde rihlet ve kabri bizim kurb-i merâkıldımızdadır ki Sırt Tekye ta'bir olunan mahalde ma'rûf kabirdir ki hatt-ı seng-i mezârı mürûr-ı eyyâm ile kıra'at olunamaz. Anın oğlu Muslî Mustafa Efendi Edirne kadısı iken vefât eylemiştir ki "âfitâb-ı irfân 885" târîhiyle Edirne hücceti görülmüştür. Anın oğlu ceddî ismiyle ma'rûf Muhammed Mecdüddin-i dîger, Anadolu kuzâtındandır. Ve anın oğlu eş-Şeyh Musli Muslihüddin Mustafa dahi ceddî ismiyle benâmdır. Anın oğlu fâzıl Seydî Rükneddin İstanbul müderrisi iken Siroz fetvâsıyla tekâ'üd eylemiştir. Anda tavattun idüb oğlu a'yândan Serdengeçti Cafer Ağa anın oğlu Hâfız Yûsuf Emin Efendi ol beldede re'isü'l-kurrâ ve üstâd-ı fûdalâ olmuştur.

Ve kerîmesi Alîme Banu[yu] Kastamonu[lu] Hâfız Muzaffer Nasîb Efendi'ye tezvîc idüb "Tevekkeltü alallâh 1032" senesi rihlet eylemiştir. Mezbûre Alîme'nin Halîme isminde bir kızı kalmıştır. Muzaffer'in hemşiresi Sâliha'nın kızı Âişe'yi mezbûr Muzaffer'in oğlu Kastamonu müftüsü iken "Hayru'l-mu'allimîn 1081" târîhinde fevt olan Tâlib Yûsuf Efendi'nin oğlu el-Hâc Mehmed Müstakîm Efendi'ye akd eylemiştir.

Mezbûr Tâlib Efendi İstanbul'da ba'de't-tahsîl müderris olup Sahn'dan beldesi fetvâsını ihtiyâr idüb anda tavattun ve azm-ı bekâ eyledi. Müstakîm Efendi İstanbul'a gelip müderris oldukda kısmet ve şer'ıyyât hizmetlerinde olup tekmîl-i tarîk

¹³²⁸ SK, Esad Efendi, nr. 3465, vr. 32b-33b

eylemeden İbrahim Paşa Sarâyı Medreseleri'nden biriyle Mûsıla-i Süleymâniye müderrisi iken “Sûretü't-tevbe 1110” târîhinde Medîne-i Münevvere kâdısı “Ve innehû alâ sıratın müstakîm 1116” senesinde Şâm-ı Şerîf “Müstakîmu'l-ümme 1122” sâlinde dâru'l-meymene Edirne kâdısı olup Mekke pâyesiyle ba'de'l-azl “Pâk-zât 1124” târîhinde azm-i cennât eylediği küçük mahdûmu Mustafâ Vefâ Efendi'nin tevârîhiyle mukayyedir: “Dil-i sâf-ı Vefâ târîh-i fevt-i vâlidin yazdı / Mehmed Müstakîm'i hemdem ide dâr-ı Me'vâ'da 1124”. Ceddi Mecdüddin-i Evvel yanında medfûndur. İki def'a arpalık verilip Burusa Yenişehir'i'nde binâ eylediği dolab-ı kesîr şehir içinde sekiz mahallede icrâ eylediği çeşmelerin ekberi Çarşı Çeşmesi'nde Hâdî-i Burusî dediği târîh mestûrdur: Lisân-ı hâlile leb-i teşne-gâna lülesi anın / Dedi târîh bu mâ âb-ı kevserdir içi sahhâ 1111”.

Mezbûr Vefâ Efendi pederi fevtinden sonra şeyhu's-şüyûh Abdülganî ibn İsmail en-Nâblusî kuddise sirruh sohbetine münhazır olup on iki sene Şâm-ı Şerîf'de mücerreden inzivâ ve tavattun idüp [11]36 tarihinde me'zûnen sıla-i rahm arzûsuyla hasta gelüp vâlidesi hayâtında on iki gün müsâfir olup rihlet ve pederi civârında defn-i berîn kılındı. Ve küçük birâderi Süleyman Efendi [11]16 târîhinde rihlet ve vâlidî dâ'iresine defn olunmuşdur. Merhûm pederim [33a] el-Hâc Mehmed Efendi “Ramazan-ı 1091” târîh-i Ramazanı'nda kadem-nih-i âlem-i şuhûd ve safâ-perver-i dehr-i vücûd olup peder-i vâlâ-güher-i istikâmet-eserleri menâsıbında hizmet-i kısmetleriyle kassâm-ı ezel isâle-i nâvidan-i terzîk eylediği mahsûl ile kanâ'atkâr ceddîm rihletinde üç def 'a imtihâna dühûlüyle 1141 Muharremi guresinde dâhil-i Sahn tedris ve müftî Abdullah Efendi'den bâ-ru'us Hısâlî Mehmed Ağa hâriciyle bünyân-ı merâmı te'sîs eyleyüp refte refte Mûsıla-i Süleymaniye ile cedîd Sadrazam Seyyid Hasan Paşa Medresesine vâkıfî hayâtında ibtidâ binâsında müderris olan Hacızâde Mehmed Emin ibn Halil hareketinde ikinci müderris olup ol hizmetde ders ve devr-i tamâm ve âzim-i der-i Sübhâne-i dâru's-selâm olduğu “Sûretü's-secde 1164” târîh-i Muharreminin selhinde olup Salât-ı mağrib farzının secde-i âhîrinde teslîm-i emânet-i kübrâ eylemiştir. Vasiyyeti üzere yirmi dört sâ'at tevkîf ve ba'de'l-mağrib gasl olunup tabuta vaz' ve nısfü'l-leyle dek hatemât ü tevhîd ve ihyâ ü temcîd olunup bilâ-salâ salât-ı subh-ı sülesâ içün Sultan Mehmed Câmi'ine ref' ve ba'de's-salât

pederi yanında defn olunup anların, yanında vâki‘ vâlidemin seng-i mezârı fakîrin hattım ile târîh-i nesr-i hakk olunmuştur.

Ve ceddimin hatt-ı sengi ammim Mustafâ Efendi’nindir. Ve anın ve vâlideleri mezbûre Âişe’nin hatt-ı mezârları pederim merhûmun hattıdır. Birâderim Mehmed Sadrüddin merhûmun ölmesi pederimin nâ’il-i tadrîs olduğu Muharrem guresinde vâki‘ olmuştur. Müşârün-ileyh Müstakîm Efendi’nin kerîmesi Sâliha’nın fevti Şevvâl âhirinde olmağla “âhir-i mâh-ı Şevvâl 1184” târîh olmuştur. Kerîmesi Fâtîma-i hattât ibneti İbrahim hâlâ “lâ-nazîr 1191” târînde hayatda olup anın dahi kerîmesi Nefise ibneti Kız Mahmud Efendi et-Tokatî el-Hattât, “vemâ indallahe hayrun ve ebkâ 1166” târîhinde pederim ayağı tarafında medfûn ve hatt-ı kabri benim hattımdır.

Ve bu fakîr “eş-Şeyh Süleyman” 1131 târîhinde velâdetim vâki olup Karagümrük kurbünde Hırka-i Şerîf civârında Tahta Minâre mukâbilinde Hadîce Sultân Mektebi mukâbilinde köşede vâki pederimin menzil-i müstakıllindedir. Mezbûr mektebe muttasıl hâne dahi ceddîm hânesidir ki ba‘de harîk-i Balat irsen fakîre intikal ve meblâğın bir menzile bedel kılmış idim. Ba‘de’l-harîk Kırkçeşme, Molla Gürânî, Çerâğî Hamza Çeşmesi ve Terkîm Câmi‘i mahallesinde sâkin olup ol mahallede bir hâneye 1144 senesi mâlik olup 20 sene (1164) mürûrunda pederim anda rihlet eyledi. Ol sâl imtihân-ı Seyyid Mürtezâ’da bi-gayri sikkîn-i zebh olunup bir daha taleb-i tadrîsi terk eylemişdim.¹³²⁹ “ما يفتح الله للناس فلا ممسك لها” Kurt Ağa Çeşmesi kurbünde Dervîş Ali Mahallesi’nde bir hâne iştirâ ve mizâcîma muhâlif olmağla 3 sene mürûrunda Ayasofya-i Kebîr Mahallesi’nde Saray-ı Cedîd-i Sultânî’ye muttasıl bir menzil tedârük ve ta‘mîr üzere iken 1172 şehrâyîn-i kebîr vâki olup ta‘mîr-i hâne idüp anda sâkin iken 1179 zelzelesi vâki ve bir sene mürûrunda Topkapusı dâhilinde Erikli Mahallesi ki Şehremîni nâm mahalle ki ni‘me’l-emîr Ebu’l-Feth’in Câmi‘i mahallesidir hâlen anda bir menzil-i vakfda icâreteyn ile sâkin olup bu mahal “sa‘âdethâne 1191” târîh-i Zilka‘âdesi nısfı gicesi ki erba‘îne dört gün kalmıştır Salı gicesi kable’t-tulu‘ tahrîri vukû‘ bulmuştur.

¹³²⁹ “Allah'ın insanlara açacağı herhangi bir rahmeti tutup hapseden olamaz.” Fâtır 35/45.

Kaldı ki vâlidem tarafı Babadağı nâm beldeyi fetheden vüzerâdan Sarı Paşa'nın oğlu Zekeriya ve anın oğlu Mir Yahya anda alâka peydâ ve tavattun-ârâ olup oğlu Alîmüddin Efendi merhûmun iki oğlu olup biri Resûl Efendi bir nakîb tedârûküne dek zâbit-i sâdât ta'yîn olunmuşdur ki siyâdeti yokdur. Filibe ahâlisinden bir seyyid nakîb nasb olunup esnâ-yı sefer olmağla bu hizmet makbûl-i Devlet-i Aliyye oldukda beldesi kazası mezbûr Resûle te'biden mevsûl kılınmışdır. Anın oğlu Selîmüddîn ve anın [oğlu] Mehmed Rıdvân ve anın oğlu Nasûh Baba ve anın veled-i emcedi Selâmet Çelebi cümlesi a 'yân-ı belde olup anın oğlu Ali Efendi Alaca Mescid demekle ma'rûf Hacı Hamza Mahallesi imâmı iken terk idüp İstanbul'da te'ehhül eylemişdir. Oğlu Celvetî -bi'l-cîm- Hâfız Mehmed Ümmetî şeyhü'l-kurrâ olup velâdetimden iki sene mukaddem "Şeker-hâb 1129" târîhinde azm-i câme-i hâb-ı turâb idüb Ayvansaray Kapusu hâricinde Dâye Sultân Türbesi ki -Yek-kubbe Hadîce Sultân Câmi'i mukâbilindedir ki bir iki sene mukaddem Burusa'dan ma'zûlen vefât eden şârih-i Şifâ Hanifâ anın içine defn olundu- anın hâricinde deryâ tarafında şehráha karîb Ümmetî defn olunmuşdur. Ümmetî'nin bir oğlu Abdullah Ağa Aydın Güzelhisarı'nda tavattun ve a'yândan iken anda 1170 târîhinde fevt olup iki kızı kaldı. Ve Ümmetî'nin bir oğlu dahi Abdurrahman Topçu Çavuşu iken C.evvel 1181 fevt olup Beyoğlu Taksimi kurbünde ve bir kızı [33b] Emetullah 1178 Zilhiccesinde rıhlet ve birâderi Abdurrahman yanında medfûndur. Ve Ümmetî'nin bir kızı dahi vâlidem Ümmü Gülsüm [1]158 senesi Ramazan'ı evâ'ilinde haml-i kâzibden rıhlet idüp Cum'a namâzında Sultân Mehmed Câmi 'inde namâzı edâ ve Sırt Tekye kurbünde pederim yanına defn olundu, ya'ni mezkûrdur. Mezbûr Alîmüddîn'in dîger oğlu Bektaşî Sarı Baba Şeyh Ali anın oğlu Abdülaziz anın oğlu İslâm Efendi anın ferzendi Tabduk Çelebi anın veled-i emcedi Sun'ullah Efendi'nin Devrân Kadın'dan oğlu Hasan Ağa'nın kızı Emine sâbıku'z-zikr Ümmetî Efendi'nin zevcesidir ki evlâdı andan olmuşdur. Oğlu mezbûr Abdullah ile bulunup anda 1155 tarihinde ...¹³³⁰ Emine'nin vâlidesi Fâtıma'nın pederi Yağmacı Mehmed Ağa'nın zevcesi Kızlar Begi demekle miyân-ı nisvânda ma'rûf idi.

El-hâsıl Ümmü Gülsüm'den Mehmed Efendi'nin evlâdının ekberi bu fakîr Ebu'l-Mevâhib Sa'düddîn Süleymân Eminullâh 1131 târîh-i Muharremi'nde kadem-

¹³³⁰ Satır kesilmiş olduğundan bu kelime okunamamaktadır.

nihâde-i âlem-i şehâde olduğu bu tahrîrin târîhi 1191-iyd-i adhânın ibtidâ-günü idi sabıktır. 1143 târîhinde mülâzım olup 1164 târîhinde pederim rıhleti akabinde müftî Murtezâ'nın ibtidâ imtihanında zikr olunduğu üzere bi-gayri sikkîn-i zebh olunup ba'dehû talebi terk mülâzemet-i buyût ile mizâcım ile meşgûl ve ilel-i marâz ile müsâri'a üzere ve hâlî vakitlerde ta'lîm-i talebe idüp ve vesîle-i tetebbu' ve mutalâ' olur mülâhazasıyla tesvîdât ile evkât-güzâr olup ibtidâ *Men Arefe Nefsehu Risâlesi* ba'dehû *Seyyyid Yahyâ Vird-i Şerîfî'nin Şerhi* yazılıp takrîz olundu. *Mektûbât-ı Nakşibendiyye Tercümesi* otuz dört ayda vücûd bulup sebep-i vücûd olmak iktizâ ider ki takrîzât-ı ulemâ-yı kirâm zeylinden sebep-i suverisi olan kimesne habs idüp istinsâha mûmâna'atla 1163 târîhinden beri mahbûsdur ki meşâyih-i Hâcegândan Müceddidü'l-Elf Ahmed Fârûkî ve oğlu Hâce Ma'sûm ikisinin etrafa yazdıkları resâ'il ki otuz beş satır elli cüz' olup tercümesi seksen cüz' kadar tesvîd olmuştur ve bu esnâda itmâmı vâki' olan *Kânûnü'l-Edeb* nâm tercümesine mübtelâ olmağla (*Elsine-i selâse* 1183) on senede tekmîl olmuştur. Ve eş'ârda elsine-i selâsede nu'ût ve tevârih ve nice dîbâceler ez-cümle Dervîş Abbâs Vesîm'in *Tıbb-ı Cedîd*'ine dîbâce -ki Râgıp Paşa Kitâbhânesi'nde mevkûfedir- ve yine anın *Zîc-i Uluğ Şerhi* dîbâcesi ve Burusalı hekimbaşı Dervîş Ömer-i Şifâyî *Kehhâl-nâmesine* ve sâ'ir âsârına ve oğlu Abbâs-ı müderrisin âsâr-ı kesîresine dîbâce yazılıp bî-nukat Hadîs-i Erba'în ki *Turerü's-Selâm* ismiyle ve fazîlet-i Arab ve sâ'ir mâddeler hakkında hadîs-i erba'înler ve on beş cüz bir *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam* ve *Tabakat-ı Hattât* ki sülûs ve ta'lîk erbâbı ve evvel ve âhirinde kavâ'id-i lâzime derc olunmuştur. Andan mâ'âda *Makale-i Hattîyye-i Arabiyye* ki kalemiyeler suyunda mi'e kâmile derc olundu. Ve *Uddetü'l-büdûr* isminde şuhûr-ı isnâ-aşere müe'allik fevâ'id ki sebk-i Arabî üzeredir ve *Hüsn-i Takvîm* ki berbere ve hıtâna müte'allik mesâildir. Ve *Salât-ı Vustâ Risâlesi* ki cümle salavât dahi cem' olunmuş idi. *El-Ezher* isminde tercüme ve *Devha* ismiyle Şeyhü'l-islâm olanlar ma'a'z-zeyller ve Nazmî Efendi'nin *Hedîyyetü'l-İhvân*'ı ihtisâr olunup vaktimize gelince zeyl ile *Hülâsatü'l-Hedîyye* 1176 ismi târîh olmuştur. Ve esmâ-i İlâhiyyede *Tevfîk-i Tevkîf* 1192 ve *Ahid-nâme-i Kebîr* ve *Âdâb-ı Uli'l-Elbâb* ve Ümmî Sinanzâde *Mev'izası*'nın Mecâlisi âhirinde olan ebyât-ı Mesneviyye şerhi ve *Na'at-ı Murassa' Şerhi* ve *Mürşidü'l-Müte'ehhilîn Tercümesi* ve *Ebeveyn-i Sa'âdet Risâlesi*, *Ayniyye-i Süheylîyye Şerhi*, *Havrâ Rubâisi Şerhi* ve *E'imme-i Isnâ-aşer Cedveli* ve *Aşere-i Mübeşşere Cedveli*, *Menâkıb* ve *Tertîb-i Ahâb-ı Bedr*, *Mecennetü't-Tâ'ûn Tercümesi*,

Hizb-ı A'zam Hâşiyesi (kabluhu ile 300) ve *Teşrîh-i Cism-i İnsan Tercümesi* ki ism-i târîhdir 1182 ve İbnü'n-Nâblusî merhûmun *Mevleviyye Risâlesi'nin Şerhi* ve *Risâletü'l-Hayy fî İsâleti'l Keyy* ve *Cevâhir-i Hamse* ve *Risâletü'l-Mantık* ve *Dîvân-ı Hazret-i Mürteza Şerhi* ki 20 satır 5 cüz' olmuştur. Ve *Ma'cûn fî't-Tâ'ûn* Ve *İrâdetü'l-Aliyyetü'l-Celiyye fî'l-İrâdeti'l-Cüz'iyye* ve *'l-Külliyye* ve Eğrikapulı merhûm hakkında Şam'dan gelen risâle tercümesi ve zeyli ve sâir âsâra muvaffak olmuştuzdur

EK-2: Müstakîmzâde'nin *Mektûbât Tercümesi*'nin sonuna eklemek için yazdığı otobiyografisi¹³³¹

Hâtimetü'l-*Mektûbâti'l-Kudsiyye* der-beyân-ı ahvâl-i mütercim-i fakîr ekâlallâhu âsârihî.

Bu âlûde-i çirkâb-ı nefis ü hevâ, fakîr-i şikeste-zamîr-i bî-nevâ Ebu'l-Mevâhib Sa'deddîn Süleymân Emînullâh Abdurrahman el-'arif beyne erbâbü'l-ifâdeti ve'l-istifâde bi-Müstakîmzâde- yesserallâhu lehu hüsnü'l-hâtîme ve'l-hüsni ve'z-ziyâde-bu diyâr-ı celîlü'l-i'tibâr a'nî dâr-ı saltanât-medâr, belde-i tayyibe Kostantiniyye-i mahmiyyede Hırka-i şerîf kurbünde mütevellid olup, esnâ-yı eyyâm-ı sebâvetde bi-kazâ'en lillâhi te'âlâ belâ-yı nâkehâni-i harîka mübtelâ vü sûzân ve nice eyyâm ol elâm ile hayrân u ser-gerdân ve ba'dehû yine vatan-ı aslîye karîb bir mahalde ilâ hâza'l-ân mutavattın olup, müdde-i sabâvetde vâlid-i mâcidim efendi-i merhûmdan mâtde-i elif ü bâyı mehmâ-emken ta'allûm ve intisâb esnâsında cûlûs-ı hümayûn-ı meymenet-mekrûn teşrifîyle dahi Mekke-i Mükerreme'den ma'zûlen vefât iden Hayâtîzâde ser-etibbâ-i hassa Mustafa Feyzî Efendi merhumdan şeref-yâb olmuşdum.

Ulûm-ı mütedâvile-i lâzimeyi zevât-ı fezâ'il-simâtdan ez-cümle hâcegân-ı sarây-ı hümayûn re'isü'l-kurrâ Yûsufzâde Efendi sellemehullâhi ve ebkâhu ve Ebû'l-Feth rahmetullâh Câmi'-i şerifinin imâmı es-Seyyîd Yûsuf Efendi merhûm ve müderrisinden Babadağî Süleymân Efendi merhûm ve müderrisinden Çörekçizâde Hâce Mehmed Efendi merhum ve fahrü'l-müderris Yemlihâ Hasan Efendi emsâli esâtize-i kirâmın ... ser-halka-i ifâdeleri olmağla telemmüz ve alâ kadri't-tâka telezzüz üzere evkât-güzâr olup lâkin ilm-i hadîs-i resûl-i hallâk ve ilm-i tasavvuf ve ahlâk ve dahî ta'allûm olunmak arzusu çây-gîr ve ne veçhile suret-pezîr olur deyu müteveccih-i eltâf-ı hafîyye-i Bârî-i Kadîr olmuşidim.

Vaktâ Şeyhü'l-İslâm Hâmid Efendi Medresesi'nin müderrisi hâcegân-ı büzürgândan bir pîr-i rûşen-zamîrin haftada iki gün medrese dersi olmak üzere *Akâ'id-*

¹³³¹ SK, Reşid Efendi, nr. 950. İbnü'l-Emîn *Tuhfe* neşrinde bu metnin bir kısmını bazı kelimeleri ve cümleleri kısaltıp verdiğinden metnin tamamının burada nakledilmesi uygun görülmüştür.

i Mollâ Celâl istimâ' ve istikmâle mübâşeret ve eyyâm-ı müdâvemetde nâgâh esnâ-yı dersde bir zât-ı celîlü's-şân-ı âgâh zâhir oldu ki şahsı ma'lûmum, lâkin ebnâ-yı zamân ile adem-i ülfetim sebebiyle şöhreti meçhulüm idi. Meğerki bizim meclis-i dersimizden ve erbâb ve tullâbından dahi kurbiyyet-i mekân hasabiyle dahi yegân yegân haberdâr ve üstâdımız ile dahi ülfet-i kadîmesi var imiş

Nazm: Kücâst câzibe-i tâli'-i Süleymânî // Ki âver be sarây-ı men ân perî rû râ¹³³²

Berây-ı ta'zim ü tekrim dersi te'hîr edip o zât-ı melekiyyü's-sıfât sohbe âgâz ve cûş u hurûş ve bu abd-i kem-pâye-i bî-vâye dahi saff-ı ni'âlde ku'ûd u hâmûş ve sem'-i cân ile güftâr-ı dürrer-bârını gûş ederdim. Esnâ-yı tekellümde bende-nüvâzi buyurup bu çâker-i kemtere hitâb ile kavs-i vücûb ve kavs-i imkân ve “Kabe kabseyni ev ednâ” ve vahdet-i vücûd u şühûd bahislerinde tatbik-i şer'-i şerif ederek tahkik ü ifâde ve müstemi' olan şürekâ dahi sıdk u ta'zîm ile feyz-yâb ve istifâde ederler idi. Netîce-i sohbe bu kemîne-i çâlâk bi'z-zarûre girye-nâk olup hitâm-ı mecliste tevdi' ü teşyi' olundu. Lâkin bu kebk-i vücûd-ı nâbûd o şeh-süvâr-ı fezâ-yı vuslatın ez-dîl ü cân âvihte-i firâk-i istifâzası olup nâm-ı nâmisinden istifsar eyledikte “eş-Şeyh Mehmed Emîn Efendi budur ve bu cây-ı vâlâya hem-sâyedir” deyu ihbâr ve rehber-i mukırr-ı safâ medârı oldular. Meğerki o mahalli teşrifinden akdem sa'âdet-hânesinde cem'-i şem'-i sohbeti bulunan zevâtı tevkîf idüp “Hayli demdir bir şikâr-ı serkeş âşikârdır ki onu dâm-ı sa'âdete giriftâr eylemek derkârdır” deyüp ol şehbâz-ı âşiyân-ı irfan cenâh-ı lutf u iltifât u himmet ile pervâz u cevelân ederek medrese-i mü'esseseyi şikâr-gâh idüp tenezzül ü nüzûl ve alâ cenâhi's-sefer o nükte-i dakîkayı dahi miyân-ı ilhvânda nümâyân ve meclisi dahi kasr ve sohbet-i mezkûre hasr edip yine avdet ve kufûl buyurmuş idi.

Mısra': Hezâr cân-ı kirâmi fedâ-yı kademeş¹³³³

Lâne-i sa'âdetine vüsûlünde anda müterakkıb ve mevcûd olan [2b] âşıkân-ı sa'âdet-iktirâna hitâb buyurmuş ki “hal' ve lûbs hâleti der-miyân olmadıkça sayd u kaydolunmak ne âsâr-ı be-dîdâr olmayup cüz-i emârât-ı te'sîr-i incizâbdab olan âsâr-ı

¹³³² “Nerede o peri yüzlü sevgiliyi benim sarayına getirecek Süleyman'ın talihinin cezbedici kuvveti?”

¹³³³ “Bin aziz can onun yoluna/ayağı [tozuna] feda olsun.”

bükâ rü-nümâ oldu” deyu buyurduğunu mevcûd olan zâ’irân ba’de zamân bu nâ-tüvâna tebşir ve i’lân eylemişidi.

Nazm: Meger kabûl-i tu âyi be-rûy-i kâr âred // Ve ger ne bendegî çün meni sezâ-yı tu nîst

Bu abd-i âsî dahi içtimâ’ u iltikâsına tâlib ve enfâs-ı tayyibesinden istifâza ve ilkâsına vücûhla râgıb olup pervâne-i vücudu şu’le-i sohbe ilkâ vükelâ-yı sıdk ve ihlâsdan mâ heva’l-mevcûd-ı hüdvâvende fedâ eylemek arzûsı câygîr-i derûn olup vâkı’â bir rûz-ı firûz ki yekşenbe idi, ale’s-seher âsitân-ı sa’âdet-hâne-i âlî-şânını cây-ı penâh idüp bilâ-dakk-ı bâb gönül evinden abd-i fakiri kabûl bâbında isticlâb eyleyüp yedi derece-i nücûmî mürurunda feth-i bâb ve pîşgâh-ı nigâhına vuslat-ı bâb olup âdet-i câriyye-i zâm üzere haddimden bîrûn ikrâm ile memnûn bu vurduğı şehir-i mübarek-i mevlid-i Fahrû’l-enâm -aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm-1149 senesi [Temmuz 1736] idi.

Bir sene ülfet-i âdiye-i zamân üzere evkât-güzâr olup ve sene-i âtiyede zikr-i kalbî telkin ve bi’l- müdâveme hareket-i muzî’a ... buyurup vetire-i cedide-i Hâcegân üzere âdâb-ı tarikat ve ilm-i ahlâk talimine ibtidâ buyurduğı meclisde hayme-nişîn-i istimâ’ pîrdaşlardan fakat bir tâlib mevcûd idi, ketm ü ihfâ ve adem-i ifşâ ile emr idüp ba’dehû altı sene zarfında kütüb-i ehâdîs-i şeriften İmâm Nevevî’nin *Hadis-i Erba’in*’i ve *Nuhfetü’l-Fiker*-i İbn Hacer bi’t-tamâm ve *Sahîh-i Buhârî*-i şerîfden dahi rub’u mertebesini evkât-ı hâliyede kemâl-i kereminden ta’lim ve mütevakkıf-ı sem’ olan esrâr-ı ilm-i hadîs ve âsârı ve hurde-i erkân-ı Azizân’ı tefhim buyurur idi. Eğerçi bu *Mektûbât-ı Kudsiyye*’nin cild-i evvelinden iki yüz yirmi sekizinci mektûbda tasrih olunduğı üzere erbâb-ı noksandan bî-isti’dâd ve nâ-kâbil olanlara her çend icâzet-nâme câlib-i kemâl değil ise de recâ-yı husul ile Buhârî-i Şerîf’i esnâ-yı ifâdede bin yüz elli altı 1156 Cemâziyye’l-âhire’sinin yirmi altıncı günü târihinde icâzet inayet buyurup ka’betü’l-muhaddisîn, ravzatü’l-müfessirîn eş-Şeyh Ahmed en-Nahlî el-Mekkî eş-Şâfi’î’den me’zûn-ı rivâyet olduğı zamanda ahz eylediğı kırk dört senedi hâvî *Vüreykât* nâmıyla mütedâvil-i eyâdi-i sikât olan sened-i şerîfî mûmzâ vü mahtûm bu fakire dahi atâ ve du’â buyurmuşidi ki âhirine tahrîr buyurdıkları imzânın sureti teberrûken bu mahalle tahrîr olundu. Ve andan mâ’ada ba’zı âsâr ve levâzım-ı leyl ü nehâr içün dahi müte’addid icâzet-nâme ~~mahtûm~~ ve mûmzâ atâ buyurmuşidi.

Cenâb-ı Rabbü'l-erbâb vesîle-i kemâlât-ı sûriyye ve ma'neviyye ile bi-hürmeti Seyyidi'l-Mürselîn on sekiz ay dahî *Buhârî-yi şerîf* den kıra'at ve ba'zı ahyânda dahî bâ'is-i sohbet-i hakikat olmak bahanesiyle Tercümânü'l-Gayb Hâce Hâfız-ı Şîrâzî'nin *Dîvân*'ından kırk altı gazel dahî istimâ' olunmuş idi. Bi't-tamâm *Fıkıh-ı Ekber, Akâ'id-i Sâbûnî* -min evvelihî ilâ âhirihi- bi-hamdihi te'âlâ ta'lîm buyrulmağla ve şehşû-yı ğıl ü ğış-i mevâd-i akâid olup ve ahyânen *Nefahatü'l-Üns*-i Mollâ Câmi' kudde sirruhu's-sâmiden dahi ibhâs-ı kesire-i müşkile hall ü ta'lîm buyurur idi. Bu vech-i vecîh üzere güzârende-i evkât iken mariz-i pîrî vücûd-i bihbûdinin dâmengîri olmağla medârise mütâreke olup fakat sohbet-i müteberrikesine hasr-i vakt ve tenbîh-i nebîhi üzere sıhr-i hâk-i pâyinden isticlâb ve mülâkâtı bezm-i ünsâ üns ile şeref-yâb olup züvvâr-ı bedîdâr oldukda seni beyhude güftâr ile iştiğâl ve cem'iyet-i hâtıra bâdî-i perîşân-i hâl olmasun deyu himâyet ve bu bendesine izin ile siyânet buyurur idi.

Yevmen mine'l-eyyâm sîne-i pür-sekînesi üzere iki mahalden şîr-i pençe dimekle ma'rûf ehl-i cerâhet olan illet peydâ ve ba'zı ehîbbâ sevki ile merhem-i atebetullâh tedârük ve ilkâ olup çend rûz mürurunda kat' ile anı def' esnâsında ol zahîr tâlibânın zahrında dahi iki mahalde zâhir olup anlar dahi kat' ve tedbîr olup ber kâ'ide-i cerrâhân rûy-i indifâi nümâyân olmağla karîb olmuş idi. Bir gün de'b-i kadîm üzere yine sihri dâhil-i bezm-i feyz-eseri oldum. Gördüm ki ezfâr-ı meniyye-i pençe-i şîr vücûd-ı der-âlûndunda meşhûd ve ber-nâ vü pîr olmuş. Bu ğarîkü'l-hâr-i firâk ve harîk-i nâr-ı iştiyâk düçâr-ı çeşm-i merhamet-bîni oldukda lütf-ı hitâb ve nüvâziş ve lisânen cenânen perverîş buyurup [3a] selâmet-i dîn ve âfiyet ve yakîn ve safâ-yı derûn ve inşirâh-ı sadr ve kemalât-ı sûriyye ve ma'neviyye bu kelimât-ı sitte ile da'vât ve şeş cihâtım mazhar-ı hayât buyurup lâkin îmâ-yı tevdî' ve izhâr-ı firâk dahi bî ihtiyâr derûn ve bîrûnum bâ'is-i ihtirâk oldu. Şeref-i hidmet ile şeref-yâb olan ihvân-ı zevi'l-elbâbdan bu hâl-i perîşânı su'âl eyledim. İki gün mukaddem cümleyi vedâ' ve cerrâhı def' idüp destârını kendi pîçide ve na'aşına vaz' olunmak üzere tenbîh eylediği dahi dehşet-endâz-ı sâmi'a-i bende-i bî-imtiyâz oldukda bu nâlân-ı nâ-tüvâna nümâyân olan ekdâr ve ahrân alimallâhu te'âlâ iftirâk-ı ebeveynde dahi be-dîdâr olmadığı halden bilenlere aşîkârdır. Innâ lillahi ve inne ileyhi râci'un.

Sâl-i intikâlinde dîbâcede tafsîl olunan silsile-nâmede hâtîme-i tercüme hazretü's-şânda fakîrâne imlâ ve pîrâye-i ser-levha-i mezâr-ı pür-envârı olmak üzere

olan târîhden mâ‘ada yine abd-i fakirin çekide-i kalem-i acz-rahmi olan târîh-i Arabî dahi nüvişte-i sahife-i mecmû‘a-i ehl-i dildir.

Târîh:

أمين السري لله محمد // ولي الله راعي جانبه
بخاري الطريقة والحديث // لشيخ كامل في مسنده
رشيد مرشد المسترشدين // طريق الحق منسوب اليه
بإخلاص الصديق صديق // سلوك النقشبندی لديه
لحلت ذاته داء الأسود // با ظفر المنية في يديه
تجلى سر الحق جمالا // تعالى الله روحا والديه
تدلى روحه ارخت هذا // دنى للرب لا خوف عليه ١١٥٨

Ba‘dehû yirmi gün mürurunda vâlidem merhûme hacele-gîr-i ravza-i rıdvân ve âsûde-i maksûre-i cinân oldu. Ki kendi vâlidesi tarafından ecdâdımızın emcedi Mecdüddîn Efendi’ye vâsıl olur ki Ebu’l-Feth Sultân Mehmed Han aleyhi’r-rıdvân ile bu diyâra gelüp Şemsüddin Ahmed Gürânî makâmında sekiz yüz altmış bir târîhinde Fâtih-i merhûma kadıasker olduğu ... vekâyî‘-nüvisândır. Vâlide merhûmenin nâmı Ümmü Gülsüm olmağla vefâtına “Hem-nâm-ı kerîme-i Habîb-i güzîn Ümmü Gülsüm” terkîb-i mensûru târîh vâki‘ olmuş idi.

Mısra: Belâ-yı derd-mendân ez der u dîvâr mîyâyed¹³³⁴

Ekdâr-ı mezkûre ile perîşân-hâl ve muzdaribü’l-bâl ve derûn-ı mehzûn bir tarîkle âsâyîş-nümûn olmayup mahvatta-i rûhanîn olan Burusa’ya azîmet ve ol sevi’l-vücûdda âsûde-i zîrû’l-hâf-i turâb olan evliyâ-yı eslâf ve meşâyîh-i eknâfı ziyâret ve nev‘an seyâhat ve teskîn-i harâret ve vatan-i asliye avdet olunup me’lûf olduğum kâr-ı makdûra iştiğâl ve isticlâb-ı rızâ-yı Rabb-i müte‘âl üzere iken bu tercüme-i celîle hidmeti ve dîbâcede tafsîl olunduğu üzere min tarafillahi’l-kerîm ... inâyet olunduğu dîbâcede tafsîl olunmuş idi.

¹³³⁴ “Dertlilerin belası kapıdan, duvardan gelir.”

Henüz itmâm-ı hidmet-i mezkûreye heves esnâsında bin yüz altmış dört [1164] senesi şehr-i Muharremü'l-harâmı selhinde vâlid-i mâcidim el-Hâc Mehmed Efendi merhûm mûsıla-i Süleymaniyye ile cêdîde-i sadr-ı a'zam Seyyid Hasan Paşa Medresesi müderrisi iken nüsha-i dürer-i gurer-i ömrü itmâm ve sinni seksana karîb âzîm-i ders-hâne-yi dârü's-selâm olmağla teceddüdi infî'âl istilâ-yı cân idüp bi'l-iztirâr rızâ-yı kaza-yı Kakhâr akabinde Şeyhü'l-İslâm Faziletli Seyyid Mürtezâ Efendi Hazretleri tarafından imtihân-ı müderris-i kirâm tenbîh ve i'lâm olunup ilhâh ve ibrâm-ı hayır-hâhân-ı ahbâb-ı şîrîn kelâm ile dâhil-i imtihân olmağla azîmet idüp fi'l-vâki' [3b] vâlid-i merhûm üç def'a dâhil-i imtihân olmağla müftî'l-enâm Yenişehrî Abdullâh Efendi'den bekâm olup ve ceddîm el-Hâc Mehmed Müstakîm Efendi dahi bâ-imtihân Şeyhü'l-İslâm Minkarîzâde Yahyâ Efendi'den nâ'il-i merâm ve yüz onda [1110] Medîne-i Münnevver -sallallâhu te'âlâ alâ münnevvirhâ kazâsıyla bekâm ve yüz on altıda [1116] Şâm-ı şerâfet-âşâm olmasında eş-Şeyh es-Seyyid Muhammed Murâd en-Nakşibendiyyü's-Şâmî kuddise sırruh "innehu alâ sıratim müstakîm 1116" kelâm-ı latîfîni târîh-i tâm olmak üzere i'lâm buyurmuş. Ba'dehû yirmi iki senesinden [1122] Mekke-i Mükerreme pâyesiyle dârü'n-nasr ve'l-meymene Edirne-i mahmiye kâdısı olup ba'de'l-azl İstanbul'da bin yüz yirmi dört [1124] târîhinde bakiyye-i tarîk-i hayrî'l-ferîki tayy ve sâ'ir reh-revân-ı eslâfa der-pey vâsıl-ı a'lâ-yı illiyyîn ve müterakkıb-ı inâyât-ı Rabbü'l-âlemîn olmuşidi.

El-kıssa: Bu abd-i fakîr-i kalîl'l-bidâ'a dahi dâhil-i dârü'l-mihan-ı imtihân oldukda tahallüf-i merâm bu bî-istitâ'ayı bir vecihle dahi tekdîr ü nâkâm eyledi. "Lede'l-imtihân yükremu'r-racule ev yuhân. Hasbunallâh ve ni'me'l-vekîl"

Nazm: Pes pes reved çü tıfl resebentâb tâ ebed // Tomâr-ı iştiyâkem eger vakend? kesi

Kân mâ kân hidmet-i vâla esnâsında iktizâ iden fi'l-cümle levâzım ve hatt bahâ halîfesi kîsesinden olmağla yine dâmen-i der-meyân idüb aded-i sînîn-i sinnim kerre otuz dört ayda kusûr ve kûsûriyle bi-münşiyihî te'âlâ itmâmı nümâyân oldu. Elhamdülillâhi'l-mu'îni'l-mennân.

Ba'de'l-hitâm dîbâce ve silsile-nâme tertîb olunub evvel mektûbâta tastîr ve bu hâtime dahi berây-ı tezkîr-i ahvâl-i fakîr gurre-i şehr-i Recebü'l-müreccebde (1165) âhir-i mektûbâta ilhâk ve tahrîr olundu. Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn ve feyyâzu't-

tâlibînden bu hıdmet-i cemîle mukâbelesinde bi'l-hassa me'mûl ve mesûlüm bu mecelle-i celîlede mezkûru'l-esâmi olan ve olmayan bi'l-cümle enbiyâ ve mürselîn ve melâ'ike-i mukarrebîn ve çihâr-yâr-i güzîn ve aşere-i mübeşşire ve ezvâc-ı mutahhara ve Âl-i âba ve Şühedâ-yı Vedr ve deşt-i Kerbelâ ve Dûvâz-deh İmâm-ı mu'teber ve ahâl-i tarîk-i isnâ-aşer ve kutb ve gavs-i ricâl ve gürûh-ı abdâl ve nûkabâ ve nücebâ ve erbâb-ı tevbe ve ashâb-ı nevbe ve evtâd ve efrâd ve ahyâr ve ebrâr ve ...? Ve mukarrebîn ve mûkinîn ve ehl-i yakîn ve kâmilin ve mükemmilîn ve vâsılın ver mercû'în ve müceddidîn ve mürşidîn ve müsterşidîn ve tâlibân ve sâlikân ve muhibbân ve âşıkân ve sâdıkân ve müctehidîn ve müe'llifîn ve musannifîn ve müfessirîn ve muhaddisîn ve fukahâ-i müteşerrîn ve etkiyâ-yı müteverr'în hâsılı mcmû'-ı irfân-ı âgâh ve ulemâ-ı billâh ve anların nâ'il oldukları hâlât ve vâsıl oldukları makâmât ve derecât ve mesûbât hürmetine

Nazm: Çeşm-i terden dökülen eşk-i firâvân-ı hakîr // Sûz-i dille çekilen âh u figân hürmetine

Bu abd-i güm-nâma vakt-i mü'ecceli hitâmında hüsn-i hâtîme ile intikâl müyesser ve îmân-ı kâmil-i münbih? İle irtihâl-i mukadder ve şefâ'at-ı seyyidünâ ve senedünâ Muhammedüni'l-Mustafâ aleyhi's-salâti ve't-teslimâti ve't-tehâyâyâ eyleye. Ve mâ zâlik alâllâhi bi-azîz.

EK-3: Müstakîmzâde'nin *Devhatü'l-Meşâyih*'te yer alan otobiyografisi¹³³⁵

“وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ”¹³³⁶

Bu hadâyık-ı hakâyıkın câmi'i ve a'lâm-ı terâcim-i meşâyih-ı İslâm'ın râfi'i, abd-i dâ'i-i¹³³⁷ münkesirü'l-bâl, bende-i dîrîne-i perîşân-hâl, hâk-i pâ-yı evlâd-ı ulemâ ve türâb-ı makdem-i ebnâ-yı fudelâ makûlesinden bulunup “el-veledü'l-hurru yaktedî bi-âbâ'ihî'l-gurri” muktezâsınca ser-pençe-i cehl-i mürekkebdan tahlîs-i girîbân-ı nefis-i nâtika ve şikence-i çengâl-ı tab'-ı mühezzebden teb'id-i dâmen-i azîmet-i sâdika kasdıyla unfuvân-ı ıbbân-ı cevânîde sebeb-i vücûd ve bâ'is-i şühûdum¹³³⁸ dâ'i bi'l-hayr mütefevvik-i gayr¹³³⁹ vâlid-i mâcidimden ilm-i sarfı tekâmül ve nahvi tahsil edüp Ebü'l-Feth Câmi-i nûr-ı lâmi'inin imâmı Seyyid Yûsuf Efendi'den usûl ve fûrû'-ı fikh-ı şerîfî itkân u tefhîm ve ta'lîm-i kırâ'at-ı Kur'ân-ı Kerîm ve mahâricinde İbn Cezerî manzûmesi ve sâ'ir nûsah-ı adide istimâ'ını tetmîm esnâsında Ser-etibbâ-i Hâssa-i sâbık Hayâtîzâde merhûm Mustafâ Feyzî¹³⁴⁰ Efendi'den culûs-ı hümayûn-ı meymenet-makrûn “zıll-i Bârî 1143”¹³⁴¹ rebî'ü'l-evvelinde¹³⁴² [Eylül-Ekim 1730] mülâzamet ile kadem-nihâde-i evvelîn-pâye-i süllem-i merâm olup ve müderrisîn-i kirâmdan Yemlihâ Hasan Efendi'den *Telhîs* ve *Muhtasar* ve *Mutavvel* ve sâir nûsah-ı müte'adide ve münâzara ve âdâbdan dahi lezzet-yâb olup merhûm ve mebrûr¹³⁴³ Zülflüler Hâcesi müderrisinden Hâfız Muhammed Efendi'den *Akâyid-i Celâl*'i ve haşiyesi *Hayâli* ve *Şerh-i Akâid-i Teftâzânî* ve muhtasarât-ı fenn-i mantık ve *Kâdî Mîr, Lârî* ve fenn-i¹³⁴⁴ hadîs-i şerîften Kâdî İyâz merhûmun *Şifâ-i Şerîf*'i ve *Tefsîr-i Beyzâvî* evvelinden¹³⁴⁵ birkaç cüz'-i şerîf dahi¹³⁴⁶ görölüp ve usûl-i hadîsden *Nuhbetü'l-Fiker*

¹³³⁵ Otobiyografinin iki versiyonu olup BNF, 1044 numaralı nüsha esas kabul edilmiştir. İÜNEK, Türkçe Yazmalar 2548 numaralı nüshayla mukabele edilip farklar dipnotta gösterilmiştir.

¹³³⁶ “Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat.” ed-Duhâ 93/11.

¹³³⁷ abd-i dâ'i-i: F

¹³³⁸ sebeb-i vücûd ve bâ'is-i şühûdum: İ

¹³³⁹ mütefevvik-i gayr: İ

¹³⁴⁰ Feyzî: İ

¹³⁴¹ culûs-ı hümayûn-ı meymenet-makrûn “zıll-i Bârî 1143: F

¹³⁴² rebî'ü'l-evvelinde: İ

¹³⁴³ ve mebrûr: İ

¹³⁴⁴ fenn-i: F

¹³⁴⁵ evvelinden: İ

¹³⁴⁶ dahi: F

i İbn Hacer ve sâ'ir kütüb-i mukteziyye¹³⁴⁷ bi-tamâniha görölüp ve Fahrü'l-Müderrisîn¹³⁴⁸ Babadağlı Süleymân Efendi'den dahi fenn-i mantıktan *Şemsiyye* ve etrâfı ve *Şerh-i Metâli* ve [47a] hâşiyesi Seyyîd Şerîf-i Cürcânî görölüp ve müderrisîn-i kirâm-ın dil-pesendi İbrâhîm Hanîf Efendi'den nüsha-i *Vassâf*¹³⁴⁹ ve zümre-i hâcegân-ı dîvândan Seyyid Mehmed Hâkim Efendi'den *Makâmât-ı Harîrî ve Târîh-i Utbî*¹³⁵⁰ ve bedî'îyyâtta *Hulletü's-Siyerâ* ve sâ'ir mülhakât-ı lâzmie-i fenn-i âdâb istî'âb olunup ve¹³⁵¹ Şeyh Abbâs Vesîm Efendi'den dahi zebân-ı Fârisîye ta'alluk eden nüshâ-ı mühimme mehmâ-emken görölüp ve sâ'ir erbâb-ı kabûl-i fühûl-i fezâ'il-vusûlden on kadar zevâtın meclis-i ifâdelerinden¹³⁵² ba'zı¹³⁵³ levâzım tahsil-i bervech-i itkân tekâmül olunup¹³⁵⁴ Üsküdar'da Vâlide Câmi'i'nin¹³⁵⁵ Vâ'izi İsâzâde Şeyh Mehmed Sâlih Efendi vâsıtasıyla bakıyyetü's-selef, eş-Şeyhü'l-fâzıl ve'l-kutbü'l-vâsıl ve'l-gavsü'l-kâmil eş-Şeyh¹³⁵⁶ Abdülganî en-Nâblusî eş-Şâmî kuddise sırruhu'l-azîzin fenn-i hadîs-i şerif silsilesine mûmzâ vü mahtûm izn-nâme ile mûntazım olup beyne'l-meşâyih mânend-i Kemâl-i Hocendî, Tokadî eş-Şeyh Mehmed Emin Efendi en-Nakşibendî'den¹³⁵⁷ dahi *Buhârî-i şerif* ve sâ'ir fenn-i hadîs-i şerif görölüp eş-Şeyh Ahmed-i Nahlî-i Mekkî-i Şâfi'î silsile-nâmesi ki kırk dört senedi hâvidir, mûmzâ vü mahtûm bu fakire erzânî kılındı.¹³⁵⁸

Andan mâ'adâ taraf-ı şettâ ile dahi ilm-i hadis-i şerif ve sâ'ir mesmû'ât u merviyât bi'l-hâssa kütüb-i İmâm Fahrî Râzî ve Muhammed-i Gazâlî ve te'lîfât-ı Şeyh Muhyiddîn İbn Arabî -kaddesallâhu esrârehum- mecmû'unu talîm ü ismâ' u tefhîm izni verilip ol esnâda ahsen-i ma'ârif-i cüz'îyye meşk-i hattîde dahi mefhar-i mevâlî'l-izâm Fındıkzâde Efendi, ba'dehû İmâd-ı Rûm Kâtibzâde Efendi'den bil'l-

¹³⁴⁷ muktezât: İ

¹³⁴⁸ müderrisinden: İ

¹³⁴⁹ müderrisîn-i kirâm-ın dil-pesendi İbrâhîm Hanîf Efendi'den nüsha-i Vassâf: F

¹³⁵⁰ ve *Târîh-i Utbî*: F

¹³⁵¹ ve: İ

¹³⁵² ifâdesinden: İ

¹³⁵³ ba'zı: İ

¹³⁵⁴ olunduktan sonra: İ

¹³⁵⁵ Câmi'i: İ

¹³⁵⁶ eş-Şeyh: İ

¹³⁵⁷ en-Nakşibendî'den: F

¹³⁵⁸ kılınp: İ

cümle¹³⁵⁹ yedi sene mikdârı¹³⁶⁰ ta'allüm ü tahrîr olunup¹³⁶¹ kuvvet-i karîbeye [47b] gelmişken inkisâr-ı zücâc-ı mizâc-ı fakir bâis-i te'hîr olmuşıdı. Fakîr-i azîmü't-taksîr umûm-ı ahvâlde

Nazm: “Ânân ki hâk-râ nazar-ı kimyâ konend // Ayâ buved ki kûşe-i çeşmi bemâ konend”¹³⁶²

neşîdesince tefahhus-ı erbâb-ı suver ü hâl ve tasahhuf-ı vücûh-ı ashâb-ı kemâl idüp her kanda bir zât-ı marza'l-hisâl ihsâs etse likâsına tâlib ve her kanda bir vücûd-ı mergûbu'l-fi'âl istimâ' eylese mehmâ-emken ictimâ u itlikâsına dil ü cânla râgıb olup pervâne-i vücûdu şu'le-i sohbetine ilkâ ve metâ'-ı sıdk u ihlâstan mâ-hüve'l-mevcûdu hidmetinde fedâ etmek üzere teşmîr-i sâk-ı ikdam ve şedd-i bâzû-yı ihtimâmla tahsîl-i meleke-i cüz'îyye ve tekmîl-i bizâ'a-i ilmiyyeye bezl-i makdûr eyleyip mülâzemet-i du'â-yı devlet-i pâdişâhî ile dest-mâye-i a'lâ-yı metâlîbi zîb-i kabza-i temellük eylemek destârî-i inâyet-i veliyyü'n-ni'amîye mevkûf olmağla bu vesîka-i enîka-i metîne-i vasiyyenin tahrîr ve ihdâsına cesâret olundu.

Yed-i ulyâ-yı meymenet-karîn ve dest-i vâlâ-yı meyseret-güzînlerinden su'âldir ki bu hâric ez-defter-i ma'dûd dâ'îlerin dahi dâhil-i hesâb-ı kerem-dîd-gân-ı mev'ûd buyurup zamân-ı devletleriden cebhe-sâyân-ı evvelîn-pâye-i süllem-i tevîk-i hayrû'l-ferîk zümresine ilhâk ve ta'lîk buyrulmak menû-ı celâ's-şurût-i irâde-i himmet-i vâlâ-nehmetleridir.

Aradtu alâ mevlâyı kulle makâsıdî
Fe'inşâ'e ahyânî ve'inşâ'i etlefe.¹³⁶³

¹³⁵⁹ mecmû'u: İ

¹³⁶⁰ kadar:İ

¹³⁶¹ tahrîr olunup:İ

¹³⁶² “Onlar ki toprağı bir bakışla kimya/altın ederler, acaba göz ucuyla olsun bize de bir bakmazlar mı?”

¹³⁶³ “Mevlâma cümle gâyelerimi(malkâsıd) arz eyledim, dilerse yaşatır beni (yaşatıp gâyelerime ulaştırır) dilerse telef eder.”

EK-4: İbnü'l-Emîn'in Zikrettiği Nüshaların Günümüzdeki Yerleri ve Numaraları

İbnü'l-Emîn'in *Tuhfe* neşrinde en çok istifade ettiği ve zikrettiği "İstanbul 13. mekteb müdürü Bahaeddin Bey nezdindeki mecmû'a" olarak zikrettiği nüsha bugün TSMK, Yeni Yazmalar 725 numaralı (eski nr. 4404) yazmadır. Bahaeddin Bey hattat olup Cumhuriyet döneminde Ersin soyisini almıştır. Koleksiyonunun bir kısmı Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne intikal etmiş bir kısmı da Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ne satılmıştır.

Eski Nr.	Yeni Nr.	
Dârü'l-Fünûn 2074	TY 271	
Dârü'l-Fünûn 2972	TY 1764	
Dârü'l-fünûn 756	TY 2240	
Dârü'l-Fünûn 4727	AY 3709	
Dârü'l-Fünûn 6258	TY 3629	
Dârü'l-Fünûn 7257	TY 3300	
Dârü'l-Fünûn 7312	TY 2163	
Dârü'l-Fünûn 7428	TY 3315	
Dârü'l-Fünûn 7469	TY 3576	
Dârü'l-fünûn 7275	TY 1282	
Dârü'l-Fünûn 7479	TY 2901	
Dârü'l-fünûn 7542	TY 1958	
İbnü'l-Emin 100	TY 10096	İbn 2605
İbnü'l-Emin 101	TY 10096	İbn 2605
İbnü'l-Emin 12	TY 10208	İbn 2728
İbnü'l-Emin Mecmua 99,100,101	TY 10096	İbn 2605
İbnü'l-Emin Tarih 140	TY 10776	İbn 3357
Yıldız 3071/170	TY 9686	
Yıldız 3700/170	TY6698	
Yıldız 3701/170	TY6699	
Yıldız 3702/170	TY6700	
Yıldız 3703/170	TY6701	

EK-5: Müstakîmzâde'nin Eserlerini İstinsah Eden Müstensihler

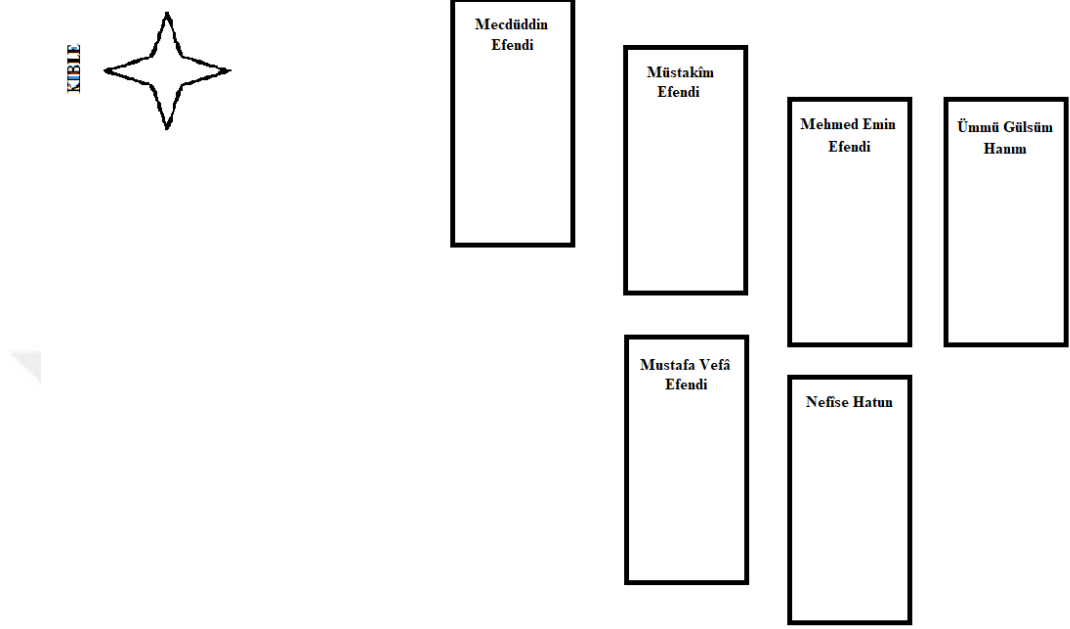
1	Abdülbaki Gölpınarlı	48	Mehmed Nazîf el-İstanbulî
2	Abdullah-ı Gülşenî	49	Mehmed Râgıb İlmî
3	Abdülbaki b. Ahmed	50	Mehmed Seyyid Rahmetullah b. Seyyid Abdülaziz
4	Abdülhamid Haşmet ibn Mehmed Sâlim el-Üsküdarî	51	Mehmed Tevfik
5	Ahmed b. Abdullah	52	Mir Ahmed-i İzzet
6	Ahmed b... el-Hac Ömer min Telâmizi İbrahim Tâhir el-Kadirî el-Eşrefî	53	Molla Bey Ali Haydar ibn Ahmed Muhtar
7	Ahmed Hamîd	54	Muhallefât Halîfesi el-Hâc Hâfız Mehmed Emîn b. Ahmed b. Abdülkadir b. Hüseyin
8	Ahmed Haşmet	55	Muhallefât Halifesizâde Salahi Mehmed Emin b. el-Hac Hâfız Mehmed Emin b. Ahmed
9	Ahmed Hıfzî	56	Muhammed Şemsuddîn Dede b. Şeyh Ali
10	Ahmed Hüsamüddin b. Mehmed Emin	57	Muhammed Vâsîf
11	Ahmed Niyâzi-i Halvetî	58	Muhammed Veliyyüddin Hulusi min Telâmiz-i Osman el-ma'ruf bi-Damad-ı Afîf
12	Ahmed Zihnî	59	Muhsinzâde Hafidi Abdullah b. Mir Mehmed
13	Ali b. Mehmed	60	Mustafa b. Abdurrahman
14	Ali Behçet	61	Mustafa Feridüddin
15	Ali Rızâî b. Mehmed Medhî el-Uşşâkî	62	Mustafa Sâmih ibn Sâlih
16	Arnavudzâde Hâfız Ahmed	63	Müftüzâde Tâhir Mehmed b. Mehmed
17	Çenetrâşzâde Seyyid Lütfullah	64	Nazifzâde Ahmed Hâmid
18	Derviş Ahmed Şükri b. Hâfız Zeynûlabidin es-Sillevî Hafid-i Şeyh Osman Hâkî	65	Numa Şükri b. Hâfız Numân
19	Derviş Hâfız Feyzullah	66	Ömer Dede
20	Derviş Halil b. İbrahim es-Sünbülî	67	Pîrîzâde Hafidî Yahyâ
21	Derviş Hüseyin Hüsni b. Muhammed	68	Ramazan Hilmî min Telâmiz-i Ebubekir Rüşdî
22	Derviş İsmail	69	Seyyid Ahmed el-Hırsovevî
23	Derviş Mehmed Emin an fukara-i Nureddin el-Cerrâhî	70	Seyyid Ahmed Tevfik an Mütekaid-i Mûsikâ-i Humâyûn
24	Derviş Muhammed Sırrî	71	Seyyid Ahmed-i Tebrîzî
25	Derviş Ömer Ser-Zâkirân-ı Aziz Mahmud-ı Hüdâî	72	Seyyid Derviş İbrahim
26	Derviş Seyyid Yahya b. Müfti Abdullah	73	Seyyid Hâfız Hüseyin Hulusî b. Hasan el-İstanbulî
27	Ebu'l-Muhtâr İbrahim Tâhir b. Mustafa b. İbrahim el-Mostarî	74	Seyyid Hâfız Mehmed Hulusi b. Mehmed-i Akşehrî
28	el-Hâc Feyzullah	75	Seyyid Hüseyin Efendi-i Bursevî
29	el-Hâc Mehmed b. Ahmed	76	Seyyid Mehmed Ârif ibn es-Seyyid el-Hâc İsmail
30	Fahrî	77	Seyyid Mehmed b. Seyyid Ahmed
31	Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi	78	Seyyid Mehmed Bahaüddin min Telâmiz-i Hattat Mustafa Efendi

32	Hâfız	79	Seyyid Mehmed İzzet
33	Hâfız Ebû Bekir Necîb el-Kadî bi-Medineti Ruscuk	80	Seyyid Mehmed Nazîf an Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn
34	Hâfız Feyzullah b. Ali	81	Seyyid Mehmed Sâdık el-Müderriş bi-Sâlise-i Mehmed Paşa
35	Hâfız İbrahim Zihnî İmâm-ı Reisü'l-Etibba	82	Seyyid Mehmed Şükrî ibn İsmail et-Tabîb
36	Hafid-i Çelebizâde Dervîş el-Hac es-Seyyid Muhammed Zeynülabidin en-Nakşibendî	83	Sıdkî, es-Seyyid Hâfız Mehmed Emin
37	Hakkâk Osman İzzet Bursevî	84	Şâkir Mehmed
38	Halil b. Hüseyin	85	Şerife Fâtımatu'z-Zehrâ
39	Hamza ibn es-Seyyid Mustafa el-Medenî	86	Şeyh Ahmed el-Halvetî ibn Şeyh Sâdık
40	Hoca Mehmed Efendi (Tekfûrdağı Eytam Müdürü)	87	Şeyh Ahmed Şemseddin el-Kadirî ibn eş-Şeyh Hasan Hüsnî
41	İmâmzâde el-Hâc Ahmed el-Kastamonî	88	Şeyh Hasan el-Hamdî el-Halvetî
42	İshak b. Mehmed	89	Şeyh Hüseyin el-Halvetî es-Sinânî
43	İsmail Zühdi b. Ali	90	Tâhir Efendizâde Abdullah Âtîf
44	Kayalar İmamızâde İbrahim	91	Üsküdarî Seyyid Hasîb Efendi
45	Mehmed Ali Sezâî	92	Yahyâ
46	Mehmed Emin	93	Yeğen-i Müftizâde Seyyid Mehmed

EK-6: Resâil-i Müstakîmzâde Mücelledleri

1	TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1719	29	SK, Halet Efendi, nr. 405
2	TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 1753	30	SK, Hüsrev Paşa, nr. 140
3	TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 347 (Eski nr. 2400)	31	SK, Mihrişah Sultan, nr. 197
4	TSMK, Yeni Yazmalar, nr. 725 (Eski nr. 4404)	32	SK, Yazma Bağışlar, nr. 1387
5	İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 1764	33	SK, Yazma Bağışlar, nr. 5269
6	İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 2020	34	İAMK, nr. EY 1631
7	İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 2073	35	İBBAK, Belediye Yazmaları, nr. K1098
8	İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 2240	36	İBBAK, Osman Nuri Ergin Yazmaları, nr. 835
9	İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 3300	37	İBBA, Osman Nuri Ergin Yazmaları, nr. 1235
10	İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 3315	38	KBYEK, Burdur İl Halk Kütüphanesi, nr. 141
11	İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 3629	39	KKMK, nr. 13455
12	İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 6698	40	DTCFK, İsmail Saib I, nr. 4571
13	İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 6699	41	DTCFK, İsmail Saib I, nr. 2119
14	İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 6700	42	DTCFK, Muzaffer Ozak I, nr. 455
15	İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 6701	43	KUHAM, nr. 12103
16	İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 9329	44	PULIM, Garrett, no. 1328Y
17	İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 9686	44	BL, Orient Manuscript, no. 12629
18	İÜNEK, Türkçe Yazmalar, nr. 9943	45	DKM, Mecâmi Türki, nr. 12.
19	SK, Pertev Paşa, nr. 611	46	DKM, Mecâmi Türki, nr. 15.
20	SK, Pertev Paşa, nr. 614	47	DKM, Mecâmi Türki, nr. 22.
21	SK, Pertev Paşa, nr. 625	48	DKM, Mecâmi Türki Tal'at, nr. 105.
22	SK, Esad Efendi, nr. 1329	49	DKM, Mecâmi Türki Tal'at, nr. 167.
23	SK, Esad Efendi, nr. 1426	50	DKM, Mecâmi Türki Tal'at, nr. 837.
24	SK, Esad Efendi, nr. 1589	51	MMCK, nr. 7009T.
25	SK, Esad Efendi, nr. 1684	52	MMCK, nr. 7534T.
26	SK, Esad Efendi, nr. 3740	53	MMCK, nr. 6834T.
27	SK, Fatih, nr. 5451	54	MMCK, nr. 6837T.
28	SK, Hacı Mahmud Efendi, nr. 1997		

EK-7: Müstakîmzâde'nin Verdiği Bilgiler Doğrultusunda Bugün Mevcut Olmayan Sırt Tekke Kabristanı'ndaki Aile Sofasının Tahmini Krokisi

EK-8: Müstakîmzâde'nin Hayat Kronolojisi

1131/1718: Müstakîmzâde doğdu.

1136/1724: Amcası Mustafa Vefâ Efendi vefat etti.

1137/1724-25: Revan, Tebriz ve Gence Osmanlılar tarafından zabtolundu.

1138-39/1726: Lalizâde Abdülbaki Efendi'yle tanıştı.

1139/1727: III. Ahmed'in fermanıyla matbaanın kurulmasına müsaade edildi.

1141/1728: Babası müderris olarak atandı ve kardeşi Mehmed Sadrüddin vefat etti.

1142/1729: Balat yangını vuku buldu. Müstakîmzâde'nin doğduğu ev yandı.

1143/1730: Patrona Halil isyan etti. Damad İbrahim Paşa idam edildi. III. Ahmed tahtan feragat edip I. Mahmud tahta cülus etti.

1143/1731: Nâblusî vefat etti. Müstakîmzâde ilk tarihini düşürdü. Mülazemet aldı.

1144/1731: İskender Paşa Camii'ne yakın bir yere taşındı. Orta Camii'ndeki derslere devam etti.

1145/1732 civarı: Eğrikapılı Rasim Efendi'nin derslerine başladı.

1146/1733: Sakal bıraktı. Rasim Efendi tarih düşürdü.

1148/1735: *el-İbtisâmü 'l-ezhâr*'ı hülâsa etti.

1149/1736: Zülüflüler Hâcesi Hâfız Muhammed Efendi'nin Şeyhülislam Hamid Efendi Medresesi'ndeki derslerine devam etti. Şeyhi Mehmed Emin-i Tokadî ile ilk defa karşılaştı.

1150/1737: Yemliha Hasan Efendi'nin konağında mantık dersleri gördü. Tokadî'ye intisap etti. *Tarhu 'l-Ma'na fî Şerhi 'l-Esmâ* ve *Şerh-i Lugaz-ı Zâhir* adlı eserlerini kaleme aldı. *Tercüme-i Fedâilü 'ş-Şâm*'ı okudu, Mirzazâde'nin *Tezkiretü 'ş-Şuarâ*'sını istinsah etti.

1151/1738: *Risâletü 'l-Mantık*'ı yazdı. Mülazımı olduğu Hayatîzâde vefat etti.

1152/1739: *Şerhu 'l-Esmâ 'i 'l-Hüsnâ*'yı mutalaa etti.

1153/1740: Ayasofya Kütüphanesi açıldı.

1153/1740 civarı: Seyyid Hâkim Efendi'den ders okudu.

1153/1740: Şeyhlerinden Yahya Efendi ve Seyyid Ahmed İzzeddin Efendi vefat etti. *Zen-i alem tutalum hüsn ile Leylî olmuş mısraını* şerh etti. *Vâliyye*'yi kaleme aldı. *Risâletü'l-İhsân fî Beyânî Fadîleti Şu'abî'l-İmân*'ı istinsah etti.

1154/1741: İmam Şâtibî'nin bir beytini şerh etti. *Şerhu't-Teshîl* ve *Dîvân-ı Şevket*'i istinsah etti.

1155/1742: *Tuhfetü'l-İber fî Şerhi Urcuzeti'z-Zever*'i kaleme aldı. *Künûzü'l-Hakâ'ik min Hadîsi Hayri'l-Halâ'ik*'i mütalaa etti.

1156/1743: Tokadî, Emir Buharî Tekkesi'ne şeyh olarak atandı. Müstakîmzâde Tokadî'den icazet aldı.

1156/1743 civarı: Sahvî, Gülnûş Valide Sultan Camii'nde Cuma vaizliğine başladı. Müstakîmzâde kendisinden icazet aldı.

1157/1744: *Devhatü'l-Meşâyah*'i yazdı. *el-Lugazu'l-Celîl*'in ilk versiyonu kaleme aldı. *Dîvân-ı Neylî*'yi istinsah etti.

1158/1745: Şeyhi Tokadî ve annesi Ümmü Gülsüm Hanım vefat etti. Müstakîmzâde Bursa'ya gitti. *Devha*'nın ikinci versiyonunu, *Burgûsiyye* ve *Nehcü'l-Bülûğ*'un dibacesini yazdı. *Muhtasarı Müzili'l-İştibâh fî Esmâi's-Sahâbe*'yi istinsah etti. Bir mecmua tertibine başladı.

1159/1746: *Hüsn-i Takvîm*'i yazdı, bazı beyitleri şerh etti. Bir mecmua ile *Silsile-i Aşere-i Mübeşşire*'yi tertip etti. *Mecmû'atü'r-Resâ'il li'l-Fıkh*, *Şirvânî Mecmuası* ve *Dîvân-ı Sâbit*'i istinsah etti.

1160/1747: Seyyid Nureddin Efendi vefat etti. *Dîvân-ı Şevket*'i istinsah, *Mecmû'a-i Hayâtîzâde*'yi mütalaa etti.

1161/1748: Bir mecmua tertibine başladı. *Düstûru'l-Vâsim*'e dibace yazdı. *Hisâlî'l-Mükeffire*'yi mütalaa edip hülâsa etti. *Dîvân-ı Sâmi*, *Dîvân-ı Sâbit* ve *Hülâsatu't-Tebyîn fî Tefsîri Sûreti'l-Yâsîn*'i istinsah etti.

1162/1749: Müstakîmzâde'nin babası sahn müderrisi oldu. *Şerhu Şir'ati'l-İslâm ilâ Dâri's-Selâm* adlı eserin bir kısmını tercüme etti. *Mektûbât-ı Kudsiyye*'yi tercümeye başladı. *Vahdet-nâme-i Âlem-engîz*, *Manzûme-i Enfûs ve Âfak*, *Manzûme-i Akâ'id* ve *Külliyât-ı Nâbi*'yi istinsah etti.

1163/1750: Hocası Seyyid Yusuf Efendi vefat etti. *Mektûbât-ı Kudsiyye*'nin 1. cildinin tercümesini bitirdi.

1164/1750-51: Müstakîmzâde'nin babası, Şeyh Abdülbaki Dede ve Hüdhdü Ali Dede vefat etti. Müderrislik imtihanına girdi, başarısız sayıldı. *Mektûbât-ı Kudsiyye*'nin 2. ve 3. cildinin tercümesini bitirdi, *Mektûbât-ı Ma'sûmiyye*'yi tercümeye başladı. Derviş Ali Mahallesi'ne taşındı.

1165/1752: Fındıkzâde İbrahim Efendi vefat etti. *Mektûbât-ı Ma'sûmiyye* tercümesini bitirdi. *Yevâkitü'l-Harameyn*'i tercüme etti. Mevlânâ'nın bir beytini şerh etti. *Keşfü'l-Mahcûb*'u temellük etti. *Tercüme-i Reşehât-ı Aynu'l-Hayat*'a fihrist yaptı.

1166/1752-53: Müderrislik imtihanına tekrar çağrıldı fakat kabul etmedi. *Bâbü'l-Âdâb li-Uli'l-Elbâb* ve *Ta'lika-i Saçaklızâde*'yi yazdı. *Rubâi-yi Havrâ'yı* ve *Vird-i Settâr'ı* şerh etti. *Muhâdaratü'l-Ebrâr* ve *Müsâmeretü'l-Ahyâr* ile *Acâ'ibü'l-Ahbâr fî Ahbâri Seyyidi'l-Ahyâr*'ı istinsah etti. *Faslu'l-Hitâb*'ı okudu.

1167/1753-54: Hocası Yusuf Efendizâde vefat etti. *Hüsn-i Takvîm*'i tebyiz etti. Mahmud Tebrizî'nin bir beytini ve *el-Kasîdetü'l-Mudariyye*'yi şerh etti. *Künhü'l-Murâd fî Beyâni Banet Su'âd*'ı istinsah etti. Ayasofya-i Kebîr Mahallesi'ne taşındı.

1168/1754-55: Sultan I. Mahmud vefat etti. III. Osman tahta cülus etti. Şiddetli kış yaşanmış, Haliç donmuştur.

1168/1755: *Mecelletü'n-Nisâb*'ın ve *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam*'ın tesvidine başladı. *Teşnîfü'l-Ezher bi-Ta'rîfi'l-Ahmer*'i yazdı. Bir mecmua tertip etti. *Dîvânçe-i Abdülmecîd-i Sivâsî*, *Güfte-i Şeyh Mehmed Sâlih-i Sahvî* ve *Dîvânçe-i Şemseddin-i Sivâsî*'yi istinsah etti. *Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye min Sîhâhi'l-Ahbâri'l-Mustafaviyye*'yi okudu.

1169/1755: Nuruosmaniye Camii hizmete açıldı.

1169/1755-56: Eğrikapılı Rasim Efendi vefat etti. *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam*'ı bitirdi. *Mürşîdü'l-Müte'ehhilîn*'i tercüme etti. *Silsiletü'l-Hattatîn*'i yazdı.

1170/1757: Örfî'nin bir beytini şerh etti. *Dîvân-ı Çelebizâde Âsım*'ı istinsah etti. *Müşkilât-ı Nefahâtü'l-Üns min Hazerâti'l-Kuds*'ı okudu.

1171/1757: III. Osman vefat etti. Yerine III. Mustafa tahta cülus etti.

1171/1757-58: Hazret-i Ebubekir'in bir sözünü şerh etti.

1173/1759: Şeyhi Sâlih-i Sahvî vefat etti. *el-Emânetü'l-Ma'rûda*'yı tesvid etti. *Tuhfe*'nin tesvidine başladı. *Kalâ'idü'd-Dürer alâ Netîceti'n-Nazar*, *Terceme-i Risâle-i Emânetullâh* ve *Ucaletü'l-Mübtedî* ve *Fudâletü'l-Müntehî fî'n-Neseb*'i istinsah etti.

1174/1760-61: *Tureru's-Selâm li-Ahrâri'l-İslâm*'ı tertib etti.

1175/1762: *Mecelletü'n-Nisâb*'ı yazdı. Bir mecmua tertibine başladı. *Neticetü'n-Nazar fî İlmi'l-Eser*, *Cevâhirü'l-Kelâm* ve *Silkü'n-Nizâm li-Cevâhiri'l-Kelâm*'ı istinsah etti.

1176/1762: *Tahkîku's-Salavât* ve *el-Lugazu'l-Celîl*'i yazdı. İki adet mecmua ve *el-Fevâ'idü'l-Himmâtiyye*'yi tertib etti. *Hediiyetü'l-İhvân*'ı hülâsa etti. *Hâşiyetü'l-Hüseyniyye* ve *Şerhu'hâ*, *Gâyetü'l-Merâm fî Tahrîci Ehâdisi Şir'ati'l-İslâm*, *ed-Dürerü's-Semîn fî Şerhi'l-Ehâdisi'l-Erba'in*, *Sefînetü'r-Râgıb* ve *Defînetü'l-Merâtib* ve *Tahzîrü'l-Havâs min Ekâzibi'l-Kussâs*'ı istinsah etti.

1177/1764: Laleli Camii hizmete açıldı.

1177/1764: *Şerh-i Salâtu'l-Bedi'* ve *Risâletü'l-Hayy fî İsâleti'l-Keyy*'i yazdı. *Dîvân-ı Râgıb*'ı tertib etti. *et-Tansîs fî Şerhi Şevâhidi't-Telhis*, *Şerhu'l-Ferâ'id fî'l-İsti'ârât*, *Mûkidü'l-Ezhân* ve *Mûkizu'l-Vesnân*, *Dîvân-ı Râgıb*, *Risâletü'l-Âdâb* ve *Risâletü'l-İstihâre*'yi istinsah etti. *Şerhu'l-Mevahibi'l-Ledünniyye*'ye fihrist yaptı.

1178/1765: *Terâcim-i Ahvâl-i Fetevâ*'yı yazdı. *ed-Dürretü'l-Beyzâ fî Beyâni Ahkâmî's-Şer'iati'l-Garrâ*'yı istinsah etti.

1179/1766: Büyük İstanbul depremi oldu.

1179/1765-66: Müstakîmzâde'nin evi hasar gördü. *Tahkîku't-Teslîm*'i ve *Şerh-i Lugaz-ı Selâm* yazdı. *Ebyâtu Kitâbi's-Sibeveyh Müretteben bi'l-Hurûf*'u tertib etti. *el-Fevâ'idü'l-Bahâ'iyye fî'l-Kavâ'idü'l-Hisâbiyye*'yi istinsah etti. *Ketâ'ibü'l-A'lâmi'l-Ahyâr*'a fihrist yaptı.

1180/1766: Ayasofya'daki evinden Şehremîni'ye taşındı. *Meşâyih-nâme-i İslâm, Risâle-i İskenderiyye, Zâkirân-ı Vâ'izân-ı Ayasofya* ve *Şerh-i Beyt-i Arpaemînîzâde Sâmi Bey*'i yazdı. *el-Kâfi fî İlme'yi'l-Arûz* ve *l-Kavâfi*, *Şerhu Ukûdi'l-Cümân, Aksâmu Usûli'l-Hadîs, Risâletü'l-Müte'addi* ve *l-Lâzım*'ı istinsah etti. *Şerhu Ukûdi'l-Cümân*'a fihrist yaptı.

1181/1767: *Elsine-i Selâse*'yi yazmaya başladı ve *Hâşiye-i Hizb-i A'zam*'ı telif etti. *er-Râmizetü's-Şâfiyye fî İlmi'l-Arûzi* ve *l-Kâfiyye* ve *et-Tirâzü'l-Müzehheb fî Ma'rifeti'd-Dahîl* ve *l-Mu'arreb*'i istinsah etti.

1182/1768: Osmanlı-Rus savaşı başladı.

1182/1768: *Şerh-i İbârât*'ı yazdı.

1183/1769: Hotin ve Mora'da Osmanlı ordusu zafer kazandı.

1183/1770: Hocası Seyyid Hâkim Efendi vefat etti. *Tercüme-i Risâle-i "Men Aref ve et-Ta'lika ale't-Tarîka"*'yı yazdı. *Şerh-i Dîvân-ı Ali*'yi yazmaya başladı. *Selîmiyye, el-Mebâhisü'l-Asliyye, eş-Şâfiyye* ve *Tercüme-i Risâle-i Ubeydullâh-ı Ahrâr*'ı istinsah etti.

1184/1770: Osmanlı donanması Rus donanması tarafından Çeşme'de yakıldı. Bender Kalesi Ruslar tarafından işgal edildi.

1184/1770-71: *es-Salavâtu's-Şerîfe*'yi yazmaya başladı. *Şerhü'l-Hadîsi'l-Kudsî*'yi yazdı *Teşrih-i Cism-i İnsân*'ı tercüme etti. Eşrefzâde'nin bir beytini ve Abdülkadir-i Geylânî'nin sandukasında yazılan kıtayı şerh etti. *Dîvân-ı Nevres-i Kadîm* ile *Risâle-i Devrân*'ı istinsah etti.

1185/1771-72: *el-İrâdetü'l-Aliyyeti'l-Celîle*'yi yazdı. *Ru'yetullâhi Te'âlâ*'yı istinsah etti.

1186/1772: Bükreş Barış Konferansı toplandı.

1186/1772-73: *Kasîde-i Münferice*'nin ilk beytini şerh etti. *Şerh-i Dîvân-ı Alî*'yi bitirdi. *Kûtâ 'at-ı Nekâve fî Tercemeti Kelimâtı Boarhaave*'yi istinsah etti.

1187/1773: Mısır'da Cin Ali Bey isyan etti, Osmanlı'lar Varna ve Silistre'de Ruslara karşı zafer kazandılar.

1187/1773-74: *el-Istılâhatu's-Şi'riyye*, *Risâle-i Vâlideyn-i Kâmileyn*, *Nûsha-yı Ricâlü'l-Bedr*, *el-Makaletü'l-Mukayyede*'yi telif etti. *Gülzâr-ı Savâb* ve *Devhatü'l-Küttâb*'ı istinsah etti. İki mecmua temellük edip bir mecmuayı mütalaa etti.

1187/1774: III. Mustafa vefat etti. Yerine I. Abdülhamid tahta cülus etti. Küçük Kaynarca Anlaşması imzalandı.

1188/1774-75: *Cedvel-i Aşere-i Mübeşşire*'yi tertib etti. *el-Mustatraf min Külli Fennin Mustazraf*'ı okudu.

1189/1775: Hocası İbrahim Hanif Efendi vefat etti. *Tenvîru'l-Emâne*'yi yazdı. *Nushetü'l-Evliyâ*'yı tertib etti.

1190/1776: *Devâ'ü'l-Ma'cûn fî Halâsi't-Tâ'ûn*'ı yazmaya başladı. *es-Salavâtu's-Şerîfe*'yi tebyiz etti. *Hıfz-ı Nisyan*'ı yazdı ve *Âsâr-ı Adîde*'yi tertib etti. *Mecmû'a-i La'lîzâde* ve *Fütûhu'l-Mücâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Müşâhidîn*'i istinsah etti.

1191/1777: *Tefsîru Sureti'l-Fâtiha* ve *Raşfü'l-Hakîka*'yı yazmaya başladı.

1192/1778-79: *Uddetü'l-Budûr*'u yazdı. *Elsine-i Selâse*'yi bitirdi. *Havra Rubaisi*'ni şerh etti. *Tabakât-ı Şernûbî* ve *Hatm-i Hâcegan*'la ilgili bir makale yazdı. *Hülâsatu't-Tıbb*'ı istinsah etti.

1193/1779: Ruslarla Aynalıkavak Tenkihnâmesi imzaladı.

1193/1779: Bir mecmua tertib etti. *Îzâhü'l-Hikem fî Şerhi Heyâkili'n-Nûr*, *Vâridât-ı Ömer Gürânî* ve *Külliyât-ı Münîf*'i istinsah etti.

1194/1780: Mehmed Emin Efendi'ye *Hizbü'l-Hıfz* icazeti verdi. *Ahidnâme*'yi ve duayla ilgili bir makaleyi yazdı.

1195/1781: *Fıkhü'l-Ekber* ve *Surûru't-Tâlibîn* ve *Meslekü'l-Âşikîn*'i tercüme etti. *el-İ'tikâdiyye*, *Kitâbü'l-Hitâb*, *Telhîsü's-Sâfî* ve *el-Vechü'l-Cemîl fî İlmi'l-Halîl*'i istinsah etti.

1196/1782: *Nusret-i Mübtedî*'yi telif etti ve Ahmed Hüsamüddin'e icazet verdi. *el-La'lü'l-Musaffâ fî Ziyâreti'l-Mustafâ* ve *Tenbîhü'l-Gabî fî Ru'yeti'n-Nebî Aleyhi's-Selâm*'ı istinsah etti.

1197/1783: Kırım Ruslar tarafından ilhak edildi.

1197/1782-83: Mir Seyyid Sadeddin'e icazet verdi. *Makûlât-ı Devriyye* ve *Âgaz-ı Hilve-i Latîfe*'yi yazdı.

1198/1783-84: *el-Âsaru'l-Ehabb*'ı yazdı.

1199/1784-85: *el-Mebsût fî Rusûmi'l-Hutût*'u yazdı.

1200/1785-86: *Envâru'd-Diyâr bi-Himâyeti'l-Âbâr*, *Şifa'u's-Sudûr li'n-Nesli'n-Nûr*, *Tuhfetü'l-Merâm* ve *Zeylû'z-Zeyl-i Devha'yı* yazdı. *Hüccetü'l-Hattî'l-Hasen*'i tertib etti.

1201/1787: Hıfzî'ye icazet verdi. *Akîdetü's-Sûfiyye*'yi yazmaya başladı. Hastalıkları giderek arttı.

1202/1788: *Düstûrü'l-Amel-i Şâhâne*'yi yazdı. *Menhâcü's-Savâb fî Kubhi İstiktâbi Ehli'l-Kitâb*'ı okudu. Müstakîmzâde vefat etti.

ÖZGEÇMİŞ

2007 yılında İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nde başladığı lisans öğreniminden 2011 yılında mezun oldu ve aynı bölümün Yakınçağ Tarihi bilim dalında yüksek lisansa başladı. 2012 yılında Trakya Üniversitesi Tarih Bölümü'ne araştırma görevlisi olarak atandı. Burada iki yıl görev yaptıktan sonra 2014 yılında Kültür Bakanlığı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'nda yazma eser uzmanı olarak göreve başladı. 2015 senesinde yüksek lisansını tamamlayıp aynı yıl İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti bilim dalında doktora eğitimine başladı. Klasik musiki eğitimi almış olup yurt içi ve yurt dışı birçok organizasyonda kudümzen ve hanende olarak görev aldı. İlmiye tarihi, tasavvuf tarihi, Türk musikisi ve elyazmaları üzerine yayınlanmış çalışmaları bulunmaktadır.